

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI STRĂINE
ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

ROMANOSLAVICA

XIX

BUCUREȘTI
— 1980 —

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
Facultatea de limbi străine
Secția limbi slave

ASOCIAȚIA SLAVISTILOR
din
Republica Socialistă România

R O M A N O S L A V I C A
XIX
Studii româno-slave

București, 1979

Coordonatori:

prof.M.Moivicov, rector responsabil

conf.dr.Dorin Gămulescu

prof.dr.G.Mihăilă

asist.dr.Anca Irina Ionescu, secretară

Cuvînt înainte

Volumul XIX al publicației Romanoslavica grupează o parte din rezultatele cercetărilor efectuate de slavistii români în ultimii 3-7 ani. Studiile și articolele sînt grupate, tradițional, după natura cercetărilor - lingvistică și filologie, istorie literară, istorie, istoria slavisticii, dar reflectă preocupări variate ca temă și funcționalitate. Unele sînt referate și comunicări cuprinse în programul celui de al VIII-lea Congres internațional al slavistilor (Zagreb-Ljubliana, 3-9 septembrie 1978), dar care, din lipsa de spațiu n-au putut fi incluse în sumarul nr. 2/1977 al Analelor Universității București (Limbi și literaturi străine, XXVII), dedicat în mod special Congresului de la Zagreb; altele au fost prezentate la sesiunea jubiliară a Universității din București dedicată centenarului proclamării independenței de stat a României la 9 mai 1877; altele în sfîrșit au fost selectate din comunicările expuse în ședințele de dezbateri științifice ale Asociației.

Datele de mai sus explică o oarecare eterogenitate tematică a articolelor. Totuși, în pofida acesteia - o anumă preocupare le apropie, ceea ce și-a găsit expresie în titlul volumului, Studii româno-slave, adică interesul preponderent pentru variatele legături ce s-au dezvoltat în decursul veacurilor dintre cultura română și culturile popoarelor slave. Chiar și atunci cînd obiectul cercetării este un fenomen circumscris în spațiul slav, legăturile cu limba, literatura și istoria României sînt luate în seamă prin evidențierea consonanțelor, alegerea unghiului de investigație etc.

O bibliografie a volumelor de slavistică apărute în anii și o cronică a activității Asociației slavistilor din R.S.R. încheie volumul.

C U P R I N S U L

LINGVISTICA SI FILOLOGIE

- A. Rosetti, Slavo-romanica. Considérations sur les rapports linguistiques slavo-roumains à l'époque la plus ancienne (II) 13
- Lucia. Djamo-Diaconiță, Aspecte ale subordonării în limba documentelor slavo-române din secolul al XVI-lea ("Tara Românească") 17
- Paul. Mihail și Zamfira, Mihail, Manuscrise slave în colecții din Moldova (II) 33
- Anca-Irina. Ionescu, Date noi cu privire la circulația traducerilor românești ale "Sinopsisului kievean" 77
- Mihai. Mitu, O pagină necunoscută în istoria slavisticii românești: cercetările de etimologie slavo-română ale lui Iosif Naniescu 83
- Tiberiu. Pieter, Procedee de realizare a expresivității în romanul "Nikola Suhaj loupežník" de Ivan Olbracht 94
- A. Pedestrasu, Rolul stilistic al pronumelui de reverență în traduceri-le din limba rusă 111
- Romeo. Chivescu și Siegfried Wolf, СООТНОШЕНИЕ МЕЖДУ СОБСТВЕННЫМИ И ИНОЯЗЫЧНЫМИ ЭЛЕМЕНТАМИ В РУССКОЙ МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ 119
- Anton. Tănăsescu, Mărimi fonostatistice în "Lexicul standard" al limbii slovace 126
- Ecaterina. Fodor, Заметки о термине "оказиональный" 144
- Edith. Tauberg și Tatiana. Malița, О некоторых закономерностях образования "имён" и "отчеств" в русских народных сказках 153
- Emil. Vrabie, Războiul pentru independență din 1877 oglindit în toponimia românească 159
- Maria. Osman-Zavera, Războiul de independență de la 1877 în raporturile lingvistice româno-bulgare 167

ISTORIE LITERARA

- Gh. Călin, Concordanțe, interferențe și elemente de structură compozițională în cântecele haiducești slovace și românești 171
- Mihai. Marinescu, Lirica de dragoste la lipoveni 187
- I.C. Chițimia, Două poezii, două lumi poetice: M. Eminescu, "Mai am un singur dor" și S. Wyspiański, "Niech nikt nad grobem mi nie płacze" (Nimeni să nu-mi plîngă la mormînt) 199
- E. Loghinovski, Романтические структуры в лирике Пушкина 209
- Modica. Ivănescu-Ciocan, Sur les traces de la mloda Polska 229

- Sorina Bălănescu, La dynamique du réalisme tchékhovien 242
- Albert Kovacs, Жанр стихотворения в прозе в русской литературе конца XIX - начала XX века 263
- Constantin Geambașu, Marginalii la opera Mariei Dombrowska. Specificul prozei 285
- Victoria Frâncu, Traducerile de tinerețe ale lui Petre Cănel 295
- U. Barbă, Отзвуки русской литературы в румынской печати 1940 - 1944 309
- Magdalena Laszlo-KuŃiuk, Dimensiunile unui roman interesant: Iuri Scerbak, "Intre viață și moarte" 339
- Mihai Novicov, Insemnări despre proza sovietică contemporană. Valentin Rasputin 355
- Dumitru Balan, Chipul remei militante în proza bulgară și română consacrată Războiului pentru independență 392
- Victoria Frâncu, Participarea României și a Serbiei la Războiul din 1877 oglindită în romanul Sofiei Nădejde, "Tragedia Obrenovicilor 401
- Alexandra Toader, Aspirația spre libertate și independență a poporului român în memorialistica cehă din sec. XIX 409
- Ion Petrică, Ecouri poloneze ale Războiului pentru independență 419
- Magdalena Laszlo-KuŃiuk, Colaborarea revoluționară româno-ucraineană în perioada Războiului pentru independență 425
- Mihai Marinescu, Cîntecul istoric rusesc despre contribuția armatei române la Războiul din 1877-1878 437
- Aneta Dobre, Ecouri ale Războiului din 1877-1878 în poezia rusă 443
- Mihai Novicov, Ecouri ale Războiului din 1877-1878 la L.N.Tolstoi și F.M.Dostoevski 453

ISTORIE

- Valeria Costăchel, К вопросу о генезисе феодализма в юго-восточной Европе 458

ISTORIA SLAVISTICII

- G. Mihăilă, Slavistica românească în anii 1944-1974 (Studiile de lingvistică) 481
- Ariton Vraciu, Les recherches de linguistique slave à Iași pendant les dernières décennies 509

Crina Boșan și Anca-Irina Ionescu, Fondul Ioan Bogdan de la Biblioteca Centrală Universitară. Catalogul cărților de slavistică 529

Bibliografie (S.Vaimberg) 564

Cronică (M.Mitu) 577

S O M M A I R E

LINGUISTIQUE ET PHILOGIE

- A. Rosetti, *Slavo-romanica. Considérations sur les rapports linguistiques slavo-roumains à l'époque la plus ancienne (II)* 13
- Lucia Djamo-Diaconiță, *Quelques aspects de la subordination dans la langue des documents slavo-roumains du XVIème siècle (Munténié)* 17
- Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Les manuscrits slaves dans les collections de Moldavie (II)* 33
- Anca-Irina Ionescu, *Nouvelles données sur la circulation des traductions roumaines du "Synopsis de Kiev"* 77
- Mihai Mitu, *Une page inconnue dans l'histoire de la slavistique roumaine: les études d'étymologie slavo-roumaine de Iosif Naniescu* 83
- Tiberiu Pieter, *Procédés de réalisation de l'expressivité dans le roman "Nikola Suhaj Loupeznik" par Ivan Olbracht* 94
- A. Pedestragu, *Le rôle stylistique du pronom de politesse dans les traductions du russe* 111
- Romeo Chivescu, Siegfried Wolf, *Le rapport entre l'élément autochtone et alloglote dans la terminologie morphologique russe* 119
- Anton Tănăsescu, *Moyens phonostatistiques dans le "lexique standard" de la langue slovaque* 126
- Ecaterina Fodor, *A propos du terme "okkazionalnyj"* 144
- Edith Tauberg, Tatiana Malița, *A propos de quelques légités de la formation des "nome" et "patronymes" dans les contes populaires russes* 153
- Emil Vrabie, *La guerre d'Indépendance de 1877 et les rapports linguistiques roumano-bulgares* 159

HISTOIRE LITTÉRAIRE

- Gh. Călin, *Concordances, interférences et éléments de structure dans*

les chants populaires slovaques et roumains 171

Mihai Marinescu, La lirique d'amour chez les lipovens 187

I.C.Chițimia, Deux poésies, deux mondes poétiques: M.Eminescu et S.

Wyspiański 199

E.Loghinovski, Les structures romantiques dans la lirique de Pouchkine 209

Rodica Ciocan Ivănescu, Sur les traces de la mloda Polska 229

Sorina Bălănescu, La dynamique du réalisme tchékhovien 247

Albert Kovacs, Le genre de la poésie en prose dans la littérature russe
de la fin du XIX-ème - débuts du XX-ème siècles 263

Constantin Geambașu, Observations sur l'Oeuvre de Maria Dombrowska. Le
spécifique de la prose 285

Victoria Frâncu, Les traductions de jeunesse de Petre Cercel 295

G.Barbă, Echos de la littérature russe dans la presse roumaine entre
1940-1944 309

Magdalena Laszlo-Kuțiuk, Les dimensions d'un roman intéressant: Iuri
Scerbak "Entre la vie et la mort" 339

Mihai Novicov, Notes sur la prose soviétique contemporaine. Valentin
Kaspoutine 355

Dumitru Balan, L'image de la femme militante dans la prose bulgare et
roumaine consacrées à la guerre pour l'Indépendance 392

Victoria Frâncu, La participation de la Roumanie et de la Serbie à la
guerre de 1877 reflétée dans le roman de Sofia Nădejde "La
tragédie de la famille des Obrenovitch" 401

Alexandra Toader, L'aspiration à la liberté et indépendance du peuple
roumain dans la mémorialistique tchèque du XIX-ème siècle 409

Ion Petrică, Des échos polonais de la guerre pour l'Indépendance 419

Magdalena Laszlo-Kuțiuk, La collaboration révolutionnaire roumano-oukrai-
nienne à l'époque de la guerre pour l'Indépendance 425

Mihai Marinescu, Le chant russe historique et la contribution de l'Ar-
mée roumaine à la Guerre de 1877-1878 437

Aneta Dobre, Les échos de la Guerre de 1877-1878 dans la poésie russe 443

Mihai Novicov, Les échos de la Guerre de 1877-1878 chez L.N.Tolstoï et
F.M.Dostoïevski 453

HISTOIRE

Valeria Costăchel, Sur la question de la gènesse du fédéralisme au Sud-
est de l'Europe 458

HISTOIRE DE LA SLAVISTIQUE

G.Mihăilă, La slavistique roumaine entre 1944-1974 (Les études de lin-
guistique) 481

Ariton Vraciu, Les recherches de linguistique slave à Iassy pendant les
dernières décennies 509

Crina Boogan, Anca Irina Ionescu, Le Fond "Ioan Bogdan" dans la Biblio-
thèque Centrale Universitaire. Le catalogue des livres de
slavistique 529

Bibliographie (S.Vaimberg) 564

Chronique (M.Mitu) 577

СОДЕРЖАНИЕ

Лингвистика и филология

- А. Росетти, Славо-романика. Соображения в связи с славяско-румынскими лингвистическими отношениями в древнейшую эпоху II 13
- Лучия Джамо-Диаконица, Разновидности подчинения в языке славянско-румынских документов XVI -ого века - Валахия 17
- Паул Михаил, Замфиря Михаил, Славянские рукописи в молдавских коллекциях - II 33
- Анка Ирина Ионеску, Новые сведения в связи с распространением румынских переводов "Киевской летописи" 72
- Михай Миту, Неизвестные страницы истории румынской славистики: исследование по славянско-румынской этимологии Иосифа Наниеску 83
- Тибериу Плетер, Приемы выявления экспрессивности в романе Никола Шухай Лоупежник Ивана Ольбрахта 94
- А. Педестрашу, Стилистическая роль местоимения возможных форм обращения в переводах с русского языка 111
- Ромео Кивеску, Зигфрид Вольф, Соотношение между собственным и ипоязычным элементами в русской морфологической терминологии 119
- Антон Тэнэсеску, Фоностатические величины в стандартской лексике словацкого языка 126
- Екатерина Фодор, Заметки о термине "окациональный" 144
- Едит Тауберг, Татьяна Малица, О некоторых закономерностях образования "имён" и "отчеств" в русских народных сказках 153
- Эмиль Врабие, Отражение Войны за независимость 1877 г в румынской топонимии 159
- Мария Осман-Завера, Отражение Войны за независимость 1877 г в румыно-болгарских лингвистических отношениях 167

История литературы

- Г. Кэлин, Созвучия, переключки и элементы композиционной структуры в румынских и словацких хайдукских песнях 171
- Михай Маринеску, Любовная лирика у липован 187
- И.К. Кицимия, Два стихотворения, два поэтических мира: М. Эминеску, "Госкую лишь о том" и С. Выспянский, "Никто пусть не плачет на моей могиле" 199
- Е. Логиновская, Романтические структуры в лирике Пушкина 209
- Родика Чокан-Иванеску, На перепутьях "Молодой Польши" 229
- Сорина Бэлэнеску, Динамика чеховского реализма 247

- Альберт Ковач, Жанр стихотворения в прозе в русской литературе конца XIX – начала XX века 263
- Константин Джамбашу, Заметки о творчестве Марии Домбровской. Специфика прозы 285
- Виктория Фрынку, Ранние переводы Петре Канцеля 295
- Г.Барбэ, Отзвуки русской литературы в румынской печати 1940-1944 гг. 309
- Магдалена Ласло-Куцук, Масштабности интересного романа: Крий Щербак, "Барьер несовместимости" 339
- Михай Новиков, Заметки о современной советской прозе. Валентин Распутин 355
- Думитру Балан, Образ борющейся женщины в румынской и болгарской прозе посвященной Войне за независимость 392
- Виктория Фрынку, Участие Румынии и Сербии в Войне за независимость отраженное в романе Софии Недежде "Трагедия Обреновичей?" 401
- Александра Тоадер, Стремление к свободе и независимости румынского народа в чешской мемуаристике XIX века 409
- Ион Петрикэ, Польские отзвуки Войны за независимость 412
- Магдалена Ласло Куцук, Румынско-украинское революционное сотрудничество в период Войны за независимость 425
- Михай Маринеску, Русские исторические песни о вкладе румынской армии в войну 1877-1878 гг 437
- Анета Добре, Отклики на войну 1877-1878 гг в русской поэзии 443
- Михай Новиков, Отклики на войну 1877-1878 гг в творчестве Л.Н.Толстого и Ф.М.Достоевского 453

История

- Валерия Костэкекел, К вопросу о генезисе феодализма в юго-восточной Европе 458

История славистики

- Г.Михайлэ, Румынская славистика в 1944-1974 гг. Исследования по языкознанию 481
- Дритон Врачу, Исследования по славянской лингвистике в Яссах в последние десятилетия 509
- Крина Бокшан, Анка-Ирина Ионеску, Собрание Иоана Богдана в Центральной Университетской Библиотеке.Каталог книг по славистике 529
- Библиография – С.Вайнберг 564
- Хроника – М.Миту 577

Slavo-romanicaConsidérations sur les rapports linguistiques slavo-roumains à l'époque la plus ancienneII¹

par A. Rosetti

Nous nous proposons de réexaminer ici la situation de l'-u dans les textes écrits et dans les parlers roumains, et de proposer une explication d'ensemble de sa présence et de celle d'autres timbres vocaliques, dans cette position.

I

Selon E. Petrovici, ce phénomène phonétique s'expliquerait par la constitution d'une corrélation de timbre des consonnes arrondies et non-arrondies, par suite de la manière dont les Slaves, installés dans les provinces danubiennes de langue latine, à partir du VIe siècle, ont prononcé les sons du roumain, en leur transmettant les caractéristiques de leur propre parler².

Les voyelles finales ayant disparu en latin, le roumain a hérité du slave la présence des voyelles réduites: sg. lupus - pl. lupi, prononcés lup^o - lup', comme en slave le jer dur (u) et le jer mou (i), en fin de mot.

Voyons les faits.

Il convient de séparer les faits de graphie, dans les textes écrits, des faits notés par les dialectologues.

Les faits de graphie ont été expliqués par l'épel et des considérations sur l'orthographe des textes écrits³.

La notation de l'-u (ou u, ă ou î)⁴, en fin de mot, par les dialectologues, est un fait de parole, interprété par l'oreille des enquêteurs.

II

Passons maintenant au second aspect du problème évoqué ci-dessus.

Nous commencerons par la répartition géographique des faits à l'époque actuelle.

L'u (ou u) en fin de mot a été signalé, de nos jours, dans approximativement la moitié du territoire couvert par les parlers daco-roumains, soit une grande partie de la Transylvanie, le Valachie, le sud de la Moldavie et la Dobrogea⁵.

Il est possible d'expliquer la présence de l'-u(u) en Valachie par la venue d'émigrants de Transylvanie, qui, au cours des

derniers siècles, se sont établis dans les régions que nous venons d'indiquer⁶.

Comment faut-il expliquer la présence de l'-u (u) en Transylvanie?

E.Petrovici y voit, comme nous l'avons signalé ci-dessus, la persistance de l'-u latin (-uŕ), conservé dans les parlers actuels par la prononciation arrondie des consonnes finales, venue du slave.

Les objections à cette théorie sont les suivantes:

1. Si la présence de l'-u (u) dans les parlers dacoroumains vient du slave, alors ce phénomène phonétique devrait caractériser l'ensemble de la langue.

Mais on ne le retrouve que dans une partie du domaine dacoroumain.

2. L'existence de la corrélation de mouillure des consonnes, en fin de mot, n'existe pas en roumain.

En réalité, et ceci est fondé sur des expériences à l'aide d'instruments de précision, la consonne en fin de mot développe, en roumain, une explosion sonore⁷, qui est interprétée, à l'audition, comme u, u, ă ou î⁸.

3. Les graphies avec -u, dans les textes écrits, sont signalées dans des emprunts qui ne comportent pas d'u, dans la langue d'origine, ainsi: chip, gînd, glas, rod, obraz, zbor etc.⁹.

4. La voyelle finale, signalée dans les parlers, a aussi d'autres timbres: ă, î, qui ne peuvent pas être expliqués par -u¹⁰.

5. Enfin, -u(u) a été signalé en Transylvanie, dans le parler des jeunes générations, tandis que, dans la même localité, le parler des gens âgés ne connaît pas cette particularité phonétique¹¹.

Ces considérations nous permettent de conclure que -u, u, ă, ou î, en fin de mot, provient d'une prononciation explosive, sonore, de la consonne en fin de mot.

III

Nous avons combattu la théorie de E.Petrovici à plusieurs reprises: la présence de l'-u dans les textes écrits est un fait de graphie, tandis que dans la langue parlée cette présence est due à une manière particulière de prononcer la consonne en fin de mot.

L'influence slave, proposée par E.Petrovici, est étrangère à l'existence de ce phénomène dans la structure du roumain.

- 1 La première partie du présent exposé à paru, sous le même titre, dans Analele Universității din București, Limbi străine, XXVI, 1977.
- 2 E. Petrovici a exposé plusieurs fois sa théorie dans une série d'articles, à partir de 1930, qui sont énumérés dans la publication collective Recherches sur les diphtongues roumaines, p.p. A.Rosetti, Bucarest-Copenhague, 1959, p.12.
- 3 V. nos exposés dans nos recueils Linguistica, The Hague, 1965, p.93-96, et Mél.linguistiques, București, 1977, p.82-87.
- 4 ă et î, voyelles caractéristiques du roumain, en transcription phonétique _ et _.
- 5 Voir les cartes dressées par E.Petrovici, St. și cercet. lingvistice, III, 1952, p.160-161, et par P.Neiescu, Cercet. de lingv., II, 1957, p.170-171.
- 6 V. notre Ist. lb. rom., 1968, p.683 et V. Rusu, St. și cercet. lingv., XI, 1960, p.260-266.
- 7 E.Petrovici (St. și cercet. lingv., III, 1952, p.133) soutient d'une manière erronée que l'explosion de la consonne en fin de mot serait sourde, mais mon texte fait mention de la sonorité de cette émission, sur la foi des tracés obtenus par moi-même: "parfois l'explosion qui suit la détente de l'occlusive en fin de mot est suivie d'une émission vocalique de timbre indéterminé, ou bien de timbre u, accompagnée de vibrations glottales" (dans nos Mél. de ling. et de philologie, Copenhague-București, 1947, p.245-246).
- 8 V. nos exposés dans Mél. de ling. et de phil., p.251-252, et Mél. ling., p.53.
- 9 V. notre Ist. lb. rom., 1968, p.500, 685 et 697.
- 10 V. ci-dessus, n.7.
- 11 V. notre Ist. lb. rom., 1968, p.687, 692-693.

Aspecte ale subordonării în limba documentelor slavo-române din secolul al XVI-lea (Tara Românească)

Lucia Djamo-Diaconiță

Sintaxa limbii documentelor slavo-române (subtipul muntean) din secolul al XVI-lea nu a făcut obiectul unui studiu special. Ea prezintă o multitudine de forme, care îi dau un caracter de mozaic. În formulele de cancelarie și, în special, în citatele religioase calchiate din limba greacă, se mai păstrează anumite trăsături arhaice. Acestea se repetă aproape în mod invariabil și coexistă cu numeroasele trăsături noi din cuprinsul documentelor. În limba documentelor din secolul al XV-lea se manifestă, în mod evident, tendința spre o sintaxă analitică¹, care apare și mai puternică în secolul al XVI-lea.

Din mulțimea de trăsături sintactice pe care le prezintă limba documentelor slavo-române din perioadă de care ne ocupăm, am limitat sfera cercetării la subordonare.

Materialul pe care îl prezentăm este extras din documente emise de cancelaria Țării Românești sau de dregători între anii 1501-1575, deci se extinde pe o perioadă de trei sferturi de secol, în care, paralel cu textele slavone, ni s-au păstrat și texte scrise și chiar tipărituri în limba română. Cercetarea unui material bogat, format din documente de danie și de întărire și din corespondență - acte redactate de numeroși grămăticici, inegali ca pregătire -, permite reliefarea trăsăturilor specifice sintaxei limbii de cancelarie din această perioadă, limbă care se deosebește de aceea a textelor religioase folosite la noi în perioada respectivă.

În raport cu coordonarea, care, în general, păstrează structurile tradiționale, subordonarea prezintă forme mai complexe și are un evident caracter compozit.

În domeniul subordonării, sintaxa limbii documentelor slavo-române din secolul al XVI-lea prezintă o mare varietate de structuri, în care se întrepătrund trăsăturile vechi cu cele noi.

Din această cauză vom prezenta atât trăsăturile vechi, arhaice, adeseori menținute în baza tradiției, cât și elementele noi, care, treptat înlocuiesc formele vechi și determină schimbarea structurii frazei.

¹ Vezi Lucia Djamo-Diaconiță, Unele aspecte ale sintaxei limbii documentelor slavo-române (subtipul muntean, secolele XIV-XV), în "Romanoslavica", XVIII, 1972, p. 243.

Precizăm că unele din elementele vechi dispăruseră cu mult înainte în medio-bulgară, fapt ușor de explicat, dacă ținem seama de caracterul de limbă de cultură al slavonei românești, care, în baza tradiției, a păstrat unele arhaisme.

1. Propoziția subiectivă

Propoziția subiectivă are o frecvență limitată - fapt ușor de înțeles dacă luăm în considerație structura specifică a documentelor. Se introduce prin pronumele Koj, ca în exemplul următor:

A^x. Su(t) bi(1) da(1) toe dușegubina, Koi su(t) bi(1) vino-vati "Au dat dușegubina cei care au fost vinovați" (1549, iun.9), Acad. R.S.R., GLCCCVII/3).

Propoziția subiectivă se întâlnește mai des în formule de blestem ca: Ko(j) člk razori(t) siju na(š) tžkmeženie, a on da bude(t) anatema o(t). tii. sti oci. "Acel om care va strica această întocmire a noastră, acela să fie blestemat de cei 318 sfinți părinți" (1573, mart. 11, Arh.St.Buc.S.I., nr.930).

2. Propoziția atributivă

Ca și textele slave vechi¹, în limba documentelor slavoromâne emise în Țara Românească în perioada precedentă și în secolul al XVI-lea, pronumele relativ de genul neutru eža este folosit frecvent cu valoare de conjuncție subordonatoare, care introduce propoziția atributivă.

A. A koe xoke(t) razdrati siju vi(š) tžkmežiju, e(ž) e(š) uta(k)mi(1) po(p) Mžnē sž(s) svoe dše a toga člk da bu(de) prokle(t) o(t). tii. oči e(ž) su(t) vž Nekei "Și cine va rupe această întocmire de mai sus, pe care a întocmit-o popa Mînea, cu sufletul său, acel om să fie blestemat de cei 318 părinți care sînt la Nicheea". (1569, sept. 4, Arh.St.Buc., S.I. nr.836).

Exemplul următor este introdus prin cazul acuzativ al pronumelui relativ: Dava(t) g(s)vo mi... mona(s)tiru zovomago Kozija, egože vžzdviže stopoči(v)ši prede(d) g(s)va mi, veliki Io Mircea voevoda "Dă domnia mea... mănăstirii numită Cozia, pe care a înălțat-o sfîntrăposatul străbunic al domniei mele, marele Io Mircea voievod" (1507, febr.3, Arh.St.Buc., S.I. nr.152).

B. Tako sut došli ovoj zlotvorci, ež mi sut zaxoval zemliju ... i nekju ostavit ovoj tixar, ež mi est zaxoval "Astfel au venit acei răufăcători care mi-au jefuit țara... și nu voi lăsa pe acel

^x Deoarece există unele deosebiri evidente între documentele de danie și de întărire, care conțin mai multe arhaisme, și corespondență - în care predomină elementele noi, exemplele le prezentăm separat, notînd cu A documentele de danie și întărire și cu B corespondența.

1 Vezi pag. 3.

tîlhar care m-a jefuit" (1535-1545, S.Dragomir, Doc.Sibiu, p.51).

Što (forma mediobulgară a pronumelui interogativ pentru lucruri cto) - a înlocuit pronumele relativ ize, concurîndu-l și în funcția de conjuncție subordonatoare, ca în exemplele următoare:

A. I tako pre(š) Turčanu(1) pre(d) g(šd)vo mi, kako ne ima(t) tai lju(dī)e, što su(t) viš pisani, ni ednu metexu šb(s) tai o(č)ne "Si astfel a pîrît Turceanul înaintea domniei mele că acei oameni care sînt mai sus scriși nu au nici un amestec cu acele ocine" (1538, apr.24, Arh.St.Buc., S.I., nr.455).

B. In corespondență, što înregistrează o mai largă întrebuințare. De pildă: Donesete se na um gospodstvo vi za kletve i tžkmež i prijatelstvo, što smo imei megju nami "Aduceți-vă aminte domnia voastră de jurămintele și de învoielile și de prietenia pe care am avut-o între noi" (1507-1508, I.Bogdan, Relațiile, p.224).

Čto - formă slavă veche a pronumelui interogativ pentru lucruri - apare rareori, ca trăsătură arhaică, numai în documente de danie și întărire:

A. Dava(t) g(sd)vo mi sie pove(š)nie g(sd)va mi štmu mona(s)-turu, glemi Bi(s)trica, jako(ž) da mu e(s) oči(n), čto se zove Janka "Dă domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei mănăstiri numită Bistrița, ca să-i fie ocina care se cheamă Ianca" (1560, apr.20, Arh.St.Buc., S.I., nr.671).

Koi - forma mediobulgară și sîrbocroată a pronumelui relativ slav vechi Kži - îndeplinește și rolul de conjuncție subordonatoare.

A. Astfel, găsim: I da e(s) vole(n) igumen, koi xoke(t) bi(t) u šta mona(s)ti(r) vi(š) re(č)na postaviti kaluge(r) "Si să fie volnic egumenul, care va fi la sfînta mănăstire mai sus zisă, să ageze călugări" (1568, mai 23, Arh.St.Buc., S.I., nr.784).

B. Davam u znanie vašoi milosti knigu i reči, što ste nam poslali po vašega človeka Bžil za rabotu kuxfen, koi sut ot kž naše strane ot kž Gilort "Dăm de știre măriei voastre (despre) cartea și cuvintele pe care ni le-ați trimis prin omul nostru Bžilă pentru pricina hoților care sînt din părțile noastre, de la Gilort" (1512-1521, P.P.Panaitescu, Doc.Sibiu, p.25).

1 Vezi W.Vondrák, Altkirchenslavische Grammatik, Berlin, 1912, p.623-624.

2 Vezi Kiril Mircev, Мемориална реч-материца на Българската епископска епархия, ed. a II-a, Sofia, 1963, p.168.

Pronumele relativ elik apare adeseori cu funcția de conjuncție subordonatoare și introduce propoziții atributive. Cea mai mare frecvență o înregistrează în formula de cancelarie cîți fi va da Dumnezeu din actele de danie și întărire. Astfel, găsim: A.Dava(t) g(s)vo mi... po(č)tennomu bolěrinu g(s)va mi, županu Theo(d)ru lo(g)fetu i županu Sta(n)čjulu banu i s**ě** ni(x) snovi, elici i(m) B**ě** pripu(s)ti(t) "Dă domnia mea... cinstitul boier al domniei mele, jupanului Teodor logofăt și jupanului Stanoiul și cu fiii lor, cîți le va lăsa Dumnezeu" (1514,iul.23,Arh.St.Buc.,S.I.,nr.201). Nu rareori acest pronume relativ introduce propoziții atributive din altfel de formule de cancelarie: Dava(t) g(s)vo mi sie povelēnie g(s)va mi selovo(m) stmu monastiru... iako(ž) da su(t) slobo(d)no i mi(r)no o(t) v**o**se(x) slu(ž)-be(x) i da(ž)be(x), eliko se obretae(t) v**o** zemlju g(s)va mi "Dă domnia mea această poruncă a domniei mele satelor sfintei mănăstiri... ca să fie libere și în pace de toate slujbele și dăjdiile cîte se află în țara domniei mele" (<1523-1525>, mai 22,Ar.St.Buc.,S.I.,nr.261).

Vare kolik - pronume relativ, calchiat după pronumele românesc vare (<volet) cît - se găsește uneori cu funcție de conjuncție subordonatoare ca o variantă a pronumelui elik în formulele de cancelarie ca: Dava(t) g(s)vo mi sie povelēnie g(s)va mi pravitelju g(s)va mi župa(n) Da(n) sp**ě**ta(r) i župa(n) Pr**ě**vu(l) sto(l)ni(k) i župa(n) Bb(r)k**ě** i s**ě** ni(x) snovi, vare kolici i(m) B**ě** pripusti(t) "Dă domnia mea această poruncă a domniei mele dregătorului domniei mele jupanului Dan spătar și jupanului Pîrvul stolnic și jupanului Bîrcă și cu fiii lor, oricîți le va lăsa Dumnezeu" (<1515-1517>,oct.17,Acad.R.S.R.,XI/153).

ideže este adverb de loc care introduce propoziții atributive. Obișnuit, apare în documente de danie și întărire a ocinelor mănăstirești sau bisericesti în aceste contexte: unde trăiesc călugării (călugărițele) sau unde este hramul. Prezentăm un exemplu: A.Dava(t) g(sd)vo mi sie povelēnie g(sd)va mi... mona(s)tiru rekomogo Vale, i(d)ž živu(t) inokline "Dă domnia mea această poruncă a domniei mele... mănăstirii numită Vale, unde trăiesc călugărițele" (1506,sept.1, Arh.St. Bui,S.I.,nr.151).

3. Propoziția completivă directă

Propozițiile complete directe se introduc prin conjuncții, prin adverbe cu valoare de conjuncție și prin pronume.

Conjuncția jako care a avut o largă răspîndire în textele slave vechi¹, în documentele muntenesti din secolul al XVI-lea prezintă,
1 Vezi W.Vondrák,op.cit.,p.621.

în mod incontestabil, o frecvență mai redusă, dar nu este scoasă din uz, așa cum afirmă K.Mircev¹. Apare în formulări ca: Se obeștase jako da poe(t) županu Ivanu klučeru "Au făgăduit să-i cinte jupanului Ivan cluceru"... (1504, nov. 21, Arh. St. Buc., S. I., nr. 138); Vžnušite... jako dana bi(s) o(t) Bă država va(m) "Luați aminte... că de Dumnezeu v-a fost dată vouă stăpînirea" (1511, mart. 22, Arh. St. Buc., S. I., nr. 174).

B. Vi prosim gospodstvo mi jako vamu da ne uzmete "Vă rog pe domnia voastră ca să nu luați vamă" (1512-1521, S. Dragomir, Doc. Sibiu, p. 40).

Da. Această conjuncție înregistrează o folosire mai largă, îndeosebi în corespondență.

B. Ne xokju gospodstvo mi da postavim takoi zakon "Nu vreau domnia mea să pun o astfel de lege" (<1503-1508>, I. Bogdan, Relațiile, p. 221).

Kako. Foarte frecvent, propozițiile complementive directe sînt introduse prin adverbul kako². De pildă:

A. Vidě(x) i isti(n)stvova(x) g(sd)vo mi kako Barbu(1), snž Agž(v), o(n) e(s) bi(1) sa(m), za svoju dobru volju, uloži(1) po župa(n) Vla(i)ku(1) "Am văzut și am adevărit domnia mea că Barbul, fiul lui Agă, el singur, de a lui bună voie, a așezat pe jupan Vlaicul" (1546, iul. 5, Arh. St. Buc., S. I., nr. 518).

B. Da znaete gospodstvo vi kako člověk gospodstva mi ne čju ga ostaviti u kvar "Să știți domnia voastră că nu-l voi lăsa pe omul domniei mele în pagubă" (c. 1503-1508, I. Bogdan, Relațiile, p. 222).

Kako da introduce propoziții complementive directe³. Se întîlnește în corespondență, în exemple ca: Molim gospodstvo vi, kako da mi naidete gospodstvo vi dva kola <Vă> rog pe domnia voastră, ca să-mi găsiți domnia voastră două care" (c. 1504 sau 1507, I. Bogdan, Relațiile, p. 219).

Čto și što cu folosire mai limitată, acest pronume introduce propoziții complementive directe ca:

A. A vi, vamešo(m) o(t) Vlžka(n), u mi(r) da ostavite čto e(s) vama stei mona(s)ti(r) "Iar voi, vameșilor de la Vilcan, să lăsați în pace ceea ce este vama sfintei mănăstiri". (1560-1564, ian. 7, Arh. St. Buc., S. I., nr. 659); Dava(t) g(s)vo mi sie povelēnie g(s)va mi

¹ Kiril Mircev, op. cit., p. 232.

² Ovid Densusianu arată că în limba română din sec. al. XVI-lea, "în propozițiile complementive, cum apare adesea acolo unde se folosește azi că" (Istoria limbii române, vol. II, Secolul al XVI-lea, Ediție îngrijită de J. Byck, București, 1961, p. 259).

³ Vezi Al. Rosetti, Istoria limbii române, București, 1968, p. 559, care arată că în limba română din sec. XVI-lea propozițiile complementive sînt introduse și prin cum se.

stomu mona(s)ti(r)u jako(ž) da mu e(s) što e(s) dala m(ona)xija Euprak-
sija "Dă domnia mea această poruncă a domniei mele sfintei mănăstiri...
ca să-i fie ceea ce a dat monahia Eupraxia" (1520, iun. 11, Acad. R. S. R.,
XX/163).

B. Pak evo razuměx što mi é vaša milostb pisala "Iatā, ia-
rāši am înțeles ceea ce mi-ați scris măria voastră" (1521-1522, S. Dra-
gomir, Doc. Sibiu, p. 61).

Vare što - calc după pronumele românesc vare cît - introduce
propoziții complementive directe. Apare adeseori în corespondență, într-o
formulă de acreditare a solului care duce corespondența. De pildă:
B. I vare što vi će govorit sluga naša Maně, da veruete "Si amuce vă
va spune sluga noastră Manea, să credeți", (c. 1507-1508, I. Bogdan,
Relațiile, p. 223).

Vare elika - calc după românescul vare cît - introduce pro-
poziții complementive directe. Apare frecvent, numai în corespondență, tot
în formula de acreditare a solului care duce corespondența - ca un du-
plet care concurează pe vare što. De pildă: B. Vare elika izrečēt ot
gospodstvo mi kž vaše milostb ot včse vėruite "Oricîte vă va spune de
la domnia mea către măria voastră, (să) credeți tot" (1530, S. Dragomir,
Doc. Sibiu, p. 48).

Elika tot numai în corespondență, în aceeași formulă de a-
creditare apare și elika pentru introducerea unei propoziții comple-
titive directe. B. Elika izrečēt o(t) nas, kž vaša milosti, veruite
(1513-1521, ian. 24, P. P. Panaitescu, Doc. Sibiu, p. 23).

Ere este conjuncția sîrbocroată jer provenită din pronumele
relativ eže, cu trecerea particulei že în re¹. În documentele de dănie,
are o frecvență mai limitată dar în corespondență apare frecvent, încă
din secolul al XV-lea². De exemplu: i naido(x) ere e(s) da(1) Negeoe
va(t), včsi aspri, vč ruce Stano(v) "Și am aflat că Neageo vataf a dat
toți asprii, în mîna lui Stan" (<1575-1577>, iun. 8, Arh. St. Buc., S. I.,
nr. 981).

B. Znate vaše milosti dobre ere ot davno smo se zakleli na
pravde "Știți bine măria voastră că de mult am jurat pe dreptate"
(1523, iul. , P. P. Panaitescu, Doc. Sibiu, p. 28).

Poneže. Pe lângă funcția sa principală de a introduce pro-
poziții circumstanțiale cauzale, conjuncția poneže, în corespondență,
1 În legătură cu această trecere vezi A. Belić, Istorija srbskohrvat-
skog jezika, ediția a II-a, Belgrad, 1960-1962, cartea a II-a partea I,
p. 130.
2 Vezi Lucia Djamo-Diaconiță, Limba documentelor slavo-române emise
în Tara Românească în sec. XIV-XV, București, 1971, p. 262.

introduce adeseori propoziții completive directe¹, ca în exemplul ce urmează: B. I po six vi davam na uznanije vaše milost² ponež esmb Ÿul kako govorite ponež ne xotemu sžtvoriti vašem obačem ispravu "Si după aceea, vă dau de știre măriei voastre că am auzit că spuneți că nu vrem să facem ispravă iobagilor voștri" (c.1529-1534, S.Dragomir, Doc.Sibiu, p.68).

4. Propoziția circumstanțială cauzală

Atît în documentele de danie și întărire cît și în corespondență, se întîlnesc numeroase propoziții circumstanțiale cauzale. Dintre conjuncțiile slave vechi cu care se introduceau propozițiile circumstanțiale cauzale², în limba documentelor noastre din secolul al XVI-lea se păstrează următoarele:

Poneže. Apare foarte frecvent în documentele de danie și întărire. Deși arhaism³, această conjuncție este predominantă de-a lungul întregii perioade de care ne ocupăm. A. Menționăm, în primul rînd, prezența ei în formula de cancelarie: pentru că este veche și dreaptă ocină. Astfel găsim: Da i(m) e(s) plaju(1) Vai de Eilo(r) (sic) vž(s), pone(ž) e(s) Vai de ei stara i prava očinu i dedinu "Să le fie plaiul Vai-de-Eilor întreg, pentru că Vai-de-Ei este veche și dreaptă ocină și dedină" (1504, iun.15, Arh.St.Buc., S.I., nr.136); Da i(m) e(s) vinari(č) o(t) Topolove(n)... pone(ž) priide župa(n) Ra(d)u(1) veli(k) po(s). pre(d) g(sd)va mi tere da(de) i priloži(x) sie vinari(č) "Să le fie vinăriciul de la Topoloveni... pentru că a venit jupan Radul mare postelnic înaintea domniei mele de a dat și a dăruit acest vinărici" (1574, ian.4, Arh.St.Buc., S.I., nr.951).

B. În corespondență, are o frecvență ceva mai redusă, deoarece în scrisori apare mai des cu valoarea de conjuncție care introduce propoziții completive⁴; Vașa milost⁵ da mu veruete poneže sunt istini nași reč "Măria voastră să-l credeți pentru că sînt cuvintele noastre adevărate" (<1512-1521>, S.Dragomir, Doc.Sibiu, p.36).

Zaneže. În documentele de danie și întărire, această conjuncție are o frecvență ceva mai redusă decît poneže⁵. O găsim în exemple ca:

A. A po mnogo nikako(ž) da ne ima(t) zane(ž), po prež(d)e,

1 Vezi Kiril Mircev, op.cit., p.237, care se referă la această trăsătură a limbii bulgare.

2 Vezi W.Vondrák, op.cit., p.627.
3 E.T.Cercasova, Историческое сочинение о старославянском языке в Средневековом искусстве том.IX, Moscova, 1954, p.30, relevă faptul că chiar în textele slave vechi conjuncția cauzală poneže avea o folosire limitată.

4 Vezi propoziția completivă directă, p.6.

5 Vezi și Kiril Mircev, op.cit., p.239 care precizează că după perioada mediobulgară aceste două conjuncții au început să-și limiteze folosirea.

e(s) bila vi(s) ređena vama v bsa stmu monastiru o(t) Govora "Iar mai mult nicidecum să nu aibă pentru că, mai înainte, mai sus zisa vamă a fost toată a sfintei mănăstiri de la Govora" (<1542-1543>), iul.1, Arh. St.Buc., S.I., nr.477).

B. Da mi posilaete nekoju dijak, dobr^o pisec i kniževen... ere velma mi v^ostrebuet zaneže edin dijak ež esm^o imal, on se est razbolil "Să-mi trimiteți un diac, bun scriitor și cărturar... căci îmi trebuie foarte (mult) pentru că un diac pe care l-am avut, el s-a îmbolnăvit" (<1535-1545>, S.Dragomir, Doc.Sibiu, p.57).

Ere este conjuncția sîrbocroată jer. In textele slave vechi, forma de neutru a pronumelui relativ era larg folosită pentru introducerea propozițiilor cauzale¹. In limba documentelor slavo-române din secolul al XVI-lea, folosirea conjuncției ere nu prezintă aceeași frecvență în cadrul oelor două tipuri de acte. Astfel, în actele de danie și întărire a căror limbă mai păstrează încă o serie de trăsături tradiționale, ere este folosit ceva mai rar; dar, în corespondență, în care influența sîrbocroată apare mult mai puternică, ere este conjuncția principală pentru introducerea propozițiilor circumstanțiale cauzale.

A. Conjuncția ere, concurînd pe poneže, apare chiar în formula de cancelarie pentru că le este veche și dreaptă ocină și dedină: Takogere i o(t) s^oga napre(d) da dr^ože(t), kako su utokmli po prež(d)e, pri dni bratu mi ka(d)u(l) vovode, ere i(m) e(s) stara i prava očina, dedina "De asemenea și de acuma înainte să-țină, precum s-a întocmit mai dinainte, din zilele fratelui meu Radul vovod, pentru că le este veche și dreaptă ocină, dedină" (1510, mai 2., Arh.St.Buc., S.I., nr.167; I ni(x)to da ne sm^oee(t) ba(n)tovati pre(d) siju knigu g(sd)va mi, ere toga čika zlo ke pati(t) "Si nimeni să nu cuteze a-i turbura înaintea acestei cărți a domniei mele, pentru că acel om rău va păți" (<1560-1564>), ian. 8, Arh.St.Buc., S.I., nr.660).

B. In corespondență, conjuncția ere apare deosebit de des în formula de acreditare a solilor, purtători ai scrisorilor. De exemplu: Sego radi vare elika izrekut ot nas k^o gospodstvu vi, a gospodstvu vi veruste, ere sut naši reč istini "De aceea oricîte vă vor spune de la noi către domnia voastră, domnia voastră să credeți căci sînt cuvintele noastre adevărate" (1509, S.Dragomir, Doc.Sibiu, p.28).

Pe lîngă aceste conjuncții, pe care le putem numi principale, pentru introducerea propozițiilor circumstanțiale cauzale, în documentele perioadei de care ne ocupăm, se întîlnesc și cîteva cu folosire

¹ Vezi W.Vondrák, op.cit., p.627; A.Vaillant, Manuel du vieux slave, t.I, Grammaire, ediția a II-a, Paris, 1964, p.367-368.

mai limitată. Astfel găsim:

Počto. A. Prodade M1(x)ne(v) prōkala(b) po(1) za. a. de(1)-nicu, za. f. a(s) gotovi po(č)to i(m) e(s) bi(1) dužnu "A vîndut lui Mihnea pîrcălab jumătate dintr-o delniță, pentru 500 de aspri gata, pentru că i-a fost dator" (1552, mrt. 9, Arh. St. Buc., S. I., nr. 582 a).

Počtoradi: A. Da e(s) vole(n) sĕ(s) siju moju kni(g) drĕžati... o(t) Oxĕ bic , de(1) Viĕkulo(v), snĕ Dano(v), vĕsa(x) počtoradi o e(s) pokupi(1) za. ĩ. zlatici "Să fie volnic cu această carte a mea să țină... din Ohăbița, partea lui Vîlcu, fiul lui Dan, toată, pentru că a cumpărat-o pentru 30 de galbeni" (1569, iul. 22, Arh. St. Buc., S. I., nr. 834).

Zašto¹. B. Zato se ja vašemu gospodstvu jako klanjam kako moo(m) bratie i prijatelem, zašto mi prijatelujete (sic) i mene dobro mislite "De aceea mă închin domniei voastre ca fraților și prietenilor mei, pentru că îmi purtați prietenie și gândiți bine pentru mine" (1521-1522, S. Dragomir, Doc. Sibiu, p. 61).

Ibo. Conjunctiile slavă veche² care apare, ca un element arhaic, în corespondență: Vare elika izrečēt... , ō vse(x) da ego veruite gospodstvo vi ibo sut moi istini i prave reč "Oricîte vă vă spune..., să-l credeți domnia voastră, pentru că sînt cuvintele mele adevărate și drepte" (1523-1528, S. Dragomir, Doc. Sibiu, p. 66).

Am citat și acest exemplu pentru a sublinia faptul că anumite propoziții cauzale din formulele de cancelarie - care așa cum se știe sînt foarte puțin variabile - sînt introduse cu conjuncții diferite.

5. Propoziția circumstanțială de mod

Datorită specificului actelor de cancelarie, se înțelege că numărul propozițiilor circumstanțiale de mod nu poate fi mare.

Jako și jakože - cu largă folosire în textele slave vechi³, sînt mai rar folosite în limba documentelor noastre din sec. al XVI-lea.

A. Ga sĕ(m) pomilova(1) g(sd)vo mi sĕtaa monastiru, jako(ž) e(s) bio pomilovao i ō(t) ine(x) g(sd)rie "Am miluit domnia mea sfînta mănăstire, precum a fost miluită și de alți domni" (<1533, iul. 2>, Arh. St. Buc., S. I., nr. 387).

¹ Vezi Kiril Mircev, op. cit., p. 240, în care arată - că această conjuncție apare în monumentele de limbă bulgară începînd din secolul al XVI-lea, ceea ce dovedește receptivitatea slavonei românești și pentru trăsături nebulgare.

² Vezi A. Vaillant, op. cit., p. 364 și 369.

³ Vezi W. Vondrák, op. cit., p. 621; A. Vaillant, op. cit., p. 375.

B. Da est prijetel jakože su(t) bili drevni vlaški gospodare "Să fie preten precum au fost vechii domni ai Țării Românești" (1523,iul.,P.P.Panaitescu,Doc.Sibiu,p.28).

Kako este adverbul cu largă folosire pentru introducerea completivei circumstanțiale de mod.

A. Dava(t) g(sd)vo mi sie povelēnie g(sd)va mi... jako(ž) da e(s) vole(n) ōcu egums(n) Iōa(n), sō(s) sie knigu g(sd)va mi drōžati vama ō(t) Vlōka(n), kako su(t) drōžali i ō(t) prēž(d)ie sie vrēmēna "Dă domnia mea această poruncă a domniei mele... ca să fie volnic părintele egumen Ioan, cu această carte a domniei mele să țină vama de la Vlcan, precum au ținut-o și mai înainte de aceste vremuri" (<1560-1564>,aug.14,Arh.St.Buc.,S.I.,nr.685).

B. Mi esmōv pod ruke turcem i davam im xapač kata godini, kako znaete i vaše milosti "Noi sîntem în mîna turcilor și le dăm haraci în fiecare an, precum știți și măria voastră" (1529,S.Dragomir,Doc.Sibiu,p.45).

Vare kako - calc al adverbului românesc varecum, oarecum - este întilnit în corespondență pentru a introduce propoziții circumstanțiale de mod ca: B. Da ga umorite vare kako izmožite "Să-l omorîți oricum veți putea" (1530,S.Dragomir,Doc.Sibiu,p.47).

Takogere este adverbul sîrbocroat takođe(r), rareori folosit pentru introducerea propozițiilor circumstanțiale de mod. De pildă: A. Oni da si drōže(t) Krōbești vōsi i de(l) Kōzano(v), kako su drōžali pri dni bratu g(sd)va mi Ra(d)u(l) voivode; takogere i o(t) sōga napre(d) da drōže(t) "Ei să țină Cîrbeștii toți și partea lui Căzan, precum au ținut în zilele fratelui domniei mele Radul voievod; tot așa să țină și de acum înainte" (1510,mai 2,Arh.St.Buc.,S.I.,nr.167).

6. Propoziția circumstanțială de loc

Fără a fi prea numeroase, propozițiile circumstanțiale de loc apar în documentele de danie și întărire, obisnuit în anumite formule de cancelarie și în delimitarea hotarelor ocinelor întărite. Se introduc prin adverbe de loc. Astfel, găsim:

Ideže. Ca trăsătură tradițională, se întilnește în documente de danie și de întărire către biserici, în formula de blestem: Da dava(t) ō(t)vē(t) pre(d) bōgo(m) na strašnoe su(di)šte, ide(ž) nē(s) licemērie "Să dea răspuns înaintea lui Dumnezeu la infricoșata judecată, unde nu este fățărnicie" (1515,ian.11,Arh.St.Buc.,S.I.,nr.206).

De asemenea ideže introduce și circumstanțiale de loc ca: I da drōže(t) i Marija i A(n)ka u Me(r)lari, ide(ž) su(t) xotarōci

Okolo sč(s) Elina "Si să țină și Maria și Anca la Mierlari, unde sînt hotărnicii împreună cu Elina" (1565, apr. 15, Arh. St. Buc., S. I., nr. 745).

Merită să fie menționat faptul că acest adverb cu funcție de conjuncție nu s-a mai folosit în textele mediobulgare, nici măcar în documentele țarilor bulgari¹ care sînt mult mai vechi decît perioada de care ne ocupăm.

Tocmai astfel de trăsături arhaice, tradiționale, constituie o dovadă în plus a caracterului cărturăresc al slavonei românești.

Po kude. Calc după adverbul românesc pe unde, construit cu prepoziție; apare frecvent în stabilirea hotarelor ocinelor întărite: A. E(s) poše(1) bolērin g(sd)va mi Arsenie ba(n) sč(s) včsi bolēri Žilo(m)... po kude e(s) utekč(1) toe vu(x) "A mers boierul domniei mele Arsenie ban, cu toți boierii Jiului, ... pe unde a fugit acel hoț" (<1564-1568>, apr. 5, Arh. St. Buc., S. I., nr. 713).

Adverbul vare kude format după modelul lui oriunde, l-am întîlnit cu funcție de conjuncție în acest exemplu: B. Kako da izidemo slobodno, bez čtetu i bez pagubu, vare kude čemo xtet "Ca să ieșim în mod liber, fără pierdere și fără pagubă, oriunde vom dori" (1508-1509, I. Bogdan, Relațiile, p. 306).

Vare po kude - calc după rom. ori pe unde format cu românescul vare - introduce propoziții circumstanțiale de loc, ca cea din exemplul următor, în care este vorba tot de delimitarea hotarelor: Pa(k) da e(s) Mirčei... uže pò(1)... po kameni(m) što e(s) bi(1) xotarisa(1) sč(s) Krčlici, vare po kude mu e(s) stari xota(r) "Iarăși să-i fie lui Mircea... jumătate de funie pe pietrele care s-au hotărnicit cu Crăliții, pe oriunde le este vechiul hotar" (1521, iul. 4, Arh. St. Buc., S. I., nr. 253).

Gde, forma mediobulgară² a adverbului slav vechi kčde introduce propoziții ca: Oni si su platili vama, gde su platili i do senova "Ei și-au plătit vama, unde au plătit-o și pînă atunci" (1508, febr., I. Bogdan, Relațiile, p. 225-226).

Do gde - adverb construit cu prepoziție după modelul adverbului pînă unde din limba română - introduce propoziții circumstanțiale de loc ca în exemplul următor: A. Dava(t) g(sd)vo mi... jaki da i(m) su(t) po(1) č(t) Stoenest i sč(s) vodenico(m), do gde mu e(s) xota(r) "Dă domnia mea ca să fie jumătate din Stoenesti și cu moara, pînă unde le este hotarul" (<1515-1517>, oct. 17, Acad. R. S. R., XI/153).

¹ Vezi Kiril Mircev, op. cit., p. 240, unde face și afirmația că aceste conjuncții nu se întîlnesc nici în limba documentelor slavo-române pe care o infirmă exemplele noastre.

² Vezi Kiril Mircev, op. cit., p. 240.

Cu frecvență mult mai redusă, s-au folosit și alte adverbe, cum ar fi ot gde și dokle ca în exemplul următor: A. I xota(r) i(m) e(s) ô(t) dole, o(t) gde izlezet Rugina o(t) Polo(g), dokle dade u Žilju "Si hotarul lor este din jos, de unde lese Rugina din Polog, pînă unde dă de Jiu" (1509, oct. 29, Arh. St. Buc., S. I., nr. 162).

Intr-un document am întilnit o propoziție circumstanțială de loc introdusă prin adverbul koliko "cît", care arată măsura spațiului¹. A. Da mu e(s) brô(d) i uzgo(r) o(t) vodenicu i uzdo(1), koliko može(t) strelit ôlkô u pi(s)trě(1) "Să-i fie vadul din sus și din jos de moară, cît poate trage un om cu săgeata în pistreală" (1517, sept. 1, Arh. St. Buc., S. I., nr. 222).

7. Propoziția circumstanțială de timp

Se introduce, în mod obișnuit, cu adverbe de timp.

Kôda este adverbul care înregistrează cea mai mare frecvență în introducerea propozițiilor circumstanțiale de timp din documentele de danie și întărire; de cele mai multe ori este corelat cu tôda. Apare, obișnuit, în formula de cancelarie ca în exemplul următor: A. Kôda se ne ke naiti ni(x)to o(t) ni(x), tôda i da drôži(t) župa(n) Šulka "Cînd nu se va mai afla nimeni dintre ei, atunci să țină jupan Șulca" (1514, mai 8, Arh. St. Buc., S. I., nr. 199).

Tot prin kôda sînt introduse propozițiile circumstanțiale de timp - care au devenit formule de cancelarie -. De exemplu: A. A kôda e(s) bi(1) sôda, oni(x) ima(š) sôprenie šb(s) Sta(n) "Iar cînd a fost acuma, ei au avut pîră cu Stan" (1538, iun. 8, Arh. St. Buc., S. I., nr. 458).

Folosirea lui kôda pentru a introduce propoziții circumstanțiale de timp nu se limitează la astfel de formule, ci apare și în contexte ca: Kôda e(s) bila nego(v) sômrto, o(n) ga se ucinili kaluge(r) "Cînd a fost (la) moartea lui, el s-a făcut călugăr" (1512, sept. 16, Arh. St. Buc., S. I., nr. 188).

B. În corespondență, kôda introduce propoziții circumstanțiale de timp ca în exemplul următor: Kôda bi u Bran, a vi ix ste uxvatili: "Cînd a fost la Bran, voi i-ați prins" (c. 1503, I. Bogdan, Relațiile, p. 217).

Dokle și doklě prezintă o folosire limitată în documentele de danie și întărire, dar au o frecvență mai mare în corespondență.

¹ Vezi Gramatica limbii române, sub redacția acad. Al. Graur, ediția a II-a, vol. II, București, 1963, p. 294, unde se prezintă astfel de propoziții din limba română.

De exemplu: Ju priloži Lacko $\overline{\text{stmu mona(s)tiru Tismenu, dokle e(s) bi(1)}$ Lacko živ "A dăruit-o Lațco sfintei mănăstiri Tismana, cît timp a fost Lațco viu" (1505, mart. 26, Arh. St. Buc., S. I., nr. 142).

B. Dokle sam bila megju vami, ja sam van dobar prijatel bila "Cît timp am fost printre voi, eu v-am fost bun prieten" (<1521-1522>, S. Dragomir, Doc. Sibiu, p. 61).

Dondeže. Adverbul de timp cu funcție de conjuncție subordonatoare din textele slave vechi¹, în limba documentelor slavo-române din sec. al XVI-lea, apare ca o trăsătură arhaică, numai în documente de danie și de întărire. De pildă: <Da est> nepotoknoveno, do(n)de(ž) se obretaemo vō nastoesti(m) ži <vote> "Să fie neclintit, cît timp ne aflăm în viața de acum" (1501, apr. 19, Arh. St. Buc., S. I., nr. 125).

B. Propoziția circumstanțială condițională

În limba documentelor din perioada de care ne ocupăm, propozițiile circumstanțiale condiționale se întîlnesc relativ frecvent, de regulă în formula de încheiere și de blestem a actelor de danie și întărire, precum și în corespondență, în diverse formulări. Sînt construite, obișnuit, cu modul indicativ și exprimă acțiuni realizabile; rareori cu modul condițional.

Se introduc atît prin conjuncția aste, atestată și în textele slave vechi², cît și prin conjuncția ako³. Precizăm că în actele de danie și de întărire, a căror limbă este mai conservatoare, predomină aste, iar ako apare mai rar. Firește că frecvența conjuncției aste în acest tip de acte se poate explica și prin faptul că apare într-o formulă de cancelarie care, în mod obișnuit, este mai puțin supusă inovațiilor. Conjuncția ako prezintă o mai mare frecvență în corespondență. Prezentăm în continuare cîteva exemple:

A. Aste počite(t) i utvrđdi(t) i s̄xrani(t) sie povelēnie g(sd)va mi, to(g) ḡb̄ b̄b̄ i prec̄(s)taa bgomate(r) da počī(s)te(t) i utvrđdi(t) vō g(sd)stve ego "Dacă va cinsti și va întări și va păzi această poruncă a domniei mele, pe acela domnul Dumnezeu și prea curata maica lui Dumnezeu să-l cinstească și să-l întărească și să-l păzească în domnia lui" (1506, sept. 1, Arh. St. Buc., S. I., nr. 151); Ako ne xoke(š) vrati(t), a Vlaiku(1) pe(x) da e(s) vole(n) s̄l(s) siju moe kni(g), vōzimati(s) sve(x) o(t) slu(z) stomu mona(s)ti(r) "Dacă nu vei întoarce (restitul), Vlaicul paharnic să fie volnic cu această carte a mea, să-și ia totul de la slugile sfintei mănăstiri" (1569-1574,

1 Vezi W. Vondrák, op. cit., p. 633.

2 W. Vondrák, op. cit., p. 634; André Vaillant, op. cit., p. 364.

3 Stefan Mladenov, Geschichte der bulgarische Sprache, Berlin-Leipzig, 1929, p. 311-312; Kiril Mircev, op. cit., p. 242-243.

ian.19, Acad. R. S. R., XXIX/267).

B. A ako mu se krivo vidit tomu človeku gospodstva vi, neka da doidet s^šs moega človeka na sud pred gospodstva mi "Iar dačā a-celui om al domniei voastre i se pare cā e strīmb (nedreptā^šit), sā vi-nā impreunā cu omul meu la judecatā inaintea domniei mele" (c.1503-1508 I. Bogdan, Rela^štile, p.221-222).

9. Propozi^šia circumstan^šialā finalā

Prin specificul con^šinutului lor, in documentele de danie și intārire, ca și in coresponden^šā, propozi^šiiile finale inregistrea-zā o mare frecven^šā. Sint introduse cu urmātoarele conjunc^šii și ad-
verbe cu valoare de conjunc^šii:

Da. Conjunc^šie specificā textelor slave vechi pentru intro-
ducerea propozi^šiiilor finale¹, are o largā folosire și in limba docu-
mentelor slavo-romāne din secolul al XVI-lea.

A. E(s) prilo^šila Korbi(m), da i(m) e(s) za oranie "Le-a dāruit Corbilor, ca sā le fie de arāturā" (1503, iun.11, Arh. St. Buc., S. I. nr.134);

B. Oni da doidut pred vāsa milost^š da im dr^šžit zakon prav "Ei sā vinā in fa^ša māriei voastre ca sā le ținā lege dreaptā" (1512-1521, S. Dragomir, Doc. Sibiu, p.34).

Da ne introduce propozi^šia finalā negativā, ca și in tex-
tele slave vechi. De pildā:

A. Tako, da se varuste o(t) ni(x) i o(t) negovi o^šcinu, da
na prūde(t) na dru(g) re(d) pre(d) g(sd)va mi "Astfel sā vā feri^ši de
ei și de ocina lor, ca sā nu vinā in alt rīnd inaintea domniei mele"
(<1510-sept.-1512 ian.>, Arh. St. Buc., S. I., nr.172).

B. Ste zaprētili gospodstvu vi žito da ne minet vō zemle
gospodstva mi "A^ši oprit domnia voastrē grīul ca sā nu treacā in țara
domniei mele" (1535-1545, S. Dragomir, Doc. Sibiu, p.53).

Jako și jakože da - apare frecvent pentru a introduce pro-
pozi^šii circumstan^šiale finale in formula de cancelarie de intārire:

A. Dava(t) g(sd)vo mi sie povelēnie g(sd)va mi Vla(d)u(l)o(v),
jako(ž) da i(m) e(s) o(č)nb u Stu(d)īna "Dā domnia mea această poruncā
a domniei mele lui Vladul, ca sā-i² fie ocinā la Studina" (1542, iun.16,
Arh. St. Buc., S. I., nr.485).

In coresponden^šā, jako da apare rar: Teizi ljudie oni sut

1 Vezi W. Vondrák, op. cit., p.629; A. Vaillant, op. cit., p.364.

2 In original, pronumele este la plural.

došli u gospodstva mi s^os poučenie onem boleri pribězi, jako da pazit priležnoe vreme da me udarit "Acel oameni au venit la domnia mea cu învătătura acelor boieri pribegi, ca să păzească vreme potrivită să mă lovească" (1545-1548, apr. 7, P.P. Panaitescu, Doc. Sibiu, p. 35).

Kako și kako da îndeplinesc aceeași funcție ca și jako da pe care îl concurează. În actele de danie și întărire, kako da apare mai rar, dar în corespondență pare a înlocui pe jako da, fiind de fapt conjuncția predominantă.

A. Ra(d)u(l) i Sto(i)ka do(s)tigo(š) o(t) pre(d) g(sd)va mi kako i(x) e(s) uta(k)mi(l) bašta i(m) vitre(g) kako Ra(d)u(l) i Stoika da drōži(t) po(l) o(t) o(č)nu "Radul și Stoica au dobândit înaintea domniei mele precum i-a întocmit tatăl lor vitreg ca Radul și Stoica să țină jumătate de ocină" (1542, iun. 16, Arh. St. Buc., S. I., nr. 485).

B. Poslali smo do gospodina ni Jože, kako da ni dast veru i kletovnu knigu, kako da dogemo mirno i slobodno do gospodstva vi "Am trimis la domnul nostru Joja, ca să ne dea credință și carte de jurământ, ca să venim în pace și slobozi la domnia voastră" (1508-1509, I. Bogdan, Relațiile, p. 306).

Fiind seama de faptul că în celelalte limbi slave de sud kako da nu introduce propoziții circumstanțiale finale, considerăm că aceasta s-ar explica prin influența limbii române, fiind calchierea lui cum se - construcție folosită în textele românești din secolul al XVI-lea¹.

Tere este conjuncție subordonatoare cu care se introduceau propoziții circumstanțiale finale. A. În documentele de danie și întărire apare în formulări ca: Pone(ž) prŭde <otcu eg> umenu Theodoru, tere mi žalova pre(d) g(sd)vo mi kako i(x) pritesne(t) Kr(s)tija(n) "Căci a venit <părintele eg> umen Teodoru, de s-a jeluț înaintea domniei mele că îi cotopește Cîrstian" (<1538>, sept. 23, Arh. St. Buc., S. I., nr. 415).

Radi da. B. În corespondență am întilnit și o propoziție circumstanțială finală introdusă prin radi da: Smo poslali našega vernoga sluga Komana portara radi da ni kupuet med za edin zvon "Am trimis pe sluga noastră credincioasă Coman portarul ca să ne cumpere aramă pentru un clopot" (1520-1521, S. Dragomir, Doc. Sibiu, p. 33).

¹ Vezi O. Densușianu, op. cit., p. 261; Alexandru Rosetti, op. cit., p. 561.

C o n c l u z i i

Sintaxa limbii documentelor slavo-române din secolul al XVI-lea prezintă o multitudine de forme vechi și noi care se întrepătrund; dar este evident faptul că, în această perioadă, trăsăturile arhaice sînt mai puțin numeroase decît în secolele al XIV-lea și al XV-lea.

Ca arhaism - care se păstrează în baza tradiției cărturărești - notăm conjuncția ideže, care dispăruse în limba bulgară din perioada respectivă.

Limba română - în care li se dicta grămăticilor, sau li se relata conținutul actelor - a exercitat influență asupra sintaxei. Astfel, trebuie menționate unele adverbe cu valoare de conjuncții, cum ar fi: vare, što, vare koliko, vare kako, vare eliko, vare kude, po kude, vare po kude, do gde și kako da, care apar sub influența limbii române.

A B R E V I E R I

Arh.St.Buc.,S.I.	- Arhivele Statului din București,Secția istorică.
I.Bogdan, <u>Relațiile</u>	- I.Bogdan, <u>Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească, în sec.XV și XVI</u> , vol.I,1413-1508, București,1905.
S.Dragomir, <u>Doc.Sibiu</u>	- Silviu Dragomir, <u>Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul</u> , în "Anuarul Institutului de istorie națională", IV, 1926-1927,București,1929.
P.P.Panaitescu, <u>Doc.Sibiu</u>	- Petre P.Panaitescu, <u>Documente slavo-române din Sibiu (1470-1653)</u> , București,1938.

MANUSCRISE SLAVE IN COLECTII DIN MOLDOVA (II)

de

Paul Mihail, Zemfira Mihail

Prime parte a acestei lucrări a fost tipărită în revista "Romano-slavica", XVIII, București, 1972, p.265-319. Au fost incluse descrierile primelor 20 de manuscrise din sec.XVI-XVIII, precedate de o introducere amplă și însoțite de două fotocopii.

În Introducere s-a făcut prezentarea globală a celor 50 de manuscrise inedite aflate la persoane particulare sau biblioteci mai puțin accesibile, care pînă acum nu au fost catalogate, în vederea unor viitoare cercetări mai aprofundate. Normele tehnice de catalogare și reproducere a textelor slavone sînt aceleași cu ale cataloagelor științifice de prestigiu. Au fost semnalate însemnările, deoarece au un conținut foarte variat și conțin informații prețioase.

Ecoul publicării primei părți a lucrării s-a reflectat în revistele de specialitate prin recenzii de apreciere: "Revue Roumaine d'Histoire" tom. 12, 1973, nr.5, p.959-960, de Aurora Ilieș; în revista "Mitropolia Moldovei" nr.5-6/1973 de I.Caproșu; în Bibliografia românească de lingvistică, "Limba română", XXII, 1972, nr.4, nr.1195.

Studiile lui Ion Redu Mircea, Literatura bizantină și țările române, în mss. și Valentin Georgescu, Literatura juridică în sec. al XVIII-lea în mss. au utilizat datele lucrării noastre referitoare la Nomocanonul descris sub nr.17, din sec. al XVIII-lea.

În partea a doua, care se publică acum, este cuprinsă descrierea, în ordine cronologică, a încă 20 de manuscrise, urmînd ca celelalte să apară ulterior. Ele reprezintă mai ales texte de cult dar și miscelane de polemică și alte scrieri apocrife. Existența unui manuscris al Gramaticii slavone, copiat în Moldova în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, este deosebit de interesant deoarece comparat sumar cu renumita gramatică slavonă a lui Meletie Smotrițki, ediția din 1619 de la Vilna, arată că copistul a avut alt model, poate dintre gramaticile folosite la Academia slavo-greco-română a lui Vasile Lupu. Cultura umanistă a unui autor de mare sensibilitate se vedește prin manuscrisul Psaltirei versificate în 384 pagini. Remarcăm existența unui miscelaneu cu scrierile și corespondența starețului Paisie Velicikovski, adunate în cursul vieții sale, la care s-a adăugat o rînduală a unui serviciu religios consacrat pomenirii sale ca a unui sanctificat, deși încă nu este canonizat.

Prin scoaterea la lumină a acestor manuscrise dorim să aducem o

modestă contribuție la cunoașterea strădeniilor cărturărești din trecut și considerăm că am contribuit astfel la identificarea unor bunuri culturale din România.

Nr.21

Sec. XVIII, 268 foi. 29 x 19 cm. Fără început și sfârșit.

< Minei de obște și Antologhion >

- f.1-6. СЛУЖБА ОБЩА АПОСТОЛУ ЕДИНОМУ (Slujba de obște unui apostol).
 f.6v-15. СЛУЖБА ОБЩА СТЛЮ ЕДИНОМУ (Slujba de obște unui sfântitor).
 f.15-23. СЛУЖБА ОБЩА ПРДВНОМУ ЕДИНОМУ (Slujba de obște unui cuvios).
 f.23-30v. СЛУЖБА ОБЩА МЧНКУ ЕДИНОМУ (Slujba de obște unui sfințitor mucenic).
 f.31-37v. СЛУЖБА ОБЩА СФЕННО МЧНКУ ЕДИНОМУ (Slujba de obște unui sfințitor mucenic).
 f.37v-45. СЛУЖБА ОБЩА ПРДВНО МЧНКУ ЕДИНОМУ (Slujba de obște unui cuvios mucenic).
 f.45v-51. СЛУЖБА ОБЩА МЧНИЦЫ ЕДИНОЙ (Slujba de obște unei mucenițe).
 f.51-60. СЛУЖБА ОБЩА ПРДВНОЙ ЖЕНБ ЕДИНОЙ (Slujba de obște unei cuvioase femei).
 f.60v-64. СЛУЖБА ОБЩА ПРДВНО МЧНЦБ ЕДИНОЙ (Slujba de obște unei cuvioase mucenițe).
 f.64-67v. СЛУЖБА ОБЩА СФНО ИСПОВЕДНИКУ И ПРЕПОДОВНО ИСПОВЕДНИКУ И МНОГИМ (Slujba de obște sfințitorului martirizator și la mai mulți).
 f.68-71. СЛУЖБА ОБЩА БЕЗМЕЗНИКОМ И ЧУДОТВОРЦЕМЪ КОЗМЪ И ДАМИАНУ КУР И ИОАННУ, БОРИСУ И ГЛЕБЪ И ПРЧИМ (Slujba de obște a celor fără de arginți și făcătorilor de minuni Cozma și Damian, Chir și Ioan, Boris și Gleb și celorlalți).
 f.71v-75. СЛУЖБА ОБЩА ХА РАДИ ЮРОДИВЫМ АНДРЕЮ ЦРИГРАДСКОМУ, ИСИДОРУ И МАКСИМУ, И ВАСИЛИЮ / sic / РОССИЙСКИМ И ПРОЧИМ (Slujba de obște celor nebuni pentru Hristos Andrei al Tarigredului, Isidor și Maxim și Vasilie ai Rusiei și celorlalți).
 f.75-79. СЛУЖБА ОБЩА ИОАННУ ПРДТЧИ ПРОРКУ И КРСТИТЕЛЮ ГОДНО (Slujba de obște prorocului, înainte Mergătorului și Botezătorului Domnului Ioan).
 f.79v-83v. СЛУЖБА ОБЩА СТЫМ АГГЛОМ И ПРЧИМ, БЕСПЛОТНЫМ (Slujba de obște sfinților ingeri și celorlalte netrupești puteri).
 f.83v-87. СЛУЖБА ОБЩА СТЫМ ЩЕМ НА СОБОРЪ ПОЕМ, В НДЮ СЕДМЮ НА ПАСЦБ (Slujba de obște sfinților părinți de sobor, cîntăm în săptămîna a șaptea după Paști).

- f.87v-91. СЛУЖБА ЩЕЦА ПРАЗНИКОМ БГОРДЧНЫМ (Slujba de obşte sârbătoarelor Născătoarei de Dumnezeu).
- f.91v. albă.
- f.92-92v. ПРОРОКУ ПАРИМИ (Parimiile prorocului).
- f.92v-93. АПОСТЛУ ЕДИННОМУ ПАРИМИ (Parimiile unui apostol).
- f.93v-95. СТЛЮ ЕДИННОМУ ПАРАМИ (Parimiile unui sfințitor).
- f.95v. МЧНИКОМ ПАРАМИ И МЧНКУ (Parimiile mucenicilor și mucenicului).
- f.95v-98. ПАРАМИ ПРОРОКУ ИЛИ (Parimiile prorocului Ilie).
- f.98v. albă.
- f.99-104v. МЦА АВГУСТА ВЪ 6 ДНЬ СТОЕ ПРЕВРАЖЕНІЕ ГА БГА И СПСА ИШЕГО ІС ХРСТА (Luna lui august, în 6 zile. Sfânta Schimbare la față a domnului Dumnezeu și mîntuitorului nostru Iisus Hristos).
- f.105-112. СЕПТЕВРІА ВО 1 ДНЬ (Septembrie, ziua 1).
- f.112-115v. РОЖДЕСТВО ПРСТОИ БЦЫ (Nașterea Născătoarei de Dumnezeu).
- f.116-120v. МЦА СЕПТ ВЪ 14 ДНЬ (Luna septembrie, în 14 zile).
- f.121-129v. МЦА ОКТОВРІА КЪ . СТАГО СЛАВНАГО ВЕЛИКОМ ДМИТРИА (Luna octombrie, 26. Sfîntului slăvitului marelui Dimitrie).
- f.130. albă, cu însemnări.
- f.131-139v. МЦА ОКТОБРА ВО 1 ДНЬ ПОКРОВЬ ПРСТЫА ВЛДЦА ИШЕГО БЦА (Luna octombrie, ziua 1. Acoperămîntul prea sfintei stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu).
- f.140-144. ВО ВЕДЕНІЕ ВО ЦРКОВЬ ПРСТИ БЦЫ (Intrarea în biserică a prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu).
- f.144v. albă.
- f.145-147v. МЦА ДЕКАВРІА ДНА ЧЕТВЕРТАГО НА СТЫА ВЕЛИКОМЦА ВАРВАРЫ (Luna lui decembrie, ziua a 4-a, la sfînta marea muceniță Varvara).
- f.148-152. МЦА ДЕКАВРІА ДНА 6 НА СТЫИ НИКОЛАЙ (Luna decembrie, ziua a 6-a, la sfîntul Nicolae).
- f.153-156v. НЕДАА СТЫХЪ ПРАОЦЪ (Duminica sfinților strămoși).
- f.157-162v. НЕДАА ПРЕД РОЖДЕСТВОМ ХРСТВЫМ СТЫХ ОЦЪ (Duminica înaintea Nașterii lui Hristos a sfinților părinți).
- f.163-165. МЦА ДЕКЕМВРІА ВО 24 ДНЬ ПРЕД ПРАЗДЕНСКО РОЖДЕСТВА ХВА (Luna decembrie, în 24 zile, înaintea prăznuirii Nașterii lui Hristos).
- f.165-169. ПОСЛѢДОВАНИЕ ЧАСОВЪ ЦРКСИХЪ. ПѢВАЕМЫ В НАВЕЧЕРНИИ РОЖДЕСТВА ХВА (Rînduiala ceasurilor împărătești, ce se cîntă la vecernia Nașterii lui Hristos).
- f.169v. albă.
- f.170-174v. Щ ЧАСЪ (Despre ceas).
- f.175-175v. СОБОРЪ ПРСТЫА БЦЫ (Soborul prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu).
- f.175v-180v. МЦА ІАНУАРІА В 1 ДНЬ. ШВРЪЗАНІЕ ГА (Luna ianuarie, ziua 1. Tîierea împrejur a Domnului).

- f.181-191v. ПОСЛѢДОВАНИЕ ЧАСОВОМЪ СТЫХЪ БГОГЛАВЕНЦІИ (Rînduiala ceşurilor a sfintei Arătări a Domnului).
- f.192-198. СТРЕТЕНІЕ ГДА НШЕГО ІС ХА (Întîmpinarea Domnului nostru Iisus Hristos).
- f.198v. albă.
- f.199-203. ВѢДЪТИ ПОДОБАЕТЪ, ГАКО НА ВЕЧЕРІЕ БЛГОВѢЩЕНІА АШЕ СЛУЧИТСА В СЪББОТУ (Se cade a şti, decă vecernia de la Bunavestire se va în - timpla să cadă sîmbăta).
- f.203v. albă.
- f.204-208v. МСЦА ФЕВРУАРИА ДНА КД ШВРЪТЕНІЕ ЧТНА ГЛАВЫ СТОГО СЛАВНАГО ПРОРКА И ПРЕТЧН КРСТИТЕЛА ГДА ИОНА (Luna februarie, ziua 24. Aflarea cinstitului cap a sfintului slăvitului proroc şi Înainte Mergătorul şi Botezătorul Ioan).
- f.208v-212. МѢСЦА МАРТА ДНА Ш СТЫХЪ И МЧНИКЪ ИЖЕ В СЕВАСТІИ (Luna martie, ziua 9. Sfinţii 40 de mucenici cei din Sevastia).
- f.212v-217v. МЦА АПРИЛА КГ ДНІА СТОГО ВЕЛІКОМЧНКА И ПОБѢДОНОСЦА ХРСВА ГЕГВРІА /sic/ (Luna aprilie, ziua 23, sfintul mare mucenic şi purtătorul de biruinţă a lui Hristos, Gheorghe).
- f.218-218v. МЦА ИЮНІА КД РЖСТВО ЧТНАГО ПРОРКА И ПРДЧН КРСТИТЕЛА ГДА ИОНА (Luna iunie, 24. Naşterea cinstitului proroc şi Înainte Mergătorul şi Botezătorul Domnului Ioan).
- f.219-255v. ВО СТЫЮ НЕДЕЛЮ ПАТІДЕСАТНИЦЫ, НА ВЕЧЕРИИ (In sfînta duminică a Cincizecimii, la vecernie).
- f.226-226v. МОЛИТВА НАД БОЛНИМ НАСПАЩИМ (Rugăciunea asupra bolnavului, ce să doarmă).
- f.227-229. В ПАТОКЪ Ш НЕДЕЛЪ СТОГО ВЕЛИКАГО ПОСТА (Vineri în a 6-a săptămînă a sfintului şi marelui post).
- f.229-233v. В СЪБОТУ ЛАЗАРЕВУ (In sîmbăta lui Lazăr).
- f.234-239v. НЕДЕЛІА ЦВѢТОНОСНА (Duminica Floriilor).
- f.240-243. ВЪ СТЫИ И ВЕЛИКИИ ПНДЛНИК (In sfînta şi marea luni).
- f.243v-246. ВО СТЫИ И ВЕЛИКИИ ВО ВТОРНИКЪ (In sfînta şi marea marţi).
- f.246-250. ВЪ СТЫЮ И ВЕЛИКЮ СРЕДУ (In sfînta şi marea miercuri).
- f.250-251v. ВО СТЫИ И ВЕЛИКИИ ЧЕТВЕРТОКЪ НА УТРЕНИ (In sfînta şi marea joi, la utrenie).
- f.252-254v. МСЦА СЕПТЕВРІА КС. ПРЕСТАВЛЕНІЕ СТАГО АПЛА ЛЕУГСЛИТА ИОНА ШГОСЛОВА (Luna septembrie 26, adormirea sfintului apostol şi evangelist Ioan Teologul).
- f.255-263v. ПОСЛѢДОВАНИЕ СЛУЖБЫ СТЫХЪ СТРЕТЕЙ ГДА НШЕГО ІС ХА ВО СТЫИ И ВЕЛИКИИ ПАТОКЪ (Rînduiala slujbei sfintelor Pătimi a domnului nostru Iisus Hristos în sfînta şi marea vineri).
- f.264-268v. В ПАТОКЪ ВЕЧЕР ПАМІАТЪ СОТВОРЕНІАМЪ ВСѢМЪ ПРЕДВНИИ И БОГОСНИИ ШЦЕМ (Vineri seară, facem pomenire tuturor cuvioşilor şi purtători-

lor de Dumnezeu părinți).

Insemnări

- f.46-48. Сига книга рекомага шбрина и празньта купил ей Антохиі...
 Нѣстоицки от свѣщенаго іерея /fovie lipăi/ Стефан Фамл и Тодосіи
 Котоман а хто ви ей могль штдалити штъ него той будет проклатъ ана-
 фтема купил ей за левоѡ Д и половиу. Року * АУМЕ мѣца марта дня 18
 (Această carte numită Minei de obște și praznicer a cumpărat-o Antohii...
 Nestoițki de la sfințitul iereu... Ștefan Băiul și Todosii Cotoman, iar
 cine ar putea s-o îndepărteze de la el, acela să fie șfurisit și anatema,
 a cumpărat-o pentru patru lei și jumătate. Anul 1745, luna martie, 17 zile).
 f.130. Кто эту книжицу писалъ даждь ему ГСДН спасеніе, мѣца декемвріа дня 3.
 1753 года (Cine a scris cartea aceasta, dă-i lui Doamne mîntuire, luna de-
 cembrie 3 zile, anul 1753).

f.144v-147v. Сію книгу купил ей свѣцденный Стефан оу свѣцденнаго иереѡ
 Іереміѡта парѡха жившаго оу Триховѣск... Іерей Стефан (Această carte
 a cumpărat-o sfințitul iereu Ștefan de la sfințitorul iereu Ieremie, pa-
 roh trăitor în Trihovetesk... Iereu Ștefan).

f.219. Anul 1707.

f.254v. Anul 1788.

Titlurile, inițialele și indicațiile tipiconele cu rogu. Frontispici-
 cii la f.131, 170, 204. Semiuncială. Manuscrisul este alcătuit din caiete
 scrise de mai multe mîini și de diferite mărimi, la diferențe de ani. Foar-
 te uzat. Numerotat recent. Acum e protejat de o legătură în piele și carton.

Slavonă de redacție ucraineană. Scris în Galiția.

Depozit: Familia Vesile Hanganu, Iași, str.Fătu nr.12A.

Nr.22

Sec.XVIII. 17 foi. 29 x 18 cm. Fără început și sfîrșit.
 =====

< Minei pe decembrie >

- f.1-9v. colontitlu ДЕКЕМВРІА, ВЪ КЪ ДЕНЬ ПРѢД ПРАЗ РѢСТВУ ХРІСТОВУ (decem-
 brie în 22 zile, înaintea praznicului Nașterii lui Hristos).
 Început: И СТЫѦ ВЕЛИКОМЧНИЦЫ АНАСТАСІИ ФАРМАКОЛИТРИѦ, СИРЬЧЬ ОУВОРЪ-
 ШИТЕЛНИЦЫ (și a sfintei marelui mucenice Anastesii Farmacolitrie,
 adică mîntuitoarea de otrăvă).
 Sfîrșit: ВЪ ПАМЯТЬ ВЪЧНУЮ (în amintire veșnică).
 f.10-17. colontitlu ДЕКЕМВРІА, ВЪ КТ ДНЬ ПРѢД ПРАЗ РѢСВОУ ХВУ (Decembrie
 în 23 zile, înaintea praznicului Nașterii lui Hristos).
 Început ХРІСТОВУ И СТЫХЪ ДЕСАТИ МЧНКЪ, ИЖЕ ВЪ КРИТЪІА lui Hristos
 și sfinții zece mucenici cei din Creta).
 Sfîrșit: ТРИ СТЫѦ ПѢСНЬ (cîntarea trei sfinți).

Titlurile, inițialele și colontitlurile în roșu. La f.1 spațiu liber 10 cm. și la f.10 spațiu liber 12 cm. pentru frontispiciu. Semiuncială cu câte 25 rânduri iar la cele cu spațiu liber, 17 (f.1) și 15 (f.10). Scrisul unei mâini. Numerotat recent; la călcăiul foilor s-au păstrat numerele originale din litere-cifre chirilice (361-377). A făcut parte dintr-un manuscris legat, având la cotor urme de legătură. Hirtie groasă, albă. Marginile foilor prezintă urme de foc.

Slavonă de redacție ucraineană. Scris în Galiția.

Depozit: Eufrosina Pereverzel, Iași, str. Păcurari nr.125.

Nr.23

Sec.XVIII. 63 foi. 22 x 18 cm. Fără început și sfârșit.

=====

<Tipic>

- f.1-2. ЗРИ ВЪДАТИ И СЕ ПОТРЕБА ЕСТЬ ЯКО И В ПРОЧЫХ ПОСТЫ (Vezi cunoaște și aceasta ce trebuiește precum și în celelalte posturi).
- f.3-8. ВЪ НЕДЕЛЮ АНТИПАСХИ ВЕЧЕРА (Duminică seară la antipashă).
- f.8-16. СУБЕВТАХ Н-ЦЫ СЕДМИЦЪ (Despre simbetele Cincizecimii).
- f.16-17. ѿ КАТАВАСИИ ЧЕТЫРЕДЕСАТНИЦЫ ЖЕ И ПЯТЬДЕСАТНИЦЫ (Despre catavasiile Petruzecimii și ale Cincizecimii).
- f.17v-18v. cu indicații tipiconale scrise cursiv, mult mai recente.
- f.19-19v. ѿ ЗНАМЕНІАХ БЛДЧНИХ И ВГОРОДИЧНЫХ ПРАЗНИКОВ И СТЫХ (Despre semnele sărbătorilor Împărătești și ale Născătoarei de Dumnezeu și a sfinților).
- f.20-63. МЦЪ СЕНТАБРЬ - МЦЪ АВГУСТЪ <Sinaxar> luna septembrie - luna august).

Titluri, inițiale și zilele lunilor cu roșu. Semiuncială. Colontitlu. Redacția pe două coloane. Filigran: K.F. și semne heraldice. Scrisul unei mâini. Numerotat recent.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Biserica sf.Voievozi, de rit vechi, Roman.

Nr.24

Sec.XVIII . 46 foi. 17,5 x 11 cm. Fără început și sfârșit.

=====

<Tipic>

- f.1-24. МЦЪ СЕНТАБРЬ- МЦЪ АВГУСТЪ (Luna septembrie - luna august).
- f.25-27. КОНЕЦЪ ОКОЗРИТЕЛЬНОМУ ЗНАЮ. ПО ОУСТАВУ БЖЕСТВЕННЫХ СЛУЖБЫ. СЕ ИЗДАДЕ ТВОРЕНИЕМ СТАГО ГЕНАДІА ПАТРИАРХА КОНСТАНТИНА ГРАДА (Sfârșitul semnelor arătătoare pentru ochi. După tipicul slujbei dumnezeiești. Aceste s-a scris prin înfăptuirea sfințului Ghenadie patri-

orhul Constantinopolului).

- f.27-30v. СКАЗАНИЕ ОКОЗРИТЕЛЬНОМУ ОУСТАВУ КО ВСАКОМУ ЧИСЛУ (Spunerea tipicului a semnelor de ochi pentru fiecare zi).
- f.31-39. ОУКАЗЪ О КАТАВАСІАХЪ, ВО ВЕСЬ ГОД НА ОУТРЕНАХЪ, НАЧАЛО ТВОРИМЪ УСТ СВѢТЛАГО ДНЕ ПАСХИ (Arătare despre catevasiile la utrenie pe tot anul. Începutul facem de la luminata zi a Paștelui).
- f.40v. КНИГА О ВѢРЬ ЛИСТЪ РКО ЕГДА СѢДИШИ В ПИРУ (Cartea despre credințe, foaie 129, cînd gezi la ospăt).
- f.41 adăugată, cu citate din Apocalipsă.
- f.42-44. СЛОВО СЪБЛИЧИТЕЛНО НА ЕРЕСЬ ИКОНОБОРЦОВЪ (Cuvînt de invinuire împotriva ereziei iconoclaștilor).
- f.45-46v. БЕСѢДА НА- КД- НА, НД ИЗ ВѢРЬ КНИГИ (Cuvînt 21, 24, 51, 54, din Cartea Credinței).

Însemnare pe scoarță СІѢ КНИГА НАРИЦАЕМАЯ ОКОЗРИТЕЛЬНЫЙ УСТАВЪ ПРИНАДЛЕЖИТЪ Андрею Кирилы Ксенофонтову родительское благополезеніе (această carte numită tipic arătător pentru ochi aparține lui Andrei al lui Chirilă Xenofontov, binecuvîntare părintească).

Titluri și inițiale cu rogu. Semiunclială cu cîte 17-18 rînduri pe pagină. Scrișul unei mîini. Nenumeroțat. Legătură originală în piele, pe ascîndură de stejar.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Biserica Sf.Voievozi, de rit vechi, Roman.

Nr.25

Sec.XVIII (sfîrșit). 132 foi. 19,5 x 15 cm. Fără început și sfîrșit.
=====

<Irmologhion>

- f.1-15. МСЦА ОКТЯБРА ВЪ А ДНЬ ПРАЗНУЕМЪ ПОКРОВУ ПРСТЫА БДЦЫ. НА МАЛЫИ ВЕЧЕРНИ СТЪНЪ НА Д. ГЛАСЪ А (Luna octombrie, în ziua 1, prăznuim Acoperemîntul prea sfintei Născătoare de Dumnezeu. La vecernia mică, stihuri pe 4, glas 1).
- f.16-30. КНИГА ГЛАМАА. ІРМОСЫ ТВОРЕНИЕ ПРПДВНАГО ІОАННА ДАМАСКИНА ГЛАСЪ А ПѢСНЬ А ІРМОС (Cartea ce se cheamă irmoasele, facerea cuvînosului Ioan Damschin, glasul 1, cîntarea 1, irmos).
- f.30-41. НАЧАЛО В ГЛАСА ПѢСНЬ А-А ІРМОСЪ (Începutul glasului 2, cîntarea 1, irmos).
- f.41-54. НАЧАЛО ІРМОСА Г ГЛАСА. ПѢСНЬ А (Începutul irmosului, glasul 3, cîntarea 1).
- f.54-75v. НАЧАЛО ІРМОСА Д-ГО ГЛАСА. ПѢСНЬ А (Începutul irmosului, glasul 4, cîntarea 1).
- f.75v-85v. ГЛАСЪ Е ПѢСНЬ А-А ІРМОСЪ (Glas 5, cîntarea 1, irmos).

- f.85v-97. ПѢСНЬ ПЕРВАА ІРМОСЬ ГЛАСЬ З (Glas 6, cîntarea întâia, irmos).
 f.97-106. ГЛАСЬ З ПѢСНЬ А. ІРМОСЬ (Glas 7, cîntarea 1, irmos).
 f.106v-107. ГЛАСЬ И ПѢСНЬ А ІРМОСЬ (Glas 8, cîntarea 1, irmos).
 f.127v-132v. albe.

Titluri și inițiale cu rogu. Hîrtie cu filigran. Semiuncială cu cîte 16 rînduri pe pagină. Scrisul unei mîini. Numerotat recent. Legătura originală în piele, pe scinduri de stejar.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Biserica sf. Voievozi, de rit vechi, Roman. Inventar nr.172.

Nr.26

Sec.XVIII (sffirgit). 38 foi. 25 x 16 cm.

Ceaslov

- f.1-4v. НАЧАЛО ВЕЧЕРНИ (Începutul vecerniei).
 f.5-14. ДВА ПРОРОКА И ЦРА. ПѢСНЬ КАФИСМА А (Cîntarea lui David prorocul și împăratul. Catisma 1).
 f.14v-17. ЧИНЪ ОУТРЕНИ (Rînduiala Utreniei).
 f.17v-20v. ЧАСЪ ПЕРВЫЙ (Ceasul întâi.)
 f.21-31v. НАЧАЛО ЧАСОМЪ (Începutul ceasurilor).
 f.32v-37. ЧИНЪ ОБЕДНИЦЫ (Rînduiala obedeniței).
 f.37v-38v. albe.

Titlurile și inițialele cu rogu. Ornamente de litere mari la f.28v, 30v, 32, 32v. Colontitlu cu rogu. Semiuncială cu cîte 18 rînduri pe pagină. Scrisul unei mîini. Numerotarea cu litere-cifre chirilice.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Biserica sf. Voievozi, de rit vechi, Roman. Inventar nr.240. Provine de la mănăstirea Tisa, județul Vaslui.

Nr.27

Sec.XVIII. (sffirgit) . 32 foi. 19,5 x 12 cm. Fără început și sffirgit.

<Vecernia și utrenia>

- f.1-11v. МОЛИТВЫ ВЕЧЕРНІА. МОЛИТВА АНТИФОНА А (Rugăciunile vecerniei. Rugăciunea antifonului 1).
 f.11v-25. МОЛТВЫ ОУТРЕНІА (Rugăciunile utreniei).
 f.26-32. АЩЕ СЛУЧИТСА БЫТИ ЛИТІИ (Dacă se va întîmpla să fie litie).

Titlurile și inițialele cu rogu. Litere ornamentate. Colontitlu și frontispiciu în negru. Semiuncială, cu cîte 17-18 rînduri pe pagină. Scri-

aul unei mîini. Nenumerotat. Legătura în piele pe scîndură de stejer. Rupt și degradat.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Biserica sf.Voievozi, de rit vechi, Roman.

Nr.28

Sec.XVIII (sfîrșit). 123 foi. 23 x 18 cm.

=====

<Gramatică slavonă >

- f.1-4v. ПРЕДИСЛОВІЕ КЪ ЛЮБОМУ ДРУ ЧИТАТЕЛЮ (Precuvîntare către cititorul iubitor de înțelepciune).
- f.5. О ГРАМАТИЦѢ (Despre gramatică).
- f.6-29 v. О ОРТОГРАФІИ, ПЕРВЫ ГРАМАТИКИ ЧАСТИ (Despre ortografie, primă parte a gramaticii).
- f.30-34v. О ЭТИМОЛОГІИ, ВТОРЫ ГРАМАТИКИ ЧАСТИ (Despre etimologie, a doua parte a gramaticii).
- f.34v-42v. О СКЛОНЕНІАХЪ ИМЕНЪ (Despre declinarea numelor).
- f.43-44v. О АНОМАЛАХЪ СИБРЪИ ИНОСКЛОННЫХЪ (Despre anomalia, adică care se declină altfel).
- f.44-46. О ЧИСЛИТЕЛЬНЫХЪ ИМЕНАХЪ (Despre numerale).
- f.46-50. О МѢСТОИМЕНІИ 2-РЪИ СЛОВА ЧАСТИ (Despre pronume, a doua parte a cuvîntului).
- f.50v-68v. О 3-ТІВЫ СЛОВА ЧАСТИ ГЛАГОЛА (Despre a treia parte a cuvîntului, verbul).
- f.68v-73. О 4-ТОЙ СЛОВА ЧАСТИ ПРИЧАСТІИ (Despre a patra parte a cuvîntului: participiul).
- f.73-76. О НАДГЛАГОЛІИ 5-ТОЙ СЛОВА ЧАСТИ НЕСКЛОНАЕМЫ (Despre adverb, a cincea parte de cuvînt nedeclinabilă).
- f.76-76v. О ПРЕЛОЗѢ 6-МЫ СЛОВА ЧАСТИ НЕСКЛОНАЕМЫ (Despre prepoziție, a șasea parte de cuvînt nedeclinabilă).
- f.76v-78v. О СОЮЗѢ 7-МЫ СЛОВА ЧАСТИ НЕСКЛОНАЕМЫ (Despre conjuncție, a șaptea parte de cuvînt nedeclinabilă).
- f.78v-79v. О МЕЖДОМЕТІИ 8-МЫ СЛОВА ЧАСТИ (Despre interjecție, a opta parte de cuvînt).
- f.80-128v. О СЪНТАЗИ (Despre sintaxă)
- f.129-131. О СЪНТАЗИ И ОБРАЗЫ (Despre sintaxa model).

Insemnări

Scoarta din față, interior: Poronă din Duhovniceasca Dicasterie a

Cda. 1/1980 Fasc. 3

Mitropoliei către prea cuvioglia ta kir Paisie¹ arhimandritul mănăstirii Neamțului, călugărițele de la mănăst. Jeloba lor ce au scris către preoșfinție sa al pre sfintului <indreptăto>riului Sinod împreună găzător sfetnic Amvrosie² al <Ecate>rinoslavii, a Tavricescului Hersonii și țiitor locului <Moldov>lahiei, arătând multă pricină asupra stareței mănăstirei și pîn a veni răsoluția Prea Sfinției Sale.

Scoarța ultimă, interior: cerind călugărițele prin deosebite donogăni cercetarea la puncturile jalobilor lor duhovniceasca Dicasterie iată scrie Prea Cuvioșiei Tale să binevoiești a trimite pe unul din părinții mănăstirii Neamțului să mergă la mănăstire pricinii și împreună cu cuvioglia sa arhimensritul Paisie de la mănăstire Bisăricani căruia prin deosebit ucaz i să poruncește să facă cu amăruntul cercetare de toate pricinile ce sînt arătate în jeloba lor a căruia copie împreună și cu scrisori ce au dat către Dicasterie sicea închizindu-să... și de va fi precum călugărițele au jăluit să scoată pe numita stareța Afenasia și să puie vechilă în loc pe una din călugărițele care să va cere de către tot soborul și după cum... acestor pricini să înștiințeze prin răport la duhovniceasca Dicasterie. Gavriil arhimandrit.³ <Marginal> No.10.

f.131v. **Боярину Андрею Бадареу из Яссы** (Boierului Andrei Badareu din Iași) (sec. al XIX-lea).

Titlurile și inițialele cu rogu, ce și exemplele din text. Colontitlu în negru. Frontispiciu ornat la f.7, 8, 12v, 14. Scrisul unei mîini. Semiuncială cu cîte 24 rînduri (f.81, 126), 23 de rînduri (f.27, 100), 22 de rînduri (f.68). Numerotarea foilor originală. Hîrtie albă cu filigran semne heraldice și literele latine P.S. Legătură originală în piele, cu scoarța formată din foi lipite conținînd fragmente de texte românești în chirilică și fragmente de tipărituri grecești și slavonești. Păstrat bine.

Slavonă de redacție medio-bulgară. Scris în Moldova, la mănăstirea Neamț.

Depozit: Eugenia Badareu, Iași, str.Armeană nr.1 .

-
- 1 Paisie cel Mare (Velicicovski) 1722-1794; informații la P.I.David, Cuviosul Paisie cel Mare (Velicicovski) un desăvirgît monah român, în "Biserica Ortodoxă Română", XCIII (1975), nr.1-2, p.162-193.
- 2 Exarh al Mitropoliei Moldovei între 1788-1792. Cf.N.Iorga, Istoria bisericii românești, vol.II, București, 1930, p.186.
- 3 Gavriil Bănulescu-Bodoni, viitor Mitropolit al Moldovei în 1792.

Sec.XVIII(sfirgit). V foi + 70 foi. 20 x 14 cm.

=====

Petre Damaschin. Cuvinte scurte. Cartea a doua

f.1-II. elbe.

f.III. însemnarea copistului.

f.IV-V. СОГЛАВЛЕНИЕ ВЪ КНИЗѢ СЕИ ШЕБЪТАЮЩИХСА (Sumarul, ce se găsește în cartea aceeași).

f.1-3. ПРПДВНАГШ ОЦА НАШЕГШ ПЕТРА ДАМАСКИНА, СЛОВЕСА КРАТКА КД ПО АЛФА-ВИТУ КСИРѢЧ АЗВУЦѢ ГРЕЧЕСОУ ИСПОЛНЕННА СУЩЕ ДХОВНАГШ РАЗУМА КНИГА ВТОРАЯ / СЛОВО А (A cuvîcifului părintelui nostru Petru Damaschin, 24 cuvîntări scurte, după alfabet, adică după alfabetul grecesc, fiind impli- nite de înțelegciunea duhovnicească. Cartea a doua, cuvîntul 1).

- f.3-6v. СЛОВО Б (Cuvîntul 2).
 f.6v-9v. СЛОВО Г (Cuvîntul 3).
 f.9v-12v. СЛОВО Д (Cuvîntul 4).
 f.12v-15v. СЛОВО Е (Cuvîntul 5).
 f.16-19. СЛОВО З (Cuvîntul 6).
 f.19-22v. СЛОВО З (Cuvîntul 7).
 f.22v-26v. СЛОВО И (Cuvîntul 8).
 f.26v-30v. СЛОВО Ѡ (Cuvîntul 9).
 f.30v-34v. СЛОВО Т (Cuvîntul 10).
 f.34v-38. СЛОВО АІ (Cuvîntul 11).
 f.38v-40v. СЛОВО ВІ (Cuvîntul 12).
 f.40v-42. СЛОВО ГІ (Cuvîntul 13).
 f.42-43v. СЛОВО ДІ (Cuvîntul 14).
 f.43v-45. СЛОВО ЕІ (Cuvîntul 15).
 f.45v-46v. СЛОВО ЗІ (Cuvîntul 16).
 f.47-47v. СЛОВО ЗІ (Cuvîntul 17).
 f.47v-48. СЛОВО ИІ (Cuvîntul 18).
 f.48v-49. СЛОВО ѠІ (Cuvîntul 19).
 f.49-49v. СЛОВО К (Cuvîntul 20).
 f.50-50v. СЛОВО КА (Cuvîntul 21).
 f.51-54. СЛОВО КВ (Cuvîntul 22).
 f.54-58v. СЛОВО КГ (Cuvîntul 23).
 f.58v-70. СЛОВО КД (Cuvîntul 24).

Însemnări

f.III СІА КНИГА СПИСАНА ВЪ МОЛДАВІИ ВЪ НАМЕЦКОМЪ МНСТЫРѢ СЪ. ВНОЗЬ ПЕРЕВЕДЕННОЙ СЪ ЕЛЛІНОГРЕЧЕСКАГШ РАЗЫКА ІЕРОСКИМОНАХОМЪ ПАІСІЕМЪ 1781-ГО ГОДА

(Această carte a fost copiată în Moldova în mănăstirea Neamț de pe cea tra-

.] pe marginea textului.

dușă din nou din limba elino-grecescă de ieroshimonahul Paisie în anul 1781).

f.1 jos, în continuare pînă la f.11 СІЮ КНИГУ ПОДАРОВАЛЪ СХИМОНАХ ОЦЪ ПЛАТОНЪ НЯМЕЦКІЙ, МОНАХУ ВОРОНСКОМУ ОЦУ ІЕРЕМІИ 1817-го ГОДА (această carte a dăruit-o shimonahul părintele Platon Neamțeanul, monahului de la Vorona, părintelui Ieremie, în anul 1817).

Inițialele, stihurile care preced la fiecare Cuvînt sînt cu roșu. Colontiturile cu roșu. Semiuncială în negru și roșu, cu cite 22 rîn - duri pe pagină. Scrisul unei mîini. Numerotarea cu litere-cifre chirilice. Legătura originală în scindură și piele, avînd imprimate ornamente. Păstrat bine.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Biblioteca Mitropoliei Moldovei. Adus de la mănăstirea Vorona, unde avea, în anul 1959, nr. de inventar 184.

Nr.30

Sec.XVIII (sfîrșit). 90 foi. 31 x 20 cm. Fără început și sfîrșit.
=====

<Miscelaneu>

- f.1-2. МСЦА МАРТА А ДНЬ. СЛОВО Ѡ ІОАННЪ ЕПСКОПЪ ІЕРСЛИМСТЪМЪ КАКЪ ЕПИФАНІИ ХИТРОСТІИ ВЗА Ѡ НЕГО СРЕБРО, И РАЗДАДЕ НИЦИМЪ (Luna martie, ziua 1. Cuvînt despre Ioan episcopul Ierusalimului, cum Epifanie cu viclenie a luat de la ei bani de argint și a împărțit sărecilor).
- f.2. МСЦА МАРТА ВО В ДНЬ. СЛОВО Ѡ ПРЕСТАВЛЕНІИ СТАГО ОЦА НАШЕГО АГАФОНА (Luna martie, în 2 zile. Cuvînt despre moartea părintelui nostru Agefton).
- f.2v-3. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДНЬ. СЛОВО СТАГО АНАСТАСІА, КЪ НЕ ѠСВЪКЛТИ ВСАКАГО СОГРЪШАЮЩАГО (În aceeași zi. Cuvîntul sfîntului Atanasie, de a nu osîndi pe fiecare care greșește).
- f.3. СЛОВО ѠТ ЛИМОНІСА (Cuvînt din limonariu). МСЦА МАРТА ВЪ В ДНЬ. СЛОВО Ѡ ВИДЕНІИ АТЛА (Luna martie, în 5 zile. Cuvînt despre vederea ingerului).
- f.3-4. СЛОВО СТАГО ІОАННА ЗЛАТОСТАГО Ѡ ГЛЮИХ ІАКЪ НЕВОЗМОЖНО СПАСИТСА ВЪ МІРЪ (Cuvîntul sfîntului Ioan Gură de Aur despre cei ce grăiesc că în lume nu se poate mîntui).
- f.4v. МСЦА МАРТА 5 ДНА Ѡ МИЛОСТИНИ (Luna martie, ziua 6: despre milostenie).
- f.4v-5. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДЕНЬ СЛОВО СТАГО АНТІОХА Ѡ ЦРСТВІИ НЕБЕСНЪМЪ И Ѡ МОЛИТВЪ (În aceeași zi, cuvîntul sfîntului Antioh despre împărăția cerească).

oă și despre rugăciune).

- f. 5-5v. МСЦА МАРТА З ДНА. СЛОВО Ω ЗАТВОРНИЦЪ ЕМЖЕ ΩТКРЫ БГЪ (Luna martie, ziua 7. Cuvînt despre oel ce era închis, oăruia Dumnezeu i-a deschis).
- f. 6-6v. МСЦА МАРТА ВО И ДНЬ. СЛОВО СТАГО ВАСИЛИΩ Ω ВЗАКОНЕННЫХЪ ЗАПОВѢДЕХЪ ХРИСТΙΑНОМЪ (Luna martie, în 8 zile. Cuvîntul sfîntului Vasilie despre înlegiuitele porunci ale creștinului). ДИВИ
- f. 6v-7v. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДНЬ. СЛОВО СТАГО Ω ΙΩΑΝА ЗЛАТОУСТАГО Ω ГОР- (În aceeași zi. Cuvîntul sfîntului Ioan Gură de Aur despre mîndrie).
- f. 7v-8v. МСЦА МАРТА ВЪ Ω ДНЬ. СЛОВО Ω ПАФНУТІИ МОНАХЪ. И Ω ДОБРОДѢТЕЛИ СТАРШИИНЫ СЕЛА (Luna martie, în 9 zile. Cuvînt despre monahul Pafnutie și despre binefacerile mai marelui satului).
- f. 8v.-11. МСЦА МАРТА І ДНА. СЛОВО ΩТ ПАТЕРИКА Ω МАРКЪ МОНАХЪ И Ω ПРОЗОРИВСТВѢ ЕГΩ (Luna martie, ziua 10. Cuvînt din pateric despre Marcu monahul și despre vedeniile lui). КУРА МОНАХА
- f. 11-12. МСЦА МАРТА ВІ ДНЬ. СЛОВО ΙΩΑΝНА ЛѢСТВИЧНИКА Ω ТЕРПѢНІИ (Luna martie, ziua 12. Cuvîntul lui Ioan Scărarul despre suferințele lui Kir monahul).
- f. 12v-13. МСЦА МАРТА ІІ ДЕНЬ. ПОУЧЕНИЕ СТАГО СΙΜΕΩΝА ЧЕДОТВОРЦА (Luna martie, ziua 13. Invăpătura sfîntului Simeon făcătorul de minuni).
- f. 13-14. МАРТА ІІ ДНА. ПОВѢСТЬ ΩТ СТАРЧЕСТВА (Martie, ziua 14. Povestire din pateric). ЛЯСТИНИЦЪ
- f. 14-14v. МСЦА МАРТА ІІ ДНА. СЛОВО Ω ПРОЗОРИВОМЪ СЕРГІИ (Luna martie, ziua 15. Cuvînt despre văzătorul Serghie pustnicul).
- f. 15-16. МСЦА МАРТА ШІ ДНЬ. СЛОВО ΙΩΑΝНА ЗЛАТОУСТАГО, ЕГО ЖЕ. РЕЧЕ ЛЮБИТЪ ГСДЬ ТОГО И НАКАЗУЕТЪ (Luna martie, ziua 16. Cuvîntul lui Ioan Gură de Aur, care a zis, pe cine iubește Domnul, pe acela îl și pedepsește).
- f. 16-17. МСЦА МАРТА ШІ ДНЬ. СЛОВО ΩТ СТАРЧЕСТВА (Luna martie, ziua 17. Cuvînt din pateric).
- f. 17-18. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДНЬ. СЛОВО Ω ГЕΩРГІИ ИГУМЕНЪ СІНАЙСКІА ГОРЫ КАКО АГГЛОМЪ ВОСХІШЕНЪ БЫТЬ И ΩБРѢТСА ВО ΙΕРУСАЛИМЪ (În aceeași zi. Cuvînt despre Gheorghe, igumenul muntelui Sinei, oum de inger a fost răpit și s-a aflat la Ierusalim).
- f. 18. МСЦА МАРТА ІІІ ДНЬ. СЛОВО Ω ДАНИИЛЪ МОНАХЪ ИЖЕ ΩБОЛГАНЪ БЫТЬ ЛЮБОДЪАНИЕМЪ (Luna martie, ziua 18. Cuvînt despre Daniil monahul care a fost amăgit de desfrînare).
- f. 18-19. МСЦА МАРТА ШІ ДНЬ. СЛОВО Ω ЖЕНЪ ЗАКЛАВШЕЙ ДВА ДѢТИЦА СВОА (Luna martie, ziua 19. Cuvînt despre femeia care și-a înjunghiat doi copii ai săi).
- f. 19-20. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДЕНЬ. СЛОВО АНАСТАСІА ИГУМЕНА СІНАЙСКАГО Ω ЕЖЕ НЕ ИМѢТИ ГНѢВА (În aceeași zi. Cuvîntul lui Anastasie igumenul Sinaiului, despre aceea oa să nu ai mînie).

- f. 20-22v. МСЦА МАРТА КѦ ДНА. СЛОВО КОСМЪ ПРЕСВѢТЕРА Ѡ ХОТѢЩИХ ИТИ В ЧЕРНІА РИЗЫ ѠТ МІРА СЕДѢ (Luna martie, ziua 21. Cuvîntul presviterului Cosma despre cei ce doresc a merge in haine negre din lumea aceea).
- f. 23-23v. МСЦА МАРТА КВ ДНА. СЛОВО СТАГО ІОАННА ЗЛАТОСТАГО Ѡ СЯДѢ (Luna martie, ziua 22. Cuvîntul sfîntului Ioan Gură de Aur despre judeoată).
- f. 23v-24v. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДНѢ. СЛОВО СТАГО АНАСТАСІА ИГУМЕНА СІНАЙСКАГО ЕКЕ НЕ ОСУЖДАТИ (În aceeași zi. Cuvîntul sfîntului Anastasie igumenul Sinaiului, ca să nu osîndim).
- f. 25-26v. МСЦА МАРТА КГ ДНА. СЛОВО КО ѠТРЕКШИМСЯ МІРА (Luna martie, ziua 23. Cuvînt cătore cei ce s-au lepădat de lume).
- f. 27-27v. МСЦА МАРТА КД ДНА. СЛОВО СТАГО ІОАННА ЗЛАТОСТАГО Ѡ ИГРАХЪ И ПЛАСАНІИ (Luna martie, ziua 24. Cuvîntul lui Ioan Gură de Aur despre jocuri și despre dansuri).
- f. 27v-28v. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДНѢ. СЛОВО Ѡ ЕКЕ НЕ ПРОСТО ПРОШАТИ ГРѢХИ (În aceeași zi. Cuvînt despre aceea ca să nu se ierte păcatele cu ușurință).
- f. 28v-29. МСЦА МАРТА КЕ ДНА. СЛОВО ІОАННА ДАМАСКИНА. Ѡ ПРИЧАЩЕНІИ ТѢЛА ХРІСТОВА (Luna martie, ziua 25. Cuvîntul lui Ioan Damascin despre împărtășirea cu trupul lui Hristos).
- f. 29-31. МСЦА МАРТА КЗ ДНА. ПОВѢСТЬ СЪЛО ПОЛЕЗНА Ѡ МАЛХЪ МОНАХЪ ПЛѢНѢНОМЪ ѠТ СРАЦИНИНА (Luna martie, ziua 26. Povestire foarte folositoare despre monahul Malh oăzut prizonier la Saracineni).
- f. 31-35v. МСЦА МАРТА КЗ ДНА. ПОВѢСТЬ ПРІДБНАГО ОЦА НШЕГО ДАНИЛА Ѡ ЕУЛОГИИ КАМЕНОСЪЩЕ (Luna martie, ziua 27, povestirea cuviuosului părintelui nostru Danil despre Evloghie tăietorul de piatră).
- f. 35v-36. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДНѢ. СЛОВО СТАГО ПАФНАТІА ПУСТЫННИКА Ѡ РАЗБОЙНИЦѢ СПАСШЕМСЯ (În aceeași zi. Cuvîntul sfîntului Pafnutie pusticiul despre tîlharul care s-a mîntuit).
- f. 36-37v. МСЦА МАРТА КИ ДНА. СЛОВО Ѡ НѢКОЕМЪ ВОИНѢ ИМЕНЕМЪ ТАЗИОТѢ ВОСКРЕШЕМЪ ИЗ МЕРТВЫХЪ (Luna martie, ziua 28. Cuvînt despre un oarecare ostaș cu numele Taxiot ce a înviat din morți).
- f. 37v-40. МСЦА АПРІЛЛІА В ДНА. СЛОВО ѠТ ЛИМОНИСА Ѡ РАЗБОЙНИЦѢХЪ ВЗЕМШИХЪ ВЕЩИ ОУ СТАРЦА И ПАКИ ВОЗВРАТИША ЕМУ И ПОКЛОНИШАСА (Luna aprilie, ziua 2. Cuvînt din limonariu despre tîlharii care au luat hainele de la stareț și iarăși i-au întors lui și i s-au închinat).
- f. 40v-41v. МСЦА АПРІЛЛІА Г ДНА. СЛОВО ІОАННА ЗЛАТОСТАГО Ѡ ГЛОУФЫХЪ НѢБЫТИ ГРѢШНЫМЪ МУКИ (Luna aprilie, ziua 3. Cuvîntul lui Ioan Gură de Aur, despre cei ce grălesc oă nu vor avea păcătoșii ohinuri).
- f. 41v-42v. МСЦА АПРІЛЛІА Д ДНѢ. СЛОВО СТАГО ОЦА КАССІАНА ЕКЕ НЕВОЗНОСИТИСА (Luna aprilie, ziua 4. Cuvîntul sfîntului părinte Casian, precum ca să nu ne înălțăm).

- f.42v. МСЦА АПРІЛІА ВЪ 5 ДНЬ. СЛОВО Ѡ ТРУСѢ БЫВШЕМЪ ВО АНТИХІИ ГРАДѢ
(Luna aprilie, în 5 zile. Cuvînt despre outremurul ce a fost
în oraşul Antiohia).
- f.42v-43. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДЕНЬ, СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА Ѡ МЛТВѢ (În aceeaşi zi.
Cuvînt din pateric despre rugăciune).
- f.43v-44v. ПОВѢСТЬ Ѡ МАРКѢ ФРАЧЕСКОМЪ (Povestire despre Marou
Fracesc).
- f.45-45v. МСЦА АПРІЛІА 6 ДНЯ. СЛОВО Ѡ ЧЕРНОРИЦѢ СМІРЕВШЕМЪ
БРАТА КЕЛІИ РАДИ (Luna aprilie, ziua 6. Cuvînt despre monahul ca-
re a smerit pe fratele pentru chilie).
- f.45v-46. МСЦА АПРІЛІА 7 ДНЯ. СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА (Luna aprilie, ziua 7.
Cuvînt din pateric).
- f.46-47v. ВЪ ТОЙ ЖЕ ДНЬ, ПОУЧЕНІЕ КО ВСЯКОМУ ХРСТІЯНИНУ ЕКЕ НЕ ОЗЛИБАТИСА
(În aceeaşi zi. Învăţatură către fiecare creştin ca să nu se
îmbete).
- f.47v-48v. МСЦА АПРІЛІА 8 ДНЯ. СЛОВО Ѡ ДѢВИЦѢ СОТВОРШЕЙ МЛТВѢ
НАД ХОТѢВШЕМЪ ОУДАВИТИСА ЗА ДОЛГѢ (Luna aprilie, ziua 8. Cuvînt
despre fecioara care a făcut milostenie celui ce voia să se
spînzure din cauza datoriilor).
- f.48v-49. МСЦА ТОГОЖЕ ВЪ 9 ДНЬ. СЛОВО Ѡ ЛУГІНѢ МОНАСѢ (Luna ace-
eaşi, în 9 zile. Cuvînt despre Loghin monahul).
- f.49v. МСЦА АПРІЛІА 10 ДНЯ. СЛОВО Ѡ ІЛІИ ПУСТІНИЦѢ (Luna aprilie,
ziua 10. Cuvînt despre Ilie pustnicul).
- f.50-51v. МСЦА АПРІЛІА ВЪ 11 ДНЬ. СЛОВО Ѡ ЕВАГРІИ ФІЛОСОФѢ (Luna
aprilie, în 11 zile. Cuvînt despre Evagrie filozoful).
- f.51v-52v. МСЦА АПРІЛІА ВЪ 12 ДЕНЬ. СЛОВО ІОАННА ЗЛАТОУСТАГО КА КО ВОСТА-
ЯТИ В НОЩИ МОЛІТИСА (Luna aprilie, ziua 12. Cuvîntul lui
Ioan Gură de Aur, cum se oade a ne soula noaptea la rugăciune).
- f.53. МСЦА АПРІЛІА 13 ДЕНЬ. СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА Ѡ ДАНИЛѢ (Luna
aprilie, ziua 13. Cuvînt din pateric despre Daniil monahul).
- f.53-54. МСЦА ТОГОЖЕ 14 ДНЬ. СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА (Luna aceeaşi, ziua
14. Cuvînt din pateric) şi 15 aprilie, cuvînt din pateric.
- f.54v-55. МСЦА АПРІЛІА 16 ДНЯ. СЛОВО СТАГО НИФОНТА (Luna aprilie,
ziua 16. Cuvîntul sfîntului Nifon).
- f.55-55v. МСЦА ТОГОЖЕ 17 ДНЯ. СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА Ѡ СМІРЕНІИ (Luna ace-
eaşi, ziua 17. Cuvînt din pateric despre smerenie).
- f.55v-56. МСЦА ТОГОЖЕ 18 ДНЬ. СЛОВО СТАГО ІОАННА ЗЛАТОУСТАГО Ѡ
ПОСЛУШАНИИ С ВЪРОЮ МОЛЯЩИХСЯ НА ВСЯКОМ МѢСТѢ (Luna aceeaşi, ziua 18.
Cuvîntul sfîntului Ioan Gură de Aur despre ascultarea celor ce
se roagă cu credinţă în tot locul).
- f.56v-57v. МСЦА ТОГОЖЕ 19 ДНЬ. СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА (Luna aceeaşi, ziua 19.
Cuvînt din pateric).

- f. 58-58v. МСЦА ТОГОЖЕ К ДНЯ. СЛОВО СТАГО АНАСТАСІЯ ИГУМЕНА (Luna aceeași, ziua 20. Cuvîntul sfîntului Anastasie igumenul).
- f. 59-60. lipsă.
- f. 60-61v. ТОГОЖЕ МСЦА КГ ДНЯ. ЧУДО СТАГО ГЕОРГІЯ (Аceeаși lună, ziua 23, minunea sfîntului Gheorghe).
- f. 61-63v. МСЦА АПРІЛЯ КД ДНЯ, ЧУДО СТАГО ГЕОРГІЯ. Ѡ ОТРОЧАТИ ЕГОЖЕ СМІА ОУЯЗВИ (Luna aprilie, ziua 24, minunea sfîntului Gheorghe. Despre tînărul pe care l-a mușcat șarpele) și 25 aprilie, cuvînt din pateric.
- f. 63v-65. МСЦА ТОГОЖЕ КЗ ДНЯ. СЛОВО Ѡ ІСАКІИ МОНАСѢ ЕГОЖЕ ПРЕЛСТИ ДІАВОЛЬ (Luna aceeași, ziua 27. Cuvînt despre Isachie monahul pe care l-a ispitit diavolul).
- f. 65-66. МСЦА ТОГОЖЕ КИ ДНЯ. СЛОВО ѠТ ЛИМОНАРЯ Ѡ ЧЕРНИЦѢ. ПРОДАВШЕМ КЛОБУЧНЫ (Luna aceeași, ziua 28. Cuvînt din limonariu despre călugărul care și-a vîndut potcapul).
- f. 66-66v. МСЦА ТОГОЖЕ КѢ ДНЬ. ПОУЧЕНІЕ СТАГО НИЛА (Luna aceeași, ziua 29. Învățătura sfîntului Nil).
- f. 66v-68. МСЦА ТОГОЖЕ Л ДНЯ. СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА Ѡ НѢКОЕМ СТАРЦѢ. ТАКО ВОЗВѢСТИ БРАТІИ ТАКО В ПОКОЙ ГРАДѢТЬ (Luna aceeași, ziua 30. Cuvînt din pateric despre oarecare stareț, care a făcut cunoscut fraților că-i vine odihnă veșnică).
- f. 68. МСЦА МАЯ ВЪ А ДЕНЬ. СЛОВО Ѡ ЛЮБВѢ. ЕЯ ЖЕ РАДИ БГЪ ГРѢХИ ПРОДАЕТЪ (Luna mai, ziua întii. Cuvînt despre dragoste, pentru care Dumnezeu iartă păcatele).
- f. 68-68v. МСЦА ТОГОЖЕ ВЪ А ДНЯ. СЛОВО ѠТ ПРОРОЧЕСТВА СТАГО ІЕРЕМІИ ПРОРОКА (Luna aceeași, ziua întii. Cuvînt din prorocia lui Ieremia prorocul).
- f. 68v-69. МСЦА ТОГОЖЕ В ДЕНЬ. СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА ТАКО ПОСЛУШАНИЕ БОЛѢ ПОСТНАГО ЖИТІЯ И ПѢСТЫННАГО (Luna aceeași, ziua 2. Cuvînt din pateric precum că ascultarea este mai mare decât viața cu post și în pustietate).
- f. 69. МСЦА МАЯ Г ДНЯ. СЛОВО Ѡ СТѢМЪ СІСОИ КАКО СЛОВОМЪ ВОСКРЕСИ ТѢЛО ОУМЕРШАГО ЧЛВКА (Luna mai, ziua 3. Cuvînt despre sfîntul Sisoe, precum a înviat cu cuvîntul trupul omului mort).
- f. 69-69v. МСЦА МАЯ Д ДНЯ. СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА Ѡ ВІСАРІОНѢ, КАКО СО СЛОВОМ ИЗГОНЯШЕ БѢСЫ (Luna mai, ziua 4. Cuvînt din pateric despre Visarion precum cu cuvîntul alungă dracii).
- f. 69v-70. МСЦА МАЯ Е ДНЯ. СЛОВО Ѡ ПОКАЯНІИ И Ѡ ПРОЩЕНІИ ГРѢХОВЪ (Luna mai, ziua 5. Cuvînt despre pocăință și despre iertarea păcatelor).
- f. 70-71v. МСЦА МАЯ З ДНЯ. СЛОВО ѠТ ПАТЕРИКА (Luna mai, ziua 6. Cuvînt din pateric).

- f.72-73v. МСЦА МАЯ 3 ДНЯ. СЛОВО УТ ЛИМОНИСА Ѡ КАСІАНѢ ЕПСКПѢ (Luna mai, ziua 7. Cuvînt din limonariu despre Casian episcopul).
- f.73v-74v. МСЦА МАЯ ВЪ 8 ДЕНЬ Ѡ ПУСТЫНИЦѢ ПРИЕМЕМЪ ХЛѢБЪ УТ БГА (Luna mai, în 8 zile, despre pustnioul care primea pîinea de la Dumnezeu).
- f.75-76v. МСЦА МАЯ 9. СЛОВО УТ ПАТЕРИКА (Luna mai, 9. Cuvînt din paterio), pînă la 11 mai, cuvinte din paterio.
- f.76v-77. МСЦА МАЯ ВІ ДНЬ. ПОУЧЕНІЕ Ѡ ЖИВОТѢ И СМЕРТИ И Ѡ СТРАШНОМЪ СУДѢ (Luna mai, ziua 12. Învățătură despre viață și moarte și despre strașnica judecată).
- f.77-78. МСЦА МАЯ ВЪ 13 ДНЬ. СЛОВО Ѡ НРАВѢХЪ ДОБРЫХЪ И СЛУХЪ (Luna mai, în 13 zile. Cuvînt despre virtuțile bune și rele).
- f.78-79v. МСЦА МАЯ ВЪ 14 ДНЬ. СЛОВО Ѡ СТАРЦѢ СЕРАПІОНѢ (Luna mai în 14 zile. Cuvînt despre starețul Serapion).
- f.80-80v. МСЦА МАЯ 16 ДНЯ. СЛОВО Ѡ ТЕОДОРѢ АВВѢ (Luna mai, ziua 16. Cuvînt despre avva Teodor).
- f.80v. МСЦА МАЯ. 17 ДНЬ. СЛОВО Ѡ ПІАНСТВѢ И ПОКАЯНІИ (Luna mai, ziua 17. Cuvînt despre beție și pocăință).
- f.81-82. МСЦА МАЯ 18 ДНЯ. СЛОВО УТ ПАТЕРИКА Ѡ ПОКАЯНІИ (Luna mai, ziua 18. Cuvînt din paterio despre pocăință).
- f.82v-83. МСЦА МАЯ 19 ДЕНЬ. СЛОВО Ѡ ЗВАНІИ ВЪ ЦРСТВО НБСНОЕ (Luna mai, ziua 19. Cuvînt despre chemarea în împărăția cerului).
- f.83-87. МСЦА МАЯ К ДНЯ. СЛОВО УТ ПАТЕРИКА (Luna mai, ziua 20. Cuvînt din paterio), pînă la 23 mai, cuvinte din paterio.
- f.87-87v. МСЦА МАЯ КД ДНЯ. СЛОВО УТ ЛИМОНИСА Ѡ МОНАСѢ ХОДЯЩЕМ В КОРЧМУ (Luna mai, ziua 24. Cuvînt din limonariu despre monahul care umbla la sfîrșit).
- f.87v-88. МСЦА МАЯ КЕ ДНЯ. СЛОВО УТ ЛИМОНИСА Ѡ ПОРУЧЕНІИ ЖЕНИ КО СТБИ БДЦЫ (Luna mai, ziua 25. Cuvînt din limonariu despre încredințarea femeii către sfînta Născătoare de Dumnezeu).
- f.88-88v. МСЦА МАЯ КС ДНЯ. СЛОВО ТАКО ДІАВОЛЬ ИЗВОДИТ ДО УТ ПѢНІА ИЗ ЦРКВЕ ЧЛВѢКИ (Luna mai, ziua 26. Cuvînt precum că diavolul scoate de la cîntare pe oameni din biserică).
- f.88v-89. МСЦА МАЯ КЗ ДНЯ. СЛОВО ІОАННА ЗЛАТОУСТАГО Ѡ ЕМОЛОНИХЪ РИЗЫ НА ОУБОГИХЪ НА СИРАТАХЪ (Luna mai, ziua 27, cuvîntul lui Ioan Gură de Aur, despre cei ce răpeso hainele orfenilor și săracilor).
- f.89-90. МСЦА МАЯ КИ ДНЯ. СЛОВО Ѡ САПОЖНИЦѢ ЕГОЖЕ ОБРѢТЕ ПРѢВЪ ПИСЦѢ В ПОЛУНОЩИ МОЛЯЩАСЯ ВЪ ЦРКВИ ПРЕСТЫЯ БДЦЫ ВЪ ХАЛКОПРАТІИ (Luna mai, ziua 28. Cuvînt despre oizmarul pe care l-a aflat scriitorul împărătesco în miez de noapte rugîndu-se în biserică prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu în Haloopratie).
- f.90-90v. МСЦА МАЯ КЕ ДНЬ. СЛОВО УТ ПАТЕРИКА (Luna mai, ziua 29. Cuvînt din paterio).

Insemnări

La f.88, rîndul 8 de jos se relatează despre mănăstirea Pecersca și: ББСА ВО ОБРАЗЪ ЛБХА ВЪ ЛУДЪ (a dracului în chipul leahului în lume).

Titlurile și inițialele cu negru. Semiuncială ou ofte 29 rînduri pe pagină. Scrisul unei mâini. Colontitlu. Filigrane: cifrele "1790" la r.12 și "1791" la f.44, 45, 46; la f.11 literele БОФА. Numerotarea ou litere-cifre chirilice. Legat rudimentar împreună cu un fragment de tipăritură slavă din secolul al XVIII-lea, în scoarțe de stejar îmbrăcate în piele.

Slavonă de redacție ucraineană. Scris în Ucraina.

Depozit: Biserica mănăstirii Dobrovăț, județul Iași.

Nr.31

Sec.XVIII (1796). 150 foi. 22 x 18 cm

=====

Învățăture din Scara lui Ioan Scărarul

- f.1-3. ПОУЧЕНІЕ ОУ ЛБСТВЫЦЫ: СТАГО И ПРЕДНАГО ОЦА НАШЕГО ІОАННА, МУМЕНА СИНАЙСКІА ГОРЫ, О ОУТВЕРЖЕНІИ МІРА. СЛОВО А (Învățătura din leastvița sfântului și cuviosului părintelui nostru Ioan igumenul muntelui Sinei, despre lepădarea lumii. Cuvînt 1).
- f.3-6. ПОУЧЕНІЕ ОУ ПРДНАГО ІОАННА ЛБСТВИЧНИКА (сіо) О ОУТВЕРЖЕНІИ МІРА, И КОЕГО ДОЛЖНЫ ИМБЫ НАСТАВНИКА, ПРОТИВЪ СТРАСТЕМЪ. СЛОВО Б (Învățătură din cuviosul Ioan Scărarul, despre lepădarea lumii și pe cine datori sînt a avea de îndrumător împotriva patimilor. Cuvîntul 2).
- f.6v-9v. СЛОВО Г. ПОУЧЕНІЕ ОУ ПРДНАГО ІОАНА (сіо) ЛБСТВИЧНИКА. ІАКО ПРИХОДАМЕ КО ІНОЧЕСКОМУ САНУ ОУНИВАТИ НЕ ІМАМИ (Cuvîntul 3. Învățătură din cuviosul Ioan Scărarul, că cei care vin către treapta oălugărească, nu se oade a se întrista).
- f.10-12. ПОУЧЕНІЕ ОУ ПРДНАГО ІОАНА ЛБСТВИЧНИКА. О БЕЗСТРАСТІИ. СЛОВО Д (Învățătură din cuviosul Ioan Scărarul, despre cei fără patimă. Cuvîntul 4).
- f.12-14. ПОУЧЕНІЕ О СТРАННИЧЕСТВЪ ТРЕТІИ СТЕПЕНЬ. СЛОВО Е (Învățătură despre înstrăinarea de lume treapta a treia. Cuvîntul 5).
- f.14-16. ПОУЧЕНІЕ ІАКО СОВЕРШЕНО ОЧИСТИВШИМСА ВО СТРАННИЧЕСТВЪ, СИ ЕСТ ВО ІНОЧЕСТВЪ, ВО СВОЕ ВРЕМА ВОЗВРАТИТСА В МІРЬ, И НИХЪ РАДИ СПСНІА. СЛОВО З (Învățătură, precum oă cei, ce s-au curățit ou desăvîrșire în înstrăinare, adică în oălugărie, să se întoarcă le timpul său în lume și mîntuirea altora să dobîndescă. Cuvîntul 6).
- f.16v-19v. ПОУЧЕНІЕ О ПОСЛУШАНИИ. ЧТО ЕСТ ПОСЛУШАНИЕ. И КАКО ЕСТ СТАЖАТИ: СЛОВО З (Învățătură despre ascultare. Ce este ascultarea și cum

s-o dobîndim: Cuvîntul 7).

- f.19v-22. ПОУЧЕНІЕ ОТ ПРІДБНАГО ІОАННА ЛѢСТВИЧНИКА О ПОСЛУШАНІИ...
СЛОВО И (Învățatură din cuviosul Ioan Scărarul despre ascultare... Cuvîntul 8).
- f.22-24v. СКАЗАНІЕ ОТ ЛѢСТВИЦЫ ПРІДБНАГО ІОАННА КАКОВО БѢ ПОСЛУШАНІИ
ИСПРАВЛЕНІЕ СТОЕ, В' ОБИТЕЛИ РАИДСКОЙ, СЛОВО О. (Cazanie despre leavțița cuviosului Ioan, cum era ascultarea ca sfînta îndreptare în mănăstirea de la Raif. Cuvîntul 9).
- f.24v-27v. ПООУЧЕНІЕ О ПРІДБНАГО ІОАННА ЛѢСТВИЧНИКА ТАКО ПОСЛУШАНІЕ,
ЕСТЬ ВСѢМ ДОБРОДѢТЕЛЕМ МАТЬ, СЛОВО І (Învățatură din cuviosul Ioan Scărarul, precum că ascultarea este mama tuturor virtuților. Cuvîntul 10).
- f.28-30. ПООУЧЕНІЕ ОТ ПРІДБНАГО ІОАННА ЛѢСТВИЧНИКА О ЕЖЕ КОЛІКО ПАДЕШИ
ТОЛІКО ВОСТАНЫ ПОКАЯНІЕМЪ... СЛОВО АІ (Învățatură din cuviosul Ioan Scărarul, că de cîte ori vei cădea, de atîtea ori ridică-te prin pocăință. Cuvîntul 11).
- f.30-38. ПООУЧЕНІЕ ОТ СТЕПЕНИ ПОСЛУШАНІА З ЛѢСТВИЦЫ, СЛОВО ВІ (Învățatură din treapta ascultării din leavțița. Cuvîntul 12) și cu vintele 13 și 14.
- f.38v-41v. ПООУЧЕНІЕ ОТ СТЕПЕНИ ПОСЛУШАНІА З ЛѢСТВИЦЫ О ЕЖЕ ДОБРО ЕСТЬ
БЫТИ ВО ОБЩЕМЪ ЖИТИИ И В ПОСЛУШАНІИ. СЛОВО ВІ (Învățatură din treapta ascultării din leavțița, precum că bine este a fi în viață obștească și în ascultare. Cuvîntul 15).
- f.41v-44. ПООУЧЕНІЕ О ПОСЛУШАНІИ, ТАКО АЩЕ ВО ОБЩЕМЪ ЖИТИИ МНОГИМЪ БУДЕ-
ШИ СОТРУДНИКЪ. БЛГОПОТРЕБЕНЪ. НЕ ХВАЛИСА.. СЛОВО ЗІ (Învățatură despre ascultare, precum că dacă în viață de obște vei lucra împreună cu mulți, cu folos, nu te lăuda cu aceasta. Cuvîntul 16).
- f.44-47. ПООУЧЕНІЕ О ПОКАЯНІИ ИСТИННЪМЪ. СТЕПЕНЬ Е. СЛОВО ЗІ (Învățatură despre adevărata pocăință. Treapta 5. Cuvîntul 17).
- f.47-50. ПОУЧЕНІЕ О ПОКАЯНІИ ТАКО ПАДШИМЪ И СВОЕ ОБЕЩАНІЕ НЕСОХРАНИВ-
ШИМЪ НЕПОРÓЧНО: ОУСЕРДНАГО ТРЕБЪ ТРЕБЪ (10) ТРУДА ДА СПАСЯТСА
СЛОВО ИІ (Învățatură despre pocăință, precum că celor ce cad și făgăduința sa nu o păstrează fără prihană, cu munca sfîrguitoare lucrînd, se vor mîntui. Cuvîntul 18).
- f.50-52 v. ПОУЧЕНІЕ ОТ СТЕПЕНИ ПОКАЯНІА. ТАКО ВСАКЪ КАКІСА ВО ПРÁВДЕ,
СМРТЬ ПРЄНО ДА ИМАЧЬ ПРЄД СОБОЮ... СЛОВО КІ (Învățatură din treapta pocăinței, precum că flecare oăindu-se întru dreptate, moartea totdeauna s-o aibă înaintea sa. Cuvîntul 19).
- f.52-55 v. ПОУЧЕНІЕ ОТ СТЕПЕНИ ПОКАЯНІА : ТАКО ПАДШИМЪ ПОКАЯНІИ
СМИРЕНІЕ И ТЕРПѢНІЕ ТРЕБЪ ЕСТЬ СТАЖАТИ. СЛОВО КІ (Învățatură din treapta pocăinței, precum că cei oăzuți, pocăința, smerenia și răbdarea trebuie s-o dobîndească. Cuvîntul 20).

- f. 55-58v. ПОУЧЕНИЕ О ПОКАЯНІИ ѿ СТЕПЕНИ ПАТАГО... СЛОВО КА (Învățătura despre pocăință, din treapta a cincea. Cuvîntul 21).
- f. 58v-61. СЛОВО КВ. ПОУЧЕНИЕ О ПАМЯТИ СМРТИ (Cuvîntul 22. Învățătura despre aducerea aminte a morții).
- f. 61-64. ПЛАЧЪ АШЕ О РАДОСТОВОРНЕМ ПЛАЧИ ѿ СТЕПЕНЕ СЕДМАГО. СЛОВО КГ (Plînsul, adică despre plînsul dătător de bucurie, din treapta a șaptea. Cuvîntul 23).
- f. 64v-66v. ПОУЧЕНИЕ В СЕДМАГО СТЕПЕНИ. О ЕЖЕ ПЛАЧУЩЫМ НБСТЬ ПРАЗДНИКА НА ЗЕМЛЫ. СЛОВО КД (Învățătura din treapta a șaptea, precum că celor ce plîng nu este sărbătoare pe pămînt. Cuvînt 24).
- f. 66v-69. ПОУЧЕНИЕ ѿ СЕДМАГО СТЕПЕНЕ. ТАКО ВО ВРЕМА ИСХОДА НИЧТОЖЕ ТАКО ПОЛЗЮТЬ ТАКОЖЕ ПЛАЧЪ И СЛЕЗЫ. СЛОВО КЕ (Învățătura din treapta a șaptea, precum că la vremea ieșirii <suflului> nimic nu este așa de folos, precum este plînsul și lacrimile. Cuvîntul 25).
- f. 69-71. ПОУЧЕНИЕ В СТЕПЕНИ ОСМАГО О ПРЕБЕЗЗАКОННОМЪ ГИБВѢ И ОГНѢВЛИВУХЪ. СЛОВО КЗ (Învățătura din treapta a opta, despre minia cea fără de lege și despre minioși. Cuvîntul 27).
- f. 73v-75. ПОУЧЕНИЕ В СТЕПЕНИ ДЕВАТАГО И ЧТО ЕСТЬ ЗЛОПОМНЕНИЕ. СЛОВО КИ (Învățătura din treapta a noua și ce este aducerea aminte a răutății. Cuvînt 28).
- f. 75-77. ПОУЧЕНИЕ В СТЕПЕНИ ДЕВАТАГО О ѿКЛЕВЕТАНІИ СКВЕРНОМЪ. СЛОВО КО (Învățătura din treapta a noua. Despre olevetirea spurcată. Cuvîntul 29).
- f. 77-78v. ПОУЧЕНИЕ В СТЕПЕНИ ПЕРВАГО НА ДЕСАТЬ. О МНОГОСЛОВІИ И МОЛЧАНІИ. СЛОВО Л (Învățătura din treapta a unsprezecea. Despre multa cuvîntare și tăcere. Cuvîntul 30).
- f. 78v-80. ПОУЧЕНИЕ В СТЕПЕНИ ВІ ѿ ЛЖИ ЧТО ЕСТЬ ЛЖА. СЛОВО ЛА (Învățătura din treapta 12. Despre minciună și ce este minciuna. Cuvîntul 31).
- f. 80-82. СЛОВО В ЛѢСТВИЦЫ ѿ СТЕПЕНИ ГІ. О ОУНЫНІИ. СЛОВО ЛВ (Cuvînt din leaștiță, din treapta 13, despre trîndăvie. Cuvîntul 32).
- f. 83-84. ПОУЧЕНИЕ ѿ ЛѢСТВИЦЫ В СТЕПЕНИ ДІ О СЛОВУЩОМЪ ОБАДЕНІИ. СЛОВО ЛП (Învățătura din leaștiță, din treapta 14, despre reaua imbuibare. Cuvîntul 33).
- f. 84-86. СЛОВО В ЛѢСТВИЦЫ ѿ ПОСТЪ. СЛОВО ЛД (Cuvînt din leaștiță despre post. Cuvîntul 34).
- f. 86v-88. СКАЗАНИЕ УЧИТЕЛНО В ЛѢСТВИЦЫ В СТЕПЕНИ ЕІ О ЧИСТОТѢ И ЦѢЛОМУДРІИ. СЛОВО ЛЕ (Cazanie învățătoare din leaștiță, din treapta 15 despre curăția și înțelepciune. Cuvîntul 35).
- f. 88-91. СЛОВО ѿ ЛѢСТВИЦЫ В СТЕПЕНИ ЕІ О ЗЛОХИТРСТВѢ САТАНИНСКОМЪ. СЛОВО ЛЗ (Cuvînt din leaștiță din treapta 15 despre violența

răutăcioasă satanică. Cuvîntul 36).

- f. 91-93. СКАЗАНИЕ З ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАНА ІГУМЕНА СИНАЙСКАГО. З СТЕПЕНИ ЕІ **ΩТ** КУДУ БЫВАЮТЬ СТРАСТНЫЯ ДВЫЖЕНІА. СЛОВО **ДЗ** (Cazanie din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului din treapta 15, de unde sînt mișcările patimilor. Cuvîntul 37).
- f. 93-96. ПОУЧЕНІЕ **ΩТ** ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАНА ІГУМЕНА ГОРЫ СИНАЙСКІА З СТЕПЕНИ ЕІ. СЛОВО **ЛІ** (Învățatură din leastvița cuviosului Ioan igumenul muntelui Sinai din treapta 15. Cuvîntul 38).
- f. 96-98v. ПОУЧЕНІЕ **ΩТ** ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАНА ГОРЫ СИНАЙСКІА ІГУМЕНА З СТЕПЕНИ ЕІ. ТАКО РАЗЛИЧНЫМИ ВЫДЫ ПРИХОДАТЬ НЕЧИСТІА СТРАСТИ СЛОВО **ЛЮ**. (Învățatură din leastvița cuviosului Ioan igumen al muntelui Sinai, din treapta 15, cum sub diferite chipuri vin necuratele patimi. Cuvîntul 39).
- f. 98v-100v. ПОУЧЕНИЕ **ΩТ** ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАННА ИГУМЕНА СИНАЙСКАГО. З СТЕПЕНИ ЕІ (сіо) Ѡ СРЕБРОЛЮБИИ. СЛОВО **М** (Învățatură din leastvița cuviosului igumen al muntelui Sinai, din treapta 15 despre iubire de argint. Cuvîntul 40).
- f. 100v.-102. ПОУЧЕНІЕ **ΩТ** ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАНА ИГУМЕНА СИНАЙСКАГО З СТЕПЕНИ ІІ, Ѡ НЕЧУВСТВІИ, РЕКШЕ О СМЕРТИ ДШЕВНОЙ. ПРЕЖДЕ ТѢЛЕСНІА СМЕРТИ. СЛОВО **МА** (Învățatură din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului, din treapta 18, despre nesimțire, adică moartea sufletului mai înainte de moartea trupului. Cuvîntul 41).
- f. 102-103v. ПОУЧЕНІЕ **ΩТ** ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАНА ІГУМЕНА СИНАЙСКАГО, З СТЕПЕНИ **Ѡ**, И **К**. Ѡ СНЪ: СЛОВО **МВ** (Învățatură din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului, din treapta 19 și 20, despre somn. Cuvîntul 42).
- f. 103v-105v. ПОУЧЕНІЕ **ΩТ** ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАННА ИГУМЕНА СИНАЙСКАГО З СТЕПЕНИ **К** И **КА**. Ѡ БДНІИ. СЛОВО **МТ** (Învățatură din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului din treapta 20 și 21, despre priveghere. Cuvîntul 43).
- f. 105v-107v. ПОУЧЕНІЕ **ΩТ** ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАНА ИГУМЕНА СИНАЙСКАГО З СТЕПЕНИ **КВ**. Ѡ МНОГОБРАЗНОМЪ ТШЕСЛАВІИ. СЛОВО **МД** (Învățatură din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului, din treapta 22, despre mărirea deșertă cea în multe feluri. Cuvîntul 44).
- f. 108-109v. ПОУЧЕНІЕ **ΩТ** ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАННА ИГУМЕНА СИНАЙСКАГО З СТЕПЕНИ **КВ**. Ѡ ТШЕСЛАВІИХСА ПРИРОДНЫМИ ДАРОВАНИИ. СЛОВО **МЕ** (Învățatură din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului, din treapta 22, despre mărirea deșertă cu darurile înăscute. Cuvîntul 45).
- f. 109v-111v. СЛОВО **ΩТ** ЛѢСТВИЦЫ ПРѢДНАГО ІОАННА ИГУМЕНА СИНАЙСКАГО З СТЕПЕНИ **КГ**. Ѡ ЕЖЕ АЩЕ ГСДЬ ГОРДИМЪ ПРОТИВИТСА. СЛОВО **НЗ** (Cuvînt din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului din treapta 23, despre aceea oă Domnul celor mindri li se împotri-

vește. Cuvîntul 46).

- f.111v-113. СЛОВО **ΩΤ** ΛΕΣΤΒΥΛΥ ΠΡΕΠΔΕΝΑГО ІОАННА ІГУМЕНА СІНАЙСКІА ГОРИ,
З СТЕПЕНЫ **ΚΓ** ὅ НЕ ΙΖΥΛΑΝΝΗΧЪ ΠΟΜΙΣΛΕΧЪ ХΛΗΝΗΧЪ. СЛОВО **ΜΞ** (Cuvînt din leastvița cuviosului Ioan igumenul muntelui Sinai, din treapta a 23 despre negrăitele gânduri ale hulei. Cuvîntul 47).
- f.113-118v. ПОУЧЕНІЕ **ΩΤ** ΛΕΣΤΒΥЦЫ ΠΡΕΠΔΕΝΑГО ІОАННА ІГУМЕНА СІНАЙСКАГО
З СТЕПЕНЫ **ΚΕ** Ὅ СМІРЕННОМУДРІИ (Învățatură din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului, din treapta 25 despre smerita înțelepciune).
- f.113-114. СЛОВО **ΜΙ** (Cuvîntul 48).
- f.114-116. СЛОВО **ΜΑ** (Cuvîntul 49).
- f.116-117. СЛОВО **Η** (Cuvîntul 50).
- f.117v-118v. СЛОВО **ΝΑ** (Cuvîntul 51).
- f.118v-120. СЛОВО **ΩΤ** ΛΕΣΤΒΥЦЫ ΠΡΕΠΔΕΝΑГО ІОАННА ІГУМЕНА СІНАЙСКАГО
З СТЕПЕНЫ **ΚΔ**, Ὅ РАЗСУЖДЕНІИ МІСΛІИ. СЛОВО **ΝΒ** (Cuvînt din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului, din treapta 26, despre chibzuința gândurilor. Cuvîntul 52).
- f.120-121. СЛОВО **ΩΤ** ΛΕΣΤΒΥЦЫ ΠΡΕΠΔΕΝΑГО ІОАННА ІГУМЕНА СІНАЙСКАГО З
СТЕПЕНЫ **ΚΕ**. Ὅ РАЗСУЖДЕНІИ. СЛОВО **ΗΓ** (Cuvînt din leastvița cuviosului Ioan, igumenul Sinaiului, din treapta 26 despre chibzuință. Cuvîntul 53).
- f.121-122v. СЛОВО **ΩΤ** ΛΕΣΤΒ ΠΡΕΠΔΕ ІОАННА ІГУМЕНА СІНАЙС З СТЕПЕНЫ **ΚΖ** Ὅ
РАЗСУЖДЕНІИ НА ὍСМЬ ΠΟΜΙΣΛЬ. СЛОВО **ΗΔ** (Cuvînt din leastvița cuviosului Ioan, igumenul Sinaiului din treapta 26 despre chibzuința asupra a opt gânduri. Cuvîntul 54).
- f.123-131v. СЛОВО **ΩΤ** ΛΕΣΤ ΠΡΕΠΔΕΝАГО ІОАНА ІГУМЕНЕ СІНАЙСКАГО З СТЕПЕНЫ **ΚΖ**.
Ὅ РАЗСУЖДЕНІИ (Cuvînt din leastvița cuviosului Ioan, igumenul Sinaiului din treapta 26, despre chibzuință).
- f.123-124. СЛОВО **ΗΕ** (Cuvîntul 55).
- f.124v-126. «СЛОВО» **ΗΒ** (Cuvîntul 56).
- f.126-127v. СЛОВО **ΗΞ** (Cuvîntul 57).
- f.127v-129. СЛОВО **ΗИ** (Cuvîntul 58).
- f.129-130. СЛОВО **ΗΘ** (Cuvîntul 59).
- f.130-131v. СЛОВО **Ι** (Cuvîntul 60).
- f.131v-137. ПОУЧЕНІЕ **ΩΤ** ΛΕΣΤΒΥЦЫ ΠΡΕΠΔΕΝΑГО ІОАННА ІГУМЕНА СІНАЙСКАГО З
СТЕПЕНЫ **ΚΖ**. Ὅ ΠΡΕΠΔΗΟΝ ΔΙΠΙ Ι ΤΕΛΑ ΒΕΖΜΟΛΒΙИ (Învățatură din leastvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului din treapta 27. Despre cuvioase tăcere a sufletului și trupului).
- f.131v-133. СЛОВО **ΞΑ** (Cuvîntul 61).
- f.133v-135. СЛОВО **ΞΒ** (Cuvîntul 62).
- f.135-137v. СЛОВО **ΞΓ** (Cuvîntul 63).
- f.137v-139v. СЛОВО **ΩΤ** ΛΕΣΤΒΥЦЫ ΠΡΕΠΔΕΝΑГО ІОАННА ІГУМЕНА СІНАЙСКАГО. З

- СТЕПЕНЬ КИ О СВАЩЕННИИ МТРЪ ДОБРОДЕТЕЛИ МЛТВѢ СЛОВО 3Д (Cuvînt din leavstvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului din treapta 28 despre sfințita maică a virtuților-rugăciunea. Cuvîntul 64).
- f.139v-141. СЛОВО О МЛТВѢ ѠТ ДѢСТВИЦЫ ПРПДЕНАГО ІѠАННА СИНАЙСКАГО 3 СТЕПЕНЬ КИ. КОТѠРАА МЛТВА ПРІАТНА БГУ. СЛОВО 3Е (Cuvînt despre rugăciune din leavstvița cuviosului Ioan al Sinaiului din treapta 28, care rugăciune e plăcută lui Dumnezeu. Cuvîntul 65).
- f.141-142v. СЛОВО ѠТ ДѢСТВИЦЫ ПРПДЕНАГО ІѠАННА ІГУМЕНА СИНАЙСКАГО 3 СТЕПЕНЬ КИ О МЛТВѢ. СЛОВО 3З (Cuvînt din leavstvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului din treapta 28 despre rugăciune. Cuvîntul 66).
- f.143-144. СЛОВО ѠТ ДѢСТВИЦЫ ПРПДЕНАГО ІѠАННА ІГУМЕНА СИНАЙСКАГО 3 СТЕПЕНЬ КИ О БЕЗСТРАСТИИ. О СОВЕРШЕНИИ. СЛОВО 3З (Cuvînt din leavstvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului din treapta 29 despre nepătimire și desăvîrșire. Cuvîntul 67).
- f.144-145. СЛОВО ѠТ ДѢСТВИЦЫ ПРПДЕНАГО ІѠАННА ІГУМЕНА СИНАЙСКАГО 3 СТЕПЕНЬ Л. О СОЮЗѢ ДОБРОДЕТЕЛНИА ТРОИЦЫ СИ ЕСТЬ. ВѢРЪ. НАДЕЖДѢ И ЛЮБВЕ. СЛОВО 3И (Cuvînt din leavstvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului din treapta 30, despre alianța celor trei virtuți care sînt: credința, nădejdea și dragostea. Cuvîntul 68).
- f.145-146v. СЛОВО ѠТ ДѢСТВИЦЫ ПРПДЕНАГО ІѠАННА ІГУМЕНА СИНАЙСКАГО 3 СТЕПЕНЬ Л О ВѢРѢ, ЛЮБВЫ И НАДЕЖДѢ. СЛОВО 3Ф (Cuvînt din leavstvița cuviosului Ioan igumenul Sinaiului din treapta 30 despre credință, dragoste și nădejde. Cuvîntul 69).
- f.146v-148. СЛОВО ПРПДЕНАГО ІѠАННА ІГУМЕНА СИНАЙСКАГО К ПАСТЫРЕМЪ, ІИЕ ИМѢТ ПОВѢРЕНІА СЕБѢ ѠВЦЫ. СЛОВО 3 (Cuvîntul cuviosului Ioan igumenul Sinaiului către păstori, care au oi încredințate lor. Cuvîntul 70).
- f.149-150v. Foi albe pe care au fost copiate, cursiv, texte patristice (Începutul sec. al XIX-lea).

Încemnări

f. verso 8: 1796 ЮНІА 5 (1796 iunie 5).

- f.1-6. СІЯ КНИГА ГЛАГОЛЕМАЯ ДѢСТВИЧНИК ЧЕРНОРИЦАВЪ ДАЮ БРАТОВѢ ПАХОМЯВУ (Această carte numită scara călugărilor o dăruiesc fratelui Pahomie). Sec.XIX.
- f.54-55. Въ память моихъ родителей. 1940 гад. Аполина Радонежская 64 лет Ясы (In amintirea părinților mei, anul 1940. Apolina Radonejscaia de 64 ani, Iași).
- f.131v. Найдена мною сия книга въ БиблиотекѢ Каларашевскаго мѣнаотыря Послушникъ Петръ Шаркевичъ. 1874 года месяца ноября 5 дня (S-a aflat de mine această carte în biblioteca mănăstirei Calareșcauca. Fratele Petre Sarchevici, anul 1874, luna noiembrie, ziua 5).

Titlurile, inițialele, colontitlurile cu roșu. Literele începătoare ornate. La f.1 frontispiciu tipărit, avînd în medalion Negțerea Domnului, în care apare și Dumnezeu Tatăl. La marginea frontispiciului cifra tipărită 3 (60). La f.148v. finalul în negru, lucrat în peniță, reprezentînd floări. Semiuncială cu cite 22 rînduri (f.2), 24 (f.43) și 28 (f.110). Scri-sul unei mîini. Numerotat recent. Legătura în scîndură de stejar și piele. Pe feța legăturii are imprimată Răstignirea, pe verso un romb floral. La indoiture legăturii, pentru întărirea sforii, sînt aplicate fragmente de hirtii cu scriere cursivă în limba latină. Pe foile interioare ale scoar-tei fragmente de scriere cursivă slavă cu îndrumări tipiconale.

Slavonă de redacție ucraineană. Scris în Galiția.

Depozit: Apolinaria Rădonejscaia, Iași, str.Lăpușneanu nr.6.

Nr.32

Sec.XVIII (sfîrșit) - sec.XIX (inceput). 384 p. 19,5 x 16 cm.

Psaltire versificată

p.1-18. Псаломъ (Psalmul) 77.

Început: **Вы, вси въ народъ мой оовключенны** (Voi toți în poporul meu cuprinși).

p.19-24. Псаломъ (Psalmul) 78.

Început: **Ахъ Божє! ое въ твое наследїе** (Vai Dumnezeu! tot ce este în moștenirea ta).

p.24-29. Псаломъ (Psalmul) 79.

Început: **Какъ стада своего блуждатель** (Ca turma păzitorul său).

p.30-34. Псаломъ (Psalmul) 80.

Început: **Вси Богу пѣсни похвалу пойте** (Toți cîntare lui Dumnezeu de laudă cîntați).

p.35-37. Псаломъ (Psalmul) 81.

Început: **Се БОГ въ собранїи державныхъ** (Se Dumnezeu în adunarea stă-pînitivilor).

p.37-42. Псаломъ (Psalmul) 82.

Început **О божє! ннѣ при намѣ обѣдствѣ** (O, Dumnezeu! esum în sîrbescia noastră).

p.42-46. Псаломъ (Psalmul) 83.

Început: **Колѣико есть твой домъ любезный** (Cît este casa ta de primitoare).

p.46-50. Псаломъ (Psalmul) 84.

Început: **О Господи! ты въ прехне время** (O Doamne! Tu în timpul trecut).

p.50-55. Псаломъ (Psalmul) 85.

Început: **О Господи! Служь откровенный** (Doamne! auzul revelator).

р.56-58. Псаломъ (Psalmul) 86.

Исѣрѣт: Господь Сионъ Градъ поставляетъ (Domnul aşază oraşul Sion).

р.59-65. Псаломъ (Psalmul) 87.

Исѣрѣт: О Господи! Богъ мой! надежный Помощникъ (O Doamne! Dumnezeul meu! ajutor de nădejde).

р.65-79. Псаломъ (Psalmul) 88.

Исѣрѣт: Я не взиралъ — на противныя (Eu nu uitându-mă la împotrivoarele).

р.79-85. Псаломъ (Psalmul) 89.

Исѣрѣт: Ахъ Боже ты для насъ вѣтвердимъ (Ah, Dumnezeule, tu eşti pentru noi atotputernic).

р.85-90. Псаломъ (Psalmul) 90.

Исѣрѣт: Кто при бѣдахъ мнѣ сообразно (Cine în suferinţe îmi este potrivit).

р.91-96. Псаломъ (Psalmul) 91.

Исѣрѣт: Колико есть превозделѣнно (Cît este preadorit).

р.96-98. Псаломъ (Psalmul) 92.

Исѣрѣт: Господь есть царь превознесенный (Domnul este împăratul prea înălţat).

р.98-104. Псаломъ (Psalmul) 93.

Исѣрѣт: Ты Богъ могущъ карать ужасно (Tu Dumnezeule care ai puterea să pedeseşti grozav).

р.104-107. Псаломъ (Psalmul) 94.

Исѣрѣт: Приидите вышнему владыкѣ (Veniţi stăpînului înalt).

р.107-111. Псаломъ (Psalmul) 95.

Исѣрѣт: Воспойте пѣсни новогласны (Cîntaţi cîntările pe glasuri noi).

р.112-115. Псаломъ (Psalmul) 96.

Исѣрѣт: Господь есть царь, царь вседержавный (Domnul este împăratul, împăratul atotţiitor).

р.116-118. Псаломъ (Psalmul) 96.

Исѣрѣт: Воспойте нову пѣснь хвалебну (Cîntaţi noua cîntare de laudă).

р.118-122. Псаломъ (Psalmul) 98.

Исѣрѣт: Господь есть царь великославный (Domnul este împăratul mult slăvit).

р.122-124. Псаломъ (Psalmul) 99.

Исѣрѣт: Все къ Божіей земли причастны (Toţi sîntem părtaşii pămîntului Dumnezeiesc).

р.124-127. Псаломъ (Psalmul) 100.

Исѣрѣт: Я милость Божеску и вѣрность (Eu mila Dumnezeiescă şi adevărul).

р.127-136. Псаломъ (Psalmul) 101.

Исѣрѣт: Ты Господь, всемилосердно (Tu, Doamne, atotmilosţiv).

р.136-143. Псаломъ (Psalmul) 102.

Исѣрѣт: Моё все сердце благодарно (Toată inima mea mulţumeste).

р.143-152. Псаломъ (Psalmul) 103.

Исѣрѣт: Душе моя! хвали усердно (Suflete al meu! laudă cu râvnă).

р.152-162. Псаломъ (Psalmul) 104.

Încерут: Хвала всесильнаго воспойте (Lăudați pe cel atotputernic, cântați cîntece de laudă).

р.162-175. Псаломъ (Psalmul) 105.

Încерут: Хвалить вси Господа предвѣчна (A lăuda toți pe Domnul prea veșnic).

р.175-186. Псаломъ (Psalmul) 106.

Încерут: Всевышнему вси всеусердно (Celui prea înalt toți prea silitori).

р.186-190. Псаломъ (Psalmul) 107.

Încерут: О Боже ! нынѣ ощущаю (O Dumnezeu! acum resimt).

р.190-199. Псаломъ (Psalmul) 108.

Încерут: Ахъ Боже ! пѣсню похвальной (Ah, Dumnezeu! Cîntare de laudă).

р.200-203. Псаломъ (Psalmul) 109.

Încерут: Господь всесильный, откровенно (Doamne atotputernic, cu sinceritate).

р.203-207. Псаломъ (Psalmul) 110.

Încерут: Хвалите Господа со мною (Lăudați pe Domnul cu mine).

р.207-211. Псаломъ (Psalmul) 111.

Încерут: Колико долженъ быть счастливымъ (Cît trebuie să fie de fericit).

р.211-213. Псаломъ (Psalmul) 112.

Încерут: Хвалите вси всѣхъ силъ владыку (Lăudați toți din toate puterile pe stăpîn).

р.214-220. Псаломъ (Psalmul) 113.

Încерут: Когда съ Египта свободенный (Cînd eliberați din Egipt).

р.220-223. Псаломъ (Psalmul) 114.

Încерут: Колико нынѣ я ободренный (Cît sînt eu acum de încurajat).

р.223-226. Псаломъ (Psalmul) 115.

Încерут: На Божескій обѣтъ надежный (La legămintul dumnezeiesc de nădejde).

р.226-227. Псаломъ (Psalmul) 116.

Încерут: Днесъ Господа Хвалите съ нами (Astăzi lăudați pe Domnul cu noi).

р.227-235. Псаломъ (Psalmul) 117.

Încерут: Воспойте Господу пѣснь хвалѣну (Cîntați Domnului cîntec de laudă).

р.235-273. Псаломъ (Psalmul) 118.

Încерут: Блаженны тѣ, которыхъ нравы (Fericiti sînt cei a căror obiceiuri).

р.273-275. Псаломъ (Psalmul) 119.

Încерут: Ко Господу я всеприскорбно (Către Domnul eu cu toată tristețea).

р.275-277. Псаломъ (Psalmul) 120.

Încерут: Я вижу гору откровенно (Eu văd muntele relevat).

р.277-280. Псаломъ (Psalmul) 121.

Încерут: Во мнѣ веселіе сердечно (În mine veselie sufletească).

р.280-282. Псаломъ (Psalmul) 122.

Încercut:Ахъ, ко тобѣ, о Вседержитель(Аh, către tine, cel atotțiiitor).

р.282-284. Псаломъ (Psalmul) 123.

Încercut:Коль не Господь то быть, всевластно(Decă Domnul n-ar fi atotstăpînitor).

р.284-286. Псаломъ (Psalmul) 124.

Încercut:Все Богомъ чтущій всеильна (Toți cinșitorii lui Dumnezeu prea puternic).

286-288. Псаломъ (Psalmul) 125.

Încercut:Как вседержитель возвращенныхъ (Ca atotțiiitor al celor refintorși).

р.288-291. Псаломъ (Psalmul) 126.

Încercut:Когда Господь не навидаетъ (Cînd Domnul nu ne îndrumă).

р.291-293. Псаломъ (Psalmul) 127.

Încercut:Счастье есть всякъ. кто почитаетъ (Fericit este oricine venerază).

р.293-295. Псаломъ (Psalmul) 128.

Încercut:Съ моихъ дней первыхъ многократно (Din primele mele zile de multe ori).

р.295-298. Псаломъ (Psalmul) 129.

Încercut:О, Господи! д оскорбленный (O, Doamne! eu cel umilit).

р.298-299. Псаломъ (Psalmul) 130.

Încercut:Я, Господи! не заключаю (Eu, Doamne! nu cuprind).

р.299-304. Псаломъ (Psalmul) 131.

Încercut:Вспомяни и некоевенно (Adu-ți aminte și fără strîmbătate).

р.304-306. Псаломъ (Psalmul) 132.

Încercut:Колико есть превозделбно (Cît este de preadorit).

р.306-307. Псаломъ (Psalmul) 133.

Încercut:Днесь всѣхъ владыкъ: вси молитесь (Astăzi toți stăpînului tuturor să vă rugați).

р.307-312. Псаломъ (Psalmul) 134.

Încercut:Хвалите Господа всеильна (Lăudați pe Domnul Prea Puternic).

р.312-317. Псаломъ (Psalmul) 135.

Încercut:Все, прославляйте откровенно (Toți lăudați cu inimă deschisă).

р.318-321. Псаломъ (Psalmul) 136.

Încercut:Близъ воды Ефрата въ Вавилонѣ (Lîngă apa Eufretului, în Babilon).

р.321-324. Псаломъ (Psalmul) 137.

Încercut:Отъ сердца моего хвалебно (Din inima mea lăudînd).

р.324-341. Псаломъ (Psalmul) 138.

Încercut:Ты Господи всесовершенно (Tu, Doamne, atostefăcător).

р.341-345. Псаломъ (Psalmul) 139.

Încercut:Отъ злаго человека власти (De puterea omului rău).

p.345-348. Псаломъ (Psalmul) 140.

Început: Къ тебѣ о Господи ! молебнo (Către tine o Doamnă cu rugăciune de mulțumire).

p.349-351. Псаломъ (Psalmul) 141.

Început: Къ всеильному владыкъ скорбно (Către atotputernicul stăpîn cu mîhnire).

p.351-356. Псаломъ (Psalmul) 142.

Început: Къ моеи молитвъ умиленной (Către rugăciunea mea smerită).

p.356-360. Псаломъ (Psalmul) 143.

Început: Да будетъ всеѣхъ Господь хвалимый (Să fie Domnul lăudat de către toți).

p.361-366. Псаломъ (Psalmul) 144.

Început: Тебе, мой Богъ царю всеильный (Tie, Dumnezeuul meu împăratul atotputernic).

p.366-370. Псаломъ (Psalmul) 145.

Început: Хвалите Господа всеильна (Lăudați pe Domnul atotputernic).

p.370-373. Псаломъ (Psalmul) 146.

Început: Всеи Господа хвалите оъ нами (Toți lăudați pe Domnul împreună cu noi).

p.373-375. Псаломъ (Psalmul) 147.

Început: Владыку вышняго хвалебно (Stăpînului celui înalt lăudă).

p.375-379. Псаломъ (Psalmul) 148.

Început: Хвалить всеи Господа владыку (A lăuda toți pe Domnul stăpîn).

p.379-382. Псаломъ (Psalmul) 149.

Început: Всеѣхъ силъ владыкъ всеусердно (Toate puterile stăpînului cu rîvnă).

p.383-384. Псаломъ (Psalmul) 150.

Început: Хвалите Бога вседержавна (Lăudați pe Dumnezeu atotstăpînitorul).

Sciere cursivă. Filigrane: la p.34, 270 stemă reprezentînd pe Poseidon cu trident și leu în două picioare cu palog deasupra lui și inscripția cu caractere latine PRO PATRIA; la p.321 medalion cu coroană cu cruce și la p.393 literele latine G R. Catrenele versurilor sînt numerotate. Psalmii 110 și 111 au versurile însemnate cu literele alfabetului ebraic. Psalmul 118 (p.235-273) este așezat după versurile alfabetului ebraic, în așa fel că fiecare literă cuprinde sub ea 8 versuri. Psalmul începe cu Aleph, Beth, Gimel, Daleth și sfîrșește cu Thav. În total psalmul 118 are 176 stihuri în cîte 4 versuri. Scrisul unei mîini. Legat în carton îmbrăcat în piele cu marginea aurită. Număr vechi de bibliotecă: 241.

Slevonă de redacție rusească. Scris în Rusia.

Depozit: Biblioteca Mitropoliei Moldovei. Inventar nr.127.

Sec.XVIII (sfârșit) - sec.XIX (inceput) 296 foi. 23 x 19 cm

Miscelaneu: Scrisori ale starețului Paisie Velicicovachi >

f.1. albă.

f.2-4. ПРЕДИСЛОВІЕ О ЧИНѢ И ОУСТАВѢХЪ, БЛЖЕННА ПАМЯТИ ОЦА НАШЕГО
СТАРЦА ПАИСІА ОБЕЖИТЕЛНАГО ЕГО СОВОРА (Precuvintare despre rînduiala
și tipicul fericitului întru pomenire părintelui nostru stareț Paisie,
din partea obștească a său sobor).

f.4-5. ИЗЪВЛЕНІЕ ПРОСТРАННО ОТ НЕГО ПОКАЗАНО. НАПИСАНО ВЪ ЛѢТО (Expunere
pe larg a fost arătată de el. S-a scris în anul 1763).

f.5v. albă.

f.6-29v. СТАРЦА ПАИСІА ИЗЪВЛЕНІЕ О ЧИНѢ И ОУСТАВѢХЪ ОБЕЖИТЕЛ
НЫХЪ (Expunerea starețului Paisie despre rînduiala și tipicul vieții obștești).
Cuprinde în total 18 reguli de viață obștească.

f.30-157. МІА НОЕМБРІА ВЪ ЕІ ДЕНЬ. ЖІТІЕ И ПОДВИГИ БЛЖЕННАГО ОЦА НАШЕГО
СТАРЦА ПАИСІА (Luna noiembrie, în 15 zile. Viața și faptele fericitului
părintelui nostru stareț Paisie). Alcătuită de schimonahul
Mitrofen ucenicul lui (f.156v).

f.157v. albă.

f.158-160v. НАДГРОБНОЕ РЫДАНІЕ СТАРЦА ПАИСІО (Plîngere deasupra mormin-
tului starețului Paisie).

f.160v. СІИ СТИХИ СОЧИНІВЪ БРОСХИМОНАХЪ ІОАННЪ ДІАКОВСКІИ РОДИМЫЕ
МАЛОРОССІЙСКІИ ПРАДОЛУБЕНСКІИ (Aceste versuri le-a compus ieroshimonahul
Ioan Diacovschi originer din Malorușia, din orașul Lubensk). În to-
tal 68 stihuri.

f.161-171. СЛУЖБА ПРІДВНОМУ СТАРЦА ПАИСІО (Slujba cuviosului stareț
Paisie). Cuprinde 9 cîntări, svetilna și slave.

f.172-173 v. БЛЖЕННА ПАМЯТИ ОЦА НАШЕГО СТАРЦА ПАИСІА, АРХІМАНДРИТА МОЛ-
ДОВЛАДСКІХЪ МОНАСТЫРЕЙ НАМЦА И СЕКУЛА. ВОЧЕСТВІИШЕМА ВО ОЦѢХЪ ФЕОДОСІО
ОКИТА ЦЫБУКАНЪ ИГУМЕНУ, СЪ ВОЗЛЮБЛЕННЫИ ЧАДЫ (Fericitei pomeniri a
părintelui nostru starețul Paisie arhimandritul mănăstirilor Moldo-
valehe Neamțu și Secul. Prea cîstitutului între părinți Teodosie
igumenul schitului Tîbucani cu prea iubiții fii).

Început: БЛГОДАРИЮ ГДА БГА И СПСА (Mulțumesc domnului Dumnezeu și Mîntui-
torul).

f.174-205. ТОГЪЖДЕ СТАРЦА ПАИСІА КЪ ТОМЪЖДЕ ФЕОДОСІО. ПРІДВНІИШЕМА ГСПД-
НИ ОЦА ФЕОДОСІО АРХІМАНДРИТА ПУСТЫНИ СОФРОНИЕВОЙ, ВЪ РУССІИ СЛОВО О
ЛЮБИ, О КНИГАХЪ ОТЕЧЕСКИХЪ И О МЛІТ ВЪ (A aceluiși stareț Paisie
cître același Teodosie. Prea cuviosul chir părinte Teodosie, arhi-
mandritul pustietății Sofronieve în Rusia. Cuvînt despre iubire,

Gda. 1/1980 Fasc. 4

despre cărțile petrifice și despre rugăciune).

Început: ПИСАНІЕ СТЫНИ ВАШЕА ПОСЛАННОЕ КО МНѢ (Scrisoarea sfinției voastre trimisă mie).

f.205v. albă.

f.206-207v. ИЗЪЯВЛЕНІЕ, СЪ ХУЛИНИЦѢ НА МЛИТВѢ МОНАХЪ ФІЛОСОФЪ, ВЫПИСАНО ИЗЪ СЛОВА СТАРЦЕМЪ АРХІМАНДРИТОМЪ ПАІСІЕМЪ, КО АРХІМАНДРИТЪ СТАРЦЕ ФЕОДОСІЮ ВЪ РУССІЮ (Expunerea despre hulitorul rugăciunii monahul Filosof. Extras din cuvîntul starețului arhimandrit Paisie către arhimandritul stareț Teodosie în Rusia).

Început: ИЗВѢЩАЮ ДУХВНО СТЫНИ ВАШЕЙ (Fac cunoscut duhovnicește sfinției voastre).

f.208-209v. СВѢТОКЪ СОЧИНЕНІА СТАРЦА АРХІМАНДРИТА ОЦА НАШЕГО ПАІСІА, РАЗДЕЛЕНЪ НА ГЛАВЫ СЪ ОУМНѢИ МЛИТВѢ. ПИСАНЪ ЕЩЕ ВЪ ДРАГОМИРСКОМЪ МОНАСТЫРѢ ПРѢ ТОДА. ПРЕДИСЛОВІЕ СТАРЦА ПАІСІА (Sulul scrierilor starețului arhimandrit părintele nostru Paisie, împărțit pe capitole despre rugăciunea minții, ... scris încă în mănăstirea Dragomirna la anul 1770. Prescuvîntarea starețului Paisie).

f.210-219 v. ПРИДЕНАГО ОЦА НАШЕГО СТАРЦА ПАІСІА, ГЛАВЫ СЪ ОУМНѢИ МЛИТВѢ, ГЛАВА А (Cuviosului părintelui nostru stareț Paisie. Capetele despre rugăciunea minții. Capul 1).

Început: ВѢСТНО ОУБО ДА БУДЕТЬ (Cunoscut să fie această).

f.219v-237v. ГЛАВА ВЪ СЪ КДЕ СІА БЖЕСТВЕННАА ОУМНАА МЛИТВА НАЧАЛО ИМАТЬ (Capul doi. De unde această dumnezeiască rugăciune a minții își are începutul).

Început: ПРЕЖДЕ КЕ НЕЖЕ ОУКАЗАТИ МИ (Înainte de a arăta eu).

f.237v-239. ГЛАВА Г. ТАКЪ СІА СЪЕННАА ОУМНАА МЛИТВА, ЕСТЬ ХУДЖЕСТВО ДУХОВНОЕ (Capul 3. Precum să această sfințită rugăciune a minții este artă duhovnicească).

Început: ИЗВѢСТНО КЕ ДА БУДЕТЬ (Cunoscut să fie această),

f.239-240v. ГЛАВА Д. КОЕ ПРЕДГОТОВЛЕНІЕ ДОЛЖЕНЪ ЕСТЬ ИМѢТИ, ХОТЯ СІА БЖЕСТВЕННОЕ ПРОХОДИТИ ДѢЛАНІЕ (Capul 4. Ce pregătire trebuie să aibă cel ce dorește a petrece această dumnezeiască lucrare).

Început: СІА КЕ БЖЕСТВЕННАА МЛИТВА (Această dumnezeiască rugăciune).

f.241-245. ГЛАВА ПЯТАА. ЧТО ЕСТЬ ПО КАЧЕСТВУ И ДѢЙСТВУ СВОЕМУ СІА СЪЕННАА ІИСУОВА МЛИТВА (Capul 6. Ce este după celitate și lucrarea sa această sfințită rugăciune a lui Iisus).

Început: ТАКОВОМУ ОУБО ПРЕДГОТОВЛЕНІЮ (Unei astfel de pregătiri).

f.245-251. СЪ НАЧАДЪ, КАКЪ ПОДОБАЕТЪ СЪВѢЧАТИСЯ ДѢЙСТВОВАТИ ОУМОМЪ (Capul 6. Despre început, cum se cuvine a deprinde lucrarea minții). ГЛАВА З

Început: ПОНЕМЕ ВЪ ДРЕВНАА ВРЕМЕНА (De vreme ce în timpurile antice).

f.251. albă.

f.252-253. Colontitlu: ДОНОШЕНІЕ СЪТ СОБОРА ПОЛАНОВОРОНСКІА ОБИТЕЛИ КЪ НАЧАЛНИКУ ОЦУ АГАФОНУ (Raport de la soborul schitului Polana Voronei).

către superiorul părintele Agaton).

f.253v-255. Colontitlu: ПРОШЕНИЕ СЪТ НАЧАЛНИКА И ВСЕГО СОБОРА ПОЛАНОВОРОН-
СКІА ОБИТЕЛИ КЪ СТАРЦУ ПАИСІЮ (Cerere de la superiorul și întreg soborul
schitului Poiana Voronei către starețul Paisie). Data semnată: anul
1793, iunie 19.

f.255v-261v. Colontitlu: СЪТВѢТНОЕ ПОСЛАНІЕ СТАРЦА ПАИСІА ВЪ СКИТЬ ПОЛАНО-
ВОРОНЪ, НА ФЕОПЕМІТА (Epistola de răspuns a starețului Paisie în
schitul Poiana Voronei, asupra lui Teotempt).

f.262-278v. СЪГЛАВЛЕНІЕ, ПРІПДБНЫХЪ И БГОНОСНЫХЪ ОТЕЦЪ НАШИХЪ. СЪ СЪТЪ И
СЩЕННІИ МЛИТВЪ ОУМНОИ... НАПИСАВШИХЪ (Sumarul cuvioșilor și purtători-
lor de Dumnezeu părinți ai noștri, cere au scris despre sfinți și
sfințita rugăciune a minții).

Început: СЪТЪ ВАСІЛІЙ ВЕЛІКІЙ ВЪ ТОЛКОВАНІИ ДЪ-ГО УАЛМА (Sfântul va-
sile cel Mare în tâlcuirea celui de al 33-lea psalm).

f.279-290. ТОГОЖДЕ СТАРЦА АРХІМАНДРИТА ОЦА НАШЕГО ПАИСІА. ПРЕДСЛОВОІЕ,
И ПРИ НЕМЪ ПЕРЕВЕДЕННЫЙ ИМЪ СЪ ГРЕЧЕСКАГО ЯЗЫКА СТОГОРСКІЙ СВІТОКЪ,
НА ДРЕВНИХЪ ХУЛИТЕЛЕИ (A aceluiasi stareț arhimandrit părintele nostru
Paisie. Însinte cuvîntare și la acest sul de la sfântul Munte Athos
asupra hulitorilor vechi, tradus de el din limba greacă).

Început: НА ЗАГРАЖДЕНІЕ ОУСТЪ (Pentru oprirea gurii).

f.290v. albă.

f.291-293v. ТОГОЖДЕ СТАРЦА ПАИСІА КЪ РАЗЛИЧНЫМЪ ЛИЦАМЪ ПИСМА ПРІПДБНІИШЕМУ.

БУЧТЕЛЮ ІЕРОМОНАХУ. КУР НІКІМФОРУ (A aceluiasi stareț Paisie, scrisori
către diferite persoane. Cuviosului învățător, ieromonah kir Nichifor).

Început: СЪТЪ ЛЮБВЕ ГАЖЕ САМАГО БГА (Despre iubirea de la însuși Dumnezeu).

f.294-295. ТОГОЖДЕ СТАРЦА ПАИСІА КЪ ПУСТЫННЫМЪ ОЦЕМЪ. ПРЕЧЕСТНІИШИ ОЦИ О-
НУФРІЕ И НІКОЛАЕ (A aceluiasi stareț Paisie către părinții din pustietate.
Prea cinstiților părinți Onufrie și Nicolae).

Început: ВЕЛІКУЮ РАДОСТЬ ИМЪЛЪ ГА ВЪ ДУШѢ МОЕЙ (Mare bucurie am avut eu
în sufletul meu).

sfirgit: ПАИСІИ ГРѢШНІИ СТАРЕЦЪ СЕКУЛСКІИ, ЧУОС ГОДА ІДНА СЪ ДВА (Paisie pă-
cătosul stareț al Secului. Anul 1886 iunie, 6 zile).

f.295-296. albe.

Volum legat în carton, la cotor cu piele. Este format din: 29 foi,
hîrtie albă, vergetă, cu 2 foi tăiate la sfirșit (f.1-29); 1 manuscris cu
numerotația originală 1-128, pe hîrtie cu filigran GORGONY (f.30-157); 3
foi (f.158-160) pe hîrtie albă cu filigran EG, urmate de 6 foi rupte; 1 ma-
nuscris (f.161-206) pe hîrtie cu filigran GORGONY, urmat de 2 foi rupte;
1 manuscris (f.206-290) pe hîrtie cu filigran FOGARAS în dreapta și în stîn-
ga anul "1810", urmat de 3 foi rupte; 1 manuscris (f.291-296) pe hîrtie albă
cu marcă. Semiuncială. Scris de două mîini: I (f.2-205), II (f.206-296). Co-
lontitlu la f.174-295.

Slavonă de redacție ucraineană. Scris în Moldova.

Depozit: Biblioteca Mitropoliei Moldovei. Inventar nr.117. Provine de la Schitul Almaș de lângă Piatra Neamț.

Nr.34

Sec.XIX (inceput). 40 foi. 23 x 18 cm.
=====

Rînduiala sfințirii bisericii

f.1-40. ЧИНЪ ОСВЕНІА ХРАМА ОУ АРХІЕРЕА ТВОРИМАГО (rînduiala sfințirii bisericii făcută de arhiereu).

Insemnare autografă

f.1 (Din numărul cărților mitropolitului și exarh Gavriil¹).

Titlurile, inițialele, indicoșiile tipiconale, colontitlurile cu rogu. Frontispiciu avînd în medalion chipul ierarhului binecuvîntînd și cer-tea în mîna stîngă, în culori verde, cărămiziu, galben și negru. Litere or-namentate la fl, 5v, 6, 7v, 8v, 12v, 13, 16, 17v, 19, 19v, 21, 22v, 25, 26, 29, 33v, 34v. Semiuncială, cu cîte 17 rînduri pe pagină. Scrisul unei mîini. Numerotație originală cu litere-cifre chirilice. Filigrane PRO PATRIA și 1809 (f.34-37).

În text se amintește de împăratul Alexandru Pevlovici (f. 11v, 35v, 37), de împărăteasa Elisaveta Alexeevna, de marele cneaz Constantin Pavlo-vici (f.37v). Legat în carton, cu cotor de piele rupt.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Andrei Smirnov, Iași, str.Păcurari nr.118.

Nr.35

Sec.XIX (inceput). 185 foi. 20 x 16 cm. Fără început și sfîrșit.
=====

<Miscelaneu>

f.1-3v. ВО СВАТЫ БЕЛИКІИ ПАТОКЪ СТЪСТНЫИ НДІИ, СКАЗАНИЕ О ВОЛНОМЪ СТРАДАНИИ И О ТАИНЫ ВЕЧЕРИ ГОДА НАШЕГО ІСА ХІА (În sfînta marea vi-neri a săptămîinii Patimilor. Spunere despre patimile de bună voie și despre Cina cea de Taină a domnului nostru Iisus Hristos).

f.4-7v. ВОСКРЕСЕНІИ ДРУГА ХРСТОВА ЛАЗАРА И ПОСТАВЛЕНІИ ЕГО АРХІЕРЕОМЪ ВЪ КИТЕЙСКОМЪ ГРАДЪ ГЛАВЪ (Despre învierea prietenului lui Hristos, Lazăr și așezerea lui ca arhiereu în orașul Chitei din insula Creta .

Ceplu 2).

f.8-11v. ШЕСТВИИ ВЛДКИ ПРА СЛАВЫ, ГОДА БГА И СПСА НАШЕГ ІСА ХРСТА СНА

1 Gavriil Bănulescu-Bodoni, mitropolit și exarh al Moldovei, 1808-1821.

БЖІА НАЖРЕБАТИ СО АПЛЫ СВОИМИ, ВО СТЫИ ГРАДЪ ІЕРОСАЛИМЪ... ГЛАВЪ ҃ (Despre mergerea stăpînului împăratul slavei, domnului Dumnezeu și mîntuitorul nostru Iisus Hristos, fiul lui Dumnezeu, pe asin cu apostolii săi în sfîntul oraș Ierusalim... Capul 3).

f.11v-16. Ѡ СОВѢТЪ АРХІЕРЕСОВЪ И КНИЖНИКОВЪ... ГЛАВЪ Д (Despre sfatul arhierilor și cărturarilor... Capul 4).

f.16v-21v. ГЛАВЪ Э (Capul 5).

f.22-30. Ѡ ПРИШЕСТВІИ ІУДЫ БЕЗАКОННАГО ВО СТЫИ ГРАДЪ ІЕРОСЛИМЪ, ГЛАВЪ З (Despre venirea lui Iuda cel fără de lege în sfîntul oraș Ierusalim. Capul 6).

f.30v-40v. Ѡ ВОЗВЕДЕНІЕ ГСДА НАШЕГО ІСА ХА ПРСТНЕМ МТРЕ СВОЕМ ТАКО ИДЕТ НА СТРАСТЬ... ГЛАВЪ З (Despre vestea dată de domnul nostru Iisus Hristos prea sfintei mamei sale, precum că merge spre patimi... Capul 7).

f.41-169. ГЛАВЪ И-Л (Capul 8-«capul» 30).

f.170-178. ПОСЛАНІЕ ТИВЕРІА КЕСАРА ИЗ РИМА ВО ІЕРОСЛИМЪ К ПИЛАТУ, ГЛАВЪ ЛА (Epistola lui Tiberiu, cezarul din Roma, către Pilat. Capul 31).

f.178-185v. СКАЗАНИЕ ОУЧИТЕЛА ЦРКОВНАГО ІЕРОНИМА СТАГО, Ѡ ІУДЪ ПРЕДАТЕЛЬ. ГЛАВЪ ЛВ (Spunerea sfîntului părinte al bisericii, Ieronim, despre Iuda trădătorul... Capul 32).

Titlurile și inițialele cu roșu. Frontispiciu și colontitlu cu negru.

Semiuincială cu cite 15 rînduri pe pagină. Scrisul unei mîini. Numerotarea cu litere-cifre chirilice. Hîrtie albă, subțire. Legat în carton.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Biserica Sf.Voievozi, de rit vechi, Roman. Inventar nr.275.

Provine de la mănăstirea Tise, județul Veslui.

Nr.36

Sec.XIX (început) 51 foi. 21 x 17 cm.

Pravilă pentru împărtășenie

f.1-28. ХОТАЩЕМУ ПРИЧАСТИТСА, СИЦЕ ПО НАСТОАЩЕМЪ И ПО ВСЕДНЕВНОМЪ ПРАВИЛЪ, СИЦЕ НАЧАЛО (Cel ce dorește a se împărtăși, după pravila cea adevărată, acesta este începutul).

f.28v-38. НАЧАЛО ЧАСОМЪ (Începutul seșurilor).

f.38v.-43. ЧИНЪ ѠБЕДНИЦЫ (Rînduiale obedniței).

f.44-45. ВЪ НДЛЮ СВѢТЛЮ ПО ЗА ОУТРЕНИ ВЪ КЪЛІИ НАЧИНАЕМЪ ЧАСЫ ПАСЦЕ (Duminica luminată, după utrenie, în chilie începem seșurile Paștelui).

f.46 albă.

f.47-51v. МОЛИТВЫ БЛАГОДАРНЫ ПО СТОМ ПРИЧАЩЕНИИ (Rugăciuni de mulțumire, după împărtășenie).

Titluri și inițiale cu rogu. Semiuncială, cu cîte 16 rînduri pe pagină. Scrisul unei mîini. Numerotarea cu litere-cifre chirilice. Hirtie albă subțire. Legat în carton.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Biserica sf.Voievozi, de rit vechi, Roman. Inventar nr.178.

Nr.37

Sec.XIX (prima jumătate). 44 foi. 22 x 18 cm
=====

< Miscelaneu >

- 1.f.1. Опыты священной Поэзии. Феодора Глинки. Санктпетербургъ въ Типографіи Департамента Народнаго Просвѣщенія 1826 (Incercările sfintei poezii a lui Feodor Glinka. Sanktpeterburg. În tipografia Departamentului Instrucțiunii Publice. 1826).
- f.2-2v. Тоска (Tristețe).
- f.3-3v. Плачь плѣнныхъ Иудеевъ (Plingerea iudeilor captivi).
- f.4-4v. Молитва души (Rugăciunea sufletului).
- f.5-6. Раскаяніе (Pocăința).
- f.6v-7v. Два утомительницѣ печалей (Fecioarei, elinătoarea tristeților).
- f.8-9. Гласъ Богу избранному его (Glasul lui Dumnezeu, celui ales de el).
- f.9v-10. Гласъ къ Господу (Glasul către Dumnezeu).
- f.10v-12. Вопль раскаянія (Strigătul pocăinței).
Sfîrgitul: но вотъ, онъ слезъ (Dar iată, el s-a coborît).
- f.12v-13. Богу Спасителю (Lui Dumnezeu-Mintuitor).
- f.13v-14v. Горе и благодать (Amărăciune și har).
- f.15-16v. Переходяшій мѣръ (Lumea trecătoare).
- f.17. albă.
- 2.f.18-18v. Молитвы собранныя изъ разныхъ священныхъ книгъ. Воскресенье Пресвятой Троицы (Rugăciuni culese din diferite cărți sfinte. Duminică. Rugăciunea sfintei Treimi).
- f.18v-19v. Понедельникъ. Святому Духу (Luni. Sfîntului Duh).
- f.19v-20. Вторникъ. Св. Ангелу Хранителю (Marți. Sf. Inger păzitor).
- f.20-20v. Среда. Святому коего имя насимъ Меркури. Sfîntului al cărui nume îl purtăm).
- f.20v-21v. Четвертокъ. Пречистому телу и крови Господа нашего Исуса Христа (Joi. Prea curatului trup și sînge a Domnului nostru Iisus Hristos).
- f.22-23. Пятокъ. Страстямъ Господа нашего Исуса Христа (Vineri. Patimilor Hristosului nostru Iisus Hristos).
- f.23-24. Суббота. Пресвятой Богородице (Sîmbătă. Prea sfintei Născătoarei de Dumnezeu).

- f.24. Сти молитвы вырваны изъ книги: La Journée du Chrétien (Aceste rugăciuni sînt alese din cartea: "Ziua creștinului").
- 3.f.24v-25. Молитва предъ отшествіемъ въ церковь для слушанія литургіи и слова Божія (Rugăciunea înainte de a merge la biserică, pentru a asculta liturgia și cuvîntul lui Dumnezeu).
- f.25-25v. За усопшихъ (Pentru cei adormiți).
- f.26-27. Молитва о ниспосланіи доброй смерти (Rugăciune pentru a ni se trimitе moarte bună).
- f.27v-30v. Молитва о потребномъ ко спасенію нашему (Rugăciune pentru cele trebuincioase la mîntuirea noastră).
- 4.f.30v-31v. Видъ: Господи смиреніе мое и трудъ мой и остави вся грѣхи моя. Псал.24 (Vezi, Doamne, smerenia mea și munca mea și iartă toate greșelile mele. Psalm 24).
- f.32-33. Болезни вдовы обидоша мя (Boalele isdului m-au surprins).
- 5.f.33v-34. Господи да не потопить меня буря водная, ниже да пожретъ меня глубина. Псал.68 (Doamne, să nu mă înese furtuna apei nici să mă înghită adîncul. Psalm 68).
- f.34v albă.
- 6.f.35-35v. Исторія Петра Великаго (Istoria lui Petru cel Mare).
- f.36-38. albe.
- f.38v-39. Стихъ (Vers).
- f.39v-40v. Псалмы (Psalmi).
- 7.f.41-42. Страникъ (Pribeag).
- f.42v-43. О томъ, коль трудно исправить сребролюбца (Despre aceea, cit de greu este a îndrepta pe iubitorul de bani).
- 8.f.43v-44. Милый, единственный другъ мой ^{Марія} (Dragul și unicul meu prieten Maria). Semnat, Владимиръ, с.Успенское на Волгѣ (Vladimir. Satul Uspenscoe pe Volga).
- f.44. Потерянный Рай. Соч. Иоанна Мильтона въ 3 частъ (Raiul pierdut. Opera lui John Milton în trei părți. <Роемъ>).

Insemnări

- f.35. Начало ереси - предъ кончиною Феодора Алексѣевича въ Москвѣ явился ... проповѣдникъ и кто Никита прозванный Распо. и Пустосвят... кор... 6 Іюня 1682 г. при патриархѣ Никонѣ (Începutul ereziei - înainte de sfîrșitul lui Feodor Alexeevici, în Moscova, а арăрут ... оarecare Nichita poreclit... și Pustosveat... 6 iunie 1682 în zilele patriarhului Nicon).
- f.44v. Курица пѣтухомъ пѣла. 5 февраля свѣтой понедѣльникъ 1862 г. (Găina а cîntat са cocogul. 5 februarie sfînta luni <din postul mare> anul 1862.
- Pe scoarța exterioră Милостивый Государь Иванъ Ивановичъ (Milostive domn, Ioan Ioanovici).

Scris cursiv, cu cerneală, de două mâini: I (f.1-34) și II (f.38v - 44v). F.35v scrisă cu creionul. F. 1v ilustrată cu o hartă în culori și iscălitură **Н.КУЩИ** (N.Kugci). Pe scoarța interioară desenat profilul unei mănăstiri medievale, înaintea căreia este un călăreț cu coif. Numerotarea făcută recent, completând cea originală până la f.20. Volumul e format din 3 caiete legate, cu coperta de hârtie. Hârtia poartă semnatura timbrul sec **БОБИКОВСКОЙ ФАБРИКИ** ... (A fabricii lui Bobikov...).

Slavonă de redacție rusească. Scris în Rusia.

Depozit: Maria Arginova, Iași, str.Păcureri nr.131.

Nr.38

Sec.XIX (prima jumătate). Hârtie. 86 foi. 21 x 17,5 cm. Fără început
===== și sfârșit

<Miscelaneu>

- 1.f.1-23v. Colontitul **СЛУЖБА ПРСТЕИ БДЦЫ ВСЕМЪ СКОРБАЩИМЪ РАДОСТИ** (Slujba preasfintei Născătoarei de Dumnezeu, Bucurie tuturor scribiților). Început: **ПРИИДЪТЕ ВОЗРАДУЕМСА** (Veniți să ne bucurăm).
- 2.f.23v-40. **СЛУЖБА ПОКРОВЪ ПРСТЫА БДЦЫ** (Slujba Acoperemintului preasfintei Născătoarei de Dumnezeu).
- 3.f.40v-71. **СЛУЖБА ПРОРОКУ ИЛИИ** (Slujba prorocului Izie).
- 4.f.71v-86. **МЦА АВГУСТА СІ ДНЬ ЕМЕ ШТ ЕДЕСА ПРЕНЕСЕНІЕ ВЪ КОНСТАНТИНЪ ГРАДЪ НЕРЪКТОВРЕННАГО ШЕРАЗА ГСА НАШЕГО ІСА ХРТА, ИЖЕ ЕСТЬ СТИИ ОУБЕРЪС** (Luna august, ziua 16, mutarea din Edesa în Constantinopol a chipului nefăcut de mină a domnului nostru Iisus Hristos, care este Sf. Năfrământ).

Insemnare

f.16. **ИВАНУ КОЛОКОЛОВЪ** (Lui Ivan Kolokolov).

Titluri și inițiale cu rogu. Semiuncială cu cîte 16-17 rînduri pe pagină. Scrisul unei mâini. Ornamente în rogu, la f.1v., 2, 3, 9, 22, 23, 52v, 74, 75 v. Ornament floral, în negru, la f.23v., 71 v. Signatură unei foi: **ТРОЙЦКОЙ ФАБРИКИ № ТОВАРДА 4** (A fabricii din Troițk. "Tovard" nr.4). Caiete cu cîte 8 și 6 foi.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Iași, după declarația proprietarei, de către bunicul ei.

Depozit: Maria Ivenove, Iași, str.Păcureri nr.125.

Nr.39

Sec.XIX (prima jumătate). 37 foi. 21 x 17 cm. Fără început și sfârșit.
=====

<Miscelaneu>

- 1.f.1-6v. **МЦА ОКТАБРА ВЪ 14 ДНЬ ПРЕПОДОВНАГО ОЦА НАШЕГО МАРФА ЧЕДОТВОРЦА,**

ИЖЕ ИЗБАВЛЯЕТЪ ОТ ОГНЕВИЦЫ И ТРАСАВИЦЫ, ТРОПАРЬ, ГЛАСЪ Д̄ (Luna lui octombrie, în 31 zile, a ouviului părintelui nostru Maroie răscătorul de minuni, care izbăvește de fierbințeli și friguri, tropar, glasul 4).

М.ф.7-13v. КАНОНЪ ІОАННУ ВОИИСТВЕННИКУ. ТРОПАРЬ ІОАННУ ВОИИСТВЕННИКУ, ГЛАС Д̄ (Canonul lui Ioan ostașul. Troparul lui Ioan ostașul, glasul 4).

3.ф.14-20v. МЦА АВГУСТА ВЪ ИІ ДНЬ СТЫХЪ МОУЧЕНИКЪ ФЛОРА И ЛАВРА. КАНОНЪ МЧНИКОМЪ (Luna august, în 18 zile, sfinții mucenici Flor și Lavru. Canonul mucenicilor).

4.ф.20v-26. МЦА ФЕВРАЛА ВЪ І ДНЬ. СТАГО СЩЕННОМЧКА ХАРЛАМІА. КАНОН. ТРОП. ГЛАС Д̄ (Luna februarie, în 10 zile, sfântul sfințitul mucenic Haralambie. Canon. Tropar glasul 4).

5.ф.26v-31v. МЦА ФЕВРАЛА ВЪ Г ДНЬ СТАГО ПРАВЕДНАГО СІМЕОНА ВГОПРИИМЦА; ТРОПАР. ГЛАСЪ Д̄. (Luna februarie, în 3 zile, sfântul dreptul Simeon primitorul de Dumnezeu, tropar, glasul 4).

6.ф.32-37v. МЦА АПРЕЛА ВЪ АІ ДНЬ. СТАГО СЩЕННОМЧКА АНТИПЫ ЕПСКПА ПЕРГА-МААСІЙСКАГО, ИЖЕ ВЛГДТЬ ИМАТЬ ОТ БГА ЦЕЛИТИ БОЛБЭНЪ ЗВНУЮ. КАНОН, ТРОПАРЬ, ГЛАС Д̄. (Luna aprilie, în 11 zile, sfântul sfințitul mucenic Antipa episcopul Pergamului, care are dar de la Dumnezeu a vindeca boala de dinți. Canon, tropar glasul 4).

Titluri și inițiale cu roșu. La începutul slujbei, ilustrații imitând flori și figuri geometrice, în acuarela, care sînt acum șterse și urfite. Semiunciala mică, cu cîte 16 rînduri pe pagină. Scrisul unei mîini. Urme de legătură. La marginea unei foi signature: ТРОИЦКОИ ФАБРИКИ № ІОВАРДА 4 (A fabricii din Troițk. "Toward" nr.4).

Slavonă de redacție rusească. Scris în Iași, după declarația proprietarei, de către bunicul ei.

Depozit: Daria Ivanova, Iași, str.Păcurari nr.125.

Nr.40

№оо.XIX (prima jumătate). 14 foi. 22 x 17 cm.

Cartea jumătate de tipic

2.1. КНИГА ПОЛУСТАВЪ ПОДОБАЕТЪ ВЪДАТИ ТАКО АЩЕ ПРИЛЪЧИТСА ПРАЗДНИКЪ БЛГОВЪЩЕНІЕ ВЪ СУБОТУ ЛАЗАРЕВЪ (Cartea jumătate de tipic. Se ouvine a ști deoă se va întimpla sărbătorerea Buna Vestire în simbăta lui Lazăr).

Titluri și inițiale cu roșu. Semiuncială, cu cîte 15-16 rînduri pe pagină. Scrisul unei mîini. Numerotarea cu litere-cifre chirilice.

Hirtie albă cu signatura: СУРСКОЙ ФАБРИКИ № 5. Н. СЕРГИЕВА (A fabricii din Sursă nr. 5 N. Sergheev). Nelegat.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Rusia.

Depozit: Chiril Savici, Roman, str. Bucovinei nr. 55.

Nr. 41

Sec. XIX (1813). X foi + 123 foi. 33 x 23 cm.

< Scara raiului a lui Ioan Scărarul >

f. I-IVv. ЖИТИЕ ВКРАТЦЕ АBBЫ ІОАННА ИГУМЕНА СТЬЯ ГОРЫ СІНАЙСКІА

ПРОЗВАНІЕМЪ СХОЛАСТІКА... СПИСАНО ОУТ ДАНИЛА МОНАХА РАДОСКАГА (Viața în scurt a lui avva Ioan, igumenul sfintului munte Sinai, prenumit scolastic... scrisă de Daniil monahul de Reith).

f. IVv-Vv. Ѡ ТОМЪДЕ АBBЕ ІОАННѢ ИГУМЕНЕ СІНАЙСКІА ГОРЬ, СІРѢЧЬ ЛѢСТВИЧНИЩЕ (Despre același avva Ioan, igumenul muntelui Sinai, adică Scărarul).

f. V-VI. МСЦА МАРТА ВЪ Л ДЕНЬ. ПАМАТЬ ПРІДЕНАГО ОЦА НАШЕГО ІОАННА

СПИСАТЕЛ ЛѢСТВИЦА (Luna martie, în 30 zile. Pomenirea cuviosului părintelui nostru Ioan, scriitorul Leastviței).

f. VIv-VII. ПОСЛАНІЕ СТАГА ІОАННА ИГУМЕНА РАДОСКАГА КО ІОАННѢ ДОСТОЧУДНОМУ СІНАЙСКІА ГОРЬ ИГУМЕНУ /sic/ (Epistola sf. Ioan igumenul de Reith, către Ioan minunatul, igumenul muntelui Sinai).

f. VIIv-VIIIv. ВОЗПОСЛАНІЕ СТАГА ІОАННА ЛѢСТВИЧНИКА, ІОАННѢ ІОАННѢ РАДОВАТІСА (Răspunsul sfintului Ioan Scărarul, Ioan lui Ioan să se bucure).

f. IX. ПРЕДИСЛОВІЕ (Înainte cuvîntare).

f. IX-X. ѠГЛАВЛЕНІЕ КНИГИ СЕА (Sumarul cărții acestia).

f. Xv. Чіпул în medalion a sfintului Ioan Scărarul.

f. 1-7. ИЖЕ ВО СТЬХЪ ОЦА НАШЕГА ІОАННА ЛѢСТВИЦА. ПРЕДИСЛОВІЕ СЛОВА СЕГА. ЕГѠЖЕ НАИМЕНОВАНИЕ ЕСТЬ СКРИЖАЛИ ДУХОВНЫ. СЛОВО А (A celui întru sfinți părintele nostru Ioan Scărarul. Precuvîntare cuvîntului acestuia, a cărei denumire este Table duhovnicești. Cuvînt 1).

f. 7-8. СЛОВО В. Ѡ БЕЗПРИСТРАСТІИ, СІРѢЧЬ ПЕЧАЛИ (Cuvîntul 2, despre fără împătîmire, adică tristeță).

f. 9-12. СЛОВО Г. Ѡ СТРАННИЧЕСТВѢ (Cuvîntul 3. Despre înstrăinare).

f. 12-31. СЛОВО Д. Ѡ БЛЖЕННЕМЪ И ПРИСНОПАМАТНЕМЪ ПОСЛУШАНИИ (Cuvîntul 4. Despre fericite și pururea pomenita ascultare).

f. 31-37v. СЛОВО Е. Ѡ ПОКААНИИ (Cuvîntul 5. Despre pocîință).

f. 38-39v. СЛОВО З. Ѡ ПАМАТИ СМЕРТИ (Cuvîntul 6. Pentru educerea aminte a morții).

f. 40-44v. СЛОВО З. Ѡ РАДОСТОТВОРНЕМЪ ПЛАЧИ (Cuvîntul 7. Pentru plînsul dătător de bucurie).

- f. 45-47. СЛОВО **И. Ѡ** БЕЗГРѢВІИ И КРѠТОСТИ (Cuvîntul 8. Despre lipsa de mînie și blîndețe).
- f. 47v-48. СЛОВО **Ѡ. Ѡ** ЗЛОПОМѢНИИ (Cuvîntul 9. Despre ținerea de minte a răutății).
- f. 48-49. СЛОВО **І. Ѡ** КЛЕВЕТѢ (Cuvîntul 10. Despre clevetire).
- f. 49v-50. СЛОВО **АІ. Ѡ** МНОГОСЛОВІИ И МОЛЧА^{НІИ} (Cuvîntul 11. Despre vorbăria multă și tăcere).
- f. 50v-50v. СЛОВО **ВІ. Ѡ** ЛЖИ (Cuvîntul 12. Despre minciună).
- f. 50v-51v. СЛОВО **ГІ. Ѡ** ОУНІИ (Cuvîntul 13. Despre trîndăvie).
- f. 51v-54v. СЛОВО **ДІ. Ѡ** ВСѢМЪ ЛЮБѢЗНОМЪ И ВЛАДЦѢ ЛУКАВОМЪ ЧРЕВѢ (Cuvîntul 14. Despre a tuturor iubită și viclenea doamna pîntecelui).
- f. 54v-62. СЛОВО **ЕІ. Ѡ** НЕТЛѢННЪИ ВЪ ТЛѢННЫХЪ ѠТ ТРУДѠВЪ И ПОТѠВЪ: ЧИСТОТѢ И ЦѢЛОМУДРІИ (Cuvîntul 15. Despre neputreda între putrezi-ciuni de la munci și sudori: curățenia și chibzuința).
- f. 62-62v. СЛОВО **ЖІ. Ѡ** СРЕБРОЛЮБІИ (Cuvîntul 16. Despre iubirea de argint).
- f. 62v-63. СЛОВО **ЖІ. Ѡ** (НЪОТЕЧНѢМ)¹ НЕСТАЖАНИИ (Cuvîntul 17. Pentru călătoreala la cer a neagoniseli).
- f. 63v-64v. СЛОВО **ИІ. Ѡ** НЕЧУВСТВѢ, СИРѢЧЬ ОУМЕРЩВЛЕНІИ ДУШИ, И СМЕРТИ ОУМА, ПРЕЖДЕ СМЕРТИ ТѢЛА (Cuvîntul 18. Despre nesimțire, adică omorîrea sufletului și moartea minții, înainte de moartea trupului).
- f. 64v-65. СЛОВО **ѠІ. Ѡ** СНѢ И МЛИТВѢ (Cuvîntul 19. Despre somn și rugăciune).
- f. 65-66. СЛОВО **К. Ѡ** БДѢНІИ ТѢЛЕСНѢМЪ, КАКѠ ТѢМ БЫВАЕТЪ ДѠВНОЕ (Cuvîntul 20. Despre privigherea trupească, în ce chip se face cea a duhului).
- f. 66v-67. СЛОВО **КА. Ѡ** НЕМУЖЕСТВЕННѢМЪ СТРАХОВАНІИ (Cuvîntul 21. Despre frica cea pruncească).
- f. 67-70. СЛОВО **КВ. Ѡ** МНОГООБРАЗНѢМЪ ТУШСЛАВІИ (Cuvîntul 22. Despre mîrirea cea dezartă în multe chipuri).
- f. 70-72. СЛОВО **КГ. Ѡ** БЕЗГЛАВНЪИ ГОРДЫИ (Cuvîntul 23. Despre mîndria cea fără de cap).
- f. 72-73v. Ѡ НЕСНАЗАННЫХЪ ПОМЫСЛѢХЪ ХИЛНЫХЪ (Despre negrîtile gînduri ale hulitorilor).
- f. 73v-75. СЛОВО **КД. Ѡ** КРѠТОСТИ И ПРОСТОТѢ И НЕЗЛОБИИ (Cuvîntul 24. Despre blîndețe și simplitate și bunătate).
- f. 75-80v. СЛОВО **КЕ. Ѡ** ПОГУБЛЕНІИ СТРАСТЕЙ ВЫШНѢЙШЕМЪ СМІРЕННОМУДРІИ (Cuvînt 25. Despre pierzania patimilor, pentru prea înalte înțelepciune a smereniei).

1) în manuscris în aceste paranteze.

- f.81-89v. СЛОВО КЪ. Ѡ РАЗСУЖДЕНІИ ПЪМЫСЛЬ. И СТРАСТЕЙ И ДОБРОДѢТЕЛЕЙ (Cuvîntul 26. Despre judecarea gândurilor și a patimilor și a virtuților).
- f.89-95v. Ѡ РАЗСУЖДЕНІИ БЛГОРАЗСУЖДАЕМЪМЪ (Despre judecata cea binevo-cotitoare).
- f.95v-98. ВОЗЪГЛАВЛЕНІЕ ВКРАТЦѢ ПРЕДРЕЧЕННЫХЪ СЛОВЕСЪ ЕМУ (Capetele pe scurt din cuvintele mei înainte ale lui).
- f.98-104. СЛОВО КЪ. Ѡ СЩЕННЪМЪ ТѢЛА И ДУШИ БЕЗМОЛВИИ (Cuvîntul 27. Despre sfințită și cuvioasa liniște a trupului și a sufletului).
- f.104-108. СЛОВО КИ. Ѡ СЩЕННЪИ И МТРИ ДОБРОДѢТЕЛЕЙ, БЛЖЕННЪИ МЛИТВѢ (Cuvîntul 28. Pentru sfințita maica virtuților, fericite rugăciune).
- f.108-110. СЛОВО КЪ. Ѡ НАЗЕМНЪМЪ НЕБИ...И ВОСКРСНІИ ДУШИ, ПРЕДЕ ОБЪАГО ВОСКРСНІА (Cuvîntul 29. Despre cerul cel pămîntesc... și pentru învierea sufletului mai înainte de învierea a toată lumea).
- f.110-113. СЛОВО Л. Ѡ СОУЗѢ ДОБРОДѢТЕЛНЫ ТРОИЦЫ ВЪ ДОБРОДѢ ТЕЛЕМЪ (Cuvîntul 30. Despre unirea virtuților Treimei în faptele cele bune).
- f.113-123v. ТОГЪЖДЕ СТАГЪ ІОАННА ЛѢСТВИЧНИКА СЛОВО ОСОБНЪШЕЕ КЪ ПАСТЫРЮ (A aceluiași sfînt Ioan Scărrerul, cuvînt mai deosebit către păstor).

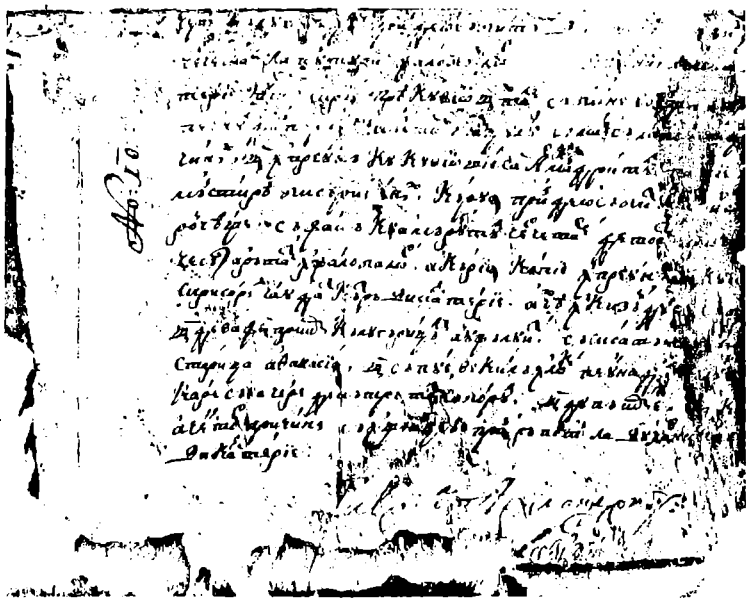
Insemnare

- f.123v. ДОГЪ ГОДА, МАІА КИ ЧИСЛА. КОНЧИЛ ; ПИСАЛ СІЮ КНИГУ МОНАХЪ ІРИНЕИ : ВЪ МОНАСТЫРѢ НАМЦѢ (Anul 1813, mai, data 28, am sffirgit; a scris această carte monah Irineu, în mănăstirea Neamț).

Inițialele și titlurile în negru. Literele Q (f.1), B (f.1) ornamentate. Titlul la Cuvîntul 5 în rogu (f.31). Frontispiciu lucrat în peniț. Chipul cuviosului Ioan Scărrerul lucrat în peniț, pe o pagină cu flori stilizate. La f.10v miniatura lucrată în peniț, în 26 x 15,30 cm., reprezentînd Scara, chipuri de monehi suindu-se, iar în vîrf Hristos binecuvîntînd. Semiuncială. Scrisul unei mîini. La început 16 foi cu cîte 28 rînduri, apoi cu 33 rînduri și 35 rînduri (f.47), că apoi să se scrie cu cîte 33 rînduri, de la f.69 pînă la sffirgit. Pe marginea textului adnotări din manuscrise slave, grecești și din tipărituri, citate și cuvinte explicate. Colontitlu. Scris cu tug. Hîrtie verzuie; filigran; literele latine E.M.T. (f.11) și anul "1808" (f.1-2, 44-45, 51 etc.). Legătura de carton cu cotor în piele, originală. Păstrat bine.

Slavonă de redacție rusească. Scris în Moldova.

Depozit: Biblioteca Mitropoliei Moldovei.

Insemnare românească pe
fantajul nr. 28

W PRIMA VIII.

Prima VIII este un dicționar de
Limbă Română, Prima Spania, care are înțeles și
Revoluționară și Revoluționară națională.

W Partea VIII Prima VIII.

Partea VIII { 1. Ortografia, 2. Etimologia.

Partea VIII { 3. Grammatică, 4. Prosodia.

W Partea VIII este parte din (omni)

Ortografia, prima parte, și partea de revoluționară
primă Spania.

Etimologia, este un dicționar de (omni) din omni
partea primă Spania.

Grammatică, este un dicționar de revoluționară
Spania, Spania.

Prosodia, este un dicționar de revoluționară
Spania Spania.

W Partea VIII este parte din
de revoluționară din revoluționară.

nr. 28

101

29. Онъ или бездому до зема иль въра,
Онъ во гнибу иль соряннѣ;
По иль свѣтлѣиу коръзарно
Господъ нашъ бже иль гонѣше.

ПСАЛОМЪ 94.

Содержаніе Псалма.

Во свѣтъ исламъ, псалмопѣвецъ, возбужденъ былъ
къ прославленію Господа иже иже Иисуса Христа,
разсуждая о его божестве и величествѣ, по кото-
рому онъ, яко истиннаго отъ отца Сына бже
Неей и бже правителъ, къ испуку предостра-
ннати церквей, да Христа Господа своего, не
прочебодяще ивѣрнати и вложити, по злобѣ
отшѣвъ своде въ пучыни, нѣкогда иррасснни
раздраживши до созданья свѣче, это сн долма
верити о Христѣ по д. Иисуса къ верѣ, во
лественно свѣдѣтельствуютъ. Благодѣтели
честрѣданіе иже сн, да пошумати нѣ
къ утверженію върѣ иже въ Христа истиннаго и
бже, бже.

лус. 32

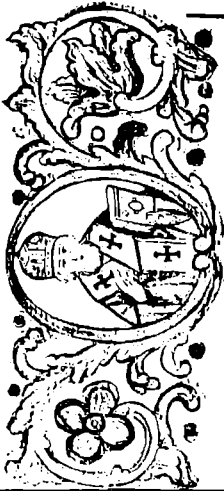
A large decorative border with floral patterns and a circular medallion containing a figure. To the right, there is a block of text in Cyrillic script, including a large initial letter 'В' and several lines of smaller text. The text appears to be a continuation of the psalm or a related religious text.

лус. 34

ВРЕЛОНЕНІЕ ПАМЯТИ.

1. Придите Вышнему владыкѣ
Всехъ міровъ престолю, *†*
Миле Богу... Дарите чистіе, возлюбѣ
Іаковомъ вострыи дѣиі дариль!
2. Хвалойъ пѣни востѣва
Миръ въ міу предвориши,
Про пѣлюпѣило восхваща
Во славу пророкагого.
3. Гостю въ [иши] уредявѣннѣ
Сынъ вѣнчавши бою! (св. св.)
Какъ царь во славу обрѣтѣннѣ
Его повелѣетъ всѣмъ болю.
4. Зѣлнѣ шубина бѣдомнѣ
И зорѣ свѣтнѣ вѣстнѣ
Прѣдъ. мало снѣтѣ малостѣ непомнѣ,
Оно иво дръжѣтѣ свойъ ручѣ.

ms. 32

ЧИНЪ

СОСЦЕНІА Храма ѿ архієра
ТЪРИМАГЪ

Храмъ совершѣну снѣшъ, прихвѣтитъ
ѿ архієра посланннѣ, ѣмѣже по
вѣнчѣ, прѣждѣ бѣнчавъ днѣ,
намъ вѣшпѣ, и прѣдъготовлѣтѣ по
вѣнчѣ по вѣнчѣннѣ, какъ вѣнчѣ
САТАРА, такъ и въ вѣнчѣ Храма
АНИПІИ ДАВЪ ПРѢДЪ БЛАГЪ НА ПЪТѢХЪ
СТАПАХЪ

ms. 34

Date noi cu privire la circulația traducerilor
românești ale "Sinopsisului kievean"

Anca-Irina Ionescu

Sub numele de Sinopsisul kievean este cunoscută astăzi o lucrare care s-a bucurat de o mare popularitate în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea în Rusia, cunoscând între 1674 și 1861 nu mai puțin de 25 de ediții¹. Scrierea, intitulată Sinopsis ili kratkoe opisanie o različnyx letopisecev o načale slavenskogo naroda, o pervyx kievskix knjazjax i c žitii svjatogo, blagovernogo i velikogo knjazja Vladimira, vsej Rossii pervejšego samodržca i ego naslednikax, daže do blagošestivejšego gosudarja carja i velikogo knjazja Feodora Alekseeviča, samodržca vserossijskogo, apărută la Kiev în 1674, reprezintă o prelucrare destul de liberă după cunoscuta Cronică a lui Nestor și alte letopisețe ruse, grecești și poloneze, atribuită de istoriografia ucraineană, dar fără prea mare certitudine, lui Inokentie Gižel, egumen al Lavrei Pečerska din Kiev, la data apariției primei ediții, și remarcabil animator al vieții culturale ruse de la sfârșitul veacului al XVII-lea².

În limba română se cunosc trei traduceri succesive ale Sinopsisului, reprezentate de 12 manuscrise datînd de la sfârșitul

./.

¹ Vezi I. Karataev, Xronologičeskaja rospis' slavjanskix knig napečatannyx kirillovskimi bukvami 1491-1730, St. Petersburg, 1961, p. 106; I. Karataev, M. Undolski, Očerok slavjano-russkoj bibliografii, Moscova, 1871, p. 98 și 103. F. A. Brockhaus, O. A. Efron, Enciklopedičeskij slovar', St. Petersburg, 1900, XXX, p. 47.

² În legătură cu motivele editării și semnificația istorică și culturală a lucrării, vezi: P. Pekariski, Nauka i literatura pri Petre Velikom, I, St. Petersburg, 1862, p. 317; P. Miliukov, Glavnye tečenija russkoj istoričeskoj myslj, St. Petersburg, 1913, p. 8; S. Maslov, K istorii izdanij Kievskogo Sinopsisa, în vol. Statji po slavjanskoj filologii i russkoj slovesnosti, Leningrad, 1928, p. 341 ș.u.; I. P. Eriomin, Do istorii suspičnoj dumki na Ukraini drugoj poloviny XVII st., în vol. Materialy do vyučennja istorii ukraïnskoj literatury, I, Kiev, 1959, p. 329-338; M. I. Marcenko, Ukraïnska-istoriografija. Z davnix časiv do seređiny XIX st., Kiev, 1959, p. 61; Istoria ukraïnskoj literatury. Davnja literatura, Kiev, 1960, p. 225-227.

secolului al XVII-lea și din prima jumătate a secolului al XVIII-lea³, transpunerea în limba română a unei istorii a Rusiei în această epocă trebuie pusă în legătură, fără îndoială, cu interesul general manifestat în istoriografia română pentru istoria popoarelor slave și, în particular, a rușilor, considerabil mărit după eșecul armatelor otomane suferit în 1683 în fața Vienei, precum și cu însemnătatea impresionantă a personalității a țarului Rusiei, Petru I⁴.

Ocupându-se de circulația acestor traduceri în țara noastră, P.P.Panaitescu menționează, printre cei care au utilizat lucrarea, în primul rând pe Dimitrie Cantemir, care s-a folosit adesea de Sinopsisul istoriei rusești atât în Hronicul a vechimei romano-moldo-vlahilor⁵, cât și în Descrierea Moldovei⁶, apoi ediția prescurtată tipărită

- 3 Vezi P.P.Panaitescu, Istoria slavilor în românește în sec. al XVII-lea. Cronica lui Gheorghe Brancovici și Sinopsisul de la Kiev, "Revista istorică română", X, 1940, p. 103-104. Sinopsisul a fost editat integral după manuscrisul "Bobulescu" de N. Iorga, Operele lui Gheorghe Brancovici, "Revista istorică", III, 1917, 2-6, p. 26-84; diferite fragmente din alte manuscrise au mai fost publicate de: M. Gaster, Crestomatia română, I, p. 61-53 (ms. 1134) și idem, Rumänische Beiträge zur russischen Geschichte, "Archiv für slavische Philologie", XXVIII, 1906, p. 575 ș.u. (ms. 2353); St. Nicolaescu, Latinescul Ōrii Românești, "Revista pentru istorie, arheologie și filologie", II, I, 1910, p. 97-99 (ms. 4649). Cf. și P. Cernovodeanu, Repertoriul traducerilor manuscrise din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, înscrise în manuscris, consultată prin deosebită amabilitate a autorului, căruia îi aducem și pe această cale sincerele noastre mulțumiri, P. Cernovodeanu, Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine au XVIIe et au XVIIIe siècles, I, "Revue roumaine d'histoire", IX, 1970, 4, p. 696. Cf., de asemenea, P. Constantinescu-Iași, Relațiile culturale româno-ruse din trecut, București, 1954, p. 204; N. Mohov, Очерк истории молдавско-русско-украинских связей, Chișinău, 1961, p. 187; A. Jukovski, Les relations culturelles entre l'Ukraine et la Moldavie, în vol. VII, Congresul Internațional des slavistes. Communications de la délégation française, Paris, 1973, p. 227.
- 4 Lucrarea este citată în Catastihul istoricilor, geografilor, poezicilor, filozofilor și altor învățați elini, latini și de alte neamuri, a cărora numere să pomenească și marturii li să aduc în acest Hronic (D. Cantemir, Hronicul vechimei a româno-moldo-vlahilor, ed. Gr. Tocilescu, București, 1961, p. 55), precum și pe parcursul lucrării, în special la cap. V, p. 371-374; cf. și P.P.Panaitescu, op. cit., p. 116, și idem, Dimitrie Cantemir, Viata și opera, București, 1958, p. 232.
- 6 Sinopsisul a fost utilizat aici în prezentarea celor cîțiva presupuși Idoli daci, în realitate divinități slave, de la începutul capitoului Despre religia moldovenilor (D. Cantemir, Descrierea Moldovei, București, 1973, p. 337); cf. și P.P.Panaitescu, Istoria slavilor, p. 110, și idem, D. Cantemir, p. 153.

la Neamț, în 1837, sub îngrijirea mitropolitului Veniamin Costache în anexele cărții intitulată Hronograf, adică numărare de ani, tipărită (...) în tipografia sfintei mănăstiri Neamțul la anul 1837, aprilie 14.⁷

Dorim să adăugăm la acestea o prelucrare pînă acum necunoscută a Sinopsisului kievean, aflată în manuscrisul nr.34 de la Biblioteca Academiei R.S. România.

Manuscrisul 34 este un miscelaneu, format 4°, are 121 de file, datează din secolul al XVIII-lea și provine de la Biblioteca Șcheiană; este scris de mai multe mîini și cuprinde 13 scrieri, cea care ne interesează fiind ultima, intitulată Învățătura pe scurt împotriva multor rele închipuiri carii neștiind fac unii din creștinii și dovediri de unde să trag acele rele și ce închipuiesc (f.107-116^v)⁸.

După o scurtă introducere în care autorul ne previne cu privire la pericolul închinării la idoli "dumnezeii limbilor elenești", urmează cîteva capitole (1-4 și 6) în care se vorbește despre vechii sei, prelucrate după Sinopsisul Kievean. Se amintesc astfel numele lui Perun, Lada, Kupal și Koleda, exact în accepțiunea pe care le-o dă Sinopsisul în capitolele intitulate De idoli și De udarea cu apă la Paști.

Reproducem mai jos aceste fragmente din ms.34, luînd pentru confruntare fragmentele corespunzătoare din traducerea Sinopsisului kievean, din ms.101, f.16-18^r. Vom observa că autorul a prelucrat liber textul original, omițînd unele pasaje, introducînd altele și adaptîndu-le, intrucîtva, uneori la realitatea din țara noastră; în cele ce urmează, vom da, pe lîngă introducere, care cuprinde motivarea lucrării, numai acele pasaje care se sprijină în mod evident pe textul traducerii românești a Sinopsisului.

7 Traducerea Sinopsisului, cuprinzînd 54 de pagini este inserată la sfîrșitul tipăriturii cu paginatie separată și se intitulează Adunarea prea în scurt din Sinopsisul slavonesc. Pentru începutul slavonescului norod și pentru începutul Kievului și a cneazilor Răsiei. Cf. și P.P.Panaiteșcu, Istoria slavilor, p.105.

8 La I. Bîanu, Catalogul manuscrisurilor românești, I. București, 1896, p.97 este greșit menționată o scriere începînd cu f.116^v3 nr.14/, care nu este în realitate, decît un nou capitol al aceleiași scrieri, intitulat Pentru cea ce vînd a purcedi în cale și să întîmplă a le ieși înainte țigan sau din care osăbite fieri ei atunci mergu bucuroși, crezînd cum că le va fi cu bună norocire călătoria, iar de va ieși înainte preot atunci să și întorcă înapoi, ocarînd și suduînd darul și destoinicia preotului. Cap.7. După cum vedem, capitolul este numerotat în continuare, după cele șase precedente, autorul catalogului lăsîndu-se, probabil, îndus în eroare de un frontispiciu aflat pe f.116^v, înaintea titlului capitolului al 7-lea.

107 Invățătura pre scurt împotriva multor rele închipuiri carii
neștiind, fac unii din creștini și dovediri de unde să trag acele rele
și ce închipuiesc

107^v

Stim bine că fieștecăruia adivărat creștin urît le este și cu cuvîntul a pomeni de idoli sau de diavoli, dar înocă și să-i cinstească sau să crează într-înșii sau măcar să urmezi obiceiurilor închinătorilor de idoli. Deci această atîta de uritul și urgie ce au avut și are adică Dumnezeu asupra diavolului și a idolilor, eît și asupra celor ce s-au închinat și să închină lor și de munca ce le este gătită. Si nu zicem noi aceasta pentru toți cei ce s-au închinat lor, căci la începutul pravoslavniciei credinței noastre, pînă au fost Ms. cu trupul pre pămînt și după a sa slăvită înălțare pre propoveduire apostolilor și mai încoace al tuturor sfinți părinți cei mai mulți ce au venit la credință au fost din închinătorii de idoli și acum sufletele lor sînt în mîna lui Dumnezeu. Ce aceasta sîcem numai pentru cei ce, necrezînd adevărat, au murit în rădăcirea lor și pentru cei, și creșînd și pravoslavnicii numindu-să, fac unele din cele ce făcea închinătorii de idoli. Căre anume sînt aceste:

108

Ms.34

Ms.101(f.16r-18)

Cap.1. Dumnezăii limbilor elenești era foarte mulți, dintre care unul anume Perun, carile să numie dumnezăul focului, că și în mîna lui ține o piatră prescumpă, care piatră după reliul ei lumina ea jerateoul. Inocă și foc de-a purure arde înaintea lui, iar închinătorii lui făce focuri și să petrece preste dînsul închipuînd adevocă cum că s-ar da singuri pre sine acelui idol Perun. Aceleși închipuiri fac și unii din creștini pînă în ziua de astăzi, adevocă fac focuri cu [...] în ziua de gîoi mari și să petrec peste dînezele, însă neștiind ce închipuiesc.

108v

Intîi au pus pe idolul oai mare, anume Perun, după asemănare omenească, dumnezeul tunetului și al fulgerelor [...]. Si în mîină ținea piatră scumpă, după asemănarea lui Perun. Pentru ocă Perun se socotește foc arătoriu [...]. Si înaintea lui pururea ardea foc [...]. Inocă fac și foc și joacă împrejurul focului țînîndu-se de mîini și [...] sărînd preste foc, singuri pre sine să aduc jartfă.

109 Cap.2. Alt idol era ce zice Lado. Pre acesta îl avea dumnezeul veseliei și a bunei norociri. Acestuia îi aduce jertve cei ce ave a face nunți și veselii, părîndu-li-să că cu ajutoriul lui Lado își vor cîștiga veselie frumoasă și viață cu dragoste. Asemene și aceasta o cîntă creștinii pe la nunți. Pentru aceia dar să cade tot creștinul să să ferească de aceste, ca să nu fie pedepsit de mînia lui Dumnezeu.

109v Cap.3. Mai jertue unii dintre acei închinători de idoli și apelor, adecă bălților, izvoarelor, numindu-le pre acele dumnezei. Deci unde era apa aproape ei danțuiau o dată și într-una și merge de arunca unii pre alții în apă. Iar unde era apa departe, își turna apă pe dinșii unii altora. Aceasta acum și la unii din creștini vedem făcîndu-să, adecă a doa zi după Paști, numindu-l trasul în vale, dintru care tras în vale, prin îndemnarea diavolului se face multe sfăzi, gilcevi și bătăi.

110 Cap.4. Alții are alt dumnezeu, ce-i zice Koleda, care ei adunîndu-să la praznicele și zborurile cele idolești cînta lăudînd pre acel idol Koleda, pomenindu-i de multe ori numele lui. Si aceasta ori că să ține la unii din creștini și pînă astăzi, că priimind pre zioa nașterii lui Hs. țigani numindu-se colindători și încă mai priimesc în casele lor turca sau prăzae,

Al patrulea idol - Lado. Pre acesta îl avea dumnezeul veseliei și a bunii norociri. Acestuia îi aducé jertvă carii să gătia a face nunță, părîndu-le că cu ajutoriul lui Lado își vor cîștiga veselie frumoasă și viață cu dragoste [...]. Pentru această dar tot pravoslavnicul creștin să cade să să ferească de acestea, ca să nu fie pedepsit de mînia lui Dumnezeu.

Pentru tragerea în vale sau turnarea apei. Oarecare fără de lege din cele de demult ce să făcea pentru înmulțirea roadelor pămîntului de aducea jertve exerilor, izvoarelor și de la oarecare vremi și pre oameni îi cufunda în apă [...]. Să strîng oameni bătrîni și tineri și pentru multă mîngiere aruncîndu-l unul pre altul în apă și dintru aceea aruncare din îndemnarea diavolului să timpără celui aruncat [...] de rău își dă sufletul său. Iar pre alții de nu-i și aruncă în apă, dar le toarnă apă. Al șaselea idol - Koliada, dumnezeul praznicelor [...] pomenirea acelu drac Koliada și pînă acum n-au mai încetat a nu o pomeni, începînd de la însuș nașterea Domnului Hs. în toate zilele adunîndu-să la acel joc urît de Dumnezeu și

- avînd cu sine și măscărici ghiduși, pre acel Koliada de multe
 carile schimbîndu-și fața sa, ce ori îl pofteresc. Si cătră
 după chipul lui Dumnăzău zidită cu aceasta la acele adunări
 gura zioe cuvinte urite, scîrnave, călcătoare de lége a lor
 iar cu trupul face chipuri grozave aduc și pre curca adică bre-
 și spurcate, atîta cît pre cei fără zae, lucru urît de Dumnézău,
 de minte oameni bucurîndu-i, iar adecă ghiduș cu oarecare u-
 pre cei fără de răutate copii rît și groaznic chip schim-
 spăriindu-i. bîndu-și fața și toată fru-
 muséța omenească, care iaste
 făcută după chipul lui Dum-
 nezău și cu mămia ca să facă
 ciudă în chip diavolesc în-
 grozind sau mîngîind oamenii.
- 112v Cap.6. Alții cinstie pre un idol Al cincilea idol Kupal, pe
 anume Kupal, pre carele îl numie carele îl scotiea dumnézăul
 dumnăzăul rodurilor pămîntului, rodurilor pămîntului și acēs-
 care la pîrga săcerișului la o zi tuisa cei ce era întunecați
 a lor înșămnată îi aduce jertve de înșelăciunea drăcească îi
 și, adunîndu-se bărbați și mu- aducea jertvă din cele ce să
 eri împletind cununi de burueni săceră întii [...] Seara
 își pune în cap și să și încinge strîngîndu-să de cu seară
 ou burueni; și unii din bărbați bărbați și mueri, își împle-
 să îmbraca în haine muerești, că tesc cununi de buruiane și
 că puteu ei a giuca mai grozav și își pun în cap și să încing
 și mai rău fugînd decît muerile să cu de acelea [...]
 poată îndemna pre privitori și Si alte lucruri diavolești și
 pre tot norodul spre toată pohta multe stricăciuni adunîndu-
 spurcatei curvii, după cum să care nu iaste cu ouvință
 place diavolilor ce locuesc în a le scrie.
 bozi. Si așa giucînd și sărînd,
 adesăori pomenesc, zicînd Kupal,
 Kupal. Această urită închipuire
 și pînă acum o ține aloe în țara
 noastră pre la unele orașă și
 sate, de să îmbracă bărbați în
 haine muerești.
- 113v

O pagină necunoscută din istoria slavisticii
românești: cercetările de etimologie slavo-
română ale lui IOSIF NANIESCU

Mihai Mitu

În fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România se păstrează, sub nr.4400, un dosar cuprinzând "acte personale și literare" provenite de la mitropolitul Iosif Naniescu. Manuscrisul prezintă interes și pentru filologie, întrucât cuprinde, între altele, și o încercare de dicționar etimologic al slavismelor din limba română.

Schiță biografică. Iosif Naniescu (1818-1902), arhiepiscop și mitropolit al Moldovei și Sucevei, a fost unul din fruntașii bisericii române în secolul al XIX-lea. Fără a fi un citor de limbă și cultură românească de talia unui Veniamin Costache sau un istoric și cercetător pasionat ca Melchisedec Ștefănescu (așa cum ni-i prezintă recent Antonie Plămădeală¹), Iosif Naniescu se înscrie în rândul teologilor cu preocupări culturale și sociale ce se cuvin a fi reținute. Pentru a le înțelege și aprecia, o scurtă schiță biografică este necesară.

Din autobiografia păstrată în câteva copii autografe², oit și din alte izvoare³, aflăm că Iosif Naniescu, fiul preotului Anania Mihalache și al preotesei Theodosia din Răzălâi (Basarabia), s-a născut la 15 iulie 1818⁴, la botez primind numele de Ioan. Tatăl său se trăgea dintr-o veche familie românească; Mihalache din Florești, pe riul Răut. Călugărit din fragedă vîrstă, la 23 noiembrie 1835, de către episcopul Chesarie al Buzăului (a cărui amintire o va evoca în frumoase cuvinte mai tîrziu⁵), urmează studiile teologice la seminarul Episcopiei Buzăului, apoi, din 1840, la Colegiul "Sf.Sava" din București

¹ Clerici ortodocși, ctitori de limbă și cultură românească, București, Ed. Institutului Biblic și de misiune ortodoxă, 1977, p.30-33, 45-46 și 53-56 (cf. și recenzia lui Dan Zamfirescu, în "România literară", X, 1977, 8 sept., nr.36, p.8).

² Cuprinse în manuscrisul 4400, f.3-4,7,9-10, 13-14,15,16-17,18-19.

³ Traducerea unui articol despre I.Naniescu, semnat de George Samu-reanu și apărut în "Русенскъ Писмоуик", revistă religioasă ilustrată, editată la Petersburg de A.I.Popowitzky, an.XII,1896, 17 febr., nr.7, p.97-98, în ms.4400 la p.20-21; Protoinghelul Vasile Vasilache, Iosif Naniescu, strălucit mitropolit al Moldovei, cu o prefață de I.P.S. Nicodim, Patriarhul României, Tiparul Sfintei Mănăstiri Neamțu, 1940.

⁴ Data exactă a nașterii a fost stabilită, pe bază de acte, de către preotul Dumitru Zupu din parohia Popeni-Bălți la 6 martie 1939 (cf. V.Vasilache, op.cit., p.191-195); în autobiografie este 27 iulie 1820

⁵ Reprodus de Nicolae Iorga, în Cuvîntări de înmormîntare și pomenire (din veacul al XVI-lea pînă la 1850), Retiparite și întovărășite de note, Valenii de Munte, Tip."Neamul Românesc", 1909.

Urcînd treptele ierarhiei bisericești, ajunge în ianuarie 1873 episcop al eparhiei Argeșului, între timp ocupînd și funcții în învățămînt (în 1870 este director al Seminarului Teologic Central din București). La 10 iunie 1875 este ales mitropolit al Moldovei și Sucevei, cu reședința la Iași, păstorînd neînterupt pînă la moarte (26 ianuarie 1902). Dovedind un înalt spirit patriotic și o deosebită înțelegere pentru tradițiile culturale ale poporului, Iosif Naniescu și-a cîștigat un binemeritat prestigiu în viața culturală, politică și religioasă a țării. A fost primul cleric care, la 10 mai 1877, a salutat cucerirea independenței; cuvîntările sale, cum sînt cea rostită cu prilejul inaugurării statuii lui Gheorghe Asachi (14 oct. 1890) sau cea la înmormîntarea lui Mihail Kogălniceanu (3 iulie 1891)⁶, sînt un model de aleasă limbă românească, o mărturie a atașamentului său sincer la cauza apărării și respectării tradițiilor și moștenirii noastre culturale. Prin exemplul său personal de viață, prin democratismul său consecvent, prin modestia și generozitatea sa, dovedite în numeroase ocazii, mitropolitul Naniescu s-a bucurat de considerația unanimă a contemporanilor.

Conținutul manuscrisului. Alături de acte personale, ms. rom.4400 cuprinde și unele încercări literare ale mitropolitului Iosif Naniescu sau file cu conținut literar, despre care nu putem ști sigur dacă i-au aparținut (copia unor versuri împotriva preoților uniți din Blaj, 15 sept.1834; fragmente dintr-o traducere din Buffon; versuri în ritm popular despre rai și iad, cu note muzicale ș.a.), care pot face obiectul unei cercetări de istorie literară.

Manuscrisul conține 219 file; sînt hîrtii de diferite forme și culori, adunate de-a lungul anilor și numerotate așa cum au fost găsite, fără o ordine prealabilă. La sfîrșit, între paginile 195^r-218^r, în folio, ne rețin atenția cîteva zeci de cuvinte românești, cele mai multe de origine slavă, înșiruite conform intenției de a se alcătui un dicționar. Pe fiecare pagină sînt înscrise de la unul pînă la patru cuvinte (cu excepția p.208^r, unde sînt 12 cuvinte, dar fără explicații sau cu explicații mai sumare), restul paginii rămînd gol. Textul este în alfabet chirilic. Iosif Naniescu intenționa să redacteze un dicționar explicativ și etimologic al limbii române, din care însă au rămas numai aceste cuvinte. La legare și numerotare nu s-a respectat ordinea literelor, astfel că în forma în care ni se prezintă astăzi, dicționarul începe cu litera М (cuvîntul mojic), continuă cu

⁶ Reproduse de V.Vasilache, op.cit., p.173-181 și 183-189.

literele S, V, Ș, A și I. Manuscrisul nu este datat; nu se poate ști cu precizie în ce perioadă a vieții a fost început. Comparativ cu hîrtia altor acte din dosar (acestea datate spre sfîrșitul sec. al XIX-lea), hîrtia manuscrisului acestui dicționar este, hotărît, mai veche, semnînd prin unele caracteristici (grosime, culoarea de un verde-pal) cu manuscrise din primele decenii ale secolului al XIX-lea. Este posibil ca Iosif Naniescu să fi avut asemenea preocupări încă din perioada studiilor (1836-1847), cînd, ca urmare a lecturilor frecvente, s-a născut și interesul pentru originea cuvintelor. De altfel, scrisul este mai îngrijit, mai temeinic așternut pe hîrtie, ca al unui om ce și-a pus în gînd o operă de durată, căreia îi acordă importanță și la care urmează să revină sistematic (o dovedește spațiul menajat special pe fiecare filă, ce urma să fie completată treptat, căci autorul nu folosea metoda lucrului pe fișe). Mai tîrziu, cînd funcțiile de tot felul se vor înmulți (cum am arătat mai sus), nemaiavînd răgazul din tinerețe, va renunța; la aceasta va fi contribuit, poate, și apariția, în 1861, a lucrării fundamentale a lui Miklosich despre elementul slav în lexicul românesc (dacă a cunoscut-o) sau, oricum, a dicționarului lui Cihac, care făcea inutilă mai vechea sa încercare. Faptul că ne-au rămas numai 40 de cuvinte (dacă nu cumva au fost mai multe) dovedește că a fost doar o intenție de moment, la care s-a renunțat destul de curînd; nu avem indicii că autorul a mai revenit cu alt prilej, în altă perioadă.

Metodologic, textul este departe de a îndeplini exigențele unui dicționar modern; după cuvîntul-titlu se redă sensul (uneori cu un șir de sinonime), etimonul în limba de origine (aici, mai rar cu indicarea sensului) și, la sfîrșit, traducerea în greacă și franceză, limbi pe care le cunoștea mai bine. Unele cuvinte sînt mai "lucrate", adică mai bogate în informații semantice și etimologice, altele mai puțin sau deloc, fiind numai enunțate la început de rînd. Practica de teolog, cunoașterea limbii slave vechi, a unor texte slavo-române l-au condus pe autor spre etimologii în genere corecte, în sensul indicării originii general-slave a cuvîntului românesc (etimoanele slave sînt precedate invariabil de abrevierea "sl." sau "slav."); pare a fi conștient de diferența dintre cuvintele vechi slave și cele slavone, căci uneori apare epitetul "slavon(ul)", dar încadrarea cuvintelor în unul sau altul dintre cele două straturi de slavisme ale limbii române nu este totdeauna corectă. Cele cîteva cuvinte de la litera A (f. 216^x), de altă origine decît cea slavă, arată că autorul intenționa să alcătuiască un dicționar etimologic general al limbii române, dar apoi s-a limitat numai la slavisme. Examinarea cuvintelor tratate, comparativ

cu ceea ce știm astăzi despre fiecare dintre ele, ne va convinge asupra cunoștințelor autorului.

La p.195^r figurează numai cuvîntul mojic: "om prost, țeran, grosolan, necultivat, necivilizat, de la sl.mujić, de aceeași însemnare, gr.Αρρωτικός fr.rustique, ochampêtre, incivil,grossier". Este unul din ruisemele mai vechi ale limbii române (cf.DLR,VI,803).

La p.197^r figurează numai cuvîntul jalbă: "plîngere, rugă-minte, cerere, petiție, suplică, de la sl.jaloba, de aceeași însemnare, grec.Ἰαλῶσις fr.plainte, supplique, pétition". Este vechi sud-slav;forma jaloba, dată ca etimon, este rusească, acceptabilă numai pentru moldovenismul jalobă (cf.DA,II₂,p.3; Mihăilă, Împr.,143).

La p.198^r sînt înscrise trei cuvinte, beznă, bolboacă și bdenie (denie). Beznă este explicat prin "adîncime nemăsurată, nemărginită", dîndu-se ca etimon "slavul bezdna"; se reține deci numai sensul originar (cf.DA,I,552; Mihăilă, Împr.,107), așa cum apare în textele vechi, în Tetraevanghelul sau în Cazania a II-a a lui Coresi (cf. Dimitrescu, Contribuții,132). La bolboacă citim: "Bolboacă seau bulboacă ori hulboacă, de la slav.glubina seau gluboka, același sens cu bezna". Dictionarele de azi (DA, DEX) trimit la bulbuć, considerat formație onomatopeică. Bdenie (denie) este explicat prin "priveghiere, veghiere, nedormire, deșteptăciune, de la sl.bdenie, de aceeași însemnare, fr.veillie vigilance". Este slavonismul bdenie, forma mai veche a lui denie (cf. Mihăilă, Studii,132), cunoscut și cu derivatul verbal bdenul, în Biblia de la 1688 (cf.DA,I,533).

La p.200^r sînt înscrise patru cuvinte, prăpastiu, pitiș, podobie și pusti. Prăpastiu este explicat cu "beznă, bolboacă, de la slav. própast"; etimologie corectă, dar incompletă, căci este vorba de un împrumut vechi sud-slav (cf.Mihăilă, Împr.,102); considerarea lui prăpastie ca sinonim cu bolboacă rezultă din etimologizarea greșită a lui bolboacă (cf.supra).

"Pitiș, încet, ticnit, ascuns, a nu fi văzut, de la sl.tiho, tise, potise, încetinel, fr.doucement, lentement".DLR,VIII₂,663, îl consideră derivat de la piti cu suf.-iș, piti fiind de origine necunoscută. Naniescu este furat aici de asemănarea formală între pitiș și potise; mai atent, ar fi putut observa existența sl.tiho în sinonimul thnit (scris de el ticnit).

"Podobie, de la slav.podobie, asemenea ou". Ca și bdenis, este un slavonism care nu putea lipsi din dicționarul alcătuit de Naniescu, oare reține totuși numai sensul inițial, adverbial (cf.DLR, VIII₂,926, unde este dat ca etimon slavonul ПОДОБИЕ).

"Pustiu, de la sl. pustii, pustinia, gol, degart". Este, după cum se știe, de origine veche sud-slavă (cf. Mihăilă, Împr., 102). Ca adjectiv, așa cum îl înțelege Naniescu, este în română o formație regresivă de la subst. pustie (abia acesta trebuie pus în legătură directă cu etimonul slav).

La p. 202^r este înscris un singur cuvânt, toriste, explicat prin "bătătură, loc unde stau vita (sic!), de la slav. torjiste, ce înseamnă loc public, piață, în târg, gr. ἄγορά, fr. place publique marché, achat". Autorul confundă v. sl. трѣжище (de la трѣгъ, cu suf. -ище), așa cum apare în Ev. Matei, XX, 3: ВІДѢ ИНѢИ НА ТРѢЖИЩИ СТОЯЩА ПРАЗДНѢИ (Ass.), cu sensul de ἄγορά, pe care-l cunoaște în forma rusească, cu -ор (ca în Cronica lui Hamartolos, cf. Sreznieski, Materiali, III, 1055), cu bg. Торнище loc unde se adună gunoaietele⁷ (în bg. de la Тор cu suf. -ище)⁸; sens mai apropiat de cel cunoscut de Naniescu.

La p. 204^r se găsesc patru cuvinte-titlu, clevetire, clevetitor, chimir, cupet (precupet). Primul este explicat prin "calomnie, defaimă, hulă, de la slavonul cleveta", iar în dreptul lui clevetitor citim numai "de la slav. clevetnic". Ambele sînt formate însă pe teren românesc de la cleveti; clevetnic, considerat etimon pentru clevetitor, era cunoscut textelor românești din sec. XVI, ca și clevetă, clevetici (cf. DA, I₂, 551; Dimitrescu, Contribuții, 140)⁸. Chimir, explicat prin "de la slav. kymir, ce în slav. înseamnă statuă", este inserat în dicționare sub forma oumir, ca la Dosortei, în Viețile sfinților (cf. DA, I₂, 978).

"Cupet, precupet, -i, cumpărător, cel ce cumpără și iar vinde ca să câștige, de la sl. cupet, gr. ἄγοραστής, fr. acheteur". Este un împrumut vechi sud-slav (cf. DA, I₂, 996; Mihăilă, Împr., 58); de reținut explicația prin perifrază (singura, de altfel), în locul sinonimului negustor.

Fila 206^r cuprinde numai două cuvinte, hapca și hrăpști.

"Hapca", a luat cu hapca, de la sl. hapca, braț, sarcină, fr. bras, les bras, une brassée de bois, cu brațu, o sarcină de lemne, o hapca drovă". Este, evident, un regionalism, cunoscut autorului din graiurile nord-moldovenești; DA, II₁, 356-57, înregistrează de asemenea expresia "cu hapca", 'cu de-a sila, pe nedrept, la repezeală'), trimițînd la bg. hapka 'îmbucătură' și ucr. чaпком 'repede', чaпкij 'hoțesc'; ni se pare mai clar un ucrainism (cf. Hrinchenko, IV, 386), pe care

⁷ Informație datorată prof. dr. G. Mihăilă și colegilor bulgariști, lect. dr. Olga Stoicovici și asist. dr. Maria Zavera, cărora le mulțumim călduros.

⁸ Despre clevete în slavă vezi și A. Vaillant, Slave "kleveta", calomnie, în "Cercetări de lingvistică", III, Supliment (Mélanges... Emil Petrovici) Cluj, 1958, p. 525-527.

autorul îl ştia încă din copilărie (provenea dintr-o regiune în care această influenţă slavă este mai evidentă), ca şi expresia o hapca drovă, tipic ucraineană, cu care ţine să-şi illustreze termenul. Dicţionarele etimologice slave (Machek, Skawski etc.) îl consideră formaţie onomatopeică indoeuropeană, cu sensul de 'a apuca, a prinde (la repezeală, cu lăcomie)'

"A hrăpşti, hrăpştire, de la sl.chripěnie, resuflare, horcăire, sforăire, fr.oppression, asthma, râle, râlement". DA,II₁,413, atestă forma literară hrăpi 'respirer difficilement, crier, aboyer', dă şi forme dialectale hrăpchi, hrăpci (Bucovina, Transilvania de nord; forme ce ni se par cele mai apropiate de cea cunoscută lui Naniescu) şi trimite pentru etimon la rus.chrapětъ. În limbile slave este tot o formaţie onomatopeică ("a emite sunetul hr în diferite situaţii", cf.Slawski,I,78-79).Mai corect ar fi fost să se dea ca etimon verbul, nu substantivul.

Pagina 208^r reuneşte sub titlul comun Slavona nu mai puţin de 12 cuvinte, lucrate în mod inegal. Astfel, ispită este însoţit de sinonimul cercare, fără alte explicaţii (ar fi trebuit să figureze verbul a ispiti (cf.Mihăilă,Împr.,206), căci ispită este un derivat postverbal regresiv în româneşte). Năcaz şi mucenic sînt numai enunţate, fără un cuvînt în plus. La zărire, se adaugă şi formele zărit şi zare (ar fi trebuit să se înceapă cu aceasta din urmă) şi altf. Smotru este explicat prin "cercetare, la oştire", iar plod prin "poamnă, fruct". Abia de la al şaptelea cuvînt încep indicaţiile etimologice: "veselie, sl.veselie" (asupra lui autorul va reveni mai jos), "bolovan, sl.bolvan, statue" (lipsa explicaţiilor referitoare la sens ne împiedică să ne dăm seama dacă autorul îl atestă aici cu sensul de "statuie", ca la Coresi de ex., cf.DA,I,61o, sau cu sensul mai general, dezvoltat în româneşte).

A răzbi are la Naniescu sensul mai vechi de 'a săpa, a găuri', dar i se dă o etimologie greşită, "sl.reazba, 'sculptură'"; este ştiut că sînt cuvinte diferite: rom. a răzbi vine de la sl. разбити (cf.DLR, IX,187-88, aici cu sensul de 'a zdrobi, a sfărîma, a lovi'), pe cînd sl.reazba este un compus de la rădăcina slavă rěz- (de unde şi verbul vsl.рѣзати 'a tăia'), cu sufixul substantival -bba, ca în rus.рѣзба, сѣзба, pol.rzeźba etc.

"Holtei, 'neînsurat, flăcău, de la sl.holostăia, neînsurare, holostii, 'neînsurat', fr.célibataire". Aproximarea semantică este corectă, dar etimonul este greşit, căci rom.holtei vine direct din ucr. hol'tjai (cf.DA,II₁,402).

"Îngădui, îngăduire, îngăduință, sl.godovanie, godulu, în-
gădui". Autorului i se pare a găsi în rom.îngădui rădăcina slavă god-;
în realitate rom.îngădui este de origine maghiară (engedni, cf.DEX,
463).

"Dosădire, dosădiț, supărare, întăritare, turburare a sufle-
tului, întristare, mîhnire, de la slav.dosadovanie, fr.indignation".
Este un slavonism curent în textele secolului al XVI-lea (cf.dosadă,
dosădi, dosădire, cele mai multe atestări în Cazania a II-a a lui Co-
resl, cf.Dimitrescu, Contribuții,149)⁹. Ca și în cazul lui clevetire
(cr.supra), dosădire e derivat substantival de la dosădi (verb), ace-
sta din urmă trebuind să figureze drept cuvînt-titlu.

La p.210^r alte trei cuvinte, săvîrșire, sfeștanie, sfințoi,
sînt, fără îndoială, de origine slavă, dar modul cum sînt tratate com-
portă din nou unele discuții. Săvîrșire este completat cu săvîrșit,
sfîrșit, este explicat prin "finit, împlinit" și se trimite la "sl.
goverșenie". În primul rînd etimonul este, clar, rusec; apoi trebuia
să se treacă drept cuvinte-titlu verbele săvîrși, sfîrși, cu etimoane-
le respective, tot verbale, din vechea slavă (cf.discuția la Mihăilă,
Împr.,200).

"Sfeștanie sau osfeștanie, sfințirea apei sau apă sfințită,
de la sl.osviaštenie, fr.l'eau bénite". Face parte dintre slavonismele
religioase, cf.Mihăilă, Studii,132; vezi și DA,VII,₂,338.

"Sfîntoi, de la sl.sviatoga, ipocrit, fățarnic, gr. ὑπο-
κριτής, fr.hypocrite, bigot". Etimonul indicat este rus. ch.лѣнова
'idem', care nu putea da în românește sfîntoi; acesta este o formație
românească de la sfînt cu sufixul peiorativ -oi¹⁰.

La p.212^r apare un singur cuvînt, "veselie, simțire, miș-
care de bucurie, de la slav.veselie, fr.joie, transport de joie". Aici
corect, căci rom.veselie are acoperire în vsl. ВЕСЕЛИЕ (format deja
aici cu sufixul -ИЕ) și nu trebuie înțeles neapărat ca o formație
românească de la vesel, cu suf. -ie (cf.Mihăilă,Împr.180).

La p.214^r tot un singur cuvînt, soaptă: "soptă (a sopti),
a vorbi cu glas încet, de la sl.septom, fr.à voix basse, lentement".
Etimonul propus este o formă adverbială; în capul articolului trebuia
pus verbul sopti (trecut pe locul al doilea, în paranteză), căci ace-
sta este împrumutat, soaptă fiind un derivat regresiv pe teren românesc.

La p.216^r, care, desigur, trebuia să fie prima, înaintea

⁹ Apare și în versiunea românească a Invățăturilor lui Neagoe Basarab
(cf.ediția G.Mihăilă-D.Zamfirescu,București,1971,p.278).

¹⁰ Cr. și Zorela Creța, Sufixe peiorative, în SMFC,IV,181, unde
sfîntoi figurează alături de milităroi, slugoi etc.

tuturor celorlalte, dacă dicționarul, finit, ar fi fost aranjat pentru legare în ordine alfabetică, sînt patru cuvinte, avanie, briiu, abyuu agat. Niciunul nu este de origine slavă, după cum de altfel arată și autorul, ceea ce denotă că, pentru început, intenționa să alcătuiască un dicționar mai larg, nu numai pentru slavisme.

"Avanie, răutate, asuprire, supărare, calomnie; rușine, necinste, ocară; de la turcescul havan". DA, I, 378, îl consideră de origine neogreacă, cu trimitere la rom. avan (din turcă).

"Briiu, iarbă de mare, de la latinul algae, fr. l'algue". Este o evidentă confuzie a autorului; trebuia pus drept cuvînt-titlu algă. Briu sau brei (DEX, 97, din bg. brei) este planta Mercurialis perennis, ce crește prin păduri umbroase (cf. și A. Borza, Dicționar etnobotanic, București, 1968, p. 111) și nu are nici o legătură cu alga, care este plantă de apă sau iarbă de mare, cum notează Naniescu,

"Abyuu sau abyssu, de la grec. ἄβυσσος, adîncime nemăsurată = besnă, prăpastie, boiboacă sau hulboacă, toate slav." DA, I, 5, notează numai pe abis (din lat. abyssus); la Naniescu forma abyuu, dacă a existat cu adevărat, ne duce la fr. abîme. Sinonimia este corectă.

"Agat, peatră scumpă, de la gr. ἀγάθη, fr. agate". DA, I, 66 și DEX, 17, îl consideră ca venit din franceză.

În sfîrșit, la p. 218^T apar cuvintele iubire, a iubi și ibovnic. "Iubire, a iubi, de la slav. liubi, liubovb, fr. amour, amitié" și "Ibovnic sau Iubovnic, -ă, de la sl. liubovnic, fr. aimé, chéri, amant, ante". Împrumut vechi sud-slav (cf. Mihăilă, Împr., 206); ca și în alte cazuri, cuvîntul-titlu ar trebui să fie verbul a iubi, fără trimitere la liubovb, căci acesta a fost transpus ad litteram în românește, ca libov, liubov (cf. exemple din texte ale sec. XVI, la Dimitrescu, Contrabutăi, 179, și, mai tîrziu, la Budai-Deleanu, în Tiganiada), etimonul corect fiind vsl. любити.

Interesul lui Iosif Naniescu pentru probleme de limbă română s-a manifestat nu numai cu prilejul încercării sale de dicționar etimologic. Cuvîntul său în ședința Sf. Sinod din 27 noiembrie 1885, cu privire la cuvintele slavă și mărire este o dovadă a cunoștințelor sale lingvistice, a strădaniei de a contribui, pe măsura acestor cunoștințe, la rezolvarea unor probleme ale cultivării limbii române:

"Văd că se întinde discuțiunea asupra sensului literar al cuvintelor slavă și mărire (...). Eu unul vă mărturisesc că nu am pretențiunea de a fi nici filolog, nici cunoscător de limbi; dar pe cît am putut să înțeleg din copilărie și pînă la vrîsta de 66 de ani la care am ajuns, cu cărțile bisericești în mînă și cu alte cărți, am înțeles că vorba mărire nu corespunde cu vorba slavă; că vorba slavă

sinonimă cu vorba doxa și glorie, iar mărire corespunde cu megalosini și altele. Dar pentru că trebuie să facem o mișcare în purificarea limbii, noi în comisiune am găsit de cuviință că slavă trebuie să rămână. Dacă Sf.Sinod găsește că e mai bine mărire în loc de slavă, eu nu mă împotrivesc, dar trebuie știut că mărire nu corespunde la slavă. Slavă e ceea ce se traduce cu doxa(...) Cu toate acestea și cuvântul mărire e foarte românesc și a ajuns să fie în gura tuturor această vorbă.

Acum, fiindcă Domnul Ministru a pomenit numele nemuritorului Părinte Veniamin (Costache-n.n.,MM), trebuie să spun că el a fost cel dintâi care în cărțile noastre bisericești a introdus în loc de parvi cias, ciassul I, în loc de treți cias, ciassul al 3-lea, în loc de gesti cias, ciassul al 6-lea și în loc de polunoșniță, a zis slujba miezului nopții și altele. Vedeți dar că a zis câteva cuvinte, așa înștit n-a dat o zguditură, dar cu toate aceste modificări introduse, cuvântul slavă s-a conservat. Nu trebuie să ne luăm după toate cărțile traduse și să spunem că toate cuvintele de acolo sînt bine traduse.

N-am nimic de zis nici contra măririi, nici contra slaveli, și nici contra gloriei" (cf.V.Vasilache, op.cit., p.161-163).

Spre satisfacția - postumă - a lui Iosif Naniescu, amintim că, multă vreme înaintea lui, un alt teolog (dar fără vocație), Ioan Budai-Deleanu, în Lexiconul românesc-românesc (1818) înregistra pe mărire (p.648^F) cu sensul de 'Verherrlichung' (preamărire, glorificare, elogiere) și de 'Majestăt' ("a sa împărătească Mărire"), ca și pe slavă (p.931^F), cu sensul de 'Herrlichkeit Gottes' (măreția, splendoarea, gloria lui Dumnezeu) și de 'der Ruhm' (glorie, slavă), pentru el fiind sinonime, așa cum arată și în tabelă de cuvinte de origine slavă din Fundamenta grammatices linguae romaenicae (1812), p.174^V: "slavă, quid significet gloria, slavice slavva, quid significet gloria, aliter valachice proprie mărire"¹¹. Dacă în sec.XVI slavă era mult mai frecvent decît mărire (cf.cifrele elocvente la Dimitrescu, Contribuții, 18) și 223), în sec.XIX mărire apare din ce în ce mai des (cf.DLR, VI, 278), dar puriști moderăți ca Budai-Deleanu și Veniamin Costache nu se pronunță pentru scoaterea din uz a lui slavă, larg răspîndit în popor și înțeles de toată lumea. La rîndu-i, Naniescu, în 1885, îl mai apără pe slavă, ajutat și de nuanța deosebitoare de sens între acesta și mărire, la a cărei sesizare ajunge prin intermediul gr.doxa¹². Strict științific, avea dreptate, și, ulterior, uzul limbii i-a întărit pledoaria (pe care o încheiase, de altfel, condescendent), căci ambele

11 Cf.I.Budai-Deleanu, Scrieri lingvistice, ed.Mirela Teodorescu-Ion Ghețig, București, 1970, p.68.

12 Cf.A.Bailly, Dictionnaire grec-français, Paris, 1950, p.531-532; doxa (...) 'gloire, honneur = lat.honorem, cu citate din Eschil, Plutarh, Demostene).

cuvinte coexistă și astăzi (mărire, deși mai frecvent, cum arată dicționarele, nu l-a îndepărtat pe slavă).

Concluzii. Iosif Naniescu nu a fost filolog, nici lingvist, cum a recunoscut singur. Spre încercarea de dicționar explicativ și etimologic al limbii române l-a îndemnat la un moment dat lectura asiduă a cărților vechi. Se poate admite că el "a simțit" caracterul slav al celor mai multe dintre cuvintele tratate, a încercat apoi să le găsească originea slavă, căci avea cunoștințe de veche slavă, slavonă și unele limbi slave moderne (rusa, ucraineana), cunoscute din contacte orale și livrestii directe. Dar neconsiderându-l lingvist, comparația cu lingviști români care s-au ocupat cu influența slavă în lexicul limbii române înaintea lui sau după el ar fi nepotrivită. Contribuția lui, atât cât a rămas și cu lipsurile inerente unei lucrări de amator, se cuvine a fi, totuși, reținută, ca mărturie a interesului cărturarilor români pentru problemele majore ale limbii naționale.

A b r e v i e r i

- DA Aoademia Română, Dicționarul limbii române, București, I-II, A-Lojniță, 1913-1948.
- DEX Academia Republicii Socialiste România. Institutul de Lingvistică din București, Dicționarul explicativ al limbii române, București, Ed. Academiei, 1975.
- Dimitrescu, Contribuții Florica Dimitrescu, Contribuții la istoria limbii române vechi, București, Ed. didactică și pedagogică, 1973.
- DLR Academia Republicii Socialiste România, Dicționarul limbii române - serie nouă - vol. VI-IX, M, N, O, P - pogribanie, R, București, Ed. Academiei, 1965-1977.
- Hrincenko B. D. Hrincenko, Словарь української мови, Kiev, 1909 (ed. fotomecanică, Kiev, 1959).
- Mihăilă, Împr. G. Mihăilă, Împrumuturi vechi sud-slave în limba română - studiu lexico-semantic -, București, 1960.
- Mihăilă, Studii G. Mihăilă, Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești, București, 1973.
- Sławski Franciszek Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, Tom I-IV și V(1), Krakow, 1952-1975.
- Sreznevski, Materiali I. I. Sreznevski, Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам, t. I-III, S. Petersburg, 1893-1912.

Procedee de realizare a expresivității
în romanul "Nikola Šuhaj Loupežník" de Ivan Olbracht

Tiberiu Fleter

În opera prozatorului Ivan Olbracht (1882-1952) - unul din scriitorii cehi cei mai reprezentativi ai perioadei interbelice și de după cel de al doilea război mondial - romanul Nikola Šuhaj Loupežník (Nikola Šuhaj haiducul, apărut în anul 1933) ¹ ocupă un loc aparte nu numai prin tema și conținutul său deosebit de al celorlalte scrieri olbrachtiene ², dar și prin specificul limbii, al mijloacelor de exprimare artistică, prin particularitățile stilistice întemeiate pe utilizarea resurselor expresivității lingvistice. Datorită acestui fapt, limba romanului se apropie, pe alocuri, de cele mai valoroase pagini ale prozei lirice. După cum se va vedea în continuare, lirismul limbajului romanului lui Olbracht nu se realizează prin aglomerarea elementului expresiv (cf. unele din scrierile Mariei Majerová) ³, ci, dimpotrivă, printr-o folosire economică a mijloacelor legate de expresivitate, care scostează pe obținerea pe altă cale a efectului emoțional și se sprijină pe anumite tehnici stilistice speciale.

În cele ce urmează vom încerca să analizăm câteva din principalele procedee la care apelează scriitorul ceh în romanul său ⁴. Menționăm că ele vizează două domenii: sintaxa expresivă și lexicul expresiv.

Între procedeele sintactice frecvent utilizate în roman în scop expresiv trebuie menționat, în primul rând, cel întemeiat pe aceea ce am putea numi tehnica segmentării unităților sintactice (fraze, propoziții). Autorul apelează curent, de pildă, la dezmembrarea frazei coordonatoare alcătuită din două sau mai multe propoziții copulative, consecutive sau adversative, legate între ele prin conjuncțiile a, neboť, nebo, ale, în scopul organizării lor în unități sintactice

1 Versiunea românească a romanului, semnată de Mihai Pop și Ihor Lemnij, a apărut în anul 1962 (E.S.P.L.A.).

2 Acțiunea romanului se desfășoară în vestul Ucrainei subcarpatice (mai precis în aria geografică delimitată de orașul Chust, astăzi pe teritoriul U.R.S.S., și masivul muntos Vihorlat, aflat în extremitatea estică a R.S.Cehoslovace). Scriitorul înfățișează figura de-țitilor legendară a unui haiduc modern, Nikola Šuhaj, produs al relațiilor sociale tulburi din timpul și de la rînele primului război mondial.

3 Cf. V. Formánková, J. Syrovátková, O jazyce a stylu Marie Majerové, "Naše řeč", an.45,1962,nr.7-8,p.218.

4 Menționăm că am folosit ediția din anul 1949 a romanului, apărută în editura Svoboda, Praga, ca al VIII-lea volum al operei lui Ivan Olbracht. Cifra care însoțește fragmentele ilustrative din textul olbrachtian, folosite în articolul nostru, indică pagina acestei ediții.

independente, neincadrate în frază¹:

"Za plotem jsou dvorky chýší. A mezi nimi a řekou Koločavskou zahrady" (20); "Pod drolivou skalou běží řeka; pod protější strání silnice. A mezi nimi je obec..." (19); "Danilo hledí Nikolovi do očí. Ale v nitru mu hejno ptáků třepetá křídly" (118); "Sesadili starostu Herše Wolfa a zvolili nového: Vasyla Derbaka. A zvolili si vojenského velitele: šikovatele Juraje Lugoše" (35); "Přikročil na práh a zahvízdl na dva prsty. Neboť Jura byl v lese" (123); "Nejaký ďábel posedl lidi. Nebo se snad někde objevila nová kometa" (34); "Ty (zahrady, n.n.) dávají v létě Koločavě barvu, která jest zelená, červená a žlutá. Neboť zahony bramborů a konopí jsou zelené. A žluté jsou v pozdním létě květy rudbeku..." (20); "Nikola vyskočil. Ale provazy se mu zařízly do svaistva" (68); "Rozmáchli se proti pokladně dřevorubeckými sekerami. Ale jejich ostrí od ocelových stěn jen odskočila" (36); "Svou sílu chtěl zkusit každý. To by v tom byl čert! Ale nešlo to" (36) "Neboť se nebál z ničeho více, než že by mohl býti šuhaj zatčen. A že by mluvil" (102).

Pe alcouri, unitățile obținute prin segmentarea frazei co-ordonatoare potențiale formează o serie constituită din propoziții monomembre dezvoltate - raportate prin conținut la predicatul propoziției după care stau - sau din propoziții bimembre²:

"Tehdy se ihned objeví dvojí mozky. A dvojí nervový systém. A dva Bohové šlehnou proti sobě blesky" (21); "Ale šuhaj se zarazil. Neboť byl z Podkarpatska. A tam žije ještě Bůh. A Nikola byl z kraje Olekxy Dovbuše... Nikola šuhaj věděl ihned, že před nim stojí na zebříku baba jaga..." (13).

Procedoul segmentării enunțului sintactic potențial își găsește aplicarea, mai rar însă, și la fraza formată prin subordonare:

"Teď přišla (chvíle-n.n.) a strážmistr se z ní neradoval. Jako by byl najednou ztratil smysl života" (216; falsa principală introdusă prin jako³ reprezintă, de fapt, o subordonată avînd funcție

¹ Pentru unele considerații generale privitoare la efectul stilistic al procedului (fără referire specială la opera lui Olbracht), cf. A. Jedlicka, V. Formánková, M. Rejmánková, Základy české stylistiky, Praga, 1970, p. 102 și urm.; cf., de asemenea, F. Daneš, L. Doležel, Vl. Staněk, K stylistickému využití souvětí, în "Český jazyk a literatura", an. XXII, 1971-1972, nr. 5, p. 216; K. Hausenblas, F. Váhala, Kapitoly z praktické stylistiky, Praga, 1957, p. 83. Cf. și T. Vianu, Studii de stilistică, București, 1968, p. 270 și urm., care relevă folosirea unei tehnici de segmentare oarecum similare în proza lui Geo Bogza.

² Cf. și F. Daneš, L. Doležel..., loc. cit.

³ În legătură cu falsele principale obținute prin segmentare, cf. și V. Šmilauer, Novočeská skladba, Praga, 1966, p. 346.

de element predicativ suplimentar al propoziției precedente); "Neboť se nebál z ničeho více, než že by mohl býti Šuhaj zatčen. A že by mluvil" (102; propoziție completivă independentă).

La nivelul propoziției, Olbracht manifestă o adevărată predilecție pentru dezmembrarea subiectului potențial multiplu, în scopul folosirii unei părți a lui în afara cadrului propoziției de care ține. În astfel de situații, "subiectul detașat" - deseori realizând serie și îndeplinind rol de propoziție monomembră nominală (simplă, dezvoltată) - se află în raport de sinonimie¹ cu subiectul propoziției bimembre:

"Nikola Šuhaj věděl ihned, že před ním na žebřícku stojí baba Jaga. Bosorkáňa. Povitrula. Čarodějnice" (13); "Na ní (na Eržiku-n.n.) Závisel zdar či nezdar jeho posláni. Jeho čest i kariéra" (153).

Cîteodată subiectul detașat îi servește autorului romanului ca mijloc de evidențiere antitetică a însușirilor personajelor (pe fundalul relațiilor sociale):

"V takových dobách vyrůstali v minulosti velcí loupežníci. Černí chlapci. Spravedliví mstitelé. Laskaví k chudým, nemilosrdní k pánům. V minulosti. Ale ne už dnes" (24); "Zde žijí rusínští pastevci a dřevorubci, židovští řemeslníci a obchodníci. Chudí Židé a zámožnější Židé, chudí Rusíni a ještě chudší Rusíni" (20).

În calitate de propoziție monomembră, subiectul detașat poate îndeplini, de asemenea, funcția de completare, precizare sau subliniere expresivă a subiectului neexprimat sau neprecizat al propoziției bimembre precedente:

"Jdou spolu do hor. Černý gazda Jasinko a mladší Ilnat Sopko" (164); "Miluje ty hory a ty lesy kolem... Nikdy ho nezradily a nedají mu nikdy zabynouti. Oni a jejich Bůh" (147); "Příštího jara přišli... Zarostlí vojáci v otrhaných stejnokrojích... nedokrevní výrostci, nedočkaví viděti, co jim ukáží starší" (35).

În ipostaza elementelor sintactice detașate, cu valoare conotativă, constituite în propoziții monomembre nominale, pot apărea și părțile de dezvoltare ale propoziției bimembre, de pildă:

1) Complementul: "Ne, Nikola Šuhaj nebyl Oleksa Dovbuš. Sestoupil se svých hor. Pro ženu. Pro trochu zralých višňů, kterými chutnala Eržika" (51); "Se stráně nade vsí někdo střílí. Desítkami výstřelů, celými zásobníky" (151; propoziții monomembre juxtapuse, exprimând complementul instrumentului);

¹ Cf. și F. Daneš, L. Doležel, op.cit., p.30.

2) Circumstanțialul: "Nikola Šuhaj se vrátil. Utekl z války. Domů. Do svých hor" (25); "Ale nádeje Derbaka byla lichá. Neboť Šuhaj zil. Neuprchl. Skrýval se. Ve Zvorci" (108); "Vešel Jura Lugoš opásaný dlouhou šikovatelskou šavlí. "Pochodí" Do Koločavy Horbu. A na notáře Molnára" (35); "...když se pomodlil za zdar cesty, vyšli. Brzy odpoledne" (63); "Třetího dne byl Nikola Šuhaj zatčen. Nahoře na Đordavě, kde s Eržikou kosili seno" (66; monomembra circumstanțială este dezvoltată de o atributivă); "Jen běžela. Loukami a pěšinami" (139); "A tam, u zapodrinské poloniny... si pověděli vše. Ne pouze slovy. Snad oni ne slovy" (166; cea de a doua circumstanțială monomembră rectifică și dezvoltă ipotetic înțelesul primei); "Až odjedou, bude si možno odpočinout. Zítřa. Snad celý život. Jen dnes ne!" (78);

3) Elementul predicativ suplimentar: "Vrátil se do hor až při rozbřesku dne. Mrzut a nešťasten" (132); "Před ním stojí náhle Šuhaj. Jako s nebe spadlý" (78).

Desigur, utilizarea procedurii segmentării unităților sintactice contribuie în mare măsură la conciziunea și lapidaritatea stilului romanului olbrachtian, dar mai există încă o trăsătură definitorie care merită a fi relevată aici. Recurgerea la propoziția monomembră nominală sporește forța evocatoare a expresiei: în condițiile absenței părții predicative din propoziție, imaginea comunicată este doar ochițată, redată static sub contururile ei esențiale. Pentru acest motiv, la decodarea mesajului, cel ce îl recepționează este pus în situația de a reface el însuși întregul, sugerat doar, dar neredat în mod expres. În plus, segmentarea întregului sintactic virtual și organizarea lui în unități independente, detașate, duce la întreruperea discursivității enunțului și la obținerea unui efect stilistic analog "prim planului" cinematografic sau "stop cadrului" în televiziune. Se creează astfel o anumită ritmicitate a enunțului, purtătoare de expresivitate, organizată pe baza funcției stilistice a pauzei¹.

Există și situații când propoziția monomembră cu valoare conotativă nu își datorează prezența operației de segmentare propriuzisă a enunțului, ci reprezintă un element nelegat organic de enunțul care o precedă. În această ipostază propoziția monomembră servește ca mijloc de completare sau amplificare expresivă a conținutului pe care îl exprimă sau sugerează propoziția precedentă:

"Příštího jara přišli. Mnoho seker, mnoho vojenských bodel, hodně revolverů, něco pušek a poddůstojnických šavlí" (35);

¹ Cf. și J.v.Bečka, Šíře výrazu, în Druhé hovory o českém jazyce, Praga, 1947, p.62.

"Věděl, že se mu nic nemůže státi. Že se ho žádná kule netkne. Ani z pušky, ani z děla, ani z kulometů" (56); "Padl výstřel. A ještě jeden" (63); "Koliba na Dlouhých Grunách jest jen prostá. Pouze šikmá stříška z roští proti rose a plůtek před ní, aby v noci dobytek neolizoval spáčům nosy..." (63).

Un caz particular al amplificării expresive îl reprezintă reluarea unei părți de dezvoltare a propoziției bimembre sub forma unei propoziții nominale (aceasta putând fi dezvoltată printr-un șir de alte propoziții)¹.

"Teď se šlo na Herše Wolfa. Na Herše Wolfa, před jehož krámem vystály celé dny v dlouhém řetězu..." (38); "A teď se šlo na Beera. Na Abrahama Beera, který měl vždy něco v tajných zásobách, ale který prodával jen krev" (38); "A vypravují si o Nikolovi. O nezranitelném Nikolovi. O hrdinovi a statečném milenci" (96); "Ozývalo se slabounké zacinknutí. Slabounké a jemné, jako když stužka přesahuje obsah"(8).

Obiectul reluării îl poate constitui, de asemenea, propoziția principală sau secundară:

"A Dzvinka pláce: "Kdybych ho nemilovala, bíle bych se neustrojila. Bíle bych se neustrojila a nezdobila se zlatem a stříbrem" (94); "(Vesnice Verchovina-n.n.) znala jen, že Nikola Suhaj žije. Že žije v lesích"(95).

În rîndul procedeeilor sintactice expresive cu frecvență relativ mare în romanul "Nikola Šuhaj loupežník" figurează variația lexicală pe același radical lexical². De regulă, Olbracht apelează la așanumitul instrumental intern³ (cu totul izolat la acuzativul intern):

"Hledel zesfieným pohledem Derbakovi Derbackovi do očí..." (103); "Oba chlapci, ruku v ruce, hledí plným pohledem de tváře Bohu země"(122); "Starí Židé se modlili všechny modlitby, které jim předepíše Zákon..."(101; acuzativ intern); "Chce se mu zavýti vlčím vytím" (117); "Káně skřídlo hlavu do peří krku a protahující se, napjalo pod sebe křídla; pak vzlétlo prudkým letem"(134); "(Četnický oddíl-n.n.) krácel vojenským krokem"(142); "Židé se smáli tím zbesilým smíchem, který vyjadřuje vztek a bezmezné opovržení"(152); "Nevadí", odpověděl Nikola, "ale napiší o tom do Chustu psaní a zapalím vám dům"(144, acuzativul intern).

1 Cf. și J.V.Bečka, Šíře výrazu, în Druhé hovory o českém jazyce, Praga, 1947, p.62.

2 Pentru utilizarea acestui procedeu în poezia populară românească, cf. I.Coteanu, Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj, București, 1975, p.128.

3 Cf. V.Smlauer, op.cit., p.253.

Un loc important revine în roman tehnicii basoreliefului¹, constînd în realizarea "prim planului" eroului principal cu ajutorul vorbirii directe, în contrast cu poziția estompată a interlocutorului, ale cărui intervenții și replici sînt redată în vorbirea indirectă liberă². De asemenea, întîlnim alternarea vorbirii directe cu cea indirectă liberă la același personaj sau a vorbirii indirecte libere cu elementele narațiunii³:

"Otec je v poli?"

Ne, byl doma. Šrapnel mu přerazil nohu a také v paži zůsta-
lo několik kulek. Teď ho poslali domů na dovolenou, než zase půjde.

"Dětem neříkejte nic, maminko!"(26)

Jaký nesmysl! Němec se zlobil. Copak si opravdu myslí, že
je na takovéhle pitomosti nachytí? To sť si vypravuje hloupým bábám,
jako je ona, a ne starým vojákům...

"Utečme!" pravil Šuhaj.

Nu dobře. Za pár dní mohou vymaznout. Potřebují oni bábu!

(12)

Tentokrát byl to lajtnant Mendl Wolf, který řekl svým vojákům: "Na ne! Nešetřte z té holoty nikoho!" Ukáže jim, že už není studentíkem, kterému dlouhá koločavské seno z bot, a kdo je to poručík Wolf a co znamená drancovati jmění, které má jednou připadnout jemu. "Nu ne, hoši! Zítřa přiveze starý pán víno."(44);

Jedni odstrkovali druhé, počkej, neumíš to, bída tě pobij, dej sem! Svou sílu ohtěl skusit každý. To by v tom byl čerti Ale nešlo to. Vypačit! Přineste nějakou silnou ocelovou tyč!(36);

"Jsem starý muž, rozumím světa a vím, že se změnil. Odevzdávám vám všechny své pozemky. Zítřa, pozítří, nebo jak si budete přát, a vámi pojedu do Volového"(...)

Och, ty starý lišácký lichváři! Je to pravda, co nám tady povídáš?(40)

1 Procedeuł folosit de Olbracht în roman face apel la alte mijloace de exprimare și obține alte efecte decît procedeuł pus în evidență de T.Vianu (cf. Tehnica basoreliefului în proza lui Nicolae Bălcescu, în Studii de stilistică, București, 1968, p.198 și urm. (în scrierile lui Bălcescu, unde basorelieful se realizează, în esență, pe calea utilizării timpurilor verbale diferite.

2 În legătură cu alternarea stilului direct cu cel indirect liber în replici, în scrierile lui Sadoveanu, cf. Mihaela Mancaș, Stilul indirect liber în romăna literară, București, 1972, p.148 și urm.

3 Alte aspecte decît cele semnalate de noi privitoare la utilizarea vorbirii directe, indirecte și indirecte libere în proza lui Olbracht sînt discutate de Fr.Havlová, K jazyku a stylu Ivana Olbrachta, în "Naše řeč", an.45, 1962, nr.7-8, p.235.

Discuția referitoare la sintaxa expresivă a scrierii olbrachtiene nu poate fi încheiată fără menționarea frecvenței utilizării de către scriitor a unităților sintactice expresiv marcate, în-deosebi a propozițiilor exclamative (monomembre, bimembre), a întrebărilor retorice și a propozițiilor deliberative (exemple: Koločava! Koločava! Jak sladké jméno a jak chtná na jazyku! (25); Jaká radost pro Juraje býti zbojníkem! (124); Jistě se z toho dostane... Ale ja? Násilím? Prozatím ne. Prosbami? Blahová myšlenka. Pomoci přátel? Je možné až při převádění. (69). Întrucît acest aspect a fost cercetat de alții¹, nu vom insista asupra lui. Este totuși de notat relativ frecvență întrebuintare a răspunsului retoric² (răspunsul la o întrebare retorică): Co Nikolovi záleží na stovce? Co mu sejde na tisíci? Jde do své jeskyně a vezme si! (98); Měl takový dar? Ano, měl takový dar! (56) Na plašení medvědů? Hů, tohle si povídej malým dětem, synáčku! (83). De asemenea, este de menționat frecvența apariției a întrebării retorice cu caracter deliberativ: "Mlčí a jeden na druhého se nedívají. Mohou si důvěřovati? (165); Mají zahynouti s ním? (164); Mají své životy spojovati s jeho? (...); Či také pro ně již není žádného zpět? (164)

II. În domeniul lexicului, expresivitatea textului olbrachtian este dată, în principal, de prezența cuvintelor cu culoare locală și a elementelor de vorbire și frazeologie populară, a cuvintelor marcate de expresivitate și a sinonimelor expresive.

Referindu-ne la cuvintele din prima categorie, vom face mențiunea că elementele lexicale evocatoare ale specificului local sînt folosite de Olbracht cu parcimonie; ele apar în vorbirea autorului numai în situații-cheie ale narațiunii și zugrăvirii cadrului natural, nefiind utilizate în scopul caracterizării vorbirii personajelor³. Neaglomerarea lor, relativă lor izolare în text produc un efect de reverberare asupra întregului context din care fac parte. Repertoriul de cuvinte la care s-a fixat scriitorul nu este însă prea întins, iar lexemele cu care operează revin ca un leit-motiv.

1. În romanul "Nikola Šuhaj loupežník" este prezentă terminologia de origine românească, referitoare la una din principalele în-deletniciri ale populației, etnic eterogene, de pe meleagurile nord și subcarpatice: oieritul⁴. Între cuvintele aparținînd acestei categorii

1 Cf. Fr. Havlová, op. cit., p. 235.

2 Cf. și V. Šmilauer, Slovesný způsob, în Druhé hovory o českém jazyce, Praga, 1947, p. 172.

3 Folosirea ponderată a dialectismelor în opera lui Olbracht este remarcată de J. Bélič, Sedm kapitol o češtině, Praga, 1955, p. 120.

4 Cf. și Silvia Armaș și col., L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves, Rsl XVI, București, 1968, p. 72 și urm.

figurează apelativele: bisahy /< rom., pl. desagi¹; p.154: "šla klidně, bisahy, dvojpytel s vědry měla přehozeny přes rameno..."/, bryndza /< rom. dial. brîndză; p.62 pass, 67; "Pak šli do koliby a vzali odtud bryndzy a soudek urdy, ovčího tvarohu"/, geleta /< rom. găleată; p.22, 62: "Dnes 16. července si měl Isák Herškovič poslati na poloninu... pro průměrný roční výtežek... pro šest geletů /sio/ mléka... nebo pro bryndzu z něho"/, koliba /< rom. colibă; p.30,62 pass./, urda /< rom. urda; p.67, 118 pass./, žinčice /< rom. jintiță²; p.30: "Nebylo ovčáka, který by mu v kolibě nedal žinčice"/.

Ca toponime de proveniență românească sînt consemnate în romanul lui Olbracht? /Dlouhé/ Gruny /< vechi rom., reg. rom. gruń, lit. gruń³; p.62, 30: "Dnes 16. července měl Isák Herškovič poslati na poloninu Dlouhé Gruny...pro průměrný roční vytežek..."/, Gropa /< rom. groapă; p.76: "...od Gropy a Klimové az po Stoj..."/, Strimba /< rom., adj.f. articulat strîmba < lat. strambus, -a⁴/, Stremenos /< rom. top. Streminos(ul)⁵/, p.19: "S jedné strany úzkého údolí Strimba s věčně zakouřeným vrcholem a Stremenoš, Tisová, Dervajka"⁶.

2. În lexicul purtînd pecetea specificului local figurează, de asemenea, cîteva ucrainisme și maghiarisme, a căror frecvență relativ ridicată sugerează integrarea lor organică în graiul populației ariei subcarpatice, unde se desfășoară acțiunea romanului. Caracterul lor de leit-motiv lexical contribuie la fixarea și reperarea cadrului

1 Cf. Dicționarul limbii române moderne (abr. DLRM), București, 1958, care, s.v. desagă, trimite la neogr. disakki(on). În ucraineană sg. besah, pl. besahy sînt considerate împrumuturi lexicale din română de B.D. Hrinčenko, Slovar' ukraïnskoj movy, I, Kiev, 1909 (reed. 1959), p.53.

2 Cf. și E. Petrovici, Zetica "zer" în limba română, în limbile slave și în maghiară, Studia universitatis Babeș-Bolyai, series IV, Philologia, 1960, p.7 și urm.

3 Cf. S. Armaș și col., op.cit., p.87.

4 Cf. DLRM, s.v. strîmb.

5 Toponimul Stremenoș își găsește corespondent pe teren dacoromân: Streminos(ul), în Carpații occidentali și meridionali (R.S. România), cf. S. Vlad, Din toponimia comunei Lupșa (jud. Alba), Cercetări de lingvistică, an. XX, nr. 2, Cluj-Napoca, 1975, p.157.

6 Olbracht este familiarizat nu numai cu lexicul de origine română al graiurilor slave subcarpatice, dar și cu mișcările de rezistență populară împotriva împilării feudale, petrecute pe meleagurile nord-transilvane. Astfel, în mintea și inima locuitorilor ariei geografice în care este plasată acțiunea romanului mai stăruie imaginea legendară a lui Pinteș Viteazul: p.95: "Mluví o Oleksovi Dobvušovi, o Dovžovi, o Pintšovi; o tom, kterému panduři, když ho jali, přikládali na tělo rozžhavené dvacetníky. A volají stařeny, které vedí, jak to bylo".

general al narațiunii, ca și la sublinierea planului legendar al faptelor eroului principal, Nikola Šuhaj.

besahy (ucr. besahy; 212: "Ale Jasinko rozevšel besahy, svůj dvojitý pytel, a vyňal z nich potraviny..."); kolomyjka¹ "dans ucrainean și melodia după care se execută" (80: "...tančil s nimi při písničkách kolomyjky"); oboroh "acoperiș de lemn sprijinit pe patru stâlpi, ridicat pe rînețe și servind la depozitarea finului (temporar și ca ascunzătoare și loc de înnoptat pentru haiduci)", ucr. oborih², (84 pass.: "Na pastvisku mezi Šuhajovou chýší a Šucharským lesem stály dva oborohy vzdálené od sebe asi tři sta metrů..."); polonina "plai, pășune alpină" (ucr. polonyna³; 105 pass.: "...Nikolu už nespátřili měsíce, v lesích a na poloninách ho nikdo nepotkává..."); sopilka "fluiet ciobănesc" (ucr. sopilka⁴; 98 pass.: "...jistě už slyšeli... zaznívatí někde z okraje lesa sopilku, smutnou a tesknou..."); gazda "gazdă, amfitrion; gospodar" (magh. gazda; 105 pass.: "V chýší u Buštiny byla v noci vyražďena celá rodina rusínskeho gazdy..."); salaš "sălaș, adăpost pentru păstori" (magh. szállás, compus: salasgazda "proprietarul sălașului"), financ "controlor al veniturilor realizate de săteni (de exemplu, din fierberea țuicii), perceptor de impozite" (magh. financ; 26: "Dal ses k financům?").

3. Pentru zugrăvirea condiției sociale a populației evreiești din ținut, a reacțiilor ei afective față de evenimente precum și la schițarea portretului psihic al unor personaje Olbracht apelează la cuvintele jargonului evreiesc local⁵:

derech (72) "rugăciune (rostită cu un anumit prilej)"; goj, gojml (deriv. gojský; 42,45) "creștin; (al) creștinilor"; chedr (101) "școală elementară a comunității evreiești"; chasiđ (87) "membru al unei secte iudaice (extremiste)"; kaftan (143) "caftan"; kantor (143) "cîntăreț (în sinagogă)"; keron (96 pass.) "șef al unei echipe de lucru, antreprenor" (echivalentul lexical al cuvîntului parták, reg., vezi mai departe); košer (deriv. košerný; 42) "aliment preparat conform prescripțiilor rituale"; pejz (100) "perciun"; šabas (42,125 pass.) "sabot"; šechtr (65, 125) "măcelar (ritual)"; šnorer (100) "cerșetor"; talis (58) piesă vestimentară folosită la rugăciunea de dimineață"; terilin (58) "cutiuță conținînd un mic pergament pe care sînt înscrise

1 Cf. Slovník spisovného jazyka českého (sigla SSJC), I, Praga, 1958, s.v. kolomyjka.

2 Cf. B.D.Hrinčenko, op.cit., III, s.v. oborih (p.21). Ceh.lit., pop. seník.

3 Cf. B.D.Hrinčenko, op.cit., III, s.v. polonyna (p.287).

4 Cf. B.D.Hrinčenko, op.cit., IV, s.v. sopilka (p.168).

5 Cf. și Fr.Havlová, op.cit., p.234.

patru alineate din Vechiul Testament și care se fixează pe frunte în timpul rugii"; tora (42) "obiect de cult (în templu)"; treif (40) "vas sau obiect spurcat", tviles (72) "un anumit fel de rugăciune".

4. Tabloul lexicului romanului olbrachtian trebuie întregit cu regionalismele și cuvintele cu rezonanță populară, îndeplinind în roman funcția localizatoare. Unele din ele nu diferă sub aspect fonetic de cuvintele existente în limba cehă literară (chýše, komora, život ș.a., vezi mai departe) dar au altă accepțiune sau consemnează sensul arhaic (grunt, fort ș.a.):

bagán "bădăran, necioplit" (59: "Ale s kým půjdou? S bagany nebo s našimi lidmi?"); bambitka "pușcoci" (90: "Dovbuš si za všechny peníze, které vypásl, koupil bambitku..."); dílec "parte (de proprietate, arendată)" (200: "Derbak Derbacok odesel ráno na Čerenynskou poloninu pokosit dílec, který měl najatý od lesní správy"); fort "pădurar" (33: "...dokud nebudou pobiti vsichni ti cetníci, notáři, forti..., konec nebude"); grunt "moșie" (89: "...v horách plných sedláku, uprchlých z gruntu pana Josefa Potockého..."); chýše¹ "casă, gospodărie" (19 pass.: "...vesnice tak dlouhá, že se nelze diviti, když nezkušeného cestujícího, jdoucího údolím podél chýší...jímá podle jeho povahy zuřivost..."); komora² "piept (la animale)" (111: "Medvedice se vztyčila na zadních nohou a on ji střelil do komory"); kris³ "pușcă cu cremene" (91: "Neboť v Brazách zakopal Oleksa před smrti svůj kris hluboko do země"); krivák "cosor, custură" (212: "Vytahali kriváky, jedli a nahýbali si z láhve."); nace "popor, nație, neam" (206: "Hrozná nace, tihle koločavští lidé!"); parták "șef de echipă (de lucru)" (22 pass.: "Šli do Koločavy ke keronovi, partákovi, který je odvezl do Halice...na lesní práce"); pastorek "fiu vitreg" (103: "...zatkneme tebe i tvého pastorka"); posilák "poștaș" (23: "A pak jednoho dne přišel ze Sinevíru starý posilák šemet..."); ropa "apă minerală cu ridicat procent de sare, folosită în gospodărie de locuitorii ținutului" (116 pass.: "Hospodár zapřáhl koně do vozíku se dvěma vědry a jel (...) do Sandrové pro ropu..."); y hrdlo lhat "a minți cu nerușinare)"⁴ (33: "Jen on měl pravdu a všichni ostatní y hrdlo lhalí");

1 Cf. SSJC, I, s.v. chýše. În alte graiuri e stavení.

2 Cf. SSJC, I, s.v. komora.

3 Cuvînt format prin prescurtarea, familiară, aprenumelui fabricantului, armurierul vienez Christof Reise, cf. SSJC, I, s.v. kris.

4 Formă arhaică, v. V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, Praga, 1968, s.v. lhat. Cf. și vrdlouhat în graiurile cehă nord-estice.

vrkoč "coc" (11: "...Vajsa se...drbala v zatýlku, honic tam pod vrkočem nějakou ves"); zákolník "cuiul osiei" (10: "...jako by mluvila o zákolníku nebo o doscích na střechu"); zčerstva adv. "repede" (77: "Vyskakují běžít k povozu. "Jet! Zčerstva!"); zimovka "adăpost pentru animale în timpul iernii (construit pe pășunile alpine)"¹ (105 pass.: "Nic neviděli, nic neslyšeli, o ničem nevědí, Nikolu už nespátřili měsíce... do zimovek mléko pít nechodí"); život "pîntese, burtă; măruntaie, viscere"² (24: "dětem duřily životy"; 109: "Jedné noci v kolibě na Sucharu ho zachvátily bolesti v životě"; 200: "Měl ránu v paži a prostřelený život").

Characterul popular al exprimării poate fi dat și de ordinea cuvintelor în propoziție: "Pak povídá ze světa noviny" (117; in loc de lit. Pak povídá noviny se světa.); "Človek aby i za teha trochu solení platil!" (117; f.l.d.lit. Človek aby platil i za toho trochu solení!); "Z čeho živy býti máte?" (172; f.l.d.lit.: Z čeho máte býti živy?); "To víš, že mi ho je líto" (211; f.l.d.lit. A kdo jste vy, kmotřičku?; ...víte, kdo jsem.; in afară de topică, este folosit aici și pronumele interogativ který.

Elementele de vorbire și frazeologie populară (fideosebi comparația explicită) sînt utilizate de Olbracht mai ales datorită însușirii lor de a condensa într-o formulă vie, concisă, aspectele relevante, esențiale, ale conținutului mesajului și de a realiza astfel transformarea lui într-o imagine plastică, pe alocuri generatoare de simbol. Repertoriul de ocurențe ale acestui procedeu expresiv este foarte variat. Îl putem întîlni, de pildă, la redarea agitației provocată în sat de evenimente ușite din comun: "Ale židovské Koločava se hemžila jako včely před česnem" (143; efectul comparației este sporit prin asocierea cu metonimia și personificarea); a repeziciunii deplasării: "...vory...letěly s ďablem o závod" (125); a penuriei financiare, devenită acută: "Chlapec má jít po prázdninách do Čech na gymnasium, děvče nemůže také nechat večně v té židovské vesnici; panáz potřebuje jako soli" (114); a spaimii declanșate de iminența descoperirii fărădelegilor puse în seama lui Šuhaj: "Dojista, provedli na vlastní pěst několik bupeží, stala se jím také trapná věc, ohavná věc, a ještě dnes, když si na ni vzpomenou, jest jím, jako by jím někdo nalil do žil jehel" (167); a zădărniceii căutării haiducului într-un cadru natural care îi face invizibil și într-un mediu social profund ostil administrației de stat: "(Vesnice Koločava-n.n.) znala jen, že

¹ Cf. J.Průcha, Zimovka, NŘ 45,1962, nr.3-4,p.126.

² Cf. F.Trávníček, Slovník jazyka českého, Praga, 1952, s.v. život.

Nikola Šuhaj žije. Že žije v lesích. Chlap v lese je jako ryba ve vodě; každý ví, že jest tam, a nikdo neví kde" (95); "Hledejte si, pane majore, v hromadě obilí své zrnečko! To by zde pan kapitán musel mít polovici československé armády!" (104; expresivitatea sporește prin alăturarea propoziției cu sens hiperbolic.); a sentimentului de frustrare provocat de inegalitatea socială: "Bohatému čert zadarmo i deti kolébá, chudému ani za peníze nechce" (101); a complicității și suspectării reciproce: "Chráníl se zejména prozraditi cokoli na Ihnata Sopka a Danila Jasinka, kteří toho na něho nevěděli o zrno méně než on na ně" (83); "...chýše uplacená z bláta a s vysokou slaměnou střechou, se podobala smrzi...nebo ještě spíše šišatému klobouku, pod kterým je schováno nečisté vejce, z něhož se jakživo nevyklube nic kloudného" (10); a senzației neplăcute (exprimată ironic): "A také na něm bylo viděti, že mu jsou takové věci milé jako osina v oku" (11); a nestatorniciei firii remeiești: "U ňubky jest tolik víry, jako na běžící vodě pěny" (93).

Relativ des se întîlnesc în roman formule de imprecăție și invective, atât în vorbirea directă, cât și în cea indirectă liberă a personajelor: "Chytili Nikolku? Čert je bíl!"(67); "Šlak aby ho třel!" (62); "Bida tě pobíj!" (36); "...co to deláš!...padoucnice aby te zachvátila!"(126); "Kluk spatná, loupežnická, at má černý roh, ohava!"(59); "ať se z něho za živa takovéhle kusy padají, z prašivce"(101); "...ďábel mi měl nohy zpřerázet, když jsem k vám šel poprvé"(108); "ať nejsem zdrav, pane majore!"(104); "Ach, čertovo plemeno zrádné!"(92).

În ceea ce privește folosirea cuvintelor marcate expresiv, vom nota prezența redusă a expresivelor de tip inerent¹ a căror expresivitate este marcată fonetic prin distribuția "consoană palatală + vocală posterioară sau medială" sau care au un sufix ori prefix cu valoare expresivă: čouhat "a ieși în afară" (44: "Ukáže jim, že už není studentkem, kterému čouhá koločavské seno z bot..."); parták "șef de echipă" (22: "Šli do Koločavy ke keronovi, partákovi, která je odvezl do Halice..."); zaťukat "a ciocăni" (lit.neexpresiv: zaklepat;26: "Zaťukal na okno"); sufix expresiv -oun-; ² chvastoun "palavragiu"(195: "Ánaha, Jasinko, starý chvastoun a rváč..."); uzouký "subțirel" (derivat de la úzký; Zol: "Kroutil se po ní /po skále-n,n./ uzouký, bílý vodopad..."); prefix expresiv pře-: přesakramentský "(al,a) dracului" (218: "Ale tohle mi přesakramentsky smrdí úkladnou vraždou").

1 Adoptăm clasificarea cuvintelor expresiv propusă de J.Zima, în Expresivita slova v současné češtině, Praga,1961,p.10 și urm., și anume în cuvinte expresive inerente, aderente și contextuale.

2 Ibidem,p.26.

Mai numeroase sînt expresivele de tip aderent. Acestea apar fie ca derivate cu sufixe nemarcate expresiv, de pildă, disciplinárka "mutare disciplinară" (72), vyhazov "concediere" (postverbal expresiv, format cu sufix-Ø, de la vyhazovati "a da afară din slujbă"; (72: "Bude z toho disciplinárka? A vyhazov?Ať!"), fie ca diminutive expresive, obținute prin transformarea proprietății de diferență cantitativă - obiectiv măsurabilă la obiectele fizice - asupra persoanelor¹: kmo-triček (cumătru" (deriv. de la kmotr; (97: "A který vy jste, kmotrčičku?") studentík "(amărit de) student" (44: "Ukáže jim, ze už není studentí-kem..."), fie ca adjective relative derivate de la nume de persoane devenite simbol, sau ca substantive exclusiv expresive: barkochbovský "demn de Bar-Kohba" (43: "Bušil do ní /do pokladny,n.n./ barkochbov-skými ranami"); mackbethovský "mackbethian" (9: "Zde jest tedy onen mackbethovský příběh o nezranitelném Šuhajovi..."); hnáty "țurloaie, picioare" (14: "...a když bylo po všem, nebylo ani síly vydechnouti si, že z toho člověk vyvázl se zdravými hnáty"); svinstvo "porcárie" (12: "Má na sebe jen pořádnou zlost,...ze bábě neřekl své mínění a že vůbec pil to svinstvo"). Cel mai numeros grup de cuvinte din această categorie îl formează verbele, de pildă: klackovat se "a umbla lola" (206: "...propuštění celé té smečky lotrů, kteří se tu teď klackují po vsi..."), křepčit "a țopăi, a juca" (22: "...jak výskaly a křep-čily při zvucích dvojích houslí...!); nahýbat si "a trage o dușcă" (212: Vytáhli křiváky, jedli a nahýbali si z láhve.); shrábnout (peníze) "a înșfăca (banii)" (198: Ovšem, neshrábne-li těch třiatřicet tisíc dřive Derbak Derbačok.); sypat se (rány) "a ploua (cu lovituri)" (67: Na Šuhaje se sypaly rány.); škrabotí "a zgîria" (70: V tichu je slyšeti, jak pero škrabotí po papíre.); šustit (koruny) "a foșni (coroanele)" (22: ...ale bylo přece jen možno v červnu se vrátiti domů s opaskem, v němž šustily dvacetikoruny.); ucpávat (ústa) "a astupa gura" (41: Ale matky jim rychle ucpávaly ústa a honily je do postelí.); vymáznout "a o șterge (din loc)" (12: Nu, dobře! Za pár dní mohou vymáznouti); zašantročit "a face pierdut (ceva), a mătrăși" (34: ...přinesl někdo zprávu, že obecní notář zašantročil agentovi z Chustu zásilku bot...); zašilhat (po nekom) "a (-l) privi cu coada ochiului" (212: Ale když zašilhal po Jurovi a viděl jeho rysí oči...doholoval klidnou rukou dále).

Expresivitatea contextuală, generată de relațiile cuvintelor în context, stă la baza construirii metaforei. Lăsînd la o parte

I Cf. și articolul nostru Cuvintele expresive în proza lui Karel Čapek, în "Analele Universității București", Seria științe sociale, Filologie, anul XV-1966, p.362.

metaforele uzate (25: duté údery loviturii surde", 19: tupá odevzdanost "devotament orb", olovený spánek "somm de plumb" ș.a.) să notăm cîteva din metaforele mai interesante prin noutate: a) asociații sinestezice: pralesy voní tichem a tlení "codrii miros a liniște și lemn putrezit" (29); bylo mrazivé ticho "era o liniște înghețată" (48); asocierea impresiei sensibile cu un obiect, fenomen sau cu o dispoziție sufletească: tma byla tvrdá jako kamení "întunericul era tare ca piatra" (29); za měkkého slunce podzimních odpolední "în soarele molatec al după-amiezilor de toamnă" (95); díval se na proud řeky a měkkou linií mezi dvěma vlnami "privea scurgerea rîului la vale și la linia moale a undelor" (127); za dvěma okénky svítí svým tvrdým leskem hvězdy "îndărătul celor două ferestruici clipeșo cu luciul lor dur stelele" (118); vše vonělo sluncem, zemí a vodou "în toate se simțea mireasma soarelui, a pămîntului și a apei" (119); Nikola je pln pocitu sladkého bezpečí "Nikola este pătruns de dulcele sentiment al deplinei securității" (146); zášť a hrotem závisti "dușmănie cu ascuțișul invidiei" (21); b) transferul însușirii acțiunii sau procesului asupra obiectului: zeme byla nabobtnalá jarem "pămîntul era îmbibat de primăvară" (54); překypělý potok letěl velkými vlnami "pîrîul ieșit din albie fîi prăvălea la vale apele involburate" (54); v ledu sklenutém nad letícími vodami se začínaly proleptávat první otvory "pe coviltirul de gheață arcuit deasupra luciului zburător al apelor dezghețul a săpat primele găuri" (104); po letícím proudu sviští vory "pe valurile zburătoare ale rîului goneau plutele la vale" (125); v tlejícím soumraku pralesů se rodí prameny a umrají javory "în amurgul putregăit al codrilor se nasc izvoare și mor arțari" (7); kraj zvrasněný horami "țînut cu fruntea încrețită de munți" (7).

În romanul lui Olbracht un rol deosebit în obținerea efectului expresiv al comunicării îl joacă perechile de sinonime ale căror termeni stau între ei în raport de coordonare sintactică (realizat, de regulă, cu ajutorul conjuncției a). Relația între termenii cuplului este cea de sinonimie parțială¹, cu diferite grade de apropiere de exprimarea pleonastică și tautologie.

Procedeul în sine nu reprezintă, desigur, o inovație a lui Olbracht² dar largă lui aplicare, varietatea părților de propoziție în

1 Pentru conceptul de sinonimie parțială cf. J. Filipec, České synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie, în "Studie a práce lingvistické" V, Praga, 1961, p. 240.

2 J. Filipec, op. cit., p. 165, atrage atenția - fără a se referi la opera lui Olbracht - asupra faptului că perechile de sinonime coordonate apar încă la scriitorii din vechime (cf. apud Filipec, ... až líto a žel... într-o traducere a lui Daniel Adam z Velešlavina datată la 1557) și apar sporadic și la scriitorii moderni (de pildă la J. Wolker). La Olbracht însă există o preocupare constantă în această direcție (ciar evidențiată în romanul de care ne ocupăm).

care este implicat permit totuși sesizarea unei intenții stilistice a scriitorului în direcția realizării unui contur expresiv, bidimensional, al imaginii.

În acele cazuri când înțelesul sinonimelor cuplului se apropie de identitate (v. în continuare, de pildă, bídne a uboze, verný a oddaný ș.a.) expresivitatea rezultă din operația desinonimizării,¹ determinată de actul concretizării, în scop stilistic, a mesajului; este vorba despre reflectarea intentionată a denotatului din două unghiuri de vedere, apropiate, opuse reflectării unilaterale, din unghiul de vedere unic al unui singur termen al cuplului (indiferent care)².

După funcția sintactică îndeplinită în propoziție, pot fi delimitate în roman următoarele tipuri de perechi sinonimice:

predicat verbal coordonat: Kolečava běží uz jen, ne káče a neváří se přeměty. (19); Věčný naspěch a počká. (21); Pe levici mu hučel a šuměl potok. (56); Teď stavějí lidé železnice a vyhazují do povětří celé hory, ale té skály ani neostavěnou, ani nemozbilí. (91); (Derbak Derbaček, n.n.) nespí, zhubl a špatně vypadá. (102); Národní gardá... kradla a vydíra a. (45); Vzádu nad stráž stoupana mračna moudla se vzhůru na oblohu. (120); (Eržika, n.n.) proletárla mezi četnický, pádila... její opánky jí nesly přes balvany... letěly přes kapradí a hnaly se křovím... (141).

nume predicative: Byl krutý k pánům, k lidem byl milosrdným a laskavý. (90); Dny uvnitř chýše jsou šeré a smutné. (118); A ty (své věci, n.n.) byly složité a zsmotané... (58);

subiect coordonat: Kde jsou chlanci, jeho jandci? (93)... od zemského četnického velitelství přicházejí přímé rozkazy, urgence a výkady, které jen rozčilují... (81);

atribut (indeosebi atributul substantival neacordat, exprimând apartenență precum și atributul adjectival); Neboť - aby bylo užito slov kazatelů a vykladců Písma - mělo být ukázáno, že každý z nás... může vykonati velké skutky... (89); Ale stádmistr Leonard se rozhodl dříve než tuto notu lotní a novalači rozpustí, že s ní vykoná ještě jedno dílo... (46); Hle, Derbak Derbaček s tesařem nejistým, neklidným očíma, který teď k němu chodí... (128); Leží tu tihle vedle něho, velké, hubené psi štěně, věrné a oddané. (147); ...jště už alyželi... zaznívati někde z okraje lesa sopilku, smutnou a tesknou. (98); Nebo má snad být i uspokojen zájem lidí důkladných a pořádných studiím pozemkových knih... (225);

¹ Cf. J. Filipec, op. cit., p. 144.

² În condițiile non-expresivității mesajului, utilizarea unuia din cei doi termeni este suficientă.

apozitiie: Áhaha, Jasinko, starý chvastoun a rváč, to je už něco jiného. (195); Naložil je (pytle, n.n.) na záda chlapům, vzal svůj toporec, hůl se sekerou, o kterou se opíral a proťal jim pytle. (91); ...až se na slunci objeví celý (kris, n.n.) vzejde světu nový Oleksa Dobuš, radost lidí a hrůza pánů, bojovník za pravdu a mstitel krivd. (91);

complementul, circumstanțialul, elementul predicativ suplimentar: "A je možné, že dosud miluje vraha a loupežníka?" (142); "Jak bylo možno s kouzelnou větvíčkou v ruce žít tak bídne a uboze?" (57); "Zahodil svůj velký dar marně a neúčelně..." (56); "Rozbírání jejich malých krámků šlo klidně a bez hluku..." (39); "Ty časy minuly tise a nenápadně, svět vypadá pojednou jinak..." (164); "A na jejich stráních a srážech, v jejich roklích a prorvách stojí pralesy..." (225); "...to nemůže dopadnouti jinak, leč ho jednou na osm měsíců zavřou pro nacitutrhaní a urážky úředních osob" (224); Vzali na sebe utrpení a bídné všech..." (88); "Vrátil se do hor až při rozbrěsku dne. Mrzut a nešťasten" (132).

Parechi de sinonime pot realiza, de asemenea, construcțiile participiale și propozițiile monomembre exprimate prin vocativ: "Pod touto staletou jedlí se dělivali o poklady, tam tančivali dívoký arkan... zpívající, podřepující a tepouce patami zemi" (88); "Zbojníci Černí chlapi!" (88); "Chlape, junáci mi, jak jste blahví!" (92). Neluarea și amplificarea obiectului gramatical sub forma propoziției nominale monomembre: "...jsou obklopeni samými loupežníky. Loupežníky a vrahy" (226).

Aglomerarea de sinonime - așa cum întilnim, de pildă la K. Capek¹ - este rar uzitată: "Neboť zde jsou hory, Jejich břidlové a drobové vrstvy byly zmačkány jako kus nepotřebného papíru, byly zkroutěny, zprohýbány, zhněteny a vytlačeny do oblak". (19); "A bylo by zcela zbytečně vykládati o žádostech, prosbách, žalobách i o osobním obtěžování zemského presidenta...". (224).

La redarea ideii de exclusivitate și la sublinierea faptului că etalonul de comparare a obiectului nu poate fi decât obiectul însuși, Olbracht apelează la exprimarea tautologică: "...je sice pravda, že jest vražda vraždou, ale Šuhaj byl přece jen Šuhajem" (224); Ale oni (četníci - n.n.) vystřelili. Také on. Tedy se stával Nikola Nikolou Šuhajem (33).

1 Vezi lucrarea noastră, citată la nota 1 de la p.

Din cele prezentate pot fi desprinse câteva concluzii. Limbajul romanului lui Ivan Olbracht "Nikola Šuhaj loupežník" se caracterizează prin expresivitate, rezultată în mare măsură din modul de segmentare al enunțurilor, din individualizarea părților obținute, ca urmare a segmentării, sub forma propozițiilor monomembre, din folosirea relativ frecventă a instrumentalului și acuzativului intern, din modul în care operează scriitorul cu procedeele oferite de vorbirea directă, indirectă și indirectă liberă și cu elementele sintactice marcate de expresivitate. În domeniul lexicului, nota de expresivitate a textului olbrachtian este dată de prezența cuvintelor cu culoare locală ce revin ca leitmotiv, inclusiv a cuvintelor de origine română, de utilizarea cuvintelor marcate expresiv, ca și a perechilor de sinonime, ale căror termeni se află în raport de coordonare sintactică.

ROLUL STILISTIC AL PRONUMELUI DE REVERENȚĂ
ÎN TRADUCERILE DIN LIMBA RUSĂ¹

A. Pedestrașu

În timp ce într-o serie de limbi, cum ar fi franceza, germana, rusa ș.a., opoziția dintre adresarea non-reverențială și cea reverențială se exprimă printr-un sistem binar privativ cu un singur termen marcat (de ex.: fr. tu - vous; germ. du - Sie; rus. ty - vy etc.), în limba română sensul politeții se distribuie ternar: tu - dumneata - dumneavoastră. Existența, în limba română, a unui sistem gradual cu trei termeni, în care pronumele personal reprezintă termenul nemarcat, iar pronumele de reverență - termenii marcați, permite nuanțarea politeții: dumneata are sens de politețe atenuată, pe când dumneavoastră reprezintă cel mai înalt grad de respect.

Am arătat într-un studiu anterior că folosirea în traducere a pronumelor de reverență românești este în funcție de o serie de factori obiectivi și subiectivi². Acești factori sînt:

a) factorii obiectivi: 1. gradul de intimitate dintre conlocutori; 2. vîrsta conlocutorilor; 3. poziția socială a participanților la dialog; 4. funcția, rangul, gradul unuia dintre conlocutori sau a amîndurora; 5. tradițiile și obiceiurile poporului care vorbește limba din care și cea în care se face tra-

1 Articolul de față a fost prezentat, sub formă de comunicare, la Simpozionul național „Coresi” consacrat problemelor traducerii, care și-a desfășurat lucrările la București, între 9-11 ianuarie 1976.

2 Vezi: A. Pedestrașu, Exprimarea pronominală a reverenței în traducerile din rusă, Analele Universității din București, Limbi slave, XX, 1971, p.123-132.

ducerea.

b) factorii subiectivi : 1. gradul de cultură, educație și politețe a locutorului; 2. starea psihică a vorbitorului.

Uneori între cei doi poli ai comunicării intervin relații destul de complexe, datorită cărora are loc un fenomen de interferență dintre doi sau mai mulți factori. În cadrul acestei interferențe se pot distinge trei situații : a) acțiunea a doi factori diferiți se suprapune; b) acțiunea celor doi factori se neutralizează; c) factorul cu acțiune dominantă îl subordonează pe cel care se manifestă într-o măsură mai mică.

Opoziția dintre adresarea familiară, intimă (tu) și cea respectuoasă (dumneavoastră) poate fi numită opoziția reverențial/non-reverențial. În limba română structura binară s-a complicat prin introducerea unui al treilea termen, cel al politeții medii (dumneata), fapt care duce la o diferențiere de emfază și dă naștere, astfel, în interiorul termenului marcat, la opoziția reverențial-emfatic/reverențial-non-emfatic³.

Opoziția din cadrul sistemului ternar de exprimare a reverenței în limba română are următoarea structură :

non-reverențial/reverențial-non-emfatic/reverențial-emfatic

(tu)

(dumneata)

(dumneavoastră)

Trebuie precizat că în prezentul articol folosim o schemă simplificată a pronumelui de politețe, excluzând din sfera cercetării formele oficial-soleme (domnia ta, domnia voastră), cele regionale cu nuanță afectivă (matale, mata), precum și formele afective cu nuanță de familiaritate și intimitate (mătăluță, mătălică, tălică, tale ș.a.).

Dificultatea traducerii în limba română dintr-o limbă în care pronumele personale nu permit gradarea politeții, constă în

3 Am adoptat terminologia folosită în : Al. Niculescu, Individualitatea limbii române între limbile romanice, București, 1965, p.41-47.

faptul că sistemul pronominal binar de exprimare a respectului trebuie redat printr-un sistem gradual în care sensul politeții se distribuie ternar. Cu alte cuvinte, problema se reduce la lărgirea opoziției reverențial/non-reverențial și la transformarea acesteia în opoziția reverențial-emfatic/reverențial-non-emfatic.

Posibilitatea pe care o au pronumele de reverență românești de a exprima gradat respectul cuvenit interlocutorului, permite folosirea acestora în scopuri stilistice. De multe ori, utilizarea în traducere a formei de reverență maximă sau a celei de politețe atenuată nuanțează redarea stărilor sufletești și a comportamentului conlocutorilor, accentuează și scoate mai pregnant în evidență un sentiment, o atitudine sau o situație. În asemenea cazuri, opțiunea traducătorului pentru una dintre cele două forme ale pronumelui de reverență (d-ta sau dvs.), adecvat situației date, are un rol expresiv.

Ne vom opri în continuare asupra principalelor cazuri în care pronumele dumneata și dumneavoastră, folosite pentru redarea pronumelui rusesc vy, cu sens de reverență, contribuie la expresivitatea traducerii realizate și constituie un procedeu stilistic. Vom folosi, în calitate de exemple, fragmente din operele unor scriitori ruși și sovietici, comparându-le cu traducerile apărute în țara noastră.

1. Pronumele de politețe atenuată poate fi folosit în traducere pentru a accentua starea emotivă a vorbitorului.

Se știe că un ostaș se adresează totdeauna superiorilor, folosind formula de politețe maximă. Un băiețel orfan, încorporat în timpul războiului ca ostaș într-o unitate militară, se conformează acestei reguli. Într-o discuție cu generalul însă, sub influența emoției puternice care l-a cuprins la amintirea părinților uciși de fasciști, băiatul uită că este soldat și, considerându-l pe general un simplu adult, un „nene”, i se adresează pe un ton

mai puțin protocolar. În acest exemplu, folosirea formei dumneata contribuie la redarea stării de emoție, indignare, durere și ură față de dușmani, sentimente care tulbură starea de echilibru a locutorului și îl fac să uite cum trebuie să se adreseze un simplu ostaș unui ofițer.

I pozabyvšis', prevre-
ščajas' iz soldata v
mal'čugana, on dobavil :

- Vy-to ich ne znaete,
otkuda vam ich znat'?

Uitind și transformându-se
din soldat în copil, adăugă :

- Dumneata nu-i cunoști,
de unde să-ți cunoști? (B.P.⁴).

2. Folosirea pronumelui de reverență maximă alături de cel care exprimă politețea atenuată poate mări expresivitatea unei antiteze. În fragmentul de mai jos, sînt descriși doi prieteni, al căror grad de politețe diferă. Deși în original ambii folosesc forma reverențioasă vy, traducătorul diferențiază modul lor de adresare, redînd același termen marcat din limba rusă prin cei doi termeni marcați existenți în limba română, cu nuanțe diferite de reverență, și accentuînd astfel gradul de politețe diferit al celor doi eroi. Antiteza devine astfel mai reliefată, mai nuanțată.

Ivan Ivanovič esli
popotčevaet vas tabakom,
to... skažet : „Smeju
li prosit', gosudar' moj,
ne imeja česti znat' čina,
imeni i otčestva, ob
odolženi?" Ivan že Niki-
forovič deēt vam prjamo v
ruki rožok svoj i pribavit

Ivan Ivanovici dacă te
cinstește cu tutun... spune :
„Pot îndrăzni, domnul meu, ne-
cunoscînd rangul, numele și pre-
numele dumneavoastră, să vă rog
să-mi faceți cinstea?" Ivan
Nikiforovici doar ce-ți dă punga
cu tutun în mîină și adăugă :

4 Lista abrevierilor folosite se găsește la sfîrșitul articolu-
lui.

tol'ko : „odolžajtes”.

„Cinstește-te!”⁵ (N.G.).

3. Cele două pronume de reverență românești pot fi folosite, în cadrul aceluiași fragment, pentru a accentua schimbarea atitudinii locutorului față de interlocutorul său, pentru a scoate în evidență trecerea vorbitorului de la un ton la altul, de la o stare sufletească la alta.

a) În unele cazuri, folosirea pronumelui de politețe medie, urmat imediat de cel de reverență maximă, reliefează trecerea de la o atitudine mai puțin reverențioasă la una plină de stimă și respect. Acest lucru se poate constata în exemplul pe care-l dăm în continuare, în care pronumele de politețe accentuează trecerea de la iritare și nemulțumire la o atitudine plină de atenție binevoitoare și de respect.

În biroul președintelui comitetului executiv intră neanunțat un necunoscut și îl deranjează pe acesta din treburile sale. Președintele, nemulțumit, i se adresează vizitatorului cu un ton iritat :

- Vam čego, tovarišč?

- Ce dorești dumneata, tovarășe?

Cînd află încă că acesta este fiul locotenentului Schmidt, cunoscutul erou de pe crucișătorul Oceaokov, atitudinea președintelui se schimbă.

- Očen' chorošo, čto vy zašli... Prostitse, a kak vaše imja?

- Foarte bine că ați trecut pe aici... Vă rog să mă iertați, care e numele dumneavoastră?(I.-P.)

5 Adresarea politicoasă nu presupune folosirea obligatorie a pronumelui dumneata sau dumneavoastră, forma verbului fiind suficientă pentru ca interlocutorul să-și dea seama dacă este vorba despre pronumele de politețe medie sau despre cel de politețe maximă (cf. V.Guțu-Romalo, Remarques sur le systeme du pronom personnel dans les langues romanes, în „Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IX-e Congrès International de linguistique romane a Lisbonne du 31 Mars au 3 Avril 1959”, Bucarest, 1959, p.81.

b) În alte cazuri, folosirea sceloreși pronume, în aceeași ordine, subliniază fenomenul invers : trecerea de la o atitudine binevoitoare la una rece și distantă.

În fragmentul care urmează, Ecaterina a II-a discută în percul palatului imperial cu o tinăără sosită din provincie. Tonul împărătesei este calm, blînd, plin de bunăvoință și de sollicitudine.

Izvinite menja, -
skazala ona golosom eščë
boleë laskovym, - esli ja
vmešivajus' v vaši dëla;
... iz''jasnite mne, v čëm
sostoit vaša pros'ba.

- Scuză-mă, spuse ea cu un
glas și mai blînd, - dacă am să
mă amestec în treburile dumi-
tale... Spune-mi, în ce constă
rugămintea dumatăle?

După ce află însă că interlocutoarea se cere grațierea lui Grinlov, pe care împărăteasa îl credea un răzvrătit împotriva tronului, atitudinea Ecaterinei devine glacială; ea începe să vorbească cu un ton oficial, rece și distant.

- Vy prosite za Gri-
něva? - skazala dama s
cholođnym vidom.

- Interveniți pentru Grinlov?
- spuse doamna, cu un aer rece.
(A.P.).

4. Folosirea celor două pronume de politețe românești, în cadrul aceluiași dialog, în ordinea dvs. - d-ta, scoate în evidență fie stabilirea între interlocutori a unor relații mai puțin protocolare, fie înlocuirea atitudinii reverențioase printr-una de indiferență, nepăsare, uneori chiar de dispreț.

a) Primul caz poate fi ilustrat prin fragmentul de mai jos, în care doi necunoscuți, pe măsură ce discută mai mult și se cunosc mai bine, renunță la forma de politețe maximă, adoptînd un ton mai puțin oficial:

- Pozvol'te uznať, vy sami iz Pitera ili iz Moskvy?

- - - - -
- Vot naprasno vy ne kupili.

- Čem že vy žit' budete, Pëtr Petrovič?

- Binevoiți a-mi spune, dumneavoastră sînteți din Petersburg sau din Moscova?

- - - - -
- Păcat că nu l-ai cumpărat dumneata.

- Și din ce ai să trăiești, dragă Piotr Petrovici? (I.T.).

b) Exemplul care urmează ilustrează cel de-al doilea caz.

Un moșier vizitează grajdurile unui geambaș. Negustorul de cai i se adresează pe un ton reverențios moșierului, acesta fiind, în acel moment, singurul lui client.

- A, nașe vam počtenie. Čaj lošadok ugodno posmotret'?

- Da, prišël lošadok posmotret'.

- A, respectele mele. Doriți poate să-mi vedeți căluții?

- Da, am venit să-ți văd căluții.

O dată însă cu sosirea unui prinț, atitudinea geambașului și schimbă. Negustorul se precipită spre noul venit și-i face temele, fără a mai acorda nici o atenție primului cumpărător. Îl expediază destul de neprotocolar pe moșier, deși încă nu încheiase cu el nici o tranzacție, pentru a se putea ocupa de „înălțimea sa” prințul. Înlocuirea formulei dumneavoastră cu pronumele de politețe atenuată dumneata are, în cazul de față, un dublu rol stilistic; pe de o parte scoate mai pregnant în evidență schimbarea atitudinii geambașului, de la un ton reverențios la nepăsare, indiferență, lipsă de interes, iar pe de altă parte accentuează deosebirea de comportament față de cei doi cumpărători : cu prințul, geambașul vorbește excesiv de politicoș, lingușitor, slugarnic, în timp ce față de primul client adoptă o atitudine de indiferență și chiar lipsă de considerație.

- Vaše sijatel'stvo!
milosti prosim!... Požalujte,
vojdite... A s vami, batjuška,
- prodolžal on, obraščajas'
ko mne, - my v drugoe vremja
pokončim... Fomka, lavku
ego sijatel'stvu.

- Poftiți, poftiți, vă rog,
înălțimea voastră... Poftiți,
vă rog, întreți... Cu dumneata,
tătuță - urmă el întorcându-se
cătrec mine, - încheiem târgul
altă dată... Fomka, o bancă
pentru înălțimea sa. (I.T.).

Exemplele noastre ilustrează faptul că rederea pronumelui vy, cu sens de politețe, prin formele românești d-ta și dvs. are, uneori, valoare stilistică, contribuind la expresivitatea traducerii realizate.

Concluziile noastre sînt valebile nu numai pentru limba rusă, ci și pentru traducerile din toate limbile în care opoziția reverențial/non-reverențial se exprimă printr-un sistem pronominal binar.

SIGLE

- A.P. - A.S.Pușkin, Opere alese, vol.II, ed. Cartea Rusă, 1954
(nuvela Fata căpitanului tradusă de Eusebiu Cămilari)
- B.P. - B.Polevoi, Noi, oamenii sovietici, București, 1949 (trad. de M.Celarian și I.Dumbrevă).
- I.-P. - I.Ilf și E.Petrov, Vițelul de aur, ed. Cartea Rusă, 1957
(trad. de I.Flavius și M.Leicand).
- I.T. - I.S.Turgheniev, Povestirile unui vînător, ed. a III-a,
București, 1959 (trad. de M.Sadoveanu).
- N.G. - N.V.Gogol, Opere alese în 6 volume, vol.II, București,
1955 (povestirea Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan
Nikiforovici tradusă de Dan Faur și Isabella Dumbrevă).

СООТНОШЕНИЕ МЕЖДУ СОБСТВЕННЫМИ И ИНОЯЗЫЧНЫМИ ЭЛЕМЕНТАМИ
В РУССКОЙ МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Ромео Кивеску и Зигфрид Вольф

Среди интересных вопросов, привлекающих к себе внимание, находится и соотношение между собственными и иноязычными элементами в русской морфологической терминологии. Образование данной терминологии в большинстве случаев основывается на собственных элементах¹, однако добрую часть ее составляют и термины, образованные при помощи как собственных, так и иноязычных элементов. В понятие "иноязычные элементы"² мы включаем корень и аффиксы, непосредственно принимающие участие в образовании русских морфологических терминов, или же целые слова-термины.

В целях анализа указанного соотношения мы использовали Словарь лингвистических терминов³ О.С.Ахмановой, откуда выписали ряд терминов, представляющих собой интерес в данном плане. Ниже мы проанализируем эти термины⁴, группируя их по видам соотношения между собственными и иноязычными элементами.

а/ В эту группу можно включить термины-дублиеты типа существительное — субстантив.

Их основной чертой является тот факт, что подавляющее большинство производных слов-терминов образовано не от исконно русского слова существительное, а от иноязычного слова субстан-

¹ А.В.Исаченко, Некоторые вопросы лингвистической терминологии, в частности славянской, Известия АН СССР, ОЛН, том XX, выпуск 1, стр. 28.

² См. об использовании метаязыковой терминологии О.С.Ахманова, К вопросу об основных понятиях метаязыка лингвистики, "Вопросы языкознания", 1961, 5, стр. 115-121; Victor Vasenco, Probleme de terminologie lingvistică, București, 1975, стр. 44.

³ О.С.Ахманова, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1966.

⁴ О характерных чертах терминов см. А.А.Реформатский, Что такое термин и терминология?, Москва, 1959, стр. 14, 23.

тив. Тут можно, по-нашему, оговориться и уточнить, что сама форма существительное предельно окончательна, поэтому других слов от нее образовать нельзя, хотя данное слово – имя существительное, и можно было бы предположить возможность образования других слов. Но присущая ему сходная с именем прилагательным форма не позволяет образовать каких-либо производных слов¹.

Термин, называющий переход имен прилагательных в имена существительные, происходит от иноязычного корня – субстантив: субстантивация, причем суффикс -ация – это результат адаптации французского суффикса -ation к фонетической системе русского языка. Тут следует отметить, кстати, что во французском языке нет существительного ^x substantivation, а также, что термин субстантивация образован иноязычными элементами в самом русском языке по создавшейся в данном языке модели:²

корень + /суффикс. -иализ, -из/ + суффикс. -ация.

Ср. адвербиализация, адъективация, вербализация, прономинализация и т.д.³.

Во всех приведенных примерах суффикс -ация указывает на процесс, точнее на переход разных частей речи в определенную часть речи.

Наряду с словом субстантивация наличествует и слово субстантивирование, в котором мы находим русский суффикс -ание. Дублета такого рода образования у других вышеприведенных при-

¹См. и И.Ф.Прошченко, Лексика и словособразование русского языка советской эпохи, Москва, 1975, стр. 41.

²О способах словопроизводства вообще и, в частности, в области терминологии, см. Е.А.Васильевская, Словосложение в русском языке, Москва, 1962, стр. 142; Е.Фодор, Словосложение в восточнославянских языках, "Romanoslavica", IX, 1963, стр. 106-108.

³В связи с этим см. и Romeo Chivescu, Siegfried Wolf, Rolul elementului francez in constituirea terminologiei lingvistice ruse, "Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică", București, 1970, стр. 1023-1026.

веров нет.

В эту же группу входят и производные слова: субстанти-
вированные, субстантивный, которые, как мы видим, образованы
от иноязычного элемента с помощью собственных элементов, опреде-
ляющих ту или другую часть речи, которая нужна для выражения
мысли, т.е. -анше, для формы причастия, -ный, для формы имени
прилагательного.

б/ К этой группе относятся термины, называющие части
речи, образованные от собственных корней, не имеющих дублетов
иноязычного происхождения. Например: имя/ прилагательное, гла-
гол, местоимение, числительное, наречие, предлог, союз.

Зато термины, образованные с помощью собственных и ино-
язычных элементов, появляются в процессе словопроизводства.
Прежде всего образование терминов, называющих переход слов в
данные части речи. Ср.: адъективация / фр. adjectif + ation -
x adjectivation / , прономинализация / фр. pronominal + ation -
x pronominalisation / , вербализация / фр. verbal + isation
x verbalisation / , адвербиализация / фр. adverbial + isation
x adverbialisation / , конъюнкционализация / фр. conjunction +
aliation - x conjunctivisation / и т.п.¹. Мы встречаем
также форму на -ание. Например: адъективирование, которая сосу-
ществует вместе с формой адъективация.

Как нам кажется, заслуживает внимания тот факт, что тер-
мин-/имя/ существительное образует и слово местоимение: местои-
менность. Однако суффикс -ость², хотя и имеет абстрактное значе-

¹ Все слова-термины, обозначенные звездочкой /x/, предоста-
влены нами; они не включены в использованные нами лингвистиче-
ские словари, например: J. Marouzeau, Lexique de la terminologie
linguistique française, allemand, anglais, italien, 3-e éd., Paris,
1951.

² 20 значений абстрактных суффиксов в научных терминах
с л. лингвистические проблемы научно-технической терминологии,
Москва, 1970, стр. 116, 121.

ние, обозначает не переход других частей речи в местоимение, а "указывает на предмет, процесс, определяемые данной речевой ситуацией"¹.

Из собственно русских терминов, которые мы привели выше, лишь слово глагол образует производное имя существительное, а именно: оглаголивание, причем с помощью исключительно собственно русских элементов. К данному термину есть дублет: вербализация, частотность которого, как свидетельствуют наши статистические данные², весьма сходна с частотностью термина оглаголивание. Можно даже констатировать, что частотность термина вербализация куда больше той, которую мы обнаруживаем у термина оглаголивание.

К производным терминам, образованным с помощью иноязычных и собственных элементов, наличествуют дублеты – собственно русские термины. Например: вербальный – глагольный; проминальный – местоименный; адвербиальный – наречный. На этот раз, хотя частотность терминов, содержащих иноязычный элемент довольно высокая, собственно русские термины употребляются намного чаще.

У термина числительное нет производных слов с элементами как собственных, так и иноязычных, а у термина предлог мы находим только одно производное слово, образованное с помощью русского суффикса -н-: предложный.

В эту же группу следует включить и термины причастие и деепричастие, у которых есть производные термины, образованные на основе исключительно русских терминов: причастный, деепричастный; есть однако к термину деепричастие довольно редко

¹ См. О. С. Ахманова, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1966, **в. в.**, "местоименность".

² Мы консультировали статьи, опубликованные в последние годы в журналах "Известия АН СССР, ОЛЯ", "Вопросы языкознания", "Русский язык в школе", "Русский язык в национальной школе", "Русский язык за рубежом" и др.

употребляющийся дублет герундий, а к производному термину причастный есть дублет партиципальный, в котором, как видно, накладываются вместе элементы как собственные, так и иноязычный.

В/ Особую, хотя и весьма небольшую группу, составляют, по-нашему, производные термины, которые можно было бы назвать "терминами вторичного образования". Сюда относятся: приадекативный (при + адекативный); адвербальный (ад + вербальный); адноминальный (ад + номинальный) и т.д.

Термин приадекативный образован по модели:

при + корень + н + ый > приадекативный.

К нему нет дублета, образованного с помощью собственного элемента исключительно.

К терминам адвербальный и адноминальный есть дублеты: приглагольный и, соответственно, приименный или присубстантивный.

Тут необходимо сделать одно замечание: там, где есть дублеты, при вторичном образовании терминов употребляется иноязычный элемент – приставка ад-. Ср.:

номинальный – глагольный

адноминальный – приглагольный.

На наш взгляд, можно уточнить, что в таких случаях мы обнаруживаем своего рода закономерность, которой не находим в положении, когда нет собственного термина. См., например, термин приадекативный. Правда, здесь нужно оговориться и обратить внимание на то, что в данном термине приставка ад- включена уже первоначально в иноязычное слово адекатив, от которого образуется первичный термин: адекативный. Поэтому при необходимости образования вторичного, приставочного термина нужно было прибегнуть к другой, собственно русской приставке при, хотя этот

способ словообразования и создает положение избыточности, когда в одном слове сосуществуют два аффикса, семантически одинаково значащих: при + ад = при + дри. Однако другого решения необходимости образовать вторичный, приставочный термин от слова адъективный, наверное, не было бы. Уж не говоря о том, что собственно русский термин /имя/ прилагательное не содержит ни малейшей возможности словообразовательной продуктивности.

г/ Наконец, группа, в которую можно включить термины, называющие падежи и наклонения. Прежде всего тут надо подчеркнуть, что собственно русские термины состоят из двух слов: именительный падеж, повелительное наклонение и т.д. и что многие наряду с ними употребляющиеся иноязычные термины однословны. Ср.: номинатив, императив и т.п. Следует также отметить, что все иноязычные термины этой группы мужского рода. См.: номинатив, генитив, аккузатив, абессив, императив, индикатив, конъюнктив. Собственные термины, называющие падежи, мужского рода, а те, которые называют наклонения – среднего рода. Например: винительный падеж; изъявительное наклонение и т.д.

Иноязычный элемент составляет вместе с собственно русскими элементами термины-дублиеты: творительный падеж – инструментальный падеж; звательный падеж – вокативный падеж. Впрочем, это единственные термины данной группы, образованные по указанной модели.

К двум собственным терминам нет дублиетов, содержащих целиком или частично иноязычный элемент. Это термины: дательный падеж и предложный падеж.

Весьма интересно, по-нашему, тут отметить, что в отличие от терминов первой группы, от которых нельзя образовать производные слова и которые остаются неизменяемыми по родам,

хотя и имеют форму имени прилагательного, слова, входящие в группу терминов, называющих падежи и наклонения, могут изменяться по родам. Ср.: звательный падеж – звательная форма; повелительное наклонение – повелительная форма. Безусловно, это объясняется тем, что, например, термин повелительное наклонение является результатом объединения двух слов, стоящих рядом друг с другом благодаря согласованию имени прилагательного повелительный с именем существительным наклонение. Вне терминологического сочетания повелительное наклонение слово повелительный ведет себя, как любое согласуемое слово, образуя другие, новые термины с разного рода именами существительными. Ср.: повелительная форма, повелительный тон и т.д.

Итак, между собственными и иноязычными элементами, участвующими в образовании русской морфологической терминологии, есть явно тесное соотношение. Оно делает порой необходимым употребление иноязычных элементов или целого слова в отсутствие собственного. С другой стороны, наличие и употребление дублетов-иноязычных терминов свидетельствует о некоторой тенденции русской морфологической терминологии к интернационализации.

Mărimi fonostatistice în "lexicul standard"
al limbii slovace

Anton Tănăsescu

1. Materialitatea cuvîntului sau proprietatea lui fizică poate fi redată în numărul de foneme sau de silabe ale cuvîntului¹. Din aceste două modalități am optat, în cercetarea noastră, pentru prima. Această opțiune este motivată atât de faptul că fonemele reprezintă elemente certe ale celei de a doua articulații² cît și inconvenabilității segmentării silabice care, în limba slovacă, prezintă dificultăți³, ceea ce duce la imposibilitatea de a determina cantitativ tipurile silabice.

1.1. Mărimea fizică a vocabulelor am indicat-o în număr de foneme potrivit inventarului fonologic al limbii literare slovace stabilit de Eugen Pauliny⁴.

1.2. Acesta⁵ recunoaște în limba literară slovacă următoarele foneme consonantice:

p	t	t'	k
b	d	d'	g
	c	č	
	dz	dž	
f	s	š	ch
v	z	ž	h
m	n	ň	
	l	l'	
r			
		j	

următoarele foneme vocalice scurte:

o	a	u
e	ä	i

următoarele foneme vocalice lungi:

ó	á	ú
é		í

¹ Cf. Constant Manca, Studii statistice de lingvistică romanică, SCL, XX, Nr.2, 1972, p.177.

² Cf. André Martinet, Éléments de linguistique générale, Paris, 1961, p.17-19.

³ Cf. Eugen Pauliny, Fonológia spisovnej slovenčiny, Bratislava, 1968, p.44-45.

⁴ Op.cit., p.51 și urm.

⁵ La notația fonemelor slovace am folosit exact semnele lui E.Pauliny, cf. ibid. p.51.

următorii diftongi

ô   ia   iu
ie

Diftongii ô, ia, ie, iu sînt considerați de Eugen Pauliny⁶ sevoențe bifonematice, compuse din două foneme scurte, respectiv din y sau i și dintr-o vokală scurtă silabică (yo , ia , ie , iu).

1.3. Cele 2573 de vocabule considerate de Josef Mistrik, în Frekvencia slov v slovenšine⁷, (FSS) drept "nucleul fondului de cuvinte" sau "lexicul standard" al limbii slovace, au fost înregistrate pe fișe în transcriere fonematică. Transcrierea a fost necesară și pentru a evita eventuale erori în stabilirea lungimii fonematice a cuvintelor, datorate notării, în limba slovacă, a unor fenomene prin grupuri de două litere, de ex: ch, dz, dž.

Menționăm că Dicționarul de frecvență folosește un eșantion de 1.000.000 de cuvinte extrase din 60 de opere aparținînd a cinci variante stilistice. Din acest eșantion s-au selectat 2.573 de vocabule care apar în toate cele cinci subeșantioane stilistice (dialog, beletrie, poezie, jurnalistică, proză științifică). "Lexicul standard" acoperă mai mult de 90% din lungimea textelor cercetate, vocabulele acestuia posedînd un indice de dispersie relativ ridicat și înregistrînd valori maxime de frecvență relativă. Frecvența relativă calculată de FSS reprezintă produsul dintre frecvența absolută și dispersie ($f = f \cdot D$).

1.4. Din punct de vedere cantitativ situația lungimii fonemice a "lexicului standard" se prezintă după cum se vede în tabelul T.1.4.

1.4.1. Cele 2.573 de vocabule ale "lexicului standard" (LS) au o lungime fonemică variînd între 1 și 16 foneme.

1.4.2. Lungimea fonemică medie a cuvîntului este de 6,162. După cum se vede, cuvintele în vocabular au o lungime medie destul de mare, aceasta situîndu-se aproximativ la o treime din lungimea maximă. Lungimea aceasta se referă, așa cum am spus, la vocabular și nu la text. Este greu a determina lungimea medie în text întrucît în LS vocabulele sînt înregistrate numai în forma lor de adresă⁸.

1.4.2.1. Pentru a vedea care este lungimea medie în text, am apelat la un calcul care, cu aproximație destul de mică ne dă și această mărime. Am calculat după datele frecvenței relative lungimea

⁶ Op.cit., p.68,72.

⁷ Bratislava, 1969, p.112-123.

⁸ Georges Matoré, Histoire des dictionnaires français, Paris, 1968, p.9 și urm.

în foneme a părții de eșantion acoperite de LS și apoi am observat că lungimea medie în text este de 3,604.

Diferența relevantă între cele două mărimi ne permite să observăm deosebirea importantă dintre aspectul fizic al inventarului lexical al limbii slovace și acela al elementelor acestui inventar așa cum apar în text. Aspectele flexionare pe care le iau cuvintele slovace în mesaj fac ca lungimea fizică a acestuia, la a doua articulație să difere foarte mult de lungimea fonematică a unităților unui vocabular⁹.

1.4.2.1.1. Desigur că aici a intervenit eroarea cauzată de lipsa lungimii fonematice a formelor flexionare din text.

1.1.2.1.2. Potrivit unui text statistic făcut asupra unui eșantion de 10.000 cuvinte am observat că aproximația în ceea ce privește aceste date este de 0,07%¹⁰ fapt care ne permite să considerăm valide rezultatele obținute de noi prin calculul expus mai sus.

1.4.2.2. Din datele de mai sus remarcăm că lungimea fonemică medie a unui cuvânt în text reprezintă aproximativ jumătate din lungimea fonemică medie a vocabulelor care aparțin LS. Faptul se explică ușor dacă ne gândim că cele mai frecvente cuvinte sînt și cele mai scurte¹¹.

1.4.2.3. Ar fi interesant de văzut comparativ cu alte limbi slave și eventual cu alte limbi din altă familie sau alt tip care este raportul cantitativ dintre lungimea cuvintelor așa cum apare într-un vocabular sau într-un text. Mămine ca cercetări ulterioare să aducă date în acest domeniu.

1.4.3. Potrivit rangului de frecvență elementele vocabularului se grupează în patru clase așa cum se poate observa din tabelul T. 1.4.3.

1.4.3.1. Vocabulele de 5,6 și 7 foneme sînt în număr de 1.539, ceea ce reprezintă mai mult de jumătate din totalul LS (avînd o pondere procentuală în vocabular de 59,813%). În text ele ocupă un loc mai puțin important acoperind numai 28,712% din frecvență.

1.4.3.2. Ponderea cea mai scăzută în vocabular o au vocabulele cu lungimi situate la extreme: foarte mici, mono sau bifonematice și, foarte mari, 11-16 foneme¹². Astfel, vocabulele de 3 și 9

⁹ Adoptăm terminologia propusă de Charles Muller, Initiation à la statistique linguistique, Larousse, Paris, 1964, p.133 și urm.

¹⁰ Este adevărat că aproximația noastră întrece puțin valorile erorii standard (0,05%) dar acest fapt nu are consecințe asupra valabilității datelor de ansamblu. Faptul că este cunoscută valoarea exactă a aproximației ne permite să fixăm și limite de valabilitate rezultărilor noastre.

¹¹ Cf. tabelul T.1.4. și graficul G 1.4.5.

foneme reprezintă o pondere în vocabular de 11,542% și 23,274% în text. Procentajul relativ ridicat de frecvență al acestei grupe rezultă din însumarea clasei de cuvinte de trei foneme care sînt foarte frecvente (așa cum arată frecvența lor medie de 809,257%).

1.4.3.3. Rangul diferit în vocabular și text al unor clase echifonematice se explică prin legea lui Zipf¹³.

Pe primele locuri în vocabular se află vocabulele de 5,6 și 7¹⁴ foneme, urmate de cele de 4 și 8 foneme (care reprezintă o pondere de 22,541% în vocabular și numai 12,294% din totalul frecvenței LS).

1.4.3.4. Singura clasă cu valori semnificative pe care o mai discutăm este cea formată din 2 și 11 foneme care reprezintă o pondere în vocabular de 1,787% și 20,154% din eșantion. Este evident și aici că procentajul ridicat de frecvență al grupelor rezultă din însumarea clasei de cuvinte de 2 foneme care sînt frecvente (așa cum arată frecvența lor medie: 3956, 346).

1.4.4. Frecvența relativă a vocabulelor din LS se află în raport invers proporțional cu lungimea lor. Cele mai înalte cote realizează vocabulele cu lungimi de 2 și 3 foneme urmate de cele cu lungimi de 1, 5, 4 foneme. Situația aceasta confirmă o dată în plus legea lui Zipf, potrivit căreia frecvența cuvintelor este invers proporțională cu rangul lor¹⁵.

1.4.5. Valorile numărului și frecvenței vocabulelor pot fi înscrise pe două coordonate unde ordonata înregistrează mărimile frecvenței și abscisa pe cele ale vocabularului, ca în graficul G.1.4.5.

1.4.5.1. Curba înregistrată are înclinări deosebite care pot fi împărțite în două tipuri: pantă abruptă (cea care reprezintă raportul dintre număr și frecvență a cuvintelor de 1, 2, 3 foneme) și pantă lină (cea care reprezintă raportul dintre număr și frecvență a cuvintelor de 3... 16 foneme).

Curba aceasta ilustrează legea lui Zipf validă, așa cum am arătat și în "lexicoul standard" al limbii slovace literare.

1.4.5.1.1. Clasele echifonematice din LS pot fi reprezentate statistic ca în graficul G. 1.4.5.1.1.

Dacă luăm în considerare valorile realizate observăm că distribuția claselor echifonematice formează o curbă "în clopot" în al cărei vîrf se situează valorile maxime ale cuvintelor de cinci și șase foneme.

¹³ Cf. Charles Muller, *Op.cit.*, p.88.

¹⁴ Cf. mai sus punctul 1.4.3.1.

¹⁵ Această lege este valabilă și în cazul în care se ia în considerare lungimea cuvîntului. Cf. Jozef Mistrík, *op.cit.*, p.88.

Panta ascendentă are patru puncte iar cea descendentă șase puncte a căror valoare coboară la același nivel.

Valorile cele mai apropiate de medie sînt și cele mai numeroase, realizînd ponderea cea mai importantă în vocabular.

Reținem caracteristic pentru LS faptul că vocabulele de o lungime inferioară mediei sînt și mai puține și mai mult distanțate între ele ca număr.

1.4.5.1.2. Frecvența claselor echifonematice prezintă valori care se înscriu pe o curbă cu alte caracteristici decît aceea discutată la pct. 1.4.5.1. Vezi reprezentarea grafică în G. 1.4.5.1.2.

Curba aceasta se deosebește de aceea a numărului vocabularului prin pante care contravin legilor potrivit cărora frecvența descrește invers proporțional cu numărul cuvintelor.

"Anomalia" acestei curbe apare la cuvintele de cinci foneme a căror frecvență nu are o evoluție corespunzătoare numărului lor în vocabular (curba frecvenței nu descrește potrivit legii lui Zipf).

1.4.5.1.2.1. Pentru a studia mai amănunțit această "anomalie" am întreprins o cercetare personală asupra a două eșantioane de cîte 5000 de cuvinte, culese, în măsura posibilului, din lucrări care au stat și la baza FSS.

Cele două eșantioane, alcătuite stilistic potrivit aceleași concepții a FSS, cuprind următoarele lucrări din care am extras subeșantioane în lungime de 1000 de cuvinte:

Eșantion A (5000 de cuvinte):

1. Dialog: Peter Karvaš, Pacient sto štrnást', Bratislava, 1956, p.7 și urm.
2. Beletrie: Dominík Tatarka, Prutené kreslá, Bratislava, 1964, p.7 și urm.
3. Poezie: Ján Smrek, Verše vybrané, Bratislava,
4. Publicistică: Pravda, nr.128 A, 3 iunie 1975; nr.132 A, 7 iunie 1975.
5. Științifice: Botanika pre l. r. svä, Bratislava, 1968, p.98 și urm.

Eșantion B (5000 de cuvinte):

1. Dialog: Jozef-Gregor Tajovský, Aktovky, Martin, 1953, p.23 și urm.
2. Beletrie: Rudolf Jašík, Čierne a biele kruhy, Bratislava, 1961, p.47 și urm.
3. Poezie: Vojtech Mihálik, Lyrika, Bratislava, 1957, p.116-120; 157-159; 332-334.

4. Publicistică: Smena, nr.153, 2 iulie 1975.

5. Stiințific: Fyzika pre 2-3 roč. gymn., Bratislava, 1972, p. 10 și urm.

1.4.5.1.2.2. Situația fonostatistică a acestor eșantioane este prezentată în tabelele T. 1.4.5.1.2.2.1. și T. 1.4.5.1.2.2.2.

Tabelul T. 1.4.5.1.2.2.1. redă valorile fonostatistice absolute ale celor două eșantioane, iar tabelul 1.4.5.1.2.2.2. centralizează datele și dă și ponderile procentuale ale acestora.

1.4.5.1.2.3. Valorile înscrise în T. 1.4.5.1.2.2.1. și T. 1.4.5.1.2.2.2. sînt reprezentate grafic în G. 1.4.5.1.2.2.1.1. (situația eșantionului A), G. 1.4.5.1.2.2.1.2. (situația eșantionului B), G. 1.4.5.1.2.2.2.1. (valorile procentuale comparate ale celor două eșantioane) și G. 1.4.5.1.2.2.2.2. (valorile procentuale generale ale eșantionului AB).

1.4.5.1.2.4. Din datele de mai sus reiese clar că fiecare subeșantion și eșantion are o curbă proprie, bine conturată care are totuși aceeași alură, comună limbii slovace, după cum se vede clar din comparația tuturor graficelor.

În cadrul acestor curbe sînt apropieri mai mari care merită relevate: astfel se grupează sub aceeași alură pe de o parte curbele descrise de valorile fonostatistice ale subeșantioanelor colocvial, beletristic și poetic iar pe de altă parte curbele valorilor din subeșantioanele publicistic și științific.

Datele acestea subliniază o dată mai mult apropierea dintre stilul publicistic și cel științific, care transpare mai ales în domeniul lexical. Aceste coincidențe pun în relief distincția pe plan stilistic: artistic - nonartistic. Este probabil ca deosebirea fonostatistică să se datoreze în primul rînd frecvenței mai ridicate a neologismelor și a formațiilor savante din stilul științific, de al cărui model lexical se apropie mai mult limbaajul presei.

1.4.5.1.2.5. În testul nostru fonostatistic apare cum e și normal¹⁶, o nouă lungime fonemică a cuvintelor care depășește lungimea maximă din LS. Pe linia celor spuse mai sus, remarcăm că aceste cuvinte apar în subeșantionul publicistic, poartă de intrare a neologismelor și locul unde apar de obicei cele mai neașteptate formații lingvistice.

¹⁶ Este evident că aceste cuvinte, hapax legomena în eșantioanele studiate de noi, nu se selectează prin indici cantitativi mai ridicați.

1.4.5.2. Alura graficelor G. 1.4.5.1.2.2.2.1. și G. 1.4.5.1.2.2.2.2. se aseamănă cu aceea a graficului G. 1.4.5.1.2. testul nostru confirmă datele FSS și în același timp caracteristicile fonostatistice ale limbii slovace.

1.4.5.2.1. Saltul necaracteristic al curbei frecvenței cuvintelor de 3...5 foneme apare clar în toate testele efectuate. Il luăm ca pe un fapt a cărui explicație nu o putem da, dar care o presupunem a fi în structura fonostatistică a flexiunii slovace care se schimbă în text față de modul cum apare în vocabular¹⁷.

Avansăm această explicație pe care trebuie să o conjugăm cu presupunerea că fiecare stil are o structură fonostatistică specifică¹⁸. Din graficele care prezintă situația eșantioanelor noastre A și B se poate observa că alura curbelor respective este foarte asemănătoare.

1.4.5.2.2. Din graficul centralizator cu valorile procentuale generale (G. 1.4.5.1.2.2.2.2.) rezultă că limba literară slovacă în ceea ce privește lungimea fonemică a cuvintelor nu urmează riguros legea lui Zipf.

Care sînt situațiile neconforme acestei legi: frecvența superioară a cuvintelor de 5 foneme față de cea de 4 foneme în LS și frecvența mai mare a cuvintelor de 5 foneme față de cea de 3 și 4 foneme rezultată din cercetarea noastră personală.

Fenomenul semnalat are aspecte cantitative neneglijabile, dar în limite relativ moderate (în loc ca scăderea să se facă uniform, ea se face cu o diferență de aproximativ 3.26% care nu urmează scara descrescîndă a valorilor, așa cum presupune legea lui Zipf).

De accentuat că "anomalia" la legea lui Zipf apare, cum se vede din grafice, absolut în toate stilurile și la orice eșantion.

Explicația acestui fenomen este probabil să fie în faptul că formele flexionare slovace sînt diferite ca lungime de cele adrese, ceea ce face ca curba descendentă a frecvenței cuvintelor să aibă un aspect deosebit în locul unde înregistrează cuvinte de 3...5 foneme.

¹⁷ Cf. graficele G. 1.4.5.1.1. și G. 1.4.5.1.2.

¹⁸ Nedeterminată încă stilistic cu o aproximație bună.

T. 14.

LUNGIMEA FONEMICĂ	VOCABULAR		FRECVENȚĂ		FRECVENȚĂ MEDIE
	NUMĂRUL DE VOCABULE	Pondere PROCENTUALĂ	RELATIVĂ	Pondere PROCENTUALĂ	
1	8	0,310	76260	14,864	9532,500
2	26	1,010	102863	20,050	3956,346
3	140	5,441	113296	22,083	809,257
4	280	10,882	50925	9,926	181,875
5	547	21,259	80007	13,594	146,265
6	546	21,220	43497	8,478	79,669
7	446	17,333	23802	4,639	53,367
8	300	11,659	12153	2,368	40,510
9	157	6,101	6114	1,191	38,942
10	81	3,148	2659	0,557	35,296
11	20	0,777	538	0,104	26,900
12	12	0,466	366	0,071	30,500
13	7	0,272	247	0,053	35,285
14	2	0,077	87	0,048	43,500
16	1	0,038	26	0,005	26,000
	2573		513042		199,394

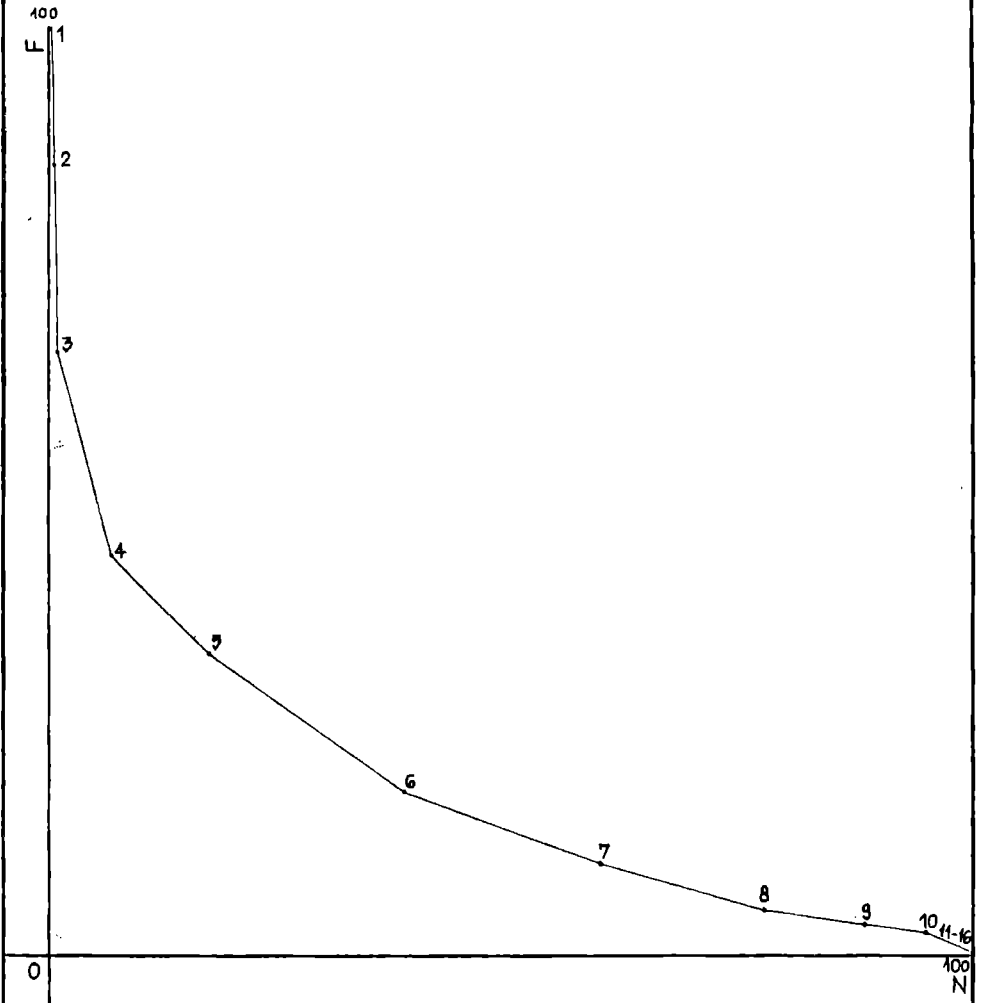
T. 1.4.3.

LUNGIME FONEMICĂ	VOCABULAR	FRECVENȚĂ RELATIVĂ	VOCABULAR		FRECVENȚĂ	
			INSUMARI PARTIALE	PONDERE PROCENT- TUALĂ	INSUMARI PARTIALE	PONDERE PROCENT- TUALĂ
5	547	80007				
66	546	43497	1093	42,497	123504	24,072
7	446	23802	1539	59,813	147306	28,712
	1539	147306				
4	280	50925				
8	300	12153	580	22,541	63078	12,294
	580	63078				
3	140	132296				
9	157	6114	297	11,542	119410	23,274
	297	119410				
2	26	102865				
11	20	538	46	1,787	103403	20,154
	46	103403				

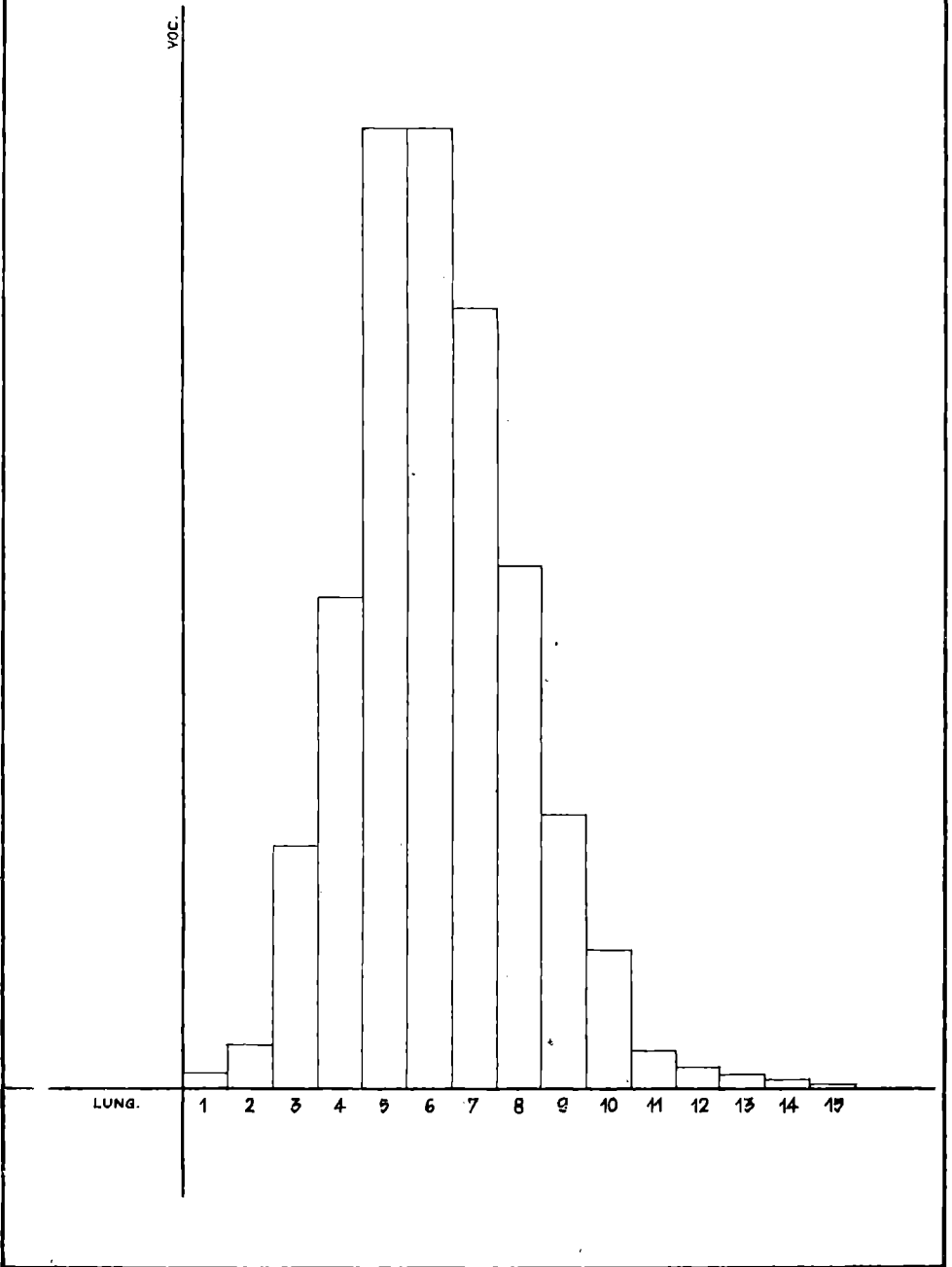
LUN- GIME FONE- MICA	DIALOG		BELETRIE		POEZIE		PUBLICISTICA		TEXTE ȘTIIN- TIFICE	
	ESANTION		ESANTION		ESANTION		ESANTION		ESANTION	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1	66	66	70	93	94	78	108	101	97	62
2	180	282	197	185	161	191	102	100	111	147
3	158	160	123	131	165	128	48	46	49	65
4	109	124	100	115	118	131	54	52	61	71
5	133	138	137	139	158	200	99	109	115	102
6	130	93	111	119	130	116	107	114	114	95
7	75	60	74	69	77	71	80	120	125	153
8	64	40	53	64	45	40	71	110	122	146
9	38	23	57	48	32	26	103	89	78	60
10	27	12	36	23	12	7	90	62	54	49
11	14	2	23	5	4	7	66	34	30	22
12	4		9	6	1	3	29	24	23	13
13			5	1	1	2	12	14	6	9
14	2		1	1	2		20	16	5	3
15							4	4	8	2
16			2				6	2	1	1
17			2	1				2	1	
18										
19								1		
20							1			

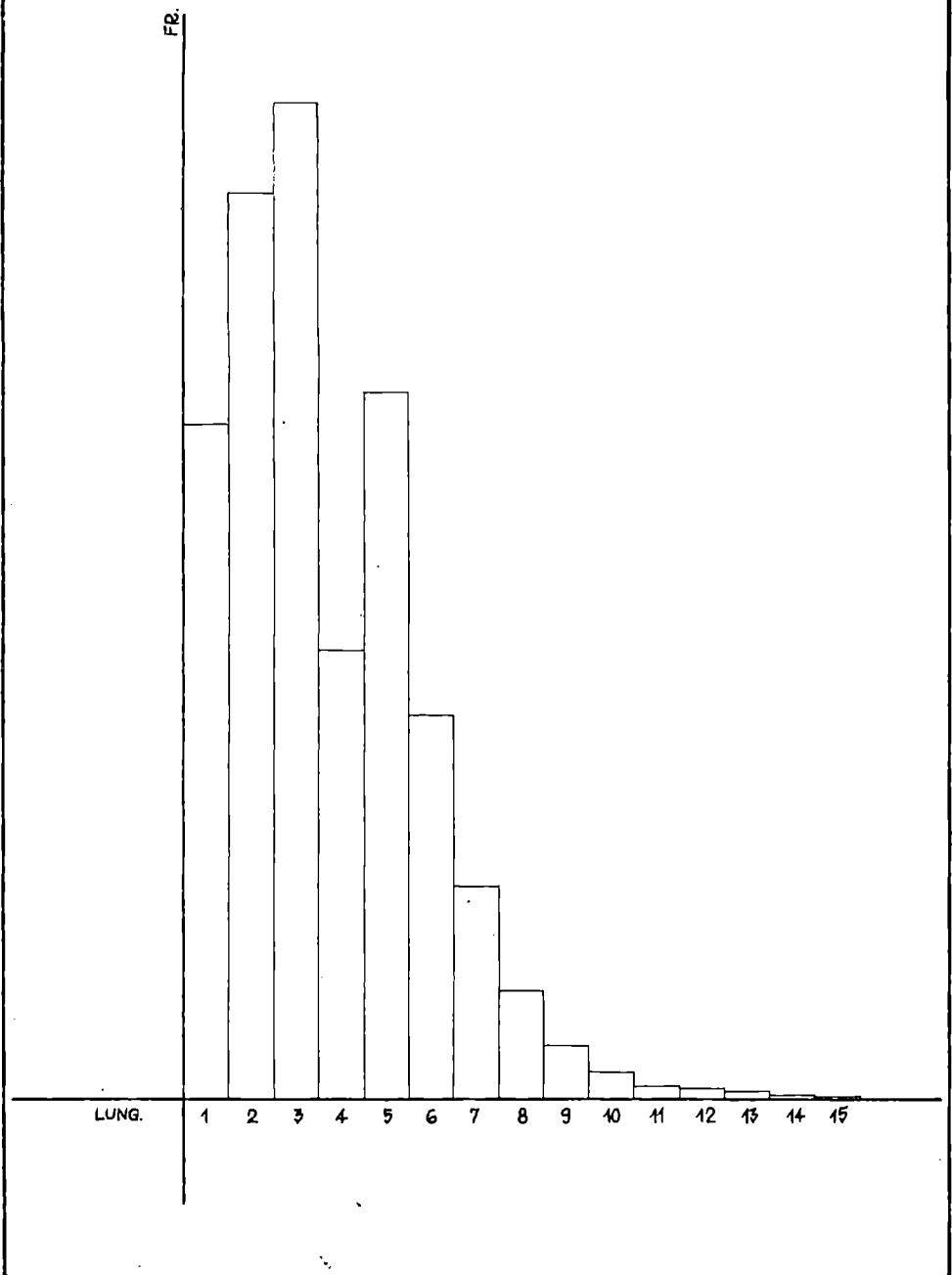
T. 1.4.5.1.2.2.2.

LUN- GINE PONE- MICA	ESANTION A		ESANTION B		S U M A	
	VALORI ABSOLUTE	VALORI PROCENTUALE	VALORI ABSOLUTE	VALORI PROCENTUALE	VALORI BASOLUTE	VALORI PROCENTUALE
1	435	8,700	400	8,000	835	8,350
2	751	15,020	905	18,100	1656	16,560
3	543	10,860	530	10,600	1073	10,730
4	442	8,840	493	9,860	935	9,350
5	642	12,840	688	13,760	1330	13,300
6	592	11,840	537	10,740	1129	11,290
7	431	8,620	473	9,460	904	9,040
8	355	7,900	400	8,000	755	7,550
9	308	6,160	246	4,920	554	5,540
10	219	4,380	153	3,060	372	3,720
11	137	2,740	70	1,400	207	2,070
12	66	1,320	46	0,920	112	1,120
13	24	0,480	26	0,520	50	0,500
14	30	0,600	20	0,400	50	0,500
15	12	0,240	6	0,120	18	0,180
16	9	0,180	3	0,060	12	0,120
17	3	0,060	3	0,060	6	0,060
18						
19			1	0,020	1	0,020
20	1	0,020			1	0,020

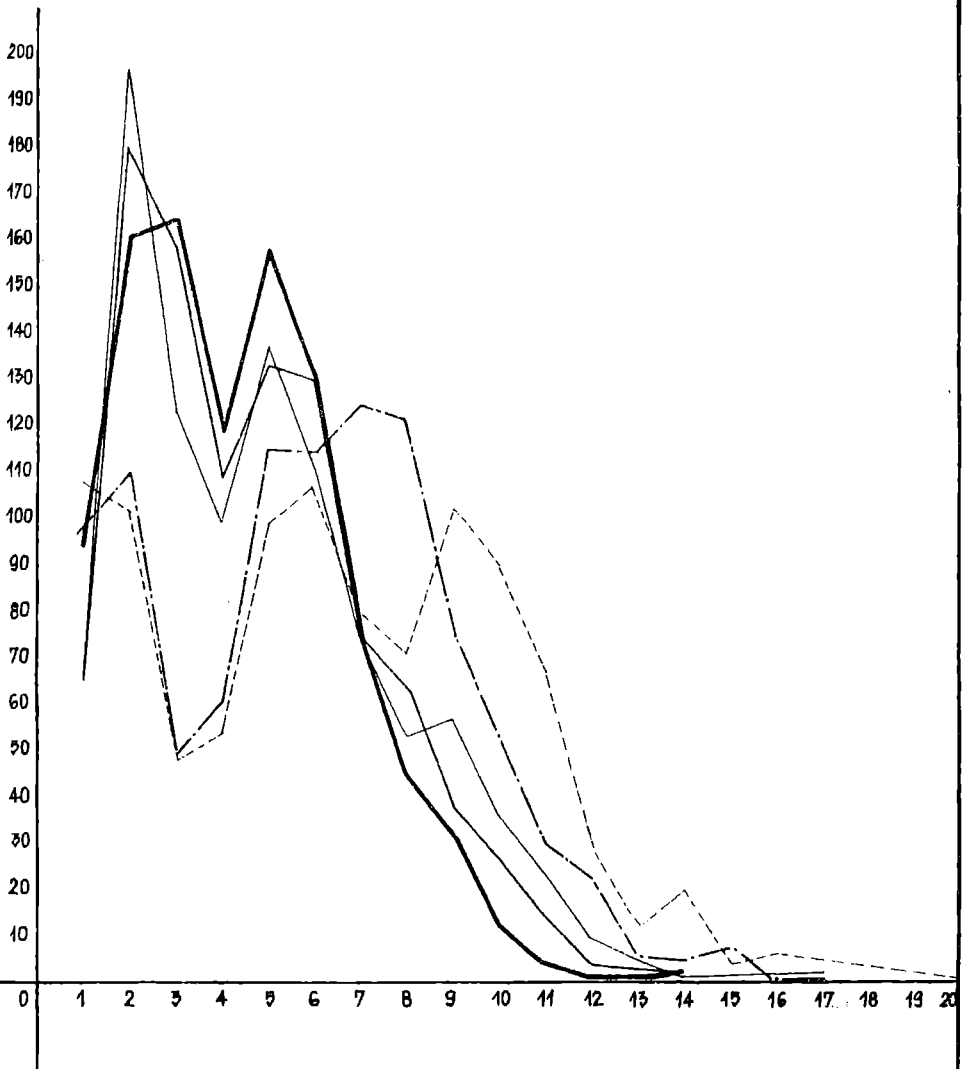

EȘANTION A

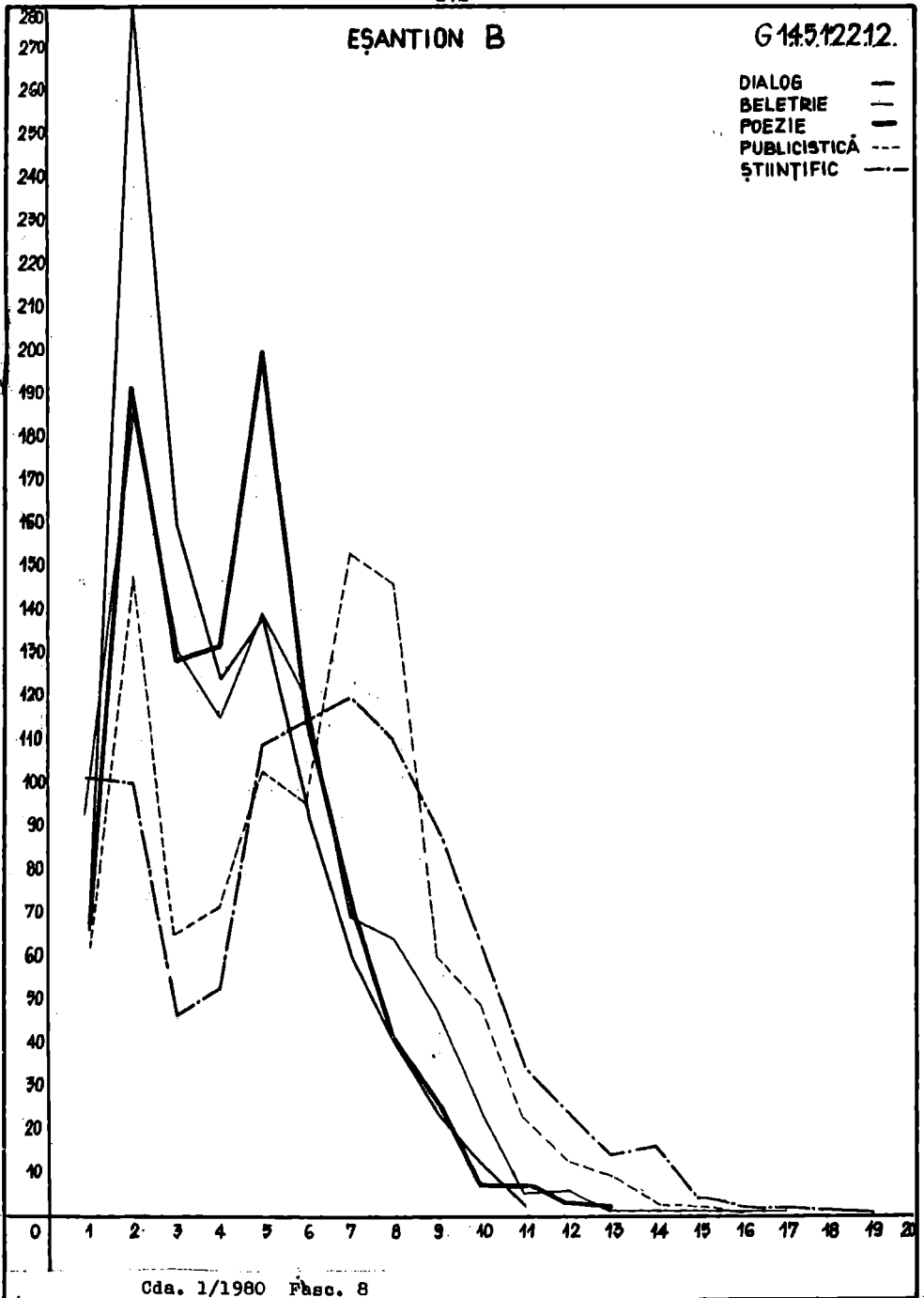
G. 14512211

DIALOG —
 BELETRIE —
 POEZIE —
 PUBLICISTICĂ - - -
 ȘTIINȚIFIC - · -

EȘANTION B

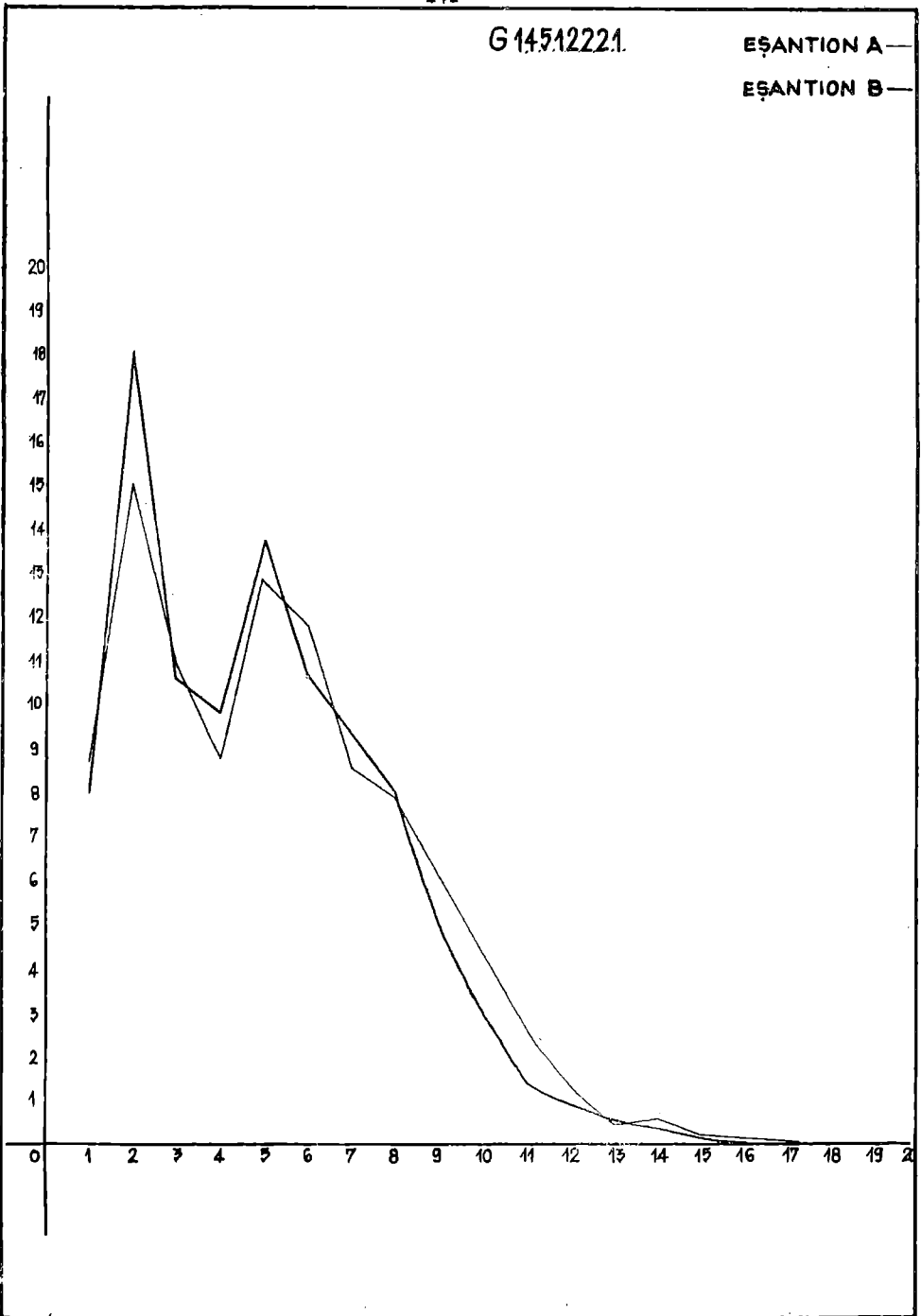
G 14.5.122.12.

G 14512221.

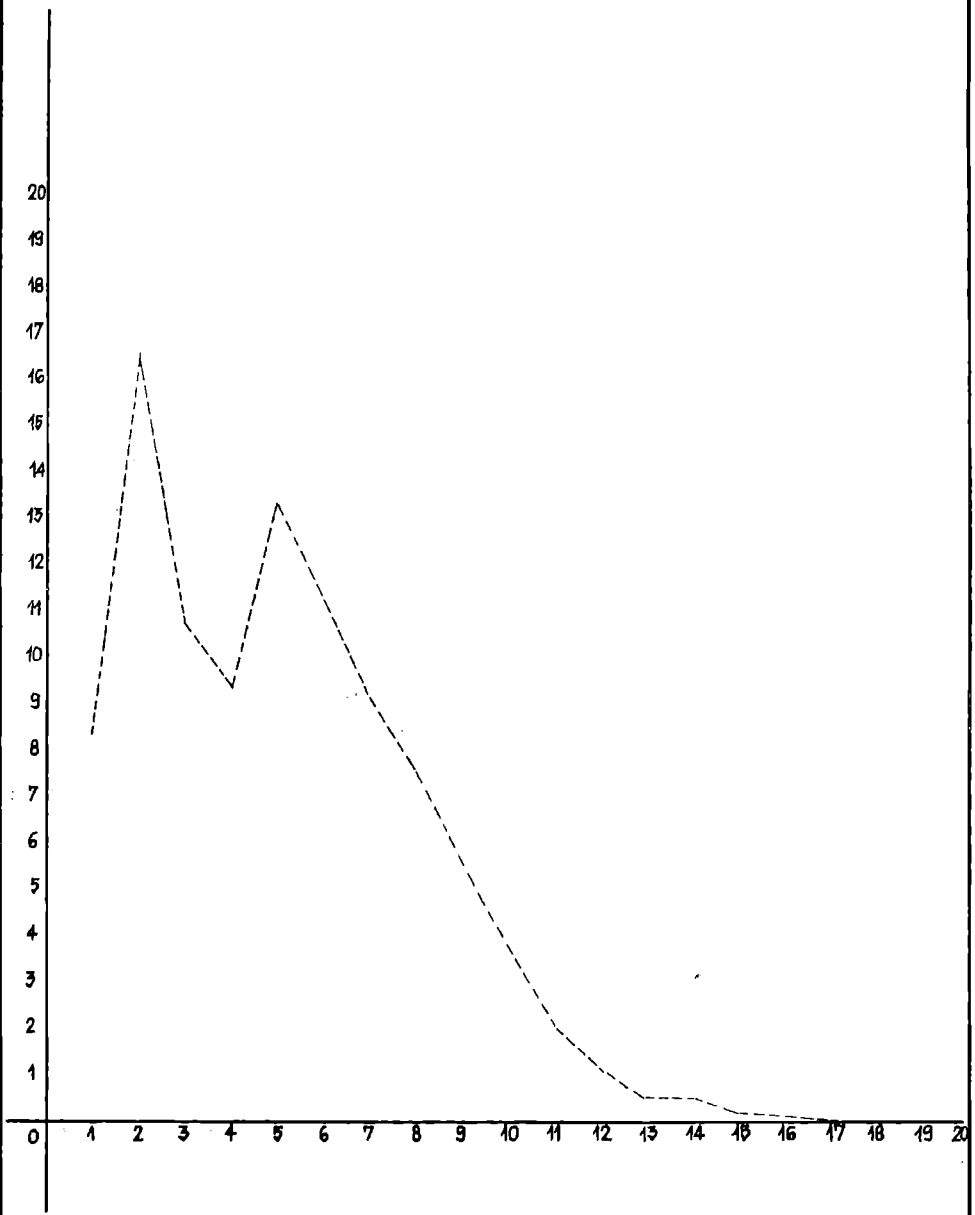
ESANTION A —

ESANTION B —

EŞANTION AB

G 14512222

ЗАМЕТКИ О ТЕРМИНЕ ОККАЗИОНАЛЬНЫЙ

Екатерина Фодор

Терминология науки и техники подвержена изменениям, как и многие другие лексические подсистемы языка. Выходят из употребления одни термины, переосмыслиются другие, рождаются новые. Термины наполняются разным содержанием в рамках различных лингвистических школ и направлений. Становится затруднительным ориентироваться в потоке терминологических неологизмов. Общего рода глгодем стали лексикографические работы, количество которых возросло в последние десятилетия¹.

Анализируемый в данной заметке лингвистический термин о к к а з и о н а л ь н ы й / окказионализм / стал использоваться в трудах советских лингвистов² После выхода в свет статьи Н.И.Фельдмана Окказиональные слова и лексикография³. Речь идет о новообразованиях, встречающихся, в первую очередь, в художественной литературе :

1 Укажем на несколько словарей лингвистических терминов, переводных или оригинальных, появившихся в Советском Союзе : Ж.Марузе, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1960 ; Я.Вахек, Лингвистический словарь Пражской школы, Москва, 1964 ; Ф.Хени, Словарь американской лингвистической терминологии, Москва, 1964 ; О.С.Ахманова, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1966 ; Д.Э.Розенталь, М.А.Толенкова, Справочник лингвистических терминов, Москва, 1972 / в 1976 г. вышло второе издание этого словаря /. У нас в стране в 1970 г. был издан под редакцией В.Васиченко Dictionar rus-român de termeni lingvistici si filologici

2 В Поэтическом словаре А.Квятковского /Москва, 1966/ этот термин отсутствует.

3 "Вопросы языкознания", 1957, 4.

ручьиться /Державин/, обезмышлить /Жуковский/, апаэльсничать, лимонничать /Достоевский/ и др. Слова подобного рода, связанные с определенным контекстом, были названы, в отличие от неологизмов, новообразований, вошедших в общенародный язык, о к к а з и о н а л ь н ы м и⁴.

Термин получает широкое распространение. Целый ряд исследований посвящают этому типу новообразований Эр. Ханпира⁵, О.И. Александрова⁶

4 "Тесная связь слов-самоделок с контекстом, из которого они как бы вырастают, делает их уместными и особо выразительными на своем месте, однако вместе с тем, как правило, препятствует им оторваться от контекста и обрести жизнь вне его. Вот это основное их свойство позволяет назвать их, в отличие от неологизмов, т.е. новообразований, вошедших в язык, о к к а з и о н а л ь н ы м и словами." — Н.И. Фельдман, Окказиональные слова и лексикография, "Вопросы языкознания", 1957, 4, стр. 66.

5 Эр. Ханпира, Окказиональное слово и окказиональное словообразование, сб. "Развитие словообразования современного русского языка", Москва, 1966, стр. 153-166 ; К вопросу об окказиональном значении слова в поэтической речи, "Известия АН СССР, Отделение литературы и языка", вып. 4, 1970 ; Окказиональные элементы в современной речи, сб. "Стилистические исследования", Москва, 1972, стр. 245-317.

6 О.И. Александрова, Окказиональные безаффиксные существительные женского рода в поэтических произведениях начала XX века, "Ученые записки Горьковского пед. ин-та", серия филолог. наук, 1969, вып. 95 ; Окказионализмы в эпистолярном жанре разговорной речи, сб. "Вопросы стилистики", Саратов, 1972, стр. 17-31.

А.Г.Лыков ⁷, Е.А.Земояка ⁸, В.В.Лопатин ⁹, М.А.Вакина ¹⁰ и др.

Термин узаконивается лексикографическими работами. Так, в Словаре лингвистических терминов О.С.Ахмановой он трактуется как "не usualный, не соответствующий общепринятому употреблению, характеризующийся индивидуальным вкусом, обусловленный специфическим контекстом употребления"/стр.284/. Делается отсылка к оказиональному значению и оказиональному слову. Аналогичное толкование термина дается в Справочнике лингвистических терминов Д.Э.Розенталя и М.А.Теленковой.

7 А.Г.Лыков, Заметки об оказиональных и потенциальных словах, об."Вопросы современного русского языка", Краснодар, 1968 ; Современная русская лексикология"/русское оказиональное слово /, Москва, 1978.

8 Е.А.Земояка, Оказиональные и потенциальные слова в русском словообразовании, об."Актуальные проблемы русского словообразования", Самарканд, 1973 ; Современный русский язык.Словообразование, Москва, 1973.

9 В.В.Лопатин, Рождение слова. Неологизмы и оказиональное образование, Москва, 1973.

10 М.А.Вакина, Оказиональные слова, мотивированные прилагательными в современной поэзии, об."Слово в русской советской поэзии", Москва, 1976, стр.164-179 ; Словотворчество, об." Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия", Москва, 1977, стр.80-96.

В последнее время окказиональные элементы были описаны на лексическом, семантическом, словообразовательном, морфологическом и синтаксическом материале. Окказиональность возведена в ранг межъязычной лингвистической категории, противопоставляемой категории узуральности в качестве сильного, маркированного члена оппозиции. « Окказиональность, — пишет А.Г.Лыков, — это речевая реализация возможностей языковой системы, противоречащая традиции и норме употребления. Иначе говоря, окказиональность — это речевое проявление всего того, что могло бы быть в языке, но чего на самом деле нет во всеобщем употреблении»¹¹. Окказиональные слова противопоставляются п о т е н ц и а л ь н ы м . Первые образуются по малопродуктивным или непродуктивным моделям, вторые — по высокопродуктивным¹².

---

11 А.Г.Лыков, Современная русская лексикология /русское окказиональное слово/, стр.78.

12 В Словаре лингвистических терминов О.С.Ахмановой даны два значения термина потенциальный : 1.Производное или сложное слово, реально не существующее /т.е. не зарегистрированное в реально осуществившихся уже произведениях речи/, но могущее создаться в любой момент в соответствии с продуктивными словообразовательными моделями данного языка. Русск. примарситься , совершить посадку на Марс '.

2. Слово как элемент фразеологии, обнаруживающее способность вычлениваться из нее в виде самостоятельной лексической единицы /стр.343/.

Впервые этот термин появляется в монографии Г.О.Винокура Маяковский

- новатор языка, Москва, 1943.

Окказиональность как речевой факт не задается системой языка, в то время как потенциальность выступает как возможность возникновения речевого факта, заданная системой языка¹³. Окказиональная словообразовательная модель – это структурно-семантическая формула построения слов, не известная языку¹⁴. Окказиональные и потенциальные элементы в качестве фактов речи противопостоят неологизмам, фактам языка.

Если распространение термина **о к к а з и о н а л ь н ы й /окказионализм/** связывается с публикацией вышеупомянутой статьи Н.И. Фельдмана, то само явление – возникновение новообразований в речевой практике говорящих на том или ином языке или в контексте художественной литературы и его изучение – имеет длительную историю. В задачу данной заметки не входит ее изложение, начиная с истоков, поскольку это может увести в сторону от обсуждаемой в ней проблемы. Укажем на некоторые, на наш взгляд наиболее интересные суждения лингвистов прошлого и настоящего, касающиеся как самого механизма возникновения новых элементов, так и их статуса в языке и речи. Не утратили своей методологической значимости для современной науки о языке оказанные в конце XIX века И.А. Водуэном де Куртенэ слова :

“ Изречение *ex nihilo nil fit* находит себе полное подтверждение и в языковедении. Происходящие как будто из ничего языковые единицы /фонемы или “звуки”, морфемы и т.д./ создаются из готового уже материала и только получают новую форму”¹⁵.

13 Эр. Ханпира, Окказиональные элементы в современной речи, стр. 246.

14 Эр. Ханпира, Окказиональное слово и окказиональное словообразование, стр. 163.

15 И.А. Водуэн де Куртенэ, Избранные труды по общему языкознанию, т. 1, Москва, 1963, стр. 349.

Любое создаваемое слово становится реальным фактом /всеобщим или индивидуальным/ в связи с тем, что язык располагает потенциальными возможностями для его создания, факт, на который обратил внимание в свое время Ф. де Соссюр в Курсе общей лингвистики :

" Импровизируемое мною слово уже существует в потенция языка... а его осуществление в речи есть факт незначительный по сравнению с самой возможностью его образования" ¹⁶.

Мысль о заложенных в языке потенциальных возможностях в создании новых слов развивается многими известными советскими лингвистами, такими как : В.В.Виноградов, Г.О.Винокур, А.И.Смирницкий и др. В работах этих лингвистов отсутствует термин оказиональный.

Параллельно с терминами потенциальный и оказиональный в научной литературе использовались термины : индивидуальные слова, ав-

16 Ф. де Соссюр, Курс общей лингвистики, Москва, 1933, стр. 165.

Аналогичные мысли были высказаны и некоторыми современными советскими последователями. Ср., например : " Ничего нет в языке, чего бы не было в речи. Ничего нет в речи, чего бы не было в языке". - В.Г.Адмони, Основы теории грамматики, Москва - Ленинград, 1964, стр.34.

" В языке художественной литературы нет ничего такого, чего бы мы не нашли в языке национальном". - Л.Макоимов, Литературный язык и язык художественной литературы, " Русский язык в национальной школе" 1967, 1, стр. 10.

торские, индивидуально-авторские, индивидуально-стилистические, стилистические, поэтические неологизмы; неологизмы контекста и др. Был предложен даже термин эгологизм ¹⁷.

Чем объясняется подобная терминологическая пестрота, неупорядоченность? Нам кажется, что это положение объясняется нечеткостью теоретического обоснования статуса данных терминов. Например, как в случае т.н. окказионального словообразования, так и в случае т.н. потенциального речь идет об использовании существующего в русском языке словообразовательного механизма. Например, как новообразования типа дидлоотъ, блепость, тихротъ, квалифицируемые М.А.Вакиной как потенциальные слова ¹⁸, так и новообразования типа неумельш, ирландш, холбш, ¹⁹ квалифицируемые тем же автором как окказиональные слова, образуются по существующим в языке словообразовательным моделям с суффиксами -отъ и -ш /ор. в литературном языке стойкоотъ, устойчивоотъ, выкидш, детбш и т.д./о. Словообразовательная модель, понимаемая как структурно-семантическая формула построения производных слов, их структурно-семантический каркас ²⁰, является единой для любого рода образований. Следует исключить из научного обихода понятие окказиональной модели ²¹.

¹⁷ А. Арханов, Закон есть закон, "Журналист", 1968, 3, стр. 20.

¹⁸ М.А.Вакина, Потенциальные слова, мотивированные прилагательными, в современной поэзии, стр. 143.

¹⁹ М.А.Вакина, Окказиональные слова, мотивированные прилагательными, в современной поэзии, стр. 166-167.

²⁰ А. Ханпира, Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании, стр. 161.

²¹ Там же, стр. 164.

К подобному выводу мы пришли, проанализировав значительный фактически материал, касающийся новообразований отыменного и отглагольного типа в современной советской поэзии²². Возможность образования новых слов диктуется системными закономерностями языка. Как справедливо замечает один из современных советских исследователей русского словообразования И.С.Улуханов, существование системы "не предполагает обязательной реализации в тексте всех ее возможностей... Вопрос о том, что реально вошло в употребление, - это вопрос не системы, а нормы"²³. Возникновение новых слов и значений, становящихся достоянием носителей языка или оставшихся в пределах определенного контекста, обусловлено постоянно действующей тенденцией языка к экспрессивности, функция которой возрастает в художественном произведении.

"Новизна, новизна материала и приема, - писал В.В.Маяковский, - обязательна для каждого поэтического произведения"²⁴.

Следовательно, термин **о к к а з и о н а л ь н ы й**, заключающий в себе элемент случайного, внесистемного, находящегося на периферии языковых средств коммуникации, следует отнести к числу неудачных наименований лингвистического понятия. Являясь закономерными в плане словообразовательных моделей и средств языка и в плане его по-

22 Екатерина Фодор, Мариетта Арвинте, Отыменные и отглагольные образования и их стилистическая функция в современной советской поэзии,

"Probleme de filologie russe", TUV, 1976, p.49-64.

23 И.С.Улуханов, О закономерностях сочетаемости словообразовательных морфем, "Русский язык. Грамматические исследования", М., 1967, стр.168.

24 В.В.Маяковский, Полное собрание сочинений в 12 томах, т.12, Москва, 1959, стр.116.

стоянно действующей тенденции к экспрессивности, т. н. окказионализму не могут противопоставляться неологизмам облелитературного языка как явления, находящиеся за рамками его системы. И те и другие покрываются общим названием новы й, неологизм, различаясь лишь функционально-стилистической нагрузкой. Это различие должно найти свое отражение в терминологии классификационных схем, где, например, можно было бы выделить поэтические, общезыковые и другие неологизмы. Исходя из вышесказанного, считаем также нецелесообразным ставить вопрос о категории окказиональности.

Развитие лингвистической терминологии – сложный процесс ²⁵. Между лингвистическим понятием и названием, термином, как мы старались показать, может отсутствовать соотношение. Поэтому и для лингвистической терминологии является актуальным вопрос ее упорядочения. В свою очередь упорядоченная терминология – это "единство, состоящее из разработанной по особой методике системы понятий и системы знаков" ²⁶.

---

25 V. Vasence, Probleme de terminologie lingvistică, București, 1975.

26 Т. Л. Канделаки, Работа по упорядочению научно-технической терминологии и некоторые лингвистические проблемы, возникающие при этом, сб. "Лингвистические проблемы научно-технической терминологии", Москва, 1970, стр. 51.

О НЕКОТОРЫХ ЗАКОНОМЕРНОСТЯХ ОБРАЗОВАНИЯ "ИМЕН" И
"ОТЧЕСТВ" ЖИВОТНЫХ В РУССКИХ НАРОДНЫХ СКАЗКАХ¹

Эдит Тауберг
Татьяна Малца

В 20-м веке многие исследователи интересуются вопросами ономастики. Этот факт объясняется и тем, что в ономастике сочетаются элементы старины и новообразования². Эти специфические черты отражаются в ономастике сказок.

Наряду с людьми, в сказках действуют и животные. "Имена и "отчества" животных в русских сказках вызывают интерес, потому что оформление этих "имен" и "отчеств" подчиняется, с одной стороны, общим законам русской антропонимики, а, с другой стороны, зависит от звукового комплекса нарицательного существительного, которое обозначает данное животное.

В русских народных сказках олицетворяются: 1. домашние животные /собаки, кошки, козлы/; 2. птицы /петухи, тетерева, ворона, соколы, орлы, лебеди, журавли и гуси/; 3. рыбы; 4. звери, 5. дикие животные, населяющие русский лес /медведь, волк, лиса/. Эти разные группы животных называются по-разному в сказках.

Домашние животные

Собаки, которые обычно имеют клички, сохраняют их и в сказках. Например: Берка, Журка, Серка или же получают в качестве клички прилагательные, характеризующие их: Крепкий, Легкий, Тяжелый. Кошки тоже носят иногда обычные клички, как Васька кот.

Но чаще всего "имена" и "отчества" кошек такие же, как и у людей. "Имена" котов состоят из слова кот, к которому иногда прибавляются суффиксы человеческих имен - ай, -ей, -ил. Например: Кот Котанаевич, Котай Иванович, Котофей Иванович, Котонаило Иванович.

1 Для составления данной работы авторы использовали Русские народные сказки А.Н.Афанасьева в трех томах, Москва, 1958 г.
2 См. A. Labzat, Les noms de personnes, Paris, 1928, стр. 6.

Отчества же образуются либо от корня кот, указывая, что данный кот является сыном другого кота, либо от самого распространенного русского имени Иван³.

Ковел, который встречается реже в русских сказках, навивается Ковьма Микитич, потому что имя Ковьма имеет созвучие со словом ковел.

П т и ц ы

Волшебные птицы называются обычно Гриб птица /заменяя слово Гриф, греческое по происхождению/. Это существо является полупорлом и полупльвом. А птица, на которой герой летает из города в город, - это Моголь птица.

Из реальных птиц чаще всего встречается в сказках петух. Он называется: Кочет Кочетович, Кокот Кокотович, Курухан Куруханович, подчеркивая, что гордый петух является сыном такого же петуха.

Всем известно, что слово кочет означает петух во многих русских диалектах⁴, а кокот и курухан с тем же значением, образовались от звукоподражаний. В других диалектах существует слово петух, как и в русском литературном языке, и поэтому в сказках встречаются: Петя петушок и Петенька петух, потому что эти ласкательные формы от распространенного имени Петр имеют то же самое начало, как и слово петух /-пет-/. По этой же причине тетерев называется Терентий тетерев.

Ворон, орел и сокол, котоне считаются у людей гордыми птицами, называются: Ворон Воронович, Орел Орлович и Сокол Соколович. В одной из сказок встречается и Фифилист Финист, Ясный сокол.

Лебедь часто не имеет отчества, но разные определения характеризуют эту птицу. Например: Лебедь птица, Лесная девица.

³ См. Н. А. Петровский, Словарь русских личных имен, Москва, 1966, стр. 6 и В. Васченко, Tradiție și inovație în antroponiemia unor slavi bi-

lingvi; lipovenii, "Studii și cercetări lingvistice", 1967, Nr. 1, c. 41

⁴ В. Даль, Толковый словарь Москва, 1956, том II, в. в.

Когда же лебедь имеет отчество, она является дочерью отца с обыкновенным человеческим именем: Лебедь Захарьевна или Лебедь Страховна.

Имя журавля состоит из двух слов, но не имеет отчества: Курлынокой -Марлынской.

Имя и отчество гуся образовались от звукового подобия:

Гагатай Гатеевич.

Р и Б н.

Рыбы обычно не имеют ни имени, ни отчества. Героями сказок являются Белуга, Селедь Переславская, Язь Попытой и другие.

Особым вниманием пользуется ерш. У Ерша две формы отчества. Одни сказки сохраняют более архаическую форму отчества и называют его: Ерш Ершов сын Петинников, где отчество на -ов стоит рядом с Русским отчеством-кличкой, как в русской антропонимической системе XIV-XV веков⁵.

В других встречается отчество на -ович, которое образовалось позже в русском языке, и тогда героем является Ерш Ершович.

Осётр называется как русский крестьянин: Пётр Осётр. Нам кажется, что выбор имени Пётр объясняется тем, что группа -ётр существует в слове осётр.

З м е и.

Змеи называются: Змюлан царь, где -эм является в начале слова змея, но и Зилант Змюланович и Змей Змюланович. Отчества образуются от слова змея и от имени Змюлан. Но встречается и Змей Горнынич, от слова гора при помощи разговорного суффикса -нич.

Дикie животные.

Особое место занимает в русских сказках медведь, волк и лиса. У этих животных множество имён и отществ. Одни медведи носят человеческие имена и, как и у людей, чаще всего встречается имя Иван: Ивашка Медведь, Ивашко Медведко, но в сказках действует и медведь

⁵ В.К. Чинагов, Из истории русских имён, отществ (Милляй, Москва, 1959, стр. 124.

по имени Михаил. В данном случае звку М, которым начинается слово медведь, определили выбор имени. Так как другие медведи носят имя Иван, отчество образовалось от этого имени и в сказках встречаются: Михайло Иванович /Иваныч/, Миша /Мишка/ Медведь, но часто и известный: Мишка Косолапый.

Волк обычно является тоже сыном Ивана, и потому встречается в сказках Левон Иванович волк и Григорий Иванович волк. В другой сказке волк называется Евстифе йка.

Лиса и ее семья занимает первое место среди животных, которые действуют в русских сказках. Она называется Лиса Патрикеевна, но и Лисафия, как любая русская кумушка. Имя Лисафия содержит и звуковой комплекс лиса, но в то же самое время является и ласкательной формой от: Елизавета.

Дети лисы носят ласкательные человеческие имена или клички.

а. Ласкательные человеческие имена. Мальчики называются: Димеша /Дмитрий/; Ремаша /Ефрем, уменьшительное Рёме/; Алешка /Алексей/; Мелентюшка /Мелентий/; Терентюшка /Терентий/.

В этих ласкательных именах встречаются суффиксы -ш-, -шк-, -юшк-, которые образуют ласкательные формы имен людей. Дочь лисы называется Получёлка.

б. В других сказках дети лисы носят разные клички. Сын называется Мети-шесток, а дочери: - Огня вдувай, Пеки-пирог, Подай-челнок, Трубу-закрывай, Подмети-шесток.

Особое место занимают в русских сказках герои-люди, которые являются детьми животных. Все они носят имя Иван, но их отчество указывает на их родство с животными.

Среди них встречаются Иван Кобылин сын, Буря богатырь, Иван Коровий сын, где рядом с отчеством встречается слово сын, как в древнейших русских грамотах.

Существуют у этих героев и отчества, образованные при помощи суффиксов - ович, евич. Так, Иван Бикович, является сыном быка, Тугарин Змеевич - сыном змея.

Максим, который занимает промежуточное место среди героев сказок, не имеет отчества, но характеризуется при помощи разных эпитетов: Максим семи аршин, половина тела человечья, половина медвежья.

ж

х х

Система имен и отчеств животных в русских сказках тесно связана с русской антропонимикой. Об этом свидетельствует и наличие отчеств у животных русских сказок.

1. Интересно отметить также, что отчества в сказках встречаются даже чаще у животных, чем у людей.

Известно, что отчества употреблялись на Руси еще в XI-XII вв. Древнейшая дошедшая до нас русская грамота, дарственная грамота Мстислава, которая относится к 1130 г., содержит отчество.

"Се азъ Мстиславъ Володимиръ сынъ..."⁶

В отчествах животных можем обнаружить все этапы эволюции отчеств в русском языке. Наряду с литературными формами отчеств встречаются и народные суффиксы -уч, -ич/ич - Змей горныч - Козьма Микитич.

2. Чаще всего "имя" животного образуется от нарицательного существительного, которое обозначает данное животное. Отчество же образуется от того "имени" при помощи суффиксов отчеств.

Ср. Пётр Петрович и Змей Змеевич; Ерш Ершович, Ворон Воронович.

3. Иногда от названия животного образуются новые имена при помощи русских суффиксов имен. Например, от слова кот образовались имена Котой, Котофей и Котонайло.

4. Когда животное носит человеческое имя, предпочтение отдается тому имени, которое своим звуковым комплексом напоминает название данного животного.

⁶ П.С.Кузнецов, Н.Н.Прокопович, Русский язык, Москва, 1950, стр. 26.

Пётя Петушок /петух/; Ковьяма Макитич /ковёл/; Лисафия /лиса/; Пётр Осётр /осётр/; Терентий Тетерев /тетерев/. Когда среди русских имен нет такого имени, выбирается то имя, в котором начальный звук совпадает с начальным звуком названия животного.

Михайло /медведь/

Мишка Косолапый /медведь/

5. Имена, которые развились из звукового подобия занимают скромное место.

Курухан /петух/

6. В других случаях употребляется в качестве имени или отчества самое распространенное имя: Иван.

Ивашка /медведь/; Левон Иванович /волк/; Михайло Иванович /медведь/.

7. Уменьшительно-ласкательные формы образуются при помощи тех же суффиксов, как и в именах людей - -ш-, -шк-, -ушк-, -енька-.

Димеша, Алешка, Мелентюшка, Петенька.

В заключение можем сказать, что система "имен" и "отчеств" животных свидетельствует о том, что, описывая характер и повадки животных, неизвестные авторы русских сказов думали о людях.

Războiul pentru independență din 1877 oglindit
în toponimia românească

Emil Vrabie

1. Evenimentele deosebit de importante din istoria popoarelor lumii și numele personalităților care au jucat un rol însemnat în desfășurarea lor își găsesc adesea reflectare în toponimie, mai cu seamă în denumirile de sate și orașe, de străzi, piețe și alte locuri publice. Țara noastră oferă și ea felurite exemple de momente remarcabile din trecutul de luptă al poporului român și de nume de conducători militari, politici sau spirituali - care au devenit ulterior toponime, întru păstrarea amintirii atât a evenimentelor, cât și a promotorilor lor. Războiul pentru independență de la 1877 este în această privință unul dintre cazurile cele mai elocvente.

2. După felul elementelor care au stat la baza toponimelor românești inspirate de momentul istoric 1877 și de evenimentele ulterioare legate de acel an se disting 6 categorii de cuvinte, și anume:

- a) toponime bulgărești aduse de ostașii români de pe cîmpul de luptă sau propuse de oficialitățile locale pentru cinstirea victoriilor obținute acolo: Grivița, Plevna, Rahova și Smîrdan¹;
- b) toponime bazate pe apelative românești care denumesc unități militare participante la război: călărași, curcani, roșiori, la care trebuie adăugat și apelativul cu sens mai general, luptători;
- c) toponime bazate pe apelativul demografic însurăței, referitor la starea civilă a tinerilor împrietăriți din moștile statului conform legilor agrare din anii 1878-1879²; în același sens pot fi menționate și unele toponime bazate pe apelativele adunați sau slobozie;
- d) toponime, mai ales denumiri de străzi și piețe, reprezentînd nume de eroi români căzuți în războiul din 1877, sau de militari care s-au distins în mod deosebit: căpitan Valter Mărăcineanu, căpitan Moise Grozea, sublocotenentul Dumitru Lemnea și mulți alții;
- e) toponime reprezentînd numele unor personalități politice românești care au avut un rol deosebit în pregătirea și desfășurarea evenimentelor de la 1877; Mihail Kogălniceanu (1817-1891), I.C. Brătianu (1821-1891), C.A. Rosetti (1816-1885) ș.a.;
- f) toponime bazate pe apelativele independență, neatîrnare, libertate.

2. Toponimele formate pe baza elementelor de mai sus nu au apărut simultan și chiar se poate spune că sînt de vîrste diferite: unele au fost create imediat sau foarte curînd după sfîrșitul războiului; altele au apărut cu ani și uneori cu decenii mai tîrziu, ceea ce arată persistența îndelungată a ecoului evenimentelor de la 1877 și permanența idealului național al independenței.

În cele ce urmează, prezentăm numele de localități românești constituite pe baza elementelor expuse în paragraful 2 și indicăm în paranteză fie anul exact al instituirii toponimelor, fie doar termenii post quem sau ante quem, în funcție de informațiile oferite de sursele de documentare. Pentru ușurarea identificării unor localități pe hartă, dăm, de la caz la caz, și indicii suplimentare de orientare.

a) s. (=satul) Grivița, j. (=județul) Vaslui (1877), la S de Bîrlad; s.Grivița, j.Galați (1879), la circa 15-20 km. S-E de Tecuci; s.Grivița, j.Ialomița (1882), la circa 25 km. N de Slobozia; s.Grivița, j.Botoșani (1897), ulterior înglobat la com.Păltiniș; s.Grivița, j.Ilfov (ante 1900), ulterior înglobat municipiului București; s.Grivița, com.Lipia-Bojdani, j.Ilfov (post 1903 - ante 1915), numit și Vlășia, pe malul stîng al rîului Vlășia, la V de mănăstirea Oăldărușani; s. și com.Grivițele, j.Botoșani, la circa 15 km. N-E de Dorohoi, format prin contopirea s.Grivița-Veche (1879) și s.Grivița-Nouă (1886);

s. Plevna, com.Suharău, j.Botoșani (1878-1880), la N de Dorohoi; s.Plevna, com.Rediu, j.Galați (1882), la circa 30 km.N-V de Galați; s.Plevna, com.Săgeata, j.Buzău (ante 1901), ulterior contopit; s.Plevna, com.Grebănu, j.Buzău (ante 1901), la 5 km. V de Rimnicu-Sărat; tot aici este de menționat și singurul toponim din România inspirat din războiul de la 1877 care indică o formă de relief: Valea Plevnei, pe teritoriul s.Chișcăreni, j.Iași, situat la circa 12 km.E de Hîrlău. "Valea este numită așa după asemănarea ei cu Valea Plevnei din Bulgaria" (MDGR IV 1901,p.764)³;

s. și com.Smîrdan, j.Galați (1877-1878), la circa 10 km.N-V de Galați; s.Smîrdan, com.Ciuperceeni-Noi, j.Dolj (1879), la circa 4 km S de Calafat; s.Smîrdan, com.Brădeanu, j.Buzău (1884), la S de Buzău; s.Smîrdan, com.Suharău, j.Botoșani (ante 1898), la N de Dorohoi; s.Smîrdan (fost Sotînga), com.Plopîi-Slăvitești, j. Teleorman (ante 1903), la E de com.Scărișoara; s.Smîrdan (ante 1903), ulterior (post 1915) înglobat la s. și com.Ciocănești, j.Ialomița; s.Smîrdanul Mic, j.Buzău; este vechea denumire a s.Mitropolia, com.Brădeanu, j.Buzău⁴, la circa 12 km. V de com.Pogoanele⁵; Smîrdanul Nou, j.Tulcea (ante 1915), situat

pe Dunăre, pe partea imediat opusă oraşului Brăila. Vechea denumire - Ghecét⁶.

b) În România există un număr de toponime Călăraşi în mod sigur anterioare anului 1877 (Frunzescu, s.v. şi MDGR, s.v.), pe care, din acest motiv, le eliminăm din discuţie. În alte câteva cazuri însă, toponimul Călăraşi este relativ nou şi pare a fi fost creat în memoria călărăşilor (cavaleriştilor) care s-au distins în războiul pentru independenţă. Cel mai sigur este, în acest sens, s.Călăraşi, j.Botoşani (1880), situat la E de staţia C.F.R. Todireni. Acelaşi lucru este valabil pentru s.Curcani, j.Ilfov (post 1877), la N-V de Olteniţa, şi pentru s.Curcani, com.Cobadin, j.Constanţa (post 1915, ante 1928), instituit în locul vechiului toponim Chirtic-Punar⁷.

Dintre toponimele Roşiori, unele sînt sigur anterioare anului 1877 (Frunzescu, s.v.), pe cînd altele se referă, în mod cert, la roşiorii români din războiul pentru independenţă: s. şi com.Roşiori, j.Bacău (1898), la circa 32 km.S+E de Roman, s. şi com.Roşiori, j.Brăila (1879), la N de Slobozia⁸ şi s.Roşiori, astăzi component al com. suburbane Răchiţi, j.Botoşani (1879)⁹.

În aceeaşi categorie intră şi toponimul, unic în România, Luptători, com.Frăsinet, j.Ilfov (1898), situat la S-E de Bucureşti. Satul a fost înfiinţat de însurăţei împroprietăriţi după războiul de independenţă (MDGR IV, 1901, s.v.) şi se află la S de Staţia C.F.R. Lehliu, între s. Frăsinet şi s.Tăriceni.

c) Dintre toponimele Însurăţei, patru desemnează aşezări rurale înfiinţate în urma împroprietărilor din 1878. Ele sînt situate în zona de şes din sud-estul ţării, ceea ce concordă cu recomandarea legii agrare din 1878 de a se încuraja popularea acestei regiuni cu densitatea pe atunci relativ scăzută.

d) O localitate din România poartă astăzi numele unuia dintre eroii războiului pentru independenţă: s.Valter Mărăcineanu, com.Iepureşti, j.Ilfov, situat la S-V de Bucureşti.

e) Personalitatea politică din perioada 1877, al cărei nume şi-a găsit ecou în cele mai multe toponime româneşti este, în mod incontestabil, Mihail Kogălniceanu (în indicatoarele şi pe hărţile din trecut scris şi cu C la iniţială, precum şi cu â sau î în loc de ă). Se pot identifica astăzi zece sate (sau comune) purtînd acest nume, cel mai vechi datînd chiar din perioada evenimentelor de la 1877: s.M.Kogălniceanu, com.Cuza-Vodă, j.Roman (1878). Celelalte localităţi M.K. se află în j.Botoşani, Brăila (2), Constanţa, Galaţi, Ialomiţa, Iaşi, Tulcea şi Vaslui.

r) În sfârșit, toponimele bazate pe apelativele independență, neatîrnare și libertate: s.Independența, j.Prahova (1877), situat la S-E de Ploiești și numit anterior Borusul; s.Independența, j.Galați (1879), la circa 25 km. V de Galați; s.Independența, j.Ialomița (ante 1903), la N-V de Călărași; s.Independența, j.Constanța; s.Neatîrnarea, com.Beidaud, j.Tulcea (ante 1915), în locul numelui anterior Căii-Dere, sat între com. Ceamurlia de Sus și Casimcea; în sfârșit, s.Libertatea, com.Călărași, j.Botoșani (ante 1903), numit astfel în legătură cu obținerea independenței de la 1877, și s.Libertatea, com.Dichiseni, j.Ialomița, situat la N-V de orașul Călărași și avînd, probabil, aceeași semnificație ca și a omonimului său din j. Botoșani.

4. După criteriul stabilității toponimelor și după raportul dintre toponimele mai vechi și cele noi, referitoare la momentul istoric 1877, faptele prezintă un tablou variat.

a) În unele cazuri, ca acela al fostului cătun Sotînga, j. Teleorman, denumirile vechi, dinainte de 1877, au slăbit și s-au pierdut, sau sînt pe cale de a se pierde, neputînd să reziste concurenței din partea denumirilor noi, oficiale, cu mare prestigiu, ca Smîrdan (vezi 3a), fapt la care, în cazul de față, se va fi adăugat și aspectul fonetic ușor depreciativ al toponimului abandonat¹⁰. Cam aceeași este și situația denumirilor de străzi dinainte de 1877, schimbate în legătură cu evenimentele care au urmat. Astfel, Calea Plevnei a gîters din amintirea bucureștenilor vechea denumire de Podul de Pămînt¹¹, Calea Rahovei a înlăturat cu nu mai puțin succes vechea denumire de Calea Craiovei sau sinonimul ei mai vechi, Podul Calicilor¹². Actuala Calea Griviței se numise Calea Tîrgoviștei, în timp ce Strada Smîrdan se chemase Strada Germană, Splaiul Independenței din București este numit astăzi cu numele său dinainte de 1877, Cheiul Gîrlei, doar în vorbirea neîngrijită a unor localnici din generațiile vîrstnice, sau în beletristică. Cît privește principala arteră a Bucureștiului modern, documentele arată că la 8 octombrie 1878 se desfășura pe Calea Victoriei, noul nume al Podului Mogosoaii (pînă la 1690 - Drumul Brașovului), parada armatei române întoarse de pe frontul din Bulgaria. În aceea zi coloana militară a trecut prin Piața Victoriei (loc numit anterior Capul Podului) și pe sub Arcul de Triumf, înălțat atunci, în cinstea victoriei. Rezistența redusă a vechilor toponime, de felul celor menționate aici (s.Sotînga, Podul de Pămînt etc.) se explică satisfăcător prin teza cu caracter general în toponimie potrivit căreia microtoponimele (numele de sate și chiar de orașe, numele de străzi, de terenuri, de cursuri mici de apă etc.) sînt mult mai expuse perisabilității

În timp decât macrotoponimele (numele de ținuturi, de masive muntoase, de râuri mari), mai ales atunci cînd intervine și prestigiul autorităților care efectuează schimbările.

b) În alte cazuri, toponimele denumind sate și comune românești pe baza unor elemente menite să fixeze evenimentele din 1877-1878 nici nu au avut de întâmpinat vreo rezistență, căci înseși localitățile erau create atunci. În anii care au trecut de la instituirea acestor toponime ele s-au păstrat, cu unele excepții, foarte bine.

c) În sfîrșit, sînt și cazuri, foarte puține, în care toponime create în legătură cu momentul istoric 1877 nu au supraviețuit; fie din cauza trăinicieii vechilor denumiri, fie în urma înglobării lor, pe cale administrativă, în unități suburbane sau rurale mai puternice. Astfel, s. Grivița din com. Păltiniș, fostul j. Dorohoi (MDGR III 644), a rezistat circa 7 decenii, pentru ca în urma restructurării administrative a țării din anul 1950 să fie desființat prin înglobare la s. Păltiniș, reședință de comună (actualmente j. Botoșani). În acest caz și în cele similare lui, ar prezenta un anumit interes (de ordin socio-lingvistic) să se cerceteze dacă denumirea sacrificată pe cale administrativă mai persistă la localnici sub o formă oarecare. Un alt sat Grivița, lângă Capitală, a fost desființat prin înglobarea sa în municipiul București; iar după 23 August 1944 peste vechea semnificație, legată de 1877, s-a suprapus o alta, de ordin social și politic, în legătură cu evenimentele din anul 1933, de unde și adaosul de Grivița Roșie. Acad. Iorgu Iordan a semnalat recent și cazul localității Grivița de pe râul Bîrlad, devenită ulterior Grivița, probabil, sub influența apelativului crivăț¹³. Cătuțul Plevna din j. Buzău, format curînd după 1877 din însurăței împrăștiate, s-a dovedit prea mic pentru a se menține ca unitate administrativă de sine stătătoare și, ipso facto, și ca toponim: în anul 1900 sau ceva mai înainte el mai riința, cu 20 de locuitori (MDGR IV 763), dar ulterior a fost înglobat satului vecin Săgeata. Același lucru, din motive similare, s-a petrecut și cu fostul s. Smîrdan, înglobat ulterior satului Ciocănești din j. Ialomița, precum și cu s. Smîrdanul Mic, devenit Mitropolia (com. Brădeanu, j. Buzău).

Încheind, considerăm util să atragem atenția că indicatorii de localități din țara noastră pe care le-am folosit ca documentare, în primul rînd cel publicat în 1974, cu toate serviciile pe care le aduc marelui public și specialiștilor, prezintă unele scăpări și inconsecvențe. Dintre acestea, menționăm ezitățile în arătarea vechilor denumiri ale unor localități cu nume schimbate din motive administrative și socio-lingvistice. Credem că un indicator de localități

alcătuit pe baze riguros verificate și prezentate în mod consecvent, cu menționarea vechilor denumiri și, pe cât posibil, a datei schimbării lor, ar satisface mai pe deplin exigențele științifice.

N O T E

- 1 [^] În limba bulgară numele acestor localități sînt analizabile (v. Iordan Zaimov, Zaselvane na bălgarskite slavjani na Balkanskija poluostrov, Sofia, 1967, p.44-45, 159, 232; Boris Simeonov, Etimologičen rečnik na mestnite nazvanija ot Godečko, în "Godišnik na Sofijskija universitet", t.LX, 1966, Fakultet na slav.filol., p.216 pass.), pe cînd în limba română ele sînt opace.
- 2 Vezi Legile pentru împrôpietărirea clăcașilor din 1864 și a însură-țelilor din 1878, București, 1910, p.24 ș.u.
- 3 MDGR = Marele dicționar geografic al României, I-V, București, 1898 ș.u.
- 4 ILR - 1974 = Ion Iordan, Petre Gășteanu, D.I.Oancea, Indicatorul localităților din România, ed. Acad., București, 1974, p.180 și 234.
- 5 Hărțile și indicatoarele utilizate nu ne-au permis să stabilim cu exactitate raportul dintre acest toponim și omonimul său înființat în 1884 (v. mai sus).
- 6 [^] În ceea ce privește s.Rahova, com.Podenii-Noi, j.Prahova (MDGR s.v. și ILR - 1974, p.214), situat la circa 15 km. S-E de Vălenii de Munte, precizăm că localitatea s-a numit inițial Racova ('rîul cu raci'), după cum reiese de pe o veche hartă detaliată a regiunii (Harta județelor, cu plășile, comunele, satele și cătunele actuale, București, 1903). Dacă actualmente ea se numește Rahova, aceasta se datorează atracției paronimice a vechii denumiri Racova din partea localității Rahova, devenită populară în România după 1877. De altfel, acest s.Rahova are o biserică din 1832, ceea ce întărește presupunerea că s-a numit, într-adevăr Racova. Același caz de atracție paronimică s-a petrecut și cu o altă localitate Racova, din Bucovina, pe care indicatoarele recente (v.Indicatorul alfabetic al localităților din R.P.R., București, 1956), iar după ele și lingviștii specialiști în toponimie românească (v. de ex. Iorgu Iordan, Toponimia românească, București, 1963, p.84 și 361, Emil Petrovici, Rumyny kak sozdateli "slavjanskix" toponimov, în "Romanoslavica", XVI, 1968, p.17) o consideră Rahova, dar care, în realitate, este, în mod sigur, Racova, după numele unui deal și al unui pîrfu cu același nume, în actualul perimetru al com.Poeni-Solca, j.Suceava (v.Karte der Bukowina, Bibl.Acad., Hărți, cota I 98, zona 15, col. XXXIV, Suczawa, f.100., fa.).

Două sate și câteva dealuri din România se numesc Balcani, dar nu avem nici un indiciu că ar exista vreo legătură între aceste toponime și munții cu același nume din Bulgaria. De altfel, toponimele noastre Balcanu(1) și Balcani sînt anterioare anului 1877 (D.Frunzescu, Dicționar topografic și statistic al României, București, 1972).

- 7 Dintre toponimele Dorobanți, unele sînt, în mod cert, anterioare anului 1877 (s. Dorobanți, com. Costești, j. Botoșani), iar despre cele care apar pe hărți și în indicatoarele de localități după 1877 nu avem deplina certitudine că li s-a dat numele de Dorobanți (sau Dorobanțul) în legătură cu contribuția dorobanților români la războiul de independență, iar nu din alte motive, legate de împrejurări locale, cu caracter mai particular. O anchetă la fața locului ar putea clarifica acest lucru.
- 8 MDGR s.v. menționează greșit două nume de sate Roșiori în j. Brăila, pe cînd, de fapt, după cum rezultă din analiza detaliilor, este vorba de una și aceeași localitate.
- 9 Pentru alte localități Roșiori nu avem date.
- 10 Vezi Dicționar invers, București, 1957, p.94, cuvintele în -ingă.
- 11 G.I. Ionescu-Gion, Istoria Bucureștilor, București, 1899, p.358.
- 12 Istoria orașului București, vol.I, red. resp. Florian Georgescu, București, 1965, p.331.
- 13 Iorgu Iordan, Memorii, vol.I, București, 1977, p.8.

Războiul de independență de la 1877 în
raporturile lingvistice româno-bulgare

Maria Osman-Zavera

Evenimentele importante din viața unui popor de multe ori sînt marcate în vocabularul limbii prin cuvintele care exprimă noțiunile specifice evenimentului respectiv. Așa spre exemplu, în conștiința poporului bulgar s-a întipărit imaginea eroică a bravilor ostași români, imagine reflectată și prin integrarea în lexicul graiurilor bulgare a cuvintelor de origine română КУРКАН, ДОРОБАНИ, ПАНЛУД, ИЦАР. Aceste cuvinte în perioada războiului de independență au căpătat valențe semantice noi, legate de acei care au luptat vitejește pe cîmpurile de luptă de la Smîrdan, Grivița, Plevna și ale căror oseminte stau și la baza eliberării Bulgariei de sub jugul otoman, după cum spunea scriitorul bulgar Zahari Stoiانov într-o scrisoare adresată lui Zamfir Arbore, în anul 1886¹.

În limba română cuvîntul curcan (din curcă + suf.-an)², alături de sensul propriu a dezvoltat într-o anumită împrejurare și sensul figurat de "ostaș român, participant la războiul din 1877-1878". Evoluția semantică a acestui cuvînt este foarte bine marcată de V.Alec-sandri în poezia "Peneș Curcanul". Aici se arată mai întîi că dorobanții moldoveni purtau pene:

Voi oși ca șoimul cel ușor
Ce zboară de pe munte,
Aveam chiar pene la picior
S-aveam și pene-n frunte.

Datorită acestor pene ostașii din Vaslui au fost porecliți "Curcani":

Ne dase nume de Curcani
Un hîtru bun de glume
Noi am schimbat lîngă Balcani
Porecla în renume!

În aceeași poezie se arată că această poreclă s-a generalizat denumind ostașii participanți la asaltul redutelor:

¹ Scrisoarea a fost publicată în ziarul românesc "Telegraful" (1886) și este reprodusă integral de Vasile Hristu în Замфир Арборе и българските революционери, Sofia, 1947, p.32-35.

² Dicționarul explicativ al limbii române (DEX), București, 1975, s.v.

Atunci viteazul Căpitan
 Cu-o brazdă largă-n frunte
 Striga voios: "Cine-i Curcan,
 Să fie goim de munte!"

În graiurile limbii bulgare se folosește КУРКАН, împrumut din română³, atât în înțelesul propriu, cât și în sensul figurat.

În RRODD⁴ sensul figurat este explicat astfel:

"Ostaș cu pană la chipiu". Se folosește deci cu sens de ostaș, iar pentru scriitorul bulgar Aleko Konstantinov termenul denumește, așa cum reiese din următorul exemplu, pe ostașii români: Като им поменеш само куркан или доробанц, космите им настръхват. "Numai când pomenesti numele de curcan sau doroibanț, li se face părul măciucă" (Cf. Съчинения в два тома, Sofia, 1967, t. II, p. 69).

Dar cuvîntul de origine română куркан și-a lărgit sfera semantică fiind atestat și cu sens de: СМЕШНИК "Glumeț" Satul Kesarevo, Gorna-Oreahovița (ABDR)⁵.

Cuvîntul curcan cu sensul figurat est folosit și în traducerea poeziei Peneș Curcanul de V. Alecsandri în limba bulgară. Iată cele două fragmente în care se folosește acest cuvînt:

На смях наречени Куркан	А храбрият ни Капитан
един смешник тогава.	С чело във кръв и рани
А там при старият Балкан,	Извика - "Който е Куркан
Тоз прякор става слава.	Сега сокол да стане!"

.....
 .....

/Песента на редута/

Un alt împrumut românesc în limba bulgară este доробанц (rom. doroibanț magh. darabant cf. DEX, 278), folosit mai ales în graiurile răsăritene, în varianta fonetică доробанец, cu înțeles de: ВОЙНИК ПЕХОТИНЕЦ "ostaș infanterist" (RRODD, 113). Iată-l folosit în traducerea în bulgară a poeziei Peneș Curcanul de V. Alecsandri:

- 3 М. Ст. Младенов, Няколко лексически румънски заемствования в северо-восточных болгарских говорах. "Балканско езикознание" XIII, 2, 1970, p. 27-30; Idem, Говорът на Ново село, Видинско, Sofia, 1969, p. 241.
- 4 Българска Академия на науките, Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата на от XIX и XX век, Sofia, 1974.
- 5 Архив на Българския диалектен речник при Института за Български език, Sofia, s.v.
- 6 Vasilie Hristu și Nikola Boșkov, Песента на редулата. Румънски поети за Освободителната война (1877-1878). Превела от румънски Янка Матева, Plevna, 1961

Доробанците през огън, дим и кръв си правят друм. /Песента на редутата, р. 49/

Varianta fonetică доробанец arată adaptarea acestui împrumut la sistemul fonetic al limbii bulgare prin epenteza vocalei mobile e, care a disociat grupul consonantic nt la finala de cuvânt.

Cuvintele de origine română куркан și доробанл cu sensurile analizate mai sus au pătruns în graiurile limbii bulgare în perioada războiului de independență, căci apar mai ales în localitățile în care ostașii români, dorobanți și curcani, au luptat la asaltul redutelor.

Un alt împrumut românesc în bulgară este пандур, folosit cu înțeles de: "Soldat, străjer din timpul turcilor" (BTR⁷, 629; RCDBE, 450; RRODD, 335). Acest cuvânt cu o arie ceva mai largă de răspindire, decît primele două, apare în literatura bulgară de după eliberare și cu înțeles de "ostaș român", așa cum reiese și din următorul exemplu: На другия ден пристигнаха двама румънски пандури от града, водени от един мустакат старши полицай. (A.Guleașki, RRODD, 335). "A doua zi au sosit din oraș doi panduri români conduși de un polițist mustăcios".

Este folosită și forma derivată пандурин, ceea ce arată integrarea acestui împrumut în sistemul derivațional bulgar.

În unele localități din Bulgaria a fost atestat românismul ицар (rom. ițari pl. lat. licium pl. licia, cf. DA, II, I, 915)⁹ cu înțeles de "pantaloni fără gaitane cusuți de purtător, un fel de berneveci" - în regiunile: Riachovo, Rusensko, Silistrensko (ABDR). Cu acest sens a fost indicat ca împrumut din limba română de M. Mladenov¹⁰. Apariția acestui cuvânt în graiurile nord-estice ar putea fi legată tot de perioada de luptă a ostașilor români, care purtau ițari, așa cum arată V. Alecsandri:

Toți Dorobanți, toți căciulari,
Români de viță veche,
Purtînd opinci, suman, ițari

Și cușma pe-o ureche,

7 L. Andreișin, L. Gheorghiev, St. Ilcev, N. Kostov, Iv. Lekov, St. Stoikov, Tv. Todorov, Български тълковен речник, Sofia, 1973, s. v.

8 Alekandăr Milev-Jordan Bratkov-Božil Nikolov, Речник на чуждите думи в българския език Sofia, 1958, s. v.

9 Academia Română, Dictionarul limbii române, Tomul II, partea I, București, 1934, s. v.

10 M. St. Mladenov, Elemente românești în terminologia populară bulgară din domeniul îmbrăcămîntei, în "Cercetări de lingvistică", Cluj, XVII, 2, 1972, p. 262-278.

Iată și traducerea în bulgară a acestor versuri în care este folosit și împrumutul românesc. ицар

Все доробанци, все от стар,
 Румънски род инаци.
 С цървули, със сумаи, ицар
 И с кривнати калпаци.

/Песента на редутата, 2I/

Deci românismele куркан, доробанц, пандур, ицар din limba bulgară sînt împrumuturi lexicale mai vechi, care în perioada războiului de independență au căpătat valențe semantice specifice împrejurărilor de atunci, îmbogățind lexicul graiurilor bulgare. Aceste cuvinte au rămas în graiurile bulgare, iar prin valoarea lor stilistică specifică sînt uneori folosite de către scriitori și poeți bulgari.

Concordanțe interferențe și elemente de
structură compozițională în cîntecele haiducești
slovace și românești

Gh. Călin

A. Concordanțe interferente.

Din punct de vedere istoric, un rol deosebit în cristalizarea eposului românesc l-au jucat evenimentele din sec. al XIV-lea-XVI-lea.¹ Din tradițiile de luptă ale acestor evenimente se dezvoltă mai târziu (în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea) eposul haiducesc.²

Pe fundalul acestei literaturi epico-eroice românești,³ apar și cîntecele haiducești. În același timp, tematica eposului nostru prezintă în ansamblul său o strînsă legătură cu cea a eposului sud-dunărean⁴. Aceasta nu numai datorită existenței unor personaje sau procedee artistice comune, ci și pătrunderii unor elemente deosebite, prezentării unor eroi care au existat în realitate⁵ - fenomen întîlnit și în eposul popoarelor balcanice - ceea ce duce la crearea de subiecte și imagini noi, nemaîntîlnite în producțiile anterioare⁶.

Folosind sistemul tradițional al mijloacelor de expresie existente ^{în} poezia epico-eroică europeană, cîntecele haiducești românești

./.

1 Istoria literaturii române. Ed. Acad. București, 1964, p.103.

2 Idem, p.106.

3 Vezi M.Pop, Eléments communs et traits nationaux spécifiques de la poésie épique de la zone des Carpates, "Études d'ethnographie et de folklore", București, 1964, p.6,12.

4 Din bibliografia de bază în această problemă cităm: A.Fochi, Parallèles folkloriques sud-est européennes, t.1, 1963, nr.3-4, p.517; Al. Iordan, Les relations culturelles entre les roumains et les slaves du sud. Traces de voïvodes roumains dans le folklore balkanique, București, P.a.; A.Gorovei, Popoarele balcanice în folclorul românesc, "Analele Academiei Române" Memoriile secției literare, Seria III, t.XI, București, 1942; I.Mușla, La mort-mariage: une particularité du folklore balkanique, "Mélanges Ecole Roumaine en France", Paris, 1925; G.Giuglea, Note și fapte de folclor și filologie, "Dacoromania", 5 (1927-1928); Tr.Ionescu-Nișcov, Der Verrat als episces Motiv in der serbo-kroatischen bulgarischen und rumanischen Volkspoesie, București, 1942, după "Buletinul Institutului Român din Sofia", 1-2, 1941, p.373-393; E.Schneeweis, Allgemeines über die Folklore auf dem Balkan, "Revue internationale des études balkaniques", 1,1935, t.II.

5 A.Fochi, op.cit., p.544.

6 V.Gașag, Poetica baladelor vechi haiducești (Din istoria eposului ca gen artistic), "Limba și literatura moldovenească" Chișinău, 2, 1959 nr.4, p.23. (Cf. și A.Fochi, op.cit., p.544).

prezintă și unele asemănări cu folclorul bulgăresc¹. Totodată, în afara acestei îndeobște cunoscute înrudiri, se constată și asemănări

./.

- 1 Cîntecul românesc Ghiță Cătănuță a avut o largă circulație în spațiul dunărean. Deși cîntecul ilustrează "proba iubirii", prin interferența cu compozițiile despre Toma Alimos și Miu haiducul, incidentele dezvoltă și o idee epică proprie cîntecului haiducesc (Vezi Gh.Vrabie, Balada populară română, Ed.Acad., București, 1966, p.451). Pedepsirea haiducului și a soției necredincioase sînt elemente des-crise și de epica bulgărească. Astfel, cîntecul bulgăresc Milița și Iskren, relatează despre răzbunarea soțului îngelat, în versuri apropiate textului cîntecului românesc. Iată spre exemplu următorul fragment din Milița și Iskren:

Ș-ntre dîngii se luptară
Vro trei nopți și vro trei zile,
pînă ce-n pămînt piciorul
de trei coți li se-ngropase.
Atunci Iskren se descinse
zicînd Miliței din gură:

- Dragă Miliță, drăguță,
- Vino-ncoace de mă strînge,

vino de-mi strînge cîngătoarea. (După versiunea românească publicată de G.Dem.Teodorescu în Poezii populare române, București, 1885, p.634-635).

Versurile de mai sus se pot compara cu următorul fragment dintr-o variantă a cîntecului Ghiță Cătănuță:

Așa dacă au cuvîntat,
la luptă s-au apucat.
Se luptară într-o zi
soarele pînă sfîrși;
dar, în timpul de luptat
rea ispită s-a întîmplat.
Lui Ghiță, care-l păsa
să-și scape mîndruța sa,
brîul i se slobozea
și către mîndră grăia:

- Mîndro, lasă calu-n frîu
și-noadă-mi pustul brîu,
că-mi pune capul Codrean,
al meu și al tău dușman.

(G.Dem.Teodorescu, op.cit., p.632).

Mai departe, desfășurarea faptelor diferă. În cîntecul românesc, Ghiță răpune pe Gruia și după ospaț își omoară nevasta și îi trimite trupul sfîrtecat la socri. În cîntecul bulgăresc, Iskren este prins; salvat însă de un cioban își ajunge din urmă soția și o omoară. Epica populară bulgărească oferă și alte punte de apropiere cu cea românească. Așa sînt, de ex., compozițiile care deși amintesc de domnitorii români Radu și Dan, prin conținut aparțin cîntecului haiducesc. (Cf. Al.Iordan, op.cit., p.17 ș.u. și acum în urmă, Gh.Vrabie, op.cit., p.300.)

sensibile între eposul românesc și cel al altor popoare europene: francez¹, spaniol² și chiar german³. Cîntecele haiducești românești dezvoltă însă și o tematică proprie, specifică. Astfel, cultura populară română formează o punte între Orient și Occident, între literatura epică din sudul și estul Europei și cea din Europa Centrală și Occidentală⁴. În acest context, sînt posibile și unele concordanțe interferente între cîntecele haiducești românești și cele slovace.

Concordanțele interferente⁵ sînt elemente pe baza cărora se constată asemănări între temele, subiectele, personajele unor opere - în cazul nostru al unor producții populare - ale căror contexte diferă. Referindu-ne spre exemplu la cîntecele slovace și românești care prezintă figura haiducului slovac Jánošík și, respectiv, pe cea a lui Pinteza Viteazul, vom observa că acest fel de concordanțe au la bază împrejurări istorice similare: eroii au trăit către sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui următor, deci în plină creștere a Imperiului Austro-Ungar. Jánošík și Pinteza au fost conducătorii

./.

1 Unele tablouri din Corbea au fost identificate și în legendele epice despre Guillame d'Orange, care fusese aruncat ca și haiducul român într-o închisoare cu șerpi, unde: "...La fiecare maree, apa mării pătrunde în cotlonul său/ printr-un canal subteran,/ îi ajungea de la genunchi pînă la mijloc" (D.Caracostea, Metoda identificărilor istorice în folclor, "Rev. Fundațiilor", 1942, X, p.6. Cf.Gh.Vrabie, op.cit., p.317).

2 Într-un cîntec spaniol se găsesc imagini apropiate celor din Corbea:

...Cabellos de mi cabeza
Lleganme al corvejon;
Los cabellos de mi barba
Per manzeles tengo yo:
Las uñas des las mis manos

Par cuchillo tajador. (Vezi Al.Popescu-Telega, Romancero, col. "Natură și cultură", București, 1947, p.239. Cf.Gh.Vrabie, op.cit., p.371, după care reproducem și traducerea versurilor:

Zac în această închisoare
De nici nu știu de cînd.
Părul de pe cap
pînă la glezne îmi ajunge;
Din perii din barbă,
așternut mi-am făcut
și din unghiile mîinilor
cuțit de tăiat.)

3 Epopeea germană prezintă calul ca pe o ființă fabuloasă, la fel ca și în cîntecele despre Corbea și Miu Haiducul. Basmele germane descriu însă altfel calul (ca pe un animal terestru, fără aripi, ci doar cu mai multe picioare). Sub această înfățișare, calul apare și în unele basme din Ardeal. Vezi, I.C.Chițimia, Fauna în basmul românesc. Calul. "Studii și cercetări de istorie literară și folclor", nr.3-4, 1956, p.545.

4 Vezi M.Pop, op.cit., p.13.

5 Despre noțiunea de concordanță și tipurile ei, vezi P.Cornea, Concepțul de concordanță în literatura comparată, în "Studii de literatură comparată", Ed.Acad., București, 1968, p.37.

unor mișcări îndreptate împotriva orînduirii feudale¹, iar cîntecele haiducești conțin în această privință idei corespunzătoare realităților istorico-sociale.² Subiectele acestor compoziții prezintă acțiuni de revoltă socială, în care haiducul ocrotește pe cei săraci, pedepsind lăcomia și nedreptatea boierilor.³

Alte asemănări între cîntecele haiducești slovace și românești pot fi sesizate în afara condițiilor de ordin istoric. Acestea se datorează mediului natural din zona Carpatică. Munții și codrul, regiunile accidentate și plaiurile împădurite au influențat structura sufletească a poetului anonim și au creat o punte comună între eroii

- 1 Haiducia în ținuturile Carpaților Răsăriteni (și în părțile unguerești chiar) a avut un puternic caracter de clasă. Vezi în această privință, Tr.I.Nișcov, Haiducia și Cîntecele haiducești, "Revista de Folclor", nr.2, 1958, p.113.
- 2 În condițiile asupririi naționale și sociale din timpul Imperiului Austro-Ungar, acțiunile întreprinse de Pîntea au avut răsunet și în folclorul ucrainean. P.V.Lintur, în Народні балади зкарпаття у їх загальнонаціональному світі, 1963, pp.44-45, amintește în această privință balada Stă Pîntea în temniță (Vezi, acum în urmă, și M.Pop, op.cit., 7-8); în legătură cu Jánošík se poate constata de asemenea că unele cîntece poloneze dezvoltă motive similare liricii populare slovace. Vezi, J.Przyboś, Jabłoneczka. Antologia polskiej pieśni ludowej, ed.a II-a, Varșovia, 1957, p.34 ș.u.
- 3 Despre Pîntea cîntecul relatează că:

Tine calea la strîmtori

Și oprește negustori,

De-i scapă de gălbiori (Balade populare românești, I,

Ed.pt.Literatură, București, 1967, p.445).

Intr-o altă variantă, pedepsind pe boierul Balint, Pîntea îi poruncește:

-Acum poți torna

La moșia ta,

Dar ce-ai făcut

Să nu faci mai mult,

Iobagi să nu bați.

Dijmă să nu luați. (Antologie de literatură populară,

I, Poezia, București, Ed.Acad., p.407).

Ideii asemănătoare se desprind și din cîntecele despre Jánošík:

...od boháčov som bral

am luat de la bogați

a chudobným som dal.

și am dat celor săraci.

(J.Horák, K.Plicka, Zbojnícké piesne slovenského ľudu, Bratislava, 1965, p.522)

Sau:

...sem sa rozhneval, že ľudi

m-am mîniat, că jupuiam

zďírali,

oamenii,

porcie pytali, ľudi nahaňali.

le cereau dijme și îi

slungau.

(A.Melicherčík, Jánošíkovská tradícia na Slovensku, Bratislava, 1952, p.264)

poeziilor haiducești și păstorești¹,

Pe baza acestor elemente naturale se pot explica și unele paralelisme existente în cîntecele haiducești din întreaga zonă Carpatică² și chiar Transcarpatică³. Natura permite cristalizarea unui univers lăuntric, în care eroii-aflați la distanțe mari unul de altul se regăsesc deopotrivă în mijlocul ei.⁴ În poezia populară, natura este refugiul și prilejul de evocare al vieții haiducești. Cîntecele despre Pîntea încep evocarea cu versuri identificabile și în doine⁵, sau cu versuri care amintesc de caracterul cavaleresc al pregătirii și exersării haiducilor⁶ în mijlocul naturii⁷, așa cum se întîmplă de fapt și în cîntecele despre Jănoșik.⁸

1 Vezi Ov. Densusianu, Viața păstorească, 1923, p.10,45,49, care sublinia înrudirea existentă între cîntecul haiducec și cel păstoresc românesc. Despre același lucru vezi și Tr. Ionescu Nișcov, op.cit., p.119.

2 Vezi în această privință W. Ochmański, Zbojnistwo góralskie, Varșovia, 1950, p.66 ș.u. și A. Melicherčík, Juraj Janošik, Praga, 1956, p.34, iar acum în urmă M. Pop, op.cit., p.6.

3 Tache Papahagi vede în următoarele versuri un proverb transcarpatic: "Fratele-codru săracul/ ne-a ținut și lungit veacul". Comentîndu-le, autorul adaugă: "E o întreagă istorie, un întreg trecut în acest proverb, care spune limpede și precis că individualitatea etnică a poporului român își datorește existența și scurgerea sa în decursul viforirilor istorice numai și numai codrului frate..." Vezi, Folclor român comparat, București, 1928-1929, p.318.

4 Sesizînd o asemănare surprinzătoare între Zburătorul lui Heliade Rădulescu și o poezie populară polonă reproducută de Wacław z Oleśka în Pieśni polskich i ruskich ludu galicyjskiego, Lvov, 1833, B.P. Hasdeu spunea: "Dacă poetul român și doina poloneză se aseamănă atît de mult nu zic în amănunte, dar în impresiunea totală pe care o produc asupra-ne, cauza este că poetul român și doina polonă au copiat după natură. Copiind după natură, acolo unde natura este una și aceeași, un scandinav și un hotentot, omul cel mai cult și mai sălbatic, anticul și modernul, oricine și oriunde vor trebui să se întîlnească." Vezi B.P. Hasdeu, Palpitațiunile copilei, "Columna lui Traian", 1876, p.375-376. (Cf. P. Cornea, op.cit., p.39).

5 "La poale de codruț verde
Mîndră zare că se vede(...)"

(Cf. Gh. Vrabie, op.cit., p.365).

6 Haiducii erau constituiți în cete de lo-loo de oameni (la bulgari) sau 600 de oameni la sîrbi. În Slovacia ei ajungeau pînă la 100-150 de oameni și aveau cîte 2-3 căpetenii. Vezi și Tr. Ionescu-Nișcov, Haiducia și cîntecele haiducești..., p.117.

7 "Și la sărituri
Și la pușcături
Și la aruncare"

(Gh. Vrabie, op.cit., p.365).

8 "Kdy přišli do pole,
Do zelených hájův,
Tak sú se učili
Preskakuvat' bukův.
Potom když juž
naučení byli,
strelali skakali
po zeleném háji.
(Jánošíkovská..., p.260).

Cînd au sosit pe cîmp,
în dumbrăvile verzi,
Așa au învățat
Să sară fagi.
Apoi, cînd
au fost bine instruiți,
împușcau și săreau
prin dumbrăva verde.

In alte cîntece haiducești, românești¹ și slovace², natura însoțește eroul pînă dincolo de moarte. Unele identități (relative) de text pot fi sesizate chiar și în episodul, care definește alegoria morții:

Lui Corbea pecetluit
 Cu cinci litre de argint
 Fată mare i-am găsit,
 .....
 Și-o cheamă, babo, pe nume
 Jupîneasa
 Carpena
 Adusă
 Din Slatina,
 Numai din topor cioplită
 Și din bardă bănduită...³

Aceeași idee, a cununiei cu moartea, este sugerată și în imaginea următoarelor versuri haiducești slovace:

Povedzte tam povedzte
 tej mojej materi,
 že mi svadba stojí
 na Kral'ovej holi.
 Stojí, stojí, stojí,
 smutná, neveselá,
 šibeničká nová
 z kresáneho dreva.⁴

Spuneți acolo, spuneți
 bătrînei mele mame,
 că nunta mea
 e pe stîncă Kral'ova.
 Stă, stă, stă,
 tristă, abătută
 spînzurătoarea nouă
 din lemn sculptată.

./.

1 In balada Toma Alimos se spune:

"Bine vorba nu sfîrșea,
 Sufletul că-și dădea:
 Codrul se cutremura,
 Ulmi și brazi se clătina,
 Fagi și paltini
 se pleca
 Fruntea de i-o răcoarea,
 Mîna
 de i-o săruta,
 Și cu freamăt îl plîngea".

(Balade populare românești..., p.350).

2 "Hej, takie sa tie hory,
 akoby plakali,
 akoby Janíka
 zandari chyiali."
 (J.Horák, K.Plicka,
Zbojnické piesne..., p.458)
 Hei, așa sînt munții aceștia
 parc-ar plînge,
 ca și cum pe Janík
 l-ar fi prins jandarmii.

3 Balade populare românești, I, ..., p.325-326.

4 Jánošíková..., p.188.

Astfel de "identități" textuale relative pot constitui o similitudine (izvorită din psihologia individului din mediul carpatin), dar nu o influență bilaterală.¹ Coincidența se datorează mai mult conținutului decît formei, pentru că în modalitatea de realizare artistică intervin aici (ca și în cazul altor valori de conținut) numeroase deosebiri. Aceasta se referă însă la cea de a doua problemă, enunțată la început, și are în vedere rolul valorilor expresive în ansamblul compozițional al poeziei comparate.²

B. Structura compozițională

Pentru o mai bună înțelegere și delimitare a cîntecelor haiducești slovace și românești, este necesară o sumară analiză a elementelor lor stilistico-structurale.

Spre deosebire de cîntecele haiducești românești care, așa cum s-a arătat, se dezvoltă pe fundalul unei literaturi epico-eroice, cîntecul haiduceesc slovac trebuie pus în legătură nu cu cîntecul eroic, ci ou el istoric.³ Observația are în vedere următoarele: a) în cadrul modalităților de expresie există o asemănare între "formulele inițiale

1 Vezi și Radu Niculescu, Interférences de la littérature narrative et épique slovaque et roumaine, "Studii de literatură comparată", București, 1968, p.272.

2 Despre valori de conținut și valori expresive în poezia comparată, vezi Al.Dima, Literatura comparată și perspectivele ei, "Conceptul de literatură universală și comparată", Studii teoretice și aplicative, București, Ed.Acad.,1967, p.32,34.

3 Vezi și M.Pop, op.cit., p.11-12, care constata același lucru și pentru cîntecele haiducești ucrainene. În privința mijloacelor de expresie ale cîntecului haiduceesc slovac și legătura acestuia cu cîntecul istoric, vezi și J.Horák, Slovenské ľudové balády, Bratislava, 1958, p.26, care remarcă: "Naše balady často spracovávajú posledný akt bojníckovej tragédie, mučenie a smrť, niekedy s takými overenými podrobnosťami, že sa skladba temer bližší historičkej piesni" (Baladele slovace haiducești prelucrează adesea ultimul act al tragediei haiducești, chinul și moartea și aceasta cu amănunte atît de veridice, încît compoziția se apropie de cea a cîntecului istoric). Evident că aceste observații esențiale nu exclud posibilitatea întrevederii în cîntecele haiducești slovace și a unor particularități legate de cîntecul eroic. Spre exemplu, în folclorul slovac și polonez circulă următorul cîntec de o strofă, care prin conținutul său are și un caracter eroic:

Jánošíkovo meno nikdy nezahynie, Numele lui Jánošík nici-
ani na vršičku, ani na doline, odată nu va dispăre,
ani na mestečku, ani na dedine. nici pe dealuri, nici pe
(Jánošíkovská...,p.185) vale,
nici în orașel, nici în
sat.

Intr-o variantă apropiată, versurile se găsesc și în cîntecele poloneze despre Jánošík:

Jánošika imię nigdy nie zaginie,
ani na wierszku, ni w ciasnyj dolinie.
(Jabloneczka...,p.35)

și finale" ale cîntecelor haiducești cu cele istorice slovace¹ (unele identități textuale pot fi sesizate și în alte producții poetice²),
 b) cîntecul haiducești slovace sînt mult mai scurte³ decît cîntecul

./..

1 Spre ex., unele cîntece despre Jánošík încep cu următoarele versuri:

Postaňte občania
 pieseň si počujete

Stați oamenilor,
 un cîntec ascultați.

.....
 (A.Melicherčík, Slovenský Folklor,
 "Slovenska Vlastivěda", II, Bratislava,
 1934, p.261)

O formă asemănătoare au și versurile inițiale din cîntecul istoric O Tompieroovi (1620):

Pobožní křesťané
 rače poslyšeti
 noviny, které
 vám ja budu spívati.

Creștinii lui Dumnezeu
 binevojiți și ascultați
 veștile, pe care
 eu vi le voi cînta.

(J.Kollár, Národní epievanky,
 Bratislava, 1953, p.160)

Aite cîntece se aseamănă prin formulele finale:

Kto tú pieseň skladau
 nebou to žiadny pán,
 ale bou Jánošík,
 zbojnícky kapitán.

Cine a alcătuit acest cîntec
 nu era un domn,
 ci era Jánošík,
 căpitanul haiducilor.

(Zbojnické piesne..., p.521)

Versurile acestea se pot compara cu următorul final din cîntecul istoric O Zamku muránskom (1549):

Kto tu píseň složil
 ten sám přítomen byl,
 na počátku versův
 své jměno položil.

Cine a alcătuit acest cîntec
 el însăși a fost martor,
 la începutul versurilor
 și-a pus numele său.

(J.Kollár, op.cit., p.128)

2 În cîntecul istoric despre Fr.Hakoozi se găsesc următoarele versuri:

Boli chlapci, boli,
 ale sa minului,
 a po malej chvíli
 minieme sa i my.

Fost-au flăcăi fost-au,
 dar au pierit,
 iar după un timp
 o să pierim și noi.

care sînt identice cu un cîntec haiducesc din Hrochot' (Slovakia Centrală). Vezi, Zbojnické piesne..., p.542.

Un alt exemplu poate fi găsit în versurile O bitke Mo-
hačskej:

Škody veliké učinili
 města a zámky dobyli,

Au pricinuit mari pagube
 și au cucerit orașe și cetăți,

.....
 (J.Kollár, op.cit., p.119)

Și aceste versuri se aseamănă parțial cu următoarea strofă:
 ...po městách...činil škodu velkú

...zemanské osady
 velice sužoval Jánošík, chlap mladý.

(Jánošíkovská..., p.260).

3 Vezi și R.Niculescu, op.cit., p.269.

haiducești românești.¹ În acest ultim caz, se constată în textele slovacce frecvența unor mijloace de expresie, care contribuie, în afara efectului stilistic, la realizarea unei compoziții foarte concentrate. Un exemplu, întilnit adesea în versul popular slav, îl oferă o metaforă specială, denumită de Roman Jakobson paralelism negativ² (și care, în definiția altor cercetători, figurează sub termenul de antiteză slavă.³) Aceasta constă dintr-o propozițiune interogativă, al cărei răspuns negativ este totuși urmat de o confirmare. De pildă, în următorul cîntec haiduceesc se spune:

...zmokla mu košielka	...i s-a udat cămașa
od studenej rosy.	de roua rece.
Nezmokla mu ona	Nu i s-a udat
od rosy studenej,	de roua rece,
lež mu ona zmokla	ci i s-a udat
od krvi červenej. ⁴	de singele roșu.

O asemenea metaforă infirmată, dublată însă de o confirmare este, prin structura ei, un paralelism sintactic. Construcția este semnalată în compoziția cîntecelor haiducești slovacce⁵, dar prezența ei

- 1 În general balada populară românească, deși nu cunoaște fenomenul ciclizării (ca eposul sîrbesc, spre ex.) se remarcă totuși printr-o mare varietate de forme, teme și motive, cu narațiunea dinamică, însoțită adesea de tablouri largi descriptive. Vezi I.C. Chițimia, Poezia narativă, Balada, "Studii și cercetări de istorie literară și Folclor", an.VI, nr.3-4, 1957, p.650-651.
- 2 Roman Jakobson, Lingvistică și poetică, "Probleme de stilistică", Culegere de Articole, București, Ed. Științifică, 1964, p.112.
- 3 Vezi P.G. Bogatyriev, Некоторые зачатки славянского изустного эпоса славянских народов, "Comunicările sovietice la congr. IV de slavistică", Moscova, 1960, p.221-224.
- 4 R. Brtaň și V. Gašparikova, Perečko belavé, Červený dolomán, Praga, 1955, p.110. Cf. și P.G. Bogatyriev, Славянские эпические рассказы и эпическое письмо, Moscova, 1963, p.63.
- 5 Exemple similare se găsesc și în următoarele versuri:

"Jánošík, Jánošík,	"Jánošík, Jánošík,
.....	.....
Keby's nebol zbijal	Dacă n-ai fi jefuit,
nevesali by t'a"	nu te-ar spînzura"
"Však som ja nezbijal	"Dar eu n-am jefuit
chudobných sedliakov,	pe țăraniil săraci,
ale som zbijal	ci am jefuit
pánov vľkolakov"	pe vampirul de domni"
(Zbojnícké piesne..., p.517)	

Un alt exemplu:

"Šuhajko rapavý	"Flăcăule cu fața aspră
de že t'a lapali?"	unde te-au prins?"
"V tom tureckom poli,	"Pe cîmpul turcesc,
Ked'som pasol voly".	Cînd pășteam boii"
"Neboli to voly;	"Nu erau boi
ale boli kone... "	Ci erau cai... "
(Idem, p.439)	

în folclorul slovac este mult mai veche, întrucît formule asemănătoare apar și în texte mai îndepărtate, în unele balade,¹ sau cîntece istorice², care jucau, așa cum s-a mai amintit, și rolul cîntecelor eroice (această ultimă categorie folclorică fiind mai puțin dezvoltată în zona Transcarpatică³).

Termenul de paralelism este folosit de unii cercetători într-un sens foarte larg.⁴ Procedeu trebuie totuși atribuit în primul rînd compoziției poeziei populare, sau așelor poeți care au apelat la folclor ca model de creație.⁵ Textele liricii populare dovedesc existența unor "imagini artistice ce pot fi folosite în îmbinări deosebite."⁶

- I De ex. în balada despre "transformarea fetei în arșar":
"Neni som ja drevo, drevo javorovô, ale som ja dievca z mesta richtarovo" (J.Horák, Slovenské ľudové balády, Bratislava, 1958, p.37)	"Eu nu sînt pom, pom de arșar, ci sînt o fată din oragul starostelui"
- Sau în balada "despre transformarea fetei în căprioară":
"Neni som ja srnka, ale som ja panna... zakliata panenka..." (idem, p.10)	"Nu sînt căprioară, ci sînt tînără fecioară... fecioară blestemată..."
- 2 Intr-un cîntec din perioada ocupației turcești (Dolina, Dolina)
se spune:
"Dolina, dolina, ŃoŃe mi je po nej! Cesta zarubaná k frajereŃke mojej. Nie tak zarubaná, ale je zat'atá, Moja frajeroŃka u Turka zajatá.	Vale, vale, ce-mi e pe ea! Drumul e închis spre mîndra mea. Nu e așa de închis, ci e tăiat, Iar mîndra mea e roabă la turci.
- 3 Vezi P.B.Lintur, op.cit., p.4-5.
- 4 G.M.Hopkins afirmă spre ex. că acest procedeu este specific poeziei în general: "Structura poeziei este o structură de paralelism continuu, de la așa-numitul paralelism tehnic al poeziei ebraice și de la antifoanele muzicii bisericești, pînă la complicațiile versului grec, italian sau englez. (G.M.Hopkins, The journal and papers, Londra, 1959, Cf.R.Jakobson, op.cit., p.110).
- 5 Prezența acestui procedeu în poezia populară este determinată de "oralitate" ca mod specific de realizare a folclorului. În afara caracterului său de procedeu "mnemotehnic" paralelismul are însă valori și semnificații estetice deosebite. Vezi, A.N.Veselovský, Искусство народного параллелизма и эпитеты, "Историческая поэзия", Leningrad, 1940, p.149-150. Despre "mnemotehnică" în poezia populară vezi E. Delavrancea, Din estetica poeziei populare, București, 1913, Academia Română, "Discursuri de recepțiune", XL, p.11, care consemna: "...cel mai însemnat mijloc mnemotehnic al poeziei populare stă în reducerea ei la esențialul acțiunii, la verb..."
- 6 Vezi M.Pop, Prefață la vol. "Flori alese din lirica populară", E.S.P. L.A., 1960, p.6.

Aceste procedee "paralele" se bazează pe succesiunea unor sintagme identice sau asemănătoare¹, care pot sugera echivalente metaforice. Dar în afară de faptul că paralelismul presupune reluarea succesivă a conținutului, procedeul acționează și prin ritmul pe care-l impune versului. În oînteele haiducești slovace, ale căror versuri nu depășesc 6-8 silabe, ritmica paralelă are un efect deosebit:

A _I	a ₁	Vo Zvolene vyzvaňaju,	În Zvolen sunau clopotele
	b ₁	Janošíka lapat' majú,	Că-l vor prinde pe Jánošík,
A _{II}	a ₂	vo Zvolene vyzvonili,	În Zvolen au sunat clopotele,
	b ₂	Jánošíka ulapili. ²	că l-au prins pe Jánošík.

În aceste versuri constituite pe baza unui paralelism sintactic, termenul al doilea (A_{II}) accentuează tensiunea emoțională, anunțată în termenul prim (A_I) doar sub forma unei simple presupunerii, fără certitudine de împlinire.³ În afara acestei valori de conținut, schema sintactică are însă și o valoare expresivă: ritmul versului este impus de componentele a₁, b₁, din termenul prim (A_I), care introduc sub aceeași formulă (a₂b₂) termenul al doilea (A_{II}) al schemei sintactice.

În alte versuri, forma de paralelism poate fi întâlnită și în construcția unei metafore duble. De ex.:

A	a ₁	Či to tam snahy ležá,	Oare acolo e zăpadă aster-
	b ₁	ej, ci holuby sedá?	hei, sau niște porumbei ^{stau?}
	a ₂	"Keby boli snahy	"Dac-ar fi zăpadă
B	b ₂	ej, boli by zvodnateli.	hei, s-ar face apă.
	c ₂	Keby boli holuby	Dac-ar fi porumbei
	d ₂	ej, boli by zalateli.	hei, ar zbura.
C	a ₃	Lež je to tam postielka	Așa că acolo e un pătuț
	b ₃	ej, mójha milého ⁴	hei, al iubitului meu."

1 Vezi în această privință Liliiana Ionescu, Paralelismul în lirica populară, "Studii de poetică și stilistică", București, 1966, p.54, care definește construcțiile cu sintagme identice drept "paralelisme perfecte". Vezi de asemenea și Al. Amzulescu, Contribuții la cercetarea structurii poetice a liricii populare, Revista de Folclor, An VI, nr.3-4, 1961, p.9, care menționează: "Paralelismul s-ar putea defini drept structura stilistică și pozițională în care imaginea artistică se conturează prin alăturarea unor sintagme de construcție identică sau ușor variată."

2 A. Melicherčík, Jánošíkovská..., p.196.

3 Între A_I și A_{II} există un raport în care elementele de "previzibilitate" (a₁, b₁) se completează cu cele de "imprevizibilitate" (a₂, b₂). În acest scdp, termenul al doilea (A_{II}) cuprinde în el și paralelismul propriu-zis, deoarece termenul prim (A_I) poate fi interpretat numai în funcție de cel secund. Despre "previzibil" în textul poetic vezi M. Riffaterre, Incercări de definire a stilului, "Probleme de stilistică", București, 1964, p.74-75.

4 Zbojnícké piesne..., p.360.

Procedeul realizat aici prin dialog, constă dintr-o metaforă inițială (o interogație), urmată de o infirmare (B) și de o dezlegare a interogației inițiale, care devine implicit și un răspuns (C). Substituirile metaforice din interogația A (a_1b_1) sînt totodată și elemente ale paralelismului realizat aici prin componentele a_2-d_2 , din termenul B. Metafora poate fi însă aici atribuită unei confuzii vizuale ("e zăpadă, sau sînt porumbei?") și necesită deci un răspuns, care să infirme presupunerea (răspuns cuprins în termenul C și argumentat prin termenul B). Procedeul poartă denumirea de metaforă infirmată¹ și poate fi întîlnit atît în lirica populară², cît și în alte genuri folclorice.³ Paralelismul sintactic apare și în compoziția cîntecelor haiducești românești.⁴

1 Vezi M.Brătulescu, Cîteva tipuri de metaforă în folclor, "Studii de poetică și stilistică", București, 1966, p.86.

2 Exemple similare se găsesc și în cîntecele păstorești slovace:

Slniečko vychodí, bača vonku stojí: "Jaj, bože, prebože, že sa chlapci moji? Či v kraji zasпали, či nič nedostali? Jaj, bože, prebože, či ich polapali?" "Ich nepolapali, Jaj, bože, prebože, len nič nedostali!" (<u>Zbojnicke piesne...</u> , p.178)	Soarele răsare, baciul stă afară: "Vai, Doamne, Dumnezeule, unde sînt flăcăii mei? Oare au adormit pe hotar, oare n-au luat nimic? Vai, Doamne, Dumnezeule, oare i-a prins?" "Nu i-a prins, vai, Doamne, Dumnezeule, dar n-au luat nimic!"
---	--

3 Si în ghicitori se întîlnesc construcții paralele. În ghicitoarea următoare (despre vînt), incertitudinea își găsește un răspuns în infirmarea finală: "Letí, píska, dverami trieska a predsa není človec". (A.Melicherčík, Slovenský Folklor, Bratislava, 1959, p.110). În românește: "Aleargă, fluieră, bate în uși și totuși nu e om".

4 Paralelismul nu este deci o formă specifică doar versului slav. El există în diverse construcții și în folclorul nostru literar. Ex.: Prin cea pădurice deasă
Mîndră ploaie se revarsă,
D-aceea nu-i ploaie curată,
Că-s lacrimi de la o fată. (I.Bîrlea, Literatură populară din Maramureș, București, 1968, p.51).

Sau în următoarele versuri:
De la noi și pîn'la voi,
Numai stele și rubele;
Nu-s nici stele, nici rubele,
Ci-s dragostele mele. (T.Pamfilie, Cîntece de țară, București, 1913, Cf. și M.Brătulescu, op.cit., p.84).

Un exemplu similar se găsește și în colindele românești, unde negarea și dezlegarea ei sînt expuse prin dialog:

(Fata): Pe piatra de la fîntînă
Trecu un laș de golumbașu,
Cu gîsă de feciorășu.
(Mama): Ludă maicii, proastă maicii,
Ludă ești, ori tu te faci?
Nu-i acela golumbașu,
Ci-i oacheș de feciorășu.

(S.Drăgoi, 303 colinde cu text și melodie, Craiova, 1931, p.53-54. Cf. M.Brătulescu, op.cit., p.89.)

Spre exemplu, așa cum remarca M.Pop,¹ variantele din Maramureș ale cîntecului despre Pintea încep cu următoarele versuri, care exprimă un paralelism negativ:

La poale de coșiruț verde,
Mîndră zare că se vede.
Da'aceea nu-i zare,
Că-i șatra Pintii cea mare,
Tot cu șindili șindilită,
Și cu pajiste podită.²

Altă variantă:

Sub cea pădurice verde,
Mititel zare se vede.
Acea nu-i zare a zări,
Tăt e șătruca Pintii.³

Versurile despre șatra lui Pintea amintesc și de cîntecul Radu Calomfirescu⁴ (sec.XVI-lea), unde se poate de asemenea sesiza o formă de paralelism (contrastant, de opoziție)⁵:

.....
Multe cortuleață-m'sînt
Multe sînt de iepîngele.
Da'mai multe de burci negre,
De burci negre tătărăști.
La mijloc de cortuleață
Este un cort mare, rotat,
Cu creștetul nărimzat,
Cu țăruse de alamă,
Cu prăjinile de argint,
Ce nu s-a mai pomenit!⁶

Elementele din variantele cîntecelor Pintea și Radu Calomfirescu atrag desigur atenția asupra legăturilor existente între poezia haiducească și compozițiile epico-eroice românești. Concluzia poate fi susținută și prin alte exemplificări. Iată următorul fragment din Pintea:

-Care din voi s-a d-aflare,
Să neargă la Baia Mare,
După pîne, după sare,
După praf de cel mai mare,
./.

1 op.cit., p.10.

2 Tit Bud, Poezii populare din Maramureș, București, 1908, p.3.

3 T.Papahagi, Graul și folclorul Maramureșului, București, 1925, p.91.

4 Vezi și M.Pop, op.cit., p.10.

5 Despre tipurile de paralelism vezi Al.I.Amzulescu, op.cit., p.7-25.

6 Balade populare românești..., p.136-137.

După lin, după pelin,
După trei cupe de vin?¹

Strofa, introdusă aici, prezintă două particularități:

a) ea se bazează pe o formulă exprimată printr-un paralelism enumerativ,² b) ritmul versului este condiționat de structura paralelă a construcției polisindetice. Aceeași constatare se poate face și în cazul următoarelor versuri din cîntecul erotic Aga Bălăceanu, unde raportul de coordonare prin juxtapunere realizează momente succesive, pe baza unui paralelism enumerativ:

Unde cu paloșu da,
Lua mîna cu spata,
Și picioru cu șoldu,
Și țeasta șelei,
Și trei fețe de ibincă,
Și trei coaste de la cal.³

Versurile de mai sus mai prezintă o particularitate: enumerarea nefiind întâmplătoare ci dirijată, înscrie și o idee evolutivă, accentuată pe parcurs, așa încît construcția respectivă joacă și rolul unui paralelism progresiv.⁴ Asemenea structuri paralele sînt foarte răspîndite în cîntecul haiducești românesci. În poezia Miu Cobiu, spre exemplu, aceeași idee este reluată sub forma unor unități poetice cu caracter hiperbolic, ascendent (paranomaza)⁵:

Buzdugan lua,
Și mi-l opîntea,
Și mi-l învîrtea,
Și mi-l azvîrlea,
.....
./.

1. Idem, I, p. 448.

2. Vezi Liliانا Ionescu, op.cit., p.66, care face distincție între acest tip de paralelism și cel sinonimic. Deși ambele tipuri de paralelism se caracterizează prin prezența raportului de coordonare prin juxtapunere, termenii paralelismului sînt invariante, iar nu variante ca în cazul paralelismului sinonimic. Un ex. oferă în această privință o altă variantă din Pîntea:

După pită, după sare,
după prah de cel mai mare,
După pecie de miel,
După prah mai mînișel...

unde versurile introduc de fiecare dată un nou moment epic. (Vezi și M. Pop, op.cit., p.11).

3. Balade populare românești, II, p.158.

4. Vezi și Liliانا Ionescu, op.cit., p.64.

5. Despre paranomaza, anafora, anadiploza și despre unele exemple aici citate, vezi și Gh. Vrăble, op.cit., p.37-60.

Și cînd l-azvîrlea,
 Vîntul vîjîia,¹
 Frunza șuera,
 Codrul răsuna.¹

Printr-un astfel de paralelism cumulativ se creează o mișcare epică accentuată, la fel ca și în alte variante ale cîntecului despre Miu, unde verbele la imperfect² conferă acțiunii o ordonare progresivă:³

Stîncile se despica,
 Apa pe făgaș fugia,
 Toți copacii tremura.⁴

Ordonarea progresivă apare și sub forma unei sintagme sintactice denumită anafora, ca în Corbea:

Zace-mi Corbea viteazul,
 Zace-mi Corbea haiducul.⁵

Repetarea cuvintelor în cele două versuri succesive marchează o relație sinonimică. Rostul acestei succesiuni este acela de a conduce acțiunea spre un punct culminant:

În temniță la Opriș
 Unde-mi zace Corbea-nchis,
 Sade-n apă,
 Pînă-n sapă,
 Si-n noroi
 Pînă-n țurloi.⁶

Alteori anafora se asociază ou anadiploza, care constă în repetarea ultimului emistih, ori a ultimelor cuvinte dintr-un vers, la

¹ Balade populare românești, I..., p.362.

² Despre puterea "evocativă" a imperfectului, vezi T.Vianu, Problema stilistică a imperfectului, "Problemele metaforei și alte studii de stilistică", București, 1957, p.222.

³ Un exemplu similar se găsește și în cîntecul Constantin Brîncoveanu:
 Șapte rogojini lua,
 Sus, pe catarg le suia
 Perdaș de spirt că le da,
 Foc de trei părți le punea,
 Vîlvă în cer se ridica.
 (Balade populare românești, II..., p.168)

⁴ Vezi colecția Sezătoarea, Fălticeni, 1897, p.130. (cf. Gh. Vrabie, op.cit., p.388).

⁵ Balade populare românești, I..., p.319.

⁶ Ibidem.

începutul versului următor¹, ca în exemplul următor, din Corbea:

Curtea mare de-nvîrtea,
Curtea mare ocolea,
Ocolea d-a doilea.²

Mijloacele de expresie, aici semnalate, nu apar izolat ci în compoziții de mare întindere. Prezența lor atât în cîntecele haiducești, cât și în alte poezii epice românești (în special în cele eroice) dovedește structura deosebită a producțiunilor folclorice versificate, care au în literatură populară română o tradiție destul de veche.

Concluzii

Prin tematică, mediul natural și fondul lor social, cîntecele haiducești românești se leagă de literatura epică haiducească din zona Carpatico-Nordică. Din acest punct de vedere, cîntecele în discuție prezintă asemănări și cu cele slovace. În acest caz, unele identități relative de text (mai precis, unele asemănări de conținut) sînt o similitudine a condițiilor istorice, iar nu rezultatul unei influențe literare bilaterale.

Cîntecele haiducești românești se deosebesc însă de cele slovace prin modalitatea de exprimare artistică. Cîntecele românești sînt realizate prin sistemul tradițional al posibilităților de expresie existente în poezia epico-eroică (și sub acest aspect se apropie de folclorul sud-slav și chiar al popoarelor romanice). Cîntecele slovace se aseamănă în această privință mai ales cu compozițiile istorice (în special prin formulele inițiale și formulele finale). Evident că unele forme de exprimare (tipurile de paralelism, spre exemplu) pot constitui puncte de apropiere. În ansamblul structurii compoziționale intervin însă noi deosebiri, deoarece cîntecul haiducec românesc este mult mai întins decît cel slovac, care se caracterizează, în general, prin poezii lirice scurte (unele de numai 1-2 strofe).

1 Anadiploza a fost sesizată și de T.Vianu, care o considera ca fiind rar întîlnită în poezia cultă, iar Barbu Delavrancea o subînțelege, cînd vorbește de "încrucșările hemistihurilor". Vezi T.Vianu, Figuri și forme literare, București, 1946, p.183 și B.Delavrancea, Din estetica poeziei populare..., p.12-14. Cf. și Gh.Vrabie, op.cit., p.49.

2 Balade populare românești, I..., p.339.

Lirica de dragoste la lipoveni¹

Mihai Marinescu

Astăzi este dovedit că în folclor sînt uimitor de multe motive și subiecte asemănătoare care au apărut pe baza unor legi comune proprii dezvoltării societății și compoziției poetice. Aceste legi, la fel ou legile structurale ale limbii, sînt destul de severe și uniforme². De aceea, în lirica lipovenească, cel mai bogat capitol al folclorului muzical al acestei populații, apar motive ce se întîlnesc în lirica multor colectivități dar și unele mai particulare, circumscrise la un spațiu mai restrîns sau propriu numai lipovenilor.

Cîntecul erotic reflectă, pretutindeni, natura luminoasă, romantică, încrezătoare a tinerilor, lumea lor spirituală înnobilită de puterea unei iubiri curate și generoase. Dar deși se află în centrul liricii, dragostea nu este unicul sentiment cîntat. Adesea, la fel ca în viață, dragostea este dublată în cîntecele populare de numeroase aspecte pe care prezența sau lipsa acestui sentiment le poate provoca la oameni: indiferență, gelozie, fidelitate, infidelitate, întărirea sau destrămarea personalității etc. Nu mai puțin importante sînt și aspectele sociale - inegalitatea materială a îndrăgostiților rezultînd din apartenența lor la clase sau pături sociale opuse, uneori nepotrivirea de vîrstă, înțelegerea diferită a simțămîntului de dragoste ș.a. m.d. De aici și gama extrem de bogată a motivelor cîntecului erotic lipovenesc, de la cele legate de încredere în viață și viitor pînă la renunțarea la ele, cu o pronunțată predominare a celor din urmă, - rezultat al iubirii nefericite.

./.

¹ Numele generic de lipoveni denumește pe vorbitorii de limbă rusă statorniciți în țara noastră, începînd cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea, care au emigrat din Rusia în urma persecuțiilor la care au fost supuși după schisma produsă în biserica ortodoxă rusă la jumătatea secolului al XVII-lea. Localitățile în care am cules, între anii 1959-1973, de la lipoveni cîntecele care fac obiectul articolului de față sînt : satele Climăuți, Lipoveni și Manolea din jud. Suceava, comunele Jurilovca și Carcaliu din jud. Tulcea, orașele Botoșani, Brăila, Piatra-Neamț, Roman și Suceava. Am folosit următorul sistem de sigle: litera din paranteze indică inițiala localității unde a fost cules cîntecul, iar cifra de lîngă ea - numărul sub care este înregistrat cîntecul în colecția noastră personală. Localitățile care încep cu aceeași literă le-am notat astfel: Climăuți - C, Carcaliu - Cr, Botoșani - B, Brăila - Br. Transliterarea exemplelor din cîntece și a bibliografiei în limba rusă s-a făcut potrivit normelor folosite, de pildă, de editura "Mouton" din Haga și Paris.

² Bogatyrvov, P.G., Voprosy teorii narodnogo iskusstva, Moscova, 1971, p.381.

Motivele cele mai frecvent întâlnite în lirica de dragoste a lipovenilor sînt: fata iese la Dunăre să se spele pe față, să se sulimenească pentru a merge la dragul său. Acesta îi spune să nu se mai dea cu rumeneli fiindcă el o iubește așa cum este, are s-o ia de nevastă și o să-i cumpere ghete, ciorapi, panglică roșie ca cingătoare și cercei cu clopoței (M 82). Fetei îi este frică să doarmă singură și iese pe malul Bistriței să se spele și să se dea cu sulimeneli. Acolo o vede un flăcău care îi spune că o iubește așa cum este, că are s-o ia de soție, o să-i cumpere ghete și ciorapi, o panglică roșie pe care să și-o împletească în păr, o basma de mătase și un inel de aur (R 22, B 43). Fata își caută iubitul pe malul mării, pe mare, în cîmpul verde, întreabă pe rîu dacă nu l-a văzut pe undeva. În sfîrșit, îl vede ieșind călare din pădure. Iubitul spune fetei că pleacă la oraș de unde o să-i aducă trei daruri: basma de mătase s-o poarte pe cap, o piatră scumpă s-o poarte la gît, un inel de aur să-l poarte în deget (L 33). Flăcăul își pudrează pletele să placă fetelor, dar, de fapt, iubește o singură fată la care nu se mai satură privind (PN 15). Stăncuța, urmărită de șoim, îi spune acestuia s-o lase în pace și să-și caute o altă stăncuță. Șoimul răspunde că a tot zburat peste cîmpii, dar n-a mai găsit nicăieri o stăncuță ca ea. Dezvăluind, în a doua sa parte, al doilea element al paralelismului, cîntecul vorbește de o fată urmărită de flăcău; ea îi spune s-o lase în pace și să-și caute o altă fată. Flăcăul răspunde că a tot călătorit prin multe sate, dar n-a găsit nicăieri o fată ca ea (S 64). Fata roagă gerul să fie mai blînd, și nu atît cu ea, cît cu iubitul ei care se întoarce din campanie (B 49). Fata roagă pe iubit să mai zăbovească cu plecarea în orașe îndepărtate, să mai rămînă "un an, un anișor, o zi de sărbătoare" (M 59). Iubitul regretă că nu are aripi să se înalțe în văzduh, să zboare pînă sub fereastra celei dragi pentru a-i spune dulci cuvinte și a-și lua rămas bun înainte de a pleca la oraș (B 42). Fata își invită iubitul pentru a-l privi (C 149). Fata se uită în oglinda apei admirîndu-se și întrebîndu-se cine va avea parte de frumusețea ei: maiorul, polcovnicul, sau cel cu care se iubește (C 143, B 39). Dragostea îl îndeamnă pe băiat să meargă la iubita lui pe ploaie și frig, ea însă îl apostrofează că umblă la fete în postul de iarnă (P 1a). Fata brodează o batistă pe care o dă iubitului chemat sub arme și spune că îl va plînge mai mult decît pe propriul său frate (L 66). Cu riscul de a-și pierde calul, flăcăul se aruncă în mare să salveze fata de la înec (SC 9). Noaptea tîrziu fata așteaptă pe flăcău. Venind, el îi spune că se însoară. Fata îl sfătuiește s-o ia de soție pe prietena ei, el însă îi răspunde că o vrea numai pe ea (L 25).

./.

Fata se scoală de dimineată și luînd, pe rînd, înfățișarea prepeliței, privighetorii, rătuștei își caută pretutindeni iubitul. Pînă la urmă apare în fața lui în chipul ei de fată (S 102). Flăcăul merge la casa fetei și o roagă să-i deschidă fereastra. Ea îi spune că nu poate, fiindcă tata are musafiri, mama pe surorile sale, fratele niște prieteni, iar ea pe prietenii ei (C 149, S 100). Fata și flăcăul stau sub măr, ea îi spune că îl iubește numai pe el (S 90). Perechea de îndrăgostiți se teme de părinți și de gura lumii, dar nimic, afară de mormînt, nu-i va despărți (S 50). Flăcăul roagă pe fată să iasă în pridvor, să-i spună cîteva cuvinte și să primească un inel (R 1, C 106). Doi flăcăi se iau la ceartă pentru o fată. Ea îi împacă spunîndu-le să meargă în livadă, să taie cîte un bețișor de vișin și să arunce sorții; ea îi place pe amîndoi (C 43). Fata seceră grîul și pune snopii (sau rupe ramuri de călin) ca semne după care să se ia iubitul ca să ajungă la ea (J 10, M 72). Flăcăul se plimbă cu fata, spunîndu-i că de dragul ei a părăsit negustoria, și-a pierdut mințile (T 43). Flăcăul se plimbă cu fata ținînd-o de mînă; temîndu-se de gura lumii, ea îi cere să-i dea drumul. Lui însă nu-i pasă; el o iubește și o va lua de soție (T 5). Fata este într-atît de frumoasă, că o admiră toată lumea, de dorul ei slăbesc flăcăii. Unul din ei încearcă s-o ademenească, făgăduindu-i două perechi de cercei: una de aur și alta de argint (R 4). Fata întrebă pe iubit unde pleacă și cu cine o lasă, cu cine va petrece ea de-acum încolo nopțile și iernile, cu cine va întîmpina primăverile, cu cine va petrece verile? Totodată, îl roagă să se întoarcă odată cu primăvara, altfel va plînge și va suferi (L 50). Fata întrebă pe iubit de ce e îngîndurat, de ce nu joacă, nu cîntă? Flăcăul declară dragoste fetei, promițîndu-i s-o ia de soție și să-i cumpere daruri, inclusiv semnificativul inel de aur (B 33). Flăcăul, întors de la oraș, aduce fetei trei daruri: un inel de aur, basma de mătase și pe el însuși (C 74). Flăcăul roagă pe fată să nu se supere că n-a trecut seara pe la ea, întrucît a fost în oraș de unde i-a cumpărat ghetete roșii, ciorapi albi și panglică de un roșu aprins (M 54). În drum să ia apă, fata se oprește la fereastra iubitului și-l întrebă ce are de zace în pat (M 64). Fata așteaptă vara ca să plece de la țară la oraș, unde ziua va lucra, iar noaptea se va distra. Ea își găsește și un iubit, dar "nu în vale și nici în luncă", ci într-o casă cu două etaje, unde acesta stă la masă și scrie (C 29). Fata cere sfatul tatălui cu cine să se mărite, ea preferîndu-l pe muzicant (M 9). Inventarul motivelor s-ar putea continua.

Pentru realizarea deplină a dragostei lor, tinerii au de înfruntat multe obstacole, unele apărute din propria lor vină, altele

./.

puse de părinți, rude, prieteni care își urmăresc propriile interese. Grupul acestor cîntece nu este prea numeros, dar destul de revelator pentru îndirjirea cu care tinerii se zbat, pentru a-și realiza fericiirea.

Adesea, în această vîltoare a luptei, se greșește de ambele părți, dar aproape întotdeauna, cînd suferă copiii, suferă și părinții. În acest mănunchi tematic s-ar încadra cîteva motive. Părinții nu-și lasă fata să se plimbe seara cu flăcăii și fetele, ea însă va merge în taină (M 24). Toți o îndeamnă pe fată să nu-l iubească pe flăcău, ea însă e hotărîtă să nu asculte de nimeni (M 65, B 55). Mama își sfătuește fiica să-l lase pe iubit și o roagă pe mamă să meargă să i-l aducă, mama însă o sfătuește să se obișnuiască de una singură (PN 12). Oameni răi încearcă să-i despartă pe îndrăgostiți, ei însă spun: Kak xodili, xodit' budem/ I drug družka ne zabudem (SC 8). Flăcăul își roagă tatăl să-l însoare, altfel va proceda fără încuviințarea lui (M 41). Oamenii răi nu-l lasă pe flăcău să umble la iubită, ei însă va merge la ea și de acum încolo (T 31). Fata regretă că nu și-a ascultat părinții, acum e abandonată, cu doi copii (SC 6). Pe îndrăgostiți vor să-i despartă, ei însă nu se lasă intimidați (SC 8). Flăcăul duce fetei aur și argint. Pentru aceasta, pentru ștregării, pentru că vine acasă seara tîrziu, este certat de tată (M 62). Din cauză că a fost bătută de părinți fata zace în pat trei săptămîni. În a patra se face bine, în a cincea merge în grădină să se vadă cu același flăcău pentru care a fost pedepsită (C 125). Fata se întilnea în taină cu iubitul, dar a fost spusă la părinți de prietena sa. Acum toți o ceartă, ea regretă: fiindcă dragostea i-a adus numai suferințe (C 138). Părinții își obligă fiica să se mărite cu altul. La biserică ea cere preotului să nu-i cunune. Neputînd merge împotriva voinței miresei, acesta oprește ceremonialul (T 32). Fata e acuzată că a ademenit pe iubitul alteia. Ea răspunde că flăcăul a îndrăginit-o pentru că i-a plăcut frumusețea și costița ei bălaie (B 2). Fata se întrebă unde i-a dispărut frumusețea? I se spune că nu trebuia să se îndrăgostească departe de casă (M 76). Tinerii îndrăgostiți își scriu scrisori cu lacrimi în loc de cerneală (C 71). În lipsa flăcăului plecat la oraș, fata se mărită. Cînd se întoarce, ea îi reamintește că l-a prevenit asupra urmărilor plecării. Flăcăul îi spune că va continua s-o iubească încă 7 ani, în speranța oă va deveni văduvă (L 53). Flăcăul părăsește fata, ea totuși îi dorește să fie iubit așa cum l-a iubit ea (C 72). Fata roagă rîul să curgă mai repede pentru a spune iubitului că în lipsa lui suferă și plînge (S 7). Flăcăul întrebă fata dacă îl iubește: dacă da, o va lua de soție, dacă nu, se va împuşca lăsînd pe piept un bilet din care lumea să afle cît de mult

./.

a iubit-o (S 105). Fata cere flăcăului să înceteze a tot da tîrcoale grădinii ei, să nu-i mai calce în picioare izme pe care ea a răsădit-o și a udat-o pentru altul. Flăcăul însă o roagă să-i spună numai un cuvînt și îi promite să-i cumpere o șubă, o fustă și un pieptar (M 21). Intr-un alt cîntec fata roagă pe flăcău să nu mai dea tîrcoale livezii ei, fiindcă, aflînd, lumea o va vorbi de rău, nimoni n-o va lua de nevastă, părinții vor fi nefericiți, rudele vor suferi (PN 39). Fata, în drum să ia apă rece de la izvor, este strigată de flăcău. Faptul acesta o supără, fiindcă aude tot satul, inclusiv tatăl ei care stă în poartă (M 29). Fata petrece noaptea cu iubitul care o învață să spună părinților că a stat la o prietenă sau că a cusut pînă tîrziu. Ajunsă însă acasă, ea spune adevărul (T 37). Conducîndu-și iubitul, fata îl roagă să mai înnopteze măcar o dată, ei fiindu-i frică de una singură (B 11). Fata își culcă iubitul, apoi se așează la marginea patului și meditează asupra viitorului ce o așteaptă (R 20).

Restul cîntecelor de dragoste lipovenești, culese pînă în prezent, fie că anticipează un deznodămînt nefericit, generat de comportarea ușuratică, neașteptată a flăcăului sau a fetei, fie că redau urmările acestei comportări.

Din prima categorie face parte un număr relativ mic de cîntece. Astfel, în C 37 flăcăul cere explicații fetei de ce nu a venit în livadă, de ce s'îngîmfată și nu-i dă binețe; în S 10 flăcăul spune că va veni vremea cînd fața fetei va ajunge pe mîna, iar coșta-i sub picioarele lui; în S 48 flăcăul rîde de fată, care îi spune că soarta o să-l pedepsească dîndu-i o nevastă geloasă; în PN 8 flăcăul șoptește fetei că ea este dragostea lui și îi dăruiește un inel de aur. Fata însă îi refuză dragostea, fiindcă el este nestatornic; în M 88 fata îl întrebă pe băiat unde și-a petrecut noaptea: la cărți sau la biliard? El îi răspunde că a înnoptat la alta.

În Br.2 fata se uită, într-o noapte cu lună, unde se duce dragul ei; îl vede intrînd în curtea unei alte fete. În T 36 fata se plimbă prin vie, rupe struguri și aruncă boabele în odaia flăcăului. El nu-i răspunde, iar ea crede că iubitul se însoară cu alta și imploră soarta să-l pedepsească. În L 6 flăcăul spune fetei să-l uite. Ea însă se întrebă de va putea face asta, de vreme ce în deget îi poartă inelul, iar portretul îi atîrnă în odaie. În B 22 iubitul se pregătește de drum luîndu-și rămas bun de la toți afară de fată, cu care schimbă cuvinte aspre, violente. În R 13 fata îl roagă pe flăcău să treacă seara pe la ea. Întrebîndu-l de o iubeste, el răspunde că da, însă de nevastă n-are s-o ia. În PN 35 flăcăul zice fetei că a

./.

fost pe la sora sa la un pahar de ceai. Pînă la urmă însă recunoaște că a trecut pe la o altă fată, căreia i-a dăruit un inel de aur. În C 69 flăcăul cere fetei să-i spună dacă îl iubește numai pe el, ea îi răspunde că mai are șapte. Flăcăul o lovește sfărîmîndu-i cerceul. Ea plînge.

Cîntecele în care deznodămîntul legăturilor între fată și băiat este nefericit, adesea tragic, formează o categorie destul de numeroasă în lirica populară lipovenească. Vom da cîteva exemple. Tinărul o părăsește pe fată, iar ea merge, de mîhnire, în cîmp, unde taie din rădăcini oălinul (L 18). Fata roagă pe flăcău să aștepte măcar un an pentru ca ea să mai crească. Flăcăul n-o ascultă și ia o văduvă, care-i nemulțumită de el (M 91). Flăcăul merge în automobil țînînd pe genunchi pe prietena iubitei (SC 4). Fata cere rivalei să-l iubească pe flăcău așa cum l-a iubit ea (SR 3). El a plecat, probabil forțat de împrejurări, la oraș. Ea suferă, ziua și-o petrece în tristețe, noaptea udă pernele cu lacrimi (T 44). Băiatul pleacă la oraș, fata aleargă după el, dar nu-l mai poate ajunge (PN 29). Flăcăul îi spune fetei să nu stea serile tîrziu, să nu ardă în zadar luminările, să nu-l mai aștepte, deoarece el n-a venit să stea ci să-și ia înapoi dăruirile: inelul și basmaua (S 54). Fata regretă că flăcăul a părăsit-o: pînă atunci au fost ca niște porumbei îndrăgostiți (C 83). Fata și flăcăul se despart, el îi cere iertare (M 83). Fata regretă că în locul zilelor senine au venit altele, amare ca lacrima: iubitul s-a supărat, a încălecat calul și a plecat (M 87, C 133). Flăcăul merge la alte fete cărora le duce vin și dulciuri. De aceea fata petrece nopțile în lacrimi, în timp ce oamenii o vorbesc de rău (M 93). Fata, părăsită de cel drag, pentru prietena ei, vrea să îmbrace straie negre și să se călugărească (M 44). Fata l-a crezut și i-a cedat; acum regretă (C 139). Fata își caută peste tot iubitul. Negăsindu-l, rupe frunze și acoperă urmele pe unde el a călcat (M 69).

O rezonanță deosebit de tragică o au cîntecele care vorbesc de legături destrămate din care au rezultat copii. Astfel, în SR 2 flăcăul părăsește fata cu un copil, lăsîndu-i o basma de mătase ca să-și șteargă lacrimile. Își părăsește iubita cu un copil în brațe și flăcăul din M 51. La întoarcere ea vrea să-l îmbrățișeze, el însă spune că s-a înșurat. Uneori fata părăsită ajunge la disperare și își pune capăt zilelor. Așa se întîmplă în cînteoul M 4o unde, fiind abandonată cu un copil, fata se aruncă în mare. La fel în cînteoul C 34: sedusă și părăsită, alungată de părinți, după ce face reproșuri bărbaților, fata se aruncă în mare. Oarecum asemănător se petrec lucrurile și în C 11o. Uneori, fata își pune capăt zilelor împușcîndu-se (M45), alteori cheamă animalele, pădurii să-i scoată inima și s-o ducă

iubitului ca el să vadă cât suferă (P 2). Sînt însă și cazuri cînd, ajunsă la disperare, fata otrăvește pe flăcăul infidel (C 36, T 28, T 35). Alteori el îi implintă cuțitul în piept (SR 1) etc. Intrucît însă aceste ultime cîntece și altele asemănătoare lor (B 59, C 93, M 18 etc.), prin atmosfera și coliziunea lor tragică se apropie mai mult de baladă decît de cîntecul liric, ele nu vor face obiectul studiului de față.

Adesea, în calea realizării fericirii tinerilor se ridică bariera inegalității sociale. Acest lucru este valabil și pentru mediul lipovenesc, în care conflictele de clasă erau la fel de acute ca în orice colectivitate. Așa de pildă în cîntecul Br. 14 părinții forțează pe fiica lor să uite de vechea ei dragoste, să se mărite cu altul pe care i l-au găsit ei și care "o s-o îmbrace în aur". Fata răspunde că mai bine moare, decît să-și uite iubitul. Intr-un alt cîntec (C 53, PN 47) flăcăul îi spune fetei că are s-o ia de soție. Ea îi răspunde că acest lucru nu este cu puțință: el e bogat, ea - orfană și săracă. Tot așa în B 34, unde fata spune că singura ei avere e frumusețea: To ne bylo i ne budet, / Štob ja byla za tobaj/ Ty bogatyj, ja uboga, / Ty smejoš'sja nado mnoj/. U tebja otec est' i rodnaja mat', / I trojka konej na dvore. / U menja, bednoj strotinke, / Tol'ko brovi čornye. Alteori fata e bogată iar băiatul e sărac. Astfel, în T 25 fata își roagă tatăl s-o lase să se mărite cu alesul inimii, flăcăul însă spune că totu-i în zadar: ea e bogată, iar el e sărac și orfan. Sînt cazuri cînd flăcăul sau fata încearcă să-l atragă pe celălalt urmărind avantaje materiale. Așa, de pildă, în B 32 tatăl nu-și lasă fiica să meargă la plimbare cu băieții. Fata spune că o să fugă de acasă pentru a-l atrage pe un oarecare Ivanuška, singurul fiu la părinți - posesor al unei instalații de preparat bere (B 32). Inegalitatea socială rămîne un obstacol serios în calea fericirii tinerilor chiar și atunci cînd cel bogat promite că va iubi pînă la moarte (P 1). Oricum, este semnificativ faptul că lipovenii au preluat de la români, transpunîndu-l în graiul lor, cîntecul Tinerel m-am însurat (T 20), adică unul din cîntecele noastre care ilustrează foarte plastic cum inegalitatea socială generează discordie și nefericire în familie. Goana după avantaje materiale, fie chiar și minime, este prezentă și în C 67, unde băiatul întrebă pe fată de ce îi iubește pe alții și nu pe el? Fiindcă alții îi aduc daruri, iar el nu - răspunde fata.

Portretul fizic al eroilor, datorită mijloacelor de zugrăvire stereotipe, este aproape întotdeauna același, peregrinînd dintr-un

./.

cîntec în altul. De obicei, fata are fața albă, obrații roșii, sprîncenele negre, cosița bălaie: Bez balil u Mašy lico belyja, / Bez rumjanu ščočki alyja, / Jajo brovi, brovi soboljovyje, / Razvjasjolyja u Mašy glaza, / Sered leta, da sered leta tjoplyja, / Rezov'jotsja u Maši kosa, / Razov'jutsja da raspijatutsja jajo rusye volosa (S 108). Cu mici modificări acest portret este întîlnit în S 32, M 83 și în alte cîntece. În aceeași manieră este înfățișat și portretul tînarului: mai întotdeauna cu fața albă, părul bălai, lung și oîrlionțat (S 96, C 149, M 72 etc.). În general, portretizarea în folclorul lipovenilor implică epitete fixe, stabile, invariabile.

Altfel se pune problema cînd se redau sentimentele: ele sînt individualizate, rapsodul popular găsește suficiente mijloace pentru zugrăvirea celor mai nuanțate trăiri sufletești - de la dragostea cea mai curată și sentimentele cele mai nobile pînă la ura cea mai pătimașă și disprețul total.

Nu știm dacă putem subscrie întru totul la ideea că "o trăisătură fundamentală a poeziei moderne e delimitarea sa din ce în ce mai definită de viața naturală"³, dar e cert că în folclor obiectul lui îl constituie sfera obșnuitului uman, bucuriile și dramele vieții, firescul relațiilor între indivizi.

Indrăgostiții se iubesc puternic, trăirile lor sînt profunde, temeinice, nimic și nimeni nu-l poate despărți. Ei sînt gata să înlătore toate opreliștile din calea lor spre fericire. Astfel, fata spune că nu vrea să asculte de nimeni, că-l iubește și îl va iubi numai pe cel drag (M 65), pe nimeni altcineva (S 90), nu-l va uita nici odată (M 67), nici de tată nu-i este așa de milă, ca de cel drag (C 82), în zadar o ceartă mama, ea va continua să-l iubească pe flăcău: Esli ty budeš' branit', / Usjo raŭno budu ljubit' (C 151). Numai atunci se va despărți de cel drag, cînd va închide pentru totdeauna ochii, cînd se va așterne peste ei giulgiul alb, cînd îi vor acoperi trupul cu nisipul galben și mărunț al munților (S 38). Puterea ei de caracter se vede și în afirmațiile de genul: Ljubila i budu ljubit'! / Ljubila i budu, umru - ne zabudu (J 18) sau Ja ne sluxaju nikogo, / Ljublju družka odnogo (M 65). Nici chiar aurul n-o poate tenta, nu-i în stare s-o despartă de iubit. Degeaba părinții i-au găsit un mire cu avere, ea le răspunde că n-are nevoie nici de bogății, nici de dragostea lui: Ne nado mene vašego zlata, / Ne nado mene vaša ljubov'! / Maljutkoj ego poljubila, / I budu vek svoj dožadat' (Br. 14). Iubitului care pleacă îi spune că nu-l va uita nici dincolo de moarte (J 18).

./.

³ Hugo Friedrich, Structura liricii moderne, București, 1969, p.113.

Se zice că omul nu poate fi fericit de unul singur: fără cel drag inima ți-e zdrobită și tristă: Bez milogo, voj da bez družka, / Na serdcu pečal' - toska (M 61). Rămasă singură, fata se usucă, se în-negrește (R 7). Dragostea te îmbolnăvește, din pricina ei te dor capul, mîinile și picioarele, poți ajunge chiar în mormînt (S 38).

Tînărul caută cele mai potrivite cuvinte pentru a exprima cît mai exact intensitatea sentimentelor sale, de aceea el își des-miardă iubita spunîndu-i "porumbiță" (C 111), "suflet", "suflețel": Marusen'ka-dušen'ka (M 84), Duša moja krasavica, duša moja milaja (T 43), Duša moego serdca (T 43). Vorba iubitei e viers de privighe-toare (B 46).

Flăcăul este sensibil, sentimental. Astfel, îmbrățișîndu-și odată fata de față cu alții, aceasta de rușine începu să plîngă. Flă-căului i se face milă și-i promite s-o ia de soție (Cr. 6). Uneori, în locul flăcăului apare soldatul (PN 35). Ne plač, deŭka, ne plač, krasna! / Ne plač, dušen'ka moja! / Dast bog vojsko perjabudu, / Voz'mu zamuž za sebja. Fata pretinde o purtare aleasă, nu-i plac glunele proaste: Deŭka šutok ne primala, / I ŭ glaza parnja rugala: / Otojdi, pšen'-nevežda, / Ne tvoja teper' nadežda (M 56).

Dragostea este puternică, nu îi este teamă nici de piedic-cile ridicate de oameni, nici de gura lumii: A ja kak xodil, tak budu xodit', / A ja kak ljubil, tak budu ljubit' (T 31). Semnificative în acest sens sînt epitetele pe care le folosește cîntecul pentru a-i caracteriza pe cei care încearcă să-i despartă pe tineri: ljuđi zlyje, vrăgi prokljatyje. Dragostea față de iubit se poate manifesta în dife-rite forme. Astfel, în Br. 12, fata roagă gerul: Zimuška, zima, morozlivya, / Prosiu ž ja tebe / Ne smoroz' mene! Ne tak uđ mene, Kak družka mogo. În L 24 fata se scoală de dimineață, mulge vaca, stre-coară laptele și îl dă iubitului. În timp ce el bea, ea îl povățu-iește să nu se însoare. Cîntecul, foarte răspîndit încă din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, a intrat în culegerile alcătuite de N.L'vov și I. Prač⁴, D.Kašin⁵, P.Šejn⁶, Rimskij-Korsakov⁷ etc. Prof. V.M.Sidel'nikov a depistat 35 de variante ale acestui cîntec⁸.

4 L'vov, N., Sobranie russkix narodn. yx pesen s ix golosami, položenny-mi na muzyku Ioganom Pračem, Sankt-Petersburg, 1790, nr.14

5 Russkie narodnye pesni, sobrannye i izdannye dlja penija i fortepiano D. Kašinym, vol.1, Moscova, 1833, nr.12.

6 Velikoruss v svoix pesnjax, obrjadax, verovanijax, obyčajax, skazkax, legendax i t.p. Materialy sobrannye i privedjonnnye v porjadok P.V. Šejnom, vol.1, partea I, Sankt-Petersburg, 1898, nr.724.

7 Rimskij-Korsakov, N.A., Sbornik russkix narodnyx pesen, Sankt-Peters-burg, 1877, p.17.

8 Sidel'nikov, V.M., Poetica russkoj narodnoj liriki, Moscova, 1859, p.29-33.

Majoritatea lor au genericul asemănător cu varianta culeasă de noi în satul Lipoveni, iar din text nu lipsește versul conținând ideea principală a cântecului: Ne žanisja, udalaja golova! În continuare însă varianta lipovenească se deosebește de toate variantele indicate de prof. V.M.Sidel'nikov: în timp ce fetei îi este teamă că flăcăul însurându-se își va schimba atitudinea față de ea, în varianta noastră fata cere flăcăului să rămână holtei ca să se mai poată distra în mijlocul fetelor și nevestelor tinere. Altfel vorbind, raportul este inversat: în variantele vechi primează frica fetei de propriul ei destin, pe când în versiunea lipovenească sfatul pe care îl dă fata este dezinteresat: Prošataj svoju goloušku/ Meždu devok, moždu bab molodyx (L 24).

Dragostea e chinuitoare: de iubești cu adevărat, pătimești pînă la moarte (B 52), ea te îmbătrînește, te face să-ți pierzi mințile, să uiți de treburi și obligații (L 43), nu poți dormi nopțile (C 44), uzi cu lacrimi pernele (T 44). Fiindcă băiatul n-o mai iubește, fata scapără cremene și dă foc dumbravei prin care cîndva s-a plimbat cu el (M 12).

Sentimentul dragostei este tratat la modul cel mai serios: Nel'zja na svete žyti, ljubovju šutiti (C 118). Nimic și pe nimeni nu regretă fata: nici pe mama, nici pe tata, nici pe cal cu coama aurie. Singurul lucru de care cu adevărat îi pare rău este tinerețea ce trece ca valurile râului pe malul căruia stă acum fata și plînge (M 33). Iubita părăsită este deznădăjduită, decepționată: Ax, lučše b ja tebja ne znala, / I neznakomyja b byja (C 138). Uneori chiar își curmă viața. Înainte de aceasta însă împărtășește din experiența sa amară prietenei: Smotri, podruga, berjagisja, / Smotri, ne sdelaj to, čto ja! / S mužčinoj rjadym de sadisja, / Mužciny bojsja, kak ognja! (C 110). Pentru a-l atrage pe cel drag, fata nu se dă în lături uneori să facă farmece, ca în S 101 sau M 57, apărîndu-și prin toate mijloacele dreptul la fericire. În general, însă, tinerii nu sînt răzbunători: Ox, da esli lučše najdjoš' menja, / Pročmenja zabudeš' / Ox, esli huže najdjoš' menja, / Pro menja vspomjaneš' (S 92). În general, îndrăgostitul nu este numai persoana spre care se îndreaptă dragostea partenerului, dar și cea mai apropiată ființă careia îi poți încredința gîndurile, visele, intențiile.

Un pretendent nedorit este cavalerul tomatîc, întotdeauna evitat de fetele tinere. Astfel, în B 30 (parțial și în B 23), fata, comparată cu o fragă crescută în cîmp, udată cu rouă, încălzită de soare, spune: Za sjaduju borodu srodu zamuž ne pojdu! De subliniat prezența reușită în acest vers a metonimiei, care nu este străină versului

./.

popular. În general, lirica de dragoste "este în mod vizibil categoria care permite cele mai multe posibilități asociative, de unde rolul ei central în ansamblul liricii"⁹.

Abundența motivelor cînteoului de dragoste în lirica lipovenilor, ca și în lirica altor colectivități, este determinată de bogăția sufletului uman, de sensibilitatea, profunzimea și gingășia sentimentului de iubire veșnic proaspăt, nou și sublim. De aceea, cînteoul de iubire este întotdeauna contemporan, viu, nealterat.

Dar cu toate că revelarea acestui sentiment formează însăși esența cînteoului de dragoste, ea nu este singura lui menire. Eroii fac parte dintr-un anume grup de oameni, dintr-o colectivitate în care guvernează anumite legi. De aceea, evidențierea simțămintelor de iubire este zugrăvită, așa cum s-a văzut, pe fondul vieții sociale a poporului cu toate implicațiile ce decurg din aceasta, atît pentru eroii principali, cît și pentru cei secundari, e drept schițați mai sumar, dar care întregesc ambianța și situațiile din cînteul de dragoste cu noi repere și deschideri spre o altă etapă importantă în viața individului: căsătoria, însoțită, de data aceasta, nu numai de poezie, dar și de ceremonial.

⁹ + + + Motiv, variantă în lirica populară românească, "Revista de folclor", 1972, nr. 2, p. 101.

Două poezii două lumi poetice: M.Eminescu, "Mai am un singur dor" și S.Wyspiański, "Niech nikt nad grobem mi nie płacze" (Nimeni să nu-mi plîngă la mormînt).

I.C.Chițimia

M.Eminescu a avut o cultură literară și filosofică așa cum au avut-o de obicei genurile poetice. Și aceasta atît cît reiese din relatările și notele lui sau din interpretarea operei, dar nici un mare scriitor nu a lăsat liste complete despre lecturile lui și nu vom cunoaște probabil niciodată dimensiunile exacte ale culturii fiecăruia. Se pare că Eminescu a cunoscut, prin intermediul culturii germane, și opere poloneze, cel puțin Dziady (Moșii) lui Adam Mickiewicz, operă de răsunet în Austria și Germania, pe cînd își făcea studiile aci, de unde unele tablouri similare, cum am arătat în altă parte¹.

Cu Stanisław Wyspiański (1869-1907) însă nu există nici o relație directă, acest scriitor genial neavînd cînd și cum să cunoască opera lui Eminescu, iar el personal începînd să publice după 1890, deci după moartea lui Eminescu, care n-a avut nici el, așadar, cum cunoaște opera lui Wyspiański.

Prin urmare, poeziile Mai am un singur dor (Eminescu) și Nimeni să nu-mi plîngă la mormînt (Wyspiański) cu note comparabile nu sînt în legătură directă, ci izvorăsc din două lumi aparte, purtate cu ei, în intelect, de cei doi creatori. Există similitudini de expresie.

Și nimeni-n urma mea
Nu-mi plîngă la creștet,
Doar toamna glas să dea
Frunzișului vesteț

din Eminescu are note aproape identice la Wyspiański:

Niech nikt nad grobem mi nie płacze [...]
Niech deszcz na pogrzeb mój zapłacze

./.

¹ Vezi studiul nostru Adam Mickiewicz et son poème dramatique "Dziady", în "Revue d'Histoire Littéraire", I, 1956, p.139; părți din marele poem au apărut în anii înainte de creația Strigoilor (1876), dintre care cităm: F.A.Maercker, în Dioskuren (Berlin), I, 1836, A.Weiss, în Reclam's Universal Bibliothek, Berlin, 1874, nr.549.

I wicher niech zawyje.

Și nimeni să nu-mi plîngă la mormînt [...]
Doar ploaia la groapă-mi s-o rupă în plîne
Și vîntul să-mi urle amarnic.

E vorba deci de relații filologice.

Totuși fiecare dintre poeți traduce altă stare sufletească și altă viziune asupra lumii.

Poezia este a omului și a pămîntului care l-a crescut, cu istoria lui naturală, biologică și socială; este a poetului care duce cu el istoria pămîntului și suferințele personale, cărora le-a căutat în zadar un sfîrșit. Aceasta este situația și în cele două poezii amintite. Eminescu și Wyspiański sînt doi scriitori de o mare complexitate culturală și poetică. Eminescu este bine cunoscut sub acest unghi. Stanisław Wyspiański, reprezentant al curentului simbolist polonez, a asimilat de asemenea o excepțională cultură literară și artistică, începînd cu epoca antică². A devenit scriitor și artist celebru (pictor și sculptor), realizînd renumite vitralii la Biserica Franciscanilor de la Cracovia, ilustrări de oărți în spirit modern (Iliada sau volume de literatură polonă contemporană)³, opere de pictură, care înseamnă actualmente în Polonia o regăsire și renaștere de școală⁴. Ca scriitor, deși a prețuit pe romanticii poloni (el este cel care a pus în scenă înția oară, în 1901, poemul dramatic dificil al lui Mickiewicz, Dziady, cu o istorie bulversantă de atunci pe scenele poloneze), Wyspiański a considerat că literatura polonă n-a produs încă operele care s-o așeze pe treptele cele mai înalte și aceasta era datoria scriitorilor contemporani lui⁵. Tragedia poporului polon fără stat, zbuciumul vieții personale i-au pregătit lui Wyspiański fundamentul pentru o creație tulburătoare. Dramaturgia lui (genul cultivat de el prin excelență) este elocventă și drame ca Wyzwolenie (Eliberarea) sau Wesele (Nunta) înseamnă metafora luptei și vieții viitoare a poporului polon, așa cum concepe generația poetului aceste

./.

2 Tadeusz Sinko, Antyk Wyspiańskiego, ed. II, Varșovia, 1922, 371 p.

3 Vezi Elżbieta Skierkowska, Wyspiański artysta książki, Wrocław, 1960, 207 p.

4 Vezi "La Pologne", 1974, nr.4, p.27.

5 Cf. T.Sinko, op.cit., p.43: între contemporani remarcă numai pe Sienkiewicz; vezi și F.Hosick, Sienkiewicz i Wyspiański, Varșovia, 1918.

idealuri și cum, de fapt, s-a încercat să fie puse în practică în epoca respectivă⁶. Dar pe lângă drame, Wyspiański a scris poezii, mai puțin luate în seamă din cauza celebrității și actualității lui în alte sectoare artistice. Și totuși în aceste poezii există idei și sentimente care, plecând de la trăiri personale, se ridică la valori general umane.

Astfel se prezintă poezia lui Nimeni să nu-mi plîngă la mormînt, care se întîlnește, ca motiv, cu Mai am un singur dor de Eminescu.

Ideea fundamentală este aceeași, dar atmosfera generală și sentimentele țin de substraturi deosebite. La Eminescu, în Mai am un singur dor, sîntem de față la construirea unui monument realizat din contopirea fragilului uman cu elementele permanente ale naturii (un fel de exegi monumentum aere perennius), cu o detașare evidentă de cotidianul mizer și amaric, ceea ce se întîlnește frecvent și în capodoperele cîntecului liric popular românesc, în care însul își găsește liniștea și împăcarea în măreția naturii, mai ales a codrului, căruia i se adresează cu "Codrule, măria ta...". E atîta armonie și naturalețe în orchestrarea elementelor naturii din Mai am un singur dor, transmise de milenii, că nimeni, dar absolut nimeni nu s-a sesizat vreodată de adunarea lor la un loc, deși geografic se află dispersate și în context specific. Cine a pomenit codri seculari la marginea mării noastre, iar acolo să alunece luna printre vîrfuri înalte de brazi, să se audă talanga munților și "teul sfînt", care aci nu-i în primul rînd decît teul de la Copou, să-și scuture creanga? Ele, aceste elemente, erau vii în sufletul poetului și au intrat, pe-un spațiu strîns ca de vis și negocant pentru nimeni, în poezie. Ca în Miorița, aștrii îi vor deveni prieteni, cînd s-or arăta dintre cetini și i-or zîmbi. Și toate acestea în preajma mării, care nu există în tradiția poeziei populare române, dar căreia poetul i-a ascultat și gustat cîntecul mai cu seamă prin intermediul literaturilor mediteraneene antice, devenind o ramă ideală a început și de sfîrșit a poeziei Mai am un singur dor. Totuși acest element al naturii aderă perfect la conținut, pentru că e fundamental și componențial în creația eminesciană

⁶ Victoria putea să survină numai printr-o unitate indestructibilă a poporului și prin prețuirea mai mare a virtuților oamenilor simpli. De aceea un Lucjan Rydel (1870-1918) se căsătorește cu o fată simplă de țară, subiect pentru drama Wesele (Nunta) a lui Wyspiański, care la rîndul lui procedează la fel în căsătorie.

ca și codrul, dacă rememorăm Memento mori, în care marea păstrează imprimat pe unde cîntecul tragic al Greciei antice, căreia îi asociază tot aci tabloul cetăților dace din stînci sure, pe sub streșini - cum spune Eminescu - de pădure, ceea ce dovedește încă o dată, precum și în alte poezii, persistența asociației mare-codru în creația marelui poet. De aceea Mai am un singur dor produce mutații grave în natură, însă ele nu se percep, căci și-au întărit prin Eminescu individualitatea:

Să mă lăsați să mor
 La marginea mării;
 Să-mi fie somnul lin
 Și codrul aproape,
 Pe-ntinsele ape
 Să am un cer senin [...]

Și apoi poetul își aduce aproape tabloul munților:

Pe cînd cu zgomot cad
 Izvoarele-ntr-una,
 Alunece luna
 Prin vîrfuri lungi de brad [...]

pentru ca în final să urce în sfere cosmice

Luceferi, ce răsar
 Din umbră de cetini,
 Fiindu-mi prieteni,
 O să-mi zîmbească iar [...]

și din nou să se întoarcă la cîntecul mării:

Va geme de patemi
 Al mării aspru cînt,
 Ci eu voi fi pămînt
 In singurătate-mi.

Sînt ultimele versuri un accent al amarului și pesimismului sau un sentiment al integrării în impasibilitatea naturii, fără sensibilitate la cîntecul patimilor? Interpretarea din urmă pare că domină, dacă apelăm la finalul altor 33 de variante ale elegiei, în expresie

./.

schimbată:

Nemaifiind pribeag
De-atunci înainte
Aduceri-aminte
M-or coperi cu drag

Și stinsele patemi
Le-or troieni căzînd,
Uitarea-ntinzînd
Pe singurătate-mi.

(Nu voi mormînt bogat)

sau:

Cum n-oi mai fi pribeag
De-atunci înainte,
M-or troieni cu drag
Aduceri-aminte,

Ce n-or ști că privesc
O lume de patemi,
Pe cînd liane cresc
Pe singurătate-mi.

(De-oi adormi...)

Așadar, poetul va scruta cu seninătate și calm o lume de "patemi", el căpătînd imunitatea și liniștea permanențelor naturii.

Tragedia poporului polon și dramele lui personale l-au făcut, de cealaltă parte, pe Wyspiański să rămînă, în Nimeni să nu-mi plîngă la mormînt, la expresia dură și ostentativă a realităților vieții:

Niech nikt nad grobem mi nie pżacze
Krom jednej mojej żony,
Za nic wasze żzy sobacze
I żal wasz zmyślony

Nimeni să nu-mi plîngă la mormînt
Afară numai de soția mea,
Pentru nimic lacrămile voastre de cățea
Și jalea voastră prefăcută,

./.

și expresia continuă mai înverșunată împotriva falsității și manifestărilor formale, chemînd natura să participe în spiritul sincerității:

Niech dzwon nad trumną mi nie kracze
 Ni śpiewy wrzeszczą życie;
 Niech deszcz na pogrzeb mój zapłacze
 I wicher niech zawyje.

Iar clopot să nu-mi "croncăne" peste sicriu
 Nici cîntările cuiva să nu-mi "gărăie",
 Doar ploaia la groapă-mi s-o rupă în plîns
 Și vîntul să-mi urle amarnic.

I wicher niech zawyje conține verbul zawyc "a urla" folosit în special în asociație cu animalele, cu cîinele și lupul: vîntul să urle ca un cîine.

Însă, după acest strigăt acut de nemulțumire, poetul își regăsește atitudinea olimpică și progresiv poezia la înălțimi, pînă la fantezie de basm, iar cei din jur sînt acceptați cu un ritual moștenit din vremuri îndepărtate:

Niech, kto chce, grudę ziemi ciśnie,
 Aż kopiec mnie przywali.
 Nad kurhan słońce niechaj błyśnie
 I zeschną glinę pali.

S-arunce, cine vrea, o mîină de pămînt
 Pînă movila mă va-năbuși
 Lucească soarele peste mormînt
 Și glia aspră să mi-o încălzească.

Poetul nu numai că simte raza soarelui, dar este în stare să arunce în aer cîndva mormîntul și să iasă din el cu înfățișare nouă, renăscut:

A kiedyś, kiedyś jeszcze,
 Gdy mi się sprzykrzy leżeć,
 Rozburzę dom ten, gdzie się mieszczę
 I w słońce pocznę bieżeć.

./.

Și poate cîndva, cîndva o dată,
 Cînd mi se va urî aici să zac,
 Voi dărîma această casă-n care tac
 Și-n soare voi începe să alerg,

pentru ca în final, cu forțe magice, să-și ia zborul printre stele și doar la chemarea cu vorbă omenească a cunoscuților să revină printre ei pentru a relua cumva truda care l-a distrus:

Gdy mnie ujrzycie, takim lotem
 Że postać mam już jasną,
 To zwołajcie mnie z powrotem
 Tą mową moją, własną,

Bym ją posłyszał, tam do gory
 Gdy gwiazdą będę mijał
 Podejmę może po raz wtory
 Ten trud, co mnie zabijał.

Cînd mă veți zări în acest zbor
 Că-mi iau înfățișare clară
 Chemați-mă atuncea înapoi
 Cu vorba-aceasta a mea amară.

De-oi auzi-o acolo sus
 Cînd fi-voi printre stele
 M-oi apuca cumva a doua oară
 De truda care m-a răpus.

Versul lui Wyspiański Nimeni să nu-mi plîngă la mormînt este un arc de cerc cu un capăt prins de mediul social și de familie, cu punctul cel mai înalt al segmentului ajungînd în cosmos și cu celălalt cap prins din nou de pămînt. Poetul a scris această poezie în 1903, cu puțini ani înainte de a muri, cînd îl submina o boală grea și lupta cu moartea, nevrînd să se predea și să se despartă ușor de viață. O înfruntă chiar cu idei palingenetice. Intr-un vers din același an, 1903, complementar, Gdy przyjdzie mi ten świat porzucić (Cînd va veni vremea să părăsesc această lume), credința într-o redresare e și mai evidentă:

./.

Tak samo będą słuchoł w grobie,
 Jak deszcz po świece pluszeze sobie,
 Jak słucham deszczu za tą ścianą -
 I wiem, że znów się budzę rano.

De-asemena voi asculta în groapă
 Cum ploala clipocește peste lume,
 Și cum o aud lovindu-se-n perete -
 Știu că spre dimineață mă voi trezi din nou,

pentru ca la sfârșit sub puterea soarelui să se întoarcă firea, să
 apară minunea, tradusă prin veselia feciorului venit la criptă, în
 tinăr renăscându-se probabil tatăl:

Niechże mi rano słońce świeci,
 Niech świeci jasno, mocno grzeje.
 Nad grób niech moje przyjdą dzieci
 I niech się jedno z nich zaśmieje.

Iar dimineața soarele să lumineze,
 Să lumineze tare, puternic să-ncălzească.
 La criptă feciorii să-mi vină
 Și unul dintre ei să-nceapă a rîde.

Eminescu se referă și el la mediul social, cînd respinge
 "flamurile și sicriul bogat", preferînd un pat din mlădițe tinere în
 mijlocul naturii sau cînd într-una din variante, Iar cînd voi fi pă-
mînt, vorbește de "mormînt fără de noroc și fără de prieteni", dar în
 general privește faptele de la mare înălțime, detașat de ceea ce este
 trecător în viață, încît și patimile lumii acesteia devin gemete per-
 manente ale cîntecului mării, așa cum demonstrează transformarea iam-
 ginii de la o variantă la alta:

(I) Aduceri-aminte

Ce n-or ști că privesc

O lume de patemi

(II) Aduceri-aminte

M-or coperi cu drag

Si stinsele patemi

Le-or troieni căzînd

./.

(III) Va geme de patemi
 Al mării' aspru cînt
 Și eu voi fi pămînt
 In singurătate-mi.

"Si eu voi fi pămînt", în sensul liniștii și tăcerii pămîntului, în spiritul vorbei populare "tăcut ca pămîntul".

Și Eminescu a scris Mai am un singur dor cu cîțiva ani înainte de moarte (1883), dar sfîrșitul vieții nu-l sperie și nu-l agită, căci nu-nseamnă în concepția lui intrare în neant, ci între elementele perene ale naturii.

Stanisław Wyspiański a scris poezii ca un simplu joc, fără nici o intenție de publicare, pe bucăți de hîrtie, pe schițe de desen și de pictură, multe le-a distrus, nu le-a supus niciodată retușărilor, încît expresia este sinceră și forte. Le-au adunat cercetătorii și le-au pus în circulație publică după moartea autorului. Avînd măestri pe romanticii Mickiewicz și Słowacki, Wyspiański s-a ocupat în special de dramaturgie și a produs fenomenul de a crea într-un singur și ultimul deceniu de viață, între 29 și 38 de ani, peste douăzeci de drame puternice, cu teme antice grecești sau cu tematică polonă, istorică și socială (între acestea Meleager, 1898; Protesilas i Laodamia, 1899; Wesele (Nunta), 1901; Wyzwolenie (Eliberarea), 1903; Achilleis, 1903; Akropolis, 1904; Powrót Odyssa (Intoarcerea lui Odiseu), 1907; Sędziowie (Judecătorii), 1907⁷ etc), dar trebuie remarcat că el este poet și în dramaturgie, prin stil și viziune literară, iar studiul despre Hamlet: The Tragical History of Hamlet (Cracovia, 1905) demonstrează ideile lui inovatoare în probleme de teatru și de scenă. Neînțeleș la început, ba chiar blamat, în scurtă vreme s-a impus și a luat naștere repede chiar un cult pentru arta lui, totuși Wyspiański a rămas cu o zgură de amărăciune pe suflet, ceea ce transpare și în poezia analizată.

Fără vreo legătură directă, între Eminescu și Wyspiański există apropieri în ce privește viața scurtă (unul 39, altul 38 de ani), subminată dramatic de boală, dar cu o afirmare artistică de mare înălțime la amîndoi. Cele două poezii, puse față-n față, Mai am un singur dor și Nimeni să nu-mi plîngă la mormînt, denotă similitudine tipologică, imagini chiar apropiate, dar structurile lor poetice țin de modalități melodice deosebite, legate de gîndirea și sentimentele

7 Drama Sędziowie a fost tradusă și în românește de Al. Iacobescu și publicată în "Propilee literare", III, 1928, nr.11-12, p.23-35, sub titlul "Judecătorii".

fiecăruia dintre poeți, raportate la ansamblul faptelor de cultură și istorie locală.

Cunoscându-se sau necunoscându-se, marii poeți creează nu imită, chiar când tema este aceeași sau când unul dă ideea întâmplător celuilalt, căci în esență dau opere profund originale, dacă ei sînt mari, îmbogățind inovator panorama literară și artistică a lumii, ceea ce se petrece și în cele două poezii comparate.

Opera genială a lui Eminescu este posibilă de interpretări infinite prin recitare și raportare la alte opere, pentru a scoate tonuri noi, aparte. A cunoscut cumva Eminescu, de pildă, celebrul sonet al lui Félix Arvers (1806-1850):

Ma vie a son secret, mon âme a son mystère,
Un amour éternel en un moment conçu?
Le mal est sans espoir, aussi j'ai du le taire,
Et celle qui l'a fait n'en a jamais rien su.

E greu de spus că l-a cunoscut pe Arvers și totuși sonetul lui Eminescu

Iubind în taină am păstrat tăcere,
Gîndind că astfel o să-ți placă ție,
Căci în priviri citeam o veșnicie
De-ucigătoare visuri de plăcere.

are puncte de întîlnire cu sonetul lui Arvers, fiecare din ele dispunînd însă de altă ardere lirică.

În compania lui Eminescu putem străbate mărteț literatura lumii de la o margine la alta, căci notele creației lui trezesc adesea la viață în noi cîntecul altor literaturi.

РОМАНТИЧЕСКИЕ СТРУКТУРЫ В ЛИРИКЕ ПУШКИНА

Е. Логиновская

Поэт-протей, Пушкин на протяжении всего своего творческого пути создавал "лирические маски", в которых не только воспроизводил различные типы человеческих страстей и мироощущений, но с течением времени все более полно и ярко — выражал и определенные стороны своей богатой, всеобъемлющей натурн. Поэтому целый ряд его стихотворений можно рассматривать как результат своего рода "перевоспложения". Однако не менее характерны для поэта и непосредственно лирические произведения, которые воспроизводят в романтическом ключе чувства и настроения, выражающие самую сущность мировосприятия поэта в те или иные моменты его жизни. Несмотря на явные различия стихотворений этих двух типов, и те и другие можно охарактеризовать как романтические структуры — постольку, поскольку они представляют собой органическое, замкнутое в рамках единого стиля — в широком смысле этого слова — художественное единство. Наряду с этим в стихотворениях Пушкина всех периодов его творчества находим и элементы романтической структуры, вкрапленные в структурные единства другого типа. В настоящей статье наше внимание займут преимущественно первые два типа стихотворений, наличие и своеобразие которых мы постараемся проследить на всех этапах художественного развития Пушкина, не ограничиваясь так называемым романтическим периодом его творчества.

Многосторонняя лирика поэта с самого начала отражает "протейность" его таланта, отличаясь богатством и разнообразием структурных пластов. При несомненной электичности большинства пушкинских стихотворений этого периода¹, здесь можно выделить

¹ См., напр., Ю. Тынянов, Пушкин и его современники, М., 1968, стр. 124-126. См. также В. Томашевский, Пушкин, М.-Л., 1956, т. I, гл. I, "Лицей".

более или менее чистые образцы анакреонтической или "легкой" лирики, стихотворения в стиле неоклассицизма /если использовать этот не слишком удачный, но единственно намекающий на сущность дела термин/ и романтические структуры в духе раннего русского романтизма. Сгущение структур последнего типа характеризует пушкинскую лирику 1816 года. Поэтическое творчество этого периода открывается как бы программным обращением "К Жуковскому". За ним, почти сразу же, следуют стихотворения в жанре элегии, иногда так и названные, иногда несущие такие типичные для раннего русского романтизма и восходящие к сентиментализму названия, как "Уныние", "Певец", "Желание", "Друзья", "Наслаждение", "Пробуждение". В этих стихотворениях - в их образах, тематике, настроении, в их стиле и языке - ощущается влияние Жуковского. Пушкин создает художественные структуры, построенные "по законам" раннего русского романтизма. Но обилие такого рода структур в юношеском творчестве поэта свидетельствует, конечно, не только об обаянии поэзии его старшего собрата. Настроения, характерные для поэзии Жуковского - а через нее и для всего "раннего" или "мечтательного" русского романтизма - несомненно перекликаются с какими-то чувствами и переживаниями самого поэта, объясняется ли это фактами его личной биографии или "духом эпохи" - с ее идеологической и эстетической атмосферой. Как бы то ни было, "влияние" это воспринимается Пушкиным так глубоко, что шестнадцатилетний юноша входит "на равных" в число поэтов, эстетически выражающих эпоху, и создает целый ряд стихотворений, ставящих его наравне с учителем. Если этого нельзя сказать, например, об "Унынии" - прямом перепеве Жуковского, то иначе обстоит дело со стихотворением "Желание".

Образующие основные семантические поля стихотворения образы "несчастливой любви", "живая-она" и "слез-утешенья", несомненно, ведут нас к художественным структурам, созданным школой Жуковского. Как и в произведениях, созданных этой школой, слово получает здесь особую роль, сохраненную им позднее лишь в определенной функции. Почти утратив денотативный характер, оно неизмеримо усиливает

своем конотативную функцию, превращаясь в лексический тон, который задает ряд ассоциаций, воспроизводящих особый мир - точнее, создающих определенную модель мира. В свете этих ассоциаций воспринимается каждый образ стихотворения - даже тогда, когда он не повторяет маркированных предшествующей литературой словосочетаний. Так, в ключе, заданном образом "жизни-сна", читается и образ "жизнь-пустое привиденье", получающий в данном контексте значение, близкое к значению того же образа у Жуковского. /"Отечского дома/ лишь только вход земная сторона..." или "На небо взглянем из терьмы"/. Однако изменение смысла - смещение круга ассоциаций, едва намеченное этим вторым образом, подтверждается следующими строками, бросающими на него обратный ответ и показывающими, что общности основного настроения, акцент у молодого поэта поставлен несколько иначе. Уже начало последней строки - "пушной умру" - звучит явно "не по Жуковскому": смерть предстает здесь, не как надежда на избавление от земного плена, а как трагическая неизбежность. Слова, завершающие строку и все стихотворение, корректирует общий для раннего романтизма мотив в свете своеобразного пушкинского мироощущения: "Но пусть умру любя".

Разумеется, и этот мотив можно, в свою очередь, связать, например, с повестью Батюшкова, для которого также не чужд и образ "слез-утешения" /"О, тайных слез неизъяснима сладость!"/. В одном из ранних стихотворений поэта, "Вяздорование", можно найти также исключительно близкие к пушкинским строки:

Мне сладок будет час и муки роковой:

Я от любви теперь увяну

Однако созвучные его собственным настроением ноты повести его старших собратьев юный поэт облекает в строки удивительной силы и гармоничности, что придает всему стихотворению характер оригинальности и неповторности. Этот характер задается уже в первой строке изобразительно-эмоциональным эпитетом "медлительное", который, вместе с глаголом той же семантической окраски

"влекутся", определяет и ритм и звучание стихотворения, гармониче-
ски замыкающегося в конце строками того же ритмического рисунка:

Медлительно влекутся дни мои
И каждый день в увядшем сердце множит...
. . . . .
Мне дорого любви моей мученье,
Пуская умру, но пусть умру любя.

Характер единства и завершенности поддерживается и последо-
вательным использованием на протяжении всего стихотворения пяти-
стопного ямба со сложным, обладающим большой суггестивной силой
ритмическим рисунком, и сквозной рифмой /утешенье - наслаждение -
привиденье - мученье/. В результате, открывающееся как вариант
раннеромантической русской повести, стихотворение превращается под
пером поэта в оригинальное проведение.

Все это говорит, думается, о существовании своеобразного
пушкинского "лицейского романтизма", не сводящегося к подражанию
Жуковскому или Батюшкову и не покрывающегося понятием "лицейского
грима".

Раннеромантические структуры сохраняются в пушкинской лири-
ке и в начале 1817 года. Однако количество их здесь быстро и за-
метно убывает. Собственно романтической в этот период можно на-
звать, пожалуй, лишь элегию "Опять я ваш, о юные друзья!". В ярком
стихотворении "Безверие", несмотря на существенные элементы роман-
тической структуры /например, мимолетно нарисованная "демониче-
ская" пара героев/, преобладает рационалистическая манера раскры-
тия чувств и переживаний центрального героя, напоминающая скорее
повесть эпохи Просвещения. Напротив, стихотворное послание "Князю
А.М.Горчакову", романтическое по лексике и стилистике и рисующее,
казалось бы, романтического героя, чья "жизнь... печальный мрак
ненастья", чья "душа полна невольной, грустной думой", героя, во-
прошающего о смысле жизни и не видящего этого смысла /"Зачем же
жизнь дана мне от богов?...Чего мне ждать?" / содержит в своей

серединной части многозначительный эмоциональный сдвиг:

Но что? Стихусь!... Нет, ропот - унижение.

Нет, праведно богов определение!

Ужель лишь мне не ведать ясных дней?

и завершается формулой, еще звучащей "по Жуковскому", но уже предсказывающей и повднего Пушкина - формулой, несущей в себе, в зародыше, мотив, который пройдет через всю лирику поэта и с гениальной силой прозвучит в его последней "Элегии":

Нет! И в слезах сокрыто наслажденье

И в жизни сей мне будет утешенье:

Мой скромный дар и счастье друзей.

В изданиях пушкинской лирики, соблюдающих хронологический принцип, стихотворения послепетлицейского периода отделены от предшествующих, несмотря на непрейденную хронологическую грань - 1817 год. Агалин показывает, что такое отделение оправдывается не только с внешней - тематической, но и с более глубокой, структурной точки зрения. В самом деле, начиная свою лирику "петербургского периода" одой "Вольность", Пушкин почти отходит в ней от романтических художественных структур того установившегося типа, который преобладал до тех пор в его поэзии. На протяжении трех лет он создает лишь несколько явных перепа^{вов} или намеренных подражаний Жуковскому /"К жене не спрашивай, зачем..."/, "Там, у леса, за ближней долиной..."/ и несколько неоконченных набросков. В стихотворении "Мечтателю" типичный для Жуковского и повтов его школы мотив "любви-грусти" подчеркнуто переосмысливается в духе много, "неистового" романтизма, превращаясь в "любовь-страсть", в "страшное безумие любви". Но особенно интересны для рассмотрения отношения пушкинской поэзии этой поры к творчеству его предшественника послание "К Жуковскому" и знаменитая "Надпись к портрету Жуковского". Первое из них раскрывает не только уже знакомое нам умение поэта "перевосплащаться", погружаясь в мир поэзии Жуковского, и воспроизводя этот "мечтательный мир" в его основных, характерных чертах, но и ощущение своей оригинальности, отъединенности от этого мира. Об этом говорит созданный во

второй половине стихотворения портрет, в котором черты самого поэта сливаются с чертами его друзей, представителей "гражданского" направления, что достигается средствами самой поэмы - использованием в стихотворении, в первой своей части построенном как ранне-романтическая структура, образов и ассоциаций, восходящих к кругу "гражданской" поэмы. Внесение в мир мечтательного романтизма слов-сигналов иного кода /"священная истина", "высокие мысли"/ приводит к возникновению своеобразной романтической структуры, отнюдь не повторяющей структуры раннего русского романтизма. Как бы ощутив эту определившуюся дистанцию, Пушкин вслед за посланием создает "Надпись к портрету Жуковского", мастерски воспроизводя в ней целый поэтический мир, рисуя явно "со стороны" - и поэтому так хорошо увиденный духовный портрет поэта. Что касается портрета самого Пушкина этого периода, то его - с неменьшим мастерством - воспроизводит написанное незадолго до того послание "К Чаадаеву", где, сливаясь с образом "друга декабристов", вольнолюбивого мыслителя и пылкого мечтателя А.А.Чаадаева, он превращается в портрет-тип. Гармоничное сочетание, влияние элементов "мечтательного" и "гражданского" романтизма дает здесь новую романтическую структуру, наиболее ярко характеризующую пушкинский романтизм петербургского периода.

Однако в целом петербургский период пушкинской лирики свидетельствует скорее об отходе поэта от романтических структур к структурам, построенным на преобладании элементов рационалистической манеры Просвещения /"Вольность", "Кинжал", "Деревня" и др./ . Поэтому справедливо говорить о подлинной вспышке пушкинского романтизма в 1820 году - во время южной ссылки.

Стихотворение, открывающее этот период в творчестве поэта, - "Погасло дневное светило" - написано в стиле "мечтательного романтизма" уже не столько Жуковского, сколько "раннего Пушкина" - и отличается от большинства подобных же структур, созданных до тех пор поэтом, пожалуй лишь своим неизмеримо возросшим художественным мастерством. Однако такая, тяготящаяся к ранне-романтической, структура

оказывается теперь у Пушкина не единственной. В романтической художественной манере поэт раскрывает в этот период не только свои внутренние душевные переживания, но и почти все явления внутреннего и окружающего мира. Небывалое сгущение романтических структур приводит здесь к образованию целых романтических пластов. Наряду с "мечтательно-романтическими", в основном элегическими и любовными стихотворениями /"Мне вас не жаль, года моей весны...", "Редает облаков летучая гряда...", "Кто видел край...", "Я пережил свои желанья...", "Умолкну скоро я!...", "Мой друг, вабыты мной следы минувших лет...", "Один, один остался я..."/, мы находим здесь образцы "неистового" и "героического" романтизма /"Дочери Карагеоргия", "Война", "Коварность", "Гречанка верная, не плач, он пал героем...", "Кто, волин, вас остановили?"/, стихотворения, построенные на фольклорном или аквотическом материале /"Узня", "Черная шаль", "В крови горит огонь желанья..."/, романтические стихотворения на историческую тему /"Наполеон", "Зачем ты послан был и кто тебя послал?"/, наконец - новый тип романтической элегии с преобладанием историко-философской и этической тематики /"Свободы сеятель пустынный...", "Демон", "Мое беспечное незнанье"/.

Пушкинский романтизм начала двадцатых годов - это свободное и естественное выражение своего собственного, сильного и глубокого чувства. Лишь изредка поэт "маскирует" его, подменяя лирическое "я" вымышленным образом или явно гиперболизируя собственные чувства. В основном же стихотворения этой поры представляют собой непосредственное раскрытие душевного мира поэта в романтическом ключе с помощью стилистических приемов, выработанных в предыдущий период. Отсюда - в большинстве из них - сочетание традиции с новаторством. Очень характерно в этом отношении стихотворение "Демон". Вся его лексическая ткань и фразеология, как на спорных пунктах, построены на поэтизмах "мечтательного" и ватем "гражданского" романтизма. Особенно ясно это в первой части стихотворения, по существу, не выходящей за рамки указанных стилей:

впечатленная бытия	возвышенные чувства
заоры дэв	свобода
шум дубровн	слава
пенье соловья	любовь
	вдохновенные искусства
волновали кровь	

Если нарисованная здесь картина воспринимается как воспроизведение эпической поры жизни Пушкина, то третья строфа, завершающая первую часть стихотворения, вносит в нее явный диссонанс.

Первые две строки этой строфы, дающие контраст, еще не выходящий за рамки поэтики раннего русского романтизма:

часы надежд и наслаждений - тоска

подводят к появлению - в третьей строке - образа "алобного гения", совершенно нового в русской поэзии. Явно противопоставленный к "гению чистой красоты" и "чудному гению" Жуковского, этот образ вводит в стихотворение и контраст между настроенными первой и следующей - второй - части, где слабые отзвуки первой - печальны были встречи, улыбка, горький взгляд, таинственные речи - вскоре сменяются звучаниями другого, контрастного регистра. Это - ряд метафорических эпитетов совершенно иной семантической окраски: извительные речи, хладный яд, неместоимая клевета; несколько эпитетов: звал прекрасное - мечтой, вдохновенье - презирал; и наконец - возвращающие ореол привычных ассоциаций строки:

Не верил он любви, свободе,

На жизнь насмешливо глядел

И ницего во всей природе

Благословить он не хотел

Это простое и прямое "не верил", эта замена "бытия" /впечатлений бытия/ обретающим и свое непосредственно денотативное значение словом "жизнь", это открытое, обожненное "не хотел" - рядом с романтически овеянным "благословить" - вносят в русскую поэзию модель нового романтического мироощущения, которой суждено в ней столь блестящее существование. Созданный в этом стихотворении и определяющий

характер его своеобразной структуры образ демона - полностью или частично - сольется с лирическим героем большинства поэтов тридцатых годов и найдет свое блестящее завершение в поэзии Лермонтова. Но для самого Пушкина это не лирический герой, а скорее лирический двойник. Казалось бы, теснее сливается с ним поэт в стихотворении "Мое беспечное незнакомство":

И он свое существование
С моим навеки соединил.
Я стал взирать его глазами,
Мне жизни дался бедный клад,
С его неясными словами
Моя душа звучала в лад...

Действительно, "демоническое" отрицание, направленное на все сферы жизни и мысли, настойчиво звучит в этот период в лирике Пушкина. Это сомнение и затем отрицание бессмертия и загробной жизни в стихотворениях "Люблю ваш сумрак неизвестный..." и "Надеждой сладостной младенчески дыша..."; это - наряду с разочарованием в достижимости свободы - разочарование в "избранниках судьбы" - исключительных личностях, романтических героях /"Бывало, в сладком ослепленье..." / - типичный для такого рода романтизма момент - стремление к неопределенному идеалу /"Завидую тебе, питомец моря смелый..."/. Но любопытно, что большинство этих стихотворений носят характер набросков, не завершены ^{или} кажутся не завершенными. Поэтому их трудно рассматривать как самодовлеющие структуры. Зато в ярких и своеобразных стихотворениях 1824 года ^{поэт} вновь обращается к темам и образам, традиционным для его романтизма предшествующей поры и как бы снятым "демоническим" отрицанием - к темам свободы и вдохновения, к образу исключительного героя - и создает новые, богатые и равнообразные романтические структуры. Среди них - ряд структур как бы "заданных", "построенных", наиболее убедительно, как бы "программно" демонстрирующих высокое мастерство поэта

в овладении языком романтической живописи. Таково стихотворение "Зачем ты послан был и кто тебя послал?..." Романтическая контрастность внутреннего мира центрального героя - Наполеона - определяет здесь контраст как основной прием на всех структурных уровнях: композиционном /контраст между свободой и наступившим затем рабством, подчеркнутый и изменением размера стиха: чередованием 6-стопного ямба с 4-стопным в первой части и плотный строй 4-стопных ямбов во второй/, синтаксическом, лексическом, сонорном и т.п. И лишь в конце стихотворения - в духе пушкинского эстетического романтизма противопоставление "добра и зла" превращается в сопоставление, давая архисему "добро и зло" - все стало тенью/ср. у позднего Лермонтова: "к добру и злу постыдно равнодушны..."/. Характерно, что в конце первой части стихотворения и в конце его второй части преобладают синтагматические связи; в начале и середине - парадигматические, по соответствию и контрасту. Вообще высокая степень организованности на парадигматическом уровне у Пушкина этой поры - признак философской, "построенной" поэзии, отличающей ее от стихийной исповеди романтической элегии. В этом смысле к элегии ближе такие высокие образцы пушкинской поэзии рабской поры, как стихотворение "К морю" или целые части "Разговора книгопродавца с поэтом".

Однако, говоря о преобладании у Пушкина 1820-1824 годов романтических структур и об образовании целых романтических пластов, нельзя забывать о двух обстоятельствах: 1. Наряду с ними здесь и в это время имеется немало структур иного характера; 2. Романтизм Пушкина не ограничивается этим периодом: романтические структуры существуют в его лирике и позднее.

Известная формула "прощания с романтизмом" в 1824 году^I

I См. Б.Томашевский, Пушкин, т. II, стр. 14 и др.

опровергается уже чисто романтическим звучанием большинства стихотворений, написанных поэтом в начале 1825 года. Это новый вариант гражданско-романтической структуры, "Андрей Пенья"; это романтически стилизованная в Народном духе баллада "Жених" и лирически воссозданный портрет романтического поэта в послании "Ковлову"; это сугубо романтические по своей лексике и стилистике, по всему своему звучанию любовные стихотворения "Все в жертву памяти твоей..." или "Желанье славы" и - образец "бурного", "неистового" романтизма "Храня меня, мой талисман".

Разрежаясь в конце 1825 - начале 1826 годов, романтические структуры - или их элементы - вновь агущаются в лирике второй половины двадцатых годов. 1827 - 1829 годы - своего рода "возвращение к романтизму" - хотя и в совершенно другом, новом контексте. Романтические структуры и теперь чрезвычайно равнообразны. Прежде всего - это стихотворения, как бы намеренно созданные "в стиле романтизма". Среди них - стихотворение "Ангел", звучащее как отклик на "Демона" и "Мое безопасное незнание". В нем характерно и наличие романтической пары героев, и романтическое разрешение конфликта: очищение "влого" героя под влиянием любви к "чистой" героине. Не случайно это стихотворение считают своего рода прототипом лермонтовского "Демона"¹. Ближе к "Ангелу" стихотворение "Монастырь на Кавказе". Более лирическое по своей форме, оно непосредственно выражает эмоцию Пушкина - порыв к утопическому идеалу, романтическую условность которого поэт, несомненно, осознает /в отличие, скажем, от того же Жуковского/, но красоту которого ощущает и дает ощутить читателю. Отсюда - использование столь мало характерной для Пушкина вообще религиозной символики, определяемое, в свою очередь, темой, несомненно, подсказанной жизненным впечатлением: монастырь - ночные лучи - ковчег... и - отождествление неба - идеала "мечта-
I См., напр., Д.Д.Благой, Лермонтов и Пушкин, в кн.: Жизнь и творчество М.М.Лермонтова, Гослитиздат., 1941, стр. 415 и др.

тельного" романтизма - с пушкинским идеалом - вольностью:

Далекий, возделанный брег!
Туда б, оказав "прости ущелью",
Подняться к вольной вышине!
Туда б, в саоблачную келью,
В соседство бора окрытая мне!

Уловность - явная, "запрограммированная", и так же не мешающая искренности звучания, а скорее, благодаря мастерству поэта, подчеркивающая ее - ощущается в стихотворении "Талисман". В близком к нему стихотворении "Заклинание", черта романтического мировосприятия, определяющего характер структуры, оттеняется трепетным, несущим "жанду вери" - и все же полным сомнения двукратно повторяющимся эаачном:

О, если правда, что в ночи
.....
О, если правда, что тогда
.....

Попытку непосредственно лирического воспроизведения в романтическом ключе традиционных для раннего пушкинского романтизма тем свободы, борьбы, протеста находим в наброске "Восстань, о Греция, восстань!", близком к таким ранее созданным структурам, как, например, "Кто, волны, вас остановил?". Вместе с тем в рассматриваемый период появляются и новые романтические структуры, представленные циклом стихотворений о поэте и поэзии - начиная от "Блажен в златом кругу вельмож" и кончая таким, как "Поэт и толпа", "Поэту", "Эхо"¹.

Г. Сл. в связях с этими наблюдения Л. Гинзбург над стихотворением "Поэт". В кн. Лидия Гинзбург, О лирике. "Сов." писатель, №, 1974, стр. 185 и сл.

Любовная лирика - наиболее "внутренняя", лирическая - ска-
зали бы мы, если бы не боялись тавтологии - а трудом поддается
определениям и классификациям. Как и стихотворения указанного вы-
ше цикла она требует особого, тщательного рассмотрения в интере-
сующем нас плане. Зато в стихотворениях, воспроизводящих образ
или несущих элементы сюжета, структура наиболее обнажена - что
позволяет высказаться о них даже без особого предварительного
анализа. Именно здесь мы наблюдаем характерные для пушкина рас-
сматриваемого периода - "реалистическое" снижение романтической
темы в "Калмычке" и "Цыганах", фольклорное переосмысление - или
"восстановление" - романтического образа "злого духа" в "Басах",
"заземление" с помощью мягкой иронии традиционно романтического
образа и ситуации в прекрасном стихотворении "Жил на свете рыцарь
бедный". Наконец, вполне "уловимо", хотя и очень сложно, ставится
все та же интересующая нас проблема в традиционном жанре медита-
тивной элегии.

Русская элегическая поэзия 20-х и 30-х гг. прошлого века -
взя в штампах, вся "закодирована". Обращение к этому жанру Пуш-
кина /диктуемое, несомненно, потребностью непосредственного вы-
ражения соответствующих настроений/ ставит перед поэтом, ищущим
новых путей художественного выражения, ряд задач, попытки реше-
ния которых накладывают свой отпечаток в особенности на лирику
1829 года.

Характерное для Пушкина стремление к обновлению жанров,
приемов, самого стиля письма сказывается особенно ярко в лучшей
элегии этого периода, "Воспоминание". Написанная "длинным" 6/4
ямбическим размером, она, вероятно, уже этим напоминает внешне-
скую элегию "Желание" 5/5. Несомненно, связывает эти два произ-
ведения и характер словоупотребления, и в первую очередь исполь-
зование старославянизмов. Однако, если в ранней элегии этот мо-
мент мог быть - да и был, вероятно, скорее случайностью, то здесь
все говорит о закономерности обращения поэта к словам и словосо-
четаниям, восходящим к русской классицистической поэзии в ее

лучшем - державинском - варианте. Отсюда в первой части стихотворения не только большое количество старославянизмов, но и целый ряд соответствующих структурных образований, парадоксально способствующих - благодаря созданию атмосферы большого города, "града", как бы намеренно противопоставленной традиционному для жанра романтическому пейзажу - пластичности воспроизведения среды, значительно более близкой к реальной и, значит, удаляющейся от условности романтизма. Речь идет о таких стилистических структурах, как "шумный день", "стогны града", "наляжет ночи тень", "влачатся... часи томительного бденья" и пр. Вторая часть стихотворения открывается двумя строками, тесно связанными - прежде всего синтаксически с первой, но порывающими с ней благодаря мному - по сути, контрастному - характеру определяющих ее стилистических структур. Это подчеркнуто в седьмой строке, построенной на лексико-семантическом контрасте:

"в бездействии ночном" "живей горят"

после которого образ, явно восходящий к романтизму -

"амем сердечной угрзаенья"

столью не звучит диссонансом. Вслед за этой чисто романтической стилистической структурой идет ряд других, столь же характерных для романтизма: "ум, подавленный тоской", "тяжких дум избыток", и наконец - в последних строках стихотворения - "с отвращением читая"... "трепещу и проклиная", "горько жалуясь", "горько слезилу"...

Загадочность столь смелого и необычного сочетания в одном стихотворении двух противоположных, контрастных по своей семантической нагрузке стилистических рядов заставляет обратиться к черновикам поэта. И это обращение оказывается чрезвычайно плодотворным. Оно показывает, что стихотворение состояло первоначально из двух строф, причем вторая строфа, сохранившаяся в черновике, но не вошедшая в окончательный текст, построена не только на романтических стилистических структурах, но и на романтических мотивах:

и образах. Это мотив разочарования - с "утраченными годами", с "предательским приветом друзей", с "неотразимыми обидами" "жидкого света" и "безумством гибельных желаний". Все это сразу же ведет к ранним элегиям Пушкина и особенно к их квинтэссенция - "Погасло дневное светило". Нагнетание ультраромантических мотивов влечет за собой появление соответствующих образов - "двух милых теней" со всеми атрибутами романтического ангела с крыльями и пламенным мечом, с "мертвым языком", говорящим о "тайнах счастья и гроба", с покровительством и мстостью.

Наличие этой строфы в черновиках говорит о том, что Пушкин еще не мыслит в этот период элегию как неромантической. Но тот факт, что эта строфа снята, свидетельствует и о другом: поэта не удовлетворяет "чисто", традиционно романтический подход - и в поисках нового, более оригинального пути он отказывается от эпигонских образов и звучаний. О том же говорит и характер переделки первой строфы. Так, три изменения, внесенные в строки 9-12 идут в одном направлении. На место обманчиво-наглядного образа "вся кровь кипит" Пушкин вносит глубоко выразительный и суггестивно точный "мечты кипят". Эпитет "тяжка" /дум избыток/ он заменяет сначала традиционным "горьких", затем "грустных" и наконец вновь возвращается к пластичному, внутренне выразительному "тяжких".

Наконец, в том же направлении движется и замена "мрачного" свитка "длинным". Та же пластичность - не внешне наглядная, а внутренне выразительная, связывает эту завершающую вторую часть стихотворения строку с его первыми строками, дающими столь же суггестивно-пластичное описание внешней обстановки, причем общность семантического ряда подчеркивается фонологической парадигмой:

умолкнет шумный день
немне стогны града
наляжет ночи тень
дневных трудов награда

...в уме, подавленном тоской
теснятся тяжких дум избыток
вспоминанье безмолвно предо
мною
оной длинный развивает свиток

И я мивувшую читаю жизнь мою,
 И трепещу и проклиная,
 И томно жалуюсь и томно слезы лью,
 Но строк заветных не снимаю.

заменяется по-пушкински энергично и мужественно звучащими строками, не случайно сопровождаемыми в черновике поэта тремя восхищательными знаками:

И, с отвращением читая жизнь мою,
 Я трепещу и проклиная,
 И горько жалуюсь, и горько слезы лью,
 Но строк печальных не смываю.

Элегия, несомненно, обновляется здесь, но обновляется "в самой себе", - не изменяя, по сути, традиционно элегическому содержанию, настроению, звучанию. Обновление идет за счет образно-стилистических средств - за счет смелого, новаторского сочетания традиционно-романтических стилистических структур со структурами другого, классического ряда. Эта находка дает блестящий вариант, подлинный шедевр пушкинской лирики. Однако она не открывает, а в известном смысле замыкает путь для дальнейших поисков: взаимодействие у классицизма приемов придает описанию пластичность, но эта пластичность не равна конкретности, несущей в себе сообщение и вырастающей из подлинности воссоздания обстановки, в которой возникают необразаемые чувства и настроения, из воспроизведения реального мира, реального окружения, не только определяющего настроения, ощущения, чувства, переживания человека, но и формирующего его характер - и, значит, открывающего поэту возможность воспроизвести этот характер во множестве его различных проявлений, возникающих отдельно или одновременно, но выступающих как проявление единой и вместе с тем исторически обобщенной личности¹. Путь к воссозданию такой личности в области лирики лежал и через дальнейшие поиски в области П. См. Л.-Гинсбург, цит. раб., стр. 204-210 и др.; Г. А. Гуговой в книге Пушкин и проблемы реалистического стиля говорит не только об исторических, но и о социальных определениях личности в пушкинской лирике 30-х годов /указ. соч., стр. 280-291/.

элегии как жанра, уже принесшего поэту столь богатые плоды в смысле психологической правды воспроизведения переживания и расширения круга тем и идей¹. В этом смысле интересны еще две пушкинские элегии 1828 года. Написанные вскоре после "Воспоминания", они выдают то же ощущение Пушкиным инерентной связи жанра и элегии с романтизмом, и то же стремление нарушить эту слишком жесткую связь. Отсюда прямой или перевернутый параллелизм композиции всех трех стихотворений. Однако романтические стилистические структуры существуют в двух последних с более или менее случайно вводимыми словоупотреблениями и словосочетаниями, характерными для иной уже не классической манеры.

Так, с первых двух строк стихотворения "Дар напрасный, дар случайный" традиционные для романтизма мотивы и образы создают стройную романтическую структуру, довольно неожиданно и не вполне органически "заземляющуюся" в последней строфе благодаря использованию слов иной коннотации, более непосредственно и прямо называющих те же вещи /ср. жизнь - "дар напрасный, дар случайный" в первой строфе и "одновучной жизни шум" во второй /.

Что же касается "Предчувствия", то в этом стихотворении, не имеющем элегической структуры, но близком к ней, преобладающие мотивы завистливого рока, судьбы, бури и пр. увенчиваются романтическим образом женщины-ангела, утешающего поэта в его жизненных несчастьях, и аккорды иной тональности /"равнодушно бури жду", "непреклонность и терпенье"/, врываются в круг преобладающих ассоциаций, получают их отзвук и тонут в общем романтическом звучании стихотворения.

Совсем иной случай представляет собой "Элегия" 1830-го года - гениальный образец поздне-пушкинского переосмысления, "перезвучивания" романтической элегии, избирания элементов романтической

Г. Л. Г. Фришман, Жизнь лирического жанра. "Наука", М. 1973, стр. 81.

структуры, несущих самую сущность романтического восприятия и воспроизведения действительности в структуру более широкую и свободную.

Здесь слово сохраняет за собой функцию, которую оно приобрело в романтизме - быть сигналом определенного кода - и в то же время очищаясь, возрождаясь, обретает и свое непосредственное денотативное значение, тут же обрастая, однако, новыми оттенками, звуча по-новому в новом контексте. Активно действующие поэтизмы первых строк - "угасшее веселье" "безумных лет" и "печаль" "минувших дней" - безусловно отсылают к опытам раннего Пушкина. Но вызывающие их и сводящие к архисеме "Прошлое" парадигматически соответственные сравнения "тяжело, как смутное похмелье" и "как вино". Чем старее, тем сильнее - разрушая инерцию заданного, привычно романтического звучания, заставляют воспринимать самые эти поэтизмы не как элементы стиля - знаки определенного кода, а как своего рода определения времени и пространства, воспроизводящие настроения и ощущения поэта определенной поры, хорошо знакомые читателю по его произведениям тех лет. Наряду с "минувших дней" и "безумных лет" - и в том же ключе - появляются в первой строфе и "мой путь уннл" и "грядущего волнуемое море". Это - романтично, загадочно, поэтично - так, как и должна представляться жизнь поэта! Но основа - и еще более резким диссонансом - звучит здесь "труд и горе", отсылая к другому семантическому ряду. Это сигналы иного, неромантического стиля, врывающиеся как отдаленные предвестники в ткань первой строки, становятся доминирующими во второй. Стилистический сдвиг подчеркивается противительным союзом "но", отделяющим вторую строфу:

Но не хочу, о други, умирать;

Я жить хочу, чтоб мыслить и страдать.

Здесь жизнь, как и смерть, - иная, чем в первой строфе, реальная, а не поэтически воображаемая. Отсюда и отказ от романтических штампов: не "угаснуть", не "увянуть", даже не "уйти", а

умереть - слово в его прямом значении, страшное и глубокое, так же как жить - мужественное и в конечном счете оптимистическое, ибо жизнь - это не "чаша", не "пир", не "бокал вина", а мысль и страдание; и не случайно "труд и горе", проскальзывающие в первой строфе, разрушающие ее стилистическое единство, но еще частично окрашенные ее преобладающим звучанием - превращаются в следующих строках в господствующие здесь стилистические "горести, забавы и тревожные" /нарочитый прозаизм, вносящий в текст иную, не романтическую систему ассоциаций/.

Закон элегии, как жанра, утвержденного в русской поэзии романтизмом, соблюдается, однако, до конца, придавая стихотворению цельность и завершенность: в последних строках поэт возвращается к романтической поэтической фразеологии, и перифраза "закат печальный", так же как и метафора "улыбкою прощальной" овеивают поэзией грусти третий член триады, составляющий основные измерения человеческого существования: жизнь - смерть - любовь. Но и здесь над элегической грустью господствует мудрое пушкинское жизнелюбие и вера в подлинные человеческие ценности, питаемая любовью к прекрасному и преданностью искусству, так называемому здесь с помощью своих прямых обозначений - вымысел и гармония.

Так с коренным обновлением содержания, с внесением в жанр элегии несбытков для нее звучаний и идей^I возникает новая, сложная, но свободная и широкая структура, максимально приближающаяся к воссозданию модели самой действительности во всем ее необъятном богатстве. Исследователи определяют подобные структуры в лирике Пушкина 30-х годов как реалистические - термин спорный, но привлекательный, если рассматривать реализм достаточно широко и гибко и если учитывать его прямую связь с романтизмом, его наследование некоторым важнейшим законам этого художественного метода, особенно ярко сказывающегося в области лирики.

Г.См. об этом Г.М.Фридендер, А.Пушкин. Элегия /"Безумных лет угасшее веселье..."/. В кн.: Поэтический строй русской лирики.

"Наука", Л., 1973, стр. 85-86.

L'écho européen de la création de Stanislaw Wyspianski,
en tant que représentant de l'expressionnisme polonais
 (Sur les traces de la Mloda Polska)

Rodica Ciocan-Ivănescu

§ 1. Selon un préjugé, malheureusement toujours pris en considération dans quelques milieux littéraires, on estime parfois que tout oeuvre poétique d'un caractère trop spécifiquement national ne saurait jouir que d'une réception limitée en ce qui concerne le grand public et n'exerce qu'une action plus restreinte encore sur les littératures étrangères. Rapporté au plan général de la méthode comparatiste, le problème en soi paraît déjà fort discutable, mais au point de vue plus spécial qui nous intéresse, nous opinons que tel ne fut point le cas de l'oeuvre wyspiańska. On ne saurait conclure qu'elle n'exerça aucune influence à l'étranger à cause de son cachet trop polonais, sentant trop le terroir ("jalousement ancré aux contingences", écrit M. Claude Backvis à propos du poète, lequel à son avis, malgré ses dons, resta un vrai "provincial" et finit par un "demi-échec"). Or, nous nous proposons de dépiéster (sinon de démontrer) l'écho effectif d'une oeuvre si complexe: la dramaturgie, la poésie lyrique, la vision plastique de Wyspianski furent d'un certain poids en Europe et non seulement au début de notre siècle, mais également entre les deux guerres¹.

Wyspianski lui-même, puissamment réceptif à l'égard des courants novateurs des années '900 s'interférant sur le terrain polonais, les étoffa de toute une substance traditionnelle, folklorique, empreinte cependant de vive actualité, les pétrit en des images artistiques absolument originales et les diffusa dans la conscience littéraire du centre de l'Europe. Ignoré naguère dans les zones franco- et anglophones - et pas totalement, on le verra par la suite - le drame wyspiańskien (car c'est le thème qui nous préoccupe) avec ses implications balladesques, ethnographiques, tenant du folklore musical, de l'imagerie populaire, fut connu dans les pays de langue allemande ou russe et y laissa même des traces qu'on peut déchiffrer parmi les manifestations si diverses de l'art d'après-guerre. Par ailleurs, dans la création littéraire roumaine, le lendemain de la première guerre mondiale, parmi les écrivains auxquels le théâtre et les lettres allemandes étaient familières, on reconnaît maintes indices wyspiańskiens dont le

prolongement se constate encore entre les deux guerres. Ces indices témoignent, d'une part, de la haute réceptivité des dits écrivains, de l'autre certifient la portée de l'oeuvre de Wyspiański, lequel sut s'affranchir des impacts régionaux - soi-disant trop marqués pour être compris hors de leur pays d'origine - et d'une technique d'école, d'une manière "młoda Polska", devenues à un certain moment désuètes. A la suite de cette incursion dans le climat expressionniste et post-expressionniste, nous espérons poser quelques jalons du thème d'ensemble sur l'importance mondiale des littératures slaves dans leurs contacts avec d'autres littératures nationales dans le premier tiers du XX-e siècle et peut-être mieux définir le problème de la réception de Wyspiański à l'étranger, problème qui par tant de côtés nous semble toujours ouvert.

Il y a quelques années, dans un essai publié par la Literatura na świecie de Varsovie, nous signalâmes le rôle de l'écrivain roumain Ion Marin Sadoveanu comme porte-parole du message wyspiańskien, de l'esthétique de l'auteur de Wesele en Roumanie, ainsi que les re-flets de la technique de Wyspiański dans les drames d'un autre écrivain de chez nous, Ion Luca, expressionniste à ses débuts et dans le goût "Sécession" le plus pur². Par contre, nous affirmâmes que les milieux dramatiques occidentaux méconnaissent l'oeuvre et la personnalité de Wyspiański (c'est ce qu'affirmait aussi M. Backvis en 1952) lesquels ne sont pas même cités pour mémoire dans l'ample ouvrage collectif L'expressionnisme dans le théâtre européen (Paris, C N R S, 1971). Nous modifiâmes par la suite quelque peu notre opinion: nous nous rendîmes compte que l'ouvrage en question manquait d'une documentation suffisante; mais que le "cas Wyspiański" ne fut pas ignoré en Occident ni par ses contemporains, ni par les générations immédiatement suivantes. Mais il allait de soi que chez les Roumains, où une parité d'ordre social, national dans le sens des revendications politiques, traditionnel dans celui d'une culture populaire encore agissante, en pleine inflorescence et non pas reléguée parmi les catégories purement historiques, les écrits de Wyspiański pouvaient être mieux compris, mieux sentis et qu'ils y suscitaient un intérêt plus direct. On vient de relever chez nous un parallèle fort ingénieux entre l'"univers poétique" de Wyspiański et celui d'Eminescu, bien que selon toute probabilité aucun de ces deux poètes n'eût la moindre connaissance des écrits de l'autre, mais il s'agissait en principe de coordonnées spirituelles déterminant des affinités plus secrètes, la prédilection pour tel ou tel motif, le choix d'un thème majeur indissolublement associé à une

puissante personnalité. A plus fort raison ces facteurs créatifs issues des forces vives d'un milieu, d'une collectivité en plein essor sont-ils susceptibles d'agir dans le domaine du théâtre, art social, art collectif par excellence, opérant sur les masses d'une façon plus immédiate que la poésie lyrique. Aussi, la résonance - nous n' pas dire la retentissement - du drame wspiński s'explique-t-elle mieux encore, soit qu'il suscitât l'intérêt des théoriciens dont les options esthétiques - Gordon Craig, Copeau, Claudel³ - se dirigeaient vers les mêmes buts, soit qu'il fût même l'objet des recherches expérimentales, dans les cercles épris du neuf, de l'inédit, de l'insolite (l'essai, par exemple, d'Ion Marin Sadoveanu avec Les Juges, Bucarest, janvier 1935, ce drame constituant du reste, depuis le début du siècle, la position-clef du théâtre de Wyspiański à l'étranger⁴). Si nous insistons sur l'essai expérimental de Sadoveanu avec Les Juges, c'est d'abord à cause de la parité de condition sociale et d'atmosphère du monde rural à un moment historique donné, parité sur laquelle nous avons déjà touché un mot et en vertu de laquelle on ne saurait négliger un rapprochement entre la Năpasta d'Ion Luca Caragiale et Sedziowie de Wyspiański, bien que le chef-d'oeuvre du genre fût La puissance des ténèbres et, du reste, vers 1918, les théoriciens de l'expressionnisme allemand se réclamaient eux-mêmes de Tolstoï⁵. Le professeur Backvis déclare Sedziowie une "oeuvre européenne"⁶; mais il est de fait que l'intérêt pour la vie paysanne rehaussée aux proportions de la grande tragédie "flottait dans l'air" de l'Est de l'Europe et en Pologne même le Zaczarowane Kolo de Lucjan Rydel, ami de Wyspiański, s'inscrit dans des coordonnées similaires. Chez l'auteur polonais des Juges, comme chez l'auteur roumain de la Năpasta, on constate des traits d'une analogie surprenante: les deux écrivains opèrent avec les mêmes matériaux dramatiques, il y a des deux côtés la passion mortelle, la soif de l'or, une erreur judiciaire, l'arbitraire de la justice des hommes dans ce microcosme capitaliste, il y a un personnage "poétique", un visionnaire qui se sacrifie volontiers, Ion dans Năpasta, Jukli chez Wyspiański - et dans l'atmosphère étouffante d'une auberge, d'un bouge presque de village perdu, l'on voit surgir la grandeur de la tragédie antique. Les spectateurs roumains de Sedziowie, pour lesquels le drame de Caragiale constituait un texte de théâtre classique, étaient parfaitement capables de goûter le drame wspiński: notons en passant qu'Ion Marin Sadoveanu précéda le spectacle du 27 janvier 1935 par une exégèse si fouillée, qu'elle constitua - surtout à cette époque - une contribution des mieux venues et des plus compétentes à l'étude de la Młoda Polska et de son esthétique.

Notons aussi que, selon l'opinion de Zbigniew Lisowski, ce que Katherine Mansfield, admiratrice fervente de Wyspiański, "the man with the name of a fighter", ainsi qu'elle l'a nommé dans le poème dédié à sa mémoire, connaissait le mieux de son oeuvre, ce furent Klawa et Sedziowie, qui circulaient en Allemagne dans plusieurs "wersje translacyjne" vers 1909-1910, lors de son séjour en Bavière⁷. A ce propos justement, on peut constater le peu de fondement de l'opinion selon laquelle les oeuvres d'un caractère trop national sont inaccessibles aux publics étrangers (combien de fois n'avons-nous pas entendu ces phrases: "inutile de traduire Wesele; c'est trop polonais; à l'étranger personne n'y antendrait goutte" ou bien: "À quoi bon traduire Sadoveanu? - il s'agit en l'espèce de Mihail Sadoveanu - tel ou tel roman est trop moldave ou trop archaisant pour qu'on puisse en comprendre le sens en Pologne ou n'importe où!" D'autre part, l'admiration de Katherine Mansfield pour l'auteur des Juges à la suite de son séjour dans la "pension allemande" qu'elle va immortaliser en 1911 et où l'on retrouve maints traits significatifs concernant les intellectuels polonais⁸, pourrait constituer selon nous un témoignage du fait que Wyspiański appartenait d'ores et déjà à la conscience littéraire et artistique européenne et qu'on doive l'apprécier sous ce rapport. C'est ce que nous allons essayer de soutenir par la suite, en invoquant à l'appui de cette thèse l'éclat de la Młoda Polska et de l'expressionnisme slave en général au début de notre siècle et au cours des quelques décades suivantes.

§ 2. Même si le berceau de l'expressionnisme du type Sécession ne se fût point trouvé en terre slave, tel qu'on pourrait le juger à une lecture hâtive de la copieuse monographie de Mieczyslaw Wallis⁹, la contribution polonaise et russe à ce mouvement, qui allait bientôt bouleverser les conceptions esthétiques de l'Europe à l'aube de notre siècle, nous semble indéniable. Nous disons russe et polonaise, nous pourrions dire aussi tchèque, si l'organe de l'expressionnisme praguais, la Moderni Revue d'Arnost Procháska n'avait pas débuté sous le signe de Przybyszewski, considéré à l'égal de Strindberg le coryphée de la nouvelle école¹⁰. Car, lorsqu'il s'agit de l'expressionnisme à l'échelle européenne, on doit somme toute en revenir quand même à Stanislaw Przybyszewski, celui pour qui "le Verbe et le Son et la Forme" étaient les termes de la synthèse artistique suprême¹¹. "L'âme et l'entité du monde - proclame Przybyszewski - ne font qu'un", ce qui remène ses disciples au principe du "retour à la nature" pour le plus grand bien de la culture humaine et à la formule "jedność w wielości", aboutissant à la synthèse de tous les arts ou plutôt à la suppression des

lignes de démarcation entre la plastique, la musique, l'art du décor, du spectacle - et celui du Verbe poétique¹². Confus et désordonné dans sa pensée et ses écrits, Przybyszewski n'en était pas moins le théoricien du mouvement, il fut peut-être le premier à sonder "les mystères des sens et des instincts" dans des oeuvres panthéistes chargées d'intentions ontologiques, osant pénétrer jusqu'aux tréfonds du subconscient et de l'instinctif¹³ - et ceci, malgré ses poses sataniques, dans une absolue sincérité d'âme. D'où le principe de l'art intégré à la vie d'une part et la propension vers l'authenticité de la vie paysanne, le retour à la terre, le "powrót, powrót do natury", leit-motif du premier acte de Wesele, mot d'ordre d'une profession de foi. "L'intégralisme de tous les arts"¹⁴ exigeait de ses tenants et abou-tissants une communion avec les forces élémentaires de la Géa et par conséquent au folklore d'essence magique, donc à la vie rustique, primordiale, déterminant une vraie passion, l'obsession même de la création populaire ("Kult dla sztuki ludowej") relevable jusque chez Witkiewicz¹⁵.

L'Europe s'extasiait devant ces idées, surtout lorsqu'elles étaient marquées au coin du caractère slave: Max Dauthendey, élevé à Pétersbourg, plongeait dans le faste de la cathédrale Isaac ainsi que dans le mystère d'une mer fabuleuse, Hermann Bahr, retour de Russie, publiait ses impressions de voyage fourmillant de détails fascinants sinon tout à fait justes¹⁶; Przybyszewski envoyait à sa femme des coupures des revues allemandes chantant ses louanges¹⁷. Cependant que Reinhold von Walter traduisait les expressionnistes russes - poètes et prosateurs - et que la revue "Hyperion" de Munich reproduisait les dessins des peintres de Moscou et de Pétersbourg¹⁸ où, en 1902, dans la collection du "Scorpion" paraissait en traduction russe L'Homo Sapiens de Przybyszewski. D'autre part les artistes de Darmstadt s'enthousiasaient de l'architecture populaire de Russie: on allait même y bâtir une église soi-disant russe, dorée et peinturlurée à souhait. L'un des architectes du centre "Jugendstil" de cette ville, formé à Vienne, porte un nom de résonance slave: Joseph-Marie Olbricht. Et enfin, lorsque Rudolf Kassner ébauchait non sans malice le portrait du dilettante bon teint, le modèle - n'en doutons pas - dut être Przybyszewski en personne; "Und darum ist der Gegenwärtige Dilettant alles: Anarchist, Aristokrat, Übermensch, Theosoph, Monist, Anhänger der Entwicklungslehre, Erotiker, Naturist, Asket, Reisender, Photograph, Theatergeher, Melancholiker aus Beruf, Renaissancemensch, Mystiker... und vieles noch"¹⁹.

Le mérite de Stanislaw Przybyszewski serait d'avoir abordé

les domaines insondés, l'étrange, le singulier, l'informulé - l'atectonique, selon le mot des esthètes allemands - dans l'âme obscure, mais combien féconde des masses, d'avoir deviné qu'il y avait là-dedans une vérité cachée, mais réelle, perceptible aux esprits avisés; ensuite, qu'il existe un raffinement, un subtilité de qualité supérieure dans ce qui semble à première vue grossier ou primitif. C'est le sens peut-être du cycle des Synowie Ziemi (1904-1911) et en substance du théâtre de Przybyszewski où, à travers la contexture des natures simplifiées, mais puissantes, des gestes outrés, mais significatifs - tels que ceux du Snieg (1903), ce drame si émouvant dans son décor symbolique des neiges impolluées - l'auteur a tâché de renouveler la vision scénique de la vie humaine. A ses côtés ou à sa suite, un Tadeusz Miciński cherchait des sources d'inspiration dans l'ésotérisme de l'empire byzantin - et son drame, Théophano ou Les Ténèbres du Palais Sacré (1909)²⁰, offrait un modèle au dramaturge hongrois Herczeg Ferenc pour sa pièce Byzance, réputée un chef-d'oeuvre. Jan Kasprowicz, découvert et lancé par Przybyszewski, s'essaya lui aussi dans le "dramat ludowy" ou dans le poème dramatique teinté de folklore fabuleux - tandis que, du côté lyrique, un Waclaw Rolicz-Lieder, traduit en allemand par Stefan George en personne, faisait connaître à l'étranger le son de la lyrique Młoda Polska²¹. Et peut-être en Autriche vers la même époque, un Georg Trakl, dont la descendance était doublement slave, ami d'Oskar Kokoska et des expressionnistes tchèques, écrivait un De Profundis, rappelant une oeuvre de Przybyszewski et du théâtre pour marionnettes, dont l'atmosphère est przybyszewskienne, tandis que la facture ne manque pas de traits communs avec celle de Wyspiański²², lui aussi manieur de "supermarionnettes".

Nous n'allons pas prétendre que tant d'ouvrages, tant d'écrivains étrangers auraient subi l'impact du climat expressionniste slave ou, en ce qui concerne notre thèse, polonais, przybyszewskien, wyspiańskien, genre "Młoda Polska", mais qu'en dernier ressort ce nouveau ferment, ce "frisson nouveau" aient ouvert à la créativité européenne un horizon inédit, voilà ce qui constitue à notre sens un point de vue absolument défendable. Et il nous semble surtout que Stanislaw Wyspiański, supérieurement doué par rapport à Przybyszewski, possédant l'esprit critique dont manquait l'auteur des Vigiles, et de plus fortes attaches au fonds des légendes nationales, dramaturge à la fois et théatologue de grande classe, était destiné à exercer une fascinante, une prestigieuse action dont l'écho persista jusqu'à la veille de la seconde guerre mondiale.

D'abord, le "retour à la nature", dont nous avons parlé plus haut, compris moins comme une mystique irrationnelle qu'une communion délibérée, consciente avec la terre et ses forces vives (d'où le symbole du "Chochol" des Noces, la signification du chant de la Muse de l'Affranchissement²⁴, l'apparition de Perséphone dans la Nuit de Novembre). Si les années '900 étaient vouées en quelque sorte aux "villes tentaculaires" chantées par Verhaeren, la vie paysanne avec ses "realia" et ses charmes - dans le double sens du mot - n'était pas moins tentaculaire à cette époque et toute une littérature de la vie rustique émergea spontanément dans l'est de l'Europe. Dans le halo des Noces wyspiańskiennes - croyons-nous - surgirent en foule des drames, des romans, des poèmes baignant dans cette atmosphère à la fois réaliste et fantastique, la rupture d'avec le fétichisme du passé, lourd obstacle sur la route d'une délivrance future (et notons que tous les tenants de l'expressionnisme, qu'ils se réclamaient du courant sécessionniste ou de l'Jugendstil ou du Modernstyl="Art nouveau", se tournaient résolument vers un avenir plein de promesses ou bien encore, en dépit d'une pensée fumeuse et de principes assez troubles, restaient fortement ancrés dans une stricte actualité). Aussi le "Gospodarz" des Noces déplore-t-il le poids des souvenirs du passé²⁵ et lorsque le Génie de l'Affranchissement, au seuil de la cathédrale, déclare: "Là-bas, j'ai bâti des autels", le Choeur lui répond: "Cendres, pourriture et tombeaux"²⁶. C'est, en somme, cet irrésistible élan vers l'avenir conjugué avec le mépris, l'horreur des fantômes d'un passé encombrant qui animent les personnages - si puérils du reste - du drame expressionniste allemand et dont le stil de Hasenclever, une bonne dizaine d'années après les pièces majeures de Wyspiański, offre une espèce de porte-parole protestataire²⁷. Le dernier mot de l'Affranchissement au titre symbolique ne pouvait être que celui-ci: "Brisez vos chaînes!"²⁸.

Or, cette vigueur de conception et d'expression, très "art moderne" quant à ses sources premières et à ses procédés typisants, mais absolument originale et polonaise dans sa substance intime et ses buts bien arrêtés, ne pouvait en vertu de cette attitude, de cet antagonisme irréductible entre le fétichisme, le passéisme d'une tradition morte et l'aspiration vers une lutte brutale, mais nécessaire, manquer d'impressionner les contemporains de Wyspiański et la génération qui le suivit de tout près. L'enseignement de la Młoda Polska initiale, de Przybyszewski, avait porté ses fruits avec Wyspiański - et c'est bien le cas de dire que "les fruits passèrent la promesse des fleurs". Przybyszewski lui-même avait été sensible à la saveur du terroir natal,

fut le premier à signaler la veine populaire chez Kasproicz (Z glebi kujawskiej, 1902) et lorsqu'il publia la même année son De Profundis, dont le symbolisme était interprété dans le sens des traditions autochtones²⁹, il décida du triomphe définitif de la Młoda Polska, non selon les travers de la "chlopomania", mais selon les mythes nationaux, auxquels l'âme des masses était toujours attachée. Ayant à son actif une oeuvre très étendue rédigée en Allemand, Przybyszewski était mieux à même que la plupart de ses compatriotes de diffuser le style "Młoda Polska" à l'étranger, mais ce fut l'auteur de Wesele qui profita de ce triomphe, le valorisa au niveau européen, lui donna le fini suprême. En même temps, il le débarassa - une fois pour toutes, croyait-il - de l'Idyllisme et du romantisme déclamatoire (v. Légion, 1900) pour lui infuser la tradition vivante et la poésie des "realia". En dernier ressort, il laissa une oeuvre "constructive et nationaliste"³⁰, mais chaoyante de tout l'éclat d'une prestigieuse imagination. Aussi le traduisait-on à l'étranger dans une mesure étonnante pour cette époque (v. la note 4 de la présente communication) où la vogue de Sienkiewicz résumait presque toute la renommée des lettres polonaises - et en Russie notamment on le considérait comme un "progressiste", un adhérent sincère aux idées révolutionnaires de 1905³¹. En Allemagne et en Hongrie - où l'allemand était lu couramment - c'était Wilhelm Feldman, également écrivain de langue allemande, critique littéraire militant ainsi que l'auteur de l'Anathème pour le théâtre monumental³², qui propageait ses idées. Nous croyons que ce fut par la filière allemande que des écrivains roumains séjournant à Berlin (tels I.L. Caragiale, dont nous parlâmes plus haut, presque berlinois par adoption - et son fils Matei Ion Caragiale, connurent Wyspiański et Przybyszewski; le premier put se reconnaître une forte affinité avec le dramaturge des Juges et de l'Anathème, le second dut à son tour se sentir proche du décadentisme esthétisant de l'auteur des Vigiles). Ensuite, Dagny Przybyszewska, "l'étoile filante" de la Młoda Polska, qui admirait passionnément Wyspiański et dans la maison de laquelle, à Cracovie, rue Karmelicka, le grand écrivain eut l'idée première de la farandole fantastique qui clôt Wesele, le faisait connaître parmi ses multiples amis allemands, danois, norvégiens et tutti quanti³³. Enfin, un autre indice et non sans poids, de la réception en pays roumain des oeuvres de la Młoda Polska (et en l'espèce de Przybyszewski et de Wyspiański) c'est que nombre des écrits de ces deux coryphées figurent dans les bibliothèques publiques de Bucarest et de Jassy et attestent par leur numéro d'inventaire leur acquisition par les dites bibliothèques avant la première guerre mondiale ou immédiatement après celle-ci, soit qu'il s'agisse

des originaux allemands - dans le cas du premier - ou des traductions russes, allemandes, françaises, dans les deux cas. Mais si la prose de Przybyszewski était fort goûtée par les intellectuels roumains, surtout à Jassy, où la bohème littéraire nous semble avoir oscillé entre les courants de Lwow et de Cracovie³⁴, le théâtre était destiné à une diffusion plus ample, même s'il fallait s'y résumer à des lectures, à des traductions, à des conjectures en ce qui concernait la vision plastique et la mise en scène. Comme tel, Wyspiański - dont Gordon Craig apprenait l'existence vers 1906 à Paris, grâce à Léon Schiller, qui lui faisait connaître ses drames et ses dessins, s'y reconnaissent une nette parenté spirituelle avec le grand Polonais-devait exercer une action beaucoup plus décisive.

Le théâtre russe jouissait lors d'un prestige immense et Moscou recueillait les ouvrages hardis que n'osait monter nulle scène en Europe - tel l'Oiseau Bleu de Maeterlinck (1908). Onze ans auparavant, le Malyj Teatr moscovite avait ouvert ses portes au premier congrès des gens du théâtre, acteurs, scénographes, metteurs en scène - et la participation des Polonais dut être profitable des deux côtés. Le Théâtre d'Art allait imposer une nouvelle vision du spectacle, Vakhtangov procédait à ses premiers expérimentations³⁵ et non sans rapports avec ceux-ci, Craig formulait sa "scénographie stylisée". Wyspiański se situait naturellement à la confluence de ces mouvements, y contribuant avec des vues, des conceptions, une manière interprétative tout à fait originales. Après son Méléagre, il composa Protésilas et Laodamie (1899), ouvrage expressionniste par excellence, où l'on a trouvé à juste raison une préfiguration des supermarionnettes de Craig³⁶. Malgré sa facture d'un hiératisme voulu, son héroïne reste profondément humaine, victime vibrante de l'amour, ainsi que "la Jeune" de l'Anathème, et l'Jewdocha des Juges, qui vont lui succéder de tout près, victimes à la fois de l'homme aimé et cruel et des iniquités sociales, soeurs des héroïnes de Dostoïewski et de Zeromski. Et à propos de l'Anathème, notons que la première représentation eut lieu "du côté russe" en octobre 1909, car la censure autrichienne en interdit la mise en scène à Cracovie et à Lwów du vivant de l'auteur³⁷. Mais, beaucoup plus que Protésilas ou les Juges, Wesele triomphait partout: on ne pouvait résister à tant de vérité alliée à une si prenante poésie, à de pareils dons de l'imagination, à ce pittoresque de bon aloi, rehaussé par une pensée vigoureuse et ardente. La conscience artistique de l'Europe allait adopter cette oeuvre correspondant aux exigences synesthésiques de l'époque, réalisant au sommet "la transposition de la poésie en création plastique, de la musique en oeuvre théâtrale, de la peinture

et de la sculpture en vision scénique"³⁸, telle que la définit Wojciech Natanson et - ajoutons-nous - de l'essai philosophique en vrai drame. Du triomphe des Noces allait bénéficier la création wyspiańskienne en son entier, acquérir une place de premier ordre dans la dramaturgie européenne et - en quelque manière - imposer la conception de Wyspiański en ce qu'elle possédait de vraiment original et viable de l'héritage expressionniste.

§ 3. Un mot maintenant sur certaines traces d'une possible pénétration de l'oeuvre wyspiańskienne dans la conscience littéraire roumaine, sans compter l'expériment d'Ion Marin Sadoveanu, traducteur des Juges, metteur en scène de ce drame, analyste subtil des Noces et de La Nuit de Novembre, problème que nous avons développé ailleurs. Nous avons touché un mot à propos des analogies observables entre la Năpasta de Caragiale et les tragédies paysannes de Wyspiański. Il s'agissait en l'espèce (cf. Sedzlowie) d'un niveau matériel à peu près identique, d'une même condition humaine de la paysannerie pauvre aux prises avec les richards des villages - dans les deux cas, aubergistes cruels et avides - et en dernier ressort, d'un même climat social. Ces thèmes puisés au milieu villageois nous semblent dues moins à la vogue de Zola, au naturalisme combien schématique, malgré ses prétention à l'exactitude - qu'à des mentalités locales, à un conditionnement propre aux collectivités rurales, à leurs réalités, susceptibles d'être rehaussées au registre de la tragédie antique. "Taka godność", dit quelque part un personnage des Noces, dans le premier acte, dont le mot-clef du dialogue entre le "gospodarz" et le poète est: "Chlop po teg jest i basta". Or, dans cette prise de conscience des valeurs humaines et poétiques du monde paysan, les fortes typisations, les recherches d'atmosphère et le sondage des essences profondes, l'école expressionniste est-européenne eut son rôle à jouer, décisif surtout en matière de théâtre, où le renouveau se fit jour en tant que facteur d'éclosion d'un drame rustique d'une authenticité autrement évidente que celle du naturalisme, auquel à grand tort on lui rattacha des oeuvres ne lui appartenant en aucune façon. Tel fut le cas d'I.L. Caragiale auquel on reprocha à l'époque de Năpasta (1890) de prétendues brutalités naturalistes.

Dans d'autres pays limitrophes à la Pologne, ayant également une paysannerie aux problèmes et aux aspects culturels multiples, le drame villageois prospéra aussi avec MórícZ Zsigmond - nous avons déjà signalé des contacts entre les littératures polonaise et hongroise au temps de la Młoda Polska - et avec Josef Gregor Tajovský, représentant la génération littéraire slovaque des années '900. La mise en regard

des parités de thèmes et de facture nous mènerait trop loin, mais nous estimons qu'on ne saurait les négliger, ni les attribuer à un mouvement trop uniformément réaliste, trop vaguement défini comme dérivant de Balzac et du grand réalisme critique. La veine paysanne, comprise, exprimée dans sa vraie substance, débarassés des naïvetés "chlopomanes", conféra son caractère authentique à une bonne partie des oeuvres de l'expressionnisme polonais, de la Młoda Polska et de Wyspiański en particulier, ainsi qu'à nombre de créations dramatiques des pays dont certaines conditions matérielles, culturelles, politiques aussi, présentaient les mêmes coefficients. Aussi, en ce qui concerne le théâtre roumain, avec un décalage de quelques années, le rapprochement de la Năpasta, de l'Anathème et des Juges s'impose tout naturellement, comme appartenant à la même zone des sources d'inspiration et de la grande manière tragique³⁹.

Mais en quittant le drame paysan, nous devons toucher quelques mots aussi sur le drame psychologique, domaine où nous croyons dépiéter une inspiration przybyszewskienne dans l'idéation d'un thème et d'un personnage de Barbu Delavrancea. C'est L'Autre conscience (1912) conçue en pleine époque sécessionniste, pièce qui ne fut jamais jouée, car le protagoniste mourut à la veille de la première et l'auteur ne voulût pas confier ce rôle à un nouvel interprète. Nous n'avons presque pas besoin de procéder à une confrontation des textes Przybyszewski-Delavrancea, pour découvrir dans le Rodolphe de ce dernier un émule du Falk de l'Homo Sapiens et dans les déclarations d'amour à l'odieuse Mélanie le ton du Hymn do tesknoty, "pierre d'angle du Cyklu Wigilij", ainsi que l'a défini Ewa Kossak⁴⁰. Certes, nous n'avons nulle intention d'établir un parallèle entre Dla Szczęścia (drame connu dans les deux versions, allemande et polonaise) ou Taniec miłości i śmierci (1900, 1901) et l'Autre conscience de Delavrancea, mais il y a des analogies qui ne trompent pas dans la structure profonde du style, une consonnance entre les fonds d'idées, un air de famille en un mot entre ces drames. La réception de Przybyszewski contribua vraisemblablement à la diffusion de l'expressionnisme chez les écrivains roumains et d'une façon implicite à une prise de conscience wyspiańskienne. On trouvera peut-être que nous insistons un peu trop sur Przybyszewski; mais en somme, dans toute recherche comparatiste sur Wyspiański et la Młoda Polska, on doit tenir compte du rôle prépondérant de Stanisław Przybyszewski, lequel donna au mouvement expressionniste polonais l'envergure et le rayonnement à l'échelle européenne. Sans ce prélude przybyszewskien, une influence de Wyspiański à l'étranger serait impensable.

La vogue expressionniste du type Młoda Polska, signalée ci-dessus dans le cas Delavrancea, devient plus puissante après la première guerre mondiale, du fait probablement de la filière allemande (Hermann Bahr - Lucian Blaga) sûrement du fait d'un contact direct (Ion Luca). En ce qui concerne Blaga, on a maintes fois remarqué ses traits "Jugendstil", la technique dramatique, les motifs littéraires puisés par le poète roumain tout à fait "Sécession" au Vienne de sa jeunesse.⁴¹ Par contre, on a omis d'exemplifier la mise en oeuvre des procédés expressionnistes, du caractère fortement visuel, plastique de son théâtre, cependant que deux pièces datées de 1926 (L'Acte = "Fapta" et "Résurrection" = "Inviere") nommées la première "jeu dramatique", l'autre "pantomime", sont très significatives et portent le cachet Craig-Wyspiański, l'impact d'un expressionnisme aigu, à une fraction de degré près d'évoluer vers le surréalisme. Plus proche encore de cette manière nous semble celle d'Ion Luca, formé aux sources du Jugendstil viennois (via Budapest) et polonais (via Lwów), dès sa jeunesse averti des recherches du surréalisme roumain (Urmuz, Ciprian; il collabora étroitement avec ce dernier)⁴². Surtout deux pièces des années '30 - La cabaretière (1934) et Pile ou face ("Morisca", 1936) sont marquées au coin de la Młoda Polska du plein essor de Wyspiański. Il n'y a nul besoin de dénicher des indices écrits, des lettres, de documents bibliographiques, pour établir l'accord des deux personnalités dramatique: même coupe du vers bref et bien frappé dans la Cabaretière et dans Wesele, même typisation des personnages-symbole du second plan illustrant le fond social du drame (les quatre prétendants de la cabaretière Anitza et le groupe de boyards chez Luca, les invités à la noce, villageois ou citadins chez Wyspiański), même fonction du leit-motif musical qui parcourt l'action jusqu'au final décevant - et une foule d'autres détails stylistiques évidents à une mise en regard des deux textes. Quant à Pile ou face, son grotesque strident appartient à l'expressionnisme européen considéré en son entier, mais la structure du mécanisme scénique suggérant à tout instant la précision du maniement des supermarionnettes, le langage elliptique, les répliques lancées en fusés ou constituant la formulation à retours d'une réplique précédente, enfin les répétitions reprochées par M. Backvis à Wyspiański, sont autant de signes d'une parenté aisément vérifiable chez les deux artistes, les enclosent dans un même ensemble de moyens techniques, de chromatisme scénique, de pensée créatrice en un mot. Brochant sur le tout, il y a des deux côtés cette "teatralność" tenant à la fois d'un métier supérieur et d'une magie visionnaire, du "Zauber-spiel" dont parlait Reinhardt, que Zygmunt Greń retrouvait chez

Wyspiański et que Wyspiański légua au théâtre de l'entre-les-deux-oeuvres⁴³. Dans le cas de la dramaturgie roumaine, cette "magia teatral-nosci" est parfaitement relevable dans l'oeuvre étrange d'Ion Luca⁴⁴. N'en doutons pas, cette onde magique se propagea dans bien d'autres zones de la pensée dramatique européenne moderne; sur la voie investigatrice de ce problème, nous espérons avoir posé quelques modestes points de repère.

Pour finir, nous croyons devoir signaler la difficulté d'appliquer aux modalités esthétiques de Wyspiański les méthodes d'une analyse de stricte observance structuraliste: l'ambivalence - sinon la plurivalence - de son oeuvre, fusion à doses presque égales du verbe poétique, des procédés optiques auxquels s'ajoute l'"absolutisme" d'un metteur en scène capable de sacrifier mainte valeur littéraire en vue d'un effet chromatique et musical, voilà ce qui dérouta le lecteur et l'analyste. Mais selon le mot d'Jaroslaw Iwaszkiewicz, prononcé lors d'une session wyspiańskienne en 1968: "Avec Wyspiański, il y a toujours des difficultés".

NOTES

1. Notons que l'éminent historien de la littérature polonaise, M. Julian Krzyzanowski, suggère des perspectives assez tentantes aux études wyspiańskiennes, de possibles dimensions européennes et même internationales (V. dans Dzieje literatury polskiej, Warszawa, PWN L 1970, la conclusion et notamment p.652). Quant au professeur Cl. Backvis, dans son ouvrage Le dramaturge Stanislas Wyspiański 1869-1907 (Paris, Presses Universitaires de France, 1952), après avoir reproché à Wyspiański son manque de culture, de style, d'idées générales, d'"Universalisme" (p.361), il ne peut contester la valeur, la portée européenne des chefs d'oeuvre du poète polonais, ni de ses innovations en matière de théâtre, de vision plastique, d'art du spectacle, égales presque à celles de Craig, Stanislavski et Reinhardt.

2. V. notre essai Ion Marin Sadoveanu a Mlada Polska ("Literatura na Swiecie", nr.8(52) 1975, p.361-366.

3. V. Claude Backvis, ouvr.cit., p.336, Wojciech Natanson, Stanislaw Wyspiański - próba nowego spojrzania (Poznań, 1965, p.241).

4. Les Juges furent joués à tour de rôle par Vienne, Prague, Zagreb, Moscou, Vilnius, Kiev, Paris, Londres (W.Natanson, ouvr.cit., p.142). A la page 377 de sa monographie, le prof. Cl. Backvis cite les traductions faites à l'étranger dès 1908 et Sedziowie y occupe la place la plus en vue: on a traduit ce drame en espéranto même, en japonais, en hébreux (sio! - en yiddisch peut-être? ibid., p.378) - et l'auteur

ignorait à cette époque, avouant d'ailleurs une documentation incomplète, les versions allemandes et russes. En russe on avait commencé la série des traductions par Warszawianka (1906) et continué avec Mélégre et Atalante (Petersbourg, 1914). Il est curieux de constater la vogue - pendant la première guerre mondiale - de ce dramaturge, patriote fougueux, protestataire par excellence: Wesele fut traduit en français en 1917 (v. Cl. Backvis, cit.supra) et en 1918 paraissent à Munich, "bei Georg Müller" Die Warschauerin et Novembarnacht, avec une préface de Wilhelm Feldman, qui avait intimement connu le poète, dans la version allemande signée par "St. von Odrowonsch" (recte Odrowaz, un polonais germanisé, à coup sûr). Notons toujours en pleine guerre mondiale la version croate de l'Anathème et de Boleslaw Smialy (Zagreb, 1915). L'Anathème (que M. Backvis nomme partout La Malédiction fut connu également en français, où il parut avec Les Juges dans un volume de la maison d'édition Stock ("Cabinet Cosmopolite" 2, 1925).

5. V. l'ouvrage déjà cité dans le texte, L'expressionnisme dans le théâtre européen..., p.53.

6. Cl. Backvis, ouvr.cit., p.149-150.

7. V. Zbigniew Lisowski, Katherine Mansfield w holdzie Wyapińskiego ("Ruch Literacki", Kraków, nr.4/1972, p.224.

8. Réfugiés politiques, musiciens, écrivains plus ou moins dillettantes, avec lesquels elle entretint une correspondance assidue (ibid., p.221 et suiv.).

9. Mieczyslaw Wallis, Secesja (Warszawa, "Arkady", 1967, passim.

10. Cf. H.Jelínek, Histoire de la littérature tchèque de 1890 à nos jours (Paris, 1935), p.35, 49-52. L'expressionnisme praguais n'est pas à dédaigner, il eut un poids notable dans le développement de l'Jugendstil, mais il fut vite absorbé par le flux de l'expressionnisme allemand (ou autrichien - exemple: Kokoska).

11. V. Jan Topass, Visages d'écrivains - Les aspects du roman polonais (Paris, 1930), p.48. Nous pouvions citer bien d'autres références du sujet de l'auteur de l'Homo Sapiens, sur lequel il existe une bibliographie polonaise immense, mais à ce propos nous lui préférons - comme dans le cas d'Jelínek, v. plus haut - un témoignage tant soit peu à l'usage du public occidental d'entre les deux guerres, en tant qu'indice d'un milieu étranger et d'un moment où cependant cette école était toujours présente dans la conscience littéraire européenne. Du reste, de copieuses références chez Julian Krzyzanowski (ouvr.cit., p.450-453 et passim) font le point sur le problème de l'influence de

Przybyszewski chez les Russes, les Tchèques et dans les pays de langue allemande. D'ailleurs, sa prose allemande forme l'objet d'une thèse de doctorat (Manfred Schluchter, Stanislaw Przybyszewski und seine deutschsprachigen Prosaerwerke 1892-1899. Dissertation... (Tübingen) 1969, où le rôle de l'écrivain polonais dans le monde littéraire allemand de l'époque est suffisamment mis en évidence (v. notamment p.29, 40 et suiv., 103 et note 33) bien que son rattachement à l'école naturaliste ne soit pas défendable en aucune façon.

12. V. Jan Topass, ouvr.cit., p.55, Mieczyslaw Wallis, ouvr.cit., p.194, Bogdan Rogatko, Młoda Polska i problem kultury integralnej (dans "Miesięcznik literacki", 10/1973, p.43, 45). A cet égard, Wyspiański poète, peintre et décorateur de génie, Przybyszewski écrivain et interprète - exégète de Chopin, seraient à rapprocher de leur contemporain lithuanien Mikolas Ciurlionis (1875-1911) peintre et compositeur expressionniste. A leur exemple, Kokoska le peintre aborda dans le drame, Ernst Barlach est à la fois sculpteur et dramaturge, Hermann Bahr à la fois dramaturge, essayiste et philosophe - trait commun de cet expressionnisme tendant vers "l'intégralité", vers le "Gesamtkunstwerk".

13. V. Cl. Backvis, ouvr.cit., p.21,50.

14. M. Wallis, ouvr.cit., p.197-198 et suiv.; cf. aussi Stefan Jarociński, Problem ekspresjonizmu w muzyce dans "Miesięcznik literacki", 2/1977, p.62 et suiv., notes 11-13, 22.

15. B.Rogatko, loc.cit., p.43.

16. Manfred Schluchter, ouvr.cit., p.102, note 18 (la presse littéraire allemande publiait en 1893 des compte-rendus sur ce Russische Reise).

17. Ewa K. Kossak, Dagny Przybyszewska, Zblakana gwiazda (Warszawa, P I W, 1973), p.322 "Ludzie Ziwi" - v. corresp. de Dagny avec son mari, fin 1901.

18. "Hyperion" (München) nr.3/1910, passim.

19. Ibid., p.23.

20. J.Krzyzanowski, ouvr.cit., p.453-457.

21. Ibid., p.460-461, 468.

22. St. Wyspiański, Dramaty wybrane...; cf. Wesele, scène 30; v. plus bas, note 25.

23. V. Robert Rovini, Georg Trakl (Paris, Pierre Seghers éditeur, coll. "Poètes d'aujourd'hui" (1964), passim.

24. St. Wyspiański, Dramaty wybrane I... (Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1972) Wyzwolenie (Acte III) p.448.

25. Ibid., v. Wesele (acte I, scène 25 *passim* et notamment les vers 785-786).
26. Ibid., Wyzwolenie (vers 332-333).
27. Sur Der Sohn, drame en cinq actes par Walter Hasenclever (1914) considéré comme une "audacieuse oeuvre de combat", dénégation "impétueuse et explosive" des jeunes générations contre le passé représenté par les "pères", v. le témoignage de Richard Weichert, son metteur en scène de 1918, dans l'Expressionnisme dans le théâtre européen, p.361. A vrai dire, par rapport au théâtre wyspiański - sans parler des grands modèles de Strindberg - cette pièce nous semble étonnamment naïve, mais elle n'en reste pas moins dans sa substance dont le pivot est la fameuse scène 5 du III-e acte, le drame manifeste d'une génération qui renie le passé.
28. V. Wyzwolenie, ut supra, p.479.
29. V. Jan Pawel Gawlik, Powrót do jamy (Kraków 5) 1961, p.131 et suiv.
30. Ibid., p.164.
31. B S E (2-e éd., Moscou, 1951) tome 9, p.491 s.v.
32. V. Bogdan Rogatko, loc.cit., p.45. Feldman, accompagné par Zeromski, visita la dramaturge en Hongrie, lors d'un dernier voyage que ce dernier y fit à la veille de sa mort (W. Natanson, ouvr. cit., p.235).
33. Ewa K. Kossak, ouvr.cit., p.242, 246.
34. C'est une supposition qu'on peut avancer sur la foi des évocations d'E. Herovanu (v. Oraşul amintirilor = "La ville des souvenirs", Bucarest, 1975, p.194 et suiv.). Un bon nombre de réfugiés polonais de 1863 résidait à Jassy et y participait d'une façon active à la vie culturelle; l'altération des noms propres (par ex., Swiciński au lieu de Swidziński) ne saurait nous abuser à ce propos. Par ailleurs à Bucarest et en Transylvanie, les revues littéraires accordaient une certaine attention au phénomène artistique polonais, à ses écrivains de réputation mondiale - et c'est dans les pages des "Convorbiri critice" (= Entretiens critiques), que débuta Michal Smolski, alias Mihail Sorbul, qui signa d'abord ses pièces avec son vrai nom polonais, pour adopter finalement le pseudonyme de Sorbul (années 1909/1910). (Cf. Revista literară româneşti de la începutul secolului al XX-lea = Revues littéraires roumaines au début du XX-e siècle" (ouvrage collectif) Bucarest, 1976, *passim*.) Sur la filiation dramatique Strindberg-Przybyszewski-Sorbul il y aurait d'ailleurs toute une investigation

comparatiste à effectuer. Un mot encore sur l'illustration graphique: un W. Rola-Piekarski, également réfugié de Pologne, ornait à cette même époque la revue "Ramuri" (= "Branches", Craïova) de vignettes et d'initiales rappelant de tout près les dessins de Wyspiański exécutés pour "Zycie" ou pour l'illustration de l'Illade.

35. Notons en passant qu'Eugène Vakhtangov connaissait de près le répertoire polonais et qu'il allait monter Balladyna (V. Nikolaï Gortchakov, Vakhtangov, metteur en scène (Moscou, Editions en langues étrangères, s.d., p.90).

36. W. Natanson, ouvr.cit., p.112.

37. V. Dramaty Wybrane. I, Klatwa ("Objaśnienia", p.501).

38. W. Natanson, ouvr. cit., p.236.

39. Notons que le cercle de Przybyszewski était très averti à cet égard et considéra plus d'une fois les problèmes sociaux sous un angle militant et pratique. On oublie trop que Przybyszewski lui-même, collaborateur à la traduction polonaise du Capital, fut le rédacteur de la Gazeta Robotnicza, pour ne voir en lui que le décadent qui ne cultivait que le pittoresque, l'esthétisme et l'ésotérisme morbide.

40. Ewa K. Kossak, ouvr.cit., Quant à Mélanie, c'est la "femme démoniaque" przybyszewskienne, telle que nous la voyons paraître et reparaitre dans tous les drames et tous les romans des années '900 et que Witkiewicz allait parodier dans sa charge énorme Les 622 chutes de Bungo (1910). Ce qui n'empêche point, du reste, le nonconformiste Witkacy d'adopter plus d'une conception, plus d'un principe créatif dérivant en ligne directe de Przybyszewski et de Wyspiański (cf. B. Rogatko, loc.cit., p.42-43).

41. V. À ce propos Eugen Simion, Scritori români de azi II, (= Ecrivains roumains d'aujourd'hui), București, éd. Minerva, 1976, p.115, 117, et l'autobiographie de Blaga, Cronicul și cîntecul vîrstelor (= Chronique et chanson des âges, Bucarest, 1965), surtout la seconde partie, passim.

42. Sur l'expressionnisme du théâtre de G. Cîprian, ses charges grotesque aux intentions satiriques, V. Ileana Berlogea, préface à la version roumaine des Expressionismus Dramen (Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1967, Bucarest, éd. Univers, 1974), p.VIII et suiv. Evidemment, Mme Berlogea s'occupe aussi des drames de Blaga, considérés au même point de vue. Quant aux "vestiges baroques", relevés à juste raison dans la dite préface (cf. également la formule de Philippe Ivernél: "la plainte baroque et le cri expressionniste" dans L'expressionnisme dans le théâtre européen, p.81), nul n'en présenta des

modèles plus manifestes qu'Ion Luca dans ses pièces à "prétexte" byzantin (à comparer sa Femme de César, 1939 avec la Théophano de Tadeus Miciński).

43. Dialog, Specjalnoe izdanie 1970 (en russe) Warszawa, 1970) p.163 et suiv. Cf. aussi Kazimierz Wyka, "Wesele wciaz aktualne" dans "Przegląd Kulturalny" 41/1956.

44. Malgré cette "étrangeté" remarquée non sans malveillance par ses critiques, les pièces d'Ion Luca ont joui et jouissent encore d'un succès notable; Pile ou face constitue l'une des "positions" les plus solides du répertoire des troupes comiques de notre pays.

- Outre les notes, nous ajoutons une bibliographie sommaire, dont nous fîmes état partiellement, sans qu'il nous fallût préciser les sources de données toutes générales, utilisées afin de reconstituer le milieu de la Młoda Polska.

T. BOY - ZELENSKI, Znasz-li ten Kraj? - Cyganeria krakowska (Warszawa, 1932).

M. DAUTHENDEY, Aus meinem Leben (München, 1930).

J. JWASZKIEWICZ, Książka moich wspomnień (Kraków, 1968),

A. LEMPICKA, O "Weselu" Wy pińskiego (Wrocław, 1965).

ST. PRZYBYSZEWSKI, Moi współcześni I. Wśród obcych (Warszawa, 1926; II Wśród swoich (ibid., 1930).

R. ZIMAND, Trzy studia o Boyu (ibid., 1967).

Notons en passant que depuis plus d'une année, Krystyna KOLINSKA a publié une impressionnante quantité de matériaux concernant Przybyszewski et sa famille dans le "Miesięcznik Literacki", matériaux infiniment précieux et suggestifs.

La dynamique du réalisme tchékhovien

par Sorina Bălănescu

L'idéal de l'absence en tant que style, sur lequel Tchekhov insiste dans ses lettres et ses discussions avec les jeunes écrivains, fonctionne, comme une nécessité dans sa création littéraire. Le style de l'absence découle de la nature psychologique du créateur Tchekhov, distincte des manifestations non-concluantes et occasionnelles de l'homme. La clef qui donne accès aux secrets de son style, on peut la trouver dans les mémoires de ceux qui ont connu et admiré Tchekhov et dans sa propre correspondance. Une lecture attentive au fait significatif découvrira dans une foule de données souvent contradictoires l'image d'un tempérament réservé dont les disponibilités spirituelles à l'amitié ne dépassent jamais le geste plein de bienveillance et ne vont pas jusqu'à la dévotion. L'auteur de La mouette "pouvait être bon sans aimer, sans affection, généreux sans attendre de la reconnaissance"¹, écrivait Kuprin en 1910. Cette retenue peu habituelle dans ses rapports avec son entourage comme trait caractéristique du portrait de Tchekhov est de nouveau mise en lumière dans les mémoires de Bunin un demi-siècle après la première rédaction de l'article consacré au maître. A. Derman, l'un des plus compétents chercheurs de la vie et de l'oeuvre de Tchekhov, trouve le trait dominant de la psychologie tchékhovienne dans le désaccord entre le sentiment et le jugement; le "silence du coeur" contredit "l'esprit étonnamment clair et largement ouvert" de l'écrivain et de l'homme. Son intelligence aiguë et son manque d'affectivité réelle stimulent en lui le désir d'être utile à ses semblables. Il arrive à une hypertrophie de la délicatesse que bien des gens sont enclins à considérer comme de l'affection véritable"². Pour compenser l'absence d'attachement réel aux êtres, Tchekhov étudie avec une curiosité avide la nature humaine, son intérêt tient à sa profession de médecin et à la forme de détachement qu'implique l'exercice de cette carrière. C'est, poussé par un intérêt purement scientifique, par le besoin d'impressions fortes et mémorables, par l'espoir de se libérer de ce déficit d'affectivité, en étant utile aux hommes et suivant un élan de générosité sans réserve, que l'écrivain, déjà célèbre, entreprend une expédition non dépourvue de

1 O Gexova Vospominanija i statji, Moscova, 1910, p.39

2 A.Derman, "Tvorceskij portret Gexova, Moscova, 1929, 349 et suiv.

risques dans l'île de Sakhalin, suivie d'une monographie, dont l'écho n'a pas tardé à intéresser l'opinion publique au sort des déportés de cette lointaine province de la Russie tsariste. Le même besoin organique de connaître de près le type psychologique diamétralement opposé au sien, l'attire vers l'idéalisme passionné de Garshin et de Korolenko. Devant la magie de la propagande tolstoïenne Tchekhov éprouve une attirance pour la polarité de son caractère; le dogme qui annule le libre arbitre et le scepticisme de l'individu sans cesse poussé à "Couper les cheveux en quatre" fascine la conscience adogmatique de celui qui cherche des certitudes dans la vérité scientifique. L'expérience tolstoïenne échoue et Tchekhov reste ancré dans sa tendance originelle à l'analyse détachée de l'objet.

La qualité de témoin tient non seulement du langage mais aussi du style. Dans la pluralité des formes textuelles Tchekhov choisit un certain type d'écriture destiné à concrétiser la norme de la distanciation épique. A la recherche d'une écriture innocente, neutre, volontairement détachée Tchekhov s'intègre à l'idéologie littéraire dont le chef d'école est Flaubert. Ils ont en commun leur intention avouée d'arriver à une écriture artisanale comme acte de choix du style et du langage et de la responsabilité envers le consommateur littéraire. Si le desiderata de l'écriture au degré zéro, brillamment théorisé par Roland Barthes³ n'a pas pu être atteint même par les expériences les plus osées de l'avant-garde du XXe siècle, la tentative de Flaubert et de Tchekhov d'imposer le style de l'absence signifie l'engagement dans la voie d'une réforme qui disloque les habitudes traditionnelles pour autonomiser les "voix" des personnages. La neutralisation voulue de l'écriture chez les deux auteurs a son correspondant dans la situation politique, sociale et historique similaire, génératrice de crise des valeurs. Cela ne signifie pas qu'ils acceptent le déterminisme étroit comme mouvement univoque de cause à effet. Pour comprendre la dialectique du conditionnement de la nouvelle écriture par les mutations de l'époque, il est indispensable de saisir le fond sur lequel se projette la conscience de la crise. La crise de la France après la défaite de 1870 et le triomphe de la bourgeoisie vengeresse, incarnée par le gouvernement de Thiers, trouve son équivalence dans l'atmosphère de marasme qui accable la Russie après l'assassinat du tsar Alexandre II le 1-er mars 1881. La vague de terreur et de répression qui a suivi l'attentat, la censure de triste mémoire de Pobedonostzev, la police tsariste sans cesse aux aguets, l'échec du narodnicisme et de l'opportunisme libéral, tout cela crée le climat de crainte

³ Vezl Roland Barthes. Le degré zéro de l'écriture, Editions du Seuil, Paris, 1964, p.13-20.

et de suspicion, où débute le jeune Tchékhev. Son apolitisme traduit, en réalité, la réserve sceptique d'un esprit indépendant pour lequel la liberté de pensée et le discernement critique sont des formes de résistance au compromis des philistins: "(...) j'ai peur de ceux qui cherchent à découvrir des tendances entre mes lignes et veulent me voir, à tout prix, libéral ou conservateur. Je ne suis ni libéral, ni conservateur, ni moderniste, ni ascète et ni indifférentiste. (...). Pour moi le saint des saints, c'est le corps humain, la santé, l'intelligence, le talent, l'inspiration, l'amour et la liberté absolue, débarrassés de la contrainte et du mensonge, de quelque façon qu'ils se manifestent." (Lettre à A.N.Plesceev, du 4 octobre 1888).⁴

La réplique tchékhovienne n'est pas autant une disculpation que, surtout, une riposte énergique de l'écrivain à l'adresse des doctrinaires qui lui ont appliqué, tour à tour, l'étiquette d'écrivain positiviste et narodnik, socialiste et décadent, mystique et optimiste, pessimiste et visionnaire, en partant de la prémise peu solide de l'identité entre le doctrinarisme du personnage et celui de l'auteur. Dans sa lettre à Plesceev, Tchékhev informe ceux qui sont disposés à lui attribuer la couleur politique ou religieuse d'un certain club, parti ou orientation, de son "programme" qui exclut l'emprise dogmatique et le conformisme de toute nuance. Répétée insatiablement par la critique post-tchékhovienne, la lettre à Plesceev a stimulé aussi les interprétations dans le sens de la disponibilité de l'auteur à l'amoralisme et à l'indifférentisme politique, ce qui supposait une absence d'attitude devant le mal. Le nécrologue que publie Tchékhev à la mort du célèbre explorateur Prjevalski, la même année 1888, dénonce impitoyablement l'image d'une société condamnée, que seul l'héroïsme de quelques élus peut sauver: "A notre époque malade, où la société européenne a été saisie de paresse, de spleen et d'incroyance, où domine partout à la fois en un curieux voisinage, le manque d'amour pour la vie et la crainte de la mort, où même les hommes les meilleurs restent les bras croisés, en justifiant leur oisiveté et leur dépravation par le fait de n'avoir aucun but précis dans la vie, à une telle époque les héros sont aussi nécessaires que le soleil".⁵ La diatribe lancée contre la Sodome et la Gomorrhe modernes justifie l'apologie de l'héroïsme, comme l'une des rares manifestations publiques, non-simulées du ressentiment que Tchékhev éprouve en diagnostiquant les tares de la société contemporaine.

4 A.P.Cehov, Opere, vol. XII, trad. par Otilia Cazimir și Nicolae Guma, Editura pentru Literatură Universală, Bucarest, 1963, p.140.

5 A.P.Cehov, Despre munca literară, Bucarest, 1957, p.48.

L'écriture tchékhovienne se construit en une confrontation ininterrompue du moi originaire avec l'ambiance immédiate. Le motif récurrent de la dignité outragée, de la force oppressive qui prend l'aspect de la trivialité et du totalitarisme, du dogme qui se prétend vérité absolue et de l'obscurantisme, traduit psychanalytiquement l'effort d'autodiscipline et l'aspiration, vers la liberté de l'esprit, comme résistance psychologique du fils et petit-fils de serf à l'oppression qui mutile la personnalité humaine. Se détacher de l'objet, comme acte devenu conscient, tient de l'écriture mais avant l'écriture et plus puissante qu'elle, on sent ici la vision de l'artiste, imprévisible dans son essence, comme révélation du mode spécifiquement tchékhovien dont le monde apparaît à l'écrivain. Le point de vue comme principe esthétique directeur est masqué par l'écriture tchékhovienne. Cette opacité de la vision retarde la réception par une sorte d'ambiguïté artistique qui contreverra le déchiffrement immédiat par la clef la plus accessible. L'attitude de certains contemporains de Tchekhov de qualifier d'obtus ce qu'on nommait avec assez de légèreté "l'apolitisme" de l'écrivain est une réaction dictée par l'incompréhension du principe artistique directeur qu'on ne peut confondre avec l'idéologie. La vision dépasse le contingent en supposant une "prise de possession" du monde, la découverte de celui-ci sous un angle inédit. La vision est la lanterne magique illuminée par l'approche des réalités, éclairant à son tour le monde de l'artiste plus palpable et plus réel que les références qui lui ont servi de point de départ. L'œil du créateur avide de découvrir le beau, perçoit avec une curiosité de peintre et d'anatomiste, des succédanés dignes d'intérêt, là où le regard commun s'arrête à la couche ouatée de la platitude. Le programme qui consiste à se détacher du dogme et du cliché et que l'écriture rend perceptible, dérive d'une vision impressionniste du monde. Selon la remarque pertinente de A. Derman, auquel la critique post-tchékhovienne doit l'une des plus importantes monographies, "pour Tchekhov la vie ne se déroulait pas comme un fil d'impressions distinctes, vives et brillantes, intéressantes et insolites, malgré leur apparence de quotidien"⁶. La vision impressionniste est conditionnée, mais non déterminée, par le style et la sensibilité culturelle de l'époque. Par l'une de ces affinités secrètes et bizarres qu'Heinrich Wölfflin⁷ et

⁶ A. Derman, *op.cit.*, p.335.

⁷ Voir Heinrich Wölfflin, Principii fundamentale ale istoriei artei. Probleme evolutivei stilului în arta modernă, trad. par Eleonora Costescu, préf. par Ion Pascadi, Meridiane, Bucarest, 1968.

Lucian Blaga⁸ réunissent sous le terme générique de style culturel de l'époque, dans le champ d'attraction de l'impressionnisme, entrent la philosophie de Mach et la psychologie de Bergson, la musique de Debussy et la sculpture de Rodin, les tableaux de Monet, les romans des frères Goncourt et l'oeuvre de maturité de Tchékhov. Les ressemblances typologiques entre la philosophie, la psychologie, la musique, la littérature et la sculpture, qui ne sont pas toujours saisies par les créateurs eux mêmes, supposent une simultanéité des styles, découlant du style impressionniste de la période de 1870-1890, ce qui représente bien davantage que le transfert des moyens picturaux dans les autres formes de l'art et de la pensée. La nouvelle disposition d'esprit a pour effet de changer les rapports entre l'artiste et le monde, d'instaurer une nouvelle façon de voir qui n'oblige pas les créateurs de pays et de tempéraments différents d'adopter les mêmes expressions.

Il ne peut être question d'une influence directe de l'impressionnisme de l'Europe occidentale sur Tchékhov, ses connaissances dans ce domaine étant des plus générales. La seule toile exécutée à la manière impressionniste que l'écrivain ait vue, appartenait à Levitan. Les références aux peintres russes de l'entourage de Levitan, qui apparaissent dans la nouvelle La Folâtre de 1892 prouvent la familiarité de l'écrivain avec la peinture de plein air, mais son intérêt va plus à la psychologie bohème qu'à la peinture en sois. Au Salon des Indépendants que Tchékhov a visité à Paris, en avril 1891 les tableaux des impressionnistes n'étaient pas exposés, l'attention du moment étant concentrée sur les fauvistes et les symbolistes⁹. Le problème de la vision impressionniste dans l'oeuvre tchékhovienne suscite l'intérêt de l'histoire littéraire dans la mesure où celle-ci se préoccupe de saisir le spécifique du réalisme dans la littérature russe de la fin du XIX-e siècle.

La nouveauté du réalisme tchékhovien n'est pas une conquête de la pensée critique récente. Pour celui qui aborde l'oeuvre de Tchékhov comme une entité fondamentalement différente du réalisme académisant, la prémisse est constituée par l'observation, devenue classique de Gorki en marge du récit La dame au petit chien: "Vous détruisez du réalisme".¹⁰ La tutelle du modèle critique instauré, sans le vouloir, se substitue aux interprétations successives qui ont toutes

⁸ Voir Lucian Blaga, Impresionismul. Noul stil, dans Lucian Blaga, Zări și etape, texte et bibliographie par Dorli Blaga, Bucarest, 1968, p. 118-148.

⁹ A.P. Ciudakov, Poetika Čehove, Moscou, 1971, p. 278.

¹⁰ M. Gorki, A.P. Čehov, Perepiška Stat'ji Vyskazyvanija, Moscou, 1951, p. 51.

la prétention de détenir l'ultime vérité, sur Tchékhov. L'adhérence sans réserve à la formule de Gorki, par un respect déférent à l'égard de celui qui après avoir été le disciple va devenir le maître, lues dans leur contexte réel, se réfèrent à une certaine sélection des motifs narratifs et au laconisme avec lequel le sujet est traité. La simplicité du style équivaut au vrai, l'idéal abstrait et difficile à atteindre des réalistes. S'approcher de la vie réelle, c'est réaliser une transparence du modèle qu'aucune manière ne peut imiter sans risquer de tomber dans une contrefaçon du naturel tchékhovien.

La plupart des commentateurs reprennent l'intuition de Gorki en accentuant l'idée de nouveauté dans le cadre de l'ancien système de valeurs. Tchékhov atteint la perfection du réalisme critique de ses grands prédécesseurs, mais la rupture avec la tradition est exclue comme hypothèse. On reconnaît l'originalité du réalisme tchékhovien, comme forme distincte du réalisme critique, mais sans en dépasser les cadres, dans la synthèse qu'il réalise entre le réalisme qui démasque et la tendance romantique. On accepte le concept de réalisme tchékhovien tout aussi important que le réalisme épico-psychologique et philosophique de Dostoïevski. Le réalisme de Tchékhov revêt des aspects d'ordre stylistique que la critique trouve dans le dramatisme du banal quotidien, dans la présence du sous-texte, dans le renouvellement de la thématique et des moyens d'expression associatifs.

Le réalisme tchékhovien c'est la phase d'explosion maximale du courant jusqu'à l'épuisement du potentiel du création, à quoi succèdent la dégénération dans le conformisme et le décès. Le fait que le phénomène Tchékhov, malgré la cohorte d'admirateurs et de détracteurs qu'il a suscitée, n'a pas fait école à l'époque, semble un paradoxe. Ecrire après Tchékhov comme Tchékhov est absurde, car tout peut être imité, sauf la structure intime, irrépétable du créateur singulier. Ce sont les symbolistes qui, les premiers, ont reconnu cette vérité paradoxale, en affirmant que le réalisme a été pratiquement épuisé comme possibilité par l'oeuvre de Tchékhov. "(Il) a poussé le réalisme à la véritable perfection. Nous, les symbolistes, nous nous inclinons devant lui, mais nous ne désirons pas revenir à ce qu'il a épuisé; en même temps, nous reconnaissons le caractère providentiel de la création tchékhovienne"¹¹ - écrivait Andreï Béli en 1911.

La surlicitation du réalisme, comme forme fermée va en sens inverse de l'évolution de la pensée critique. La notoriété de la Il A. Belyj, Arabeski, Kniga statej, Moscou, 1911, p.400.

formule de Gorki a aussi stimulé un point de vue qui par la force des choses est plus "réaliste" et moins asservi au modèle que la version attentive au détail en défaveur de l'essence. On se propose sous un angle différent de celui de la plupart des critiques, l'étude approfondie et libre de préjugés des formes de l'ambiance littéraire et esthétique comme des structures autonomes l'une par rapport à l'autre, étant toutes englobées dans une structure générale - le style de l'époque. La rigidité du réalisme tchékhovien - montre V.I.Kulesov¹² - est une simple convention non-dialectique que l'analyse des relations de Tchekhov avec les manifestations des courants non-réalistes, qui reniaient le réalisme au nom d'un réalisme plus ample, ne peut confirmer. L'intervention des impulsions créatrice venant de directions opposées ne modifie pas l'essence réaliste de l'oeuvre - continue à démontrer V.I.Kulesov, mais, et c'est notre opinion, la préfiguration de certaines intuitions modernistes, en maintenant intacte l'essence réaliste, modifie le territoire du réalisme en dépit de toutes codifications théoriques et même des déclarations de l'auteur.

La part d'invention spécifique à Tchekhov au courant réaliste doit être découverte dans sa vision impressionniste, distincte de sa conception comme idéal humain, bien que les critiques rivalisent à vouloir dire le dernier mot sur la conception de l'écrivain, formulée avec plus ou moins de clarté dans son oeuvre. Le réalisme de Tchekhov aspire à une cohérence de la vision, décelable dans les écrits d'après 1887, qui s'avèrent plus étroitement liés au style culturel de l'époque qui va de 1860 à 1890, comme affectivité non-conceptualisée traduisant le style culturel, forme de la conscience transindividuelle pour employer les termes de la sociologie littéraire proposés par Lucien Goldmann. Le rapport entre la vision et la conscience collective est analogique, dans le sens d'une tendance vers la structuration de l'univers imaginaire qui n'est pas un simple reflet de la réalité idéologique et sociale. L'année de référence est 1887, car l'oeuvre antérieure à cette date diffère de celle que l'auteur écrit à partir de 1888, ainsi que le montre Leonida Teodorescu dans son étude de 1972 et indépendamment du critique roumain, A.P.Cudakov dans son livre consacré à Tchekhov, publié en 1973. Dès 1888, montre Leonida Teodorescu, s'impose "la fréquence du chef-d'oeuvre" et "la cristallisation de l'expérience de prosateur l'oblige, en quelque sorte, à croire à son

¹² V.I.Kulesov, Realizm Cexova v sootnogenii s naturalizmom i simvolizmom v russkoj literature konca XIX i nacala XX veka, dans le vol. Cexovskie ctenija v Jalte, Moscou, 1973, pp.31-37.

talent du dramaturge, car la dramaturgie d'avant 1887 avait un caractère accidentel tenant de l'exubérance juvénile de l'écriture et non de la conscience d'une vocation de dramaturge".¹³ Par des arguments qui appartiennent à la méthode statistique et structuraliste, A.P. Cudakov¹⁴ démontre l'existence du moment de rupture de 1888. A partir de cette date, la prose tchékhovienne s'organise comme structure dérivant de l'action "du principe d'incidentalité" perceptible quand la distance de l'auteur s'assure par la multiplication de ses points de vue sur le discours. Le détachement objectif, neutre et impassible recours au protagoniste digne de crédit, puis, au narrateur observateur et impliqué dans l'action, en rattachant ainsi le lecteur par des liens habilement dirigés aux multiples consciences des personnages; jusqu'à l'effacement des contours d'une voix auctorielle de l'auteur.

La vision impressionniste suppose le changement radical au nom du réalisme, de l'orientation, c'est-à-dire le triomphe de l'apparence sur la réalité brute, ayant comme but de se libérer du modèle par une prise de distance et l'intensification de la suggestion réaliste. L'art impressionniste est, métaphoriquement parlant, l'art du regard. Sans emprunter les procédés de la peinture, la vision impressionniste, même quand elle s'applique à des domaines étrangers à la peinture, est l'art de l'effet réaliste obtenu par la distance par rapport à l'objet. L'idée d'espace disparaît, au moment où les êtres et les objets du tableau (du texte) s'interpèrent pour créer l'impression de réel au plus haut degré. Par le détachement, on annule les contours entre les éléments du cadre, ce qui explique la tendance vers le pictural plutôt que vers le plastique, la forme ouverte au lieu de la forme dessinée de façon précise, l'aspect (l'illusion) de non-finissage, de clair-obscur, d'atmosphère qui entoure le relief, l'intensité de la sensation misant sur la capacité de synthèse du regard à distance. On renonce à la perspective, ce qui rend perceptible le contour, le linéaire de la représentation plastique. Au lieu de la perspective s'instaure un plan des apparences qui, par juxtaposition, comme les couleurs complémentaires en peinture, constitue un mélange dynamique d'irisations. Les éléments perdent leur individualité dans une harmonie des fragments qui, à distance, se confondent dans la couleur générale. L'illusion d'unique et d'authentique se réalise par la succession rapide des complémentaires, par un mouvement de l'oeil récepteur, favorisé et stimulé par les procédés impressionnistes. La technique de la

¹³ Leonida Teodorescu, Dramaturgia lui Cehov, Univers, București, 1972, p.61 și, respectiv, p.63.

¹⁴ A.P.Cudakov, op.cit., pp.3-137.

synthèse trouve son correspondant dans le montage cinématographique et dans la technique de la disposition en bloc¹⁵ des séquences narratives et du discours dramatique, déroutante pour la pensée critique du siècle passé, qui s'était formée sur les modèles de la narration de type Tourgheniev et Tolstoï. La vision synthétique exige qu'on renonce à la hiérarchie des éléments du tableau de la Renaissance où le raccourci découvre la capacité des formes imprécises de représenter le mouvement par les taches de couleur complémentaires comme reflets des couleurs fondamentales. En s'écartant des règles de la perspective spatiale, on change la distribution des motifs dans le cadre pictural. Les objets importants se déplacent sur le second plan tandis que les objets secondaires emplissent le centre du tableau impressionniste. Il se crée ainsi une disproportion que l'esthétique de l'art classique ne peut admettre, la disproportion programmatique servant à intensifier l'effet de profondeur. Les contrastes purs se placent "en bloc", la juxtaposition aboutit à l'harmonie provenant du regard à distance qui égalise les fragments. C'est à une façon analogue que l'homme perçoit le paysage et l'ambiance des choses de l'écrivain impressionniste. L'absorption du motif par le sujet (l'équivalent de la séquence colorée) parfaitement harmonique dans son ensemble, uniformisant les contrastes est dans l'unité du texte tchékhovien l'effet de l'action du principe d'incidentalité énoncé par A.P.Cudakov: "Dans l'oeuvre de Tchekhov, on n'accorde aucune attention prioritaire ni aux détails, ni aux objets, ni à l'existence. D'après les lois de son système artistique, l'auteur ne favorise ni le microscopique, ni le grandiose, ni l'incident, ni l'essentiel, ni l'aspect matériel, ni le côté spirituel. La grandeur et la petitesse, l'atemporel et le quotidien, la noblesse et le philistinisme tout est destiné à constituer l'objet de la peinture en une mesure égale et plus encore, est, dans la même mesure, digne de cette peinture. Les parties se fondent dans l'unité éternelle et ne peuvent, plus être séparées comme au début. L'oeuvre de Tchekhov nous donne l'image d'un monde adogmatique et non-hiérarchisé sans être libéré de l'incident et du collatéral, tenant compte de tous les aspects de l'existence humaine, un tableau du monde dans sa nouvelle complexité".¹⁶ Le fait que Tchekhov abolit la hiérarchie dans sa répartition des accents (motifs de sujet) n'est pas resté inobservé par ses contemporains. C'est à N.K.Michailovski, l'autoritaire porte-parole de la critique narodnique, que l'on doit d'avoir eu le premier

¹⁵ Voir Nils Ake Nilsson, Studies in Chechov's Narrative Technique, ("The Steppe" and "The Bishop"), Almqvist and Wiksell, Stockholm, 1968.

¹⁶ A.P.Cudakov, op.cit., p.282.

l'intuition de l'innovation tchékhovien ne quant à la sélection des motifs, intuition dont la vérité est encore mieux mise en évidence par le ton malveillant et irrité, visiblement hostile à la manière qu'il découvre, pour la détruire chez son adversaire: "Il est indifférent à Tchékhov d'avoir affaire à un homme, à son ombre, à une clochette ou à un assassin. (...) Dans l'indifférence et la passivité avec lesquelles Monsieur Tchékhov braque son merveilleux projecteur d'images sur une petite feuille et sur un assassin, sur une mouche et sur un éléphant, sur les larmes et sur l'eau, sur les fleurs rouges et d'autres fleurs, les uns voient un nouveau miracle, qu'ils nomment "la réhabilitation de la réalité" et "panthéisme". D'autres, au contraire, regrettant ce gaspillage inutile d'un grand talent. Je fais partie de ces derniers".¹⁷

Tchékhov traite le sujet plus pour la tonalité générale que pour le sujet en soi, en rendant perceptible une fois de plus, l'affinité de la typologie avec la peinture impressionniste, et ce n'est pas par hasard que revient dans la correspondance de l'écrivain la notation de "ton commun", "impression générale", "sens de l'ensemble", comme signe de sa prédisposition consciente pour l'unité de ton qui doit prédominer dans l'oeuvre d'art. L'objectivation comme tendance manifeste dans l'oeuvre d'après 1887 est demandée par le raccourci impressionniste. En incluant le lecteur dans la sphère du personnage, Tchékhov motive de façon artistique l'abolition de la hiérarchie entre les séquences du sujet et les fragments de réel qui ont servi de point de départ (matière du sujet). La conscience du personnage témoin justifie la tendance à "effacer les contours entre l'homme et la nature, l'égalisation opérant l'anthropomorphisation du paysage. Sur le sens de cette anthropomorphisme, se prononçait déjà en 1910 F. Batuskov, en orientant la réception ultérieure de l'oeuvre de Tchékhov sous un angle inattendu, ouvert au nouveau; dans le récit Rencontre la critique remarque "(...) l'institution de la manière impressionniste de décrire la nature. Tchékhov s'est complètement détaché du paysage tourghénien qui précède la description de l'action. Il introduit le paysage dans le corps de la narration. La nature se fait sentir en deux ou trois traits, comme signe de la présence vivante des phénomènes naturels."¹⁸ L'intuition formulée de façon concentrée par Batuskov sera

¹⁷ N.K. Mikajlovskij, Ob otcax i detjax i o G. Cexove, dans Socinenija N.K. Mikajlovskogo, VI, St. Peterbourg, 1897, pp. 776 et 1054.

¹⁸ F.D. Batjuškov, Anton Pavlovic Cexov, dans Istorija russkoj literatury XIX veka, Moscou, 1910, p. 195.

reprise comme hypothèse de travail dans toute discussion sur l'impressionnisme tchékhovien, au niveau de la relation entre héros et paysage. Les précisions faites par les chercheurs convergent vers l'idée de la différence nette qui existe entre le paysage-cadre de Tourgheniev et le paysage-anthropomorphisé de Tchékhov.

La vision synthétique dissimule par le jeu enveloppant de d'imprécis le fait de centrer l'espace sur le motif du personnage. L'effet s'obtient par la création de l'atmosphère d'une tonalité unique qui plane sur les hommes et les choses, en absorbant avec une force égale les séquences du sujet. Au début de sa carrière de critique dans la période de sa collaboration à la presse humoristique, Tchékhov pratiquait le dessin des personnages de vaudeville, en dégagant les traits essentiels qui étaient mis en relief par le grossissement. Le masque de tradition gogolienne cachait l'homme en lui conférant une valeur générale. La vision impressionniste déplace l'accent sur l'individu. La manière tchékhovienne diffère aussi de l'individualisation du personnage du roman de Lev Tolstoï. Le protagoniste se voit entouré de détails significatifs pour la situation donnée, le caractère de l'ambiance concourant à l'individualisation du personnage tolstoïen. La réforme de Tchékhov se base sur l'objectivation de l'écriture en appelant dans le champ visuel de personnage-témoin. Le filtre récepteur de la conscience individuelle ajoute les détails significatifs d'objets qui sont sous rapport apparent avec le déroulement de la fable, mais ayant une motivation bien articulée dans la trame du sujet. Il se crée ainsi l'impression de réel, de naturel plus édificatrice que la sélection des objets dans l'oeuvre réaliste-critique, où la voix auctorielle en contrôle le choix et la disposition dans le cadre, la participation de l'auteur n'étant pas un secret pour le lecteur. Le héros non-typique est placé dans une ambiance de significatif et d'incident, dont la concomitance d'action dans la perspective du récepteur suggère le caractère désarticulé, chaotique d'un monde qui a perdu sa cohérence. Les reproches que les contemporains adressaient à Tchékhov, visaient, en premier lieu son "inhabileté", "son manque de maîtrise" dans la composition d'un cadre réaliste, qui rende le caractère perceptible. La nouveauté dépassait la capacité de compréhension de la critique habituée au modèle du personnage tolstoïen dont le comportement est prévisible, car il est préparé et signalé par le détail. L'impressionnisme refuse le déterminisme psychologique typique et de l'individualité "incidentelle", d'impondérable, de "non-dit", qui le rapproche du personnage de Proust, projection de la conscience, résurrection de la mémoire involontaire, subjective, dans le désir de saisir

la réalité intérieure plus réelle et, donc, pensait Proust, plus objective que la réalité des écrivains réalistes-critiques. En esquissant ses personnages Tchekhov est plus proche de Tourgueniev que de Tolstoï, les touches énergiquement tracées étant contraires à sa manière discrètement allusive, en concordance avec la structure du personnage dont la psychologie est suggérée et non décrite. La mobilité et l'impondérable des états transitoires comme dissociation des sentiments en sensations et vibrations de la dominante psychologique excluent le contour précis, le modèle vigoureux du personnage tolstoïen. La technique du montage en bloc rend inutile la description minutieuse de tous les anneaux de devenir psychologique. La juxtaposition des séquences associées selon le principe du contraste exclut l'explicitation des nuances. De cette façon le lecteur est impliqué dans la solution de "l'énigme", sa participation au jeu étant une condition de la compréhension et de l'acceptation de la nouveauté que propose l'écrivain. Les nuances de la dominante psychologique envoient leurs reflets en créant l'illusion d'une permanente fluidité et de la fusion des fragments dans l'unité de ton et l'atmosphère. La diffusion et la transparence des états psychiques dans l'oeuvre de Tchekhov ont accrédité l'idée d'une dissolution totale de l'individualité du personnage dans la tonalité qui en subordonne les manifestations incidentelles: "Les trois soeurs - écrivait le poète Innokenti Annenskij, en se référant à la pièce de Tchekhov - se ressemblent tellement qu'elles finissent par paraître une seule âme incarnée en trois formes. Ce ne sont pas des silhouettes, mais des reflets de notre âme commune".¹⁹

Il y a dans l'affirmation du poète Annenskij, lui-même visiblement influencé par l'impressionnisme, une grande part de vérité. En saisissant l'atmosphère qui entourait les personnages du drame de Tchekhov et en identifiant l'état d'esprit du spectateur russe du début de notre siècle avec la tonalité de la pièce, Annenskij avait compris l'essence impressionniste du modèle tchékhovien, en accord avec ses propres sentiments. Les personnages de Tchekhov n'étant pas typiques, l'auteur fait prédominer les "états d'âme", un liant compositionnel plus difficile à percevoir que le personnage. Ce n'est pas sans raison que le cycle de nouvelles Les gens moroses dénote un intérêt étrange du point de vue de l'esthétique réaliste, pour la morosité comme état général dont les manifestations particulières prennent des aspects divers apparemment sans rapport entre eux. Le professeur de Une histoire

19 I. Annenskij, Kniga otrazeniï, dans "Trud", St. Peterbourg, p.154.

banale et le cocher de Crise de nerf sont unis par des fils invisibles, comme hypostases de la même souffrance cachée, amertume sans remède qui démocratise les stratifications sociales, en excluant le type de valeur générale. L'individualité du personnage ne se perd pas complètement, ainsi que le croyaient les impressionnistes, car le personnage tchékhovien garde quand même un contour réel, bien que le modèle soit en grande partie pointillé. La distribution égale des accents n'aboutit pas à la dissolution du personnage. La dynamique intérieure du moi et la fluidité des états psychologiques ne sont pas contraires au personnage comme entité structurée sur une certaine dominante, car la métamorphose reste dans les limites du réalisme.

Du jeu des contrastes l'atmosphère qui beigne le cadre donne l'impression de fluidité et l'imprécision des irisations qui s'éteignent avant d'atteindre leur forme pure et parfaite. Dans la tentative du peintre impressionniste de fixer sur la toile ce qui est passager et inconsistant, nous voyons l'ambition de capter la durée en tant que phénomène. La fluidité des données immédiates de la conscience comme prolongations et compressions des états diffus retarde la représentation cohérente et globale et, de cette tension de l'attente, résulte une perception émotionnelle plus forte que la réception qui se dégage de la clarté explicite des choses.

On ne peut nier chez Tchékhov une certaine prédilection pour les motifs impressionnistes, cultivés pour la mobilité diffuse, le vague et l'incantation musicale qu'ils dégagent mais il serait hasardeux et sans fondement d'expliquer leur présence par un emprunt thématique (ou technique) au répertoire de la peinture impressionniste. L'affinité des procédés et des motifs tient du style culturel de l'époque, comme dans les situations que nous avons discutées antérieurement, un éventuel dictionnaire des motifs tchékhovien accorderait une place privilégiée, en tenant compte du nombre des récurrences dans l'œuvre toute entière, aux départs et aux arrivées. On a pourtant tenté d'établir un inventaire des motifs et des idées de Tchékhov. En 1924 M. Grigoriev a proposé un échantillon d'analyse de la composition scénique dans le théâtre de Tchékhov²⁰; il procède en fait, à un enregistrement des éléments récurrents en faisant une distinction entre les idées des personnages créant des moments d'attente, de concentration de l'émotion et la séparation est préparée et motivée psychologiquement et dramatiquement. L'intérêt du chercheur se dirige vers la valeur musicale qu'incitent dans la structure de la pièce de Tchékhov l'événement. Les départs et les arrivées appartiennent au domaine des motifs dramatiques

²⁰ M. Grigorjev, Sceniceskaja kompozicija oexovskix pjes, Moscou, 1924.

en fournissant l'occasion de résoudre l'émotion collective. Leur fonction peut être comparée au révélateur de l'image photographique: les émotions encore inconscientes apparaissent plus rapidement et avec plus de force sur le fond de l'attente anxieuse du départ. Au point de vue de la composition, ils justifient leur présence par le moment de crescendo qu'ils suscitent en occupant la place de l'événement dramatique du théâtre construit selon les règles de la tradition des pièces bien écrites". L'absence de dramatisation authentique est masquée par l'événement qui ne change pratiquement rien à l'existence du personnage, car le fait d'être dans un présent sans consistance continue de soi-même. La source du motif doit être cherchée chez Tourgheniev, nous avertit P. Bitzilli²¹, mais l'explication plus profonde doit tenir compte de la psychologie du créateur - continue la critique en invoquant une affirmation que le symboliste I. Aichenvald faisait quant à la manière et à la vision impressionniste du monde en perpétuel mouvement. L'oeil du témoin placé quelque part au bord du chemin, enregistre fasciné la succession de visages et d'attitudes qui se déroule sans arrêt.

Il existe, sans aucun doute, dans la prose et le théâtre de Tchekhov un rituel des départs et des arrivées qui'il est impossible de ne pas observer. Il reste à voir dans quelle mesure la position importante, mais non décisive, qu'occupe ce motif dans la vie des personnages et la récurrence de ce motif lui donne la valeur d'un symbole. En déplaçant l'élément compositionnel de la série des anneaux de sujet ayant une charge sémantique univoque dans la catégorie des symboles, la critique doit accorder l'attention nécessaire à la mise en page du motif par le contexte et à l'irradiation symbolique que le symbole virtuel exerce sur les unités contextuelles. C'est donc le contexte dramatique de chaque pièce qui a le dernier mot à dire. Considérer les arrivées et les départs comme des symboles parvenant de l'héritage symboliste, en vertu de la fréquence avec laquelle ils sont utilisés dans la poésie symboliste serait une exagération issue d'un comparatisme mal compris. L'attente et la nostalgie des départs est investie dans la poésie des symbolistes d'une portée mystique et c'est ici qu'il faut préciser avec plus de rigueur la frontière labile et déroutante qui sépare l'impressionnisme du symbolisme. L'attente trouble de l'accomplissement du mystère de la poésie purement symboliste devient un prétexte à la rêverie et à une vague émotion nonmétaphysique dans la poésie impressionniste reflétant les états diffus et incantatoires de l'âme à la recherche du moi plus que la révélation du mystère qui se cache dans les choses.

²¹ P. Bitzilli, *Tvorcestvo Cexova. Opyt stilisticeskogo analiza*, Sofia, 1942.

L'automne et le printemps, le crépuscule et l'aube proviennent de cette même attraction pour les états fluides et imprécis, impressionnisme qui ne s'est pas nourri de la théorie et de la manière de travailler des peintres impressionnistes. La récurrence des motifs, ignorée en grande partie par la critique post-tchékhovienne s'explique par une incontestable vision picturale sur le monde. A l'élément tactile de la vision plastique s'oppose sensiblement la modalité impressionniste de perception du cadre. Tchékhov, le réaliste, ne se laisse pas accablé, comme on pourrait le croire, par le poides et le concret matériel des choses. Son oeil est sans cesse à l'affût et la proie ne tarde pas à survenir. In medias res dans un monde gouverné par le chaos et le hasard, l'oeil avide de beau capte des images d'une picturalité parfaitement impressionniste. Convertie en touches colorées, car l'expérience bien que non-consommée peut tenter, la palette du peintre qui manie les mots révélerait des toiles dignes du pinceau d'un Corot. Au point du jour, les silhouettes des êtres et les troncs des arbres se détachent de la brume éclairée par les premiers rayons du soleil printanier. Le fond sur lequel se déroule la confession de Tania dans la nouvelle Le moine noir s'insinue discrètement, sa présence est suggérée et non décrite pour l'amour de la belle description en soi. Chez Tchékhov le printemps est fréquemment associé et non par hasard, avec l'aube annonciatrice de certitude, de vitalité et de succès. Le décor de l'automne et le crépuscule stimulent l'introspection, en déclenchant de vagues inquiétudes, des pressentiments de malheur et d'extinction. La disposition symétrique des deux couples de motifs en une géométrie rigoureusement formelle (Voir Les trois soeurs) a une double fonctionnalité. D'une part, l'aube favorise la confession, tandis que le crépuscule incite, indirectement au silence et prédispose à la mélancolie. La tristesse du jour qui meurt se transmet par des fils invisibles au héros qui assiste au spectacle du crépuscule d'un monde agonisant. Le crépuscule intéresse par sa lumière même mais, au-delà du charme du tableau, Tchékhov est préoccupé d'utiliser le motif comme déclencheur de réactions psychiques dont le personnage n'était pas conscient. Le ressort du motif impressionniste en tant que procédé dramatique est analogue au fonctionnement des départs et des arrivées. Cultivés pour leurs vertus picturales en premier lieu, l'incendie, le motif des croix d'or reflétant le soleil, le couleur rouge recouvrant toute la palette, ont bénéficié d'une plus grande attention de la part des exégètes²². On a suivi de près la circulation des motifs

²² Kulieva Ragilja Gusein Kyzy, Realizm A.P.Gexova i problema impresionizma, Moscou, 1973.

impressionnistes et leur prototype livresque. Du point de vue du déroulement du récit, on a estimé que les motifs en question sont des détails peu significatifs, ce qui expliquerait le fait, qu'en considérant la distance parcourue par le motif pour devenir symbolique on ignore la motivation dramatique du motif inséré dans la pièce tchékhovienne et l'efficacité symbolique conférée au motif par le contexte.

Les procédés et l'emprunt thématique sans le support de la vision, ne justifieraient pas qu'on place Tchekhov dans le zodiaque de l'impressionnisme comme forme raffinée de réalisme distincte des manifestations du réalisme critique académisant. Le modèle impressionniste n'épuise pas la complexité de l'oeuvre de Tchekhov. Le principe constructif ne soumet pas avec une force égale tous les compartiments de la structure. La dominante réaliste s'impose dans son interaction avec les signes symbolistes qui se proclament, en dernière instance, réaliste, au nom d'un réalisme plus authentique lié à l'ultime essence des choses.

ЖАНР СТИХОТВОРЕНИЯ В ПРОЗЕ В РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ
КОНЦА XIX - НАЧАЛА XX ВЕКА

Albert Kovacs

Эпоха Пушкина и Лермонтова была в русской литературе временем расцвета поэзии и поэтической прозы - прозрачной, лиричной и вместе с тем объективной, полной классической гармонии. Начиная с Гоголя господствуют эпические жанры повести и романа, но лирика остается и здесь, скрытая в глубинных слоях структуры и лишь иногда выступающая наружу - у того же Гоголя и особенно - у Тургенева. Рождение новых, оригинальных жанровых разновидностей на средине разделенных ранее родов в литературе, в которой свобода обновления форм стала законом, было делом как бы предопределенным.

В мировой литературе жанр стихотворения в прозе возникает впервые под влиянием взаимопроникновения литературных родов в эпоху романтизма, в творчестве А. Бертрама, и утверждается на почве символизма такими крупными мастерами, как Шарль Бодлер и особенно - Рембо и Лотреамон. Параллельно, и на иной почве, он развивается в творчестве Тургенева.

Стихотворение в прозе относят обычно к лирическому роду. В своей работе "Эстетика свободного стиха" румынский критик Владимир Стрешну утверждает, что этот жанр "возникает в результате усилий символистов освободить поэзию от метрического стиха и создать музыкальный ритм - усилий, увенчавшихся созданием верлибра".¹ В самом деле, Бодлер в предисловии к "Стихотворениям в прозе" писал о своей мечте создать "чудо поэтической прозы, музыкальной без ритма и рифмы, достаточно гибкой и достаточно четкой, чтобы применяться к лирическим движениям души, к волнообразным мельканьям, к тревожным порывам сознания".² Румынский историк литературы

1. Vl. Streinu, Versificatie modernă, E.L., București, 1966, p. 350.

2. Ch. Baudlaire, Oeuvres, Bibliothèque de la Pleiade, 1958, p. 281

М.Замфир в своей работе, посвященной румынской поэтической прозе XIX века, придерживается другой концепции. По его мнению, истоки жанра стихотворения в прозе можно обнаружить в устном характере новеллы эпохи Возрождения, причем этот жанр возникает не в результате предполагаемого влияния поэзии, а как следствие выделения "художественной прозы" из "прозы обыкновенной"¹. Эта концепция представляется нам спорной; однако в целом работа М.Замфира вносит оптимистичный вклад в изучение жанра, освещая его истоки во французской и румынской литературе, его связь с символизмом как литературным направлением, дает анализ на уровне стиля.

Но авторы названных работ и других исследований, посвященных стихотворениям в прозе² не освещают русских образцов жанра, а книги и статьи о Тургеневе не выясняют важнейших аспектов их жанровой структуры и природу художественной образности. Настоящий опыт посвящается прежде всего поэтике жанра стихотворения в прозе, а также его истории на определенном, указанном в заглавии этапе³.

Широко распространенное мнение, что стихотворение в прозе - это жанр чисто лирический /одни из французских исследователей так и определяют его, как "лирическую пьесу, лишенную стихотворной структуры"/, необходимо подвергнуть пересмотру на основе современных представлений о литературных родах и жанрах. Литературный

1. M.Zamfir, Proza poetică românească în secolul al XIX-lea. Minerva, București, 1971, p. 303.

2. Suzanne Bernard, Le poème en prose de Baudelaire jusqu'à nos jours, Librairie Nizet, Paris, 1959; Monique Parent, Saint-John Perse et quelques devanciers, Étude sur le poème en prose, Klincksieck, Paris, 1960.

3. Обзор литературы см. в Примечаниях к "Стихотворениям в прозе": И.С.Тургенев, Полное собрание сочинений и писем, "Наука", том XIII, М.-Л., 1967, стр. 615-687. Текст "Стихотворения в прозе" Тургенева цитируется по этому изданию. См. также Библиографию литературы о И.С.Тургеневе, 1918-1967, "Наука" Л., 1970.

род определяется нами в зависимости от авторского "я" по отношению к изображаемой действительности и способа эстетической оценки. В лирическом роде личность поэта на первом плане, только через нее мы воспринимаем явления действительности; в эпическом творчестве "я" находится на втором плане, но присутствует в авторском тексте, независимо от того, ведется ли повествование от первого или третьего лица, поскольку "я" повествователя может явиться частью изображенного, а не способом эстетической оценки.

Эпический элемент налицо уже в городских зарисовках Бодлера. Тем более явен он в цикле Тургенева. Среди тургеневских стихотворений в прозе - хотя огромное большинство их написано от первого лица и носит характер приваши или размышлений - мы почти не найдем чисто лирического произведения, в котором самую художественную ткань составил бы исключительно мыслительно-эмоциональный отклик автора на явления действительности, события, факты и идеи, отбрасывая их на второй план или даже исключая из поля зрения, как это бывает в лирике. Наоборот, в некоторых - правда, немногих стихотворениях /"Дурак", "Ши", "Чернорабочий и Белоручка", "Корреспондент"/, не говоря уже о ряде аллегорий и легенд /"Разговор", "Восточная легенда", "Два четверостишия"/, лирическое "я" автора, как таковое, исчезает и перед нами - как бы эпическое произведение малой формы в прозе. И все же эти стихотворения не звучат диссонансом, не нарушают общей поэтической атмосферы цикла.

Важнейшей особенностью тургеневского стихотворения в прозе является то, что писатель строит свои миниатюры на равновесии лирических и эпических элементов. Расположение лирического и эпического пластов тяготеет у Тургенева к определенной структурной схеме: вначале появляется авторское "я" - лирическое, хотя оно может принадлежать и повествователю, затем дается событие, живая оценка, аллегорический образ, пронизанные субъективностью, несущие авторскую оценку. И все стихотворение завершается лирически окрашенным аккордом.

Подобное расположение пластов наблюдается и в данном пластичном, объективно воспроизведенном, хотя и эмоционально окрашенную оценку стихотворения "Воробей", и в рисующем видении автора - фантастическую сцену, аллегорический образ женщины-музы стихотворения "Посещение": оба они начинаются лирически окрашенным повествованием от первого лица и завершаются взрывом скрытого, сдерживающегося ранее лиризма:

"Да; не смейтесь. Я благоговел перед той маленькой герцогинской птицей, перед любовным ее порывом..

Любовь, думал я, сильнее смерти и страха смерти. Только ею, только любовью держится и движется жизнь".

и:

"Я узнал тебя, богиня фантазия! Ты посетила меня случайно - ты полетела к молодому поэтам.

О поэзия! Молодость! Женская, девственная красота! Вы только на миг можете блеснуть переодетую ранним утром ранней весной!".

Лирические и эпические структурные пласты переплетаются во всех произведениях цикла, но почти всегда - по-разному. Их равновесие или, точнее, существующее между ними напряжение - достигается равнообразными средствами, ибо автор избегает количественных соотношений, механической симметрии, повторений. Так, лирический пласт поддерживается иногда одним-двумя местоимениями, причем нередко употребленными в косвенных падежах. Например, в описании светского салона в "Черепках" вкраплена всего одна фраза от первого лица: "Я не смел прикоснуться к собственному лицу, не смел взглянуть на себя в зеркало". В "Нимфах" и в "Повесить его!" наряду с лирическим "я" появляется и "я" повествователя, но при этом эпический пласт берет на себя и сугубо лирические функции.

Однако не только здесь, но и в эпически-объективных пьесах цикла пронизывающая все произведение мысль - благодаря соответствующим стилистическим средствам - вводит и утверждает лирическую струю. Сквозящие в обычном эпическом сюжете идеи большой общез-

ной силы, сформулированные кратко, часто в виде афоризма или крылатого слова, создают атмосферу высокого накала чувств, напряженных мысли - атмосферу, родственную собственно лирической или эквивалентную ей.

При этом в цикле существует - правда, всего несколько - исключений, представленных чисто лирической /"Как хороши, как свежи были розы..."/, "Стои!" / и чисто эпической /"Дурак", "Корреспондент" / структурой. При их помощи принцип равновесия лирического и эпического поднимается на уровень всего цикла:

Структура миниатюры характеризует, в свою очередь, жанр стихотворения в прозе. Тут и малый объем, и высокая насыщенность текстового пространства, и резкость контуров, цветовых пятен.

Роль рамки, отделяющей "пространство" каждого стихотворения в прозе, выполняют у Тургенева начальные и финальные структурные единицы, которые в ряде случаев имеют тенденцию превратиться в своеобразные формулы. Эти "формулы" выхватывают читателя из атмосферы обыденного и переносят его в мир поэзии и мысли.

Самая простая рамка - это своеобразная кольцевая композиция когда начало и конец произведения - полностью или в основном - совпадают. Так, в стихотворении "Лазурное царство" лирическая формула с почти стихотворным ритмом: "О лазурное царство! О царство лазури, света, молодости и счастья! Я видел тебя... во сне" - обрамляет основной текст - картину счастливой молодости, идеального, почти сказочно-прекрасного мира, созданную силой притяжения двух литературных родов /повествование то от первого лица, как в лирике, то от третьего, как в эпике/. Подобную же конструкцию имеет и стихотворение "Как хороши, как свежи были розы"; но здесь начальную форму составляет само заглавие, которое несколько раз повторяется в основной части, оформляя ритм произведения, превращаясь в его лейтмотив.

В связи с тем, что Тургенев широко использует форму сна и видения, начальные и конечные формулы могут звучать следующим

образом: "Мне снилось..." "То было видение...". Форма дневниковой записи, особенно во второй части цикла, в "Новых стихотворениях в прозе" подчеркивается таким началом: "Я лежал в постели, но мне не спалось..." "Я встал ночью с постели...". Распространенная начальная формула, резко отделяющая "сцену" тургеневской миниатюры, создается наивными предложениями, охотно, энергично и точно фиксирующими лирическое переживание или эпический объект во времени и пространстве либо в координатах обоих этих измерений. Например: "Вершины Альп... целая цепь крутых уступов... самая сердцевина гор..." /"Разговор"/; "Роскошная, пышно освещенная зала; множество кавалеров и дам..." /"Черепашка"/, "Последние дни августа..." /"Роза"/. Существует и целый ряд начальных формул, созданных на основе народной сказки /где они тоже призваны выхватить слушателя из мира обыденного/ - как, например: "Жил-был на свете дурак..." /"Дурак"/, "Существовал некогда город..." /"Два четверостишия"/; "Где-то, когда-то, давным-давно тому назад..." /"Как хороши, как свежи были розы..."/. Наконец, нередко для них используется обычный повествовательный зачин, но усеченный, измененный ритмом - чтобы подготовить переход, уравновешивающий эпическое начало с лирическим.

Обрамление произведения завершается концовкой. В отличие от начальной формулы, состоящей, как правило, из различно построенных, но всегда отчетливых формул или их эквивалентов, финальная /конечная/ граница менее однородна с точки зрения языковой структуры. Это связано с тем, что последняя фраза текста несет большую идейно-эмоциональную нагрузку; как последняя черта для выражения основной мысли, как завершающий штрих, она наиболее открыта, иногда понятнейно, формулирует идею. Лаконичные, краткие предложения, подобные крылатой фразе, афоризму - или являющиеся ими - сами по себе достаточны для обозначения границ, конца. Поэтому, "финальные формулы" не всегда имеют вид формул. Исключение представляет кольцевая композиция в таких стихотворениях, как "Лазурное царство", "Стой!", "Как хороши, как свежи были розы...". Во всех этих случа-

их заключительная фраза повторяет заглавие /в "Стои" - в именном виде/. Благодаря своей особой функции концовка является, хотя иногда видоизмененным откликом, повторением, раскрытием заглавия, и может, вместе с тем же началом, обрамлять лирической струей более объективную основную часть стихотворения, противостоя эпической начальной формуле - указанным названным предложениям.

Слияние лирической струи с эпической, своеобразная композиция миниатюры определяют жанровое единство "Стихотворений в прозе"; переплавив аллегорию и символ, рассказ и алегрию, притчу и дневниковую запись, очерк и памфлет, писатель создал новый, оригинальный жанр, овеял все произведения цикла ароматом неповторимости и своеобразия.

Анализ природы художественного образа "Стихотворений в прозе" в контексте литературных направлений может раскрыть другие оригинальные черты их поэтики.

В стихотворении "Старуха" страшной неутолимости смерти противопоставит любовь к жизни и героическая, хотя и тщетная попытка уйти от приближающегося конца. Новизна символического образа смерти - обычно явно фантастического - заключается у Тургенева в том, что его Старуха - как будто реальное существо. Встреча в "широком поле", разговор о милостине и - главное - точность и пластичность деталей портрета /вначале "востроносой, беззубой старушки-нищей", затем - цыганской, хищной "старухи"/ - удерживает образ в плане реального. Но вместе с тем он ярко фантастичен. Обычно в произведениях реализма фантастическое - явно условный элемент формы, и автор дает ключ к его пониманию. /Так, Иван Караманов бросает чорту: "Ты моя фантазия! Ты сон и не существуешь!"/. В "Старухе" нет прямых текстовых указаний на то, что речь идет о видении или сне, обнаруживающих внутреннее состояние или раскрывающих философские идеи автора. Но здесь есть косвенные указания, при помощи которых образы, нарисованные Тургеневым, возносятся в

сферы фантастики и символизма. Достигается это вкраплением элементов внутреннего монолога в текст, рисующий общепонятную жизненную сцену. Когда перед автором-рассказчиком появляется яма, он думает "Могила!.. Вот куда она толкает меня!" и ниже: "Ах! - думаю... - Это старуха - моя судьба, та судьба, от которой не уйти никому..".

Не уйти! Не уйти! Что за оумажество, надо попытаться!"

Между жизненно-реальной и фантастико-символической ипостасями образа устанавливается напряженное равновесие, их накладывающие друг на друга - это живой процесс, источник художественной силы. Такой тип структуры образа - в различных вариантах - наблюдается и в других случаях, например, в "Лазурном царстве" или "Нимфах".

Если чистые аллегории почти не встречаются в тургеневском цикле, то тенденция к суггестивному символу характеризует, как один из секретов мастерства, весь цикл. В наиболее чистом виде символ выступает в стихотворении "Насекомое". Воплощенный в образе чудовищного насекомого, символ смерти целиком подчиняет себе другие элементы образа - детали описаний и портретов - и не случайно здесь не понадобилось особого ключа для разгадки фантастического характера образа. Все же и здесь дается глухое указание - в духе реализма - на фантастичность фантастического: "Онилось мне..." - начинается стихотворение. Однако в конце его это указание не повторяется, чем и достигается особая суггестивность нарисованной картины.

Но чаще всего символическая - так же, как и романтическая по характеру - образность включается в реалистический контекст, доминирующий почти во всех произведениях цикла. Реалистический характер фантастических образов обнаруживается автором, например, в подзаголовках или во вступлениях, указывающих на условность ситуации или картины словами "сон", "мне снилось", "видение".

В некоторых случаях Тургенев прямо рисует конкретные, типичные, социально и исторически очерченные образы людей из народа или из господствующих классов. Но это скорее исключение; речь может здесь лишь идти о таких стихотворениях, как "Мама" и "Шд". В других - таких как "Два богача" или "Эгоист", - иная, просветительски-морализирующая, широко обобщающая символическая образность выступает в явном соседстве с реалистической, как общая художественная закономерность цикла. В стихотворении "Довольный человек" изображен тип злорадствующего клеветника, "талантливый и искренний", поведавшего в свою собственную выдумку и испытывающего от этого "радость". В первоначальной обрисовке этого типа нет конкретной социальной определенности, он взят, скорее, в духе традиции классицизма, как общечеловеческий тип. Но вот - центральная часть произведения: "Что с ним случилось? Досталось ли ему наследство? Повисили ли его чynom? Спешит ли он на любовное свидание? Или просто он хорошо позавтракал, и чувство здоровья, чувство сытой силы венгра ле во всех его членах? Уж не возложили ли на его шею твой красивый, осьмугольный крест, польский король Станислав?". Здесь - прямо, программно реалистическая трактовка человеческой личности, ее природных, общечеловеческих, но и социальных основ. В эту концепцию интегрируется и тип героя разбираемого стихотворения. На первый взгляд это обычный, "бескорытный" клеветник. Но иронический эпитет в последней фразе - "многообещающий молодой человек" - включает этот тип в среду, где доминирует чин, наследство, а упоминание ордена Станислава вводится с иронической патетикой. Подобное же положение - в таких произведениях, как "Житейское правило" или "Корреспондент".

На уровне образности среди приемов, характерных для других направлений, Тургенев включает в реалистический контекст и восходящую к романтизму приподнятость и поэтичность, прием свидания и определенные виды олицетворения. Но все это оттеняет, контрастно поддерживает доминирующую реалистическую тональность. И в этом отношении решающую роль играет психологическая достоверность.

После появления тургеневских "Стихотворений в прозе" не скоро были сделаны попытки продолжить их жанровые традиции. Отдельные произведения писателей, создающих поэтическую прозу, представляют собой факты более или менее случайные. Так, три стихотворения в прозе Гаршина остались в рукописи и были опубликованы лишь после смерти автора. Из них первое, озаглавленное "Она была милая девушка..." написано в 1875 году, но опубликовано лишь в 1917 году; два остальных - "Юноша спросил у святого мудреца Диафара..." и "Когда он коснулся струн...", написанные в 1884 году, опубликованы в 1898 и, соответственно в 1899. Эти последние были по структуре близки к одному из типов тургеневского цикла и, по-видимому, учитывают опыт предшественника, в то время как первое, построенное на симметрии равномерных частей, как у Бертрана, лишено разнообразия структурных опор.

В форме стихотворения в прозе написаны и знаменитые "Огоньки" /1900/ Н.Г.Короленко. В жанрово-структурном отношении это произведение, так же как и два последних гаршинских, сохраняет все основные черты выработанной Тургеневым модели - форма миниатюры, хотя и несколько более свободная, равновесие лирического и эпического, романтическая прищипанность реалистических картин и символических образов. Характерная для Короленко тематика и своеобразный художественный мир - активно утверждающий пафос, ободряющий внутренний диалог - придают этому маленькому шедевру неспоримую оригинальность.

Выдающийся и недостаточно оцененный вклад в развитие интересующего нас жанра вносит Максим Горький. В начале своего творческого пути, идя одновременно от поэзии и от прозы, великий писатель создает и произведения малой формы лирико-эпического характера: это не только стихотворения, но и песни, и поэмы, и другие лирические жанры в прозе, среди которых - такие шедевры как "Песня о Соколе", "Песнь о буреизвестнике" и "Человек". Эти известные произведения раннего Горького не единичны, они входят в целый - правда, не выделенный самим писателем, - цикл лирических и лиро-эпических произведений в прозе. В конце 90-ых и в 900-е годы Горький создает

и творках свыше двадцати произведений, большинство из которых относятся к жанровым очеркам, а другие представляют собой переходные явления, ведущие к чисто эпическим прозаическим жанрам.

То обстоятельство, что часть этих произведений осталась в рукописи, подтверждает предположение, что писатель экспериментировал в поисках новых форм. Вообще для молодого Горького характерен огромный диапазон поисков в этой области, и не случайно его произведения этой поры носят такие заглавия или подзаголовки как "песня", "поэма", "элегия", "фантазия", "минюетта", "сон", "сказка" и с другой стороны: "очерк", "с натуры", "картина с натуры", "картина", не говоря уже о самых распространенных: "рассказ" и "повесть". Жанровая специфика многих произведений Горького еще недостаточно выяснена, и в первую очередь это относится, думается, к тому циклу стихотворений и других лирических произведений в прозе, о котором говорилось выше и который, насколько нам известно, не был выделен и определен как таковой историками литературы. Видный советский исследователь В. Бялый рассматривает знаменитые "песни" в рамках лирики и называет их даже стихотворениями: "В героических песнях Горького, как и в некоторых других его стихотворениях, очень важна интонация - интонация свободно звучащего ораторского стиха. С этим связана, в частности, своеобразная разработка такой формы, как белый стих - разработка, предвосхитившая новаторские искания"¹. Но ниже, противореча, по сути, своему основному тезису, исследователь замечает, что "сам автор отказывая разбить текст песен на стихотворные строки" /хотя и не делает отсюда никаких выводов/. Разумеется, понятие стиха чрезвычайно сложно, однако граница между "стихотворением" и ритмической прозой как раз и определяется наличием или отсутствием стихотворной строки. Новейший исследователь названных произведений В. Л. Любушин, в статье "Принципы многокава-

1. В. Бялый, Горький - поэт. В кн. М. Горький, Стихотворения. Библиотека поэта, малая серия. Советский писатель, М., 1963, стр. II. См. также В. Бялый, "Судьба Горького", изд. 2-е, "Художественная литература" М., 1973, стр. 124-126.

тельности в поэзии М. Горького", убедительно осветив некоторые аспекты романтического стиля писателя, а также его путь от аллегории к символу, мимоходом касается и проблемы жанра: поэмы Горького "не принадлежат к традиционному лирическому роду - по своему характеру они повествовательны и эпичны, так как направлены на изображение объекта; субъект же представлен в них опосредованно, через систему повествования. Внеся в песенный эпос лирически окрашенную речь и субъективно эмоциональную струю, добившись его большего экспрессивного звучания, Горький опередил... "Симфонии" А. Дягалева, "Плачи" и прозаические поэмы А. Ремизова¹...". Исходному утверждению о принадлежности этих произведений к эпическому роду фактически противоречит здесь последующее верное замечание о "субъективно-эмоциональной струе". Думается, если конкретизировать понятие объекта и субъекта в свете сделанных нами наблюдений о соотношении творческого "я" и изображаемой действительности, можно будет несколько уточнить определение жанра разбираемых произведений. Но для этого необходимо сначала кратко обозреть, с точки зрения структуры, произведения принадлежащие к указанному циклу.

Хотя отдельные черты интересующего нас жанра - лиризм, обобщающие образы-олицетворения - характеризуют и ранний "Разговор по душе" /1893/, хронологически первым "частям" в структурном отношении образцом горьковского цикла является "Песня о соколе" /написанная на два года позже и переработанная в 1899 году/. В тексте этого произведения отчетливо выступают эпический, лиро-эпический и лирический пласты. Рамка самой "Песни" - сцена встречи автора-рассказчика со старым чабаном Рагымом на берегу Черного моря - написана эпической прозой, содержащей элементы лирического пласта /появление авторского "я", приподнятость и метафоричность стиля, ритмичность/. Текст самой "Песни" выдержан в лиро-эпическом ключе. Намечающиеся в рамке лирические элементы структуры здесь как бы высвобождаются, увеличиваясь в числе. Эта обобщенность и эмоциональная насыщенность

Г. "Вестник Московского университета", № 5/1976, стр. 10

аллегорических образов, по существу символических, но не символических, повышенная, близкая к стилю ритмичность предложений, составляющих краткие строфы-абзацы и наконец, в последней части - в гимне трагическому подвигу - утверждающее лирический пласт структуры обобщенно-лирическое "мы": "Безумству храбрых поем мы славу!"¹. Эпический пласт представлен повествованием в третьем лице, развертыванием образов в сюжете и в диалоге.

Подобно "Песне о соколе", и этапное произведение горьковского социалистического искусства, "Песня о Буревестнике", входило первоначально в состав эпических "Весенних мелодий" /написаны в 1901 году, до 1917 года - только нелегальные издания/. Эпические элементы, нарисованные в первой части аллегорические образы представителей противоборствующих буржуазно-либеральных и революционных политических направлений, перемежаются здесь лирическими акцентами, постепенно создавая лиро-эпический пласт основной части песни.

"Песня о Буревестнике" имеет структуру стихотворения в прозе - малый объем, насыщенность лаконических образов, симметрия равных по объему строф-абзацев; отсутствие грамматически выраженного лирического "я" компенсируется приподнятостью обобщенных символических образов, повышенной, почти стиховой ритмичностью. Призывной характер песни - в кульминацией: "Пусть сильнее грянет буря!" - придает этому стихотворению в прозе черту неповторимой оригинальности. Запрещение цензурой "Весенних мелодий", но опубликование отдельно самой "Песни" /1911/, получившей всенародное распространение и огромное революционное значение, заставило Горького выделить ее в самостоятельное произведение.

Слово "стихотворение" используется в русском языке и как синоним лирического произведения, и как обозначение современного жанра, принадлежащего к лирическому роду. В отношении "песен" Горького

И. М. Горький, Собрание сочинений в тридцати томах, ГИХЛ, М. 1949-1955, т. I, стр. 485. Произведения Горького цитируются по этому изданию, тт. I-V, VI, VII.

это слово может быть использовано лишь в первом смысле; что же касается жанра, то на него точно указывают их заглавия, и написанные Горьким в прозе песни имеют обычно более строгую структуру, чем большинство стихотворений. Общей характерной чертой этих песен - в смысле природы художественного образа - является их приподнятый романтико-символический характер. Яркость и контрастность тональностей, отсутствие постоянного гармонического равновесия эпического и лирического пластов также представляют собой черты оригинальности горьковских произведений в сравнении с тургеневскими. Если у Тургенева гармония скрывает контраст, то у Горького контраст раскрывает порыв к гармонии.

Тенденция к созданию отчетливо воспринимаемых лирических жанров в прозе наблюдается и в других произведениях Горького. "Часы" /1896/ первоначально определялись писателем как элегия, но при переиздании Горький снял это определение - вероятно, как неточное. "Часы" - это медитация в прозе, которая рядом мотивов - смерти, вечных человеческих ценностей, подвига, борьбы - перекликается со стихотворениями Тургенева. Но призывная тональность, итоговые афоризмы: "Стремление вперед - вот цель жизни"; "Да здравствует человек, который не умеет жалеть себя!" - носят скорее антимагический характер и безусловно готовят знаменитую поэму "Человек". В структуре "Часов" помимо лирических элементов медитации, возвышенного философского размышления, ритмического лейтмотива течения времени замечаем и такие приемы стихотворения в прозе, как симметрия частей, разросшихся строк и черты эпики /проза, лиричная повышенная ритмичности/. Философской поэмой-медитацией в прозе является "Человек" /1904/. Его начин: "...Часы усталости духа - когда память оживляет тени прошлого..." - является, возможно реминисценцией из Тургенева. В этом произведении Горький выдвигает основные постулаты своей революционной концепции: "Все в Человеке - все для Человека!". "Так плещет мятежный Человек, - вперед! и - выше! все - вперед! и - выше!" В свете этого мотива смерти получает новую, полемическую

трактовку, направленную против современного писателя декаденса и пессимизма и переходит в мелодию преодоления страха смерти, возвышенности подвига-жертвы.

Структурно "Человек" несет на себе многие приметы описанного ниже лиро-эпического жанра; как специфические горьковские черты можно отметить приподнятость романтико-символических образов /около половины текста составляют восклицательные предложения, а примерно одну четверть - вопросительные ила восклицательные предложения, экспрессивно и динамично передавая движение мысли/, широкое использование понятия-олицетворения /Человек, Мысль, Любовь, Дружба, Надежда, Ложь, Скука, ненависть, Гнев, Смерть, Бесумие, Тоска, Пошлость, Гордость, Слабость и другие/. В эмоционально-понятийном пласте текста средства аллегории расплавляются. Поливалентность этих сверхтрадиционных средств и их антонимическое переосмысление в соответствии с новой аксиологической шкалой - например, в словосочетаниях "темница Веры", "в союзе с Ложью", "робкая Надежда", "сладкая Лень", "лапы Скуки", "подлая Скука" "Уныние, Отчаяние, Тоска", но и "бодрящий холод Тоски по правде" - создают специфический сплав, определяющий природу образности. В этот сплав входят и элементы медитации в мажорном тоне с постоянным контрапунктом минорных мотивов - сил, тянущих Человека назад, и элементы поэмы - разворачивающееся действие, героическая поступь Человека и его Мысли.

Поэма в прозе "Товарищ Сказка" /1906/, в обобщенной форме повествующая о героической солидарности рабочего класса, написана уже в системе доминантной реалистической образности, но имеет описанную нами структуру жанра /правда, с увеличением объема/. Не останавливаясь ни на характеристике лирического и эпического пластов произведения, ни на его почти стиховом ритме, напомним лишь высказывание Горького в письме к К. П. Пятницкому: "На неровности ритма - не обращайте внимания, если они не очень уж резко режут слух. У меня не было намерения писать ритмической прозой, вышло это неожиданно, будучи, видимо, вызвано самим сюжетом."

Рядких и смелых стихов — я не хочу и языка править на стелу¹. Это высказывание косвенно свидетельствует о стремлении писателя к синтезу различных форм и жанров, наиболее полно соответствующих его внутренним идейно-эстетическим потребностям, логике новой формы, требуемой содержанием, а не традицией, "правилами".

Но наряду с названными произведениями, лирическими жанрами в прозе, Горький создает и стихотворения в прозе в собственном смысле этого слова. К ним относится, например, "Гривенник. Эпизод из жизни одного романтика" /1896/ — произведение, написанное от имени автора, имеющее сильные эпические акценты, но местами отличающееся подлинным лирическим накалом. Структура этого стихотворения близка к тургеневским и своим реалистическим тенденциям, и своей попыткой поднять образ героини, Красавицы, в последней элегической части, на уровень символа: "Не была ли эта женщина Судьбой: не была ли она Живенью?..."

Опыты молодого Горького в создании прозаических лирических жанров не всегда вполне удачны или же направляются в сторону поэтической прозы, не отличающейся малым объемом и сверхвысокой насыщенностью образов, закрытой композицией эпический элемент. Например, "За бортом. Элегия" /1896/ не включалась самим автором в Собрание сочинений. В ней, в объеме свыше пяти страниц, создан обобщенный, но расплывчатый образ разочарованного человека. Но последние абзацы-строфы этого произведения, написанного в форме поэтической прозы, начиная со слов "Зачем я счел себя умнее, порядочнее, сильнее духом всех остальных людей...", отличаются лаконичностью миниатюры, особенной музыкальностью и составляют, в самом деле, элегию в прозе.

Стихотворением в прозе является и "Первый раз я увидел эту женщину", посвященное характерной горьковской теме этих лет — теме великодушного молчания в своем горе /1897, напечатано в 1946/. Романтико-лирический пласт здесь более сдержанно просвечивает; план реальных образов, композиция свободнее, чем в "песнях". Отчетливо Г. М. Горький, Собрание сочинений в тридцати томах, т. XXVIII, стр. 289.

чары стихотворения в прозе обнаруживаем в "Перед лицом жизни" /1900/, очень не точно называемом в комментариях /как и некоторые другие произведения этого жанра/ рассказом. Оригинальная философская концепция автора опять-таки отталкивается здесь от произведений тургеневского цикла /прежде всего - стихотворения "Природа"/. Новые образы созданы писателем в обобщенно-символическом ключе, хотя и вырастают из аллегорий. Этот образ самой Жизни и двух героев: человека, просящего счастья как милостыни, и человека, требующего справедливости. У Тургенева к Прекрасной женщине-Природе - является сам лирический герой, надеясь узнать у нее пути "совершенства и счастья", но ей неизвестны человеческие слова "разум" и "справедливость", она не ведает "ни добра, ни зла". Природа кажется безразличной, чуждой человеку, она не выделяет его из животного мира, ей "все равно". Все же слово об отчуждении человека и природы не остается здесь последним словом, как это было в "Разговоре". Кульминационный пункт этого стихотворения - фраза "А ты пока валяйся...". И не мешай мне". То есть Тургенев не может, хотя и в известной степени, не очеловечивать природу.

Этот мотив подхватывает и развивает Горький, перенося его в область человеческого бытия и общественных отношений, трактуя в соответствии со своей революционной философией. Жизнь у него "милостыни не дает": свободный человек "не просит, он сам берет дары жизни или прямо требует": "-Где справедливость? Дай ее сюда. Все остальное после я возьму, пока нужна мне справедливость. Я долго ждал, я терпеливо ждал, я жил в труде, без отдыха, без света! Я ждал... Но будет! Где справедливость?".

В 1900-е годы Горький создает ряд произведений в жанре стихотворения в прозе лирико-эпической структуры, также с яркой романтико-символической образностью, но уже с более явными чертами нового реализма. Обобщенные образы - Красный, Черный, Серый - в стихотворении в прозе "О Сером" /1906/, по существу - социально-психологические типы; в "Мудреце" /1906/ появляется тип сознательного рабочего революционера. К специфическому типу жанра, характерному

для горьковского творчества этого этапа, принадлежат и "Собака" /1906/ и "Старик-Миниатюра" /1906, опубликовано в 1911/ и "Послание в пространство" /1906/. В этом последнем революционный идеал, признанная тональность находят ярчайшее выражение в лирическом пласте, создаваемом обращением автора к читателю при помощи личного и притяжательного местоимений "ты", "твой": "Не унывай сердца твоего ненавистью к тем, которые, когда сила твоя была нужна для них, звали тебя: - Герой! А теперь, когда ты оставил их, чтобы идти дальше, к свободе твоей, зовут тебя: - Варвар!". И в концовке: "Все храмы на земле созданы твоими руками - иди дальше, чтобы создать храмы истины, свободы, справедливости! Иди, товарищ!"

Эти местоимения, содействующие выражению чувств лирического героя, авторской эстетической оценки, встречаются в тексте объемом в полторы страницы почти сорок раз; к нам добавляется около десяти глагольных форм повелительного наклонения единственного числа, выполняющих те же функции. Образ революционера, хотя и не индивидуализированный, несет на себе черты социальной определенности, так же как и типы противостоящего ему буржуазного мира.

От романтико-символической образности, связанной с известной стилизацией, преимущественным использованием одностопных художественных приемов, Горький переходит, как раз в этот период, к более объективным, пластичным, многосторонним образам - к реализму. Но хотя стихотворенный в прозе он больше не создает - без их художественного опыта не было бы гармония, лиризма и очарования объективных картин "Сказок об Италии" /1911/, написанных поэтической прозой.

- * -

Рассмотренные до сих пор образцы лиро-эпической структуры стихотворения в прозе отличают русскую литературу от французской постверленовского периода, а также от румынской, где этот жанр развивается в сторону лирической структуры, в соответствии с позитивной позднего символизма и импрессионизма с исключительностью их приема суггестивности и музыкальности, с выделением самоценных

образов объективного мира. Но каково положение в творчестве русских символистов?

Музыкальность без стиха - вспомним слова Бодлера - безусловно, имела существенное отношение к возникновению интересующего нас жанра, поэтому не случайно проявившийся в последние годы теоретический интерес к нему связывается с именем Андрея Белого, у которого, по словам современного исследователя, "из всех русских символистов находим наиболее явную музыкальную структуру"¹. Литературно-музыкальный цикл Белого - "Северная Симфония - первая героическая" /1900/; "Симфония вторая, драматическая" /1902/; "Возврат, 3-я симфония" /1905/ и "Кубок метелей", 4-я симфония" /1908/- представляет собой "островное" явление, единственное в своем роде в жанрово-поэтическом отношении. Невиданный эксперимент реализуется не только на границе двух литературных родов, но и на границе двух видов искусства, и - в соответствии с намерениями автора - также на границе литературы и науки - философии. Вспомни слова Белого о том, что в его сердце оспаривали первенство любовь к поэзии, проза, философия и музыка/.

Для "симфоний" Белого характерны некоторые черты стихотворений в прозе: симметрия коротких абзацев-строф, пучков образов, лейтмотивов и предложений; повышенная ритмичность и музыкальность, отчасти компенсируют отсутствие лирического "я" как компонента структуры. Природа образности определяется поэтикой символизма и особым музыкальным экспериментом Белого, стремившегося осуществить свои конструктивные принципы независимо от семантики слов, на основе их звучания, создавая мелодии, мотивы, используя контрапункт и т.д. Исследователи - Б. Михайловский, В. Пискунов - указывают на двухплановость построения "симфоний" - план идей, абстрактных сущностей, и план контуров реальных явлений. Наряду с этими параллельными рядами нужно

1. Andrei Belfi, prezentat de Vl. Piskunov, Edit. știint. și encicloped. "Mulum in parvo", 1975, p.106.

стихотить и другие грани многосторонней образности "симфоний": сущности - вопреки теоретической программе - могут подчас оказываться не "идеальными", потусторонними, а фрагментами предметного мира, огулками реальности.

"Симфонии" Белого I нельзя назвать стихотворениями в прозе, так как они выходят за рамки малой формы этого жанра. Однако не только объем "симфоний" выводит их за сферу жанра, но и их структура. Белый отказывается от лирического "я" как формы повествования. Исключение представляет лишь "Вступление" к "I. Северной симфонии", которая устанавливает связь между фантастическими образами и действительностью: "6. Я сидел у ручья и говорил дребезжащим голосом: /7. "Как еще живо?... Еще не уснуло?"/8. "Усни, усни... О, разорванное сердце!" /и мне в ответ раздавался насмешливый хохот: "Усни... Ха, ха... Усни... ха, ха, ха..." /это был грохот великана. Над ручьем я увидел огромную тень...". Далее повсюду используется третья, "бесличная" форма повествования, поэтому сам Белый, издавая IV-V тома своих прозаических произведений, содержавшие симфонии, назвал их "собрание эпических поэм". На уровне жанровой структуры здесь нет, таким образом, важнейшего компонента - лирического пласта, нет "стихотворения в прозе" в смысле лирики. Но есть переключки со стихотворением в прозе на уровне стиля, на что мы указывали выше. И есть переключки с поэмами и одами Тургенева и Горького по линии синтеза лирики и эпика, хотя, опять-таки, лишь на уровне стиля: у Белого обнаруживаем чередование ритмических сегментов, приближенных к стихотворным /по мнению некоторых исследователей, стихотворных в самом отрогом смысле этого слова - метрических/ с сегментами нейтральными в ритмическом отношении, прозаическими. Не случайно и то, что опыт Белого оказался значительным для развития литературы не столько сам по себе, сколько по использованию его

I. Андрей Белый. Собрание эпических поэм. Книга первая. I. Северная симфония. II. Симфония. Москва, 1917, стр. 13.

результатов при выработке новых художественных форм в романах самого Белого и в орнаментальной прозе вообще.

В художественной литературе трудно найти аналогию "симфониям": Намеренно конструируемые как эксперимент музыкального произведения, созданного средствами языка - мелодикой формальных звукоочетаний, ритма и т.п. - они более эпичны, чем "иллюминации" Рембо, Лотреамона или Малларме. Здесь дакт себя знать традиции русской литературы, выдвинувшей в послебодлеровский период лиро-эпическую структуру жанра, основанного чаще всего на синтезе равнообразных средств нескольких литературных направлений при доминанте одного - самого современного.

В отличие от Андрея Белого, Алексей Ремизов, также внесший свой вклад в дело возрождения ритмической прозы, точнее, создания прозы орнаментальной, пишет и ряд стихотворений в прозе. В книгу рассказов Ремизова "Подорожье"¹ включен цикл стихотворений в прозе из семи пьес под заглавием "С очей на очи. Сны". Жанровая структура их непосредственно вырастает из тургеневского цикла, повторяя, в общих чертах, его форму повествования - выражение эстетической оценки от лица авторского "я". Очерково-аллегорический, сказочно-фантастический характер образности и скептически-ироническая морализация, смутенность на фоне традиционного гуманизма филантропического оттенка выявляют оригинальность Ремизова больше, чем жанровая структура. Но изучение других образцов жанра у того же Ремизова, как и у некоторых других авторов, остается за рамками настоящего исследования, которое, выявляя специфические закономерности развития жанра в русской литературе, останавливается на его вершинных явлениях - общепризнанном вкладе Тургенева и оставляемых исследователями жанра без внимания художественные достижения Горького.

1. Алексей Ремизов. Подорожье. СПб., 1913, стр. 248-254.

Marginalii la opera Mariei DombrowskaSpecificul prozei

Constantin Geambașu

Anul 1918 marchează în Europa sfârșitul primului război mondial în urma căruia în numeroase țări apare o nouă situație istorico-politică. Pentru Polonia, anul 1918 reprezintă redobândirea independenței naționale - împlinirea aspirațiilor de libertate a numeroase generații.

Existența unor elemente noi în structura politică, economică și socială a țării a imprimat, fără îndoială, o orientare nouă fenomenului literar și artistic. Prozatorii și poeții se întilnesc în efortul comun de a recepta realitatea bogată în evenimente și de a o reda în opere cu un conținut extrem de variat.

Sub aspect literar, perioada interbelică în Polonia se caracterizează, în general, printr-o mare diversitate a posibilităților de expresie literară, de la curentele moderniste, care își găsesc tot mai mulți adepți, pînă la opere care se situează pe linia tradițională a realismului literar din secolul trecut¹. Își continuă încă activitatea, cu rodnice rezultate, scriitorii ai Tinerei Polonii ca: S. Żeromski, Wł.Orkan, Wł.Reymont, W.Berent, A.Strug, T.Boy-Żeleński, L.Staff, B. Leśmian etc. Acești scriitori, pe care remarcabilul critic polonez, Ignacy Fik, îi numea, pe bună dreptate, "scriitorii de legătură", asigură continuitatea fenomenului literar între perioada modernismului polon (Tinăra Polonie) și literatura interbelică, pentru că alături de ei și sub influența lor, crește generația tînără, alcătuită îndeosebi din poeți (între anii 1919-1939 apar numeroase colective literare și reviste reprezentînd variate atitudini scriitoricești și direcții artistice). Bogăția fenomenului poetic transpare pregnant în creațiile specifice futurismului italo-francez, estetismului sau expresionismului pătruns din Germania. În pofida abundenței orientărilor poetice, de multe ori neclar definite, cu o esență greu de stabilit, pot fi distinse în cadrul liricii polone, aflate în fruntea producției literare, două grupări esențiale: grupul Skamander și avangarda de la Cracovia. Cele două direcții se deosebesc între ele prin programul artistic și atitudinea diferită față de tradiția literară. În timp ce "Skamander" militază pentru o poezie desprinsă de suferințele trecutului și prezenta, într-un fel, experiențele moderniştilor Tinerei Polonii, abordînd

1 A.Hutnickiewicz, Od czyste] formy do literatury faktu, Cracovia,

la modul sentimental-melancolic probleme general-umane, universale, existente în afara timpului¹, avangardiștii cracovieni admiră civilizația modernă și realizările ei tehnice, opunându-le naturii primitive (J.Pruyboś promovează o poetică bazată pe muncă asiduă, luînd ca bază a creației "gîndirea, meditația" oare duce la o "formă echilibrată și statică", la o poezie - operă a intelectului, rezultat al activității riguroase a gîndirii. El exclude astfel noțiunea romantică de inspirație, militînd pentru poetica conștientizată, care operează cu numeroase metafore, cu mijloace expresive concise și cumpătate). Ulterior, avangardiștilor de la Cracovia li se alătură futuristii (T.Czyżewski și B.Jasieński) care se remarcă însă numai prin cîteva realizări reușite în cadrul noului curent.

Principiile "artei socializate, ale dreptății sociale și demnității muncii" și, mai tîrziu, ale "artei care militează pentru forme mai juste ale vieții colective" sînt susținute în poezia lor de către St.R.Dobrowolski, J.Czechowicz, precum și de remarcabilul poet K. Ildelfons Gałczyński (Adunați în jurul revistei "Kwadryga"). Ei se opun scamandriștilor, caracterizați prin "lipsa de mesaj a creației poetice, biologism etc.", și avangardiștilor cărora le reproșează estetismul exagerat.

Accentele tragice, curentul catastrofist, caracteristic filozofiei și literaturii din perioada interbelică, își găsesc expresie în poezia grupului de poeți concentrați în jurul revistei "Żagary" din Wilno (A.Rymkiewicz, J.Żagórski, Cz.Miłosz etc.²), care resimt profund criza culturii contemporane și amenințarea păcii.

O gamă largă de vibrații poetice, exprimînd o sensibilitate puternică, transmite, în continuare, poezia lui Staff, Tuwim sau Broniewski. Poezia lui Staff este o oglindă în care se reflectă esența poetică - instrument de înțelegere și apropiere între oameni. Pornind de la elementul concret, grotesc și ajungînd pînă la patos și retorică, J.Tuwim exprimă o atitudine plină de respect față de tradiția literară. W.Broniewski intruchipează poetul revoluționar, cu o poezie angajată nemijlocit în lupta poporului său, avînd totodată rădăcini înfipite adînc în tradiția poetică romantică.

După cum se poate observa, "avalanșă" liricii, căutările permanente de noi mijloace de expresie, reacțiile variate față de realitatea rapid schimbătoare caracterizează peisajul literar interbelic, din care nu lipsește însă o proză semnificativă, creată pe măsura evenimentelor frapante - splendid material pentru literați. Ea se concretizează într-un număr impresionant de nuvele și romane. În anul 1921,

¹ R.Matuszewski, Literatura współczesna, Varșovia, 1959.

² J.Krzyżanowski, Dzieje literatury polskiej, Varșovia, 1969, p.591

Zofia Natkowska scrie Romans Teresy Hennert, A. Strug Pokolenie Marka Świdy (1925); S. Żeromski Przedwiośnie (1925), Maria Dombrowska Noce i dnie (1932), L. Kruczkowski Kordian i cham (1932) etc. In aceste romane se efectuează o încercare colectivă de interpretare politică și socială a vieții Poloniei renăscute.

Intr-o asemenea manifestare efervescentă a spiritului creator prezintă interes cercetarea specificului operei scriitorilor, a particularității universului lor artistic, asupra căruia își lasă amprenta vizibilă epoca și mediul cu toți factorii constitutivi, fără a împiedica însă afirmarea ideilor originale, a talentului viguros, a contribuțiilor la relevarea unor valențe artistice noi.

Proza Mariei Dombrowska reprezintă în contextul literar polon interbelic un fenomen foarte interesant atât sub aspectul noului, cât și al reluării unor moșteniri literare. Încă de la început, scriitoarea a jucat un important rol în viața literară și socială a epocii. În general, criticii literari, ocupându-se de analiza creației sale, au subliniat în numeroase rânduri locul distinct pe care-l ocupă scriitoarea în proza interbelică. În pofida numeroaselor școli și curente moderniste, a "invaziei" poeticii avangardiste, Maria Dombrowska a cultivat genul de proză tradițională, cu o structură epică mult asemănătoare romanelor realiste din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Pentru stabilirea trăsăturilor definitorii ale prozei scriitoarei trebuie să se pornească - credem - de la bază, având în vedere drumul lung pe care autoarea remarcabilului roman Nopti și zile l-a străbătut de la modelul pozitivist al literaturii până la realismul modern din prima jumătate a secolului al XX-lea. Într-o recenzie la lucrarea Ewei Korzeniewska¹, O Marii Dombrowskiej i inne szkice (Despre Maria Dombrowska și alte schițe), cunoscutul teoretician literar J. Sławiński reproșează autoarei raptul că în analiza epicii realiste din opera Mariei Dombrowska nu a accentuat legătura dintre această operă și tradiția realistă a epicii secolului al XIX-lea, nu a încercat, de asemenea, să definească locul operei în cadrul celorlalte, diferite de aceasta, din secolul al XX-lea². Punând în discuție acest aspect, J. Sławiński consideră că o analiză istorico-literară completă trebuie să aibă în vedere criteriul sincronie și diacronie, care permite relevarea însușirilor specifice ale creației unui scriitor.

¹ Ewa Korzeniewska, cercetătoare asiduă a operei literare a Mariei Dombrowska, redactor principal al Dictionarului scriitorilor contemporani (Słownik pisarzy współczesnych), Varșovia, 1966.

² Janusz Sławiński, Studium o epice Marii Dombrowskiej, "Twórczość", 1957, nr. 9.

Fără a nutri pretenția de a rezolva aici această problemă, vom prezenta numai câteva din elementele care conferă specificul prozei scrise de scriitoarea poloneză.

De la început, cercetătorul atelierului de creație al Mariei Dombrowska este frapat de indiferența uluitoare cu care scriitoarea trece pe lângă experiențele postrealiste (naturalismul) și cele anti-realiste (expresionismul). Primul său volum de nuvele, Ludzie stamtąd (Oameni de dincolo), care se bucură de apreciere unanimă din partea criticii, reamintește de marii exponenți ai genului: Prus, Sienkiewicz, Orzeszkowa, Konopnicka etc. Mai mult, romanul Nopti și zile apărut în anul 1932 nu numai că o așează pe Dombrowska alături de cei mai apreciați și cunoscuți romancieri contemporani, dar este confruntat imediat cu romanele: Lalka (Păpușa) lui Prus, Nad Niemcem (Pe Niemen) al Elizei Orzeszkowa sau Chłopi (Țăranii) lui Reymont¹, prin prisma dimensiunilor respirației istorice și a structurii epice. Conexiunile cu tradiția literară realistă și rezistența față de experiențele literare contemporane, care au cuprins nenumărați creatori, implică nu numai cunoașterea operei concrete, dar și înțelegerea condițiilor de creație, a cadrului extraliterar.

În presa literară, după ce Maria Dombrowska publicase mai multe nuvele și o serie de fragmente dintr-un nou roman², apare frecvent opinia că proza acesteia aparține secolului trecut, că scriitoarea nu poate să iasă din convențiile proprii romanului din perioada pozitivismului varșovian (realismului critic). Autoarea suportă greu aceste aprecieri, notînd cu amărăciune în jurnalul său: "A spune despre cineva - care la începutul veacului al XX-lea nu împlinise încă 11 ani, iar creația artistică a început-o cu adevărat în anii '23-'25 ai acestui veac, că este scriitor al secolului XIX reprezintă un lucru neserios. Nu, eu nu mă trag din Prus, nici din Orzeszkowa (...). Geneza scrisului meu este cu mult mai modestă. Limba, stilul, compoziția și, în general, întreaga mea "viziune artistică" se trag din pămîntul Kaliszului, din vorba și obiceiurile oamenilor de acolo"³. Fără a fi de acord cu acest anacronism atribuit autoarei de către critică, nu putem însă să neglijăm similitudinile între proza sa și cea a marilor realiști, punînd în evidență totuși marile deosebiri existente.

Ca și Prus, Orzeszkowa sau Konopnicka, Dombrowska este educată în spiritul tradițiilor patriotice, al grijii permanente pentru

1 T. Czapczyński, Maria Dombrowska, "Tygodnik Powszechny", 1955, nr. 40.

2 Romanul Przygody człowieka myślącego (Peripețiile unui om care cugetă), fragmente publicate în revista "Przegląd Kulturalny", 1962.

3 Cf. Ewa Korzeniewska, Maria Dombrowska, Varșovia, 1976, p. 62.

binele țării aflate în primejdie și subjugare. Încă de copil cunoaște bine capodoperele literaturii romantice polone, puse în slujba eliberării naționale și sociale a Poloniei. Nuvelele și romanele din perioada pozitivismului varșovian o introduc într-un univers foarte apropiat de tradițiile familiale, obiceiurile și chiar gândirea clasei din care făcea parte: nobilimea scăpătată. Ea însăși este martora desfășurării unor schimbări istorice și sociale reflectate parțial de cei mai de seamă reprezentanți ai realismului critic polon. Problematika socială, care ocupă un loc întins în creația acestora, este în concordanță cu structura psihică a viitoarei studente la facultatea de sociologie din Laussane. Interesul pentru aspectele sociologice și filozofice îi apropie mult și-i facilitează receptarea romanului de factură socială. Problema națională, larg dezbătută în cercurile societății polone după anul 1863, transpare, de asemenea, foarte pregnant în romanele lui H.Sienkiewicz, Eliza Orzeszkowa, S.Żeromski, pe care Dombrowska le cunoscuse încă de pe băncile școlii. Fără îndoială, o asemenea literatură și cultură, plină de vitalitate, a contribuit la conștientizarea artistică a viitoarei scriitoare. Gândirea sa și metoda de creație se modelează în funcție de această conștiință, care, la început, se află sub influența ecourilor filozofiei pozitivistice. Scrie articole cu caracter social despre problemele satului, despre dreptate socială, cooperările etc., pe care le publică în diferite reviste. Preocupările sociale îi permit cunoașterea unor fenomene concrete actuale din viață care își vor găsi locul cuvenit în multe nuvele. Activitatea socială pe care o desfășoară neobosit, angrenarea în numeroase probleme social-patriotice reamintesc climatul pozitivist în care lucrau B.Prus, Eliza Orzeszkowa și H.Sienkiewicz. Dorința de a participa concomitent la viața socială și cea literară îi era caracteristică și lui Stefan Żeromski, scriitor profund angajat prin scrierile sale în cele mai vitale probleme ale poporului polonez. Așadar, Dombrowska reia pașii spre literatură făcuți de predecesorii săi, dar într-un fel al "imitației" exterioare - cum ar spune Thibaudet: "O mișcare și un decor pe care un romancier le sugerează altui romancier"¹. Această mișcare mai poartă încă amprenta ideologiei pozitvistice, viabile încă în mediul provincial. În activitatea lor literară, scriitorii realiști sînt impulsionați, la început, de programul pozitivist, a cărui coordonată esențială era redresarea țării pe baze economice, fiind excluse posibilitățile care implicau calea revoluționară, și creează opere în concordanță cu cele două postulate pozitvistice: "munca organizată" și "munca la bază". În același context, relevăm influența pe care

1 A.Thibaudet, Reflecții, t.I, București, 1973, p.161-162.

a avut-o filozofia lui Edward Abramowski, sociologia și ideile sociale ale acestuia asupra Mariei Dombrowska. La început, adept al marxismului, Abramowski elaborează ulterior un sistem social propriu, bazat pe teoria socialismului astatal (Socjalizm bezpaństwa) la care se poate ajunge prin cooperative și asociații libere unite prin solidaritate. Crearea unei noi societăți trebuia să aibă loc prin transformarea morală a indivizilor săi, pe cale pașnică, nu revoluționară¹. Ideile lui Abramowski au influențat formarea concepției despre lume a tinerei studente, imprimând o anumită orientare în gândire și în activitatea socială, dar având consecințe și asupra tonalității viitoarei creații literare. De aici provin relativ numeroasele fragmente beletristice în sprijinul cooperăției, al ideii de revoluție morală a omului, de respingere a conflictelor rezolvate prin lupta revoluționară. De aici înrudirea ideilor Mariei Dombrowska cu cele din opera lui S. Żeromski, care influențat, de asemenea, de filozofia lui Abramowski, creează eroi cu o înaltă ținută morală, capabili de sacrificii puse în slujba datoriei sociale și patriotice (Oameni fără cămin). Ca și Żeromski, Dombrowska se teme de vizlunea revoluției, sperând în pre-faceri sociale determinate de îmbunătățirea raporturilor dintre oameni. Cooperăția constituie, așadar, o trăsătură distinctă a prozei scriitoarei, îndeosebi în perioada incipientă (volumul de nuvele Ramura de ci-reg, expune valorile instructive ale cooperativelor).

Așadar, criticii au dreptate să o considere scriitoare a secolului trecut numai în măsura în care în faza incipientă a destinului său literar și al activității sociale Dombrowska prezintă multe puncte de convergență specifice atmosferei pozitivistice. Dar, pe măsură ce înainteză pe drumul creației se desparte de prototipurile pozitivistice, căutându-și o modalitate proprie de exprimare. În privința structurii epice, specifice secolului al XIX-lea, în romanul Nopti și zile problema este mult mai complexă, căci compoziția și stilul romanului indică diferite maniere de realizare artistică. Numai primul volum (Bogumił și Barbara) - credem - este turnat în schemele epicii secolului trecut. Celelalte volume ale romanului și chiar și volumul de nuvele Oameni de dincolo vizează frecvent aspecte care indică contactul scriitoarei cu modernismul în artă. Nu încapă îndoială că, deși se întoarce în trecut pentru zugrăvirea unui proces important în istoria socială a Poloniei - decăderea nobilimii și formarea intelectualității - Dombrowska este martora nu numai a evenimentelor contemporane, a schimbărilor din viața politică care se succed rapid, dar

¹ Cf. O. Lange, Sociologia i idee społeczne Edwarda Abramowskiego, Cracovia, 1928; T. Drewnowski, Idee stamtąd, in Plec dziesiąt lat twórczości Marii Dombrowskiej, Varșovia, 1963, p. 200.

și a noilor realizări în știință, în artă și în filozofie. Metafizica voluntaristă a lui Schopenhauer, supraomul lui Nietsche, intuiționismul lui Bergson, psihanaliza lui Freud reprezintă puternice temeuri filozofice, pe care, parțial, s-a clădit literatura.

Realismul critic promovat inițial de către scriitorii din perioada pozitivistă evoluează treptat spre descripția naturalistă după modelul zolist. Rațiunea nu mai servește ca instrument de cunoaștere a adevărului vieții, fiind înlocuită cu intuiția, iar omul este prezentat doar ca o individualitate biologică în cadrul naturii, evidențiindu-se viața psihică și temperamentală.

Noua viziune a procesului de cunoaștere în artă se reflectă vizibil și în proza Mariei Dombrowska. În timpul studiilor la Bruxelles, scriitoarea a întâlnit personalități marcante în întreaga Europă: frații Goncourt, Nietsche, Poe, Maeterlinck, Bang etc. Dombrowska face cunoștință cu un nou tip de proză în care apare un narator de alt gen: naratorul nu mai este "omniscient", nu mai împărtășește cititorului vastele sale cunoștințe despre realitate, ci îi povestește impresiile și trăirile sale subiective. Acestui scop îi servește și noua tehnică narativă bazată pe diferite puncte de vedere menite să dezvăluie forme subiective ale unei viziuni și trăiri individuale, distincte pentru fiecare personaj. Aceste schimbări au condus la o altă concepere a sarcinilor și a scopului activității scriitorului: el nu mai reproduce pasiv, coplind realitatea, ci "creează" una nouă.

Această direcție nouă a prozei contemporane descinde din impresionismul bazat pe filozofia lui Bergson și pe teoriile sale referitoare la datele nemijlocite ale conștientului. În micromonografia sa, din seria Biografiilor contemporane ale polonezilor, consacrată Mariei Dombrowska, Ewa Korzeniewska¹ subliniază - pentru prima dată în critica literară - influența puternică a impresionismului asupra scriitoarei poloneze, ceea ce constituie o altă latură distinctă a acesteia în raport cu scriitorii realiști din secolul al XIX-lea și chiar cu o parte dintre contemporanii săi.

În pofida impresiilor și trăirilor subiective, impresionismul conducea în final la o prezentare mai plină, mai bogată în sensibilitate, a labirintului psihic și a vieții și societății în general. În noul tip de narațiune, caracteristic literaturii impresioniste (Dictionarul de estetică generală, București, 1972, relevă impresionismul în muzică, în pictură, amintind numai de o critică literară de factură

¹ Dintre cele mai importante studii și lucrări ale Ewei Korzeniewska despre Maria Dombrowska cităm: Ze studiów nad ideowym podłożem "Nocy i dni" în "Nowa Kultura", 1952, nr. 7; O początków twórczości Marii Dombrowskiej, Varșovia, 1963; Materiały literackie Marii Dombrowskiej, "Pamiętnik Literacki", 1967, p. 223-236; Maria Dombrowska, Kronika życia, Varșovia, 1971.

impresionistă), Dombrowska îmbină impresiile și experiențele nemijlocite cu amintirile bogate, excerptate din trecut¹. Nuvelele din volumul Uśmiechy dzieciństwa (Zîmbetul copilăriei) sînt elocvente în acest sens. Fluxul memoriei, contemplația ca mijloc de a pătrunde către existența fluidă a realității, curgerea neîncetată a lucrurilor în mișcare, înregistrarea mișcării prin descompunerea ei sînt atribute ale impresionismului, care transpar în multe pagini ale romanului Nopti și zile. Evident, Dombrowska a fost influențată de intuiționismul bergsonian, nutrind convingerea - în consens cu Bergson - că amintirile bogate, într-un conținut viu, mereu înprospătat cu trăiri ale conștiinței, transmit cunoștințe profunde despre viață și om².

O altă trăsătură specifică universului artistic al Mariei Dombrowska rezidă în problematica filozofico-morală a creației sale, care deși nu formează un sistem filozofic sau moral propriu, capătă interpretări originale, conduse cu consecvență. Dombrowska abordează cu multă îndrăzneală problema existenței umane și, implicit, a destinului omului în univers. Concludent în acest sens este volumul Oameni de dincolo, în prefața căruia autoarea relevă faptul că "fiecare povestire reflectă o altă latură a vieții omenești, toate la un loc alcătuiind mai mult sau mai puțin un întreg al acesteia"³. Lumea proletariatului agricol din provincie, viața argaților și a muncitorilor zilieri, apăsăți de sărăcie, boli, năravuri, cunoscută din navelistica lui Prus, Orzeszkowa, Sienkiewicz, Reymont, este concepută altfel de către Dombrowska. Dacă scriitorii din perioada realismului privesc satul și mediul țărănesc dintr-un unghi din afară, căutînd îndeosebi exemple drastice prin care să-l impresioneze pe cititor, Dombrowska nu are nevoie de un observator din afară. Căruțașii și fetele țărănci nu au nevoie de nici o inimă compătimitoare, de nici un rezoner din exterior⁴. Tabloul îmbogățit cu personaje noi (invalizi monstruoși, readucîndu-ne în memorie grotescul din poezia lui Leśmian) exprimă însușiri tradiționale, alese cu grijă, fără accente de cruzime, proiectate pe fundalul unei vieți sumbre, dar bogate în valori umanitare, capătă un colorit distinct, conferind o tonalitate specifică navelisticii⁵. Atitudinea Mariei Dombrowska față de viață implică optimism și încredere în om, în puterea acestuia de a regăsi în sine resurse vitale necunoscute, dragoste pentru viață și pentru om. Asemenea atribute ale prozei Mariei Dombrowska sînt puse de către unii critici

1 Cf. Ewa Korzeniewska, Marja Dombrowska, Varșovia, 1976, p.14.

2 Ibidem, p.15.

3 Marja Dombrowska, prefață la Ludzie stamtąd, Varșovia, 1935.

4 W. Maciąg, Epickość Marii Dombrowskiej, în Marja Dombrowska, Opowiadania, Cracovia, 1972, p.12.

5 J. Krzyzanowski, op.cit., p.612.

literari în legătură cu concepția etico-filozofică a remarcabilului scriitor englez, de origine polonă, Joseph Conrad. În perioada maturității creatoare, Maria Dombrowska citește cu pasiune cărțile lui Conrad, fiind izbită de comunitatea de idei și dispoziții psihice. În romanele pline de dramatism și lirism ale acestuia se regăsea de nenumărate ori cu acele răspunsuri și rezolvări la multele întrebări care o frământau, privitoare la raportul dintre individ și colectivitate, la sensul existenței umane, tragismul vieții. Studiile sale despre Conrad (Szkice o Conradzie) conțin veritabile chei de descifrare a propriei realități artistice. Afinitățile în gândire și în conceperea lumii în general îi conduc pe ambii scriitori pe coordonate etice și filozofice, de multe ori identice sau foarte apropiate. Întrebându-se de sensul și scopul vieții, Dombrowska caută salvarea în fața tragismului existenței în comunitatea umană, care creează singura posibilitate de evitare a singurătății chinuitoare și a suferinței. Semnificative în acest sens sînt nuvelele Noce ponad światem (Noapte deasupra lumii) sau Trymf Dionizy (Triumful lui Dionisie). Posibilitatea muncii creatoare, care conferă sens vieții, rezolvă problema singurătății umane într-un sens și mai optimist - cf. Trzecia jesień (A treia toamnă). Atît pentru Conrad, cît și pentru Dombrowska criteriul valorii îl constituie atitudinea omului față de alți oameni, dragostea pentru om și încrederea în ființa umană. În romanul Nopti și zile, valorile unanim apreciate sînt sentimentele de solidaritate și umanitate ale oamenilor. Perspectiva optimismului rezultă din convingerea scriitoarei că "desfășurarea istoriei duce, în final, la ordonarea rațională și umanitară a problemelor lumii"¹. Finalul romanului este optimist. Izbucnirea războiului, în pofida distrugerilor provocate, umple de liniște sufletul chinuit al Barbarei. Unii critici au văzut în scena finală salvarea Barbarei dintr-o stare de zbucium permanentă, nearmonizată cu viața (W. Maciąg), alții amplifică argumentarea sugerînd că timpul istoric creează perspectiva optimismului (Korzeniewska). Considerăm că liniștea Barbarei este strîns legată de concepția etică și filozofică despre viață a scriitoarei; în momente dificile omul triumfă, el este o sursă permanentă de vitalitate, de putere de supraviețuire, de ieșire din situațiile umilitoare, cu acțiuni degradantă, distructivă. Această confruntare dintre om și "acele forțe întunecoase care-l pîndesc din afară sau dinlăuntru sufletului său" - pentru a folosi cuvintele lui Conrad - capătă valențe de înviorare a esenței umane. Omul trebuie să triumfe. Barbara rămăasă singură - deși, așa cum reiese din roman, nu putea să întrevadă ce semnificație avea războiul în destinul Poloniei - nu-și pierde încre-

1 Ewa Korzeniewska, Maria Dombrowska, Varșovia, 1976, p.26.

derea în viață nici în cele mai nefavorabile momente, continuând într-un fel atitudinea viguroasă, deschisă spre viață, a lui Bogumil, soțul ei. Totuși, finalul nu este convingător. Același lucru poate fi observat în nuvela Pani Zosia (Domnișoara Zosia). O fată tânără, fluguratică, Zosia, capătă în timpul ocupației o rezistență neverosimilă, ducând pînă la capăt cele mai dificile obligații de om și cetățean. În aceeași categorie o încadrăm și pe Anka, soția lui Antek din Tărani lui Reymont, care dintr-o femeie tăcută, supusă, parcă lipsită de inițiativă, în absența soțului ia conducerea gospodăriei cu o îndemnare și hotărîre de bărbat. Sau pe Darie din Jocul cu moartea, care luptă cu îndrjire să-și apere viața, încrezător în frumusețea ei¹. Munca - o altă componentă a sistemului de valori morale - reprezintă o sursă inepuizabilă de trăiri puternice, un mijloc de consolidare a încrederii în forțele proprii (cf. Bogumil Niechcic, Klemens Łokojski).

În acest context, pornindu-se de la o asemenea viziune, nu e greu de înțeles rezistența scriitoarei față de unele curente avangardiste, născute din sentimentul tragic al amenințării lumii și culturii. Accentele catastrofiste sînt incompatibile cu viziunea artistică și concepția despre viață ale Mariei Dombrowska. Proza sa este adînc ancorată în realitatea social-istorică concretă, în paginile ei transpar o profundă robustețe morală și un viguros optimism.

¹ Zaharia Stancu, "România literară", 1976, nr. 50.

Traducerile de tinerețe ale lui Petre Cancel

Victoria Frânou

Continuator și elev al lui Ioan Bogdan, Petre Cancel (7.III.1890-29.XI.1947) devine profesor de slavistică la Facultatea de litere și filozofie din București la 1 ianuarie 1920. Succesorul lui Ioan Bogdan se făcuse remarcat încă din timpul studenției, când prezintă și apoi publică lucrarea de seminar, Data epistolei lui Uzun-Hasan către Ștefan cel Mare și misiunea lui Isak-beg (București, 1912), căreia îi urmează în 1913 o recenzie plină de curaj a studiului lui O. Densușianu, Păstoritul la popoarele romanice¹.

Aceleași perioade îi aparțin primele tălmăcirii de versuri din literatura sîrbă, publicate în 1914, în prestigioasa revistă "Convorbiri literare". Inscrisându-se pe linia primilor traducători ai versurilor populare sîrbocroate, care au selectat, fără a se abate de la principiul valorii intrinseci, și acele balade legate prin personajele lor, prin spațiul desfrășurării narațiunii, de Țara Românească și de Moldova², Petre Cancel transpune în limba română două poezii³ scrise de Vojislav Ilie (1860-1894) în timpul șederii sale la Turnu Severin, ca învățător la școala sîrbească⁴. Traducerile sînt însoțite de o scurtă notă ce îi prezintă cititorilor români pe autorul versurilor, motivînd și alegerea lor.

"În anul 1892 poetul a trăit ca institutor la școala sîrbă în Turnu Severin, unde a și scris cîteva poezii. În cele două volume de versuri am găsit trei⁵ bucăți datate chiar Turnu-Severin. Am tradus

- 1 Vezi G. Minăilă, I. C. Chițimia, Lucia Djambo-Diaconită, Gheorghe Barbă, V. Soptoreanu, E. Vrabie, Славянская поэзия в былинном жанре, Rsl, XII, 1965, p. 266.
- 2 Problema este tratată în studiul V. Frâncu, Momente din activitatea de prezentare și de traducere a folclorului sîrbocroat în România, în Actele simpozionului dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare, Pancevo, 28.IX-1.X.1972, p. 239.
- 3 Traian Ionescu Nișcov semnaleză în Překlady ze slovanských literatur do rumunštiny, "Slavia", 1939, nr. 2-3, p. 346, o singură tălmăcire, eludînd-o pe cea de a doua, în singurătate.
- 4 Jovan Skerlić, Istoriја nove srpske književnosti, Belgrad, 1967, p. 397.
- 5 Celor două poezii tălmăcite li se alătură încă două: Z (Zorki, dru-goj ženi svojoj) (Zorkai, cea de a două soție a sa) și Kleon (Kleon i njegov učenik) (Kleon și discipolul său), scrise și datate, de asemenea, la Turnu Severin. În afara celor de mai sus, poetul a mai colaborat în perioada șederii la Turnu Severin, fără a specifica acest lucru la datare, o poezie fără titlu, februarie 1892, Babakaj, iunie 1892, Zapuštenj istočnik (Izvorul părăsit), iunie 1892. Vezi Vojislav Ilie, Sabrana dela, Belgrad, 1961, p. 601-613.

două din aceste poezii scrise pe pământul nostru, dintre care una e o foarte cunoscută elegie"¹.

Elegia la ruinele turnului lui Sever (Elegija na razvalinama kule Severove), datată Turnu Severin, 28 ianuarie 1892, este, evident, inspirată de vestigiile feudale ale oraşului în care poetul sîrb a poposit pentru un timp. În literatura sîrbă, elegia inspirată de "turnul lui Sever" se identifică cu începuturile simbolismului².

Transpunerea lui Petre Cancel este frumoasă, plină de curiozitate, păstrînd versul de cincisprezece silabe, dar neredînd rima originală.

Confruntarea celor treizeci şi şase se stihuri cu originalul relevă o bună cunoaştere a limbii sîrbocroate, o superioară comprehensiune a dificilei misiuni asumate, abordînd-o nu ca pe o transpunere literală dintr-o limbă într-alta, ci ca pe o redare a valenţelor estetice şi emoţionale ale creaţiei artistice. De aceea, traducerea lui Petre Cancel sînt libere, manieră ce îi permite adăugarea sau suprimarea anumitor cuvinte, fără alterarea conţinutului. Majoritatea versurilor sînt excelent traduse.

De pildă versul 14:

I sve je propalo redom: zavičaj	La rînd căzură toate: țară,
ljubav i druzi,	iubire, prietenie,
Pa i toplina želja, i vera pa	Si văpaia dorinței, ca și
i nad;	vis;

sau versul 20:

Da s gordih bedema gradskih	Ca de pe trufage ziduri grămezi
varvarske gomile briše	barbare s-alunge,
Ja sanjam beskrajno mračan	Visez nemărginitul sumbru
al'ipak dragi san	dar veşnic dragu-mi vis.

Versurile 33 şi 34 sînt eronat traduse: A dole Dunavo bruji i gusti šumore luži - Pe Dunăre însă'n jos şoptesc îndesitele sălci în loc de Si Dunărea jos se învîlbură, iar luncile dese şoptesc şi I smeh, i pesma grmi, i život treperi redat prin Tufisul ne rîde plăcut, viaţa dă tineri flori în loc de Si rîsei, iar poezia tună, păstrînd excelentul final viaţa dă tineri flori.

Chiar dacă vom mai descoperi neînsemnate erori de traducere (vrez - spic, prastar - vechi, tuga - durere), tălmăcirea lui Petre

1 Vojislav Ilić, Elegie la ruinele turnului lui Sever în "Convorbiri literare", 1914, nr.9, p.852-853.

2 Milorad Pavić, Vojislav Ilić, studiu introductiv la: Vojislav Ilić, Sabrana dela, Belgrad, 1961, p.159-163.

Cancel rămîne foarte bună. Menținerea în text a turcismului comun limbii sîrbocroate și românei, culă, sinonim cu turn, este, însă, o nepotrivire. Dacă în limba sîrbocroată termenul și-a cîștigat dreptul la întrebuintare curentă, menținîndu-se și în limba contemporană¹, în limba română el este un arhaism, ieșit parțial din uz².

Versionea românească analizată relevă dificultățile unei astfel de întreprinderi, ivite în redarea unor categorii morfologice pentru care limba noastră nu are echivalente exacte. Astfel, anumite adjective posesive, descriptive, categorii bine reprezentată în limba sîrbocroată se traduc cu destulă greutate: Putniče s obala cvetnih biserne Ipokrene, redat excelent prin Călător ce vie din țara inflo-ritei Hippocrene, unde forma românească diferă întrucîtva de original: Călătorule de pe malurile înflorite ale perlei Hippocrene.

Cea de a doua tălmăcire, In singurătate (U osami)³, datată Turnu Severin, 12 ianuarie 1892, nu rămîne cu nimic în urma primei. Traducătorul redă cei doisprezece alexandrini, folosind același metru, fără a păstra rima.

Versionea românească a poeziei este foarte bună, pe alocuri excelentă, cu erori conținute de versul 8, unde este defectuos folosit verbul românesc, evident o licență:

Ruku diže i svetove blagosilja. Mîini ridică și universul bla-
goslove.

Versul 11, singurul alterat, Duh ga čuje u šumoru tavne noći - Suflul ce se simte în murmurul nopții, în loc de: Spiritul îl aude în murmurul nopții întunecate, este la urma urmelor o eroare estetică tolerabilă.

x

x x

În 1914, în timpul studiilor sale, Petre Cancel știa bine limba sîrbocroată, fapt peremptoriu, probat de cele două traduceri. Cunoștea, de asemenea, literatura sîrbă, pe care o prezintă în paginile prestigioaselor "Convorbiri literare". Cunoșcătorul limbii sîrbocroate, Petre Cancel, este dublat de un real talent poetic, versurile rîind transpuse în limba română de un iubitor al limbajului metaforic. Aceste prime tălmăciri, mai curînd retrădiri ale originalului, le

1 Vezi Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, vol.V, Zagreb, 1898-1903, p.767-768 și Petar Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, vol.II, Zagreb, 1972, p.229.

2 Vezi Dicționarul limbii române moderne, București, 1958, p.204.

3 "Convorbiri literare", 1914, nr.9, p.854.

anticipează pe cele ulterioare¹, selectate dintr-un domeniu predilect, folclorul.

Vojislav Ilić

Elegija na razvalinama kule Severove

Putniče s obala cvetnih biserne Ipokrene!

Pevaj mi pesmu o tuzi,

Pesmu o bolu večnom. Nadežde varahu mene,

Obmanuli me druzi,

Kao bludnice - žene.

Sadašnjost moja je pusta, kô pusta pećina neka,

I u njoj sumorno zvoni moj slabi i prazan glas;

Prošlost je protekla moja kô burna pianinska reka,

A s njome radosti moje kô rajski jedan čas,

Kô zvuk, izgubljen davno. Za sve što beše lepo,

Za otadžbinu, ljubav, i mladog druga svog,

Spokojstvo i dane svoje ja sam žrtvoval slepo,

i sile duna mog.

I sve je propalo redom: zavičaj, ljubav i druzi,

Pa i toplina želja, i vera, pa i nad,

I ja sam ostao samac. O pojte pesmu o tuzi!

Smrtno je moje telo razoren, prazan grad.

S razvale prastarih kula, gde nema života više,

A gde je nekada Sever podigô tvrdi stan,

Da s gordih bedema gradskih varvarske gomile briše,

Ja sanjam beskrajno mračan al'ipak dragi san:

Sanjam o večnom miru. O drevni Severov grade:

I ti si mumija jedna, tela bez duha svog,

Po tebi pavit se širi i gnusna zmijsa se krade,

I gavran šumorno grakôe s kamenog vrha tvog

¹ Vezi V. Frâncu, Momente din activitatea de prezentare și de traducere a folclorului sîrbocroat în România, în Actele simpozionului dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare, Pancevo, 28.IX-1.X.1972, p.234-235; idem, Lectiile de literatură iugoslavă ale profesorului Petre Cănel în "Analele Universității București", seria filologie, anul XXIV (1975), p.101, 103.

Kraj vlažnih zidina tvojih gomile kamenja stoje
 I urna bačena leži... I po kamenju tvom
 Ja stupam umornom nogom, da ime urežem svoje
     Na sarkofagu tom,
 U kome počiva život minulih vekova davno,
     i trijumf života večnog. U majski vedri dan
 Kad vetar leluja vreze il' sumi u vece tavno,
     On zivi leluja pokrov i krepí večni san.
 A dole Dunavo bruji i gusti šumore luzi,
     I smeh, i pesma grmi, i život treperi mlad...
 O pojte sumornu pesmu, o pojte pesmu o tuzi,
     S uzdahom ja je primam, s odjekom prazan grad.

Burn. Severin

26. januara 1892.

vojislav Ilić

U osami

Kad odjekne slavuj-pesma u daljini,
 I zasija bleđi mesec na visini,
 Kad umoren u osami svet počiva,
 Po kamenu tiho struji voda živa,

Tada gospod od palata svojih zračnih
 Tih slazi nad visove gora mračnih,
 I uz pesme anđeoske, pune milja,
 Ruku diže i svetove blagosilja

A čuju li dah božiji milioni,
 Dah što struji po dalekoj vasioni?
 Duh ga čuje u šumoru tavne noći,
 I mislo, što se rađa u samoći.

Burn. Severin

12 januara 1892.

Vojislav Ilić

Elegie la ruinele turnului lui Sever

Călător ce vii din țara'nfloritei Hippocrene,
 Cîntă-mi cîntarea durerii,
 Cîntul eternei trude. Nădejdi scumpe mă-nșelară
 Prietenii m-amăgiră,
 Ca femeile amante.
 Prezentul meu e pustiu ca o peșteră pustie
 In al cărei adînc se-aude vlăguitul meu glas;
 Curs-a trecutul meu ca repede apă de munte,
 Si cu el bucuria mea - un ceas de paradis.
 Ca zvonul stîns din vreme. La tot ce frumos îmi pare,
 Si patriei, iubirei și juneiui amic
 Orbește eu jerfit-am și liniștea-mi și zilele,
 Si viaga inimii
 La rînd căzură toate; țară, iubire, prieteni,
 Si văpaia dorinței, credință ca și vis;
 Iar eu rămas-am singur. Cîntați cîntarea durerii!
 Mort e trupul meu distrus, gol și-n ruină turn.

De pe vechile ruine ale culei, de vieață lipsite,
 Dar unde durat-a Sever puternicu-i palat
 Ca de pe trufașe ziduri grămezi barbare s-alunge,
 Visez nemărginitul sumbru, dar vecinic dragu-mi vis:
 Visez eterna pace. Cetate veche-a lui Sever!
 Si tu ești ca mine mumie, fără de vieață trup.
 Pe tine troscotul se-ntinde și șerpii urîți se ascund,
 Si corbul trist mai țipă de pe al pietrei tale vîrf,
 Alături de unedele-ți ziduri grămezi de piatră stau
 Si urna zace aruncată... Dar p-astă piatră a ta
 Cu pașii trudiți eu merg, ca numele meu să mi-l zgîrii
 Pe sarcofașul acela,
 In care odihnește vieța de mult stînselor vesuri
 Si al vieței eterne triumf. In zi senină de mai
 Cînd vîntul îndoale spice sau murmură tainic seara,
 Ei mișcă un viu lîntoliu și-alintă un vis etern.
 Pe Dunăre însă'n jos șoptesc indesitele sălcii,
 Tufișii ne rîde plăcut, vieța dă tineri flori,
 Cîntați, o, cîntecul sumbru, o, cîntul durerii cîntați,

Eu îl ascult în suspine, ecoul culei pustii.

Trad.: P.Cancel
 "Convorbiri literare", 1914, nr.
 p.852-853

Vojislav Ilić

În singurătate

Oînd cîntec se aude de privighetoare,
 Si luna se arată pată pe'nălțime,
 Oînd doarme în pace omenirea'ntreagă,
 Pe lespede'ncet tresaltă apa vie,
 Atunci Domnul din palate albe iese,
 Incet pe vîrfuri el coboară munții negri
 Si în cîntece de îngeri, mult plăcute,
 Mîini ridică și universul blagoslove.
 Aud oare mulțimile transcendente
 Măsurîarea care șirue'n tot cuprinsul?
 Suflul ce se simte în mormurul nopții
 Si gîndirea ce se naște în tăcere.

Trad.: P.Cancel
 "Convorbiri literare", 1914, nr.9,
 p.854.

Rolul stilistic al pronumelui de reverență
în traduceriile din limba rusă¹

A. Pedestrașu

În timp ce într-o serie de limbi, cum ar fi franceza, germana, rusa ș.a., opoziția dintre adresarea non-reverențială și cea reverențială se exprimă printr-un sistem binar privativ cu un singur termen marcat (de ex.: fr. tu - vous; germ. du - Sie; rus. ty - vy etc.), în limba română sensul politeții se distribuie ternar: tu - dumneata - dumneavoastră. Existența, în limba română, a unui sistem gradual cu trei termeni, în care pronumele personal reprezintă termenul nemarcat, iar pronumele de reverență - termenii marcați, permite nuanțarea politeții: dumneata are sens de politețe atenuată, pe când dumneavoastră reprezintă cel mai înalt grad de respect.

Am arătat într-un studiu anterior că folosirea în traducere a pronumelor de reverență românești este în funcție de o serie de factori obiectivi și subiectivi². Acești factori sînt:

a) factorii obiectivi: 1. gradul de intimitate dintre conlocutori; 2. vîrsta conlocutorilor; 3. poziția socială a participanților la dialog; 4. funcția, rangul, gradul unuia dintre conlocutori sau al amîndurora; 5. tradițiile și obiceiurile poporului care vorbește limba din care și cea în care se face traducerea.

b) factorii subiectivi: 1. gradul de cultură, educație și politețe a locutorului; 2. starea psihică a vorbitorului.

Uneori între cei doi poli ai comunicării intervin relații destul de complexe, datorită cărora are loc un fenomen de interferență dintre doi sau mai mulți factori. În cadrul acestei interferențe se pot distinge trei situații: a) acțiunea a doi factori diferiți se suprapune; b) acțiunea celor doi factori se neutralizează; c) factorul cu acțiune dominantă îl subordonează pe cel care se manifestă într-o măsură mai mică.

Opoziția dintre adresarea familiară, intimă (tu) și cea respectuoasă (dumneavoastră) poate fi numită opoziția reverențial/non-reverențial. În limba română structura binară s-a complicat prin

¹ Articolul de față a fost prezentat, sub formă de comunicare, la Simpozionul național "Coresi" consacrat problemelor traducerii, care și-a desfășurat lucrările la București, între 9-11 ianuarie 1976.

² Vezi: A. Pedestrașu, Exprimarea pronominală a reverenței în traduceriile din rusă, Analele Universității din București, Limbi Slavice, XX, 1971, p.123-132.

introducerea unui al treilea termen, cel al politeții medii (dumneata), fapt care duce la o diferențiere de emfază și dă naștere, astfel, în interiorul termenului marcat, la opoziția reverențial-emfatic/reverențial-non-emfatic³.

Opoziția din cadrul sistemului ternar de exprimare a reverenței în limba română are următoarea structură:

non-reverențial/reverențial-non-emfatic/reverențial-emfatic
(tu) (dumneata) (dumneavoastră)

Trebuie precizat că în prezentul articol folosim o schemă simplificată a pronumelui de politețe, excluzând din sfera cercetării formele oficial-soleme (domnia ta, domnia voastră), cele regionale cu nuanță afectivă (matale, mata), precum și formele afective cu nuanță de familiaritate și intimitate (mătăluță, mătălică, tălică, tale ș.a.).

Dificultatea traducerii în limba română dintr-o limbă în care pronumele personale nu permit gradarea politeții, constă în faptul că sistemul pronominal binar de exprimare a respectului trebuie redat printr-un sistem gradual în care sensul politeții se distribuie ternar. Cu alte cuvinte, problema se reduce la lărgirea opoziției reverențial/non-reverențial și la transformarea acesteia în opoziția reverențial-emfatic/reverențial-non-emfatic.

Posibilitatea pe care o au pronumele de reverență românești de a exprima gradat respectul cuvenit interlocutorului, permite folosirea acestora în scopuri stilistice. De multe ori, utilizarea în traducere a formei de reverență maximă sau a celei de politețe atenuată nuanțează redarea stărilor sufletești și a comportamentului conlocutorilor, accentuează și scoate mai pregnant în evidență un sentiment, o atitudine sau o situație. În asemenea cazuri, opțiunea traducătorului pentru una dintre cele două forme ale pronumelui de reverență (d-ta sau diva), adecvat situației date, are un rol expresiv.

Ne vom opri în continuare asupra principalelor cazuri în care pronumele dumneata și dumneavoastră, folosite pentru redarea pronumelui rusesc вы, cu sens de reverență, contribuie la expresivitatea traducerii realizate și constituie un procedeu stilistic. Vom folosi, în calitate de exemple, fragmente din operele unor scriitori ruși și sovietici, comparându-le cu traducerile apărute în țara noastră.

1. Pronumele de politețe atenuată poate fi folosit în traducere pentru a accentua starea emotivă a vorbitorului.

³ Am adoptat terminologia folosită în: Al.Niculescu, Individualitatea limbii române între limbile romanice, București, 1965, p.41-47.

Se știe că un ostaș se adresează totdeauna superiorilor folosind formula de politețe maximă. Un băiețel orfan, încorporat în timpul războiului ca ostaș într-o unitate militară, se conformează acestei reguli. Într-o discuție cu generalul însă, sub influența emoției puternice care l-a cuprins la amintirea părinților uciși de fasciști, băiatul uită că este soldat și, considerându-l pe general un simplu adult, un "nene", i se adresează pe un ton mai puțin protocolar. În acest exemplu, folosirea formei dumneata contribuie la redarea stării de emoție, indignare, durere și ură față de dușmani, sentimente care tulbură starea de echilibru a locutorului și îl fac să uite cum trebuie să se adreseze un simplu ostaș unui ofițer.

I pozabyvšis', prevra-
ščajas' iz soldata v mal'čugana,
on dobavil:

- Vy-to ich ne znaete,
otkuda vam ich znat'?

Uitind și transformân-
du-se din soldat în copil, adă-
ugă:

- Dumneata nu-i cunoști,
de unde să-i cunoști? (B.P.⁴).

2. Folosirea pronumelui de reverență maximă alături de cel care exprimă politețea atenuată poate mări expresivitatea unei antiteze. În fragmentul de mai jos sînt descriși doi prieteni, al căror grad de politețe diferă. Deși în original ambii folosesc forma reverențioasă vy, traducătorul diferențiază modul lor de adresare, redînd același termen marcat din limba rusă prin cei doi termeni marcați existenți în limba română, cu nuanțe diferite de reverență, și accentuînd astfel gradul de politețe diferit al celor doi eroi. Antiteza devine astfel mai reliefată, mai nuanțată.

Ivan Ivanovič esli
popotčevaet vas tabakom, to...
skažet: "Smeju li prosit', gosu-
dar' moj, ne imeja česti znat'
čina, imeni i otčestva, ob odol-
ženii?" Ivan že Nikiforovič dašet
vam prjamo v ruki rožok svoj i
pribavit tol'ko: "odolžajtes".

Ivan Ivanovici dacă te
cinstește cu tutun... spune:
"Pot îndrăzni, domnul meu, necu-
noscînd rangul, numele și prenu-
mele dumneavoastră, să vă rog
să-mi faceți cinstea?" Ivan
Nikiforovici doar ce-ți dă punga
cu tutun în mîină și adaugă:
"Cinstește-te!"⁵ (N.G.)

4 Lista abrevierilor folosite se găsește la sfîrșitul articolului.
5 Adresarea politicoasă nu presupune folosirea obligatorie a pronu-
melui dumneata sau dumneavoastră, forma verbalului fiind suficientă
pentru ca interlocutorul să-și dea seama dacă este vorba despre
pronumele de politețe medie sau despre cel de politețe maximă (cf.
V. Guțu-Romalo, Remarques sur le système du pronom personnel dans
les langues romanes, în "Recueil d'études romanes" publié à l'occa-
sion du IX-e Congrès International de linguistique romane a Lisbonne
du 31 Mars au 3 Avril 1959", Bucarest, 1959, p.81.

3. Cele două pronume de reverență românești pot fi folosite, în cadrul aceluiași fragment, pentru a accentua schimbarea atitudinii locutorului față de interlocutorul său, pentru a scoate în evidență trecerea vorbitorului de la un ton la altul, de la o stare sufletească la alta.

a) În unele cazuri, folosirea pronumelui de politețe medie, urmat imediat de cel de reverență maximă, reliefează trecerea de la o atitudine mai puțin reverențioasă la una plină de stimă și respect. Acest lucru se poate constata în exemplul pe care-l dăm în continuare, în care pronumele de politețe accentuează trecerea de la iritare și nemulțumire la o atitudine plină de atenție binevoitoare și de respect.

În biroul președintelui comitetului executiv intră neașteptat un necunoscut și îl deranjează pe acesta din treburile sale. Președintele, nemulțumit, i se adresează vizitatorului cu un ton iritat:

- Vam čego, tovarišč? - Ce dorești dumneata, tovarășe?

Cînd află însă că acesta este fiul locotenentului Schmidt, cunoscutul erou de pe crucișătorul Oceaokov, atitudinea președintelui se schimbă.

- Očen' chorošo, čto vy zašli... Prostitute, a kak vaše imja? - Foarte bine că ați trecut pe aici... Vă rog să mă iertați, care e numele dumneavoastră? (I.-P.)

b) În alte cazuri, folosirea aceluiași pronume, în aceeași ordine, subliniază fenomenul invers: trecerea de la o atitudine binevoitoare la una rece și distantă.

În fragmentul care urmează, Ecaterina a II-a discută în parcul palatului imperial cu o tinărară sosită din provincie. Tonul împărătesei este calm, blînd, plin de bunăvoință și de sollicitudine.

Izvinite menja, - skazala ona golosom eščë bolee laskovym, - Scuză-mă, spuse ea cu un esli ja vmešivajus' v vași dela;... glas și mai blînd, - dacă am să iz" jasnite mne, v čëm sostoit vaša mă amestec în treburile dumitale... Spune-mi, în ce constă pros'ba. rugămintea dumitale?

După ce află însă că interlocutoarea sa cere grațierea lui Griniov, pe care împărăteasa îl credea un răzvrătit împotriva tronului, atitudinea Ecaterinei devine glacială; ea începe să vorbească cu un ton oficial, rece și distant.

- Vy prosite za Griněva? - Intervențiți pentru Griniov? - skazala dama s cholodnym vidom. - spuse doamna, cu un aer rece. (A.P.).

4. Folosirea celor două pronume de politețe românești, în cadrul aceluiași dialog, în ordinea dvg. - d-ta, scoate în evidență fie stabilirea între interlocutori a unor relații mai puțin protocoliare, fie înlocuirea atitudinii reverențioase printr-una de indiferență, nepăsare, uneori chiar de dispreț.

a) Primul caz poate fi ilustrat prin fragmentul de mai jos, în care doi necunoscuți, pe măsură ce discută mai mult și se cunosc mai bine, renunță la forma de politețe maximă, adoptând un ton mai puțin oficial.

- Pozvol'te uznat', vy sami iz Pitera ili iz Moskvyy?

- - - - -

- Vot naprasno vy ne kupili.

- Čem že vy žit' bude-
te, Pětr Petrovič?

- Binevoiiți a-mi spune, dumneavoastră sînteți din Petersburg sau din Moscova?

- Păcat că nu l-ai cumpărat dumneasta.

- Și din ce ai să trăiești, dragă Piotr Petrovici? (I.T.).

b) Exemplul care urmează ilustrează cel de-al doilea caz.

Un moșier vizitează grajdurile unui geambaș. Negustorul de cai i se adresează pe un ton reverențios moșierului, acesta fiind, în acel moment, singurul lui client.

- A, nașe vam počtenie. Čaj lošadok ugodno posmotret'?

- Da, prišěl lošadok posmotret'.

- A, respectele mele. Doriți poate să-mi vedeți căluții?

- Da, am venit să-ți văd căluții.

O dată însă cu sosirea unui prinț, atitudinea geambașului se schimbă. Negustorul se precipită spre noul venit și-i face temenele, fără a mai acorda nici o atenție primului cumpărător. Îl expediază destul de neprotocolar pe moșier, deși încă nu încheiase cu el nici o tranzacție, pentru a se putea ocupa de "înălțimea sa" prințul. Înlocuirea formulei dumneavoastră cu pronumele de politețe atenuată dumneasta are, în cazul de față, un dublu rol stilistic; pe de o parte scoate mai pregnant în evidență schimbarea atitudinii geambașului, de la un ton reverențios la nepăsare, indiferență, lipsă de interes, iar pe de altă parte accentuează deosebirea de comportament față de cei doi cumpărători: cu prințul, geambașul vorbește excesiv de politicos, lingușitor, slugarnic, în timp ce față de primul client adoptă o atitudine de indiferență și chiar lipsă de considerație.

- Vaše sijatel'stvo!
milosti prosim!... Požalujte, vojдите...
A s vami, batjuška, - predolžal on,
obraščajas' ko mne, - my v' drugoe vremja
pokončim... Fomka, lavku ego sijatel'stvu.

- Pofțiți, pofțiți,
vă rog, înălțimea voastră
... Pofțiți, vă rog, in-
trați... Ou dumneata, tă-
tuică - urmă el intercin-
du-se către mine, - în-
cheiem tirgul altă dată...
Fomka, o bancă pentru
înălțimea sa. (I.T.).

Exemplele noastre ilustrează faptul că redarea pronumelui vy, cu sens de politețe, prin formele românești da-ia și dyg. are, uneori, valoare stilistică, contribuind la expresivitatea traducerii realizate.

Concluziile noastre sînt valabile nu numai pentru limba ru-
să, ci și pentru traduceri din toate limbile în care opoziția reveren-
țial/non-reverentia se exprimă printr-un sistem pronominal binar.

S I G L E

- A.P. - A.S.Pușkin, Opere alese, vol.II, ed. Cartea Rusă, 1954,
(nuvela Fata căpitanului tradusă de Eusebiu Camilar).
- B.P. - B.Polevoi, Noi, oamenii sovietici, București, 1949 (trad.
de M.Celarian și I.Dumbravă).
- I.-P. - I.Ilf și E.Petrov, Vitelul de aur, ed. Cartea Rusă, 1957
(trad. de I.Flavius și M.Leicand).
- I.T. - I.S.Turgheniev, Povestirile unui vîntoz, ed. a III-a,
București, 1959 (trad. de M.Sadoveanu).
- N.G. - N.V.Gogol, Opere alese în 6 volume, vol.II, București, 1955
(povestirea Cum s-a certat Ivan Ivanoviici cu Ivan Nikiforo-
viici tradusă de Dan Faur și Isabella Dumbravă).

ОТЗВУКИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В РУМЫНСКОЙ

ПЕЧАТИ 1940-1944 гг.¹

Gh. Barbă

Взаимные румыно-русские литературные и культурные связи имеют свою богатую, извилистую и интересную историю, о равных аспектах которой написаны и пишутся книги, этюды, статьи. Рамки данного исследования охватывают период 1940-1944 гг., когда в Румынии господствовала военно-фашистская диктатура и когда создались особенно неблагоприятные для культурной жизни страны условия. По этой причине, видимо, исследователи румыно-русских литературных отношений обходили обычно этот период. Это весьма трудный и сложный момент в истории Румынии. В течение двух лет (1939-1940 гг.) прекращает свое существование большое число органов демократической печати, упраздняются ряд авторитетных литературных журналов. В 1939 году прекращает свой выпуск журнал "Adevărul literar și artistic" ("Литературная и художественная правда"), орган, который, можно сказать, внес самый существенный вклад в распространение и в популяризацию русской и советской литературы в межвоенный период в нашей стране. В 1940 году приостанавливает свое издание также журналы как "Viața românească" ("Румынская жизнь"), "Însemnări literare" ("Краткие записки"), "Cucerit clar" ("Ясное сознание") Николая Йорги, "Azi" ("Сегодня") Вахари Станку, "Pașea" ("Пасха") Н.Д.Коча и И.Виня, "Arhiva-Iași" ("Архив-Ясон"), "Cînd românească" ("Румынская

I Неполные данные на эту тему содержатся в нашей статье Prezența literaturii rusești în România în perioada 1940-1944, в сборнике Raporturi literare româno-ruse, TUV, 1976, pp. 330-353.

мнсль") и многие другие, не говоря уже о множестве легальных публикаций левого направления, которые были закрыты еще до 1938 года.

В этот период под особо строгим запретом находятся произведения русской и советской литературы. Но вопреки невероятно трудным условиям для проявления живой творческой мысли, естественное духовное развитие румынского общества не могло быть приостановлено. На страницы печати того сурового времени продолжают проникать и публиковаться — разумеется, в меньшем количестве, чем раньше — стихи, очерки, рассказы, отрывки из творчества русских и советских авторов, издаются отдельные известные произведения русской литературы.

к

На страницах журналов и газет тех лет постоянно переводятся произведения А.С.Пушкина и широко комментируется жизнь и творческий путь русского поэта. В 1940—1941 гг. появляются, в румынском переводе, ряд стихотворений, одавок и поэм А.С.Пушкина, выходит новое издание романа Капитанская дочка ("Editura Librăriei "Colos", București, 1940). В том же 1940 году, Микай Георге Бужор, известный деятель румынского коммунистического движения, издает книгу о Пушкине (119 стр.), в содержание которой входили биография поэта (по Вересову) и следующие главы: Внимание Пушкина на румынскую литературу, Пушкин в Бессарабии, Талант книги Пушкина, Художник, гражданин, гениальный. Опубликование этой книги, как утверждается в ее предисловии, несомненно встретило немало препятствий: „К празднованию столетия со дня смерти великого поэта были подготовлены и предназначены выйти тогда в свет нижеизложенные строки, которые вынуждены были, по особым причинам, ждать по сей

день"¹. Включая имя Пушкина "во всемирную историю выдающихся людей и гениальных творцов..., наряду с великими гениями человечества: Гомером, Данте, Расином, Шекспиром, Гёте", М.Г.Бужор особенно выделяет в творчестве русского поэта дух непокорности, гражданственности, подчеркивая, что "Пушкин является политическим поэтом, борцом, выступающим против деспотических сил старой России", что "все его творения проникнуты тем же горячим стремлением к свободолюбию, той же симпатией к человеку, ко всем людям, и той же ненавистью к угнетателям, ко всем угнетателям"².

Выявление общественно-свободолюбивых мотивов является одной из характернейших черт посвященных Пушкину румынских статей и очерков межвоенного периода. Подчеркнутый интерес к Пушкину в Румынии объясняется в то же время своеобразными взаимосвязями между поэтическим творчеством русского барда, с одной стороны, румынским фольклором и литературой - с другой. Именно этому аспекту посвящаются статьи в журналах "Препоем"³ (дается румынский перевод стихотворения Славя), "Преocupări literare"⁴, "Revista fundațiilor regale"⁵, где помещаются в подстрочном переводе фрагмент из поэмы Цыганы (легенда об Овидии) и стихотворение К Овидию.

- 1 M.Gh.Bujor și Vereseaev, Puskin (Viața lui Puskin. Influența lui Puskin asupra literaturii române. Puskin în Basarabia. Tiraajul cărților lui Puskin. Artist, cetățean, prigonit), Cugetarea, București, 1940, p.7.
- 2 Там же, стр.93.
- 3 Ovidiu Rîureanu, A.S.Puskin (1799-1837), "Препоем", Anul I, nr.9, martie 1940, p.8.
- 4 Eufrosina Dvoicenco, L'influence de la littérature russe sur la littérature roumaine moderne, "Преocupări literare", Anul V, Nr.1, ianuarie 1940, pp.33-36; Eufrosina Dvoicenco, Scritori basarabeni de la "Dacia literară", "Преocupări literare", Anul V, nr.3, martie 1940, pp.141-144.
- 5 Eufrosina Dvoicenco și I.G.Dimitriu, Puskin și Ovidiu, "Revista fundațiilor regale", Anul VIII, nr.1, 1 ianuarie 1941, pp.186-195.

вов, тем у обоих поэтов, что и Байрон и Пушкин обращаются к народному творчеству, к национальным истокам поэзии. "Их слова вылиты как-будто из металла и мрамора - подчеркивается в статье. Их жизнь полна великими идеями жизни и мира, страстными чувствами, трагической участью - пример торжества человека и его духа. Их творчество вдохновило великих мировых композиторов"¹.

X

Не раз в печати появлялись смелые и ценные высказывания в пользу культурного сближения между румынским и русским народами. Проникновение в литературу - так озаглавлена статья, появившаяся 23 августа 1941 года в журнале "Универсул литерар". В ней говорится следующее: "Литература, отражая частично приметы эпохи, помогла бы внести некоторые проблемы в нынешний пейзаж... Это явление нас интересует, поскольку оно соотносится с нашей литературой. Безусловно, некоторые наши писатели... изменили влияние великих русских писателей... Это вполне объяснимо, особенно когда речь идет о двух соседних народах. Даже французская литература, после того, как споспешествовала рождению русской литературы, она подвергалась влиянию произведений таких писателей как Гоголь, Тургенев, Толстой, Достоевский и т.д. Не плохо было бы нам проникнуть поглубже в тайны прошлого. Мы найдем, во без удивления, русских монахов Нестора и Даниила, создавших в монастырях летописи, подобно начинателям нашей литературы". В статье высказывается мнение, согласно которому "патристическое чувство было доминирующей нотой на первом этапе развития русской литературы и без этого

1 Elena Eftimiu, Byron și Pușkin, "Timpul", Anul VIII, Nr.2562, 29 iunie 1944, p.2.

В журнале "Курентул литерар" (19 апреля 1941 г.) обращается внимание на художественно-поэтическую образность пушкинских стихотворений и высказывается неодобрительное отношение к подстрочным переводам, которые снижают ценность произведений поэта. Большая часть маленьких лирических стихотворений Пушкина - говорится в журнале - "проникла... в русский музыкальный фольклор" благодаря естественной простоте лексики, певучести ритма и мелодичности пушкинской рифмы¹. Для иллюстрации приводятся переводы стихотворений Анчар, Черная шаль, Ты и Вы, фрагмента из поэмы Бахчисарайский фонтан и др., которые, по сравнению с другими переводами того периода из поэзии Пушкина, являются весьма удачными и более близкими к художественной структуре стиха русского поэта.

Статьи о Пушкине встречаем также в журнале "Универсул литерар" (30 июня 1943 г.), в широко известной румынской газете "Тимпуд" (29 июня 1944 г.), где, между прочим, отмечается, что в своем творчестве "Пушкин поднимается над политическим недовольством, достигая тем самым уровня общечеловеческих проблем"², что Пушкиным "начинается великая русская и всемирная русская литература", что русского поэта "вдохновили Шекспир и Байрон, устное народное творчество открыло перед ним свою тайну, а история Карамзина предоставила ему материал для исторических произведений", что "Байрон и Пушкин принадлежат к тем гениальным писателям, крупным историческим натурам, которые, работая для настоящего, приготавливали будущее". В статье выявляются много сходных элементов, моги-

1 Mihai Zarandu, Lirica mărunță a lui Pușkin, "Curentul literar", Anul III, nr.107, 19 aprilie 1941, p.12.

2 Dan Brătescu, Viata lui Pușkin, "Universul literar", Anul III, nr.18, 10 iunie 1943, p.3.

прокладывания пути, не были бы возможны ни Толстой, ни Достоевский. Автор данной статьи признает громадную роль русской литературы в подготовке революции, подчеркивая, что "нигилизм интеллигенции, привитый на крепостном бесправии крестьян, сотворил целую литературу, которая подорвала... царский строй"¹.

Самый живой интерес к русскому и советскому литературному процессу - исходя, конечно, из конкретных исторических условий соответствующего момента - проявляет в данный период румынская газета "Тимпул"².

"Тимпул" - одна из старейших и наиболее известных в прошлом в Румынии газет. Она печатается в Бухаресте с 15 марта 1876 года по 17 марта 1884 года, с 13 ноября 1889 года по 14 декабря 1900 года, с 1919 года по 1922 года, как официальный орган Консервативной партии. С 1922 года "Тимпул" выступает как один из "независимых" румынских печатных органов. Важно отметить, что в последней четверти прошлого столетия на страницах этой газеты печатаются также крупные румынские классики, как Михаил Эминеску, Ион Лука Караджале, Ион Славич и другие³. Имена выдающихся представителей румынской литературы способствовали, несомненно, росту известности и престижа этого румынского печатного органа. В межвоенный период газета "Тимпул" выражает, как правило, официальную позицию правящих кругов Румынии по отношению к политике и к вопро-

1 I. Valerian, O incursiune în literatură, "Universul literar", Anul L, nr. 35, 23 august 1941, p. 1.

2 Некоторые интересующие нас сведения на газеты "Тимпул" были любезно предоставлены нам выпускником факультета румынского языка и литературы Иоана Соаре.

3 Dicționar enciclopedic român, vol. IV, Editura politică, București, 1966, p. 664.

сам общественной жизни. Но пользуясь немалым авторитетом, влиянием и будучи в прошлом связанной с богатыми культурными традициями, газета "Тимпул" сохраняла - в период между двумя мировыми войнами - определенную независимость в трактовке основных проблем культуры и в отношении к подлинным национальным и мировым духовным ценностям, проявляя относительную объективность в оценке признанных явлений литературы и искусства. И самое интересное заключается в том, что "Тимпул" сохраняет, в некоторой степени, определенную независимость, объективность и ограниченную свободу в оценке вопросов культурной и литературной жизни и в период военно-фашистской диктатуры Антонеску, самые трудные годы в истории нашей страны. Это особое положение газеты "Тимпул" было использовано демократически и патристически настроенными писателями, критиками, переводчиками, румынскими культурными деятелями вообще, которые печатали на/полосах этой публикации статьи, заметки, рецензии и разные комментарии об иностранных писателях и переводы из произведений иностранной литературы, включая литературу славянских народов, в особенности русскую классическую литературу и даже фрагменты из советской литературы. Так объясняется, что среди сотрудников газеты того периода были и литераторы левого направления, а среди них и коммунисты (Мирон Раду Параскивеску, Штефан Ролл и др.)^I. Переводы из иностранной прогрессивной литературы, и в особенности из русских и советских писателей, правдивые и доброжела-

I М.Р.Параскивеску возглавлял литературно-художественную рубрику "Попасурь" (Привелы), Штефан Ролл руководил секретариатом газеты. О сотрудниках "Тимпул" того периода, о редакционной атмосфере этой газеты, о том как удавалось обходить цензурные препоны военно-фашистской диктатуры подробно описывается в недавно вышедшей автобиографической книге известного румынского писателя Марин Преда, Viata sa o pragă (Жизнь как добыча), Editura Albatros, Bucureşti, 1977, pp.257-300.

тельные комментарии этой литературы, представляли одну из очень ограниченных возможностей, в условиях того времени, проявления нормально-здоровой атмосферы культуры и подлинной национальной духовной жизни, продолжавшейся тогда в нашей стране, несмотря на все препятствия. Это, в конце концов, было одной из форм выражения общественно-политических отношений в конкретных исторических условиях той суровой эпохи.

В исследуемый нами период, многие русские писатели - от Пушкина до нашего времени - комментируются или фрагментарно переводятся на полосах газеты "Тимпул". Большинство заметок, статей и очерков о русской и советской литературе принадлежит Елене Ефтимю (преподаватель славистики в Бухарестском университете), сестра известного румынского писателя Виктора Ефтимю.

26 марта 1944 года, в газете "Тимпул" Елена Ефтимю публикует статью Лермонтов и Эминеску, в которой анализирует, в сравнительном плане, смысл поэтического творчества этих двух поэтов в развитии национальных литератур обоих народов. Автор статьи находит в их поэзии "много общих черт"; Лермонтов и Эминеску являются, по его мнению, "подлинными представителями европейского романтизма в их странах..., романтизма, понятого ими в оригинальной манере и перемещенного на почву их стран, и на котором они оставили печать своей личности. И тот и другой проектируют не небосклоне их стран европейские лучи света", но в то же время их произведения питаются легендами, песнями, богатством народного творчества^I.

Знаменитые фрагменты классической русской прозы, в румынском переводе, мелькают на страницах "Тимпул" тех лет. 3 октября

^I Elena Eftimiu, Paralele - Lermontov si Eminescu, "Timpu", VIII, 2470, 26 martie 1944, p.2.

1943 года в газете появляется чудесный отрывок из повести Страшная месть из цикла Вечера на хуторе близ Диканьки: "Чуден Днепр при тихой погоде, когда вольно и плавно мчит сквозь леса и горы полные воды свои. Ни зашелхнет; ни прогремит..."¹. В том же году в Бухарестском национальном театре шла с успехом комедия Гоголя Ревизор, поставленная на сцену румынским режиссером Ионом Шагианином. По этому поводу, Дем.Теодореску публикует в газете "Тимпуд" восторженную хронику о данном спектакле, подробно анализируя мастерство Гоголя драматурга и писателя. Автор хроники пишет о специфике гоголевской "драматической сатиры", в которой отсутствует нравоучение автора, его вмешательство в разворачивание сюжета. Тонким писательским искусством Гоголь умеет - пишет Дем.Теодореску - создавать комедию из самой банальной действительности. Ревизор находит "езде самое широкое и восторженное восприятие"².

Отзвуки ценностей русской литературы проникают в румынскую культурную жизнь тех лет разными путями, не только переводами и комментариями на страницах периодических изданий и газет. Ныне практически невозможно обнаружить и зарегистрировать все разнообразные формы восприятия русской литературы в нашей стране того периода. Необходимо отметить, например, фундаментальный труд Джордже Кэлинеску, Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent (București, 1941), в котором имеются многочисленные ссылки на связи румынской литературы с русской литературой и с другими литературами мира. Один из номеров газеты "Тимпуд" целиком посвящается появившейся Истории румынской литературы от истоков до наших дней, но цензура запрещает его. Взволнованный Кэлинеску, по его просьбе, получает от редакции набор этих необ-

¹ N.V.Gogol, Niprul, "Timpul", VII, nr.2298, 3 octombrie 1943, p.2.

² Dem.Teodorescu, Teatrul Național - "Revizorul" de N.Gogol (Cronica dramatică), "Timpul", VII; 2303, 8 oct.1943, p.2.

неродованных тогда страниц¹.

Иногда литературный замысел определенного русского классика служит исходным моментом в процессе литературно-художественного творчества румынского писателя. Ион Пас (1895-1974), писатель и переводчик², старый участник румынского рабочего движения, печатает в 1943 году книгу Simple întâmplări (Обычные происшествия), предисловием которой служит отрывок из Н.В.Гоголя.

В первой половине 1944 года в газете "Тимпул" помещаются три поэмы в прозе И.С.Тургенева из его последнего цикла Senilia: Христос³, Собака (в переводе Елены Ефтимю)⁴, Конец света⁵. По случаю шестидесятилетия со дня смерти И.С.Тургенева, Елена Ефтимю посвящает русскому писателю обширную статью, в которой приводит ряд основных биографических данных, говорит о его роли в распространении русской литературы на Западе, анализирует некоторые его произведения, определяет литературную и общественную концепцию русского писателя. Характеризуя типологию тургеневских романов,

1 Marin Preda, Viața sa o pradă, Editura Albetros, București, 1977, p.292.

2 В 20-ые гг. выступал как переводчик и пропагандист русской и советской литературы; сочинений М.Горького; в 1923 году он опубликовал Сказки об Италии, в 1924 г. - роман Мать, переведенный совместно с женой Сариной Касов-Пас, которая в том же году опубликовала свой перевод В людях. В 1936 г. Пас издавал сборник рассказов Горького со своим предисловием. В 1928 г. перевел Цемент Ф.В.Гладкова и совместно с женой Анна Каренину Л.Н.Толстого, а в 1943 году выходит румынский перевод романа Преступление и наказание Ф.М.Достоевского.

3 I.S.Turgheniev, Hristos, "Timpul", VIII, 2388, 4 ianuarie 1944, p.2

4 I.S.Turgheniev, Ciinele, "Timpul", VIII, 2436, 21 febr.1944, p.2.

5 I.S.Turgheniev, Sfârșitul lumii, "Timpul", VIII, 2594, 31 iulie 1944, p.2.

автор утверждает, что "самое замечательное в его творчестве - это трагические по своей правдивости и простоте любовные истории", и что "стоящая в основе всех его произведений идея заключается в том, чтобы знать, что именно необходимо делать"¹.

Нетрудно заметить, что авторы статей умело использовали, в тех неблагоприятных условиях, литературные темы и как способ идейного влияния на общественное мнение. В рамках одной газетной статьи, например, говорилось одновременно и об Иване Мештровиче (хорватском скульпторе начала XX-го века) и о Тарасе Шевченко, украинском национальном барде XIX-го века. Главное заключалось в том, чтобы довести до читателя мысль, что "украинец Шевченко выразил думы и желания всех закабаленных рабов, всю глубину народного творчества, пробудил в своем народе национальное и патристическое самосознание, боль и грусть народа, любовь к свободе и человечности"².

Нередко в те годы в газете "Тимпуд" страстно пропагандировалась идея сближения с народами и культурами славянских стран, подчеркивался вклад славян в сокровищницу мировой науки, культуры, искусства и литературы. 19 февраля 1944 года появляется редакционная статья, озаглавленная Славянская литература, где выдвигается вопрос о месте всей славянской литературы, которая "внесла в сокровищницу мировой литературы ценные произведения". В статье говорится, что "из западных течений и из славянской самобытности и ее очарования родилась оригинальная литература", что "Англия, Франция, Италия и в особенности Германия всегда проявляли самый

1 Elena Eftimiu, Un rus occidental - Ivan Turgheniev, "Timpul", VII, 2269, 4 septembrie 1943, p.2.

2 Elena Eftimiu, Ivan Mestrovici si Taras Sevcenco, "Timpul", VIII, 2400, 16 ianuarie 1944, p.2.

живой интерес к науке, искусству и литературе славян", что "мы живем и спокон веков окруженные славянами, в нашем языке много славянских элементов, между нами есть сходство и общие взаимствования" и поэтому "необходимо проявлять больше интереса ко всему, что создал их дух"¹. И надо сказать, что эти утверждения не являлись формальной газетной декларацией. Сотрудники этой публикации делали все зависящее от них, чтобы восполнить указанные выше пробелы. Кроме статей о русской литературе и переводов из произведений русских и советских писателей (по объему и числу статей и переводов русская литература занимала первое место на страницах "Тимпул" среди остальных славянских литератур), в анализируемый нами период были переведены и опубликованы в полосах газеты 40 текстов (рассказов и фрагментов прозы) из произведений писателей соседних славянских народов: 20 заглавий принадлежат болгарской литературе, 7 - чешской, 4 - словацкой, 2 - польской, 3 - сербской, 1 - хорватской, 3 - словенской.

В годы, когда Польша подвергается нестерпимому нацистскому гнету, в бухарестских издательствах выходят известные романы польской литературы: Паника приходит с востока (1940) Богуслава Кучинского (с предисловием румынского классика Ляло Ребрику)², Огнем и мечом (1940), Позол (1941), Пан Володывоцкий (1942) Семя Поданащих (1942) Генрика Сенкевича, Мужики (1942) Владислава Станислава Реймонта. Являясь значительным культурным фактом данного периода, издание этих произведений представляло в то же время конкретным проявлением подлинной человеческой солидарности румын-

1 Literatura slavă, "Timpul", VIII, 2434, 19 februarie 1944, p.2.

2 Kuczynski Boguslaw, Panica vine din vâzduh, Edit. Cultura Românească, București, 1940.

ского общества к польскому народу. В предисловии к книге Евросиньи Двойченко В Польше на грани жизни и смерти, известный румынский ученый Николае Йорге писал в 1940 году о своем глубоком волнении "перед такими большими человеческими страданиями", перед "страшным несчастьем Польши", выражая "свои неизменные чувства симпатии к польскому народу, павшему жертвой от ракового удара навне и навнутри"¹.

На страницах газеты "Тимпул" была опубликована содержательная статья о Театре Островского, принадлежащая перу той же Елены Ефтимии, которая рассматривает разнообразную типологию и проблематику пьес "отца русского национального театра", основываясь в своем анализе на знаменитых статьях Добролюбова Темное царство и Луч света в темном царстве. В статье утверждается, что театр русского драматурга "нельзя разделить на драмы и комедия", так как "драматические конфликты сочетаются с комическими персонажами, а комическое у Островского выражается в сатирической издевке над деспотизмом, упрямством, веровством..."².

В том же духе, т.е. основываясь на очерке Добролюбова Что такое обломовщина?, Елена Ефтимии анализирует роман Гончарова Обломов, озаглавив свою статью Штольц и Обломов и называя эти два противоположные типа "всегдашним намопом Штольцом и вчерашним русским - Обломовым"³.

Сотрудники газеты "Тимпул" умело использовали любой случай, чтобы и в те сложные времена продолжить ценные культурные традиции этой публикации. Необходимо также отметить и тот факт, что

1 N.Gorga, Prefața la E.D., În Polonia între viață și moarte, Vălenii de munte, 1940, p.3.

2 Elena Eftimiu, Teatrul lui A.N.Ostrovski, "Timpul", VIII, 2411, 27 ianuarie 1944, p.2.

3 Elena Eftimiu, Stoltz și Oblomov, "Timpul", VII, 2309, 14 octombrie 1943, p.2.

по своему профилю это не был литературно-художественный периодический журнал, а ежедневная общественно-информационная массовая многотиражная газета. На второй странице существовала почти постоянная литературно-художественная рубрика, где материалы, статьи, переводы из русской литературы не занимали последнее место среди информации о других великих литератур мира.

По случаю семидесятилетия со дня смерти Ф.В.Тютчева, Е.Ефтимку печатает 23 января статью под заглавием Поэт любви, где, наряду с некоторыми данными о жизни русского поэта, делается попытка выявить характерные свойства его поэтического творчества.

"Для Тютчева - утверждается в статье - любовь это ключ жизни, это яркий и чистый огонь, согревающий золотой возраст человека тогда, когда дорогой взгляд или обещающая улыбка также необходимы как небо, как дыхание, как пища". Согласно Тютчеву, "природа живет, деревья поют, воздух дышит, лунный свет и ночь безмолвны, лучи солнца способствуют всемирной гармонии", что "в природе - любовь, свобода и упование" и что "в ней находятся зло, загадочность, бездна и смерть", что Тютчев "счастливы, когда видят первые листья, шум летней грозы, загадочную прелесть зимних вечеров, глубину ночи и необъятность моря", что "его стихи имеют что-то магическое...".¹

х

В изучаемый нами период в Бухаресте выходят два романа Ф.М.Достоевского: Игрок (1940)² и Преступления и наказание (1943)³, последний в переводе румынского писателя Ион Пас. Русскому романисту посвящаются ряд статей: Расколников - герой нового времени,⁴

1 Elena Eftimiu, Poetul iubirii, "Timpul", VIII, 2407, 23 ianuarie 1944, p.2.

2 F.M.Dostolevski, Jucătorii, Ed. Tucu I.Eşanu, Bucureşti, 1940.

3 F.M.Dostolevski, Crimă şi pedeapsă, Editura "Cugetarea Dalafraş", Bucureşti, 1943.

4 Nicolae Rogu, Rascolnicov - erou al lumii moderne, "Universul

Достоевский и Библия¹ и многие другие. В мае 1941 году в журналах "Универсул литерар" ("Литературный мир") и "Курентул литерар" ("Литературное течение") извещалось о скором появлении румынской книги о Жизни Достоевского, подготовленной неким Мирча Тирмунг (Серджи Лудеску). Рекламируя эту книгу, пресса отмечала, что она "внесет... серьезный вклад, среди созданных до сих пор исследований", в то, что известно у нас о русском писателе², что эта работа будет хорошо принята "не только широкой читающей публикой, но и получит высокую оценку со стороны требовательных и тонких ценителей"³. По нашим сведениям, эта широко рекламированная в прессе книга никогда не была опубликована.

Наибольшее место на страницах газет и журналов изучаемого нами периода занимает статьи, посвященные личности и творчеству Ф.М.Достоевского и Льва Толстого. Так, 15 января 1940 года газета "Тимпул" предлагает вниманию читателей, под заглавием Детство Достоевского, обширные выдержки из исследования французского писателя Анри Труайя, одного "из самых постоянных исследователей литературы и жизни Достоевского". Повествуется о детских и школьных годах будущего русского писателя и о периоде создания романа Бедные люди⁴.

Осенью (13 октября) того же года, Валентин Ан.Джорджеску выступает в Бухаресте с докладом на тему Война зла у Достоевского подробное изложение которого печатается 19 октября в газете

- 1 Vladimir Dogaru, Dostoevski si Biblia, "Universul literar", Anul I, nr.2, 4 ianuarie 1941, p.3.
- 2 Viata lui Dostoevski, "Universul literar", Anul I, nr.19, 3 mai 1941, p.5.
- 3 Viata lui Dostoevski, "Curentul literar", Anul III, nr.110, 10 mai 1941, p.9.
- 4 Copilăria lui Dostoevski, "Timpul", IV, 970, 15 ianuarie 1940, p.2.

"Тимпул". Автор данного выступления утверждает, что "проблема зла является самым трагическим и самым интересным аспектом в мышлении Достоевского", что "зло существует в сотворенном человеке", что "без свободы выбора между добром и злом человек теряет всякую нравственную ценность". В статье, между прочим, определяется, "что концепция Достоевского, будучи не всегда христианским православием, проникнута христианским мистицизмом, особенно евангельского характера", что русский писатель "решает вопрос зла в моральном плане; зло не является ни сутью, ни подлинным принципом добра, ни отрицанием материи (вещественности); зло есть воля, есть утверждение, есть существование". В заключении автор доклада говорит, что "применяя в индивидуальном и общественном планах эту диалектику, Достоевский, чья способность предвидеть последующую эволюцию человеческой судьбы всем известна, не будучи жизненным гидом или педагогом спасения, дал нам возмущающее видение нашей участи, образ которой мы можем сегодня диалектически объяснить при помощи его мышления, чтобы уловить ее смысл, какой-нибудь акцент и даже, быть может, какое-нибудь направление"¹.

В 1941 году исполнилось 60 лет со дня смерти Ф.М.Достоевского. По этому случаю, писатель Петру Манолу написал оригинальный и эмоциональный очерк, озаглавленный Могиле Федора Михайловича Достоевского исполнилось шестьдесят лет. Очерк написан в форме прямого обращения автора к Ф.М.Достоевскому, как личное письмо, адресованное знаменитому русскому классику. В этой интимной манере излагаются заслуги Достоевского, создателя гениальных художественных творений, перед потомками, перед всем миром, перед веч-

¹ Problema răului la Dostoievski, "Timpul", IV, nr.1246, 19 octombrie 1940. n.2.

ностью. Этот русский писатель - пишет Петру Манолиу - относится к тем, кто дарует людям, человечеству "радость надежды, боль, чтобы понять больше, чем надо и дозволено хрупкой человеческой натуре" и что ум Достоевского "проникает до пределов человека", что он сам является "плодом... той России, что граничит с Богом и чертом" и которых русский писатель не боялся ("ни одного, ни другого"), потому что "был человеком"¹.

И, наконец, о Достоевском появилась еще одна статья в данный период в газете "Тимпул". Эта статья, озаглавленная Перачитываемая Достоевского и напечатанная 11 августа 1944 года, принадлежит перу Елены Ефтимии, которая в очень выразительных формулировках преподносит свои пронизательные наблюдения о прозе русского классика. "Достоевский - говорится в статье - является, несомненно, самым интересным и сложным всемирным романистом... Его идеи..., любовь к человеку, индивидуальное сопротивление, отрицание материи, проповедь примирения, братская любовь в духе христианства и православия, все пронизанные глубоким философским pessimismom, мы находим во всех его романах... Достоевский рассматривает все человеческие проблемы в перспективе вечности... Человеческую душу, со всеми роковыми противоречиями и трагическими судьбами мы находим в его романах, в которых нигде нет места для смеха"².

Само собой разумеется, что в комментариях тех времен встречаются иногда неудачные формулировки, не очень точные оценки или, просто, неглубокие и неинтересные изложения. В цитированной, например, выше статье мы находим такого рода замечание автора:

- 1 Petru Manoliu, Mormintul lui Feodor Mihailovici Dostoiievski a implinit saizeci de ani, "Timpul", V, nr.1391, 23 martie 1941, p.2.
- 2 Elena Eftimiu, Recitind pe Dostoiievski, "Timpul", VIII, nr.2607, 11 august 1944, p.2;

"В отличие от Толстого, Гёте и Тургенева, которые насбражали больше женские персонажи, Достоевский предпочитает мужские"¹. Но мы не задаем себе целью заниматься собиранием ошибочных выражений или не вполне удачных стилистических формулировок. В настоящей работе мы ставим перед собой цель собрать по крупице все то светлое, положительное, что было сделано в прошлом в интересующей нас области.

В связи с тридцатилетием со дня смерти Льва Толстого, Бухарестский театр имени И.Л.Кареджале ставит (в 1940-1941 гг.) сцене роман Воскресенье, в инсценировке известного французского драматурга и поэта Анри Феликс Батай (1872-1922). "Безусловно - отмечалось в журнале "Курентул литерар", - что своим моральным и художественным авторитетом Воскресенье на сцене Театра "И.Л.Кареджале" остается одним из самых интересных сценических спектаклей"². В том же журнале, пол года раньше, один из комментаторов писал следующее: "Чем читать новые и плохие книги, лучше перечесть старую. К тому же польза тем больше, что остаешься с глубоким удовлетворением от произведения подлинного искусства... О Толстом невозможно написать все, что стремишься выразить... Он слишком велик, чтобы суметь охватить его... Но если нельзя его объять, возможно прочувствовать его во всех уголках нашей души, благодаря его бессмертным творениям, и безграничность его таким образом полностью проявляется. Тогда лишь возможно познать Толстого, когда каждая каждая бессмертная душа стремится познать его"³.

I Там же.

- 2 Mihail Apostolescu, Lev Tolstol: Invierea, dramatizarea lui Henry Bataille, "Curentul literar", Anul II, nr.95, 26 ianuarie 1941, p.11.
- 3 Ionel Neamtzu, Drumul lui Tolstol, "Curentul literar", Anul II, nr.65, 16 iunie 1940, p.3.

Валерия Костакел, бывшая личным секретарем Н. Йорги, помещает в журнале "Универсул литерар" (8 марта 1941 г.) биографический очерк Леон Толстой, где отмечалось, что "не существовало подлинной человеческой проблемы, которая бы не волновала всеобъемлющее сердце этого великого человека"¹. В одной из напечатанных в "Универсул литерар" статей, под заглавием Толстой в Румынии, подробно сообщается о пребывании русского писателя в Бухаресте и в нашей стране летом 1854 года². Газета "Тимпул" публикует интересные данные о работе и о фонде Государственного музея "Л.Н.Толстой" в Москве³. В напечатанной заметке говорится, что Государственный музей выставит 150 000 страниц толстовских рукописей, что рукопись романа Воскресенье содержит 7 000 страниц, представляя особенную ценность, что были обнаружены двенадцать вариантов первой главы и двадцать попыток описания героини Катиши Масловой, что, подвергая исследованию рукопись повести Хаджи Мурат, были найдены двадцать пять вариантов описания главного героя, что один из отделов музея выставит первые литературные попытки Толстого, что в нескольких витринах будут экспонироваться разные произведения, которые Лев Толстой консультировал, когда создал свой роман-эпопею Война и мир, что в музее находятся 50 000 экземпляров на 52 языка мира из произведений русского писателя. Кроме информационной функции, такого рода заметки косвенным образом сообщали румынским читателям о фактах культурной жизни советской страны.

1 Valeria Costăchel, Leon Tolstoi, "Universul literar", Anul I, nr.11, 8 martie 1941, p.3.

2 Vladimir Dogaru, Tolstoi în România, "Universul literar", Anul I, nr.23, 31 mai 1941, p.3.

3 150 000 pagini autobiografice ale lui Tolstoi, "Timpul", IV, nr.1227, 30 septembrie 1940, p.2.

Большой популярностью пользуется короткая проза А.П.Чехова, чьи очерки и рассказы часто печатались в периодике и в газетах военных лет. На страницах журнала "Курентул литерар" появляются рассказы Радость (в переводе Анны Казимир и Фоя)¹, Альбом², Мнемотехник³ (переводы принадлежат Ионелу Маринеску), в "Тимпул" публикуются рассказы Мальчики⁴, Канделябр⁵ (перев. Ал. Якобеску), Студент⁶ (перевод Елены Ефтимю), а в газете "Эскул" ("Ехо") помещаются рассказы Чтение⁷, Incognito⁸, В циркульне⁹, переводы которых подписаны И.Маринеску. По случаю 40-летия со дня смерти А.П.Чехова, Елена Ефтимю посвящает русскому писателю статью Певец банальности. Автор статьи ставит Чехова в один ряд с Л.Толстым, Достоевским, Гаршиным и Некрасовым, в творчестве которых ощущается та же мучительная и трудная проблема человеческого страдания. В своей короткой прозе - говорится в статье - Чехов "воспел драму мелкой повседневной жизни, которая разрушает мечты и иллюзии" и где "слышится подавленный стон, глубокий и страшный для людей, неумевших уважать свое человеческое достоинство, не верящих ни во что, кроме того,

- 1 А.П.Чехов, Celebritate, "Curentul literar", Anul I, Seria II, nr.44, 4 febr. 1940, p.3.
- 2 А.П.Чехов, Albumul, "Curentul literar", Anul III, nr.113, 31 mai 1941, p.2.
- 3 А.П.Чехов, Mnemotehnie, "Curentul literar", Anul III, nr.114, 7 iulie 1941, p.5.
- 4 А.П.Чехов, Băieții, "Timpul", IV, nr.1267, 9 noiembrie 1940, p.2; nr.1269, 11 noiembrie 1940, p.2.
- 5 А.П.Чехов, Candelabrul, "Timpul", V, nr.1417, 10 aprilie 1941, p.2
- 6 А.П.Чехов, Studentul, "Timpul", VIII, nr.2410, 26 ianuarie 1944, p.2
- 7 А.П.Чехов, Lectura, "Escoul", Anul I, nr.11, 31 decembr.1943, p.2.
- 8 А.П.Чехов, Incognito, "Escoul", Anul II, nr.13, 1 ianuarie 1944, p.2.
- 9 А.П.Чехов, Le bărbier, "Escoul", Anul II, nr.15, 3 ianuarie 1944, p.2.

что нужно есть и спать хорошо. Читая рассказы Чехова – комментирует Елена Ефtimiу – ощущаешь настроение печального и серого осеннего дня". В статье подробно излагается специфика чеховской драматургии, где его герои, "слабые и пресыщенные жизнью, побеждены, еще не начав борьбу" и которых Чехов "и любит, но и жалеет", которых "не уважает, но и не прославляет". Русского писателя привлекали "не сила человека, а его слабости, не героический порыв, а мелочность, человеческая посредственность, болото жизни". Елена Ефtimiу утверждает, что "в пессимизме и в холодном взгляде Чехова на жизнь есть что-то общее с Мопассаном". Автор статьи находит сходство с Байроном, Куприным и даже с Ницше¹.

X

На страницах печати тех лет уделяется внимание не только великим реалистам XIX века, с тем же интересом здесь печатают и комментируют русских писателей нашего столетия. Так, например, публикуются два произведения А.И.Куприна: аллегорический рассказ Счастье² (перевел Конст.Галица) и Река жизни³. Из творчества Максима Горького переводится рассказ Семья Сензамани⁴, а в первые же месяцы после освобождения нашей страны от фашизма публикуется в румынском переводе (Ины Ласку) Песня о буревишнике⁵. В списке переводов тех лет появляется имя Пантелеймона Романова, из произведений которого были напечатаны у нас рассказы Стая⁶ (перевод

1 Elena Eftimi, Cîntăreșul mediocrității, "Timpul", VIII, nr.2586, 20 iulie 1944, p.2.

2 A.I.Kuprin, Fericirea, "Timpul", Anul VIII, nr.2600, 8 august 1944, p.2.

3 A.I.Kuprin, Fluviul vieții, "Timpul", Anul VIII, nr.2417, 2 febr. 1944, p.2.

4 Maxim Gorki, Familia Senzamani, "Timpul", Anul V, nr.1376, 8 martie 1941, p.2.

5 Maxim Gorki, Cîntecul despre pasărea vestitoare de furtună, "Timpul", Anul VIII, nr.2682, 31 octombrie 1944, p.2.

6 Panteleimon Romanov, Peretele, "Curentul literar", Anul II, nr.59, 13 mai 1940, p.4.

Базила Нистора) и Легкая служба¹, в переводе Елены Ефтимну. Она же переводит Легенду слез² Константина Кюйдзе, очерк Мариетты Шагишиан В Армении³ и др. Появляются несколько юмористических очерков Михаила Зоценко: Аристократка⁴ (перевод Базила Нистора), История болезни⁵, Любовь⁶, Приданное⁷ и Неизвестный друг⁸. В межвоенный период и в годы войны (до освобождения), Михаил Зоценко печатался более свободно в Румынии, чем другие советские писатели. Интересно, что в одном из конфиденциальных отчетов королевской цензуры многозначительно упомянуто имя писателя со следующей рекомендацией соответствующего учреждения: "... Книгу О чем пал соловей советского писателя Михаила Зоценко, как и некоторые юмористические и сатирические сборники того же автора, мы можем допустить в русских библиотеках нашей страны из-за их критического и отрицательного отношения к советской действительности (I-4/1933)"⁹.

X

Необходимо также отметить, что в данный период румынские читатели были ознакомлены с некоторыми произведениями русских

- 1 Panteleimon Romanov, O slujbă rară, "Timpul", VIII, nr.2635, 11 septembrie 1944, p.2.
- 2 Konst.Al.Cheidze, Legenda lacrimilor, "Timpul", VIII, nr.2732, 23 decembrie 1944, p.2.
- 3 Marietta Saghinian, In Armenia, "Timpul", IV, nr.1099, 25 mai 1940, p.2.
- 4 Mihail Zoşenco, O tovarăşă demnă, "Curentul literar", Anul II, nr.59, 19 mai 1940, p.2.
- 5 Mihail Zoşenco, La spital..., "Timpul", IV, nr.1019, 4 martie 1940, p.2.
- 6 Mihail Zoşenco, Despre... dragoste, "Timpul", IV, nr.1063-1064, 17-18 aprilie 1940, p.2.
- 7 Mihail Zoşenco, Zestrea, "Timpul", VI, nr.1869, 23 iulie 1942, p.2.
- 8 Mihail Zoşenco, Prietenul necunoscut, "Timpul", VIII, nr.2611, 17 august 1944, p.2.
- 9 Arhivele Statului Bucureşti, Fondul Ministerului Propagandei Naţionale, dosar 363/1932-1933, f.71.

Чисателей, живущих после Великой Октябрьской Революции за границей. В журнале "Универсул литерар" публикуются рассказы Катенька М.А.Осоргина¹, Равновесие Аркадия Аверченко², в переводе Р.Доничу. Бухарестское издательство "Культура ромыняскэ" печатает романы Камера обскура (1940) Владимира Набокова-Сирина и Семья Диких (1941) Михаила Арцыбашева, чьи переводы принадлежат тому же Р.Доничу. В газете "Тимпул" посвящаются рецензии на эти два романа³. Высокую оценку газеты получил роман Вл. Набокова-Сирина Камера обскура, об авторе которого говорилось, что он продолжает "путь, открытый такими предшественниками как Достоевский, Толстой, Тургенев, Гоголь и др. в области психологического романа". Камера обскура оценивается как "один из самых лучших книг, переведенных у нас в последние годы". По этому поводу газета сообщает, что французский перевод романа выдержал за короткий срок шесть изданий. В рубрике "Новые книги" газеты "Тимпул" в встречаем неподписанную рецензию, напечатанную 27 ноября 1942 года, на литературоведческое произведение Данте Дмитрия Мережковского, "самый крупный художник христианского мира в течение двух тысячелетий"⁴.

x

Вопреки строгим цензурным запретам военно-фашистской диктатуры Антонеску, в Румынии тех лет настойчиво росла и интенсивно развивалась потребность в здоровой духовно-национальной жизни,

- 1 М.А.Осоргин, Catence, "Universul literar", Anul XLIX, nr.5, 27 ianuarie 1940, p.6.
- 2 Arcadie Avercenko, Echilibrul, "Universul literar", Anul XLIX, nr.14, 30 martie 1940, p.6.
- 3 "Timpul", IV, nr.1126, 21 iunie 1940, p.2; Anul V, nr.1382, 14 martie 1941, p.2.
- 4 Dmitri Merejkovski - Dante, "Timpul", VI, nr.1916, 27. noiembrie 1942, p.2.

широко открытой к культурным явлениям и ценностям всего мира. Характерно для условий нашей страны данного периода, что настроения, направленные против войны и фашизма часто открыто выражались как в острых публицистических выступлениях, так и в продолжавшейся практике переводов высокохудожественных произведений из иностранной литературы. Направляемые в большей мере румынской компартией литературная общественность, читающая публика, передовая румынская интеллигенция безусловно влияли, в определенной степени, на некоторые редакционные и издательские круги. "Витрины довоенных румынских книжных магазинов - писал публицист и поэт Демостене Ботез в январе 1944 года - были... почти исключительно выставками французских книг... Статистика французских издательств ставит нас во главе стран, импортирующих французскую книгу"¹.

В рассматриваемый нами отрезок времени издаются переводы многих книг из американской литературы (Эдгар Аллен По, Джек Лондон, Элтон Билл Синклер, Синклер Льюис, Перл Бак, Маргарет Митчелл, Марк Твен и др.), английской литературы (Эмили Бронте, Эдуард Джордж Булвер-Литтон, Арчибалд Джозеф Кроули, Герберт Джордж Уэллс, Джон Голсуорси, Вирджиния Вулф, Джордж Бернард Шоу и др.), французской литературы (Эмиль Золя, Франсуа Мориак и др.) и т.д.

В особом положении находилась у нас тогда советская литература, произведения которой, как известно, были полностью запрещены в исключительных обстоятельствах 1940-1944 гг. В связи с этим положением, в самый разгар войны, румынский поэт-коммунист Мирон Реду Параскивеску писал 15 июля 1943 года в статье, напечатанной в

1 Demostene Botez, Traducerile, "Timpul", VIII, nr.2390, 6 ianuarie 1944, p.2.

"Тимпул" и озаглавленной Наша соседи, о необходимости культурного сближения с народами соседних стран. Он страстно пропагандирует советскую литературу, утверждая, что "помимо осуществления необходимой информации, она содействовала бы тому естественному единству, которое настойчиво вызывается к жизни всей общностью географических, исторических и социальных условий. И досадно, кроме всего прочего, что как раз книга должна быть последним посланником, хотя именно живое обращение, язык, мысль и буква могут легче распространяться и способны, в какой-то мере, сохранить целостность нашего континента сквозь кровь и огонь, раздиравшие его и часто против его самого"¹.

Кроме уже выше отмеченных ряд переводов из советской литературы, летом 1943 года поэт Джордже Лесня публикует второе издание Поэм Есенина (первое его издание - 1936 г.). Отклик на это издание есенинских стихотворений находим в газете "Экоул"². О Сергее Есенине пишет также румынский поэт Ион Карайон в статье Влияние Есенина, утверждая, что Захария Станку "становится настоящим поэтом... с того момента, когда вышли в свет его переводы стихов исключительного поэта Сергея Есенина", что в сборнике стихов Трава зверей ощущается благородное "влияние Сергея Есенина... великого как Русь"³. В одном из февральских номеров газеты "Тимпул" на 1943 год, в рубрике "Каталог", которую подписывает Марин Сырбулеску, публикуется и комментируется перевод одного стихотво-

1 Miron Radu Paraschivescu, Vecinii nostri, "Timpul", VII, nr.2218, 15 iulie 1943, p.2.

2 "Ecoul", Anul I, nr.5, 23 decembrie 1943, p.2.

3 Ion Caraiou, Influenta lui Esenin, "Timpul", VI, nr.1891, 14 august 1942.

рения С. Есенина, в котором русский поэт ридикулизирует в памфлетной манере стихотворное выступление Демиана Бедного против религии и Иисуса Христа¹. Это стихотворение не было включено ни в одно советское издание произведений Есенина.

В румынской литературной прессе отмечается десятилетие со дня смерти Владимира Маяковского. По этому случаю появляются, в хорошем переводе Михая Заранду, стихотворения советского поэта Порт, Гейнеобразное, Себе, любимому, посвящает эти строки автор². Несколько журналов посвящают ему интересные и яркие статьи, в которых утверждалось, что Маяковский "выражает сознание и дух народа, все его стремления"³, что "вся его поэзия - это гимн человеку"⁴, что он "сломав старые формы поэзии, создав не только новую поэзию, но и новый тип поэта..., бросил живой мост к потомству, к бессмертию, потому что является не только национальным, но и всемирным поэтом"⁵, представляя своим творчеством "ошеломляющую силу революционного созидания"⁶. Поэтому литераторы левого направления страстно выступали за широкое распространение советской литературы в нашей стране, видя в ней мощное воспитательное орудие, вдохновляющий фактор большого общественного значения. "Каковы наши знания о новой русской литературе, - писал в 1943 году М.Р.Параскивеску, - мы имели возможность убедиться несколько недель тому

- 1 "Timpul", VII, nr.2070, 13 februarie 1943, p.2.
- 2 "Revista scriitoarelor și scriitorilor", XIV, 1940, nr.1,2,2, 3 ianuarie-martie, pp.12-20.
- 3 G.M.Ivanov, Vladimir Maiakovski, "România literară", II, 1940, nr.55, 12 mai, p.11.
- 4 I.Vilțișescu, 10 ani de la moartea lui Vladimir Maiakovski, "Tara nouă", II, 1940, nr.53, 19 mai, p.5.
- 5 Elena Eftimiu, Poetul Vladimir Maiakovski, "Preocupări literare", IV, nr.12; anul V, nr.1, dec.1940-ian.1941, pp.727-729.
- 6 Mihai Zaranđu, Ceva despre opera lui Maiakovski, "Curentul literar", III, 1941, nr.112, 24 mai, p.10-11.

наши, когда речь зашла о смерти Владимира Маяковского, знаменитого поэта, который переведен почти на все языки мира; для нас русская литература кончается Достоевским, Гоголем, Чеховым, Тургеневым и Горьким"¹.

Весьма интересна судьба шолоховского Тихого Дона в Румынии межвоенного времени². Что касается исследуемого нами периода (1940-1944 гг.), необходимо упомянуть здесь появление в журнале "Азъ" ("Сегодня"), от 30 июня 1940 года, отрывка, под названием Смерть Аксиньи, из последнего тома романа-эпоса Тихий Дон, законченного незадолго до этого М.Шолоховым. Перевод сделан с русского языка и подписан инициалами С.Г.; по-видимому, как нам сообщил писатель Захария Стангу, возглавлявший в то время журнал, речь идет о знавшей русский язык Соране Гурман, которая принесла в редакцию какое-то скандинавское периодическое издание на русском языке, где был напечатан шолоховский отрывок. А к концу 1943 года, в самый разгар войны, в бухарестском издательстве "Букур Чобанул"³ Мильвада Друмеша, выходит тиражом в 5 000 экземпляров, под названием Донский казак, первый том шолоховской эпопеи Тихий Дон, в румынском переводе поэта Юлиана Веспера. Появил-

1 "Timorul", VII, 1943, nr.2218, 15 iulie, p.2.

2 См. нашу монографию Mihail Solohov în universul literar românesc, București, 1975 (Ediția a II-a - 1976), 416 pag.

3 В том же издательстве появились, в конце 1943 года, Ведние воды И.С.Тургенева (коллекция "Romanele pentru toți" - "Романы для всех") и переработка повести Тарас Бульба Н.В.Гоголя, сделанная Михаилом Друмешом и опубликованная под псевдонимом Мош Ене в коллекции " Bucuria copiilor" ("Радость детей").

шаяся книга пользуется в столице и провинциальных городах явным успехом: она быстро почти полностью расходуется. На красиво иллюстрированной обложке книги, выполненной художником Сирным, привлекает внимание изображение кавказца в полном снаряжении, прощающегося у дороги со своей любимой. Книга представляла собой поразительную издательскую новинку: она была единственным крупным произведением советской литературы, появившемся у нас в годы второй мировой войны, до антифашистского и антиимпериалистического вооруженного восстания 23 августа 1944 года.

Книга была отмечена, без комментариев, в рубриках "Переведенные романы", "В витрине" библиографических публикаций "Buletinul cărții românești" ("Бюллетень румынской книги") (№ I, январь 1944 г., стр.10) и "Gazeta cărților" ("Газета книг") (№ 9-10, 15-31 января 1944 г., стр.4).

Газета "Экоул" писала о переводе Юлиана Веспера в заметке, напечатанной в начале января 1944 года под заглавием Добро пожаловать, предсказывая, "что труд буковинского поэта будет вознагражден большим успехом, тем более, что творчество Подохова уже давно оценено в других странах в соответствии с его высоким качеством"¹. На той же странице был опубликован и рассказ А.П.Чехова Саргиза. Краткое, но восторженное упоминание о полоховском романе в "Экоул" не случайно: в августе 1944 года в одной из комнат редакции той же газеты готовился выход первого тематического номера газеты "Ромыния либерэ"².

1 Vinevenită, "Ecoul", Anul II, nr.15, 5 ianuarie 1944, p.2.

2 См. Interviul cu prof.univ. George Masoveanu, "România literară", Anul II, nr.34(46), 21 august, 1969, pp. 6, 7 (Интервью взято Адрианом Паунеску).

За две недели до появления упомянутой заметки о шолоховском романе, первый номер газеты "Экоул" (19 декабря 1943 г.) открывался программной статьей со знаменательным названием Вера в будущее¹, где утверждалось: "Нашу судьбу, в конце концов, решим мы сами, волею нашей, своим трудом, нашей непреклонной верой в прочность народа и его призвания... Одержимые этой мыслью в бесконечной и неумолимой стремительности событий, мы смотрим вперед с бестрашной, ясной и твердой уверенностью". Этой перспективе была подчинена, в данный исторический момент, активная пропаганда высокой идейности и этических ценностей русской и советской художественной литературы, страницы которой имели тогда в нашей стране особое звучание. Они относились к тем очень не многочисленным в то время источникам, с помощью которых до нас доходили вести из другого мира. "Мы - вспоминает писатель Еуджен Барбу о том времени - отрывала в этих строках гуманизм, воодушевленный высоким идеалом..., содержание, совершенно новое в широком мире литературы"².

х

Внимательное изучение откликов русской и советской литературы в период 1940-1944 гг. в нашей стране предоставляет нам не слишком обидный, но весьма яркий и интересный материал для дополнения новыми информацией и данными хроники румыно-русских культурных и литературных связей, которые не прекращались и в самые трудные моменты их истории.

- 1 Incredere în viitor, "Ecoul", Anul I, Nr.1, 19 decembrie 1943, p.1.
- 2 Eugen Barbu, Cartea sovietică, "Gazeta literară", 17 octombrie 1957.

Освоение и выявление этих литературных фактов и свидетельств прошлого обогащает также наше представление об общественно-культурной атмосфере того очень сложного времени, проливает новый свет на некоторые аспекты румынской литературной жизни тех лет.

- 0 -

Dimensiunile unui roman interesantIuri Scerbak: Intre viață și moarte

Magdalena Laszlo-Kuțiuk

Apărut în anul 1971, romanul Бар'єр неспомичности (titlul românesc: Intre viață și moarte)^x, aparținând prozatorului ucrainean Iuri Scerbak, se remarcă printr-o serie de trăsături atât formale, cât și de conținut, care-l situează în plină actualitate. Pentru a le putea releva într-o ordine sistematică, vom începe prin analiza particularităților stilistice.

Romanul lui Iuri Scerbak prezintă o tendință spre folosirea cu preponderență a stilului indirect liber sau a formelor de interferență dintre stilul indirect și cel indirect liber, adică a unor mijloace care au drept rezultat substituirea naratorului obiectiv cu viziunea unuia sau altuia din personaje, explicabilă prin dorința de activizare maximă a personajelor.¹

Această subiectivizare a narației se remarcă încă din primele pagini ale romanului.

În primul capitol, avînd rol expozitiv, ne sînt prezentați călătorii dintr-un compartiment al trenului accelerat Riga-Kiev, în prim plan situîndu-se figura viitorului erou al romanului, profesorul Andrei Kostiuک, specialist în chirurgie cardiacă. În cursul acestei călătorii, el are ocazia să o cunoască pe tînăra ziaristă Valentina Harmaș, pe care o zărise odată fugitiv într-un magazin și o remarcase încă de pe atunci și de care acum se îndrăgostește. Iată sfîrșitul primului dialog dintre ei:

"- V-am văzut în magazin.

- Adevărat? - zîmbi ea.-Aveți o memorie bună. - Din glasul fetei răzbătea doar o mirare calmă și nimic mai mult. Iși scoase haina și se așeză în fața lui Kostiuک, punîndu-și mîinile pe măsută (pe mîna ei fină strălucea "Poliotul" cumpărat la Kiev) și privi pe fe-reastră. Imaginea compartimentului lor se multiplica fantomatic în geam, ca și cum o forță nevăzută îl atrăgea afară, în piclă.

Necunoscuta purta o fustă scurtă, un pulover gris-închis, decoltat, iar la gît un batic imprimat cu motive turcești."²

Pînă aici avem o trecere firească de la stilul direct,

1 Cf. Mihaela Mancaș, Stilul indirect liber în româna literară, București, 1972, p. 100.

x Iuri Scerbak, Intre viață și moarte. În românește de Florica Moldoveanu, Editura Univers, București, 1974.

2 Iuri Scerbak, ed. cit. p. 10-11

marcat grafic și însoțit de un verb de declarație "zîmbi", adică "spuse zîbind", la planul naratorului, exprimat în stil indirect. Descriind mai departe impresia produsă asupra eroului de eroină, romanțierul continuă folosind monologul interior, nemarcat grafic, însă marcat gramatical prin prezența unui verb dicendi. În același pasaj înțîlnim și expresia unei reacții colective, notate în stil indirect exclamativ, caracterizat prin absența verbului de declarație și a conjuncției¹:

"Îeși pe coridor să fumeze. Ești un găgăuță, îți spuse, un nătăfleş bătrîn. Nu ți-e rușine să holbezi ochii la școlărița sau studenta asta, ca și cum n-ai mai fi văzut fete care sînt abia în primăvara vieții. Dar tu ai început să te ofilești, nu uita asta! Poate că te-ai și ofilit! Frumos îți stă în postura de visător toamnătic, care se îndrăgostește de o fată la prima vedere! Imi închipui ce ar mai rîde ea, dacă ți-ar afla gîndurile. Si cum ar mai hohoti întreaga clinică: Hi!Hi!Hi! Unde ai mai văzut, Andrii Petrovici, dragoste la prima vedere?! Dumnezeule, oftă el adînc, de ce am plecat cu trenul ăsta blestemat?"²

Foarte des, autorul folosește mijloace lexicale care au drept rezultat substituirea naratorului - obiectiv - cu viziunea unuia din personaje. Dar, deoarece e foarte greu de păstrat în traducere asemenea nuanțe, vom cita un pasaj de acest gen din primul capitol în original:

"З'явився попутник - старшина надстроевої служби, невиспаний, бо дві доби не міг знайти в Ризі готелю й куняв ночами на вокзалі, - й одразу повідомив, що дочка його вчиться у п'ятому класі музичної школи, має абсолютний слух; майже одночасно в ним прийшов дядько в чорному кожусі - лісоруб із Ворохти, який працював на лісовалі трельовщиню: робота хороша - дадуть тобі ділянку лісу й рубай, трактори дають, хороши харчі: хліб, гречану крупу, сало, цукор; вони самі й куховарять; бригаду їхню в Латвії знають, хлопці роботящі, фанні - всі його земляки. А оце в сина весілля, то не було білетів у загальний вагон, д'зводиться їхати в оцьому

¹ Cf. Mihaela Măncas, op.cit., p.111.

² Iuri Scerbak, ed.cit., p.11

панському "1.

Prima parte a fragmentului, în care se relatează despre venirea în compartiment a vîrstnicului sergent major, este scrisă în stil indirect, deși și aici am putea interpreta drept stil indirect liber porțiunea de după virgulă, în care sîntem informați despre motivele pentru care era nedormit personajul respectiv. În partea a doua însă, atunci cînd pe scenă apare muncitorul forestier, pasajul este redactat neîndoios în stil indirect liber: lipsește conjuncția, lipsește verbul dicendi, se operează transferul la persoana a treia într-un text avînd particularități lexicale caracteristice pentru vorbirea directă. Într-adevăr cuvintele subliniate de noi nu puteau în nici un caz aparține autorului, ele țin de idiolectul personajului respectiv.

Pentru a multiplica exemplele de pasaje redactate în stil indirect liber dăm în continuare un scurt citat din capitolul al IV-lea. De data aceasta nu mai e vorba de transpunerea vorbirii directe în stil indirect liber, ci de o "figură de gîndire", un crîmpei din monologul interior al unuia din personaje, și anume al lui Maxim Iakovici Kurinîi. Si de această dată e omisă atît conjuncția cît și verbul introductor; recurgem din nou la o transpunere textuală pentru a putea reda mai fidel particularitățile gramaticale ale pasajului:

"Nu,nu-i rău, se poate spune că a ajuns bine neamul său. Iacă Vasea, vărul său, este bucătar la vagonul restaurant al unui tren care străbate Siberia. I-a făcut cîndva o vizită la Mîini, cu ocazia unui concediu. Adusese icre scumpe, din alea cu bobite mari, roșii, de parcă erau niște căline. Dar lui Maxim Iakovici nu-i plăcuse prea mult minunăția asta, fiindcă erau prea sărate și nici nu te săturai cu ele. Scrumbiile de pe la ei erau mai bune"².

Folosirea masivă a stilului indirect liber este o caracteristică a prozei contemporane pe plan european. Cititorul român este

1 I.Scerbak Вар'ер неспычности Kiev,1971,p.9. În traducere textuală: "Aparu un tovarăș de drum, un sergent major activ, nedormit fiindcă nu a putut găsi două zile hotel la Riga și nopțile dormita în gară și comunică de îndată că fiica sa învață în clasa a cincea a școlii de muzică, are auzul perfect, aproape concomitent cu el a venit un bădică într-un cojoc negru, tăietor de lemne din Vorohța, care lucra la exploatarea forestieră ca corhanagiu, munca este bună, ți se dă un lot de pădure și treaba ta este să tai. Ți se dau tractoare, hrană bună: pîine, hrișcă, slănină, zahăr, ei singuri gătesc, brigada lor e cunoscută în Letonia, băieți muncitori, pe cinste, toți îi sînt consuțeni. Iar acum băiatul face nunta și nu s-au găsit bilete pentru vagonul comun, trebuie să călătorească cu acest vagon pentru domni".

2 Iuri Scerbak,ed.cit.,p.57.

foarte familiarizat cu el. E suficient, pentru ilustrare, să ne referim la proza lui Marin Preda. În literatura sovietică el a avut o largă răspîndire în primul deceniu de după revoluție, pentru ca să fie înlocuit o perioadă îndelungată de modalitatea clasică a narațiunii și să reapară, mai ales în proza rusă, la scriitorii care au debutat după 1960. Iuri Scerbak este unul din scriitorii care încearcă să-l promoveze și în proza ucraineană actuală.

Definind particularitățile stilistice ale prozei ruse actuale, cercetătoarea sovietică A. Kojevnikova observă, printre altele: "Astfel punctul de vedere și uzul verbal al personajului exercită o presiune asupra tuturor elementelor constitutive ale operei, deformîndu-le treptat, deși într-o măsură inegală, și analizînd diviziunea tradițională dintre planul autorului și cel al personajelor"¹.

Această pătrundere a comunicării personajului în relatarea autorului se realizează în romanul lui Scerbak la diverse nivele de concentrare, ajungîndu-se pînă la o aparentă eliminare a planului autorului pe parcursul unor capitole întregi. Asemenea substituții exercită un efect de șoc asupra cititorului, ca, mai apoi, înțelegînd motivarea lor, să i se pară firești. Un asemenea șoc se produce la lectura începutului capitolului al doilea, în care relatarea autorului este înlocuită de prima parte a "Noului canon" - compoziție a unuia din personaje, medicul cibernetician Borea Holub, care vrea să justifice ideea că omenirea a intrat într-o nouă eră, aceea a transplaturilor. În capitolul al III-lea narațiunea își revine normal ca să fie din nou întreruptă la capitolul al VIII-lea, cuprinzînd continuarea scrierii acestui cibernetician, cu care cititorul făcuse între timp cunoștință ca participant al acțiunii romanului. Un alt text "străin" este introdus în capitolul al XIV-lea, el este însă de această dată intercalat într-o structură obișnuită de roman. Boris Holub are în acest capitol ocazia să cunoască părerile unui alt personaj, doctorul Meisel, despre scrierea sa și cititorului i se pun în față aceste păreri formulate în scris, sub forma unui articol.

O altă trăsătură de "modernitate" a romanului Intre viață și moarte este alternarea constantă a planurilor temporale. Pentru a caracteriza plener personajele, deci a releva raportul dialectic dintre temperamentul și destinul fiecăruia, autorul apelează deseori la trecutul lor. Evaluarea trecutului este făcută însă nu de către autor, ci tot de către eroi, care re trăiesc în amintire anumite scene din

I N.A. Кожевникова, О типах повествования в советской прозе,

în

vol. "Вопросы языка современной русской литературы"

Moscow, 1971,

p. 159.

viața lor, judecându-le după optica lor prezentă. În consecință, în stilul indirect liber, folosit de Scerbak, timpurile verbale alternează, autorul preferînd, de obicei, folosirea prezentului, atunci cînd narațiunea o permite, pentru a putea actualiza mai pregnant relatarea. Să urmărim structura stilistică a unui asemenea pasaj în stil indirect liber, în care observăm juxtapunerea diverselor planuri temporale. Vom cita din monologul interior al lui Kostiuik, în care el încearcă să-și justifice comportarea față de soția sa defunctă, ca și atitudinea sa față de oameni în genere:

"Acum înțelesese de ce nu voise să-i povestească Valentinei despre soția sa. Sînt lucruri despre care nu se poate vorbi, nu trebuie. Mă simt bine cu tine, frumoasa mea, dar haide să ocolim această temă! Douăzeci de ani nu-i poți șterge din viață și despre ei nu vorbești cu ușurință. Au fost totuși ani frumoși! Dacă ceva nu a fost în regulă, numai eu am fost vinovat, din cauza nerăbdării, brutalității și uneori din pricina infidelității mele, a aventurilor mele cu alte femei. Soția le-a îndurat pe toate și m-a iertat, pentru că mă iubea cu adevărat. Iată o calitate pe care eu nu o am: puterea de a ierta. Trebuie să fie o anomalie sufletească, iar lumea o ridică la rangul de virtute și o numește într-un fel specific "finală exigență". Cîși oameni nu au plecat din clinica mea pentru că eu nu le-am putut ierta greșelile! Se pare că și Bojena va pleca curînd. Si totuși, se gîndi Kostiuik, dacă nu aș fi avut această "exigență", atunci nu s-ar fi ales nimic din clinică, rămînînd un spital ca al lui Poltaveț. Dacă lași oamenii de capul lor... Nu, trebuie să știi să-i strunești. Sînt împotriva tuturor pălăvrăgelilor, pe care unii le consideră democrație. Eu sînt pentru dictatură"¹.

Acest pasaj poate fi considerat ca un exemplu de interferență dintre stilul indirect liber și cel direct. Posibilitatea integrării într-o singură unitate stilistică a propozițiilor exprimate în stil indirect liber prezentînd transpunerea verbului la imperfect și a pronumelor la persoana a treia și a celor în stil direct nemarcat gramatical, redactate la prezent, cu verbul la persoana întîi, este asigurată de unitatea procesului psihologic urmărit de autor, deci de unitatea semantică a textului. Narațiunea este actualizată tocmai prin folosirea alternativă a celor două forme sintactice care se sprijină reciproc reliefaînd în mod pregnant ouvîntul-cheie al pasajului, cuvîntul "a ierta". Unitatea semantică a textului este asigurată de o serie de asociații ce se nasc în mintea eroului, o idee generînd-o pe cealaltă, ansamblul lor conducîndu-ne înspre liniile de forță ale Iuri Scerbak, ed. cit., p.246-247.

personalității sale.

Mai întâi, prin contrast cu firea soției, pe care vâul amintirilor o idealiza, propriul său caracter îi apare negativ, iar incapacitatea sa de a ierta, trăsătura sa dominantă, îi apare ca o anomalie. Totuși, acest "moment al adevărului" a fost numai o străfulgerare: prețuirea de sine de care are nevoie orice om, și mai ales un om care trebuie să-și poată conduce pe alții, îl face să înlăture imaginea soției, față de care se simțea vinovat și umil, și să apeleze la o altă sferă, în care ceea ce pînă acum o clipă considerase a fi o anomalie este, fără îndoială, o virtute: raporturile sale profesionale și obștești.

În consecință alternarea planurilor temporale este justificată de necesitatea relevării caracterului dialectic al desfășurării proceselor psihice ale personajului. Amintirea trecutului reprezintă de obicei pentru Kostiuک factorul de dezechilibru, îi provoacă un sentiment de nemulțumire de sine, pe cînd conștiința prezentului contribuie la restabilirea echilibrului său sufleteș. Examenul său de conștiință atestă în ansamblu cinste, curaj și tărie de caracter.

O trăsătură pregnantă a monologului interior al lui Kostiuک o constituie frecvența pronumelui personal "eu" (respectiv "el" în pozițiile în stil indirect liber). Această frecvență este cu totul firească avînd în vedere hipertrofia eului în conștiința personajului. Însă conotația acestui pronume în contextul respectiv este în genere pozitivă, lipsind orice suprastructură semantică care ar fi implicat o atitudine de ironie sau dispreț față de personaj, căci hipertrofia eului se manifestă în primul rînd într-o sferă socialmente utilă. Aco-perirea dintre aspectul stilistic și cel caracteriologic al pasajului e totală.

Pentru a ne da seama cît de bogat poate fi conținutul informațional al unei analize psihologice efectuate cu mijloace stilistice de acest tip vom reproduce un alt portret psihologic din roman, net opus portretului lui Kostiuک, deși personajul respectiv este caracterizat de asemenea prin hipertrofia eului. Însă conotația semantică a pasajului este vădit negativă, căci personajul în cauză, Pavlo Nikanorovici Keazanțev, are o valoare intelectuală, socială, umană mult inferioară valorii lui Kostiuک, iar atitudinea autorului față de el este ironică.

Keazanțev, mic slujbaş care se crede om cu o funcție importantă de stat, fusese internat în clinica lui Kostiuک datorită relațiilor soției sale, însă fără să aibă o maladie de cord atît de gravă încît să necesite măsuri radicale. El însă se crede condamnat și are

momente de depresiune sufletească. Iată un pasaj ilustrativ:

"Și viața lui Pavlo Nikanorovici se rostogolea vijelios spre capătul ei. Acum, când înaintea sa nu se mai afla nici un punct bun de marcat, ci numai zona zerourilor, sfârșitul, lui Reazanțev i se părea că nu-și trăise propria sa viață, ci fusese o viață străină, necunoscută. Oare se va anunța în ziarul "Vecirniî Kiiiv" despre moartea lui? se gândi. -Nu, nu se va scrie. Dacă totuși se va pomeni într-un colțșor din pagina a patra, cu litere mărunte, asta ar fi numai mulțumită strădaniilor scumpei lui Liolia. Nici măcar fapta că instrucțiunea sa din trenurile electrice se va citi și peste 200 de ani nu-l consola pe Pavlo Nikanorovici, pentru că nici atunci nimeni nu se va interesa de persoana lui, iar Uniunea Scriitorilor nu va organiza serate în amintirea lui și nici o enciclopedie din lume nu va scrie despre el. Nimeni de pe pământ nu va ști că a trăit cândva Pavlo Nikanorovici Reazanțev, în carne și oase, un om cu o formație dialectică, contradictorie"¹.

În critică s-a exprimat părerea că în acest roman oprobiul autorului vizează în principal această figură². Firește, romancierul nu-i iartă micimea sufletească și nu pierde nici un prilej să-și bată joc de el. Considerăm totuși că intenția moralizatoare nu are o pondere prea mare în această scriere. Orice structură de roman exprimă o anumită finalitate. Dacă autorul ar fi avut în vedere numai să condamne anumite caractere și să promoveze altele, nu ar fi trebuit să recurgă la o structură cu atâtea "etaje", cu eșafodaj atât de complex de nivele. De aceea, credem că problematica care l-a preocupat pe autor a fost mai degrabă de natură psihologică decât de natură etică. A vrut să se înțeleagă pe sine și prin sine să-i înțeleagă pe alții. De altfel, într-o scriere a sa recentă, în nuvela Mica echipă de fotbal, Scerbak afirmă cu tărie că scopul primar al oricărei lucrări de proză serioasă îl constituie efortul autorului de a se înțelege pe sine³. Într-adevăr o analiză atentă a două din personajele romanului Între viață și moarte, Andrei Kostiuik și Borea Holub, ne arată că ele reprezintă două "alter ego" ale autorului, două fațete ale personalității sale. Și fiindcă anumite caractere sînt determinate de anumite destine, asemănarea este întărită de coincidența dintre anumite date biografice ale autorului și anumite momente din viața acestor personaje.

¹ Iuri Scerbak, ed. cit., p.185.

² Volodymyr Vlado На крутих поворотах, în rev. "Вітчизна", 1972, nr.2, p.206.

³ Iuri Scerbak, Маленька футбольна команда. Оракторія для голосу і дитячого хору, în rev. "Дніпро", 1972, nr.4, p.70.

Fiind un "alter ego" al autorului, firește Kostiuک nu poate să-l sufere pe Reazanțev, pe care în sinea lui îl numește Herostrat și pe care îl tratează cu același dispreț cu care îl caracterizează autorul în pasajele care îi sînt consacrate. Totuși autorul "știe" mai mult decît fiecare din personajele care îi sînt sufletește apropiate. El înțelege mai mult, are acea înțelepciune, acea "facultate de a ierta" pe care atît Kostiuک, cît și Molub o vor oștiga cu prețuri unor decepții și suferințe. Si în acest sens romanul, în ciuda elementelor sale inovatoare în procedeele sale păstrează configurația tradițională a "Bildungsroman-ului", a romanului consacrat formării unor personalități. Prezența unor personaje negative este justificată în acest tip de roman tocmai prin necesitatea de autodefinire a eroului pozitiv.

În romanul lui Scerbak funcția personajului Reazanțev este multiplă. Prin intermediul său cititorul înțelege atitudinea față de oameni și viața a autorului, deci și a lui Kostiuک, însă prezența sa în roman ajută și la conturarea altor figuri ca de exemplu Kurinnii și Maximov, care au reacții foarte precise față de acesta, reacții ce le definesc personalitatea.

Astfel mecanismul psihic al personajelor lui Scerbak se relevă, ca în orice roman, prin mijlocirea raporturilor complexe de simpatie și antipatie ivite între oameni. "Modernitatea" romanului Între viață și moarte constă în aceea că acest proces e privit dinăuntru. Autorul urmărește nu atît latura exterioară a raporturilor umane, manifestările vizibile de comportament, cît reacția interioară a unora față de alții. Foarte relevante sînt în acest sens discuțiile imaginare ale eroilor. Mai sus am reprodus o asemenea spovedanie a lui Kostiuک față de Valentina. Am putea reproduce și un interesant examen de conștiință al lui Maximov realizat într-o imaginară conversație cu Reazanțev. Si în acest caz funcția acestui personaj este cea de catalizator, de factor care permite o autodefinire a unui alt personaj în raport cu el.

Scerbak urmărește, tot în scopul unei investigații psihologice, reacțiile personajelor față de mediul ambiant. Felul diferit în care receptează diverse personaje aceleași impresii venite din afară are și în acest caz drept rezultat conturarea foarte pregnantă a unor portrete morale. Pentru exemplificare vom începe prin a reproduce pasajul în care se descriu impresiile lui Reazanțev cu prilejul primului său contact cu clinica lui Kostiuک:

"Clinica lui Kostiuک îi stîrni în suflet un sentiment de

deprimare. Se așază pe o canapea acoperită cu mușama pînă cînd un medic i-a scris toate datele personale în fișă. Doctorul avea degetele murdare de cerneală și această lipsă de igienă îl indispușe grozav pe Reazanțev. Dacă toți de aici sînt la fel de neglijenți, n-ar fi de mirare, cine știe cum, vreun tînăr asistent sau medic stagiar (pe care Pavlo Nikanorovici îi ura din principiu, înainte de a-i cunoaște) să uite o pensetă sau alt instrument în pieptul operatului. Cum de li se permitea să facă practică pe oameni vii? (Asta este inadmisibil!) Pusesse condus într-o cameră în mijlocul căreia se găsea o cadă mare. Pavlo Nikanorovici privi cu dezgust acel obiect, unde intraseră mii de oameni dintre care mulți poate că au și murit. Intrebă pe tînărul infirmier dacă spălase bine cada. Apa mirosea a DDT, a clor și a încă ceva nesuferit.

Vestiarul se vedea că de mult nu mai fusese renovat, fiindcă uleiul de pe plafon se scorojise pe alocuri, iar țevile ruginiseră. Pretutindeni privirile vigilente ale lui Pavlo Nikanorovici descopereau dezordine¹.

Componenta lexică-semantică a acestui pasaj relevă optica deformată prin care vede personajul realitatea înconjurătoare din cauza incapacității sale de a deosebi principalul de secundar, în ultimă analiză din cauza lipsei sale de inteligență, care contrastează cu siguranța sa de sine și disprețul față de cei din jur. Aspectul nesemnificativ, detaliul domină mintea sa, eliminînd viziunea de ansamblu. Ca prin lupă vede și pata de cerneală de pe degetul medicului, linoleul care acoperă divanul de scinduri, crăpăturile vopșei de ulei de pe plafon și petele de rugină de pe țevi, nasul său delicat e izbit de mirosul de DDT și clor. Aceste elemente înrudite prin nuanțele lor suplimentare semantice se constituie în sistem, relevînd contradicția dintre experiența de viață a personajului și realitatea înconjurătoare². De aceea există o consonanță între scoaterea pe prim plan a percepției detaliilor nesemnificative și limbajul administrativ folosit în stilul indirect liber care marchează apartenența acestui vocabular funcționalului, "mioului șef" care a fost toată viața Reazanțev. În acest fragment avem spre pildă cuvinte caracteristice ca "date personale", "fișă", "lipsă de igienă", "neglijență", "din principiu", "nu e în regulă", "renovat", "vigilent", "dezordine". Pavlo Nikanorovici, care se crede superior celor din jur, este totuși incapabil să sesizeze funcționalitatea organizării primirii bolnavilor în clinică, faptul că, în

1 Yuri Șerbak, *op. cit.*, p.74-75.

2 Cf. N.A. Rudeakov, ОСНОВЫ ЭТИМОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПОВЕДЕНИЯ, Editura Știința, Chișinău, 1972, p.98.

ciuda micilor nereguli, totul a fost bine gândit și subordonat unor cerințe superioare. Ingustimea opticii personajului se vedește mai ales dacă recitim un pasaj paralel din operă, în care se descrie impresia profundă produsă de aceeași ambianță asupra unui simplu țăran internat în clinică, acesta însă, spre deosebire de Keazanțev, este un om înțelept, cu judecata sănătoasă și cu o experiență dureroasă de viață care l-a învățat să aprecieze lucrurile la justa lor valoare. Personajul este Maxim Iakovici Kurinnii, pe care l-am mai întâlnit într-un pasaj în care exprima păreri foarte lucide asupra rudelor sale care au "ajuns bine". Să urmărim deci intrarea sa în clinică:

"Clinica îi plăcu lui Maxim Iakovici. În sala de așteptare era cald, iar încăperea de la subsol, unde se dezbrăcase și făcuse baie, i-a lăsat una din cele mai plăcute impresii.

În mijlocul unei camere spațioase, pe pardoseala de mozaic strălucitor era o cadă de proporții împărătești și în care ar fi încăput cu ușurință două sau trei persoane. Suvcaie repezi de apă caldă țigneau de pe fundul cadel galbene. Ei, da, aici nu se face economie la apa caldă ca la spitalul comunal din Mlini, unde fusese internat Maxim Iakovici pînă nu demult. Acolo trebuia să se încingă cuptorul cu lemne înghețate, apoi să se pună la încălzit apa în vedre, să se ia vasele de pe cuptor (ceea ce nu făcea cu prea mare plăcere bătrîna infirmieră, Evdochia). Tocmai de aceea unii bolnavi înapolați căutau să evite această măsură igienică necesară, ca să nu răcească.

Dar aici, în acest spital mare de la oraș, totul era ca în rai. Minunat era chiar faptul că după baie a fost dus la etajul doi cu liftul, care era atît de mare că ai fi putut intra în el cu carul. Ștînd și desfătîndu-se în cadă, în timp ce un infirmier tînăr, poate un student, îl freca pe spate, lui Maxim Iakovici îi trecură prin minte o sumedenie de întîmplări din viața sa¹.

Si în acest caz elementele lexicale care furnizează informații în legătură cu apartenența socială, cu experiența de viață a personajului contribuie în același timp la alcătuirea acelei suprastructuri semantice care caracterizează gradul de înțelegere a realității înconjurătoare, deci precizează coordonatele intelectuale și etice ale personalității sale. El apreciază în mod pozitiv, adesea hiperbolic ("dimensiuni împărătești", "să intri cu carul", "infirmierul-student", "ca în rai") tot ceea ce este realmente pozitiv în măsurile care se iau, iar disprețul său se îndreaptă în mod justificat spre "bolnavii înapolați" care nu pot înțelege utilitatea măsurilor. Coloratura subiectivă

¹ Iuri Scerbak, ed. cit., p. 50.

obținută în stilul indirect liber prin mijloace specifice gramaticale, lexicale și semantice poartă și de data asta o foarte mare încărcătură informațională, oferind secțiuni mult mai profunde în conștiința personajului decât ar fi putut-o realiza simpla caracterizare a sa cu mijloacele portretului tradițional, adică prin intermediul planului autorului.

În studiul său, Istoria romanului modern, R.M. Alberes notează: "Trebuie să spunem însă că abilitatea artei postrealiste reprezintă în mod obiectiv unul din piscurile iscusinței literare. Romancierul postrealist evoluează pe un număr infinit de "planuri" și stăpânește arta racursiurilor. Pentru a face portretul unui personaj el recurge la toate mijloacele posibile: introducerea directă în acțiune urmată de explicații complementare, viziunea exteriorului, viziunea lăuntrică, interferarea cu viziunea celorlalte personaje. Pentru a explora materia sa, adică "viața trăită" el dispune de tot felul de procedee: descriere obiectivă, incursiuni în starea civilă, identificare cu conștiința eroului, narațiune făcută de un "martor" etc. Se vede bine că știe să jongleze și cu timpul, să-l comprime pînă dincolo de limite sau să-l rarefieze pentru a-i face să trăiască o scenă cu viteza cu care s-a desfășurat. Mijloacele sale par a egala și chiar a depăși prin finețe și varietate valoarea celor căutate într-o manieră mai forțată în cursul secolului al XX-lea, de un Froust, un Joyce, un Mousil, un Lawrence Durrell, fără să mai socotim grupul "noului roman" care, începînd din 1950, acordă în Franța o importanță excesivă procedeele tehnice ale creației romanești"¹.

Analiza pe care am întreprins-o pînă acum asupra romanului lui Soerbak ne îndreptățește, credem, să-l includem în acest curent "postrealist", alături de un Maurois, un Moravia, un Thomas Mann sau un Galsworthy. O asemenea alăturare ne-o sugerează chiar autorul, atunci cînd definește prin intermediul unuia din personaje, care îi este foarte apropiat, prin Valentina, romanul Doctor Faustus al lui Thomas Mann drept cel mai mare roman al secolului XX.

Romanul Într-o viață și moarte se integrează perfect în tradiția romanului realist, are o acțiune bine încheiată, o fabulă precisă, personaje bine centurate, cu o stare civilă clară, o desfășurare în timp, o sugrăvire pregnantă a unei ambiante concrete, conflicte bine definite între personaje, conflicte ce devin uneori dramatice. Recenzentul susamintit releva acest din urmă moment, al acțiunii palpitante drept una din virtuțile fundamentale ale acestei opere. Observația este

¹ R.M. Alberes, Istoria romanului modern, București, 1968, p. 93.

justă, însă tocmai de aceea trebuie să fim precauți și să nu ne lăsăm tentați de a căuta în subiectul romanului mesajul său, și să pierdem din vedere observația tot atât de judicioasă a aceluiași Alberès "romanul este un exercițiu literar unde autorul se folosește de o povestire pentru a spune altceva".

Romanul Intre viață și moarte este aparent consacrat unei teme care la data scrierii sale era de o mare actualitate: problema transplantului de cord și a perspectivelor sale. Eroul romanului, profesorul Kostiuk, se luptă pentru dreptul de a realiza pentru prima dată în Uniunea Sovietică o asemenea operație. Desfășurarea acțiunii este legată în mod direct de problema grefei de cord. În roman există două linii paralele ale acțiunii: desfășurarea legăturilor sentimentale dintre Kostiuk și Valentina și peripețiile legate de tentativele lui Kostiuk de a găsi un candidat propice pentru transplantul inimii. În final însă, aceste linii, care evoluau paralel, se întretaie. S-ar părea la un moment dat că s-au creat premisele pentru operație. Kostiuk a obținut acordul de principiu al Ministerului republican cât și al celui unional, a găsit un pacient care nu poate fi salvat altfel decât prin grefă și care consimte la această operație și un donator împotriva căruia nu pot exista nici obiecții de ordin medical și nici obiecții de ordin moral. În plus, între cele două organisme nu există o incompatibilitate tisulară. Pe neașteptate apare însă o barieră de ordin sentimental. Raporturile dintre Kostiuk și Valentina atinseseră un moment de încordare maximă și atât cititorul cât și eroul au impresia că Valentina este pe cale să comită o acțiune nebunească. Ne despărțim de ea tocmai în momentul când s-a așezat la volan în speranța că o goană nebună i-ar putea calma nervii. Apoi aflăm că la spitalul condus de Kostiuk este adusă o tânără femeie în stare terminală cu fractură craniană și toate simptomele morții cerebrale. Profesorul Kostiuk, căruia i se cere să-i extragă cordul pentru a-l grefa pacientului pregătit pentru operație, nu vede fața femeii și este convins că în fața lui se află ființa pe care o iubește cel mai mult pe lume. În sufletul său se declanșează o criză din care nu-și revine nici după ce află că muribunda nu este Valentina, căci își dă seama că există o barieră umană care îl împiedică să trateze chiar și pe această femeie cu totul străină ca pe un cobai. Deci în cazul unei intervenții chirurgicale de acest gen există nu numai riscul unei incompatibilități tisulare sau morale. Există ceva mai mult; contradicția dintre implacabilitatea științei și inefabilul legăturilor dintre oameni, opoziția dintre știință și condiția umană, destinul uman.

Finalul cărții rămâne deschis, deoarece nu aflăm care a fost pînă la urmă hotărîrea lui Kostiuik. Probabil că, datorită presiunii împrejurărilor a trebuit să acționeze în sensul proiectului inițial. Dar tocmai din cauza caracterului deschis al finalului mesajul romanului lui Scerbak nu trebuie cîștat în subiectul lui. Romanul Între viață și moarte nu este numai o carte despre perspectivele sau justificarea morală a transplantului de cord. Si e bine că este așa. O asemenea problemă va fi rezolvată pînă la urmă de evoluția medicinei, răspunsul va putea fi dat numai de practică. Așa că un roman axat pe această problemă ar avea o existență efemeră.

Așa cum o sugerează și finalul, în acest roman dezbaterea privind transplantul de cord este doar un pretext pentru a aborda cîteva mari dileme existențiale, și, în primul rînd, problema morții. Autorul își confruntă personajele cu această problemă tragică pentru a putea surprinde deosebiri de esență între atitudini și structuri psihice.

Si în acest caz scenele respective sînt axate pe contradicția dintre situația reală a personajului și felul său de a înțelege realitatea, gradul său de comprehensiune al acesteia. Inșă, la acest nivel, investigația atinge uneori zone care depășesc datele experienței imediate, oferind deschideri înspre transcendental.

Kostiuik privește problema morții sub prisma omului de știință care exclude aprioric ideea de mister. Pentru el moartea înseamnă dispariția totală a individului și nimic mai mult. Fiind un om sigur de sine el consideră că orice om cu mintea sănătoasă trebuie să judece la fel ca dînsul și să tragă de aici concluzia firească, că trebuie să facă totul pentru a-și prelungi măcar cu o zi viața. Atunci înșă, cînd discută cu pacienții săi despre aceasta, are revelații neașteptate. Reacțiile și aici se grupează contrastiv, pe coordonate identice. Grefa și-o dorește Reazanțev, care nu are deloc nevoie de ea, și care speră că prin această operație va dobîndi însfirșit acea celebritate la care a rîvnit zadarnic toată viața. În schimb Maxim Iakovici Kurinnii, pentru care grefa reprezintă unica șansă de supraviețuire, respinge hotărît oferta lui Kostiuik, apelînd la argumente care acestuia i se par absurde: i se pare că va fi luat în deridere de consătenii săi, fiindcă umblă cu o inimă străină, iar toată procedura i se pare ceva contra firii.

Operația este acceptată de Maximov, care spre deosebire de Reazanțev este un om integru, lipsit de orice vanitate. Totuși, fiind un fotbalist în retragere pentru care tot ce a fost mare și semnificativ s-a depănat demult, o prelungire a vieții i-ar putea oferi doar o existență vegetativă, pe cînd tîndrul pictor Markevici ar putea da

comori omenirii, prelungindu-și viața, căci este un geniu. Or, Markevici refuză cu hotărâre operația. Să cităm din discuția sa pe această temă cu Kostiuș, care îi se pare semnificativă:

— Nu voi muri, ochii lui Markevici se îngustară și nu mai mișcă degetele. — Va muri trupul meu dar eu voi rămâne.

— Cum adică, veți zbură în rai să cîntați cu îngerii la harfă? Nu există rai, dragul meu. Există doar o iată de lemn și o groapă. Lăsați-și toate iluziile.

— Și auzit vreodată despre existența noosferei? întrebă Markevici. — Adică a sferei care se compune din substanța spiritului. Este inteligența colectivă a omenirii. Sinteză medic și trebuie să înțelegeți. Care moare creierului, dacă se distruge un singur neuron? Nu. La fel se întâmplă și cu omul. Pierde corpul său, dar spiritul, sau cum se spune antici, informația nu moare ci rămâne ca parte integrantă a noosferei, găzduindu-și un alt purtător. Există o memorie colectivă a omenirii, a nației, a neamului. Uneori am niște vise curioase în care parcă îmi amintesc de Rusia Kievană ca de ceva apropiat...

— Vorbim!

Ideea despre existența noosferei nu îi aparține autorului. Sursa ei poate fi găsită în scrierile unui eugetător contemporan decedat de interesant, filozoful francez Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955), amintit de altfel în paginile romanului. Iuri Scerbat a știut însă să valorifice această idee într-o manieră cu totul originală. Într-adevăr, conflictul se întinde în mod firesc: cine are dreptate în această discuție, Markevici sau Kostiuș? Minalul romanului pare să-l discrediteze pe Kostiuș. Convingerea sa că rațiunea omului de știință poate da răspunsuri clare și limpeză la toate problemele majore se dovedește falsă, din moment ce ei înșiși are în momente decisive reacții care nu mai sînt guvernate de rațiune ci de forțe iraționale, atavice. În sensul, corectitudinea ovintale lui Markevici cu alte pasaje ale romanului, de călă seama că în concepția autorului Markevici este mai mult decît un artist bizar, că el a înțeles adevăruri care depășesc experiența umană obișnuită.

Unul din personajele cele mai simpatice ale romanului, doctorul Meisel, are în clipa supremă dimaintea morții o ultimă strălucire: el găsește răspuns la o întrebare care l-a chinat demult: cu cine aruse seamană pacientul său Markevici? El își amintește că surîsul lui Markevici seamană cu surîsul Giocondei. Or, se știe că în lucrările de istoria artei se subliniază foarte des caracterul misterios

1 I. Scerbat, *op. cit.*, p. 393

2 Tradus și în rusă. *Жизнь и смерть Человека*, Москва, 1965.

al surisului Giocondei, despre care, în cursul secolelor, mulți critici au afirmat că el ascunde ceva revelatoriu, că el ne trimite înspre zona transcendențialului. Ar însemna asta oare că și Markevici știe mai mult despre moarte decât Kostiuک? Întrebarea rămâne în tot cazul deschisă.

Am afirmat mai sus că problema morții constituie problema majoră a romanului lui Scerbak. Felul în care se comportă personajele sale în fața acestei taine a morții ne dezvăluie cele mai profunde straturi ale ființei lor. De aceea ni se pare deosebit de fericită și alegerea titlului "Între viață și moarte" pentru versiunea românească a romanului, titlul original "Bariera incompatibilității" ar fi părut în românește prea săvânt, și nu ar fi trezit aceleași asociații deși și acesta este foarte bogat în implicații.

Si totuși acceptarea lucidă și curajoasă a morții nu este în concepția autorului unicul criteriu al valorii umane, cum este bunăoară pentru E. Hemingway. Căci moartea o refuză nu numai lașul Reazanțev, dar și curajosul Maximov. Așadar trebuie să căutăm în roman și un alt criteriu, un alt etalon care să-l servească autorului la determinarea valorii morale a eroilor săi, care să-l ajute să stabilească acea ierarhizare morală univocă a personajelor, care, după părerea lui Lev Tolstoi, este condiția de bază a reușitei unei opere epice. Etalonul acesta secundar, care de obicei îl sprijină pe primul, este în romanul Între viață și moarte comportarea personajului în timpul războiului. Si sub acest aspect îl cunoaștem pe Reazanțev ca pe un om slab, lipsit de personalitate, iar pe Maximov ca pe un om de fier, pe Kurinnii ca pe un om minunat, iar pe Kostiuک ca pe o fire mult mai contradictorie decât ne-am fi putut aștepta.

Accentul pus de autor pe determinarea valorii morale a personajelor subliniază mesajul umanist al acestei cărți care, deși scrisă de un medic, este departe de a absolutiza știința sau "natura", ridicând mai presus de toate noblețea sufletului omenesc, credința în om. Scerbak a inclus în romanul său ample extrase dintr-o carte fictivă izvorâtă din fetișizarea spiritului matematic, o carte închinată noii religii, aceea a științei care după părerea adeptului ei, Borea Holub, poate explica și poate justifica orice. După părerea lui Borea Holub valoarea omului poate fi calculată cu o precizie matematică, ea corespunzând cu nivelul IQ - cîtuș inteligenței. Intregul patos al romanului constă în efortul autorului de a opune acestui etalon o altă dimensiune, cea a omeniei. Si într-o asemenea ierarhizare modestul colhoznic Maxim Iakovici Kurinnii se situează deasupra ilustrului profesor

Kostiuk în ciuda IQ-ului ridicat al acestuia, nemaivorbind de superioritatea sa față de autorul "Noului canon" - Borea Holub, firește distanța dintre aceștia din urmă este determinată nu numai de valoarea lor morală intrinsecă ci și de diferența de trăire și suferință. Prin mesajul său romanul Între viață și moarte al lui Iuri Scerbak se situează pe linia marii tradiții umaniste a literaturii realiste.

Insemnări despre proza sovietică
contemporană. Valentin Rasputin

Mihai Novicov

Unul din scriitorii cei mai discutați este astăzi Valentin Rasputin. Si mai ales ca autor a patru povestiri¹ de răsunet: Bani pentru Maria, Trăiește dar nu uita², Ultimul soroc și Rămas bun de la Matorișă. In afară de un număr mare de recenzii, care au însoțit fiecare din aceste apariții, revista Voprosi literaturii a dedicat una din "mesele rotunde" ale ei, analizei prozei lui Rasputin, în general³. Un articol sintetic pe aceeași temă a publicat și revista Novii Mir⁴. Incununarea activității de până atunci a scriitorului, în preluarea celei de a 60-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, cu premiul de stat al Uniunii Sovietice a condus fără îndoială la o și mai mare amplificare a interesului pentru lucrările sale.

Una din particularitățile ce izbesc dintr-o dată la lectura povestirilor lui Rasputin e restrângerea, am zice până la limită, a duratei subiectului.

In Bani pentru Maria acțiunea începe în dimineața în care Kuzma se hotărăște să plece la oraș pentru a încerca să împrumute de la fratele său suma de bani necesară pentru a completa lipsa de numerar constatată, la revizie, în casa magazinului sătesc unde soția sa Maria e gestionară. Si se termină a doua zi dimineață, când același Kuzma coboară din tren, se urcă într-un autobuz, coboară iar, găsește casa fratelui său și bate la ușă. "Îndată i se va deschide" - acestea sînt ultimele cuvinte. Nici nu aflăm dacă fratele său a consimțit sau nu să-i vină în ajutor.

Dar în limitele unui subiect de 24 de ore începe o fabulă de cîțiva ani, chiar de decenii, dacă se ține seamă că despre președintele colhozului, care primul se hotărăște să sară în ajutorul lui

- 1 După cum am mai susținut-o și cu alte prilejuri, termenul rusesc navesti nu se poate traduce în românește decît prin povestire, evident în accepția sadoveniană.
- 2 In rusește Jiti i pomni, ceea ce înseamnă textual Trăiește și ține minte, împrejurare ce i-a determinat pe alții să propună traducerea Trăiește și la aminte, dar care, din păcate, trădează sensul ce se întrevede din lectură, care este - după noi - un îndemn adresat omului de a nu trăi niciodată numai în prezent, ci de a implica totdeauna în "clipa" și întregul trecut ce-i aparține, ca un suport inevitabil.
- 3 Vezi nr. 2/1977, p. 3-81.
- 4 E. Starikova, Jiti i pomni (A trăi și a ține minte) - Insemnări despre proza lui V. Rasputin, Novii Mir, Moscova, 1977, nr.11, p.236-248.

Kuzma, ni se relatează, e drept sumar, și cite ceva despre "necesurile" lui din anul '30. Nu ne propunem să re povestim povestirea, dar în interesul considerațiilor pe care intenționăm să le desfășurăm, e necesar să menționăm totuși că în narațiune încapă o "lume" palpitând de viață, pestriță, contradictorie. Procedeele de compoziție nu sînt noi. În termeni obișnuiți, e vorba de o întretăiere a două planuri. Pe de o parte, călătoria de unul singur, cum s-ar zice, îl "obligă" pe Kuzma să rememoreze împrejurările care i-au adus într-o situație aproape disperată, pe de alta - negăsind la gară un bilet pentru un vagon obligat și fiind astfel din nou "obligat" să urce într-un vagon cu cușele moi (lineinii - carecum corespunzător cu vagonul de clasa I de la noi), Kuzma intră în contact cu o lume cu care nu este familiarizat, călătoria de unul singur se desfășoară cu unele peripecții, insinuante, poate, la prima vedere, dar care, izbindu-se de frământările lui Kuzma, îngroașă nuanțele de umbră și lumină, jocul cărora constituie, după părerea noastră, substanța de conținut a povestirii.

Din punct de vedere al plasării în albia tradiției literare, povestirea Bani pentru Maria ar putea fi încadrată în seria dominată de motivul claustrării inopinante: niște oameni trăiesc de mult timp în vecinătatea ce le-a devenit familiară, au senzația că se cunosc foarte bine, nu sînt ispitiți de nici o curiozitate de a afla mai mult unul despre altul, pînă cînd, deodată, o cauză exterioară îi izolează de lumea înconjurătoare, amplifică peste noapte în proporții neobișnuite relațiile de interdependență și-i obligă la o luare în considerație mult mai atentă a fiecărei individualități. De obicei cauza schimbării de optică e o catastrofă (accidentul subteran în Germinal de Zola sau Spre stele de Cronin, prima noapte de prizonierat în Soarta unui om de Solohov; am mai putea cita la o distanță foarte mare Doi ani de vacanță de Jules Verne, sau, iarăși într-un plan foarte diferit: Stăpîn și slugă de L.N. Tolstoi, chiar Vizita bătrînei doamne de Dürrenmatt, Metamorfoza de Kafka etc.). Dar de regulă, în afară de ultimul exemplu, catastrofa este "colectivă", îi afectează pe toți protagoniștii (cele mai concludente din acest punct de vedere sînt narațiunile în care acțiunea se petrece efectiv în închisoare, adică acelea în care claustrarea nu e întâmplătoare, ci reprezintă chiar cadrul, Insemnări din Casa morților de Dostoevski putînd fi considerate de departe drept cap de serie). În Bani pentru Maria, însă, ca și în Metamorfoza de Kafka, catastrofa îl afectează numai pe protagonistul principal. El are nevoie presantă să strîngă în cinci zile o mie de ruble și practic nu poate spera să reușească decît adresîndu-se celor din micul univers sătesc din jurul lui. Situația e deci de catastrofă numai pentru el.

Din cauza unei mutații catastrofice în destinul său (pe această linie paralela cu Metamorfoza lui Kafka devine posibilă), lumea din jurul lui deodată se micșorează imprevizibil, întreaga lume de la care Kuzma n-are ce spera (în raport cu nevoia lui imediată, dar care pentru moment îl acaparează) dispăre pentru el, ceea ce creează analogia cu situația de claustrare. În prozele cu scene de acțiune în închisoare (ne gândim, repetăm, la Insemnări din Casa morților, de Dostoevski, în primul rând, dar mai putem cita nuvela Inchisoarea de Gorki, În lumea celor ostracizați de Iakubovici-Melșin, fragmente din Amintiri din închisoare de Valer Braniște și multe altele) se poate urmări fără dificultate cum încet, încet, sub presiunea condițiilor obiective, locatarii "pensiunilor obligatorii" sînt nevoiți să-și lepede masca, cum apar în fața celor din jur în dimensiunea lor reală, nicăieri aiurea ierarhia valorilor nu se stabilește cu atîta naturalețe ca în închisoare. Ceva asemănător se petrece din cu totul alte motive și în lumea lui Kuzma; pentru că nenorocirea care l-a pocnit ca din senin îl propulsează în afara macrocosmosului uman, el începe să-și vadă pe toți cei din jur ca în închisoare și din această cauză, în raport cu el, fiecare își leapădă masca și-i apare în înfățișarea adevărată, nu aceea ce și-o aranjase și în împrejurări normale reușea cu chiu cu vai să și-o păstreze, ci cea reală, ce se ascundea sub cea împrumutată. Dintr-un anumit unghi de vedere, conținutul povestirii lui Rasputin poate fi identificat cu suma tuturor acestor "metamorfoze". La Kafka incidentul declanșator e de altă natură: și aici o catastrofă personală îl permite protagonistului principal să afle adevărata valoare a atitudinilor aflate pînă mai ieri de cei apropiați lui, însă în acest caz, catastrofa e totală, ireversibilă, ceea ce justifică pînă la un punct mutațiile în starea de spirit a celor din jur; la Rasputin sistemul de relații e mult mai subtil: catastrofa lui Kuzma nu e totală și nici definitivă - chiar dacă nu strînge suma necesară de bani, chiar dacă Maria va fi condamnată, el va rămîne în sat, de el oamenii nu prea le vine la socoteală să se dezică... Si iată că asistăm la un veritabil joc de-a v-ați ascunselea. Cei solicitați se sînt îndemnați să-și păstreze masca, și treptat, doar de nevoie, se descoperă încurcați

în fața lui Kuzma⁵.

Bate la ochi disproporția dintre durata subiectului și durata fabulei și în povestirea Ultimul soroc. Și aici procedeul e "motivată", dar altfel decât în Bani pentru Maria. Despre prezența motivului "claustrării" se poate vorbi doar cu anumite rezerve și numai ca de un motiv auxiliar. În centrul compoziției se află evenimentul morții, ceea ce dintr-o dată face posibilă o serie de puneri în relație cu totul neașteptate. Într-o localitate minusculă, undeva în Siberia, bătrâna Anna trăge să moară. Aparent, dezmodămîntul este cu totul lipsit de accente catastrofice; Anna nu este în nici un fel o victimă, ea moare de bătrânețe. Cum odată și odată va trebui să se întâmple cu fiecare dintre noi. Ba mai mult, se pare că în raport cu alte destine, al ei este întrucîtva privilegiat. Moare înconjurată de atenție și respect, în mijlocul unei familii, care, cu mijloacele ce-i stau la îndemînă, încearcă să înconjoare "trezirea ei în cealaltă lume" cu acea atmosferă de solemnitate reținută, la care omul stimat în timpul vieții are tot dreptul. La timpul său, noi am încercat o comparație între două cărți foarte diferite ca tonalitate, dar care se întîlneau în aceeași preocupare de a trata tema morții nu "în orizontul misterului", dacă ar fi să împrumutăm un termen al lui Lucian Blaga, ci ca un "fapt social" existent nu atît pentru cel care moare, cît pentru acei care-i supraviețuiesc⁶. Amintim că era vorba de O moarte ușoară de Simone de

⁵ De bună seamă în termeni diferiți, dar, după cît ni se pare, în fond în același sens explică și Rasputin însuși, conținutul estetic al povestirii. La întrebarea interlocutorului (Evgh. Osetrov, v. Voprosi literatury, 1976, nr. 2, rubrica In atelierul creației, Interviu cu V. Rasputin - Bit' esmim soboi - A-ti rămîne credincios) - "Ce v-a determinat să scrieți Bani pentru Maria? Doar subiectul povestirii nu poate fi definit nici cît puțin ca "poezia cotidianului"? Pur și simplu se relatează despre o întîmplare dintr-un sat, cum se petrec cu dăruială", scriitorul răspunde: "Într-o familie simplă, cum sînt la noi milioane, a irupt un eveniment care determină dezvoltarea tuturor relațiilor morale, face posibil ca totul să fie văzut (s.n. - M.N.) într-o lumină ce pătrunde în cele mai ascunse colțuri ale caracterelor umane. Toți oamenii sînt oameni, dar fiecare se comportă în felul său, omul este întotdeauna interesant pentru om, mai ales atunci cînd "se descoperă", cînd povestește despre sine nu atît prin vorbe, cît prin faptele și acțiunile sale. Principalul a constatat în relieful conflictului psihologic, în posibilitatea de a arăta cît de diversă și bogată e realitatea, care nu încapă în nici un fel de tipare prestabilite" (p.144).

⁶ Vezi: O întîlnire cludată: "O moarte ușoară" de Simone de Beauvoir și "Moartea lui Ivan Ilici" de Lev Tolstoi în Problema de filologie rusă, Universitatea din București, p. 218-228.

Beauvoir și Moartea lui Ivan Ilici de L.N.Tolstoi. Ideea principală, pe care am încercat s-o argumentăm izvora din constatarea că în ambele cazuri moartea se dovedea a fi "ușoară" sau dimpotrivă "chinuitoare" nu din cauze biologice, ci ca urmare a atitudinii celor din jur. Suferințele lui Ivan Ilici sînt determinate exclusiv de fățărnicia anturajului, de duplicitatea rudelor și musafirilor, care pe de o parte se prefac că nici nu se gîndesc la implacabilul deznodămînt, iar pe de alta - prin întreaga lor comportare îi amintesc mereu celui suferind că-l pîndește sfîrșitul. Dimpotrivă, fiicele bătrînei din cartea autoarei franceze reușesc s-o "îngele" în asemenea măsură pe mama lor, încît nici în ajunul sfîrșitului ea nu încetează să trăiască. În cazul povestirii lui Rasputin situația nu poate fi asemuită cu nici unul din exemplele invocate. Fiul mai mic al Annei, la care bătrîna a rămas să-și trăiască ultimii ani ai vieții, n-are de unde să aibă preocupări metafizice ca vestita scriitoare franceză. E un simplu țăran, puțin instruit, de loc dispus să-și bată capul cu probleme ale vieții și morții în plan existențial. El s-a obișnuit mai de mult cu gîndul că mama lui odată și odată tot va muri. În consecință - în raport cu această inevitabilitate - n-are alte preocupări decît acelea ce reies din datoria lui filială normală - la el în casă mama lui să aibă pînă-n ultima clipă tot ce are nevoie. Iar cînd își dă seama că inevitabilul urmează să se întîmple, iarăși cu cea mai desăvîrșită naturalețe se hotărăște să-și îndeplinească ultima datorie: se duce la poștă și telegrafiază tuturor fraților și surorilor. Pînă aici nimic senzațional. Nimic ce ar putea să ne facă să presimțim o dramă. Dar drama se produce totuși: mai mult simțind decît înțelegînd că la căpătîiul ei s-au strîns toți copiii, mama are un șoc și învie, pentru două zile numai, dar învie și tocmai această înviere se constituie ca echivalentul unei situații catastrofice, fără de care nici o dramă nu e de închipuit. Pe de altă parte și dilatarea fabulei devine posibilă de asemenea numai datorită acestei învieri. Dintre toți copiii lipsește fata cea mai mică și, explicabil, preferată (ca toți mezinii) - Tanciora, care locuiește tocmai la Kiev și care nu se știe din ce motive n-a putut veni.

Ar fi de menționat aici, în treacăt, excepționalul tact literar (sau, poate, simț artistic?) al lui V. Rasputin, care nu ne spune nimic despre motivul absenței. Tanciora devine în subiect personajul absent, ca Protopopov în Trei surori de Cehov sau soțul Mariei Sergheevna în Caleașca de aur a lui Leonov. Personajul absent care declanșează drama. Iar drama e a așteptării zadarnice. E posibilă în acest plan vreo comparație cu Așteptîndu-l pe Godeau de S. Beckett? Si da și nu. Da, în măsura în care în ambele cazuri "așteptarea" e

situația care structurează opera. Nu, pentru că la Beckett așteptarea e abstractizată, golită de conținut, e o așteptare metafizică, o așteptare în sine, ca zborul păsărilor lui Brincuși, în timp ce la Rasputin, ceea ce ne face să receptăm opera ca o așteptare nu devine în nici un fel un simbol al existenței în general... Si ne oprim aici pentru că a discuta dacă viața poate sau nu să fie "definită" ca o neîntreruptă așteptare depășește intențiile eseului nostru. În orice caz, la Rasputin așteptarea nu apare ca o situație organic-normală, ci, dimpotrivă ca o "dereglare", ce capătă treptat proporții și condiționează organizarea subiectului într-o manieră riguros realistă, ca o însăilare de episoade temeinic motivate din punct de vedere psihologic.

În primul rînd bătrîna însăși, căpătînd ca un fel de "dar" încă două zile de viață conștientă, nici nu poate face altceva decît să-și scruteze din această perspectivă întreaga viață. Iată cum - dintr-odată! - fabula se lărgeste pînă la dimensiunea unei vieți de om. Dar într-alt fel și toți ceilalți protagoniști ajung într-o situație asemănătoare. Leitmotivul care conferă intonația întregii "acțiunii" este - paradoxal - senzația pe care o încearcă fiecare că n-are ce face. Încă un pretext bine justificat pentru a insera alte retrospecții. În special fiica mijlocie Liusia, angajîndu-se într-o plimbare prin locurile copilăriei, oferă posibilitate cititorului să afle lucruri interesante nu numai despre ea și viața ei, dar și despre istoria țînutului ș.a.

În ecourile critice la lucrările lui V. Rasputin adesea poate fi găsită constatarea - devenită aproape un loc comun - că în Ultimul soroc ar exista un fel de antiteză între Anna și copiii ei, între "spiritualitatea" Annei și un fel de "despiritualizare" a copiilor. "Copiii îmbătrîniți, - sau pe cale de a îmbătrîni ai muribundeii Anna, scrie E. Starikova în Novii Mir, care au plecat în lume toți din aceeași izbă țărănească, nu seamănă de loc unul cu altul. Si toți împreună nu-i prea plac scriitorului, care-i privește cu un ochi pătrunzător și implacabil, ciulindu-și urechea la vorbirea lor seacă, din care s-a pierdut muzica limbii materne"⁷.

⁷ Art. cit., p. 239. În raport cu dezbaterea pe care am angajat-o am citat acest fragment numai pentru a ne întemeia afirmația. Dar nu ne putem reține de a remarcă în trecut că referirile la "muzica limbii" sînt în fond fără obiect. Limba în sine nu poate fi nici frumoasă, nici urîtă, nici muzicală, nici seacă. Virtuțile vorbirii întotdeauna sînt determinate de context. Iar din acest punct de vedere situațiile în care sînt plasați protagoniștii sînt incomparabile. Anna nu mai are la ce să se refere vorbind, ea nu mai are preocupări terestre, limbaajul ei este purificat de conținut, e cu desăvîrșire slobod, în timp ce al copiilor, dimpotrivă, e legat de viață, de preocupările lor cotidiene de care nu se pot debarasa; e ca și cum am compara limbaajul unor îndrăgostiți ce se plimbă pe malul mării, cu cel al unor vinzători de magazin, posibil fiind să fie vorba de același persoane.

În cadrul mesei rotunde a revistei Voprosi literaturi, O. Salinski e și mai categoric: "În critică nu odată s-au făcut considerații privitoare la "bogăția spirituală" a Annei și "golul sufletesc" al copiilor"^B.

Așa să fie? Ni se pare că antiteza însăși e formulată în termeni inadecvați. Se pierde din vedere tocmai specificitatea situației-învierea Annei. Ea ne permite să împingem seria punerilor în relație pînă-n pragul epocii noastre. După cum îmi aduc aminte de la lecțiile de religie (niciodată n-am avut curiozitatea să recitesc evanghelia), după învierea sa nici chiar Isus Hristos nu s-a întors la viața pămîntească obișnuită, ci abia se atingea de mîncare, trecea dintr-o cameră în alta prin pereți, parcă plutea în aer etc. Deci și mitul creștin atestă că revenirea la viață nu poate avea dimensiunile vieții obișnuite.

Dar și mai concludentă ni se pare asocierea cu unele nuvele și povestiri ale lui Leonid Andreev. După cît ni se pare acestui scriitor îi revine meritul de a fi descoperit adevărul - care după descoperire devine atît de simplu -, că în fond viața nu poate fi descoperită global dinlăuntru vieții, tot așa cum aflîndu-te înlăuntru unei camere nu poți contempla nicidecum, dintr-o dată, toți cei patru pereți ai ei. Ca să contempi un edificiu, trebuie să te depărtezi la o distanță convenabilă; așisderea și cu viața - că s-o privești trebuie să leși afară din ea. Cel mai pregnant această situație, aparent imposibilă, e închipuită în Povestea celor șapte spînzurați, dar mai ales în Gu ernatorul. Amintim că în această nuvelă autorul insistă parcă obsedant asupra motivelor în virtutea cărora pentru toți cei din jur gubernatorul continuă să trăiască, pe cînd de fapt el este mort.

În Ultimul soroc situația este întrucîtva analoagă. Pentru că în fapt, adică în raport cu condițiile de existență ale celor din jur, Anna nu mai trăiește. Atunci de ce să ne mirăm că ea, ieșind din viață, se "spiritualizează" pînă la paroxism. În intervenția menționată de noi, O. Salinski notează pertinent că autorul n-a înzestrat-o pe Anna cu un caracter "multilateral" și "plin de viață" (p.6), dar nu-și împinge considerațiile pînă la concluzia firească. Anna propriu-zis nici nu mai poate avea caracter, mai mult - stricto sensu nici nu e un personaj, deoarece nu mai poate avea destin. Narațiunea e posterioară destinului său.

De aici izvorăște și cel de al doilea laitmotiv al povestirii - incomunicabilitatea. Anna nu mai trăiește, în timp ce toți copiii ei

^B Vol. cit., p.15.

continuă să trăiască și încă foarte intens tocmai pentru că fiecare își mai are de mîntuit destinul. Firesc între cele două planuri comunicarea devine imposibilă. Să ne amintim de situația asupra căreia autorul pedalează apăsat, dar în surdină: pentru toți copiii a devenit evident că Tanciora nu va mai veni. Dar ei n-au cum s-o explice bătrînei pentru că între lumea lor și lumea ei comunicațiile s-au întrerupt.

Iată, foarte sumar, cum se motivează estetic disproporția dintre durata subiectului și durata fabulei. Subiectul e așteptarea - plină de o semnificație sublimă pentru femeia care a înviat din morți și lipsită de sens pentru cei aflați în viață. Iar această discordanță produce cîte o dereglare dramatică în fluxul psihologic al fiecăruia dintre personaje, ceea ce la rîndul său justifică apariția unor întreprinderi surprinzătoare de planuri - reconstituirea verticală a întregii vieți la Anna, ieșirea din sat și evadarea în trecut la Liusea și un fel de mișcare cu încetinitorul, de inerție în plan orizontal la toți ceilalți, absolut incapabili să-și continue existența normală din cauza neașteptatei răsturnări. Motivul claustrării se inserează în această destructurare incidental - din cauza întreruperii temporare a legăturilor cu viața obîgnuită, fiecare protagonist, cel puțin din cînd în cînd, se simte izolat de lume.

În Trăiește, dar nu uita durata subiectului e relativ mai lungă decît în povestirile la care ne-am referit pînă acum. Totuși și aici disproporția cu durata fabulei e vizibilă. În limitele subiectului acțiunea începe din momentul dispariției aproape misterioase a toporului din curtea familiei Guskov. Urmează bănuielile, mai precis intuițiile Nastionei, apoi întîlnirea din baie etc. Calendaristic asta înseamnă cîteva luni înainte de sfîrșitul războiului - în ultima iarnă de război, dar, precizează autorul, după gerurile bobotezei. Iar de încheiat, acțiunea se încheie la cîteva săptămîni după victorie. E vorba deci de șase-șapte luni. Durata fabulei este însă de cîteva ani. Dacă am fi obligați s-o reconstituim cronologic, ar trebui să începem cu anul de foamete 1933, cînd, după ce și-a înmormîntat mama (tatăl fetei pierise și mai înainte), în vîrstă de numai șaisprezece ani, împreună cu sora ei mai mică, de opt ani, Nastiona pornește în lume, coborînd în jos de-a lungul Angarei, fără un țel precis, mergînd pur și simplu... așa... pentru că a auzit spunîndu-se că acolo sărăcia nu este chiar atît de crîncenă... Din 1933 pînă-n 1945 ar însemna deci doisprezece ani. Dacă însă, consecvenți pînă la capăt, am lua în considerație cele cîteva date comunicate foarte zgîrcit despre tatăl Nastionei, cît și despre antecedentele familiei Guskov, ar trebui să împingem începutul

și mai în urmă. În sfârșit, dacă n-am face abstracție nici de ceea ce se spune despre satul Atamanovka (doar și în legătură cu problema în aparență cu totul neesențială a motivelor în virtutea căreia poartă un nume atât de prestigios), am ajunge poate și în acest caz la o narațiune cu o durată de peste un secol...

Totuși, în Trăiește, dar nu uita, paginile retrospective sînt relativ puține, iar relatările chiar și cele ce se referă la o situație atât de hotărîtoare precum aceea a împrejurărilor dezertării lui Andrei sînt sumare, laconice, cum s-ar zice, "spuse în fugă". Dacă ar fi să recurgem la distincția propusă de unii teoreticieni dintre "povestire" și "scenă"⁹, am putea conchide îndată că în această proză predomină "ecena" și încă în mod covîrșitor. Totodată, motivul claustrării este dezvoltat aici pînă la limita extremă, transformîndu-se într-o adevărată robinsonadă¹⁰. Comparația poate fi chiar amănunțită. Robinsonul lui Rasputin e și el însoțit de Vineri, însă în acest caz, rolul lui Vineri îl joacă chiar propria lui soție¹¹, ceea ce, dintr-o dată, propulsează problematica lucrării pe un plan cu totul diferit. Ca și la Defoe, Andrei Guskov, în tot timpul povestirii nu se întîlnește

⁹ Cf. Jaap Lintvelt, Pour une typologie de l'énonciation écrite în Cahiers roumains d'études littéraires, București, 1977, nr.1, p.67.

¹⁰ Paralelismul, ajuns în atenția noastră, a mai fost semnalat: de pildă, de către criticul sovietic L. Terakopian, dar explicabil în termeni diferiți de ceea ce urmează în analiza noastră:

"Noua povestire se deosebește de cele anterioare, între altele și printr-o originală situație "exotică" a eroului. El se pomenește în condiții tipic robinsoniene. Viața în mijlocul unei naturi sălbatice. Singurătatea. Necesitatea de a nu te bizui decît pe tine însuși.

Însă "exotismul" acesta este firesc. Așa a fost dat să se întîmple. Rasputin nu repetă o situație de crestomație, ci o modifică.

Să ne amintim că eroul lui Defoe a fost rupt de pămîntul natal numai fizicește, nu și spiritualicește. Si pe insulă el a reușit să salveze omul dintr-însul. Robinsonada lui Guskov se caracterizează printr-un conținut moral diametral opus: se produce o implacabilă destrămare a sufletului.

Si dacă pe Robinson îl încălzea speranța unei corăbii salvatoare, eroul povestirii Trăiește, dar nu uita n-are la ce să spere. El singur și-a ars corăbiiile în urma lui. Între el și Atamanovka s-a trasat un hotar interzis, nevăzut dar sesizabil" (Postfața la volumul: Valentin Rasputin, Jivi i pomni, povestiri, Moscova, 1977, p.575-576).

¹¹ Coincidența cu situația din povestirea lui B. Lavreniev - Al patru-zecișunulea, unde, după eguarea pe o insulă pustie în mijlocul mării Aral, ofițerul prizonier Govoruha-Otrok o numește pe Mariutka tot Vineri, este de fapt pur onomastică și, după cît ni se pare, nu se pretează la alte comentarii.

decît cu soția lui. Dar e de semnalat și o deosebire esențială. Naufragiatul e rupt de oameni, dar tînjește după ei, Andrei fuge de ei. Dacă în toate celelalte povestiri ale lui Rasputin (inclusiv Rămas bun de la Matiara, de care urmează să ne ocupăm îndată), predomină în mod vădit problematica socială în Trăiește dar nu uita, pe primul plan se instalează o problemă morală și nouă ni se pare că tocmai din această cauză aici disproporția dintre durata subiectului și durata fabulei e mai puțin marcată. Dar asupra acestui aspect vom reveni.

Căci în ultima (pînă azi) povestire a lui Rasputin Rămas bun de la Matiara disproporția de care ne ocupăm se reliează la modul cel mai pregnant. Povestirea e rîrește populată de personaje, și pînă acum critica s-a ocupat cel mai mult de ele, între altele și pentru că autorul din nou acordă cea mai mare atenție unei bătrîne. De aceea, explicabil, mulți comentatori au sesizat o anumită asemănare dintre Daria și bătrîna Anna din Ultimul soroc. Dacă ar fi însă să aderăm mai intim la substanța povestirii - începînd de la titlu, luînd în considerație și raptul, de altfel pus în discuție și de alți comentatori, că toponimicul ales de autor derivă de la cuvîntul mat' (mama) - n-am putea să nu ajungem la concluzia că eroul principal al povestirii nu este un om, ci o insulă (ostrov). Istoria ei ni se relatează pe o durată de 300 de ani, de cînd s-au stabilit aici primii coloniști și au fundat o așezare omenească și pînă la moartea aceleiași insule, sortită dispariției ca urmare a construirii unui baraj pe râul Angara.

Durata subiectului însă este de cîteva luni - ultima vară.

În legătură cu Rămas bun de la Matiara am reținut cîteva rînduri din unele intervenții în cadrul "mesei rotunde" amintite, organizate de revista Voprosi Literaturi. Toți participanții s-au declarat de acord că ar fi cel puțin naiv, dacă nu chiar stupid, să se reproșeze lui Rasputin că s-ar ridica împotriva progresului tehnic, în speță împotriva construirii de hidrocentrale electrice. După cum se știe, asemenea construcții nu se pot realiza decît cu ajutorul unor baraje, care la rîndul lor conduc la crearea de lacuri artificiale, și, în consecință, la inundarea, deci la dispariția sub apă a unor așezări omenești, uneori destul de populate. Am regretat-o și noi, cu toate că ne mîndrim cu înfăptuirea hidrocentralei de la Porțile de Fier. Faptul că de la Ada-Kaleh nu ne-a rămas decît o amintire, evident n-are de ce să ne bucure.

Dar după știința noastră nici un scriitor român n-a avut încă inițiativa de a încerca să abordeze o asemenea situație din punctul de vedere al locuitorilor insulei.

Este tocmai ceea ce face Rasputin. Grosso modo, protagoniștii povestirii ar putea fi împărțiți în trei grupe.

Prima, cea mai "atenționată" de autor, o formează bătrînii pentru care despărțirea de Matoriă capătă proporțiile unei veritabile catastrofe. Starea lor de spirit ar putea fi asemuită - pe un anumit plan, dar numai parțial - cu cea a bătrînii Anna, din Ultimul soroc. Ei și-au petrecut întreaga viață pe Matoriă, întreaga lor existență a fost legată de acest pămînt, aici ar vrea să și-o consume pînă la capăt, ca să fie îngropați alături de bunii și străbunii lor... De aceea, plecarea de pe Matoriă ei o echivalează cu sfîrșitul existenței, care însă nu coincide și cu sfîrșitul real, fizic... De aici, o stare de vizibilă dezechilibrare psihică, ei parcă nici n-ar înțelege ce se petrece totuși, refuză să ia în considerare toate argumentele în legătură cu necesitatea și utilitatea inundării, pentru că pe ei această utilitate firească nu poate să-i intereseze, căci e în afară de viața lor... În imaginația lor inevitabilitatea despărțirii de Matoriă capătă proporțiile unui eveniment apocaliptic...

Grupa a doua o formează locuitorii de pe Matoriă de alte vîrste. În oreionarea lor mult mai sumară, autorul a folosit nuanțe. Pentru strămutarea celor de pe Matoriă s-a construit o așezare modernă, cu case-tip etc. După părerea noastră problema gradului în care această așezare a fost concepută bine sau nu e totuși secundară, și în orice caz extraliterară. În literatură ne interesează în primul rînd oamenii, reacțiile lor sufletești în raport cu evenimentul principal, reacții despre care credem că nu s-ar modifica substanțial dacă cei de pe Matoriă ar ști că vor fi strămutați în cea mai formidabilă stațiune balneară din Crimeea. Așadar, în ceea ce-i privește pe ceilalți locuitori ai insulei am putea spune că nuanțele în atitudinile lor sînt cuprinse între două "marginii" personificate în riul și nepotul Dariei. Fiul, Pavel, nu pare a fi prea încîntat de apropiata schimbare de destin, și fîrea lui are rădăcini adînc implantate în solul Matoriiei, dar nici nu poate recepta apocaliptic transformările, el mai are destul de mult de trăit, este deci obligat să se acomodeze situației. El își dă seama perfect de utilitatea umană a transformărilor pe care le va aduce hidrocentrala și de aceea traiectoria frămîntărilor sale sufletești e direcționată în principal în acest sens. Intre atitudinea lui și cea a mamei sale există în consecință posibilități de racordare, dar evident vremelnice și incomplete. Căci el în afară de trecut mai are și viitor. În părerea de rău de trecut el este întru totul alături de mama sa, însă indiferența ei față de viitor îi este complet inacceptabilă. În celălalt capăt se află fiul lui Pavel - Andrei, pe care aproape nimic nu-l mai leagă de Matoriă. Pentru el viața se confundă aproape complet cu viitorul, de aceea își permite chiar să ironizeze benign

discutînd cu bunica sa - bătîrîna Daria. De bună seamă privită ca "materie artistică" categoria aceasta de "locuitori" e înfățișată în povestirea lui Rasputin mult mai diferențiat, dar în raport cu părerile, pe care intenționăm să le avansăm, diversitatea aceasta contează mai puțin. Ii apropie pe toți receptarea evenimentului (apropiata dispariție a insulei) în primul rînd în raport cu viitorul și nu cu trecutul.

În sfîrșit o a treia categorie o formează "străinii". Ei, firește, n-au de ce și cum să participe sentimental la frămîntările localnicilor. Viața lor nu este legată de Matiora. Dispariția insulei este pentru ei un eveniment cotidian, de categoria ziaristică, una din miile de transformări pe care le generează mereu, inexorabil, construcția socialismului. Din acest al treilea "grup" fac parte și elevii sosiți pentru a ajuta la recoitarea cartofilor și care o enervează pe Daria prin comportarea lor, dar și salariații unei întreprinderi "specializate", trimiși pe insulă pentru a o "pregăti" în vederea dispariției.

Aici sîntem nevoiți să deschidem o paranteză. Ca și în multe alte cazuri ne recunoaștem franc ignoranța. Am spus "ca și în multe alte cazuri" pentru că mai totdeauna, aflîndu-se în situația de a recenza cîte o carte în care se relatează lucruri și fapte concrete din viață, criticul nu știe cum se petrec realmente lucrurile și raptele analoage în realitate și de aceea n-are cu ce să compare relatările autorului. (Cine ar îndrăzni măcar să se întrebă cît de "veridică" e descrierea scutului lui Ahile la Homer, dacă nu cumva e și "anacronică" în raport cu epoca descrisă de Homer etc.?) De aceea, asemenea situații nu pot fi pentru critic adevărate sau neadevărate, ci doar convingătoare sau neconvingătoare. Iar sub acest raport îndrăznim a susține că povestirea lui Rasputin suferă de o anumită ambiguitate. Concret, iată despre ce este vorba: pentru că iacul de acumulare ce se va forma deasupra insulei se va încadra într-o importantă cale de navigație, e necesar ca înainte ca ea să fie inundată, pe insulă să fie distruse toate clădirile, toți copacii, într-un cuvînt toate "obiectele" care, în viitor, smulse de pe fund de curentul apei ar putea să pericliteze securitatea navelor etc. Cît de necesară este operația din punctul de vedere al practicii vîleții, autorul nu ne-o destăinuie nicăieri. Pe de o parte măsurile de precauțiune par a fi logice, de bun simț. Pe de altă parte, însă, prin modul brutal, automat uneori aproape pirateresc, cum sînt ele executate de către protagoniștii povestirii (evident cei din grupul "străinilor"), autorul pare a ne sugera ca întreaga agitație e cel puțin exagerată, dacă nu chiar inutilă, căci exterior, așa cum

ne întâmpină dinlăuntrul construcției literare, seamănă uimitor cu agitația din imensele instituții birocratice din literatura sovietică a anilor '20, agitație prin care se urmărea doar justificarea existenței acelor instituții, de tipul acelor de care-și bat joc autorii în Diavoliada lui M. Bulgakov sau Vițelul de aur de Ilf și Petrov. Oricum ar fi, în cadrul sistemului de personaje al povestirii, grupul de "incendiatori" care operează pe insulă se constituie ca un rețel de "tăbără negativă" care intră în conflict cu cea "pozitivă", condusă de bătrâna Daria.

Explicabil pînă la un punct atenția comentatorilor a fost captată de această antiteză, și tocmai în legătură cu ea ne-au atras atenția acele rînduri de care am amintit mai sus, dacă cititorul își mai aduce aminte, dată fiind lungimea excesivă a parantezei noastre. Iată-le:

"Însă "unele pierderi" în cazul unei atari abordări a acțiunii (e vorba de "pregătirea" insulei pentru inundație - M.N.) se transformă într-un imens prejudiciu moral, care nu se compensează de loc prin avantajele materiale ce se obțin în acest rețel"¹².

Privită așa, cît de "mică" ne apare povestirea lui Rasputin. Cum s-ar zice, scriitorul a cheltuit o rezervă imensă a talentului său pentru a-i avertiza pe constructorii de hidrocentrale: "Băgați de seamă, dacă o să mai aveți de inundat insule locuite, să trimiteți la fața locului niște incendiatori mai sensibili". Nouă ni se pare că pentru așa ceva nu era nevoie de o operă atît de răscolitoare; țelul putea fi atins mult mai repede, și cu rezultate mult mai imediate prin publicarea unui articol de ziar bine scris.

x

x x

Pentru a descifra conținutul artistic al acestei piese magistrale a lui V. Rasputin, din punctul nostru de vedere de departe cea mai împlinită din cîte a scris pînă acum, sîntem ispitiți a propune un alt sistem de puneri în relație, pe linia unei tradiții mult mai adînc implantate în literatura rusă și nu numai rusă.

Vom începe prin a aminti că încercînd a desluși concepția despre lume a lui Dostoievski, Berdeev așază în miezul ei ideea de a contrapune omului-dumnezeu pe dumnezeu-om¹³. Este de la sine înțeles că nu intenționăm să angajăm aici vreo dezbateră asupra problemei de fond,

¹² I. Seleznev, Pămînt sau teritoriu? p. 54

¹³ Nikolai Berdeev, Mirosozertanie Dostoevskovo, Y M C A - PRESS, Paris, 1968

căci, după cum ni se pare, caducitatea prezumției lui Berdeaev nici nu se cere a fi demonstrată. Vom concede doar că într-adevăr lipsa de reținere a "cutezanței umane" l-a preocupat în înaltă măsură pe Dostoevski care n-a pregetat chiar s-o biameze în cunoscutul său cuvânt despre Pușkin. De altfel problema se ară în miezul irământărilor ideologice de la mijlocul secolului al XIX-lea. Si era firesc să fie așa.

După cum am mai semnalat-o și în alte scrieri¹⁴, umanismul european (folosim termenul în accepția lui restrînsă de curent, propusă odată cu Renașterea) a ajuns în situația să iacă față unor probleme noi și foarte dificile din momentul în care i s-a ridicat în față dilema: sau să-și încorporeze sau să respingă ateismului consecvent?

Privind lucrurile foarte "de sus" am putea spune în acest context că o soluție foarte originală - deși, evident, inacceptabilă pentru aderenții marxism-leninismului - a oferit Lucian Blaga: amintim că filozoful român susținea că plasîndu-l pe om printr-o "mutație ontologică" în "orizontul misterului", obligîndu-l să-și consume existența prin "relevarea" acestuia, "Marele Anonim" a avut grijă totodată să aranjeze lucrurile în așa fel încît nici o revelație să nu poată conduce și la o înțelegere a misterului și aceasta spre binele omului și a orînduirii cosmice.

De ce spre binele omului? Aici, după cît ni se pare, pot fi stabilite puncte de tangență cu Berdeaev, sau mai precis cu Dostoevski în interpretarea lui Berdeaev. Spre binele omului pentru ca omul să nu poată depăși propria lui condiție, să nu se poată ridica la nivelul Marelui Anonim, să nu poată schimba cu alte cuvinte "ordinea cosmică", întrucît orice dereglare a acestela ar avea în mod inevitabil consecințe catastrofice.

Astfel ni s-a părut că am identificat și la Dostoevski și la Blaga preocupări asemănătoare: ce-i este și ce nu-i este permis omului? În ambele cazuri răspunsul este de substanță mistică, lucru demonstrat în cazul lui Blaga, cu pertinența necesară, de Lucrețiu Pătrășcanu: "Dacă într-adevăr cunoașterea individuală cîștigă în urma patronării ei de către Marele Anonim și a părinteștii supravegheri pe care o exercită, ne îndoim. În orice caz, sigur este că nu cîștigă nimic nici în demnitate și nici în precizie"¹⁵.

¹⁴ între altele și în monografia Solohov, recent apărută, București, 1977, p. 197-200

¹⁵ Lucrețiu Pătrășcanu, Curenți și tendințe în filosofia românească, București, 1946, p. 119

Astăzi, probleme, în rond de aceeași sorginte, se formulează cu totul în alt mod. Dar îndrăznim a avansa ipoteza că termenii dilemei au rămas neschimbați.

S-a dezvoltat și a luat proporții neobișnuite o știință foarte ciudată pe nume viitorologia¹⁶, care se preocupă cu preziceri a tot felul de catastrofe, dacă. Forța de creație a omului nu va fi călăuzită rațional. Cu doi-trei ani în urmă îmi căzuse absolut întâmplător în mână o carte de acest gen, publicată pare-mi-se pe la începutul anilor '30 într-o editură de colportaj, în care se demonstra indubitabil, pe bază de cifre și date, că rezervele de petrol ale globului se vor epuiza aproximativ în anul 1948. De atunci data aceasta ratidică a fost mereu împinsă înainte și totuși renunțarea la pronosticuri nu s-a produs. Se vede oă apetitul de preziceri apocaliptice se află în posesiunea unor rezerve inepuizabile.

Personal mereu am fost obsedat de impresia că zgomotoasele discuții privind pericolul poluării, grija de a nu se încălca echilibrul ecologic etc., de fapt îndeplinesc funcția unei diversiuni menită să abată atenția opiniei publice de la problemele esențiale ale dezvoltării umane, care au fost întotdeauna, sînt azi și vor fi cele sociale, sau și mai precis - pentru epoca noastră încă - ale luptei de clasă.

Mereu sîntem avertizați că în cazul în care cursa înarmărilor atomice nu va fi stăvilită, în arsenalele marilor puteri se vor acumula cantități de bombe atomice capabile să arunce în aer (vorba să fie - în care aer?) globul pămîntesc. Dar nu se face nici o comparație cu cutremurele de pămînt care în ultimii 30 de ani au făcut atîtea distrugerii, au prăbușit în pămînt atîtea orașe... și totuși regiunile afectate renășteau destul de repede ca păsările phönix...

Așigderea cu faimosul "echilibru ecologic". Bănulesc că poluarea produsă în atmosferă de erupția unui singur vulcan uriaș echivalează cu poluarea de cel puțin un an prilejuită de toate fabricile, automobilele și alte surse artificiale de răpîndire a gazelor toxice. Nemaivorbind de vulcanii submarini. Să ne gîndim cîte catastrofe pe care nici nu le putem urmări, se produc aproape zilnic în fundul oceanelor... Si totuși, "echilibrul ecologic" rezistă.

16 Este de neînțeles cum pînă și oamenii foarte serioși nu-și pot da seama că o atare "știință" este practic imposibilă numai pentru că există; căci prevăzînd (chiar pe bază de calcule) o posibilă dezvoltare ulterioară a umanității, ea, implicit, își și anulează prezicerea, întrucît nu poate lua în seamă și efectele pe care le va avea publicarea prezicerii.

Ca și cum omul n-ar aparține și ei în ultima instanță tot naturii și activitatea lui creatoare nu s-ar încadra și ea în ordinea naturală?

Dar oricum ar fi nu se poate contesta că problema există. După unii ea a fost generată, chipurile, de "revoluția tehnico-științifică", despre care iarăși se scrie și se vorbește enorm, dar din nou într-un mod din cale afară de confuz; toată lumea divaghează pe-ntrecutele despre această "revoluție", dar nicăieri n-am reușit să gășesc răspuns la cea mai elementară întrebare: în ce constă totuși această uriașă, incredibilă "revoluție tehnico-științifică"? Si de ce este o "revoluție"? În ce a constat "saltul calitativ" care a transformat obișnuitul progres tehnic într-o "revoluție"?

În sfârșit, ca să nu lungim prea mult considerațiile lăturalnice, înlăturînd formulările confuze, diversiunile și alunecările pe panta misticismului declarat sau travestit, am putea conveni că în fapt problema ar putea fi pusă în termenii următori: activitatea de creație a omului este întotdeauna antiorganică. Rezultatul unei creații nu poate fi decît încălcarea ordinii organice preexistente. Postulatul este în egală măsură valabil pentru mutarea omului în locuințele lacustre sau inventarea focului ca și pentru trimiterea de echipaje omenești pe lună. Omul, de cînd e om, transformă natura. Utează și reușește. Dar tot atît de firesc, dezvoltarea organică opune creației rezistență. Iar atunci cînd actul creator nu ține seamă în suricientă măsură de această rezistență a organicului, consecințele sînt de domeniul catastroficului, de grade variate, evident, dar întotdeauna catastrofice, în sensul că sînt anihilatoare pentru creația însăși.

În sprijinul acestei teme am putea propune exemple variate, de la cele mai simple, pînă la cele mai complexe, pe care ni le oferă istoria.

Vom începe cu unul care ne este foarte la îndemînă, pentru ca apoi să ne încumetăm, măcar, într-o călătorie pe apele tulburi ale istoriei încă neexplorate, care sperăm că ne va permite să ne întoarcem mai bine înarmați la obiectul cercetării.

Bucureștenii îndrăgesc mult parcul Cismigiu, Între altele și pentru virtuțile lui arhitecturale. Cele două tuneluri verzi care străbat parcul în diagonală reprezintă incontestabil un act de creație. Ele există datorită corectărilor permanente de către autori a creșterii organice a copacilor. Cum locuiesc aproape, mi-am făcut obiceiul ca în fiecare primăvară să fac zilnic cîte un ocol prin Cismigiu ca să observ cum se face operația. Probabil pe baza indicațiilor unui specialist, lucrătorii cățarați pe scări sau chiar pe copaci, taie unele ramuri,

acoperă cu nu știu ce substanță rănile albe etc. Consecințele le cunoaștem: coroanele copacilor se alcătuiesc programatic, așa cum vor oamenii. Dar să ne închipuim acum că aceeași operație este încredințată unui arhitect prea zelos, dornic să se evidențieze în ochii șerilor prin îndeplinirea înainte de termen a planului sau ceva în genul acesta; n-are răbdare să înainteze pas cu pas, an de an, ci s-a hotărât să rezolve problema imediat și radical. Rără să aibă răbdare să vadă mai întâi cum începe să crească de la sine copacul (pentru ca apoi treptat să-i dirijeze creșterea), se apucă imediat să taie toate ramurile care îi par de prisos, întoarce altele, atîrnă de ele greutatea, încredzător că ele trebuie să crească în direcția dorită de el. Rezultatul ar fi dezastruos, catastrofic pentru copaci, evident, căci s-ar usca fără doar și poate și ar înceta astfel să mai existe. Dar și obiectivul creației ar fi iremediabil ratat.

Exemplele oferite de istorie desigur că nu le putem privi cu aceeași seninătate. La timpul său, Marx și-a închipuit viitoarea revoluție socialistă ca rezultat al unei dezvoltări organice. Sînt larg cunoscute aceste rînduri din finalul "Capitalului": "Monopolul capitalului devine o cătușă pentru modul de producție care a înflorit împreună cu el și sub el. Centralizarea mijloacelor de producție și socializarea muncii ating un punct în care ele devin incompatibile cu învelișul lor capitalist. Acesta e sfărîmat. Proprietății private capitaliste i-a sunat ceasul din urmă. Expropriatorii sînt expropriați." Și ceva mai jos: "...Producția capitalistă produce cu necesitatea unui proces natural (s.n. - M.N.) propria ei negație"¹⁷. Un proces natural a fost și trecerea capitalismului în faza imperialistă de dezvoltare, accentuarea inegalității de evoluție, criza, primul război mondial și ruperea lanțului într-unul din cele mai slabe inele ale lui. Dar începînd cu acest eveniment epocal, au apărut pe scena istoriei și cîșturi imprevizibile. "Noi am spus întotdeauna, atît înainte de octombrie, cît și în timpul Revoluției din Octombrie, amintea Lenin la 5 decembrie 1919, că ne considerăm și ne putem considera doar ca unul din detașamentele armatei internaționale a proletariatului care a ieșit în frunte nu pentru că ar fi mai evoluat și mai bine pregătit, ci datorită condițiilor excepționale în care s-a aflat Rusia și că de aceea victoria revoluției socialiste va putea fi socotită definitivă numai atunci cînd proletariatul va învinge cel puțin în cîteva țări avansate"¹⁸.

¹⁷ K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XXIII, Moscova, 1960, pp.772-773; în românește: K. Marx - F. Engels, Opere alese, vol. I, București, 1955, pp. 482-483.

¹⁸ Raportul CEC din Rusia și al Consiliului Comisarilor Poporului la al VII-lea Congres General al Sovietelor din Rusia, 5-9 decembrie 1919; cf. V.I.Lenin, Opere complete, ed. a II-a, vol.XXXIX, București, 1966, pp.393-394.

După cum se știe, de pe poziția aceasta Lenin nu s-a clintit niciodată. În Stîngismul boala copilăriei comunismului, subliniind însemnătatea internațională a revoluției ruse și a unora din trăsăturile ei fundamentale, cîrmaciul revoluției adăuga: "Ar fi, desigur, cea mai mare greșală dacă am exagera acest adevăr, extinsîndu-l nu numai asupra unora dintre trăsăturile fundamentale ale revoluției noastre. Tot atît de greșit ar fi să soăpăm din vedere faptul că, după victoria revoluției proletare chiar și numai în una dintre țările înaintate, se va produce după toate probabilitățile o schimbare și anume: curînd după aceea Rusia va înceta de a mai fi o țară model și va deveni din nou o țară înapoiată (din punct de vedere "sovietic" și "socialist")¹⁹. Dar victoria aceea a întîrziat și continuă să întîrzie. Atunci s-a creat, după cum tot Lenin o preciza, o situație imprevizibilă, un fel de echilibru, pe care comuniștii îl considerau instabil, dar de care nu puteau să nu țină seamă în strategia și tactica lor. La Congresul al III-lea al Internaționalei Comuniste, Lenin spunea: "Încă înainte de revoluție și chiar după aceea, noi ne-am zis: ori va începe chiar acum sau măcar foarte curînd revoluția în celelalte țări, mai dezvoltate din punct de vedere capitalist, ori, în caz contrar, vom fi sortiți pieririi. Deși aveam conștiința acestui fapt, am făcut totul pentru a menține în orice împrejurări și cu orice preț sistemul sovietic, căci știam că lucrăm nu numai pentru noi, ci și pentru revoluția internațională. Știam asta și ne-am exprimat în repetate rînduri această convingere înainte de Revoluția din Octombrie, precum și imediat după aceea și în perioada încheierii păcii de la Brest-Litovsk. Si a fost, în general vorbind, un lucru bun. În realitate însă, mișcarea nu s-a desfășurat atît de rectiliniu cum ne așteptam. În celelalte țări mari, mai dezvoltate din punct de vedere capitalist, revoluția n-a început încă". Dar nici burghezia nu mai avea putere să întreprindă noi intervenții împotriva Rusiei sovietice. În consecință, citim ceva mai departe: "În ceea ce privește Republica noastră rusă, trebuie să folosim acest scurt răgaz (s.n. - M.N.) pentru a adapta tactica noastră la această linie în zigzag a istoriei"²⁰.

"Scurtul răgaz" însă se tot prelungea. Si astfel, cum s-ar siice, istoria a hotărît ca uriașul experiment de construire pentru întia dată a unei societăți socialiste să înceapă și să continue timp de un sfert de veac într-o singură țară, și încă într-o țară înapoiată care, după o apreciere tot a lui Lenin, se afla "la granița dintre țările

19 Ed. cit., vol. XLI, p.3-4.

20 Raport asupra tacticii P.C. din Rusia (5 iulie 1921), ed. cit., vol. XLIV, p. 36-37.

civilizate și țările care pentru prima oară au fost atrase, de acest război, în mod definitiv pe făgașul civilizației, țări din întregul orient, țări din arara Europei"²¹. Cît de nerăscă într-un anumit fel se dovedea a fi această situație, cît de dificile sarcinile pe care și le asuma clasa muncitoare din Rusia și detașamentul ei de avangardă, Partidul Comunist, se vede și din ultimul articol scris de Lenin la 2 martie 1923: "În momentul de față ne găsim deci în fața următoarei probleme: vom izbuti noi cu producția noastră țărănească mică și roabe mică, în starea de ruină în care ne aflăm, să ne menținem pînă cînd țările capitaliste din Europa occidentală își vor desăvîrși dezvoltarea lor în direcția socialismului?"²²

După cum se știe, realitatea a depășit cu mult dezideratele lui Lenin. Primul stat socialist din lume nu numai că "s-a menținut", dar a găsit în launtruul său rezerve uriase ca să se angajeze într-o dezvoltare vertiginosă, să-și sporească forțele de producție într-un ritm pînă atunci necunoscut în istorie, iar azi, la o distanță de șaizeci de ani de la Revoluția din Octombrie, să ocupe, ca putere economică, al doilea loc în lume, iar din punct de vedere politic să conducă, în mod evident, în mare măsură, destinele umanității. Ar mai fi desigur de menționat că între timp pe arena mondială s-au consumat și alte evenimente zguduitoare - al doilea război mondial, pașirea pe calca socialismului și a altor state din Europa, Asia și America, constituirea unui sistem socialist mondial etc. Dar în raport cu tema pe care o tratăm, nu asta interesează, ci faptul că "zigzagurile" istoriei, despre care vorbea Lenin, au obligat uniunea Sovietică să pășească pe o cale a dezvoltării în care factorul creației să predomină într-o proporție covârșitoare asupra dezvoltării organice. O revoluție, și mai ales o revoluție socialistă, este întotdeauna un act de creație, căci se declanșează și se continuă printr-o explozie a voinței umane, care se organizează într-o acțiune. Prin aceasta se și deosebește o revoluție de o simplă răzmeriță. În continuare, procesul revoluționar odată declanșat, construcția care-l urmează este de asemenea preponderent creativă. Insuși caracterul planificat al construcției socialiste dovedește preponderența evidentă a creativității. Dar, ca și în cazul copacilor din Cișmigiu, în asemenea împrejurări, există întotdeauna pericolul ca un exces de creativitate să deformeze în asemenea măsură dezvoltarea organică, încît creativitatea însăși să ajungă la marginea imposibilului. Parcurgerea

²¹ Despre revoluția noastră. Pe marginea însemnărilor lui N. Suhanov, ed. cit., vol. XLV, p.401.

²² Mai bine mai puțin, dar mai bine, Idem, p.424.

numeroaselor articole și cuvântări ale lui Lenin dedicate "noii politici economice" impresionează prin perseverența și gravitatea cu care cîrmaciul Revoluției îi avertiza pe tovarășii săi de luptă de acest pericol. Cînd stînia se revarsă din matcă, trebuie să știi să te retragi la timp. Pentru ca apoi efortul creator să reîntre în drepturile sale și a.m.d.

Familiarizarea mai intimă cu literatura sovietică, începînd cu "explozia" din anii '20 și pînă la renașterea spectaculoasă a prozei epice de dimensiune din anii '70 ai secolului nostru, ne-a condus la convingerea că un fel de "temă generală" a acestei literaturi, care se întruchipează, rîrește, în nenumărate "teme concrete" este tocmai sensibilizarea acută a necesității, pe care nici o altă țară n-a resimțit-o cu atîta intensitate, de a se veghea la menținerea continuă a unui raport adecvat între organicitate și creație. Mai mult chiar, avem cutezanța să afirmăm că literatura ne-a ajutat și la înțelegerea unor anomalii, permițîndu-ne să avansăm presupunerea că pînă și nesocotirea gravă a umanismului socialist, care a provocat atîtea răni sîngeroase primului stat socialist, își are izvorul tot în nesocotirea raportului adecvat, pe care noi am încercat să-l schițăm pornind de la cîteva incursiuni în vasta moștenire leninistă.

Cum însă n-avem de gînd să racem analize istorice, ci ne-am propus să înșirăm doar cîteva considerații pe marginea prozei lui Rasputin, ne vom limita în continuare, înainte de a ne întoarce la povestirile scriitorului, la trecerea în revistă fugară a cîtorva exemple.

Un exemplu tipic de înfățișare printr-un tablou global a consecințelor dezastruoase pe care poate să le aibă la un moment dat ivirea unei stări de nonconcordanță dintre activitatea creativă și rezistența organicului ni-l oferă romanul Anul gol al lui Boris Pilniak. După părerea noastră, în această perspectivă, din punct de vedere ideologic romanul n-are nici o axă. Autorul pare a fi depășit de material. Nici nu se încumetă să pună problema în termeni (cum o cere L.N.Tolstoi²³), cu atît mai mult să rezolve vreo ecuație ascunsă a vieții, și se mărginește a plăsmui forme și imagini în măsură să confere concretețe neprevăzutului.

²³ Ne referim la o propoziție din Jurnal (1897, mai 4) referitoare ce-i drept la dramă, dar despre care Tolstoi însuși susține că "indică esența oricărei arte": "a reprezenta oameni cît mai reluiți după caracter și situație și a-i aduce în fața unei probleme încă nerezolvate de oameni, dar pe care ei sînt obligați s-o rezolve, adică să acționeze, și să-1 urmărești ca să afli (s.n.-M.N.) cum se va rezolva problema - este o experiență de laborator" (L.N.Tolstoi, Opere, în douăzeci volume, vol.XIX, Moscova, 1965, p.478).

Intr-un fel sau altul întreaga proză "stihinică" care, după cum o relevă în amintirile sale M. Slonîmski, s-a resimțit toată, în grade diferite bineînțeles, de influența lui Pilniak ²⁴, s-a dezvoltat pe linia interesului pentru fenomenul ca atare. De bună seamă, unghiul de vedere diferă de la un scriitor la altul, în funcție de "matricea lui stilistică", dacă ar fi să preluăm un termen al lui Lucian Blaga, însă materialul de viață care-i atrage ca un magnet pe scriitori este același. Dacă la Artiom Vesiolii sau N. Nikitin, în parte chiar la Vsevolod Ivanov predomină admirația nestăvilită în rața "revărsării" rorțelor populare care dărimă tot ce întîlnesc în cale, D. Furmanov, iar apoi A. Fadeev au fost atrași, dacă putem să ne exprimăm așa, de "reversul medaliei", de slăbiciunea inerentă a organicului dezarticulat, tinzînd a înfățișa cum se "strunește" stihia sub influența inițiativei creatoare, întrupată în acțiunea hotărîită a "factorului conștient". La Serafimovici sau Malîșkin putem vorbi de o împletire originală a ambelor motive, în timp ce scriitori ca I. Babel sau B. Lavreniev urmăresc pînă la nesat procesul de modelare de către stihie a unor noi caractere, sau în alți termeni, aveau atenția așintită nu înspre stihie ca totalitate, ci înspre "monadele" ei umane.

Concomitent literatura însăși se dezvoltă aproape tot atît de spontan, dînd naștere la o diversitate uluitoare de tablouri, ele însele multicolore, vădind tocmai prin cromatismul violent al împeștrîțării o monumentalitate de tip nou, din aceeași cauză deosebit de atrăgătoare.

Dar și mai tîrziu, cînd efluviile încărcate de roduri ale experiențelor insolite au început să se adune din nou în albi mai clasice, problemele ca atare, ale posibilelor nonconcordanțe dintre creativitate și organicitate au continuat să-și impună prezența masivă în substratul filozofico-metaforic al multor opere. O ipostază cu totul inedită ne-o oferă motivul singurătății inexorabile a revoluționarului călit în focul unor lupte înverșunate, în etapa următoare a liniștirii, din punct de vedere istoric brusce a apelor. Voi aminti doar de cunoscutele nuvele ale lui Alexei N. Tolstoi Orase albastre și Vipera, dar

²⁴ Venind în 1921 la Petrograd, își amintește Slonîmski, (Pilniak) "a adus în viața noastră literară acel spirit ce se numea atunci "stihinic" și care era mai caracteristic mediului scriitoricesc din Moscova decît Petrograd (...) Pilniak l-a influențat - nu pentru mult timp - dar sensibil, pe N. Nikitin, a încercat să se împrietească cu Vs. Ivanov și K. Fedin (...) Peste tot unde apărea, se isca dintr-o dată o agitație deosebită"; B. Pasternak, V. Kaverin, M. Slonîmski, Memorii, București, 1978, p.278-279.

mai... seamă de Hotul al lui Leonid Leonov, printre altele și pentru că a... acestui roman, nu o dată, a recunoscut descendența sa, pe o anumită latură, din Dostoevski. Orice acaparare a omului de către acțiunea pentru împlinirea unui ideal (deci de creativitate) îi unilateralizează inexorabil caracterul, încălcând astfel legile firii, care reclamă tot atât de categoric dezvoltarea multilaterală, armonioasă. Eroul principal din Hotul, Mitika Vekșin, receptează chiar efortul de strunire a organicului dezvăluit ca o trădare, ca o nedreptate ce i se face personal, care-l dezleagă în consecință de orice obligație față de o societate care, în acest plan - așa interpretează el evenimentele nepului - se neagă pe ea însăși.

Oricât am fi de ispitiți să continuăm cu exemplificările, trebuie să ne oprim totuși, căci altfel ar însemna să reconstituim rugăr și incomplet întreaga istorie a literaturii sovietice. Într-un fel sau altul "dilema" poate fi descoperită aproape în fiecare operă, de pildă și într-o construcție atât de epică și monumentală ca Donul liniștit al lui M. Solohov. Aici "organicul" e întrerupat într-un personaj, care a și intrat în galeria tipurilor de referință ale literaturii universale - Grigori Melehov. Este prin excelență "un produs", o emanație de excepțională proeminență a unei istorii seculare (a căzăcimii) și care tocmai de aceea nu poate (ori nu vrea uneori) să găsească un limbaj comun cu oamenii de tip Koșevoi sau Lesnițki, pentru care viața e de neconceput fără o "direcționare" a ei prin efortul voinței. Pe de altă parte, romanele așa-zise "industriale" sau "ale șantiștelor" din prima jumătate a anilor '30 ar putea fi subsumate fără dificultate motivului "contraofensivei". După ce nepul a restabilit într-o anumită măsură în drepturile ei "dezvoltarea organică", care, prinzind puteri, începuse chiar să propulseze din adâncuri înspre suprafață și niște moduri de existență aproape atavice, din a doua jumătate a anilor '20 se pornește o viguroasă contraofensivă a construcției socialiste, deci a omului creator, "gorkian" în termeni literari - "transformator" (preobrazovatel') al naturii prin vocație. Mai în toate romanele pe această temă din acele vremi (Sot' de Leonov, Imp. înainte! de V. Kataev, Hydrocentrala de Marietta Saghinian, Oameni din fundul provinciei de Malișkin ș.a.) înfruntarea dintre "vechi" și "nou" e înfățișată cu subliniată pregnanță.

Într-un anume fel, cu totul specific, izbucniri ale motivului nonconcordanței dintre dezvoltarea organică și forțele creatoare ale omului pot fi depistate și în vasta literatură dedicată celui de al doilea război mondial. Mai puțin în operele în care accentul principal e pus pe eroismul luptătorilor pentru apărarea patriei, dar mai deslușit în cel de al doilea val, începând aproximativ cu sfârșitul

anilor '50, în acele povestiri ale unor autori mai tineri (atunci), că-
rora li s-a reproșat la un moment dat de către unii critici că ar fi a-
lunecat pe panta "remarquismului". Dar e doar un "episod" în ampla is-
torie a literaturii sovietice, care în sine ar putea constitui tema u-
nui eseu, pe care și noi o avem în vedere, dar o lăsăm deocamdată la
o parte, urmînd a reveni, evident sumar, în acele paragrafe ale încerc-
cării noastre în care ne propunem să ne ocupăm ceva mai temeinic de po-
vestirea lui V. Rasputin Trăiește, dar nu uita!

Însă nu putem să nu implicăm în discuție o altă ramură a li-
teraturii anilor '20, pe care, evident cu totul provizoriu, am ri în-
clinați s-o caracterizăm drept "sceptică", întrucît ea ni s-a înfăți-
șat parcă într-un contur neașteptat în lumina precizărilor leniniste
pe care am ținut să le înșirăm ceva mai sus. Am calificat "ramura" de
care va fi vorba mai jos drept "sceptică" pentru că în operele care o
reprezintă motivul nonconcordanței dintre dezvoltarea organică și cu-
tezanța creatoare se împlinește nu prin atitudine față de cutare as-
pect al procesului revoluționar, ci față de revoluția însăși. E vor-
ba, într-o anumită perspectivă, de aproape un curent literar, pe care
într-o altă lucrare noi am propus să-l definim ca o "reacție neoroman-
tică"²⁵, iar într-alta - de creația acelor scriitori pe care Lunacear-
ski îi caracteriza ca "detășamentul cel mai rău" al "tovarășilor de
drum" - "cercul de scriitori uneori nesinceri, alteleori căzuți în eroa-
re pe cont propriu, care încercau să producă o literatură acceptabilă
pentru noul public, dar introducînd în ea neabătut (conștient sau in-
conștient), ceva într-un fel sau altul fals"²⁶. Nu este exclus ca
impresia de "falsitate" să se ri născut tocmai ca urmare a punerii
sub semn de întrebare de către acești scriitori a îndreptățirii este-
tice nu doar ale unor aspecte mai mult sau mai puțin lăaturalnice ale
luptelor și transformărilor, ci a revoluției însăși. Într-un anumit
sens, reprezentantul cel mai tipic al unui asemenea scepticism descu-
rajant a fost Evgheni Zamiatin opera căruia ar ilustra convingător,
după aprecierea unui critic emigrant, cum "din Rusia inumană, semisăil-
batică a mutrelor și pocitaniiilor" (Berdeaev despre Gogol) "drumul
drept" ar duce în imperiul "colectivului despersonalizat, unde nimenea
nu mai are față proprie, unde trebuie să dispară toate deosebirile de
rasă, naționale și individuale și unde oamenii vor fi identificați

25 Cf. Mihai Novicov, Ruskaia sovietskaia literatura (Kurs lekții),
CMUB, 1975, p.175-183.

26 A.V.Lunacearski, Etapela de creare ale literaturii sovietice
(Raport la Conferința internațională a scriitorilor proletari, Mos-
cova, 15-16 octombrie 1927); cf. Opere în opt volume, vol. II,
p. 364-365.

numai după ecusoanele de pe piept"²⁷. S-ar părea că Zamiatin vedea eșecul revoluției în incapacitatea de a veni de hac atavismului organic, de a schimba structural vechea Rusie încremenită în acea stare "semi-sălbatică" în care a surprins-o încă Gogol. Noul regim ar putea cel mult să schimbe formula, însă viața va continua să "curgă" ca și înainte, "mascarada" făcînd-o și mai monstruoasă. Într-un fel la polul opus se află "scepticismul" lui M. Bulgakov. În perspectiva pe care noi încercăm s-o conturăm prezintă un anumit interes povestirea Sobacie șerte (Inimă de cîine). În anii '20, cînd după cum se știe - Europa a cunoscut, printre altele agitații, și pe aceea a diferitelor formule de "întinerire", medicul M. Bulgakov imaginează cazul profesorului Preobrajenski care ajunge la ipoteza că prin greșirea creierului cenușiu al unui om în aceeași poziție în creierul unui cîine, acesta ar putea să se transforme în om... După cum se vede, deci, un subiect mai degrabă fantastic decît științifico-fantastic. În alți termeni: subiectul convențional al narațiunii este aproape transparent. Operația reușește și după o săptămînă de criză (amănunțit consemnată într-un "jurnal" ținut la zi de asistentul profesorului doctorul Bormental), Șarik²⁸ se transformă în Șarikov. Ceea ce urmează capătă dimensiunea unui pamflet. Preobrajenski se arla în conflict cu noul comitet de bloc, al cărui președinte e comunistul Șvonder, zugrăvit caricatural pînă la limită. Cînd Șarikov se răscoală și el împotriva "părintelui" său, Șvonder îl ia sub protecția sa etc. Narațiunea se încarcă și cu elemente ale unei proze de aventuri, dar nu asta contează. De bună seamă, Preobrajenski nu poate să nu-și dea seama că pînă la urmă principalul vinovat de noile complicații este el însuși și atunci între el și asistentul său se angajează un lung dialog, spre sfîrșitul căruia profesorul conchide:

"Reiese că atunci cînd un cercetător în loc să dibuie alături de natură forțează problema, se trage cortina..."

Și ceva mai departe:

"Din punct de vedere teoretic e foarte interesant. Foarte bine! Fiziologii vor fi entuziasmați. Moscova e în delir... Dar din punct de vedere practic ce a ieșit? Cu cine ai de-a face?"

Nouă ni se pare că aluzia politică e aproape evidentă. Cu atît mai mult cu cît Șvonder este mereu prezent pe scenă, efectiv sau ca termen de referință. Bormental vrea să-l convingă pe Preobrajenski să racă "operația inversă". Profesorul rezistă. Asistentul argumentează, cum

²⁷ Evgheni Zamiatin, Lița (Fete), New York, 1967, p. 9.

²⁸ Diminutiv de la șar - glob, sferă - unul din cele mai răspîndite nume de cîine în Rusia.

s-ar zice, scrutînd viitorul:

"...dar gîndiți-vă ce o să iasă din el, dacă-l prelucrează Șvonder. Doamne, doamne, abia acum încep să înțeleg ce poate să iasă din acest Șarikov!

- Vezi! Ai înțeles acum? Eu însă am înțeles la zece zile după operație. Reiese că Șvonder e principalul prostănac. El nu înțelege că Șarikov reprezintă pentru el un pericol mai înspăimîntător decît pentru mine. Acum el încearcă în fel și chip să-l ațîțe împotriva mea, fără să-și dea seama că în cazul în care cineva la rîndul lui îl va ațîța pe Șarikov împotriva lui Șvonder, praf și pulbere se va alege din acesta." 29

După cum se vede, prin gura lui Preobrajenski autorul definește foarte exact natura scepticismului său: cînd un experimentator forțează peste limite îngăduite dezvoltarea organică, rezultatele se întorc împotriva lui. Revoluția din Octombrie a fost înrăptuită într-o țară care organic nu era coaptă pentru a suporta un asemenea experiment. Din punct de vedere al teoriei sociale, rezultatul este grandios... Dar ce a ieșit în practică? Prin răsturnare, pe primul plan s-au înscăunat tipi de-alde Șvonder; iar în spatelc lor se profilează chipurile monstruoase ale Șarikovilor. Si dacă cineva îi va ațîța...

Nu e nevoie de argumente pentru a demonstra cît de adînc greșea Bulgakov... A demonstrat-o istoria cu vîrf și îndesat. Referindu-ne la inimă de cîine am vrut să exemplificăm doar - printr-un caz limită - cît de viabil s-a dovedit a fi în literatura rusă motivul avertismentului împotriva cutezanței "demonice" (după Dostoevski). Orice ultragiu adus dezvoltării organice se răzbuună crunt...

x

x x

Ni s-a părut că am deslușit în povestirea Rămas bun de la Matiora a lui V. Rasputin reluarea aceluiași motiv, dar evident în termeni cu totul diferiți. Azi nimeni nu mai poate pune în mod serios problema legitimității Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Apologetii capitalismului din Occident, care se entuziasmează plecînd urechea la vaielele și urletele de ură ale unor "dezidenți" de proveniențe variate, nu fac decît să se iluzioneze pe ei înșiși. Dintre regimurile existente azi în lume, regimul socialist este cel mai consolidat. Dar tocmai pentru că este cel mai consolidat și problemele general-umane

29 Mihail Bulgakov, Sobacie serțe, Paris, 1969, p.132-135.

apar aici cu mai multă pregnanță, cum s-ar zice mai "evident", poate chiar mai "pur", tocmai pentru că nu se pierd într-o împletitură încâlcită a problemelor sociale, în timp ce atunci cînd materia reflectării artistice este realitatea capitalistă, aflată într-un proces de descompunere, inevitabil problemele sociale sînt împinse pe prim plan și lasă în penumbră pe cele general-umane.

Se înțelege de la sine că progresul foarte rapid al tehnicii în ultimele decenii creează probleme "umane" și în lumea capitalistă, poate chiar și mai dureroase, dar acolo, împletitura contradicțiilor sociale este atît de deasă, încît prin ea rîndul chestiunii se întrevede doar în contururi încețoșate. Pe cînd în lumea socialistă zarea e din ce în ce mai senină. Ceea ce conferă și viziunii estetice dimensiuni noi...

S-ar putea obiecta că o anumită problematică socială există și în Hămas bun de la Matori și, după cît se pare, ea a atras pînă acum preponderent atenția criticii. Dar să ne fie cu iertare, îndrăznim să revenim cu o întrebare: să presupunem că la Matori este repar-tizată o altă echipă de incendiatori - oameni sensibili în înaltă măsură la tot ce este suferință și trămintare omenească - justificată sau nu - , oameni de autentică moralitate socialistă, care fac tot posibilul ca să nu se atingă de "rănilor deschise", reacționează cu o politețe plină de înțelegere față de prejudecățile și capriciile localnicilor etc. etc. - oare așa ceva ar schimba cu un dram măcar datele problemei? Ne îndoiim.

În interviul amintit de noi din Voprosi literaturi, Rasputin spune la un moment dat:

"În satele siberiene întîlnesc adesea femei cu caractere puternice. Consătenii le cunosc, le frecventează ca să le ceară sraturi, să ii se plîngă, să caute sprijin. La femeile bătrîne mă impresionează atitudinea calmă față de moarte, pe care o receptează ca fiind ceva de la sine înțeles. Cred că impasibilitatea aceasta apare la ele ca o urmare a unui drum lung de viață. În fața ochilor lor se perindau însă-mîntările și recoitările, după fiecare iarnă venea primăvara, toamna își lepăda frunzișul..."³⁰

Iar într-o scurtă profesiune de credință, apărută în Literaturna gazeta, după ce scriitorului i s-a conferit premiul de stat, Rasputin preciza, între altele:

"După cum știm, legea artei e aspră. Si orice falsitate civică
³⁰ Vol.cit., p.147. Cu explicabilă reținere, cu teama chiar de a fi învinuți de vulgarizări malițioase, nu putem rezista ispitei de a semna la o ciudată consonanță... "Persoanele de tipul bătrînei Bazarova, scria Pisarev în 1964, sînt ca niște perine umblătoare, adeseori foarte atrăgătoare și care, întotdeauna, prin modul lor simpatice de a se comporta, îi îmbie pe lucrătorii utili să se odihnească, renunțînd la îndeplinirea și munca utilă" (D.I. Pisarev, Realisti, în Opere în patru volume, vol. III, Moscova, 1956, p.26.).

sau artistică, conștientă sau inconștientă, orice îndepărtare de la problemele principale ale societății și ale vremii, orice încercare de a le evita de dragul vieții liniștite, se pedepsește cu uitarea rapidă și definitivă, independent de grade și titluri"³¹.

În lumina acestor confesiuni ne pare că sîntem îndreptățiți a presupune că în Rămăș bun de la Mătiora "conflictul" dintre ultimii locuitori ai insulei și echipa de "incendiatori" nu constituie decît cadrul menit să-l pună pe autor la adăpost de "falsitate", sau în alți termeni să confere narațiunii deplină "autenticitate", dar în sensul pe care-l dădea acestei noțiuni Camil Petrescu³². Unghiurile au fost ascuțite pentru ca edificiul să se impună mai suveran pe retină. Dar de aici nicidecum nu se poate deduce că pentru a înțelege în substanță impresia estetică ce ne-o provoacă o catedrală gotică trebuie să începem prin a măsura cu exactitate unghiurile geometrice dintre liniile de contur.

Făcînd într-un fel abstracție de problematica socială, în ultimă instanță - după părerea noastră - minoră - ni s-a părut că putem reține din lectura povestirii următoarele "viziuni" ale scriitorului, adică viziuni a ceea ce scriitorul descoperă datorită talentului său, ceea ce el vede (după L.N.Tolstoi³³) în timp ce oamenii obișnuiți nu o pot vedea.

Distrugerea unor valori create în trecut este întotdeauna tragică în sensul cel mai propriu al cuvîntului. Relatarea rie și sumară a unei istorii de trei sute de ani a insulei, începînd cu așezarea primilor coloniști, nu poate avea altă semnificație. Mătiora este rod al unei acumulări seculare de energie umană. Anuierea totală a acestui rod nu poate să nu fie resimțită și ca o vină. Dar vina e tragică întrucît e inevitabilă, deci fatale. Esteticeste, episodul se receptează firesc ca o poruncă a destinului implacabil. Conținutului lui tragic nu poate fi

³¹ Valentin Rasputin, Nagrada obiazivaet (Distincția obligă), Literaturnaia gazeta, Moscova, 1977, nr. 46 (4644), 16 noiembrie.

³² Vezi: Dicționar de termeni literari, București, 1976, p.42-43.

³³ Avem în vedere cunoscutul pasaj din Prefața la "Operele" lui Guy de Maupassant: "După lectura primei nuvele "Maison Tellier", în pofida subiectului insignifiant și impudic, n-am putut să nu descopăr la autor ceea ce se numește talent. Autorul posedă numitul talent deosebit, care constă în capacitatea de a-și încorda în mod deosebit atenția, în funcție de gusturile autorului, spre cutare sau cutare subiect, din care motiv, omul înzestrat cu această capacitate vede în acele obiecte înspre care își încordează atenția ceva nou, ceva ce alții nu văd. Cu acest dar - de a vedea în obiecte ceea ce nu văd alții - de bună seamă că era înzestrat și Maupassant"; cf. L.N.Tolstoi, Opere în douăzeci de volume, voi. XV, Moscova, 1964, p.248.

ascuns. Dar este și o expiere, pentru o altă vină - vina izolării, a retragerii din istorie, într-o existență ce se vrea atemporală, ceea ce contrazice substanța omenească, căci omul, cum încă Gorki a relierat-o strălucit și cu atîta forță de convingere în poemul în proză Omul, nu poate rămîne om decît mărșăluind neîncetat pe drumul explorării enigmelor "ce-l așteaptă nepăsătoare".

Intoarcerea către tragic ca element dominant în plan estetic ni se pare că este evidențiată deosebit de puternic și deslușit în episodul "gătirii" întru deces a casei bătrînei Daria. Surprinzător, episodul a reținut pînă acum în neînsemnată măsură atenția criticii, și încă - nu în sine, ci doar ca o trăsătură ce împlinește portretul viguros al bătrînei. Dar să ne amintim: Daria capătă îndemnul de a se achita de această ultimă îndatorire rață de insulă și rață de strămoși, parcă venind de sub pămînt, de la părinți, cînd vine să-și ia rămas bun de la ei la cimitir:

"Si deodată i s-a năzărit, de parcă a ajuns pînă la ea, de undeva de departe, departe, șoapta cunoscută: "Dar izba ai gătit-o? Te-ai pregătit să-ți iei rămas bun de la ea, dar cum? Sau doar așa, pur și simplu o să pleci și o să trîntești ușa? Izba se cere a fi gătită. Toți am trăit în ea". Sculîndu-se, Daria conveni în grabă: "Am s-o gătesc, am s-o gătesc. Cum de uitasem? Sigur, trebuia s-o fi știut. Am s-o gătesc".

Bătrîna își recapătă calmul. Dacă calmul în așteptarea propriei săvîrșiri din viață e o virtute (cum socoate Rasputin) cu necesitate eroica preferată trebuia să fi dat dovadă de aceeași virtute și în fața morții inevitabile a insulei. Impotriva destinului n-ai drept să te răzvrătești. Gătirea izbei e un fel de "autocritică". Daria recunoaște că protestele ei, pretențiile ca Matiora să fie tăiată de la bază și mutată întregă în altă parte etc., sînt deșarte. Că viața își cere dreptul în aceeași măsură ca și moartea. Că tot așa cum moartea e o urmare implacabilă a vieții, din orice moarte se naște o nouă viață. Gătirea izbei este un "ritual" care consfințește trecerea spre o nouă viață, dar și o expiere a vinei de a nu fi înțeles-o la timp.

Ca o operă de artă Rămas bun de la Matiora este elaborată prin tehnica succesiunii de tonuri, care ciocnindu-se neprevăzut generează contraste violente. Tonul predominant e cenușiu de diferite nuanțe - cronica, aici mai detaliată, dincolo mai sumară a ultimei veri de pe Matiora. În culori tari sînt zugrăvite episoadele simbolice. Dintre acestea se întipărește cu putere în memorie încercarea de incendiere a bătrînei larițe (țarstvennîi listven'). Victoria copacului asupra oamenilor, evident ne îndeamnă să conchidem că în viziunea lui Rasputin se reîncarnează ideea neputinței omului de a face orice, atunci cînd

adversarul său are rădăcini adânc implantate în organicitatea dezvoltării (să ne amintim că în circumstanțe cu totul diferite dar cam tot așa raționa și profesorul Preobrajenski al lui Bulgakov). Deosebim astfel - dincolo de țesătura subiectului - niște reminiscențe ale defetismului? Credem că nu. Căci eșecul parțial nu afectează cu nimic acțiunea în ansamblu. E mai degrabă un avertisment, care vine de sub pământ, ca și îndemnul părinților adresat Dariel.

Povestirile lui Rasputin sînt toate narațiuni deschise, aparent lipsite de deznodămînt sau mai curînd, poate, lipsite de "final" în sensul clasic al cuvîntului. Chiar în Trăiește, dar nu uita!, unde moartea eroinei principale se receptează fără doar și poate ca un deznodămînt tragic în destinul ei, narațiunea nu poate fi considerată ca terminată, deoarece celălalt protagonist - Andrei - fuge, se agață cu disperare de viață, ceea ce - în plan literar - oferă posibilitatea unei "continuări". Caracterul deschis izbește cel mai puternic în Bani pentru Maria: povestea se termină cu aceeași întrebare cu care a început. Noi nu aflăm dacă eforturile lui Kuzma se încunună sau nu cu vreun succes. În Ultimul soroc situația e diferită. Moartea bătrînei Anna desigur că se receptează ca un acord final. Dar să nu uităm că povestirea începe cu același acord. Apoi "învierea" programată pentru cîteva ore se prelungeste din cauza așteptării. Elementul "necunoscut" în subiect este: vine sau nu vine "tanciora? Iar în subsidiar: de ce nu vine? Pără aceste întrebări nu putea exista intriga. Dar tocmai la ele nu căpătăm nici un răspuns.

Din nou cu totul altfel, dar tot fără răspunsuri derinitive se încheie și Rămas bun de la Matiorea. Insoțindu-și pe autor într-o narațiune care uneori parcă trenează, cum întîrzie în pădure cîte un drumeț împiedicîndu-se de împletiturile de rădăcini ieșite arară, rolul rădăcinilor jucîndu-și în povestire detaliile, ne așteptăm firesc ca ea să se încheie cu ultimul act al evacuării, cu părăsirea Matiorei de către ultimii ei locuitori. Si spre final se creează chiar impresia că narațiunea se precipită către acest deznodămînt. Sosirea neașteptată a lui Voronțov, care anunță că a doua zi insula pustie trebuie să fie luată în primire de o comisie de stat, parcă ne previne: gata, despre nici o amîinare nu mai poate fi vorba. Si totuși... cu o lovitură de teatru intervine natura - șalupa se rătăcește în ceață, întunericul de necuprins al nopții înghite totul și se aude doar urletul jainic de rămas bun al "stăpînului", în timp ce, de mai departe zgomotul motorului "se ghicește" abia. În fața rezistenței învergunate a organicului, forța transformatoare a omului suferă o ultimă înfrîngere. Noi știm că este ultima, că a doua zi voința creatoare va triumfa

dar acest final nu încapă în subiectul povestirii; în opera literară ultimul acord aparține stihiei, simbolizată prin chipul enigmatic al "stăpînului".

Considerînd acum opera în întregul ei, ca un tablou dominat de culorile cenușii ale unei relații ce se desfășoară lent, împiedicîndu-se mereu de cîte un detaliu diurn, dar incendiat ici-colo de cîte o pată de culoare stridentă, înclinăm să opinăm că adevărul nou pe care încearcă să ni-l reveleze autorul nu se referă la modul cum trebuie să se comporte oamenii care îndeplinesc sarcini delicate, dure-roase pentru alții, ci vizează un aspect mult mai cuprinzător și anume, se constituie ca un avertisment adresat umanității creatoare ca atare, de a conjuga mai prudent neastîmpărul pornirilor către progres cu rezistența legitimă a dezvoltării organice. De bună seamă la Rasputin nu găsim nimic din ardența mistică cu care Dostoevski își înspăimînta cititorii, ori din scepticismul defetist care paralizază încrederea în viitor al lui Zamiatin sau Bulgakov, însă în substanța ei general-umană problema rămîne aceeași. Ba mai mult, tocmai pentru că Rasputin o eiliberează de orice fel de implicații apocaliptice, ea se revelează mai pregnant, am spune chiar mai rațional, ca o problemă exclusiv umană, în măsură să fie stăpînită de om, cu condiția să nu fie încălcat echilibrul necesar. Convingerea că de toate dezzechilibrările, cu consecințe uneori tragice, e vinovat pînă la urmă omul și numai omul și că, deci, numai de înțelepciunea lui depinde ca asemenea consecințe dacă nu să dispară, în orice caz să fie reduse la minimum, străbate de la un cap la altul povestirea, ca o undă tonică, prin care autorul se înscrie în detașamentul înaintat al literaților luptători pentru triumful socialismului. Căci o atare viziune cu totul originală putea să prindă contur numai hrănindu-se din seva realității socialiste.

În aceeași perspectivă ni se pare că în Trăiește, dar nu uita dominante, în adînc, nu sînt motivele etice, ci tot cele existențial-umane. Argumentarea pe care o propunem în susținerea tezei noastre pornește de la constatarea, oarecum indiscutabilă, că impresia cea mai puternică, ce ne ia în stăpînire după lectură este groaza în fața morții năprasnice a Nașionei și nu numai a ei, ci și a pruncului care nici n-a apucat să se nască. Comentariile critice cîte le-am putut consulta converg toate către o asemenea punere a problemei, dar înclină să vadă în final mai ales o concluzie moralizatoare: uitați-vă unde-l duce pe om alunecarea pe panta renegării și a ticăloșiei; începînd prin a-și încălca datoria față de patrie, Andrei Guskov devine pînă la urmă și asasin al soției și al copilului său. Nouă o asemenea abordare ni se pare oarecum prea simplistă. Căci o scoate din cauză tocmai pe eroina principală. În ați termeni: Nașiona este sau nu și ea vinovată?

Unii critici ar fi parcă dispuși s-o absolve fără rezerve.

"Cînd am citit în urmă cu doi ani și ceva Trăiește, dar nu uita, susține, de pildă, V. Oskočki, așteptam cu deosebită încordare finalul povestirii. Așteptam ... și mă temeam. Iar dacă, așa din senin, nu va face decît s-o termine aproximativ în același fel cum încheiase Cinghiz Aitmatov Fată-n față, povestea scrisă mai demult, înaintea vestei Djamili. Seide singură îi aduce pe oameni în viroagă, unde se ascunde dezertorul izmail, și, cu pruncul în brațe, înaintează în întîmpinarea împușcăturilor sale. V. Rasputin n-a recurs la soluții atît de explicite" ³⁴.

Dar în cadrul aceleiași mese rotunde găsim și un alt punct de vedere:

"Doar Nastiona nu s-a sinucis pentru a se răzbuna sau pentru a-l pedepsi. Pur și simplu nu i-au ajuns puterile să continue o asemenea viață. Si, evident, e mai indicat ca infractorii să fie pedepsiți în alt chip. De aceea măreția acestei remei, ca și sfîrșitul ei tragic, lipsit de sens, vor stîrni la cititori nu doar gînduri amare, dar și protest. Sînt oare chiar atît de ideale această noblețe și jertfire de sine?" ³⁵

Ceva mai complex e pusă problema în ultimul articol din Novii Mir, unde se formulează ideea că în povestirea "vinei de neiertat a bărbatului i se opune fidelitatea remei, ce nu poate fi anulată de nicio vină a lui". "Si deci cu prețul unei anumite abstrageri - după părerea mea - de condițiile social-istorice, scrie în continuare criticul, opoziția aceasta de ordin roarte general, dar în același timp și motivată cu precizie din punct de vedere psihologic, i-a reușit lui Rasputin pe deplin. Noi credem în fiecare zvîcnire spirituală și trupească a Nastionei, în încercările ei de a împlini pînă la capăt datoria ei feminină, sîntem alături de ea pe drumul ei de supliciu - al unui om normal într-o situație anormală. Si credem în înaltul și idealul adevăr proclamat de scriitor, că bărbatul și femeia se însoțesc în viață nu doar pentru bucurii, dar și pentru a suporta împreună și nenorocirile comune, și tocmai fapta dacă nenorocirea îi dezbină sau îi unește pe veci verifică autenticitatea, firescul și omeneșcul unii dintre ei. Si deplîngînd soarta amară a Nastionei nimic nu vrem să schimbăm în ea, știind că nu putem schimba nimic rău să fi încălcat adevărul, înțelegînd că dacă n-ar exista pe pămîntul nostru asemenea destine, dacă n-ar apărea măcar uneori, măcar ca niște ființe ideale, doar în memoria noastră, și asemenea remei, viața noastră ar deveni cu totul săracă. Oare n-ar fi devenit mai săracă, dacă n-am

³⁴ Voprosi literatury, Moscova, 1977, nr. 2, p. 45.

³⁵ Idem, p. 23.

avea-o, în urma noastră, pe "Tatiana lui Pușkin?"³⁶

În sfârșit, notăm și încă o varietate de așezare a accentelor, prin care, cum s-ar zice, vina lui Guskov se extinde și asupra soției sale, printr-un efect de contaminare:

"Cu o forță autentic tragică înrățișează Rasputin înstrăinarea elită a eroinei sale de acei cu care împărțise, în anii lungi de război, și nenorocirile, și lipsurile și speranțele. La 9 mai ea nu se simte în mijlocul sătenilor ca egală între egali, ci ca un om străin, care prin șiretlicuri a cîștigat încrederea celor din jur: "Sufletul ei, zvonind în sus și săltînd de bucurie, încă pe cîmp o trăgea în mijlocul oamenilor, dar ceva o reținea și parcă îi sufla că nu e ziua ei, că victoria nu e a ei, că nu are nici o legătură cu victoria. Ultimul dintre oameni are, dar ea - nu."

Trădînd datoria ostășească, Guskov și-a trădat și soția. Nu doar pe sine s-a excomunicat, dar și pe ea a îndepărtat-o de sat, și de popor. Iar această înstrăinare dintr-odată a devalorizat viața ei, a lipsit-o de principalul conținut. Eroii povestirii "Trăiește, dar nu uita" parcă s-ar pomeni în vid. Si amîndoi se surocă într-însul.³⁷

Nu încapе îndoiala că fiecare dintre comentariile citate își găsește justificare în textul povestirii. Dar nicăieri n-am găsit implicate în dezbateri împrejurările concrete, însăilate precipitat dar cu atît mai memorabil pe firul povestirii, care preced actul disperat al eroinei. Doar în intervenția lui A.Ovcearenko se afirmă, destul de derutant după cît se pare: "Iar în ceea ce privește patosul povestirii "Trăiește, dar nu uita", într-o singură frază a președintelui colhozului "Nasti-o-o-na ne smeii"³⁸ este redat mai bine umanismul orînduirii noastre de viață, decît în sutele de pagini ale unor romane voluminoase dedicate frumuseții și omeniei vieții noastre".³⁹

Așa sa fie? Dacă era atît de stăpînit de "patos umanist" de ce a acceptat Maksim Vologjin să speculeze un sentiment "măreț" al unei femei "ideale" pentru prinderea unui "dezertor"? Să ne amintim că frămîntările chinuitoare ale Nastionei devin aproape paroxistice din momentul în care își dă seama că anturajul începe să bănuiască adevărul. La noua situație creată contribuie și socrul său care nu crede că ea ar fi putut să rămîna însărcinată cu altcineva decît cu soțul ei. Fără să ne facă martori - din punct de vedere epic - la scenele

³⁶ Vol. cit., p. 243.

³⁷ Din postfața lui L. Terakopian la volumul: Valentin Rasputin, Jivi i pomni, povestiri, Moscova, 1977, p. 579.

³⁸ Textual: "Nastiona, să nu îndrăznești", de fapt, "Nu, nu, Nastiona! ghicind ce vrea să facă femeia, președintele, strigînd, încearcă să o oprească în ultima clipă.

³⁹ Voprosi literaturii, 1977, nr. 2, p. 67.

în care se urzește pianul, autorul ne face să înțelegem că cei din sat, printre care și bezmeticul Nestor, zugrăvit atât de caricatural, și calculatului Inokentii Ivanovici, cel care a cumpărat la un preț de nimic de la Nastiona ceasul adus din război de soțul ei, dar împreună cu ei și "umanistul patetic" Vologjin se înțeleg s-o urmărească pe Nastiona, rătăcindu-se de ea ca de o nadă ca să-l prindă în laț pe Guskov.

Procedează corect sau nu? Din punct de vedere politic, administrativ, chiar etic - indiscutabil corect. Dar din punct de vedere estetic? - cum se contrapunctează fapta lor cu supliciul acceptat de bună voie de Nastiona?

Am vrea să fim bine înțeleși. N-avem de gând să devenim și noi patetici și să formulăm retoric întrebarea: oare Guskov nu putea fi prins și altfel?

În atmosfera primelor săptămâni de după victorie conștiința oă undeva, alături, continuă să trăiască un ins care nu doar că s-a dezonorat pe sine, dar a dezertat și tot satul comițând cea mai abominabilă crimă - a dezertării de la datoria de a apăra patria - conștiința că acest ins se ascunde undeva foarte aproape și rămâne nepedepsit putea să devină pentru mulți de nesuportat. Deși, pînă-n spre finalul povestirii autorul nu face nimic ca să ne convingă de nobetea și dezinteresul în comportarea unor protagoniști precum Nestor sau Inokentii Ivanovici. Rămîne Vologjin, abia întors de pe front. Este de presupus că în conștiința lui necesitatea capturării lui Guskov căpătă amplexarea unui comandament al datoriei de ostaș... Dar Nastiona?...

Criticii n-au deocît să divageze mult și bine despre îndreptățirea comportării sale, însă în povestire (în text) nici un personaj nu-i recunoaște "măreția"; de Nastiona li-e poate miia, dar nimeni nu se gîndește s-o scoată din cauză, nimeni n-o cruță. Revenind la comparația folosită de unii din comentatori, s-ar părea că în Trăiește, dar nu uita, cu excepția poate a părinților lui Andrei, oamenii sînt de părere că Nastiona ar trebui să procedeze cam ca și eroina amintită a lui Cinghis Aitmatov...

În paginile dedicate de revista Voprosi literaturii discuției despre proza lui V. Rasputin ne-au reținut atenția cîteva rînduri cu care ne-am simțit pe deplin solidari:

"Există temeri că pentru durerea lui umană cîte ceva îi va socoti pe Rasputin pesimist, dușman al progresului, apărător al vechiului ș.a.m.a. Cred însă că pot recepta în așa fel povestirile lui Rasputin doar acei oameni rericitiți, care sînt convinși că pentru fiecare problemă încîlcită a vieții există o singură soluție pozitivă, fără

pierderi și, deci, fără a pricinui dureri sufletești".⁴⁰

Cuvintele se referă la Rămas bun de la Matiora, dar le-am putea cita și în legătură cu Trăiește, dar nu uita. Dacă Nașiona n-are nici o vină, dacă comportarea ei este un exemplu de "autentic omenească", atunci în plan omenească sînt vinovați acei care s-au folosit de "omenească" ei și s-au angajat într-o urmărire brutală, fugărind-o ca pe o criminală, de fapt cum ar avea drept să-l urmărească numai pe soțul ei...

Dacă însă le dăm lor dreptate, atunci n-avem cum să conferim epitete superlative caracterului și comportării Nașionei...

Sau, poate, n-au dreptate nici ea nici ei...

Sau au - deopotrivă...

Evident, sîntem în fața unei situații încîlcite pentru care nu există soluții pozitive; e vorba, deci, de o izbucnire a tragicului imanent, și, zicem noi, izvorît tocmai din contradicția permanentă dintre organicitatea vieții umane și neastîmpărul activist al omului creator.

Nu credem că în simplitatea ei Nașiona să fi crezut că se poate face ceva pentru "salvarea" lui Andrei, cum se iluziona, dar tot fără teșei, socrul ei... În orice caz, în text nu există nimic care ne-ar îndreptăți la o asemenea presupunere. Dimpotrivă, textul ne face să vedem lucrurile altfel... I s-a întors bărbatul și, întîlnindu-l, ea s-a lăsat în voia stihiei casnice... Va dura cît va dura... La infinit nu va putea dura... Dar va rămîne copilul... Nașiona, practic, își interzice să se gîndească pînă și la un viitor apropiat. Ca toți copiii naturii ea crede orbește în destin, și știe că destinul nu va întîrzia să taie nodul într-un rîl sau altul (în acest plan comparația sugerată cu Sonia marmelodova poate fi pînă la un punct acceptată). Soțul ei s-a exilat dintre oameni, s-a întors în natură, a învățat să urie ca lupii, ea însăși rămîne soția lui și-i va urma cît timp natura îl va proteja pe bărbat... Natura, după ea, este mai înțeleaptă decît oamenii, și pînă la urmă ceea ce nu poate fi evitat, se va împlini... s-a lăsat în voia acestei împliniri...

Maksim Vologjin, firesc, nu poate înțelege o asemenea atitudine. El știe foarte bine că dacă timp de patru ani viața n-ar fi fost dominată de voința de fier a unor oameni activi și responsabili, praf și pulbere s-ar fi ales nu doar din țara lui, dar și din natura ei, dacă ar fi ajuns să fie pîngărită de dușmani, de acei dușmani cu care a pactizat, dezertînd, Guskov. În centrul concepției sale umaniste se află datoria de a-i stîrpi pe dușmani. Călit în focul experienței crîncene a războiului, cînd totul depindea de voință și acțiune, el nu poate

⁴⁰ E.Starikova, Să ne întorcem către viață, Voprosi literaturî, 1977, nr.2, p.78.

vedea lumea cu ochii Nastionei, de aceea în fapt și el o împinge la sinucidere (și nu numai bezmeticii a-alde Nestor) și el poartă o parte de vină pentru deznodământul tragic.

Si nouă ni se pare că tocmai în această amplificare foarte lucidă a vinei tragice rezidă noutatea principală a povestirii lui Rasputin.

x

x

x

Ne-a mai rămas să notăm doar două-trei gânduri. În numărul revistei Voprosi literaturî care găzduiește discuția despre ultima povestire a lui V. Rasputin, intervențiile participanților sînt urmate de scurte concluzii "din partea redacției" în care citim între altele:

"Există un simbul rațional în observațiile privitoare la faptul că vocea autorului, din cînd în cînd, parcă se dizolvă în narațiune, poziția autorului se identifică cu poziția eroinei și devine destul de vulnerabilă (despre asta s-a vorbit, și cu îndreptățire, într-una din primele recenzii la povestirea lui V. Rasputin în Literaturnaia gazeta), precum și la împrejurarea că oamenii de acțiune socială dinamică li se rezervă un loc modest".⁴¹

Cîtă importanță acordă redacția acestui neajuns se poate aprecia și din faptul că la cîteva luni abia după discuția despre Rămas bun de la Matiora aceeași revistă a organizat o discuție, de această dată cu caracter internațional (cu participarea unor critici și istorici literari din U.R.S.S., R.S.F. Iugoslavia, Ungaria, R.D. Germania, Bulgaria și Polonia) cu privire tocmai la Eroul acțiunii sociale dinamice.⁴² Grupajul începe cu o afirmație categorică: "Se pare că nu mai încapе îndoielă că o nouă calitate se ivește în literatură odată cu apariția unui erou de tip nou"⁴³. În continuare, sînt expuse puncte de vedere foarte diferite, dintre care ne-au reținut îndeosebi atenția considerațiile literaturii iugoslav Kasim Prohić cu privire la relațiile, cîteodată cu totul neprevăzute prin care se realizează racordarea dintre "cerințele vremii" și întruparea lor în personaje literare⁴⁴, dar, evident, nu numai acestea. Cum însă n-avem cum să zăbovin asupra problemei, vom menționa doar că în intervenția concluzivă se revine la afirmația inițială:

"Așadar, indicele cel mai pregnant al procesului literar

⁴¹ Vol. cit., p. 81.

⁴² Am tradus așa sintagma Gheroi aktivnovo sotsialnovo deistvia, căci tradusă textual propoziția sună în românește tautologic: "Eroul acțiunii sociale active".

⁴³ E. Sidorov, Gheroi i vremea (Eroui și vremea) Voprosi literaturî, 1977, nr. 11, p. 71.

⁴⁴ Kasim Prohić, Voprosi otmîi opit bitia (Experiența întrupată a existenței), vol. cit., p. 93-98.

contemporan se dovedește a rî, în mod din ce în ce mai evident, nu clasificarea mereu schimbătoare, și deci trecătoare, după genuri și specii, ci factori atît de ericienți ca "principiul gîndirii artistice a scriitorului și gradul de înțelegere de către el a destinelor istorice ale poporului". Totodată aceste categorii ale "viziunii asupra lumii" se manifestă cel mai pînar în alegerea eroilor și pătrunderea aprofundată în conținutul vieții lor"⁴⁵.

Dacă ar fi să cădem de acord cu asemenea propoziții, ar însemna să concedem implicit că proza lui V. Masputin se situează undeva, cum s-ar zice, la marginea "procesului literar contemporan", tocmai pentru că eroul cel nou al "acțiunii sociale dinamice" nu ocupă în ea un loc central, ba, dimpotrivă, din paginile povestirilor parcă s-ar ridica în întîmpinarea noastră niște personaje literare cunoscute mai demult, dar aduse în condiții social-istorice noi. Este suricient, de pildă, să menționăm că parcurgînd Ultimul soroc, parcă fără să vrei îți amintești de Moaste vii ale lui I.S. Turgheniev și ești ispitit să meditezi îndelung asupra motivelor în virtutea cărora modul de a reacționa și a se comporta al oamenilor, cînd își iau rămas bun de la viață parcă nu s-a schimbat deloc, deși între timp omenirea în ansamblu a trecut prin transformări atît de radicale.

Pe de altă parte în prima discuție, la care ne-am referit, am găsit și următorul reproș adresat lui Rasputin, conjugat și cu altele referitoare la o așa-zisă "cădere" a scriitorului în Rămas bun de la Matorița, în comparație cu cele trei povestiri anterioare:

"Acum în literatură se observă o atracție către probleme eterne .

Se dezvoltă un fel de "intoxicare filozofică" - așa numesc psihologii pasiunea ivită pentru elaborarea de sisteme filozofice dar, după cum se știe, crearea unei concepții filozofico-artistice autentice e o întreprindere destul de grea. În intoxicarea filozofică e doar un impuls, o năzuință, avînd drept țel înțelegerea mai adînoă și mai ordonată a lumii din jur.

În operele lui anterioare Rasputin s-a ridicat pînă la o interpretare autentic filozofică a vieții. În Rămas bun de la Matorița însă încordarea gîndirii filozofice e vizibil slăbită"⁴⁶.

Dar întreaga argumentare ar putea fi răsturnată. Lăsînd la o parte termenul "intoxicarea filozofică", destul de ambiguu după părerea noastră, nu credem că efortul de interpretare filozofică ar pătrunde în opera literară din afară, ca un fel de pîrghie care-l ajută pe artist

⁴⁵ V. Piskunov, V poiskah gheroia (în căutarea eroului), Idem, p.151.

⁴⁶ O. Saifinski, Dom i doroghi (Casă și drumuri), voprosi literaturî, 1977, nr.2, p.33.

s-o înalțe cît mai sus. Inclinaș să credem că relația e inversă: posibilitatea de extragere a unor "înțeleșuri filozofice" e o consecință a înaltei artisticității, a zborului înaripat al artei, a desfășurării rără hotar a acelei "libertăți tainice" a creației, pe care a slăvit-o la timpul său în versuri nepieritoare A.S. Pușkin. E foarte greu de admis că Rămas bun de la Matiora este un recul în creația lui Rasputin. Căci, oricîte rezerve am avea, produce o "impresie estetică" mult mai puternică decît celelalte opere ale scriitorului. Pentru că e excepțional de saturată de viață. Se înțelege de la sine, admitem și noi că în această viață (cea creată de scriitor în povestire) însemnele socialismului au o pondere mai mică și sînt pictate în culori mai estompate. Înșă în compoziție așa cum a conceput-o autorul altfel nici n-ar putea să fie. Deoarece viața este aici întoarsă către noi cu cea "rață" a ei care se acomodează mai încet cu schimbările datorate neastîmării creator al "eroilor acțiunii sociale dinamice". Există, după cît ni se pare, în însăși punerea problemei - întrucîtva imperativă - a necesității unor asemenea personaje o contradicție greu de rezolvat. După cum spuneam "saturație filozofică" nu este o cauză, ci un efect al artisticității. Iar artisticitatea presupune "integritate", presupune răgazul pe care și-l ia artistul ca să sape cît mai adînc, aacă ar fi să-l cităm pe Blaga, ca să dea de apa cît mai limpede a vieții. O compoziție avînd în centru un "erou al acțiunii sociale dinamice" (ca de pildă romanul A țî gori, zvezda⁴⁷, de S. Sartakov) inevitabil împinge și fabulația și subiectul pe o traiectorie dictată orizontal de acțiune și astrel se diminuează posibilitățile de săpare în adînc. Pe cînd pe protagoniștii povestirilor sale Rasputin îi obligă mereu să se depiaseze pe verticala. Si numai astrel destinele lor devin izvoditoare de descoperiri filozofice. Ne previn, cum s-ar zice, asupra pericolelor pe care le comportă amplificarea nelimitată a deplasărilor pe orizontală. Viața în organicitatea ei mereu egală cu ea însăși nu este un dușman al progresului, ci mai degrabă un aliat al lui, căci îi oferă mereu mai multă materie primă destinată prefacerilor, dar cu condiția ca "făuritorii" ("demonii" după Dostoevski) să nu depiaseze limitele dincolo de care începe imperiul de nebiruit al "adîncurilor răzvrătite". Am putea deci încheia cu o concluzie care, posibil, multora o să li se pară paradoxală: de "eroi ai acțiunii sociale dinamice" noi avem azi nevoie nu atît în literatură, cît în viață, ei sînt făuritorii vieții noi, și tocmai ei, ca "făuritori", au nevoie, ca să nu "treacă peste", de o literatură de genul aceleia pe care ne-o dăruiește cu atîta generozitate Valentin Rasputin.

47 Iar tu, stea, arzi.

Chipul femeii militante în proza bulgară și
română consacrată războiului pentru independență

Dumitru Balan

În bogata și sbuciumată istorie a celor două popoare vecine, română și bulgar, femeia a participat alături de bărbat, ca mamă, soție sau logodnică la principalele evenimente, la apărarea ființei naționale, la lupta dură de-a lungul a cinci secole împotriva asuprii otomane.

În epopeea mișcărilor populare pentru eliberare, numele a trei reprezentante ale femeilor bulgare au intrat pentru totdeauna în răbojul faptelor eroice, descrise și cîntate de istoricii și scriitorii bulgari. Așa precum eroinele noastre populare Ana Ipătescu, alergînd cu pistoalele în mîini să-i elibereze pe revoluționarii de la 1848, sau ulterior, în primul război mondial "fata de la Jii", Ecaterina Teodoroiu, cădea sub ploaia de gloanțe, stăvilind înaintarea inamicului, au devenit imagini de simbol pentru înaltul patriotism, pentru vitejia legendară a femeii române, tot așa mătușa Tonka (1812-1893), Raina Prințesa (1856-1917) și Petrana Obretenova (1845-1932), militante consecvente împotriva oprîmării otomane, participante active la marea răscoală populară din aprilie 1876, i-au inspirat pe mulți scriitori din Bulgaria. Dintre creațiile în proză pot fi menționate nuvela Mătușa Tonka (scrisă în 1882), inclusă în volumul lui Zahari Stoianov Insemnări despre răscoalele bulgărești, biografia romanțată Mătușa Tonka de N.Nikitînev, ciclul de nuvele Stegara de Gheorghî Hrusanov, dedicate Rainei Prințesa etc. Fiind vorba de personaje istorice reale, prozatorii bulgari s-au oprit îndeosebi asupra faptelor intrinsece din biografia eroinelor citate. Astfel, Zahari Stoianov, ca dealtfel și N. Nikitînev, după ce prezintă mediul în care a văzut lumina zilei și a copilărit aceea care mai tîrziu va fi cunoscută de toată Bulgaria sub numele de mătușa Tonka, reconstituie cu plasticitate numeroase episoade din viața personajului principal. Căsătorită la vîrsta de 19 ani cu comerciantul Obretenov din Ruse cu care a conviețuit peste 40 de ani și cu care a avut 7 copii (5 băieți și 2 fete), mătușa Tonka Tihovița a devenit cunoscută în cercurile revoluționare bulgare în cel de-al șaptelea deceniu al secolului trecut, cînd ideile îndrăznețe ale lui Gh.S.Racovski privind organizarea luptei pentru eliberarea Bulgariei încep să se materializeze prin formarea de detașamente de voluntari bulgari pe teritoriile României și Serbiei. Casa mătușei Tonka, situată pe malul Dunării, a fost folosită ca asounzătoare pentru

./.

revoluționari, ca sediu pentru intruniri conspirative și ca loc pentru învățarea mînuirii armelor. Adesea, mătușa Tonka a îndeplinit misiuni speciale de curier între orașele Ruse și Giurgiu, purtînd corespondența secretă a comitetului revoluționar bulgar, a organizat cu aprijinul luntrașilor români transportarea de alimente, îmbrăcăminte, arme din România în Bulgaria. Toți copiii mătușei Tonka au participat sub diferite forme la lupta împotriva asupririi otomane. Doi fii (Petăr și Gheorghe) au fost uciși de turci: primul, Petăr, a făcut parte din ceata de haiduci condusă de Hadji Dimităr și Stefen Karadja, iar cel de al doilea, Gheorghe, a participat la răscoala din aprilie 1876; alți doi fii (Nikola și Anghel), participanți ai mișcării revoluționare antiotomane, au fost întemnițați pe viață în închisoarea din Akărsk, iar fiica Petrana, urmînd exemplul mamei, a ajutat deținuții politici din închisori, a devenit curiera secretă a comitetului revoluționar bulgar cu sediul la Giurgiu, a cusut două steaguri bulgare și s-a nămerat printre organizatorii răscoalei populare din aprilie 1876.

Pe lîngă relatarea tensională a acțiunilor propriu-zise la care participă mătușa Tonka, a mediului înconjurător complex în care acționează eroina, scriitorii Zahari Stoianov și N. Nikitinov reliefează prin laconice, dar semnificative detalii chipul personajului principal. Sînt evidențiate pregnant asemenea trăsături de caracter ale mătușei Tonka, precum stăpînirea de sine, nescatul patriotism și încrederea nestrămutată în cauza poporului, fermitatea, perseverența în realizarea scopurilor propuse. În același timp autorii relevă faptul că mătușa Tonka era o femeie veselă, spirituală. Elocventă ne apare în acest sens atitudinea mătușei Tonka în momentul eliberării ultimului fiu, Anghel, din închisoare, în 1878, după 10 ani de muncă silnică: "În locul lacrimilor abundente - scrie Zahari Stoianov a diferitelor prefăcătorii și leșinuri, caracteristice oricărei femei, avînd în vedere și starea jalnică în care se afla fiul ei, îmbrăcat în niște haine arabe, cu fes pe cap, cu părul complet albit de chinuri și temniță, mătușa Tonka începu să rîdă și, întîmpinîndu-l cu veselie, îi spuse înca de departe: "Te-am recunoscut, măgarule, ai îmbătrînit mai mult ca mine".¹

În ciclul de nuvele consacrate Rainei Popgheorghievna Dipoeva, reunite sub titlul comun Stegara, Gheorghe Hrusanov urmărește cu fidelitate elementul documentar, deschizînd doar puține supape ficțiunii. Născută la 6 aprilie 1856 la Panaghiuriște, eroina va urma

./.

¹ Z. Stoianov, Baba Tonka, în Bălgarski revoluc. razkaz., Sofia, 1968, p. 59.

școala primară din orașul natal, apoi școala profesională din Stara Zagora; în 1874 este numită învățătoare în Panaghiuriște, localitate în care va deveni una dintre fondatoarele Asociației locale a femeilor luptătoare. Participă la pregătirea răscoalei din aprilie 1876, iar stindardul răsculaților din Panaghiuriște pe care l-a brodat ea însăși, îl va purta în fruntea răsculaților, când poporul, în entuziasmul său a numit-o "prințesa". După înfringerea răscoalei a fost arestată de turci și schingiuită. Eliberată în urma demersurilor unei comisii internaționale de anchetă, va pleca în Rusia, de unde se va întoarce mai târziu în Bulgaria dezrobită. Aici va profesa ca moașă și învățătoare.

Eroina nuvelei lui Ivan Vazov O bulgăroaică întruchipează trăsăturile femeii simple din popor, a țărăncii care, deși nu face parte din grupul femeilor participante la acțiunile antiotomane, nu pregetă nici o clipă să ajute pe răsculatul rănit din fosta ceată a lui Botev, cu toate că acest gest periclită atât propria-i viață, cât și viața micuțului ei nepoțel. Adâncă durere umană, grija mătusei Ilița din Celopek față de copilășul grav bolnav, precum și spiritul de sacrificiu față de cetașul rănit evidențiază înaltele calități morale, dragostea nemărginită a femeii bulgare față de viitorul și prezentul patriei dragi.

Proza românească închinată luptei pentru independență a fost inspirată nemijlocit de actul istoric de la 1877, în centrul atenției scriitorilor români situându-se strălucitele fapte de vitejie ale ostașilor și comandanților români, eroismul popular, dăruirea celor mulți pentru cauza neatîrnării. În majoritatea operelor fiind zugrăviți participanții direcți la război, evident, femeii îi este rezervat un rol secundar în arhitectonica prozelor respective. Dealtfel, statutul armatei române la acea vreme nu permitea participarea femeilor ca ostaș combatant pe câmpul de luptă. Doar într-un singur roman, un personaj feminin, Elena Calomfirescu, participă în mijlocul ostașilor la acțiunile militare de la Rahova, însă travestită în bărbat sub chipul tânărului Costică Onescu (romanul lui N.D.Popescu Amazoana de la Rahova).

Motivul despărțirii necesare în timpul războiului, evocarea imaginii femeii iubite de către ostași întâlnim la M.Sadoveanu în nuvelele Călărașul, Panciuc (ciclul Povestiri de război), la Jean Bart în Acasă și în război, la N.D.Popescu în Sentinela de la Grivița, la Mihail Joldea în romanul Cei șase de la Plevna ș.a. Totuși activitatea plină de abnegație a femeilor române, participarea lor la sprijinirea războiului de neatîrnare a fost insuficient zugrăvită în beletristica

./.

română. Este îndeobște cunoscut faptul că femeile române din toată țara au organizat comitete "ale căror activități - după cum sublinia un cunoscut cotidian al vremii "Illustrirte Zeitung" din Leipzig din 27 octombrie 1877 - au darul să facă mai ușor suportabile suferințele celor răniți".

Constituindu-se în comitete speciale sau acționând în cadrul Societății de Cruce Roșie, femeile române s-au ocupat de strângerea de fonduri bănești și diverse materiale destinate ajutorării armatei, precum și de organizarea și înzestrarea unor ambulanțe și spitale, subvenționate prin mijloace proprii. De asemenea femeile române din Ardeal, Banat și Bucovina au strâns diverse ajutoare materiale pentru soldații români și au organizat trimiterea pe front de personal sanitar voluntar. În apelul publicat cu prilejul constituirii "Societății doamnelor române" din Transilvania în "Gazeta Transilvaniei", "Telegraful român" și "Familia" se arăta, printre altele: "Nu putem sta indiferente la ceea ce frații și surorile noastre, sîngele nostru, vor avea de-a îndura în această mare dramă ce se prepară pe frumoasele, istoricele și de vechiu sînge fumegîndele țărmuri ale Danubiului. Să ne intrunim așadar cu toatele întru a aduce sacrificiuri pentru scump sîngele nostru și pentru sacra noastră religione".¹

Un prodigious prozator N.D. Popescu, pe nedrept uitat de critica literară, autorul unuia dintre primele Istorii a reșelului româno-rus-turo (1879), a scris o serie de romane și povestiri dedicate importantului eveniment din istoria patriei noastre, dintre care unele ca, de exemplu, Amazoana de la Rahova (1879; ed. a 2-a 1889), Sora de caritate (ed. a 2-a 1892), au ca principale axe compoziționale personaje feminine. În Sora de caritate (o variantă românească a clasicei povești de dragoste shakespeariene Romeo și Julieta) autorul ne înfățișează drama unei sincere și puternice iubiri dintre tînărul medic Petrică Chiriachescu, fiul unei văduve sărace, și Mimica Rozescu, singura fiică a unei familii de bogătași, familie care se împotrivesc căsătoriei dintre cei doi îndrăgostiți. La izbucnirea războiului Petrică se înrolează în rîndurile armatei române ca medic militar. Mimica, eroina centrală a romanului, într-o discuție cu mama lui Petrică, condamnă fără nici un echivoc pe propriul ei tată pentru atitudinea retrogradă, conservatoare de apreciere a oamenilor după starea lor socială: "Tatăl meu din nenorocire nu caută un nume ilustrat prin muncă, capacitate și fapte mari, care știe să aducă servicii eminente țării ce l-a născut și să fie folositor semenilor săi, ci umblă cu punga în

./.

1 "Gazeta Transilvaniei" (Brașov), nr.38 din 1/19 mai 1877.

mîna după acele ființe inutile societății, care pentru că moștenesc un nume făcut de alții și ilustru, cred că ei pot să doarmă pe aști lauri neîmpleniți de ei, și la adăpostul lor să facă rău în loc de bine, fapte rușinoase în loc de fapte mărețe". În finalul discuției și Lucsița Chiriachescu își manifestă dezaprobarea față de prejudecățile sociale:

"-Mi-au spus că mai mult le place să mă vadă moartă decît... însoțită cu alesul inimii mele.

- Si pentru ce?

- Fiindcă e fiu din popor.

- Ei și? nu vede domnia lor că fiii poporului le iau în fiecare zi, pas cu pas pămîntul de sub picioare? nu vede că viitorul este al lor, căci cu ei este munca și lumina?"²

În timpul războiului Mimica devine soră de caritate, organizează o ambulanță sanitară și pleacă pe cîmpul de luptă. În roman sînt invocate și numele altor femei române ca Florescu, Costaforu, Rosetti, Cîmpineanu (personaje reale) care după cum precizează scriitorul "au alergat spre cîmpul de reșbel pentru a se face surori de caritate"³. Mimica participă cu deosebit curaj și vitejie, alături de Petrică la salvarea răniților. Datorită opoziției nete a părinților Mimicăi împotriva căsătoriei fiicei lor cu Petrică, cît și hotărîrii de a o aduce pe aceasta cu forța înapoi, la București, tinerii îndrăgostiți recurg la un gest desperat, aruncîndu-se în fața unui obuz turcesc, aducător de moarte.

În povestirea Primul rănit, de același N.D.Popescu, în prim plan apare figura unei fete simple de la țară, Marioara, logodnica lui Ion Bunea din satul Izvoarele de la poalele Carpaților. Nu numai Ion Bunea nu poate fi de acord cu eventuala posibilitate de a trece munții, pentru a nu fi încorporat, ci și Marioara, care în cuvinte simple, dar înălțătoare, de un sincer patriotism se adresează logodnicului: "Cum, dragă Ioane, te-a mușcat șarpele de inimă de a te gîndi să fugi de la datorie? Să fugi de sub steag? Să fii rușinea fraților tăi de arme și ocara consătenilor tăi?... Ce ai crezut tu... că eu o să fiu bucuroasă a te îndemna ca să fii un codaci? Nu, Ioane, și eu sînt o româncă, și în pieptul meu bate, deși sînt femeie, inima strămoșilor noștri... Fiind fugar, îți spui drept, mi-ar fi rușine să te numesc bărbatul meu, pe cînd dacă ai merge la luptă, eu aș îndura toate neajunsurile fără părare de rău..."⁴

./.

2 Ibidem, p.82.

3 Ibidem, p.96

4 N.D.Popescu, Primul rănit, București, 1890, p.22.

Intr-o nuvelă, Răvage, de Duiliu Zamfirescu și Al. Vlahuță, apărută cu 6 ani înaintea povestirii lui N.D. Popescu, eroina principală, de asemenea o fată de la țară, Măriuța, îi scrie iubitului, servanțului Ion Dumitru, aflat pe front, noutățile din sat, precum și faptul că și-a dat seama că a rămas însărcinată, ceea ce o face să-i fie frioasă de ocara satului. Deși așteaptă cu nerăbdare întoarcerea lui Ion pentru a se putea căsători cu el, Măriuța nu-i cere nici pentru un moment iubitului să dezerteze sau să plece de pe front înainte de terminarea războiului, ci, dimpotrivă, îl încurajează să se remarce în luptă: "Ioane, nu știi tu cum mă gândesc eu la tine, și parcă câteodată aș vrea să mă fac tunar, da' mi-i rușine să nu mă audă părintele. Mai pe vară, la seceră, ostenseam, Ioane, și nu puteam să mă plec de greu, și uite-așa mi se duceau ochii pe lanul de grâu, parcă tocma la Grivița voastră (...) Spune-ne ce fel sunt făcute tunurile și când te face căprar, că aș vrea să te văd că mă lei de gît cu galoane pe brațe"¹.

Revenind la povestirea lui N.D. Popescu Primul rănit, merită remarcat ritmul alert și plin de neprevăzut, suspansuri în care se desfășoară narațiunea, îndeosebi în episoadele consacrate confruntării dintre Mărioara și arendașul Aristide, dificultăților pe care le întâmpină eroina pînă ajunge să ia legătura cu colonelul regimentului și primește permisiunea de a se alătura ostașilor care pleacă să-l salveze pe Ion, rănit în timpul unei misiuni de recunoaștere în tabăra turcească.

Romanele și povestirile lui N.D. Popescu citate mai sus cît și altele ca Prizonierul român de la Plevna (1879), Botezul de sînge (1892), Pena Curcanul (1892) au văzut lumina tiparului sub titlul generic Episoade din istoria rebelului independenței României. Proza lui N.D. Popescu are numeroase trăsături caracteristice romanului-foleton de la sfîrșitul veacului trecut, însă pentru valoarea ei social-etică și chiar artistică, ar merita și astăzi o mai mare atenție din partea editorilor. Dealtfel cărțile lui N.D. Popescu se numărau și printre lecturile preferate ale lui Mihail Sadoveanu. Romanele și povestirile despre independență ale lui N.D. Popescu nu sînt cu nimic mai prejos din punct de vedere literar decît scrierile lui Ponson du Terrail, autorul popularului Rogambole, reeditat și astăzi în țara noastră în tiraje de masă.

Spre deosebire de prozatorii bulgari, care în sugrăvirea eroinelor populare acordă atenție principală fabulei, relevării trăsăturilor de caracter în participarea concretă a personajelor la desfășurarea evenimentelor, reabilitînd, pe alocuri și virtuțile monologului

¹ Duiliu Zamfirescu, Opere. Vol. III. București, 1972, p. 542-543.

interior, scriitorii români redau, de regulă, amănunțite portrete fizice, însoțite de bogate și imprevizibile comparații.

Chiar și în nuvela lui Vazov O bulgăroaică, unde ficțiunea are un rol predominant, portretul fizic al țărăncii Iliița este schițat sumar, cu o maximă economie verbală: "Era o femeie de vreo șaizeci de ani, înaltă, costelivă, cu înfățișare bărbătească", "cu mîinile crăpate" și "pieptul supt de bătrînețe"¹.

Pentru o primă argumentare comparatistă ne vom opri la una din numeroasele seconvențe ale portretului Annei din romanul In război de Duiliu Zamfirescu: "Observă în fugă aurul sprîncenii și mărimea curioasă a pleoapelor (...) Bustul Annei apăru întreg. Cum încă oțetodată din mintea unui gânditor fericit o poezie desăvîrșită, așa parcă ieșise, din puterea creatoare a naturii, umerii și chipul acela marmură cu suflet, rîdeș cioplit, prin ale cărui rămurele albe de vine curgea fluidul misterios al vieții tinere. În suverana nepăsare a somnului, liniile erau de o frumusețe de sine stătătoare, trăgîndu-și valoarea din îmbinarea armonică a curbelor. Pe umerii legați astfel din legi eterne și deci impersonale, se ridica gîtul, cu grații de muză, și capul, cu imaginea personalității"².

Poetizarea portretului personajelor feminine se face remarcată și în proza lui N.D.Popescu, unde metafora se constituie adesea cu ajutorul detaliilor luxuriante exotice. Astfel, în portretul eroinei principale, Mimica Rozescu din Sora de caritate, autorul distinge: "tot ce natura a făcut mai perfect și mai adorabil. Aurul Californiei cel mai fin și cel mai strălucitor tăiat în diafane firicele de betea-lă acoperea capul acelei Zîne fermecătoare, rozele de Bengal cele mai rumene și crinii din Liban cei mai albi se îngîneau unii cu alții într-un mod grațios pe chipul acelei figuri dumnezeiești, și azurul cerului cel mai limpede combinat cu azurul mării celei mai liniștite, înecat în două lăcoare de lapte, ascundeau prin două șiruri de gene sub două arcuri de mătase ca să dea astei fizionomii cerești decorul cel mai frumos: doi ochi de-a căror duiosă strălucire putea să facă chiar pe Venus geloasă. O garoafă îmbobocită forma micuța sa guriță, două șire de mărgăritar albe ca laptele ce se întrevedeau printre buzișoarele sale de purpură forma dinții săi, și un bulz de marmură de Carara ieșit din dalta lui Canova forma gîtul său. Pieptul său era mai perfect

1 Ivan Vazov, Apostolul în primejdie. Povestiri. Trad. de Const. Velichi. București, 1970, p.286 și 293.

2 Duiliu Zamfirescu, In război. Ediție îngrijită de M.Gafița. București, 1977, p.120.

decît tot ce a produs arta lui Fidias"¹ etc.

În aceeași manieră ne prezintă N.D.Popescu portretele altor eroine, ca de pildă cel al Elisei Olimpianu din Amazoana de la Rahova ș.a.

În proza scriitorilor români dragostea, "idila romantică" nu impietează, nu schimbă hotărîrea eroilor de a lupta pentru cauza patriei, pentru neatîrnarea țării, ci din contră este un corolar al profilului lor etic. În nuvela lui Duiliu Zamfirescu Natalia Anisimova (scrisă în 1880), personajul feminin cu același nume merge la Plevna să-și caute fratele; misiunea ei este protejată de armata română, care l-a desemnat pe ofițerul Niculeanu s-o însoțească. Între cei doi se infiripă o sinceră dragoste, care trebuie să fie întreruptă, deoarece Niculeanu primește ordinul de a se întoarce la corpul de armată, pe front. Iată un fragment din discuția celor doi îndrăgostiți în momentul despărțirii:

"- Nu mă cunoști. Sînt văduva contelui T... Nu-mi port titlu fiindcă nu voi să fac zgomot. Am luat numele tatălui meu, Anisimov. Mă numesc în adevăr Natalia și să știi că Natalia te-a iubit într-o zi cît nu te va mai iubi nimeni pe lume, dar nimeni.

- M-ai iubit?

.....
 Încă o dată întrebă mai încet:

- M-ai iubit?

- Da... și acest da spunea toată adîncimea iubirii ei.

- M-ai iubit. Ia seama ce zici. Mă faci să devin un rău soldat... Plecasem să mor și țineam să-mi plătesc scump moartea... O, nu! Eu trebuie să mor; sînt soldat. Adio, doamnă..."²

Într-o discuție anterioară la întrebarea pe care Natalia i-o pune ofițerului român privind atitudinea sa față de război și dacă în calitate sa de nobil n-a stăruit să scape de încorporare, acesta, în răspunsul său, subliniază datoria celor două clase - nobiliară și țărănească - de a participa la războiul din 1877: "-Nu, doamnă, la noi nobilii n-au nici un drept mai mare decît ceilalți oameni. Și afară de asta eu sînt intrat voluntar și... nu sînt nobil".³

În schița O româncă, scrisă în 1877, Mircea Rosetti (fiul lui C.A.Rosetti) zugrăvește chipul unei femei simple din popor, femeie al cărei sentiment de iubire maternă față de Ionel se împletește

1 N.D.Popescu, Sora de caritate. Ed. a II-a revăzută și adăugită. București, p.892, p.6.

2 Duiliu Zamfirescu, Opere. Vol.III. Ediție îngrijită de M.Gafița. București, 1972, p.463.

3 Ibidem, p.461.

organic - în momentul în care acesta trebuie să plece ca soldat pe front - cu sentimentul înțelegerii datoriei față de țară, cu sentimentul mândriei patriotice, al demnității responsabile: "Maria tresări, o sudoare rece îi acoperi fruntea, un fior rece o străbătu, stete un moment nemigcată, înmărmurită, ca țintuită în loc (...). Deodată se rădică în picioare, își aruncă brațele împrejurul capului lui Ionel, își atrase copilul pe pieptul său, îl îmbrățișă cu căldură, cu foc, îl acoperi de nenumărate sărutări și lacrimi, îl privi cu duioșie, cu un amor, cu o durere, cu o fericire, cu o mândrie nespusă..."⁴

La câțiva ani după proclamarea independenței de stat a României, una dintre eroinele din romanul lui Duiliu Zamfirescu Anna (1906), Elena Miclescu (prototipul sorei maiorului-erou Gh. Șonțu), al cărei soț murise în războiul româno-ruso-turc, va preda cu înflăcărare tânărului Alexandru Comăneșteanu o vibrantă lecție de patriotism cu profunde rezonanțe simbolice: "Unchiul tău a murit ca un adevărat erou. Tot așa a murit și Miclescu! Tu nu trebuie să mori așa (...). Aceia au murit așa, pentru că era datoria lor de boieri să moară cei dintâi. Tu nu mai ai de dovedit ceea ce trebuiau să dovedească ei. Tu trebuie să trăiești - și, la nevoie, să și mori - pentru o altă idee (...) A personifica dorurile unui neam întreg... a fi tânăr și iubit... a muri pentru reîntocmirea unei patrii ideale"⁵.

Cu alte cuvinte, Elena Miclescu milita pentru reîntregirea hotarelor țării, pentru înfăptuirea unității naționale a României, act istoric realizat prin voința maselor populare la 1 decembrie 1918.

./.

4 Mircea Rosetti, Nuvele. București, 1882, p.54.

5 Duiliu Zamfirescu, Opere. Vol.II. București, 1970, p.567,569.

Participarea României și a Serbiei la războiul
din 1877 oglindită în romanul Sofiei Nădejde,

"Tragedia Obrenovicilor"

Victoria Frâncu

Militantă de frunte a mișcării socialiste din țara noastră, sprijinitoare ferventă a emancipării femeii, publicistă de marcă, scriitoare dotată, optînd fără ezitare pentru abordarea realității și a adevărului în literatură, Sofia Nădejde (1858-1946) este autoarea mai multor volume de schițe, a cîtorva piese de teatru și romane, a unor memorii, apărute mai întîi în cele mai de seamă reviste și ziare ale epocii, apoi în volum¹. Tragedia Obrenovicilor, scriere aflată la confiniile literaturii de ficțiune cu publicistica, considerată de în-săși autoare roman², nu a mai împărtășit soarta celorlalte, rămînd uitată în paginile "Universului", unde a văzut lumina tiparului³, fapt ce a determinat ignorarea ei de către critica și istoria noastră literară⁴.

Tragedia Obrenovicilor începe să apară concomitent cu ultimele secvențe ale romanului Pațimi, aparținînd aceleiași autoare, la nici o săptămîină încheiată de la consumarea la Belgrad a loviturii de stat din 28/29 mai 1903⁵, eveniment pe care Sofia Nădejde dorește

- 1 G. Călinescu, Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent, București, 1941, p. 482; V. Vișinescu, Studiu introductiv la Sofia Nădejde, Din chinurile vieții, București, 1968, p. X-XX.
- 2 Sofia Nădejde însăși l-a subintitulat "roman istoric original". Cf. "Universul", anul XXI, 1903, nr. 150.
- 3 Anul XXI, 1903, nr. 150-244; 247-253; 255-264; 266-268; 270-272; 274, 276; 278-280; 282, 284, 286; 288-289; 291; 293-294; 296; 298-301.
- 4 Fără a-l comenta, V. Vișinescu îl semnalează în bibliografia ce însoțește volumul Din chinurile vieții, p. 267-268, conținînd o neînsemnată eroare, căci romanul se încheie nu în nr. 298, ci în nr. 301.
- 5 Prima secvență vede lumina tiparului în nr. 150 din 4 iunie 1903 al amintitului cotidian românesc. Lovitura de stat din 28/29 mai 1903 s-a constituit ca rezultat al acțiunilor întreprinse de un grup de ofițeri, al căror principal scop a fost suprimarea ultimului reprezentant al dinastiei Obrenović, Alexandru, și a soției acestuia, Draga, ceea ce a însemnat de fapt lichidarea unei guvernări autocrate, devenită insuportabilă, și aducerea pe tronul țării a lui Petru Karadjordjević, vîlstarul celeilalte case prințare, sub a cărui domnie în Serbia s-a produs un real reviriment politic, social, economic. Cf. Enciklopedija Jugoslavije, vol. 5, Zagreb, 1962, p. 598-599; I. Božić, S. Ćirković, M. Ekmečić, V. Dedijer, Istoriya Jugoslavije, Belgrad, 1972, p. 330.

să-l lumineze, oferindu-le cititorilor români "cheia" lui¹. Conștientă la acea dată de determinarea materială a fenomenului social, posesoare a unei înaintate concepții cu privire la făurirea istoriei de către cei mulți, la caracterul inexorabil al desfășurării ei², scriitoarea nu caută, asemenea "meșterilor de romane de senzație"³, cauzele evenimentelor petrecute la Belgrad doar în manifestările comportamentale ale lui Alexandru și Draga Obrenović, ci, mai cu seamă, în viața politică, socială și economică a Serbiei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Scopul propus, ca și modalitatea de îndeplinire a lui imprimă Tragediei Obrenovicilor un anume caracter, o anume structură și compoziție, o anume selectare a materialului epic, astfel că debutând ca roman al Nataliei Cheșcu, româncă din Basarabia, căsătorită în 1875 cu Milan Obrenović, regele Serbiei⁴, cu ascendență parțial identică⁵, scrierea Sofiei Nădejde se transformă într-o amplă frescă a societății sârbești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe fondul căreia se proiectează existența ultimilor descendenți ai amintitei dinastii. Dispuns în trei părți, aproape egale ca întindere, prima prezentându-ne

1 "Universul", anul XXI, 1903, nr.141.

2 Ibidem, nr.158, 254.

3 Publicistica românească înregistrează un număr considerabil de asemenea producții, romane, piese de teatru, arii muzicale, opere originale sau transpuneri. La capitolul romane le cităm pe următoarele două: Baronul de S., Misterele curții regale din Belgrad, în "Universul", anul XXI, 1903, nr.225, apoi în "Universul literar", anul XXI, 1903, nr.33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52; Adrian Dorea, Sceptru și sînge sau tragedia din Belgrad, Tipografia "Munca", Strada Doamnei nr.9, București, 1903. S-a pus apoi în scenă o piesă de teatru, jucată anterior în Germania și Italia, Regina Draga sau Drama din Belgrad, identică, probabil, cu o alta, scrisă de I.Kraus, tradusă de C.Velcescu, Drama sîngeroasă din Belgrad, Cf."Universul", anul XXI,1903, nr.180, 181, 186, 190, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 297, 301. S-a intonat Cîntecul reginei Draga, pe versuri de P.Macri, muzica de Niedermayer, aranjament de L.Stern, în interpretarea Margaretei Dumitrescu-Dan. Cf. "Universul", anul XXI, 1903, nr.172.

4 S.Novaković, Dvadeset godina ustavne politike u Srbiji, Belgrad, 1912, p.200; Z.Zivanović, Politička istorija Srbije u drugoj polovini 19. veka, I, Belgrad, 1924, p.318, 331; Ibidem, II, p.369; N.Torga, Histoire des Roumains et de la romanité orientale, X, București, 1945, p.156; Generalul R.Rosetti, Din corespondența inedită a Principelui Milan al Serbiei cu colonelul Gheorghe Catargi în timpul războiului din 1877-1878, Academia română, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tom XVII, mem. 3, București, 1935, p.39, nota 5.

5 Gen. M.Rosetti, op.cit., p.39 și nota 2; "Universul", anul XXI,1903, nr. 151, 153.

istoria căsătoriei fetei de boieri basarabeni cu regele Serbiei pînă la nașterea fiului lor, Alexandru, în 1876, a doua reluînd firul narațiunii de la participarea României și a Serbiei la războiul din 1877, continuînd pînă la abdicarea lui Milan, petrecută în 1889, iar a treia relatînd domnia ultimului Obrenović, curmată brusc în 1903, materialul epic este ordonat de către scriitoare în două planuri ce se întretaie permanent, unul biografico-narativ și altul epistolar, servind perfect sarcinii asumate: dezvăluirea cauzelor evenimentului înțimplat la Belgrad la 28/29 mai 1903. Soluția epică adoptată, deloc nouă, dar adaptată scopului propus, permite, pe de o parte, reconstituirea oordonatelor biografice ale Obrenovicilor, Natalia, Milan, Alexandru, Draga, iar, pe de alta, zugrăvirea unei ample panorame a vieții sîrbești, realizată în planul epistolar. Construit pe corespondența dintre Cazimir, un boier scăpătat, pripășit în casa familiei Cheșcu, care intuise cu mult înainte deznodămîntul dramatic al căsătoriei Nataliei cu Milan, și Stefan Pruncu, un tînăr îndrăgostit în taină de viitoarea regină a Serbiei, și, de aceea, trimis în țara ce urma să-i devină patrie pentru a strînge argumentele necesare împiedicării planului matrimonial, rămas apoi aici pentru a veghea la liniștea ființei iubite, strîngînd material destinat unui studiu asupra vecinilor noștri, încredințat spre publicare Sofiei Nădejde¹, altfel singurul personaj literar al romanului, apariție voltairiană, un alter-ego al scriitoarei, căruia aceasta îi transferă multe din propriile-i pasiuni și trăsături de caracter, planul epistolar se constituie în pendant al celui biografico-narativ, fiind destinat aproape în exclusivitate incursiunilor în istoria modernă a sîrbilor, expunerilor asupra politiciii lor interne și externe, asupra situației sociale și a celei economice, deosebit de grea, căci ambițiile și eforturile de edificare a unei țări moderne se izbesc de consecințele unei ocupații de 500 de ani.

Una dintre cele 7 epistole ce dezbat evenimentele majore petrecute în timpul domniei celor doi Obrenovici, Milan și Alexandru, aduce în prim plan participarea României și a Serbiei la războiul din 1877². Autorul ei, același Stefan Pruncu, se află din nou pe pămîntul înfierbîntat de luptă, dar nu mai participă direct, împiedicat de o maladie cardiacă, contractată în precedentul război din 1876, găsindu-se, de astă dată, în postura de corespondent al unui ziar. Scrisoarea

¹ "Universul", anul XXI, 1903, nr.150.

² Ibidem, nr.196, 197, 198, 199.

adresată din Niş, în octombrie 1878, bătrînului Ozimir este deschisă de o suită de magistrale tablouri de natură, selectate în cursul deplasării armatei sîrbe de la Belgrad spre Niş, artă în care Sofia Nădejde excelează, constituind o trăsătură definitorie a stilului ei¹. Restul retrăirii sentimentale a locurilor străbătute pare a fi dublu, căci imaginile redade au darul de a ne desfăta, dar frumuseţea Savei şi a Moravei, a codrilor din Sumadia, nu pot compensa rămînerea în urmă, datorată ocupaţiei turceşti, surprinsă pretutindeni. Satele şi oraşele sînt tot mai rare cu cît se înaintează spre sud, semn al slabei dezvoltări, oraşe cu recunoscută poziţie strategică, asemenea Nişului, se înfăţişează ochiului cu străzi strîmte, strîmbe, murdare, luminate doar de stelele cerului². O zidire, căci monument nu se poate numi, aflată în apropierea Nişului, se constituie în mărturie a cruzimii şi disperării cu care asupritorii s-au opus celor ce îşi cereau cu arma în mînă dreptul la libertate:

"La un sfert de ceas pe drumul spre Pirost se vede renumitul turn de oaspete Celecula, o amintire rămasă de la turci. E în patru colţuri; fiecare rînd e din şaptesprezece titve, în total sunt vreo nouă sute cincizeci şi două de capete. Capetele sînt ale nenorocitorilor tovarăşi ai eroului Singhelici, care la 1809, apărînd şanţul Cegar la nord de Niş, şi văzînd că turcii îl iau, au dat foc prafului de puşcă ce se afla în şanţ şi au sărit împreună cu duşmanii în aer. Ca răzbunare, paşa a pus de au tăiat capetele şi cu ele au clădit turnul; iar trupurile le-a umplut cu bumbac şi le-a trimis la Tarigrad.

Iată ce frumoase amintiri au lăsat urmaşii lui Mahomed pe aceste locuri. Ura şi amintirea cruzimilor turceşti nu cred că se vor stinge nici peste sute de ani"³.

După această plastică, mohorîtă şi suficientă expunere de motive, autorul ne introduce în atmosfera Serbiei istovite de un război pierdut, cel din 1876⁴, unde se aşteaptă cu înfrigurare evoluţia

1 V. Vişinescu, Studiu introductiv la Sofia Nădejde, Din chinurile vieţii, p. XXXII-XXXIII.

2 "Universul", anul XXI, 1903, nr.196.

3 Idem, Imaginea redată de scriitoare cititorului român este exactă, turnul fiind clădit din 950 de cranii, dispuse în 56 de rînduri, din care au mai ajuns pînă la noi doar cîteva zeci. Cf. Enciklopedija Jugoslavije, vol.2, Zagreb, 1956, p.618.

4 Istoria rebelului din orient sau Luptele românilor, ruşilor, munte-negrenilor şi sîrbilor cu turcii (din 1877-78), după publicaţiunile din ţară şi din străinătate. Tipărită sub îngrijirea d-lui D.Laurian, cu colaborarea d.d. I.Manliu şi D.Miron, fasc.I-IX, Bucureşti, 1878, p. 2-3, 12-13; I.Bozić, S.Ćirković, M.Ekmečić, V.Dediđer, op.cit., p.315, 317.

evenimentelor, selectînd apoi momentele relevante ale participării lor la noua confruntare de forțe, declanșată odată cu trecerea frontierei României, la 12 aprilie 1877¹; intrarea, angajarea în operațiuni, desfășurarea lor, condițiile păcii de la San-Stefano, rezultatele Congresului de la Berlin, pendularea politicii externe între Rusia și Austria.

Intrarea Serbiei în război are loc, după opinia scriitoarei sub o constelație mai puțin favorabilă, asemănătoare din multe puncte de vedere celei ce a patronat angajarea României în confruntarea cu turcii. Astfel, în timp ce spiritele favorabile alăturării imediate și necondiționate, prezidate de regina Natalia și Jovan Ristić, se înfierbîntă, ochiul treaz al omului cu acut simț politic care a fost Milan Obrenović, scrutează fără înostare situația României², ceea ce îl determină să acționeze cu prudență. Pentru a perfecta condițiile intrării Serbiei în război, Milan se deplasează la Ploiești, unde se afla țarul Alexandru al II-lea și cartierul său general. Este însă primit cu răceală, iar răspunsul ce i se dă este formulat aidoma celui primit de români³: "că Rusia n-are nevoie de ajutorul nimănu, că Europa va ține seamă de atitudinea liniștită a Serbiei"⁴. Desfășurarea ulterioară a operațiunilor militare impun, însă, intrarea aliaților în război. România, angajată, de fapt, în ostilități încă de la trecerea frontierei de către armatele ruse⁵, răspunde cu promptitudine apelului adresat, își trimite trupele peste Dunăre, participînd decisiv la cucerirea victoriei. O telegramă similară sau poate identică cu cea lansată către români⁶, este înmînată lui Milan de către Epahinof, însoțind-o de porunca țarului de a porni cu 30.000 de oameni asupra

1 Pentru exactitatea informației vezi Istoria poporului român, sub redacția acad. Andrei Oțetea, București, 1970, p.287.

2 Vezi N.Iorga, Histoire..., X, p.216; Istoria poporului român, p.228.

3 Idem.

4 "Universul", anul XXI, 1903, nr.197. Pentru exactitatea informației vezi Vladan Djordjević, Srpskoturski rat, Uspomene i beleške iz 1876. 1877. i 1878. godine, II, Belgrad, 1907, p.23; Z.Živanović, Politika istorija Srbije u drugoj polovini 19. veka, I, p. 354-355; Gen. R.Rosetti, op.cit., p. 44 și nota 1. Avem, însă, siguranța că Milan a negociat colaborarea cu armata rusă cu mult înainte de data vizitei făcute țarului, la 3-5 iunie 1877, prin intermediul unchiului său, colonelul Gheorghe Catargi, obținînd, atunci, un rezultat favorabil. Cf. Gen.R.Rosetti, op.cit., p. 40-44.

5 Pentru exactitatea informației vezi Istoria poporului român, p.287-288.

6 N.Iorga, Histoire..., X, p. 232-234; Istoria poporului român, p. 288-289.

Nișului. Deși presiunile exercitate de către partida condusă de regi-nă și J. Kistić sînt mari, Milica nu poate uita lecția primită la Plo-iesti, astfel încît intrarea Serbiei în război se produce la 4 zile după căderea Plevnei, la 4 decembrie 1877¹.

Luptele în sine constituie o a doua latură a evocării Sofiei Mădejde. La data menționată mai sus, Milica declară război Tur-ciei, intrînd în luptă cu 70.000 de pedestri, 3.000 de cavaleriști, 250 de tunuri, îndreptîndu-și acțiunile în 3 direcții, Pirov, Niș, Palanka, cu scopul de a proteja aripa stîngă și spatele trupelor mu-sești, facilitîndu-le înaintarea spre sud. Pe toate fronturile sîr-bii repurtează victorii: la 12 decembrie colonelul Horvatević cucerește Ak-Palanka², apoi generalul Bali-Marković pune stăpînire pe Vra-nița, unde se afla o armată turcă de aproape 3 ori mai numeroasă decît cea sîrbă, pentru ca la 28/29 decembrie să cadă Nișul, unde s-au pur-tat cele mai aprige lupte. Asediul cetății a fost crîncen, turcii hem-bardînd cu furie pozițiile ocupate de sîrbi. La 28 decembrie, soldații care își petrecuseră sub focul inamicului sărbătorile, iau cu asalt fortul Gorița, operație hotărîtoare pentru cucerirea victoriei. Turcii îi rostogoleau de pe ziduri pe cei ce se avîntau spre ele, dar în cu-rînd superioritatea lor numerică este anulată și Nișul cedează, în sfîrșit:

"Steagul sîrbesc flutără a doua zi dimineața deasupra Nișu-lui, după o robie de cinci sute de ani, de cînd la Cîmpia Mierlei sîr-bii căzuseră sub turci"³.

Acțiunea armatei sîrbe continuă după cucerirea Nișului, com-batanții luptînd cu inamicul și cu iarna deosebit de aspră:

"Sîrbi nepăsători de vreme și neobosiți de drum, își fac prin troieni pîrtie spre a ajunge la Sofia, unde sînt rușii"⁴. Inter-vine însă armistițiul dintre părțile beligerante, urmat de pacea de la San-Stefano, care pun capăt războiului din 1877.

1 Memoriile regelui Carol I al României, XII, București, 1909-1912 (I-XVII), p. 36, la data de 4 decembrie 1877; Vl. Djordjević, op.cit., II, p. 49-50; Gen. R. Rosetti, op.cit., p. 45, nota 3. St. Stanojević comite o ușoară eroare, plasînd această dată la 1 decembrie. Vezi Istorijsa srpskoga naroda, ed. III, Belgrad, 1926, p. 376.

2 Vezi Vl. Djordjević, op.cit., p. 65-72; St. Stanojević, op.cit., p. 376.

3 "Universul", anul XXI, 1903, nr. 198. Vezi descrierea bătăliei pe larg la Vl. Djordjević, op.cit., II, p. 161-210.

4 "Universul", anul XXI, 1903, nr. 198.

Ultima parte a epistolei debata condițiile și dispozițiile păcii de la San-Stefano ce i-a nemulțumit profund pe sîrbi, fiindcă în vreme ce "Bulgaria este cum n-a fost nici în timpurile cele mai feroce"¹, Serbiei, ca și României, i se recunoaște independența cîștigată cu propriul sînge². Dîndu-și seama de faptul că marile puteri își dispută sferile de influență, Milan Obranović face apel la Austria pentru a apăra interesele țării sale, ceea ce se și întîmplă la Congresul de la Berlin³, ale cărui hotărîri procură suveranului satisfacție. Deaconătul războiului s-a constituit în motiv al unor dispute publice, dublate de polemici familiale, căci Milan, dezamăgit de comportarea Rusiei, manifestă tendința orientării politicii externe spre Austria, în timp ce Natalia își păstrează atașamentul față de Rusia, în ciuda unor carențe evidente ale atitudinii adoptate față de Serbia și de România.

Raportare unică la participarea Serbiei la războiul din 1877, așa cum unic este romanul Tragedia Obranovićilor, singura scriere românească de amploare consacrată în întregime unui eveniment petrecut în Serbia, epistola lui Stefan Prunou, alias Sofia Nădejde, către boierul Oasimir relevă, pe de o parte, sacrificiile prin care s-a realizat idealul comun al românilor și al sîrbilor, scuturarea jugului otoman și asigurarea unei dezvoltări independente, iar, pe de alta, obstacolele de diferite naturi ridicate în calea desfășurării acestui firesc proces. Simțul politic deosebit, dragostea de adevăr ce o animă, fac din Sofia Nădejde un mesager generos al luptei poporului sîrb, ale cărui destine se regăsesc adesea în cele ale poporului nostru, fapt soes în evidență și de epistola consacrată războiului de la 1877, inserată în romanul Tragedia Obranovićilor.

1 Idem.

2 St. Stanojević, op.cit., p. 376-377; I. Bošić, S. Ćirković, M. Ekmečić, V. Dedić, op.cit., p. 318.

3 Pentru exactitatea informației vezi St. Stanojević, op.cit., p. 377.

Aspirația spre libertate și independență
a poporului român în memorialistica cehă din sec.XIX

Alexandra Toader

Lupta consecventă a românilor pentru unitate și independență națională din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a constituit un exemplu și un impuls la luptă pentru popoarele subjugate din Austro-Ungaria, inclusiv cehi și slovaci.

Dacă interesul cehilor și slovacilor pentru românii ardeleni era explicabil prin destiul lor istoric asemănător și prin lupta comună de eliberare națională¹, nu mai puțin viu este interesul poporului ceh față de românii din celelalte provincii care au reușit, în condiții dure, să realizeze un stat unitar și să capete astfel un rol important în arena politică a Europei centrale, în zona Balcanilor.

Unul din camenii politicii cehi mareați din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, František Ladislav Rieger, își exprima, într-o lucrare a sa publicată la Paris², opinii favorabile la adresa luptei românilor ardeleni pentru autodeterminare, exprimându-și totodată admirația față de actul politic al Unirii Principatelor române din 1859.

Pentru patrioții cehi, constituirea unui stat nou, pe baze moderne, reprezenta o experiență deosebit de interesantă, iar reformele introduse de Cuza erau favorabil dezbătute în paginile ziarelor cehe "Národní Listy", "Národ", "Hlas"³ și "Politik". Ultimul considera actul Unirii ca o împrejurare favorabilă pentru rezolvarea situației românilor ardeleni. În numeroase articole publicate în "Politik" se exprimă solidaritatea cu lupta românilor ardeleni pentru independență; "S-a uitat, se pare, că popoarele care înainte aveau, aparent doar, un rol pasiv în istorie, se trezesc și progresează, cer și trebuie să fie respectate"⁴.

¹ Edificată în acest sens este corespondența scriitorului democrat revoluționar ceh Karel Havlíček Borovský, redactorul publicației "Národní noviny", cu G. Barițiu, redactorul ziarului "Gazeta de Transilvania" și al suplimentului ei "Foale pentru minte, inimă și învătătură", corespondență care datează din 1846 și are ca scop inițierea reciprocă în problemele politice ale celor două popoare "deoarece este nevoie ca toate națiunile asuprite să se unească laolaltă în lupta împotriva dușmanului comun, regimul austriac și feudalismul" (Scrisoarea mss. a lui K.Havlíček către G.Barițiu din 2.12.1846, publicată de J.Macúrek în articolul Havlíček, Rieger, Palacký a Rumuni, "Slovanský přehled" 6/66, p.321-330).

² F. L.Rieger, Les Slaves de l'Autriche et les Magyars, Paris, 1861

³ Vezi Lucian Boia, La Roumanie vue par les Tchèques et les Slovaques, în "Nouvelles études d'histoire", București, 1970, p.262-263.

⁴ Citat după J.Macúrek, op.cit., p.327.

Criza orientală de la sfârșitul celui de al 7-lea deceniu al secolului trecut, ajutorul oferit de români emigranților bulgari, tratatul de alianță cu Serbia din 1868, participarea României la războiul din 1877-78 sînt împrejurări noi, care trescesc o vie satisfacție și un viu interes pentru țara noastră în Cehia. "Evenimentele istorice din sud-estul Europei sînt foarte importante și ne invită să cultivăm mai asiduu prietenia slavo-română. Nici problemele austriece și nici problema turcă nu vor putea fi rezolvate fără participarea poporului român", se arăta într-un articol din ziarul "Národní Listy"¹.

Aceste acțiuni, întreprinse de un popor neoslav în interesul general al națiunilor lipsite de independență din sud-estul Europei, și, mai ales, acelea în folosul unor națiuni slave subjugate, reprezentau o bună carte de vizită în fața națiunilor cehe și slovace, care vedeau în dezmembrarea imperiului otoman o uvertură la dezmembrarea imperiului austro-ungar.

Proclamarea regatului român, în martie 1881, a constituit un nou prilej pentru manifestarea interesului și a admirației "pentru acest popor mic, dar animat de o voință fermă și de conștiința că dreptatea se află de partea lui"².

Numeroasele manifestări de simpatie ale presei cehe față de mișcarea memorandistă din 1894 a românilor ardeleni, primele linii ale unui program de activitate comun ce s-au schițat cu prilejul Congresului naționalităților, ținut la Budapesta în 1895³, întregesc tabloul acțiunilor de solidaritate ceho-române din a doua jumătate a secolului trecut.

Nu numai prin politica și dezideratele comune, dar și prin așezarea sa geografică, la granița dintre cele două imperii - otoman și austro-ungar -, și în vecinătatea unor popoare slave, România suscita cu atât mai mult interesul oamenilor politici și al personalităților

1 Spolek slovansko-rumunský, în "Národní Listy" VIII, 1868, nr.52, citat după L.Boia, op.cit., p.264.

2 Citat după L.Boia, p.268.

3 Vesi Eliza Campus, Mica Inteligere, București, 1968, p.30-31.

culturale cehe¹ din această perioadă.

Călătoriile de plăcere sau de studii în zona Balcanilor includeau în itinerarul lor și opriri, mai lungi sau mai scurte, în România. Este cazul scriitorilor cehi Jan Neruda și Josef Štolba.

Ardealul, provincie austriacă în 1858-59, este locul unde își va petrece o parte din exilul său poetul democrat revoluționar ceh Josef Václav Frič. Tinuturile Focșanilor, împărțite înainte de Unire în zona moldovenească și cea muntenească sînt colindate în 1856 de ofițerul topograf austriac, de naționalitate cehă, Emil Mirohorský.

Atras întii de muzicalitatea și căldura graiului românesc și abia după aceea de cordialitatea și generozitatea caracterelor cu care se va întîlni în decursul repetatelor sale călătorii prin țara noastră, Jan Urban Jarník va considera România patrie adoptivă iar pe români prieteni și frați.

Modul în care România și destinul său istoric, în trecut și în prezent, cultura și spiritualitatea românească au suscitât interesul oamenilor de cultură și scriitorilor sus amintiți se reflectă pregnant în lucrările lor cu caracter memorialistic².

Găsim în ele referiri la situația românilor din Ardeal într-o vreme cînd aceștia, ca și cehii, se aflau sub dominație austriacă, impresii asupra calităților morale și spirituale ale țaranului român³, aprecieri asupra istoriei și culturii românilor⁴, observații

¹ Una din problemele care au stat în atenția cîtorva renumiți oameni de știință cehi, era aceea a continuității daco-romane în Dacia. Josef Ladislav Pič, arheolog și profesor la Universitatea din Praga, a servit în mod direct, prin lucrările sale de arheologie și istorie, cauza politică a românilor transilvăneni, combătînd falsele teorii ale lui Rössler, Sulzer, Hunfalvy, teorii ce reprezentau interesele marilor latifundiari maghiari și austrieci. Pentru a justifica opresiunea națională și lipsa de drepturi politice pentru populația majoritară din Transilvania, ei negau continuitatea daco-romană în Dacia. În scopul infirmării acestor teorii, Pič întreprinde trei călătorii de studiu în Transilvania (1883, 1885 și 1886) și culege dovezi arheologice, antropologice, etnografice, folclorice și istorice în sprijinul teoriei continuității daco-romane după retragerea lui Aurelian. Rezultatele cercetărilor lui îl constituie lucrările Über die Abstammung der Rumänen, 1880, Die Rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem Byzantinischen und Slavischen Recht, 1885 și Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage, 1886. Vezi Tr. Ionescu-Nișcov, Contacts între istoriografia română și cehă în problema formării poporului roman în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Romanoslavica, XVI, 1968, p.427-430 și Liviu Botezan și Mihail Dan, Relations romano-tchécoslovaques à la fin du XIX-e s., în "Nouvelles études d'histoire", București, 1970, p.247-257.

² Vezi J.V.Frič, Paměti, II, Praga, 1960.

³ Vezi E.Friedberg Mirohorský, Paměti na vojenský pobyt v knížectví valašském r. 1856, Praga, 1916.

⁴ Vezi J.Neruda, Bukurešti, în vol. Obrazy z ciziny, Praga, 1909.

judicioase privind aspectul social, economic, politic și cultural al României secolului trecut¹.

Toate aceste observații, aprecieri și impresii, confruntate cu izvoarele românești de specialitate², merită o atenție deosebită datorită, pe de o parte, caracterului lor obiectiv, care le conferă o valoare documentară și, pe de altă parte, atitudinii de înțelegere și respect a autorilor față de realitățile românești, înscriindu-se astfel printre formele de manifestare ale relațiilor culturale ceho-române în secolul trecut.

Ele se impun cu atât mai mult atenției cu cât, în marea lor majoritate, au fost și rămân pînă acum străine cunoașterii specialiștilor și mai ales publicului larg. Considerăm, prin urmare, un act necesar de a le scoate la lumină, dezvăluindu-le conținutul și semnificațiile.

În prezenta comunicare ne vom opri, în primul rînd, asupra acelor însemnări cu caracter memorialistic ale unor scriitori cehi de seamă din a doua jumătate a secolului trecut, referitoare la trăsăturile caracterologice ale etniei românești, dintre care, cea mai des relevată, este lupta pentru independență și libertate națională.

Personalitate activă marcantă a revoluției din 1848, spirit curajos și luptător consecvent pentru eliberarea națională și socială a poporului său, poetul democrat revoluționar ceh J.V.Frič a fost deportat la 26 aug. 1858 la Dej, în Ardealul aflat pe atunci sub dominație austriacă.

Perioada scurtă petrecută în Dej - șase luni - ca și situația sa de deportat politic, supus unei stricte supravegheri, nu i-au permis lui Frič să stabilească un contact direct cu mișcarea antihabsburgică din Ardeal. Aceeași perioadă i-a fost însă de ajuns pentru a cunoaște realitățile politice, sociale și culturale ale provinciilor românești din imperiul habsburgic, așa cum reiese din volumul de memorii editat mai tîrziu³.

1 Vezi J.Štolba, București, în vol. Ze slunných koutů Evropy, Praga, 1901, ed.II, 1918.

2 Istoria României, II, III, Edit. Academiei R.S.R., 1962, 1964; Fl. Georgescu, Pagini din trecutul Bucureștilor, București, 1959; C.C. Giurescu, Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre, București, 1966; Gr.Ionescu, București.Orasul și monumentele sale, București, 1960; N.Iorga, Istoria Bucureștilor, București, 1939.

3 J.V.Frič, Paměti, II, Praga, 1960

J.V. Frič dezvăluie samavolnicile reprezentanților guvernului austriac față de populația română din Ardeal ("Strohmayer acțiunea cîteodată destul de brutal, mai ales în cazul subordonaților și supușilor săi. Impotriva oricărei legi îi silea pe valahi să iasă la muncă forțată pentru întreținerea drumurilor¹, iar cel ce nu manifesta destulă tragere de inimă era dus la arest, unde trebuia să aștepte simbăta, ziua răsplatei exemplare"²), condițiile grele de trai, atmosfera de opacitate culturală, imposibilitatea de a se manifesta liber a populației românești.

Luptător consecvent împotriva absolutismului austriac, Frič denunță aici fățiș sistemul de guvernare al reprezentanților politici ai Vienei în Ardeal.

Spiritul de împotrivire al naționalităților asuprite începe să se resimtă. Nemulțumirile provocate de modul defectuos de aplicare a legii de înproprietărire au dus la ciocniri locale între țărani și organele de presiune³.

La intensificarea mișcărilor țărănimii transilvănene au contribuit în această vreme și evenimentele din Principatele Dunărene. În 1857 într-un raport confidențial al poliției austriece se menționează faptul că "tendențele de unire din Moldova și Tara Românească zdruncină atașamentul românilor din Transilvania către Viena"⁴.

În ce măsură exista însă un așa-zis "atașament" al românilor din Ardeal pentru Viena aflăm din versurile scrise de poetul ceh J.V. Frič în timpul exilului său la Dej. Exprîmîndu-și în mod ironic dorința de a se converti la "doctrina austriacă", Frič subliniază imposibilitatea acestei convertiri în condițiile trăirii sale printre valahi:

M-aș apuca să predic doctrina austriacă,
dar, la acești valahi, nu pot, m-amenință nuiaua
și mă oprește-n drum⁵.

E neîndoios că Frič se referă aici la acel spirit antihabsburgic, adînc înrădăcinat în conștiința maselor populare românești și a intelectualității progresiste transilvănene, care, în

1 Iobăgia fusese desființată în 1854, iar printr-un decret al guvernatorului Transilvaniei, baronul L. Wahlgemuth, se interzicea folosirea foștilor iobagi la serviciul urban (Vezi Istoria României, Ed. Academiei, IV, București, 1964, p.426).

2 J.V. Frič, op.cit., p.555.

3 Vezi Din istoria Transilvaniei, I, București, 1961, p.145.

4 Ibidem, p.146.

5 J.V. Frič, Prachnic a přeče něco, în vol. Pisně z bašty, Praga, 1952, p.143.

prezua evenimentelor din ianuarie 1859, se făcea cu atât mai mult re-simțit, cu toate încercările poliției și censurii imperiale de a-l re-primă¹.

Teama de revoluție îi dicta Vienei politica disperată de a împiedica realizarea și consolidarea unirii Țării Românești și Moldo-vei.

Postul ceh, exilat la Dej între 30 aug. 1858 și 2 martie 1859, are prilejul de a recepta nemijlocit ecoul imediat al evenimen-telor din Principate în Ardealul aflat sub dominație austriacă. Mă-turizat politiceste la școala revoluției din 1848 și în lupta de eli-berare națională a poporului său, J.V. Frič intuiește perfect impor-tanța Unirii nu numai pentru Muntenia și Moldova, ci și pentru națio-nalitatea română de dincolo de Carpați, dar și pentru toate popoare-le subjugate din imperiul habsburgic. "Marile hotărâtoare (s.n.) lovitură de stat din România și Serbia au survenit înainte ca guver-nul austriac să se gîndească la o intervenție armată", scria Frič²,

Mărturiile lui Frič ne confirmă, prin urmare, atitudinea potrivnică manifestată față de Unire de Austria la Conferința de la Paris din mai 1858³.

Importanța Unirii Principatelor pe plan intern și extern a fost relevată și de scriitorul realist ceh Jan Neruda, în trecere prin România, în anul 1870. Pentru J.Neruda, vajnic militant al ideii de progres și libertate națională și socială, actul Unirii reprezintă un bun dobîndit de poporul român în lupta pentru cucerirea independen-ței sale: "Sînt pentru prima oară uniți, liberi și pentru prima oară se iubesc pe sine însăși, își iubesc trecutul și prezentul, cu conștiința puterii pe care le-o dă independența privesc cu încredere spre viitor"⁴.

Spirit obiectiv, gîndire lucidă, admirator al luptei pentru libertate a popoarelor, J. Neruda relevă în însemnările sale rolul important pe care România l-a jucat în istoria Europei: "Poporul român a avut soarta tuturor popoarelor așezate spre răsărit. Secole întregi a luptat cu tătarii, hunii și turcii, și-a vărsat sîngele în ciocniri-le cu năvălitorii, pentru ca, în timpul acesta, Europa occidentală să se poată dezvolta în liniște ... "⁵.

1 Vezi Din istoria Transilvaniei, p.173.

2 J.V. Frič, op.cit., p.559.

3 Vezi Istoria României, IV, București, 1964, p.292.

4 J. Neruda, op.cit., p.414-415.

5 Ibidem, p.414.

E greu de precizat dacă Neruda a consultat un material istoric¹, sau dacă a purtat discuții pe această temă cu oameni de specialitate români. Cert este însă că el spicuește cu grijă din istoria românilor acele evenimente în care poporul însuși s-a manifestat ca un aprig apărător al drepturilor sale și pe temeiul acestora demonstrează spiritul de libertate și neafirmare care a însuflețit de-a lungul veacurilor poporul nostru: "Fărcășenii, Mihălțenii și Roșioreni de Vede, dorobanții din Tîrgoviște și aroașii lui Buzescu, oltenii, Românățenii s-au ridicat, mînați de mîndria lor de neam, pînă ce au fost înfrinți. S-au înălțat apoi din nou din mormînt, din anul 1822 își au domnitorii lor, iar începînd din timpul lui Cuza sînt uniți într-o singură țară, România, fiica bătrînei Rome"².

Am încercat să identificăm, cu ajutorul unor materiale istorice românești³, momentele la care se referă scriitorul ceh și am

¹ În 1837 apăruse la Berlin lucrarea lui M. Kogălniceanu, Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens (vol. I, 1241-1742); în 1855 apăruse la Paris lucrarea lui Elias Regnault, Histoire politique et sociale des principautés danubiens, care prezenta pentru prima oară problemele luptei revoluționare din Moldova, Țara Românească și Transilvania. Ambele lucrări puteau să-i fie accesibile lui Neruda - cunoscător al limbii franceze - și corespundeau concepției lui asupra istoriei.

² J. Neruda, op. cit., p. 414.

³ Neruda urmărește să demonstreze prezența unor trăsături definitorii ale poporului român începînd din cele mai vechi timpuri pînă în prezent. Numele citate în fragmentul de mai sus ar putea fi interpretate după cum urmează: Fărcășenii - e probabil o referire la locuitorii onezatului lui Farcaș care în secolul XII au încercat să se elibereze de sub dependența regelui ungar Bela IV, să se unească cu vevodatele lui Ion, Litovoi și Seneslau și să formeze un stat independent, dar n-au reușit (Vezi Istoria României, II, București, 1962, p. 116, 142, 144, 146, 147); Mihălțenii - reprezintă, s-ar părea, pe urmașii banului Mihălcea, locțiitor al lui Mihai Viteazul în Transilvania, sol la curtea de la Praga în 1597, pentru a cere crearea unei armate permanente de mercenari în vederea sprijinirii politicii antiotomane a lui Mihai Viteazul și adept activ al unificării politice a Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei (Ibidem, p. 973, 976, 990). Citîndu-i pe Roșioreni de Vede și pe Românățenii Neruda se referă probabil la locuitorii orașului și județului respectiv, care s-au alăturat oștirilor lui Tudor Vladimirescu (Vezi Istoria României, III, București, 1964, p. 874, 911). Vorbînd despre dorobanții din Tîrgoviște scriitorul ceh are, credem, în vedere răscoala selmenilor și dorobanților din 1655 împotriva domnitorului Constantin Serban, răscoală la care au aderat țărani meseriași și tîrgoveții săraci din Tîrgoviște și București (Vezi Fl. Georgescu, Pagini din istoria Bucureștilor, București, 1959, p. 15-16.). Aroașii lui Buzescu se referă, credem, la aroașii de pe moșia fraților Buzesți care au stat în fruntea răscoalei din 1601 îndreptată împotriva uzurpatorului Simion Movila, numit de polonezi pe tronul Țării Românești în locul lui Mihai Viteazul (Vezi Istoria României, II, 1962, p. 1002, 1004). Locuitorii Olteniei citați de Neruda s-au alăturat sau au simpatizat cu răscoala condusă de T. Vladimirescu în 1821 (Vezi Istoria României, III, 1964, p. 872-878). Referindu-se la noua încercare de împotrrire a poporului român și la anul 1822, Neruda are, probabil, în vedere răscoala din 1821 și restabilirea domniilor pămînteni începînd cu anul 1822, care reprezintă o încercare de zădărnire a orînduirii feudale și de înlăturare a jugului turcesc, pe calea spre constituirea unui stat național independent (Ibidem, p. 908-910). Vezi și articolele noastre: J. Neruda și România, în Analele Universității București, Limbi Slave, XVIII, 1969 și Români își iubesc trecutul și prezentul, "Viața militară", 9/1976.

ajuns la concluzia că Neruda cunoștea bine istoria poporului român și atribuie acestuia următoarele trăsături: spirit de independență, mândrie națională și patriotism activ.

Acestor trăsături li se poate adăuga și sentimentul permanenței, darul de a rezista neclintit și de a-și păstra specificul național, dar pe care îl atribuie poporului nostru scriitorul ceh Josef Štolba (într-o vizită prin România în anul 1898), referindu-se - printre altele - la originea latină a poporului român: "românii afirmă cu mândrie că se trag din legiunile romane ale lui Traian, care au extins dominația Romei pînă la ținuturile dunărene [...]. Și de fapt uluitor! În timp ce tot ceea ce a trecut Dunărea s-a dizolvat în elementul slav, acești urmași ai romanilor din Carpați și-au păstrat specificul național cu toate influențele slave, evidente mai ales în lexic [...]"¹.

Ca și compatriotul său, J. Štolba relevă contribuția pe care poporul român a adus-o, de-a lungul istoriei sale, la lupta împotriva dominației otomane.

Trecerea prin Turnu Măgurele îi prilejuiește rememorarea luptelor duse în împrejurimile orașului de "voievodul muntean Mihai Viteazul care, în 1598, în timpul stăpînirii lui Mohamed al III-lea, i-a învins pe turci"².

Monumentul de la Nicopole, văzut de pe vapor, în timpul călătoriei sale pe Dunăre, constituie pentru Štolba un nou prilej de a sublinia aportul decisiv al trupelor românești la cucerirea Plevnei și Griviței în 1877: "[...] în timpul războiului ruso-turc românii au construit pod peste Dunăre și s-au grăbit să vină în ajutorul rușilor care, lîngă Plevna, la numai cîteva ore depărtare de aici, atacau de multă vreme, fără rezultat, pe eroicul Osman-pașa, silindu-l, în cele din urmă, să capituleze"³.

Scriitorul ceh remarcă, de asemenea, influența binefăcătoare a cuceririi independenței asupra națiunii române: "Doar de 40 de ani și-au cucerit românii independența. Dar ce situație importantă începe să ocupe în Europa România, țara cu 6.700.000 de locuitori, dintre care 88% români [...]. României îi aparține viitorul, pentru că este propriul său stăpîn"⁴.

Atitudinea reținută, tonul strict informativ al referirilor lui J. Štolba le conferă un caracter obiectiv și o valoare documentară.

1 J. Štolba, Bukurešť, în vol. Ze slunných koutů Evropy, ed. II, Praga, 1918, p. 184.

2 J. Štolba, op. cit., p. 154.

3 Ibidem, p. 153-154.

4 Ibidem, p. 187-188.

Tabloul trăsăturilor morale și spirituale ale poporului nostru, așa cum reiese din memorialistică, este întregit de aprecierile cartografului ceh, ofițer în armata austriacă, Emil Friedberg Mirohorský, referitoare la "firea deschisă și sinceră, bună și mărinimoasă"¹ a țaranului român.

Deși ofițer al unei armate de ocupație², Mirohorský, reprezentant al unei națiuni oprimate de imperiul austriac, vădește o atitudine de simpatie și prietenie față de oamenii simpli în mijlocul cărora a trăit vreme de șase luni.

Hărnicia, priceperea, simțul artistic înnăscut, armonia formelor și culorilor proprii costumelor și construcțiilor populare românești - trăsături ce țin de cultura spirituală românească, au fost în dese rânduri elogiata de scriitorii cehi menționați.

Neruda admira în 1870 pitorescul caselor de lemn, cu un singur etaj, din București, construite în stil popular românesc, Ștolba reamărcă în 1898 căsuțele presărate pe dealurile prahovene ("sînt mici, una la fel cu cealaltă și surprind prin albeața lor. Fiecare are o prispă de lemn acoperită care înconjoară casa, iar în jurul ferestrelor un brîu înflorit albastru [...]"), Mirohorský revine în memoriile sale de mai multe ori asupra simplității, armoniei culorilor și măiestriei cusăturilor de pe costumul popular românesc ("Femeile au cămăși de un alb orbitor [...] cu broderii în diverse culori, frumos și măiestrit cusute cu propriile lor mâini, pe cap o maramă lungă, albă, vaporosă, brodată în alb, cu mult gust și foarte mare rinețe").

Comorile de frumusețe cuprinse în basmele și povestirile populare românești l-au atras pe profesorul ceh Jan Urban Jarník spre studiul aprofundat al limbii române. Prin bogata și variata sa activitate în domeniul limbii și literaturii române și în cel al stabilirii unor contacte directe și permanente cu reprezentanți ai culturii românești, profesorul J.U.Jarník ocupă un loc marcant în raporturile culturale româno-cehe.³

Memoriile conțin de asemenea referiri la situația politică și economică a României secolului trecut, la activitatea literară și teatrală - relevîndu-se în acest context via activitate de traduceri din clasicii literaturii universale și cultivarea unor opere cu profund caracter patriotic și editarea unui mare număr de reviste și ziare - ca și la arhitectura orașelor românești, la variatele aspecte ale unei

1 E. Friedberg Mirohorský, Paměti na vojenský pobyt v knížectví valašském r. 1856, Praga, 1916, p. 93.

2 Prin convenția de la Bolagi-Kioi din iunie 1854 trupele austriece au ocupat Principatele române, ocupație care a durat între august 1854 - aprilie 1856 (vezi Istoria României, IV, București, 1964, p. 238).

civilizației încă necunoscute.

Contactul cu țara și realitățile românești i-a îmbogățit pe scriitorii și oamenii de cultură cehi sus-amintiți nu numai sub aspectul acumulării de noi experiențe și de maturizare politică, ci și al creației propriu-zise.

Poetul J.V. Frič scrie în timpul exilului său la Dej un reușit pamflet antimonarhic Prachnic a přece něco, una dintre cele mai reușite poezii ale sale, iar scriitorul J. Neruda publică în chiar anul vizitei sale în România schița umoristică Silueta, inspirată de un tablou de viață observat în timpul scurtei sale șederi în București.

Cunoașterea subtilităților limbii și creației populare românești i-a deschis profesorului universitar ceh J.U.Jarník noi perspective de cercetare a ~~lingvisticei~~ a limbilor romanice în lumina studiilor comparatiste.

În concluzie se poate afirma că lucrările cu caracter memorialistic ale scriitorilor cehi care ne-au vizitat țara în a doua jumătate a sec. al XIX-lea își păstrează pînă azi valoarea datorită următorilor factori: a) veridicitatea informațiilor este garantată de faptul că majoritatea lor are ca sursă cunoașterea directă a realităților românești; este posibil ca uneori să se fi apelat și la izvoare străine, dar aceasta nu știrbește impresia de tot unitar, armonios și judicios a viziunii asupra culturii și civilizației românești; b) elementul subiectiv al însemnărilor iese sau nu în evidență din înfățișarea adevărului, dar este cert că ele au fost dictate de interesul cel mai acut, de sentimentele de solidaritate și simpatie ale autorilor față de destinele istorice asemănătoare ale națiunilor cehe și române; c) memoriile nu reprezintă numai un act de cunoaștere ci și unul de autocaracterizare marcat de elementul subiectiv cuprins în ele.

Exilul la Dej l-a ajutat pe Frič să se clarifice ca individualitate umană, i-a ascuțit spiritul revoluționar și i-a permis o viziune mai largă asupra problemelor națiunilor oprimate din imperiul austriac.

Idealul de libertate spre care convergeau aspirațiile întregii generații post-revoluționare cehe a determinat orientarea lui J.Neruda spre acele probleme ale poporului român care se încadrau în sfera propriilor lui aspirații.

Situația similară de îndelungată asupraire națională și socială îi face atît pe Mirohorský și Frič cît și pe Neruda și Štolba să intuiască cu maturitate și spirit obiectiv esența strădaniilor de secole ale poporului român în direcția dobîndirii independenței și a suveranității naționale.

Ecouri poloneze ale Războiului pentru
independență de la 1877

Ion Petrică

Readusă în atenția opiniei publice europene de răscoala bulgarilor, de războiul declarat Porții de Serbia și Muntenegru, îndelungata criză orientală s-a agravat brusc în 1876 prin refuzul Turciei de a acorda libertăți naționale popoarelor oprimate de ea.

Pentru a păstra echilibrul în această zonă, considerată a fi "buteiul cu pulbere" al Europei, marile puteri sacrificaseră în repetate rânduri aspirațiile de libertate ale popoarelor din centrul și sud-estul continentului. De astă dată însă atitudinea rigidă a Porții și amploarea mișcărilor de eliberare în Balcani au determinat marile puteri să abandoneze politica lor tradițională și astfel Rusia putu să declare război Turciei și să invite Austro-Ungaria la dezmembrarea Imperiului otoman. Ea venea în sprijinul bulgarilor, serbilor și muntenegrenilor, dar condițiile nou create au favorizat și lupta de eliberare a românilor de sub suzeranitatea Porții. Semnarea convenției româno-ruse din 4 aprilie 1877 și proclamarea independenței de stat a României la 9 mai 1877 au fost însă primite cu rezervă, ba chiar cu ostilitate de majoritatea puterilor europene, înspăimîntate, ca întotdeauna, de actele revoluționare. Intrarea României în război și faptele de arme ale ostașilor români pe câmpul de luptă au stîrnit în schimb interesul popoarelor europene¹. Poporul român își dovedea încă o dată, după actul Unirii Principatelor, maturitatea politică, perseverența și hotărîrea de a fi făuritorul propriului destin, căci puterile europene nu avură deocîlt să recunoască la San Stefano și apoi la Berlin independența pe care românii și-o cuceriseră pe câmpul de luptă.

Este interesant de urmărit ecoul stîrnit de războiul pentru independență printre polonezi, care au luptat alături de români în principalele momente revoluționare sociale și naționale care au confruntat Europa în secolul trecut.

Este știut faptul că după dispariția statului polonez în 1795, singura putere europeană care nu a recunoscut împărțirea Poloniei între Prusia, Austria și Rusia țaristă - a fost Turcia. Din această

./.

¹ N.Z. Munteanu, Mărturii ale unor corespondenți de presă și observatori militari străini despre eroismul Armatei române în războiul de independență, "Analele Institutului de istorie a Partidului", 2, 1967.

cauză, Turcia a constituit întotdeauna pentru polonezi un punct de sprijin în lupta lor pentru recucerirea independenței. Înăbușirea insurecției naționale din 1863 a produs însă mutații importante în societatea polonă. Dezvoltarea capitalismului, atragerea burgheziei în tranșacțiile economice ale ocupanților au plasat problema eliberării naționale pe un plan îndepărtat în cadrul programului pozitivist. De aceea izbucnirea conflictului ruso-turc, deși a trezit speranțe în destrămarea imperiului țarist, nu a găsit o mișcare națională puternică, bine organizată. Moșierimea și burghezia, apărându-și propriile interese, au rămas loiale puterilor ocupante. Unii polonezi mai întreprinzători s-au lansat în afaceri legate de aprovizionarea armatei țariste. Scriitorul Adolf Dygasiński, după falimentul librăriei sale din Cracovia, încerca să-și refacă situația materială concurând pentru un post pe lângă cartierul general al armatei ruse la București¹. Dygasiński n-a mai ajuns la București. Postul care trebuia să-i aducă 400 de ruble de argint lunar i-a fost refuzat în cele din urmă, alții însă au fost mai norocoși, iar fenomenul a fost surprins de Bolesław Prus în romanul Păpușa, al cărui erou, Wokulski, se îmbogățește de pe urma livrărilor către armata țaristă.

Mai puternică a fost reacția intelectualității și a tineretului polonez față de evenimentele de la 1877. În 1876 luaseră ființă la Lvov două organizații conspirative care își propuneau să lupte împotriva ocupației țariste. Influența lor era însă redusă, iar lipsa de fonduri le limita și mai mult acțiunile. Cu toate acestea, după izbucnirea războiului, diferitele grupări conspirative din Galizia și Poznań au constituit la Viena un "Guvern Național" secret, subvenționat de englezi², în frunte cu "prințul roșu", Adam Sapieha. Sapieha era însă împotriva oricărei "aventuri" și a folosit fondurile oferite de englezi pentru declanșarea unei mișcări antițariste, organizând mici diversioni în spatele armatelor ruse în România și în Balcani.³

Polonezii, care mizaseră încă o dată pe împotrivirea Angliei și Austriei față de înaintarea Rusiei spre strâmtoarele maritime și implicit pe o coaliție antirusească și o victorie a acesteia, și-au văzut din nou îngelate speranțele.

În emigrație, majoritatea polonezilor continuau să susțină politica tradițională, înrolându-se în număr apreciabil în armata turcă. Colonelul Zygmunt Jordan, vreme îndelungată reprezentant al grupării aristocratice polone (gruparea prințului Czartoryski) la

1 J. Ż. Jakubowski, Zapomniane ogniwo. Studium o Adolfie Dygasińskim, Varșovia, 1967, p.32-32.

2 St. Kieniewicz, Historia Polski, 1795-1918, Varșovia, 1970, p.314.

3 Ibidem

Constantinopol, cade pe pământul Bulgariei, luptînd împotriva armate-
lor țariste. Dar nu numai emigranți legați cîndva de gruparea conser-
vatoare rămăseseră credincioși politiciii tradiționale. Interesent este
cazul inginerului polonez Władysław Dunin, care a trăit pe teritoriul
țării noastre timp de 14 ani (1865-1878). Emigrant politic după insu-
reecția din 1863, Dunin se stabilise la București, devenind unul din-
tre cei mai entuziaști și mai constanți admiratori ai principelui Cuza
și al reformelor lui¹. După venirea lui Carol I pe tronul României,
Dunin dezlănțuie o susținută campanie împotriva prințului prusac, de-
nunțînd opiniei publice împingerea României în sfera de influență ger-
mană. Resentimentele lui Dunin față de puterile care i-au împărțit
țara (Austria, Prusia, Rusia țaristă) iau amploare în timpul războiu-
lui din 1877, cînd articolele lui publicate în presa din străinătate
sînt îndreptate atît împotriva lui Carol I cît și a politiciii țariste².
Dunin avea impresia că tînărul stat român va cădea victimă a înțelege-
rii dintre marile puteri, văzînd în principele Carol un pion în sluj-
ba lor.

Nu-i mai puțin adevărat însă că în general situația polo-
nezilor era dramatică fiindcă și în rîndurile armatei ruse se aflau
numeroși ofițeri polonezi. Cronica Bibliotecii polone din România, cu
sediul la Iași, consemnează o evidentă înviorare a activității acestei
instituții în timpul războiului, tocmai datorită ofițerilor și medicilor
polonezi din armata rusă, care frecventează sălile de lectură și
le sporesc veniturile. Dealtfel, polonezii stabiliți în România îi
primesc fără rezerve, mulți dintre ei înrolîndu-se în armata română.
Dr. Gustaw Otremba, imigrat tot după insurecția din 1863, se făcuse
cunoscut în lumea științifică și culturală a Iașului ca președinte
al Societății de medici și naturaliști din Iași și compozitor, alături
de Eduard Caudella, a operetelor Olteanca, Hatmanul Baltag, Dorman
sau români și dacii. În timpul războiului obține gradul de colonel
și se distinge ca medic-șef de corp de armată³.

În Polonia, în condițiile refluxului ideii romantice de
eliberare națională, tot mai mulți patrioți își exprimă admirația fa-
ță de lupta altor popoare ale Europei pentru libertate. Presa, mai
ales cea din Principatul Vârșoviei, aflat sub ocupație țaristă, con-
semnează cu scrupulozitate desfășurarea evenimentelor. Revista varșo-
viană "Kłosy", spre exemplu, inserează informații și note de călătorie
bogate ilustrate, referitoare la primele ciocniri româno-turce. Un

1 Cf. I. Petrică, Confluente culturale româno-polone, București, 1976,
p.122 și urm.

2 Wł. Dunin, Rumunia (Bosfor, Bałkan i Dunaj), 1855-1878. Szkic
dziejowo - społecznym na tle wspomnień skreślił..., Lwow, 1887, p.213
și urm.

3 I. Petrică, op.cit., p.115-116

călător polonez surprinde în corespondența sa intitulată De la Brăila la Varna¹ reacția românilor față de interesul manifestat de tot felul de străini pentru bogățiile României, "această etapă între Occident și Orient"². Un englez pe nume James Long, întâlnit la Bărboși, care aducea ajutoare bănești bulgarilor, lasă se întrevadă interesele politice ale englezilor în această parte a Europei³.

Rubrica "Revista evenimentelor politice", din 28 august 1877, remarcă trecerea Dunării de către armata română și reține faptul că "armata rusă va acționa în colaborare cu românii"⁴.

Luptele de la Grivița prilejuiesc publicarea unei ilustrații intitulate Atacul regimentului 14 de dorobanți asupra redutei Grivița, însoțită de un text cit se poate de convingător despre tributul de sânge plătit de ostașii români: "Între 7 și 12 august a.c. împrejurimile Plevnei (așezată pe partea dreaptă a Vitei), au fost scena unor lupte infernale, pe care, în privința îndârjirii, a desfășurării sângeroase și a mulțimii de victime, puține confruntări din veacul nostru le-ar putea egala.

Desenul reprezintă batalionul din Botogani al regimentului 14 de dorobanți, care a trecut parapetul și șanțul de apărare și forțează valul propriu-zis. Pe o suprafață mică au rămas câteva mii de morți. În redută nu a supraviețuit nici un apărător turc.

După ocuparea redutei Nr. 1, românii au atacat reduta Nr.2"⁵.

Trebule remarcat faptul că revista consacră românilor spațiul cel mai întins și mai bogat ilustrat, dintre toți participanții la acest război. Dealtfel poziția ei iese și mai pregnant în evidență dintr-un articol consacrat la 1886 memoriilor publicate de generalul Pavel Zotov, comandant de divizie și șeful Statului-major în războiul de la 1877, în care acesta minimaliza contribuția aliaților la victoria finală⁶. Într-un stil ușor ironic, autorul articolului Cîteva episoade din anii 1877-78, îi reproșează generalului Zotov: "El însuși nu e suficient de perspicace atunci cînd se exprimă cu atîta dispreț despre aliați, care, după cum e îndeobște știut, au sosit foarte la timp cu ajutor la Plevna"⁷.

Ecourile cuceririi independenței de către români au durat vreme îndelungată în Polonia.

./.

1 Z Brailly do Warny, "Kłosy", t.XXIV (1877), nr.612-614

2 Ibidem, Nr.614, p.223.

3 Ibidem, Nr.612, p.188.

4 Ibidem, t.XXV, Nr.635, p.143.

5 Ibidem, Nr.647, p.325, 327.

6 Ad.Osm., Parę epizodów z r. 1877-78, Ibidem, 1886, t.42, p.229-230

7 Ibidem, p.230

În 1882, prin urmare la 5 ani după proclamarea independenței României, Dr. Rudolf Roźniatowski publică un amplu studiu¹ consacrat lui Vasile Alecsandri, considerat a fi scriitorul care a contribuit cel mai mult la emanciparea socială și națională a românilor. Într-o odă închinată bardului de la Mircești, care însoțește studiul amintit, Roźniatowski găsea cu cale să pună actul creației poetice alături de actul politic al cuceririi independenței de stat:

În ziua renașterii românilor
În tine e mîndria și puterea,
Fiindcă acolo unde răsună glasul inspirației
O viață mai bună se vestește.

Sus, poete! mulțimea ascultă...
Cu puterea cuvîntului cîntă-i, cîntă-i!
Cîte doine minunate ai în gînd,
Toate toarnă-le în sufletul lui!...

Iar cîntecul acesta cu o putere proaspătă
Va hrăni generațiile
Ca lumina ce a luminat
În ziua eliberării voastre...²

Piotr Chmielowski și Edward Grabowski rețineau și ei în antologia Panorama literaturii universale în rezumate și exemple³, publicată în 1895-96, momentul luptei pentru independență, cu rezonanțe încă proaspete în conștiința contemporanilor.

Poemul Peneș Curcanul⁴, ales de autorii antologiei pentru a-l reprezenta pe poetul român, a avut în poetul Władysław Trąpczyński un excelent traducător, versiunea poloneză, demnă de original, a sporit, fără îndoială, interesul cititorului polonez pentru literatura română, pentru caracterul ei patriotic, militant, căci în 1899 un misionar catolic, Wiktor Wiecki, analizînd ciclul Ostașii noștri, afirmă în studiul Vasile Alecsandri, Prințul cîntecului românesc⁵:

¹ Dr. Rudolf Roźniatowski, Bazyli Alecsandri, Jego stanowisko i znaczenie w dzisiejszej Rumunii przez (...), "Tygodnik Młod i Powieści", 1882, Nr. 23, p.270-271 și Nr.24, p.281-282.

² Dr. Rudolf Roźniatowski, Do Bazylego Alecsandri, "Książca rumuńskiej pieśni", Ibidem, Nr.24, p.282; vezi și I.Petrică, op.cit., p.219-223.

³ P.Chmielowski și E.Grabowski, Obraz literatury powszechnej w streszczeniach i przykadach (2 vol), Varsovia, 1895-96.

⁴ Ibidem, II, p.285-286

⁵ W.Wiecki, Vasile Alecsandri. Książca pieśni rumuńskiej, "Przegląd Powszechny", 1898, t.LIX, p.321-336, t.IX, p.85-89 și 184-200.

"Dragostea fierbinte de țară nu i-a permis să tacă atunci când a răsărit soarele prielnic patriei sale, și, cum era profund mișcat de contribuția însemnată a armatei române în acest război, a reușit să toarne în versurile sale mult entuziasm batalistic. Acțiunea curge neîntrerupt, simțirea este deosebit de puternică și crește în intensitate datorită contrastelor, personificării lucrurilor, tablourilor scurte, dar captivante"¹.

Wiktor Wiecki sesizase, așa cum făcuse și Rudolf Roźniatowski, faptul că ciclul Ostașii noștri reprezintă continuarea liricii patriotice abordate de poetul român încă în perioada preunionistă.

Această continuitate, ca și importanța cuceririi independenței de stat pentru viitorul României, surprinsă de Rudolf Roźniatowski în ultima strofă a odei sale, va fi reluată și de Teodor Tomasz Jeż, a cărui activitate pe teritoriul țării noastre, în calitate de emisar al democrației poloneze, îi va oferi numeroase posibilități de informare pentru amplul studiu publicat în 1884 sub titlul România contemporană².

Se sublinia în felul acesta încheierea unui îndelungat proces istoric, la capătul căruia poporul român realiza una dintre aspirațiile sale vitale, pentru care românii și polonezii se aflaseră nu o dată alături în primele rînduri ale luptei.

¹ Ibidem, p.95.

² T.T.Jeż, Współczesna Rumunia, "Ateneum", 1885, t.I.p.193-212, 445-468; t.II, p.60-79, 241, 265, 479-502.

Colaborarea revoluționară româno-ucraineană
în perioada războiului pentru independență

Magdalena Laszlo-Kučiuk

Figura asupra căreia ne vom îndrepta în principal atenția în articolul de față este cea a eminentului gânditor politic, publicist, istoric și folclorist ucrainean Mihailo-Dragomanov (1841-1895).

Datorită profunde cunoașteri a istoriei ucrainene el a înțeles chiar în anii când funcționa ca docent la catedra de istorie universală a Universității din Kiev că sprijinirea luptei poporului român în lupta sa de dezrobire a fost principalul obiectiv al expedițiilor cazăcești în Moldova încă din secolul XVI. În articolul "Ukraina v ii slovesnosti", publicat în 1870, el scria astfel despre aliatul credincios al lui Ion Vodă cel Cumplit, Ivan Svircevski/Svirhovski/: "Ivan Svirhovski, care a plănuț împreună cu moldovenii și muntenii răscoala creștinilor ortodocși contra Turciei este animatorul popular al cauzei orientale în Ucraina, deci a unei cauze pentru care statul rus a început să se intereseze abia în secolul al XVIII-lea"¹.

În 1875, când răscoala din Bosnia și Herțegovina semnala începutul unor frământări de mare amploare în Balcani, Dragomanov are ocazia să-și manifeste pe un plan mai larg această înțelegere profundă a cauzei popoarelor aflate sub stăpânire otomană. El organizează un comitet pentru adunarea unor fonduri bănești și recrutarea unor voluntari în sprijinul răscoalei, punându-și în ea mari speranțe și în ce privește viitorul propriului său popor, considerînd că răscoala va duce la slăbirea alianței reacționare dintre Austria, Rusia și Prusia, întărind implicit poziția forțelor revoluționare din interiorul imperiului rus. Pentru a convinge opinia publică din Ucraina asupra necesității sprijinirii cauzei popoarelor din Balcani el publica la începutul anului 1876 broșura "Despre cazacii ucraineni, tătari și turci", scrisă într-o formă populară, dar sprijinită pe o temeinică documentare istorică. În ea găsim o evocare vie a suferințelor îndurate în decursul secolelor de poporul ucrainean din cauza năvălirilor tătare și a agresiunii otomane, autorul apelînd de multe ori și la mărturiile creației populare. Problema eliberării poporului român de sub jugul otoman este discutată și în această broșură, cu referire specială la personalitățile lui Dmitro Snevețki, Ivan Svircevski și Petru cel Mare care toți, în felul lor, au dat o mîină de ajutor românilor ca

./.

1 М. Драгоманов, Україна в її словесності. Рецензія на працю Прижова: Малороссія в історії її літератури с XIII по XVII в. "Збірник філологічної секції НТШ" т. II, Львів, 1900 с. 28-29.

să poată fi izgoniți turcii pînă dincolo de Dunăre.²

În toamna lui 1876 în urma unor represiuni violente împotriva mișcării culturale ucrainene bănuită de țară că ar avea scopuri separatiste, dar care în realitate pe atunci urmărea doar recunoașterea oficială a limbii și culturii ucrainene, Dragomanov pleacă în Occident într-un exil benevol din care nu se va mai întoarce niciodată. Scopul său principal era acela de a milita prin intermediul cuvîntului liber pentru cauza poporului său.

Între timp evenimentele din Balcani luaseră o întorsătură dramatică. Dragomanov nu întârzie să se pronunțe cu pasiunea sa obișnuită în această chestiune, mai întîi printr-un articol publicat în ziarul "Molva" sub titlul " Чистое дело требует чистых средств" ('O cauză curată cere mijloace curate) și scris după stabilirea sa la Geneva apoi printr-o scrisoare deschisă adresată redactorului revistei "Novoe vremea", Suvorin, apărută sub formă de broșură în noiembrie 1876 sub titlul "Турки внутренние и внешние" (Turcii de dinăuntru și de dinafară), titlu inspirat dintr-un articol al lui N. Dobroliubov. Dragomanov susținea în această broșură că Rusia țaristă nu are dreptul moral să se pretindă eliberatoarea popoarelor din Balcani atîta timp cît practică o politică internă cu nimic superioară celei din Imperiul turc. Faptul este cu atît mai grav, cu cît corupția existentă înăuntru se răsfrînge în afară, vîdindu-se în acțiunile conducerii superioare a armatei și reprezentanților administrației cu care popoarele din Balcani aveau ocazia să intre acum în legătură directă. Cu toate acestea, spre deosebire de mulți revoluționari de vază ai vremii, Dragomanov nu era pentru neutralitatea Rusiei și nici pentru înfrîngerea ei în eventualitatea unui război, căci aceasta ar fi lăsat popoarele din Balcani singure în fața supremației militare turcești, ci din contra el cerea o luare de poziție cît mai energică și mai hotărîtă, cerea ca cercurile conducătoare din Rusia să trateze problema cu mai mult spirit de răspundere, deoarece se părea că erau departe de a înțelege importanța misiunii istorice pe care și-o asumaseră. "Trebuie să insistăm, scria el, pentru ca dominația turcilor în peninsula balcanică să se termine odată pentru totdeauna, iar dacă pentru aceasta este nevoie de război, trebuie asigurat succesul în acest război prin controlul obștesc asupra funcționarilor. Trebuie ca politica internă și externă a țării să devină cu adevărat slavă, populară, reformatoare și eliberatoare"³.

./.

² М. Драгоманов, Про українських козаків, татар та турків, вид. III, Чернівці, 1924, с. 51-53.

³ М. Драгоманов, Турки внутренние и внешние, Женева, 1876, с. 20.

Această poziție se reflectă și într-o serie de articole și cronici tipărite de el în culegerile de articole pe care începe să le publice sistematic începând din 1878 sub titlul "Hromada" (Obștea), publicație care în 1881 în urma lărgirii redacției va căpăta caracterul de revistă bianuală. Preocupările legate de intrarea în război a României și desfășurarea războiului ei de independență precum și de dezvoltarea mișcării revoluționare din România ocupă în această publicație un loc de seamă. Ne vom permite în continuare să reproducem un amplu pasaj din studiul lui M. Dragomanov intitulat "Україна і Центри" (Ucraina și centrele) apărut în volumul II al culegerii ГРОМАДА reprezentând una din cele mai vibrante mărturii de solidaritate cu cauza poporului român din publicistica vremii.

Pasaajul debutează cu un atac vehement împotriva presei centrale.

Dragomanov scria:

"Și iată că această presă din capitală, așa cum este ea, trebuie vrînd-nevrînd să fie cumpărată de toți ucrainenii. Ea dădea lecții Ucrainei noastre chiar și privitor la unele lucruri pe care ea însăși nu le cunoștea, nu le știa, asupra unor lucruri pe care pe drept vorbind ea ar trebui să le învețe de la noi și anume despre treburile slave și aceasta se întâmplă nu din alte motive ci numai pentru că transformarea Ucrainei noastre în Okraina - în periferie - a rupt la noi unele fire care ne legau cu slavii de sud și cu lumea neslavă. N-o să expunem aici istoria acestor fire de legătură, despre aceasta se poate scrie un volum întreg. E suficient să aruncăm o privire în letopisețele noastre, în actele noastre pînă în secolul XVIII ca să descoperim mîile de fire care ne legau cu românii, sîrbii, bulgarii, să vedem cum veștile despre aceste țări treceau spre Moscova prin ținutul nostru, să vedem cum însuși țarul și diplomații moscoviți învățau de la cazacii Secei noastre. Din sutele de fapte vom aminti pe Petru Movilă, personalitate româno-ucraineană și pe alți români care au venit la noi și care au luat de la noi învățători ș.a.

Vom aminti cuvintele hatmanului Doroșenko care în 1674 vorbea astfel emisarilor moscoviți și aceste cuvinte au fost reproduce de ei în scrisoarea lor către țarul lor: "Iar dacă majestatea voastră țarul și cu majestatea sa regele Poloniei legați printr-o prietenie de neazdruncinat, așa cum v-ați făgăduit, v-ați împreuna oștile și de ele s-ar putea alătura oastea căzăcească cu vreo 30.000 de oameni, această forță ar putea înfrunța fără pericol oștile turcești. Domnitorii moldoveni și munteni ca și alte ținuturi creștine precum sîrbii, macedonenii, arnăuții care demult așteaptă ca cineva să înceapă, vor putea să ajute aliindu-se cu alte ținuturi. Deși unele

din aceste neamuri sînt musulmani, dar nu sînt turci, vor fi gata să se lupte din cauza prigoanei pe care au îndurat-o de la ei (adică de la turci).⁴

Și Dragomanov continuă:

"Aceste cuvinte arată că în Ucraina încă în secolul XVII au existat oameni care înțelegeau cauza popoarelor balcanice profund, larg, în spirit deloc bisericesc.

Dar chiar urmele acestei înțelegeri au fost măturate de vîntul centralizării. Cine, de exemplu, cunoaște la noi pe români, la care ne simțeam ca acasă, chiar și pe bulgari și sîrbi, la care se aflau cîndva atît de multe căpetenii căzăcești? Centralizarea, legarea de Moscova și Petersburg ne-a rupt nu numai politic de frații și vecinii noștri din sud, ea a înăbușit pînă și simburii colaborării noastre științifice cu ei, simburii științei despre ei pe pămîntul nostru. Iar centrele n-au reușit să se învețe nici pe sine, nici să ne învețe pe noi despre acei vecini pentru care se zbate acum așa de mult Rusia.

Despre români, al căror teritoriu a trebuit să-l străbată atît voluntarii noștri cît și armata noastră, a apărut în tot acest răstimp doar un singur articol serios, articolul "Sovremennaja Rumînia" publicat în 1877 în "Vestnik Evropî" și semnat cu inițialele E.H".

Și mai departe referindu-se în mod direct la evenimentele războiului pentru independență Dragomanov scria:

"Ziaristul care mai ieri a trebuit să înghită o admonestare și s-a șters pe bot, azi le reproșează românilor că ei se fălesc cu celebra lor constituție și de îndată le ține o morală că ar trebui mai bine ca ei să se gîndească la treburile lor interne, decît să viseze la gloria lor militară, sau le face cu întîrziere românilor reproșuri că ei își trimit copiii să învețe în țări străine, nevrînd să ia notă de faptul că românii chiar de pe acum în raport cu numărul populației au mai mulți studenți în universități decît Rusia, ceea ce nu e de mirare, căci românii au de pe acum două universități, deși Moldova și Muntenia sînt la un loc mai mici decît două gubernii ale noastre de mărime mijlocie.

Niciodată nu au fost atît de deplasate asemenea reproșuri și predici ale oamenilor noștri din centru adresate popoarelor străine decît în momentul următor aceluia cînd turcii i-au bătut pe soldații noștri la Plevna. Toată lumea, a putut vedea atunci că de vină

sînt aici înaintea de toate orînduieile din Rusia, lipsa de sinceritate a țarului care în mod deschis, în întrevvedereea sa cu ambasadorul Angliei, Lowtus a arătat că el consideră o prostie - une sottise - visul bulgarilor, românilor, sîrbilor să fie cu totul liberi; în mod deschis, în aceeași întrevedere, a arătat că privește cu dispreț propriul său popor și cînd s-a aprins vîlvătaia din Balcani nu a știut încotro s-o apuce și tot spera că se aranjează cumva lucrurile pe cale diplomatică, iar cînd nu a mai fost posibil să dea înapoi a pornit peste Dunăre fără să pregătească suficientă armată; vechea lăudăroșenie rusească exprimată în zicala că "o să-i acoperim pe toți cu șepcile" (în sensul că așa mulți sînt că nu trebuie să lupte) ca și vechea tărăgănare și furtișag moscovit, prostia conducătorului principal al oștii și al Statului major, toate acestea au dus la moartea dincolo de Dunăre a zeci de mii de soldați de ai noștri. Notăm, de altfel, că au căzut mai mult ucrainenii noștri, anume corpurile de armată din guberniile Kiev, Harkov și Odesa.

Dar oricît au tratat cu ușurință generalii și scribii noștri pe români, au trebuit pînă la urmă să se roage de ei pentru ca românii să treacă Dunărea și nimeni nu poate spune cu mîna pe inimă că oîteva zeci de mii de români n-au însemnat nimic în armata noastră atunci cînd Osman Pașa era cît pe ce să ia Sistovul. Mai mult decît atît, ofițerii români au înțeles încă de la "prima Plevnă" că Plevna trebuie luată cu șanțuri și nu prin asalt - despre asta a informat și ziarul Moskovskie vedomosti - și prin aceasta au dovedit că tînărul lor Stat major era mult mai deștept decît al nostru. Dar Statul nostru major nu a luat aminte de aceasta și s-a năpusit și a doua și a treia oară asupra Plevnei pentru a ocupa de ziua onomastică a țarului și a pus în acest cozonac necopt oferit țarului încă vreo 20.000 de soldați de ai noștri și încă în plus și români. Se părea deci că scribii noștri aveau acum despre ce vorbi, aveau de ce să le mulțumească românilor. Dar tocmai în această perioadă ei atacau cu înverșunare nu orînduieile lor păcătoase ci tot pe nefericiții sîrbi, bulgari, români și se făleau cu ei înșiși⁴.

Citatul de mai sus vădește, printre altele, și o foarte bună documentare a autorului asupra stărilor de lucruri din România. Într-adevăr Dragomanov urmărea cu viu interes viața politică din țara noastră. Acest interes era datorat, în parte, și prieteniei strînse care se înfiripase între el și unul din întemeietorii mișcării socialiste din România, Zamfir Arbore-Ralli. El făcuse cunoștință cu Arbore

⁴ Громада. Українська збірка. Впорядкована Михайлом Драгомановим. Женева, 1878, с. 468-469, 488-490.

curînd după venirea sa la Geneva, în împrejurări pe care acesta le va relata într-un articol apărut în 1914 în termeni ce vădesc o profundă venerație pentru revoluționarul ucrainean:

"Intr-o dimineață de iarnă, care a fost foarte friguroasă în Elveția, iar la Geneva sufla de săptămîni întregi un vînt turbat de la răsărit, a bătut la ușa unui atelier de tipografie din acest oraș un străin, abia sosit din Rusia. Străinul era un om de vreo 45 de ani, de statură mijlocie, cu trăsăturile feței foarte blajine, simpatic, cu o frunte mare, largă, cu ochi plini de lumină, visători, o barbă mare, îngrijită, care-i da înfățișarea unui apostol. Străinul propuse proprietarului tipografiei tipărirea mai multor lucrări în limba ruteană"⁵.

Prin intermediul lui Arbore, Dragomanov stabilește încă din această perioadă contacte cu socialiștii din România, în speță cu Nicolae Codreanu care va organiza transportul tipăriturilor lui Dragomanov în Ucraina.

În 1878 Arbore se hotărăște să plece el însuși în România. Unul din mobilele acestei decizii era împrejurarea că în România, la data aceea, erau staționați peste 300.000 ostași ruși, iar granița de la Prut practic nu exista; în consecință el era foarte nerăbdător să folosească această ocazie pentru a strecura în imperiul rus și în primul rînd în Basarabia miile de kilograme de cărți și broșuri revoluționare ce apăruseră în Elveția, între altele și în propria sa tipografie (Arbore se afla în Elveția din 1872).

Cu ocazia plecării sale Dragomanov îi dăte o serie de în-sărcinări, datorită cărora el avu ocazia să ia contact cu grupul radical ucrainean din Lvov (din care făceau parte I. Franko și M. Pavlik), iar mai tîrziu să participe direct la expedierea în Ucraina a scrierilor lui Dragomanov și Franko, precum și a altor tipărituri ucrainene provenite de la Geneva și Lvov. În România, unde sosește cu pașaportul pe numele Aivazov, Arbore este primit cu multă bucurie de cercurile revoluționare, fapt confirmat de o scrisoare a lui Nicolae Codreanu către dr. Russel datînd din septembrie 1878, citată și de Stelian Neagoe⁶.

Relatînd în cartea sa "În Exil. Din amintirile mele" despre activitatea sa din această perioadă, Arbore descrie cu multă vervă cum a reușit să difuzeze în rîndurile armatei ruse scrierile pe care le adusese cu sine. Principala cale folosită a fost vînzarea lor

5 Z. Arbore, Ucraina, "Lupta zilnică", anul X, nr. 150, 1 noiembrie 1914, p. 1.

6 Cf. Stelian Neagoe, Nicolae Codreanu, Ed. politică, București, 1970 p. 52 și Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, v. I, p. I Ed. Academiei, București, 1955, doc. 417.

prin librării, iar atunci când comandamentul rus, alarmat de popularitatea extraordinară a acestor tipărituri, interzice militarilor până și accesul în librării, Arbore reușește să le introducă în lăzile cu care trenurile de Crucea Roșie, care circulau între Petersburg și frontul din Bulgaria, transportau pansamente și medicamente. În acest scop Arbore, fost student la Academia Medico-Chirurgicală de la Petersburg a apelat la foștii săi colegi deveniți între timp medici militari, dar a avut și ajutorul neprecupețit al tovarășilor săi de luptă din România, Nicolae Codreanu și C. Dobrogeanu-Gherea. Printre tipăriturile difuzate de el cu această ocazie se afla și broșura lui Dragomanov "Turcii de dinăuntru și de dinafară", a cărei valoare o subliniază în mod deosebit în menționata scriere memorialistică: "O broșură de actualitate ce s-a cumpărat ca pîinea caldă în mii de exemplare de către rușii ce mișunau în România"⁷, remarcă el.

Broșura aceasta era însă actuală nu numai pentru publicul rus nemulțumit de orînduiețile din propria țară, nemulțumire ce se reflecta firește și în rîndurile armatei în care pentru prima dată acum pătrundeau masiv scrierile interzise. Era actuală și pentru publicul românesc, fapt atestat și de amplele extrase date din ea de publicistul român Athanasiade într-o broșură tipărită la București în mai 1878, în limba franceză, sub titlul "La Bessarabie". Protestînd împotriva hotărîrii participanților tratativelor de la San-Stefano care atribuiseră Basarabia Rusiei, după ce Congresul de la Paris din 1856 atribuiseră o parte din acest ținut României, Athanasiade critică vehement Rusia țaristă. În acest scop se folosește de un articol publicat în numărul din 25 aprilie 1878 al ziarului parisian "Journal des débats politiques et littéraires" în care sînt reproduse citate din broșura lui Dragomanov "Turcii de dinăuntru și de dinafară". Firește, în lumina istoriei nu toate afirmațiile ziarului francez rezistă criticii. Se remarcă o anume lipsă de obiectivitate, datorată faptului că în conflictul din Balcani Franța sprijinea Turcia împotriva Rusiei, de aceea, pentru a arunca o lumină cît mai nefavorabilă asupra Rusiei, autorul articolului a considerat pînă și progresele mișcării revoluționare din Rusia drept o dovadă a înapoierii, a lipsei de maturitate politică a acestei țări, răstălmăcind astfel sensul argumentării lui Dragomanov, care din contra protesta împotriva prigonirii de către guvern a mișcării revoluționare. Interesant era însă faptul că însăși soarta lui Dragomanov era invocată în această scriere ca dovadă a nedreptăților existente în Rusia. "Inchipuiți-vă, dacă puteți, un profesor de la Facultatea din Aix sau de la Facultatea din Montpellier exilat de la catedra sa pentru a fi colaborat la publicarea

⁷ Z. Arbore, În exil. Din amintirile mele, Craiova, 1896, p. 393

lui "Armana provenca" sau a lui "Revue des langues romanes" sau a lui "Li Provençalo" și veți înțelege crima și pedeapsa lui M. Dragomanov"⁸. Indiferent de interpretarea unilaterală dată unor fapte, împrejurarea în sine că prin intermediarul ziarului francez au fost publicate în România ample extrase din această valoroasă scriere revoluționară a lui Dragomanov și publicul român a avut ocazia să afle pe această cale și despre mișcarea culturală înnoitoare a poporului vecin ucrainean, prigonită de către țarism, ni se pare semnificativă.

Ample extrase din broșura lui Dragomanov, de astă dată traduse direct din original și caracterizate de autor, vom găsi și în cartea citată a lui Arbore "In exil. Din amintirile mele". Aceasta nu este singura scriere a lui Dragomanov citată de Arbore. În articolul "Poporul ucrainean" apărut la București în 1914 în broșura "Rusia țaristă asupra popoarelor" Arbore reproduce citate din cuvântarea lui Dragomanov la Congresul internațional al scriitorilor de la Paris din 1878 în care se descria situația grea în care se afla literatura ucraineană, în urma decretului de la Ems din 1876. În numeroase rânduri, între altele și în articolul citat din ziarul "Lupta zilnică", Arbore vorbește și despre Dragomanov ca editor al culegerii "Hromada", dând o înaltă apreciere acestei publicații: "Această revistă cuprindea un tezaur de cunoștințe privitoare la starea politică, socială și economică a celor peste 30.000.000 de ruteni ce zac sub jugul absolutismului rusesc"⁹.

Un lucru însă nu menționa Arbore - că această publicație conținea multe date și despre români. Într-adevăr, în afară de volumul II din care am reprodus mai sus un amplu citat, vom găsi pagini întregi consacrate României și în volumul IV al culegerii, apărut în 1879. Interesant este faptul că toate aceste știri au o legătură directă cu mișcarea socialistă din România. Astfel se povestește pe larg despre împrejurările în care a fost arestat de către ohrana țaristă la Brăila în toamna lui 1878 C. Dobrogeanu Gherea, care lucra pe atunci pentru Crucea Roșie rusă, fiind proprietarul unei mici spălătorii. Gherea trăia în România cu pașaport american sub numele de Robert Jinks și de aceea Dragomanov relatează despre el ca despre emigrantul politic rus dl. Robert. Arătând că toate eforturile de a afla despre soarta sa s-au dovedit a fi zadarnice Dragomanov conchide: "Tovarășilor d-lui Robert nu le rămâne altceva decât să facă așa ca oamenii și rînduielele care l-au nenorocit pe dl. Robert să plătească pentru aceasta cît mai scump"¹⁰.

⁸ Citat după La Bessarabie par Athanaslade, Bucarest, Mai 1878, Imprimerie Alexandru Grecescu, p. 30

⁹ "Lupta zilnică", 1914, nr. 150, p. 1.

¹⁰ "Громада", т. IY, 1879, с. 334.

În continuare Dragomanov povestește despre cele întâmplate cu însuși Zamfir Arbore, care, trăind cu familia în România, a pornit să-l caute pe Gherea, și pentru aceasta consulul rus a pus în fața guvernului român cerința ca Arbore să fie predat autorităților ruse ca un criminal. Comentînd acest fapt Dragomanov, indignat de circumstanța că Rusia se amestecă în treburile interne ale României, arată că soluția nu este să te răzbuni împotriva cutărui sau cutărui spion rus, ci să contribui la întărirea solidarității dintre cercurile socialiste ale ambelor popoare, și în special ale populației din bazinul Mării Negre. „Aceasta este una din ideile de bază ale fiecărui socialist ucrainean. De aceea sîntem siguri că cercul socialistilor români va găsi în tovarășii noștri frați de nădejde. Căci în afară de orice altceva noi sîntem cu românii vecini în Bucovina, Basarabia, în regiunea Herson, în Moldova și Dobrogea”¹¹ scria el.

În același volum din Hromada vom găsi un necrolog închinat lui Nicolae Codreanu, mort la 31 decembrie 1878 (stil vechi), la Curtea de Argeș, la vîrsta de numai 26 de ani. Relatînd despre viața acestui om, închinată pe de-a-ntregul luptei contra minciunii, despre testamentul său și împrejurările înmormîntării sale precum și despre interpelarea în Parlament în urma încălcării ultimei sale dorințe, Dragomanov conchidea: „Din partea tuturor sprijinitorilor „Hromadei” ne exprimăm sentimentul de tristețe care ne cuprinde deasupra acestui mormînt mult prea timpuriu ca și speranța că pe mormîntul lui Codreanu se vor așeza temelile colaborării frățești dintre socialistii români și ucraineni”¹².

Interesul lui Dragomanov pentru mișcarea socialistă din România se exprimă și în scrisoarea pe care a trimis-o în primăvara anului 1879 lui Arbore, însoțită de un manifest pe care îl destina publicării în paginile revistei „România viitoare”.

Manifestul începea cu cuvintele: „Cu cea mai mare bucurie am aflat noi, socialistii federaliști ucraineni de la Geneva, despre editarea apropiată a „României viitoare”. Socialistii români sînt pentru noi de două ori tovarăși, nu sînt numai socialiști, dar ne sînt și vecini, de ajutorul cărora nu ne putem lipsi în munca din țara noastră spre folosul poporului nostru”.

În manifest se arată, cu mare lux de detalii, premisele istorice ale alianței frățești dintre cele două popoare:

„A existat un timp cînd influența reciprocă dintre ambele popoare a fost destul de puternică. Istoria civilizației Ucrainei nu-1

¹¹ ГРОМАДА т. IV, с. 336.

¹² Ibidem p. 337.

va uita pe Petru Movilă din Moldova, întemeietorul Academiei din Kiev în secolul XVII. Letopiseștele și registrele căzăcești, precum și cîntecul populare au păstrat amintirea despre "valahi", care au luat parte într-un număr mare la războaiele pe care le-a întreprins poporul ucrainean pentru libertate și pămînt, în secolele XVI-XVII, sub conducerea căzăcimii din Zaporojie, împotriva statelor turc și polon, cîntecul ucrainean amintesc adesea despre "frumoșii valahi", "valahii constructori" și, în același timp, cronicile noastre au înscris știri despre faptul că în Moldova, în secolul XVII, au fost chemați din Cernigovul îndepărtat, dascăli și pictori. Da, a fost o vreme cînd popoarele vecine făceau schimb nu numai de răfuieli între vecini, inevitabile în acele vremuri sălbatice, dar se și ajutau reciproc în lupta pentru libertate și-și făceau reciproc servicii culturale atît de prețioase într-o vreme cînd ambele popoare își vedeau amenințată pînă și existența lor"¹³.

În continuare se preconizează stabilirea unei solidarități în lupta pentru libertate a celor două popoare, în special a păturilor muncitoare, precum și întărirea legăturilor culturale dintre cele două popoare.

Manifestul e semnat M. Dragomanov alături de colaboratorii săi Mihailo Pavlik și Serghii Podolinski.

În scrisoarea care însoțește manifestul Dragomanov face propuneri concrete în vederea întăririi legăturilor frățești dintre socialiștii români și cei ucraineni. El anexează un articol în limba franceză al lui Podolinski "Darwinism și socialism", promite trimiterea unui material al lui Pavlik despre pauperizarea țărănimii din Galiția, ca și propria sa scriere, textul tipărit al cuvîntării sale sus-amintite de la Paris apărut la Geneva în 1878 sub titlul "La littérature oucrainienne proscrite par le gouvernement russe".

El își exprimă în același timp dorința de a începe să citească românește și cere în acest scop o gramatică și un dicționar român.

Se pare că prietenii săi din România au privit cu interes oferta lui Dragomanov, incluzîndu-l în lista colaboratorilor ce apărea pe coperta singurului număr al revistei "România viitoare", tipărit în decembrie 1880. Dar din cauza încetării apariției revistei nu a mai apărut nici unul din materialele anunțate sau trimise.

13 Manifestul și scrisoarea sînt publicate în traducere românească în Documente privind istoria României. Războiul pentru independență. v. I p. I docum 520 și 539, într-o formă defectuoasă pe care am îndreptat-o pe baza consultării microfilmelor originalului, din fondul de microfilme al B. Ac. RSR Coresp. cerc. revoluț. Nr. 239, 258a și 258 b.

Textul lui Podolinski a apărut în schimb în revista lyon-ză "La revue socialiste" din martie 1880 (nr.3), Dragomanov și Podolinski numărându-se printre colaboratorii acestei reviste alături de B.Malon, Paul Lafargue, de Ricard ș.a. Dintre articolele publicate în această revistă merită atenție studiul intitulat "Les nations de l'Europe Orientale et le socialisme international" în care viitorul României este privit în strânsă legătură cu viziunea lui Dragomanov despre orînduirea socialistă. În mod expres autorul menționează succesele mișcării socialiste din România, în speță publicarea la Iași în 1879 a revistei "Bessarabia" și publicațiile cercului socialist român din 1880. "Și aceasta este, remarcă Dragomanov, un fapt important pentru viitorul socialismului în tot Țesul orientat"¹⁴.

În paginile articolului nostru am menționat numai o parte din momentele ce ilustrează colaborarea revoluționară româno-ucraineană din perioada pentru Independență, dezvoltînd cu precădere capitolul "Dragomanov și România". Am avut ocazia recent să ne consacram atenția unui alt capitol interesant al acestor raporturi, și anume legăturilor cu România, în această epocă, a eminentului folclorist, etnograf și luptător politic ucrainean, Feodor Volkov (Hvedir Vovk), venit în România în 1878 ca emisar al lui Dragomanov, care a trăit în țara noastră 5 ani și a desfășurat o rodnică și multilaterală activitate atât politică cît și etnografică¹⁵. În acest context se cer amintite și numele lui Ivan Franko, care de asemenea a manifestat în această epocă un interes viu pentru țara noastră, numele studentului kievean Piotrovski (Pan) care a contribuit la transportul prin România a operelor revoluționare ale lui Sevcenko publicate la Praga și Geneva și care din această cauză a și fost arestat de poliția rusă.

În încheiere vrem să ne ocupăm de o figură deosebit de interesantă, rămasă pînă acum oarecum în umbră, de figura colaboratorului lui Mihailo Dragomanov, Volodimir Maliovanii, despre care vom găsi amănunte interesante în memoriile lui Arbore. Iată ce citim aici în legătură cu fapte întîmplate la începutul anului 1879:

"Asemenea dl. Dragomanov, fruntașul propagandei naționaliste rutene trimisese pe amicul său dl.Malevanii pentru a transporta o mare cantitate de cărți. Sosind la Galați găsi acolo pe dl.Malevanii, un om de o energie excepțională. Cu autorul acestui om am reușit să trecem dincolo de Prut în cîteva zile mai multe mii de cărți și 4 pudingi de litere și alt material tipografic chiar sub nasul spionilor ruși". În continuare Arbore descrie extraordinara inventivitate a lui

14 Michel Dragomanov, Les nations de l'Europe Orientale et le socialisme international "La revue socialiste", nr.12, 1880 p.405

15 Cf.art. nostru Correspondența lui Z.Arbore cu F.Volkov în vol. "Raporturi literare româno-slave" sub red. lui C.Barborică și V.Stoianoviți TUB 1976

Malevanii care a găsit o soluție pînă și pentru trecerea peste graniță a unei mașini tipografice convenind cu cîțiva moșieri basarabeni că le va livra mașini agricole și ambalînd astfel piesele mașinii tipografice că ele păreau piese din mașini agricole! Si adaugă: "In curînd după aceasta bietul Maliovanii a fost arestat la Odesa și trimis în Siberia unde a murit acum trei ani".¹⁶

Figura lui Volodimir Maliovanii este evocată și în amintirile publicistului ucrainean Evhen Cikalenko din care aflăm amănunte suplimentare despre biografia sa. El fuge din Siberia, se stabilește la Harkov sub numele de Grigorii Petrov în 1883, reușește chiar să plece la Geneva și să reia contactul cu Dragomanov, dar la întoarcere este din nou arestat și trimis în Siberia unde moare în 1893 de cancer la stomac curînd după ce i s'ê sfîrșise termenul de condamnare. "Astfel, conchide Cikalenko, aproape inutil pentru Ucraina a pierit acest om de un curaj, de o hotărîre și energie cu adevărat fenomenale".¹⁷

Am reprodus aceste rînduri, care coincid aproape întru totul cu caracterizarea lui Arbore, ca să punem în lumină deosebitele calități morale pe care le aveau pînă și figuri mai puțin cunoscute ale mișcării revoluționare, să arătăm de cîtă inteligență și spirit de abnegație era nevoie pentru a face ceea ce au făcut acești oameni. Este un motiv în plus ca astăzi să evocăm pe aceia care au pus temeliile colaborării dintre mișcările socialiste ale celor două țări vecine.¹⁸

¹⁶ In exil. Din amintirile mele, p.421-422.

¹⁷ Евген Чикаленко, Спогади 1861-1907, Нью-Йорк, 1955, с.136.

¹⁸ Pt. o tratare mai concisă a problemelor atinse în acest articol cf. vol. ns. Relațiile literare româno-ucrainene în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, CMUB, București, 1974, p.94 sq.

Cîntecul istoric rusesc despre contribuția
armatei române la războiul din 1877-1878

Mihai Marinescu

Creația populară, ca artă născută chiar în mijlocul mase-
lor, a apreciat dintotdeauna faptele, inclusiv cele de istorie și pe
oamenii care au fost implicați în ele, de pe poziția rapsodului popu-
lar, a poporului însuși, deci a factorului care determină mersul îna-
inte al societății umane. Sînt destule cazurile cînd judecățile de
valoare emise de istorici pe de o parte și rapsozii din popor pe de
altă parte, pe marginea unor importante evenimente sau referitoare la
eroi implicați în aceste evenimente, sînt diametral opuse.

În acest sens, folclorul născut în războiul de la 1877-1878
dă o oglindă fidelă a jertfelor de sînge aduse de armata română în răz-
boiul de la 1877-1878, a contribuției poporului rus, a popoarelor
balcanice, inclusiv a poporului român, la înfrîngerea Imperiului Oto-
man, la propria sa eliberare națională și socială.

Steaua care a călăuzit toate faptele, toate bătăliile duse
de români în decursul istoriei a fost ideea independenței, idee care
a ars veșnic în inimile străbunilor noștri și care astăzi arde înno-
bilată de mărețele perspective deschise poporului de către Partidul
Comunist Român, de programul înfăptuirii societății socialiste în pa-
tria noastră.

În perioada la care ne referim ideea independenței începuse
să răscolească întreaga țară cum răscolește vîntul de primăvară frun-
za tînără a crîngurilor și codrilor și nimic nu mai putea opri sau
amîna realizarea ei. Ea a stat cu tărie și la baza colaborării României
la campania de la 1877-1878.

Astfel, încă cu mult înainte începerii războiului, la în-
tîlnirile pe care le-a avut primul ministru de atunci al României în
stațiunea climaterică Livadia din sudul Crimeei, în ultimele zile ale
lui septembrie 1876, cu țarul, cu cancelarul Rusiei și cu contele

Nicolai Ignatiev, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, conducătorul de facto al politicii țariste în Balcani, s-a impus cu fermitate ideea că trecerea trupelor rusești prin țara noastră "n-ar fi posibilă decît în virtutea unei convenții încheiate ca un act diplomatic între două state egale, convenție bazată pe respectarea teritoriului țării, a suveranității sale și a ordinii existente"¹, iar în ziua citirii de către M.Kogălniceanu a declarației independenței Dealul Mitropoliei era tixit de oameni, orașul părea o pădure de drapele tricolore, cohorte de cetățeni intonau "Deșteaptă-te, române" și "Hora Unirii". Inimile românilor din toate ținuturile băteau cu putere trezind speranțele realizării într-un viitor, care se vroia cît mai apropiat, a visului ținut treaz în conștiința noastră de neam de fapta meteorică a lui Mihai Viteazul din zorii celui de al XVII-lea veac. Se urmărea nu numai independența de stat, ci și independența de cuget a tuturor românilor.

Revenind la chestiunea tratativilor ruso-române privind colaborarea efectivă a armatei noastre ca individualitate distinctă pe cîmpul de luptă, vom menționa că, afișînd un optimism exagerat în legătură cu durata și rezultatul victorios imediat al războiului, oferta guvernului român de participare efectivă la campanie a fost inițial declinată. Acest optimism cazon a molipsit și o parte din masa ostașilor ruși, starea aceasta euforică, îmbrăcată uneori în haina frumoasă a metaforei, fiind prezentă și în unele cîntece:

Kak Rumyniju proletim,	Peste România vom zbura,
Kak na turok naletim. ²	Grabnic pe turci vom ataca.

"Diplomația țaristă /.../ subaprecia valoarea numerică și combativă a trupelor turcești bine echipate și înzestrate cu armament modern englez și german. Comandamentul armatei ruse, în frunte cu marele duce Nicolae (prim sfetnic al țarului Alexandru în chestiunile militare și generalissim al armatei ruse - n.n.), dorea de la
./.

¹ Vasile Netea, O misiune diplomatică română în Crimeea, "Magazin istoric", nr.4/1977, p.19

² 50 boevyx pesen, složennyx za russko-tureckuju vojnu, 1877-1878 godov. Sobral K.Turlev, Sankt-Petersburg, 1882, nr.12, p.16.

început colaborarea armatei române. Acest curent militar n-a putut să își impună punctul de vedere decât abia în iulie 1877, când s-a constatat că efectivul forțelor turcești din Balcani era mult mai mare decât se prevăzuse inițial",¹ evenimentele luînd o turnură gravă: două atacuri asupra Plevnei respinse cu pierderi foarte grele pentru armatele ruse, creșterea presiunii turcești în pasul Șipka etc. Marele duce Nicolae, solicită, printr-o telegramă, care a devenit celebră, prințului Carol, intervenția urgentă a armatei române: "Les Turcs, ayant amassé les plus grandes masses à Plevna, nous abîment. Prie de faire fusion, démonstration et, si possible, passage du Danube que Tu désires faire. Entre le Jiul et Corabia cette démonstration est indispensable pour faciliter mes mouvements".

Trupele române, păstrîndu-și individualitatea pe cîmpul de luptă, încep să participe cu toate forțele la zdrobirea rezistenței înverșunate a turcilor iar cele două armate aliate, dirijate împotriva Plevnei, sub denumirea "Armata de vest", sînt puse sub comanda domnitorului României.

Intr-unul din cîntecele rusești trecerea Dunării este redată apelîndu-se la forma paralelismului negativ:

Ne tuman s morja podnjalsja,	Nu ceața din mare se ridi-
Tri dnja sil'nyj doždik šol,-	ca,
Knjaz' veľikij perepravljalsja,	De trei zile ploua cu gă-
Cercz Duna; s vojskom on šol ² .	leata, -
	Marele cneaz Dunărea tre-
	cea
	Împreună cu armata.

Comentînd acest cîntec, cunoscutul folclorist leningrădean Boris Putilov scrie: "Marele cneaz. Probabil marele cneaz Nicolae Nicolaevici, comandantul suprem al armatei ruse. După alte păreri, principele român Carol, sub comanda căruia trupele ruso-române au asediat Plevna"³. Inclinem spre a doua variantă a comentariilor,

./.

1 Istoria României, vol.IV, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1964, p.616.

2 Narodnye istoriceskie pesni. Vstupitel'naja stat'ja, podgotovka teksta i primečanija B.N.Putilova. Moscova-Leningrad, 1962, p.312.

3 B.Putilov, op.cit., p.386

bazându-ne pe următoarele considerente: a) de regulă, în cîntecul istoric rusesc mai apropiat de timpurile noastre, expunerea se face la persoana întâia, deci din partea unui participant nemijlocit la evenimente, ori aici expunerea se face "din afară", din partea unui martor, probabil un soldat rus, care vede dar nu participă nemijlocit la eveniment. b) În partea a doua a cîntecului, unde este prezentă și figura țarului, relatarea începe să se facă la persoana întâia:

Tri my noči šli v poxode,   Trei nopți am tot mers,
Potumanilos' v glazax.   Ochii ni s-au împăienjenit.

c) Finalul cîntecului conturează bătălia pentru Plevna prezentînd rezultatul acestei operațiuni:

Zapropala tureckaja slava   A pierit gloria turcească
I ne budet bole nikogda.   Și nu va mai fi nicicînd.

operațiune în care domnitorul Carol și nu marele duce Nicolae era implicat în modul cel mai nemijlocit.

De altfel, și în cîntecele românești, care înfățișează trecerea Dunării de către oastea română găsim, alături, de versuri Trec soldații Dunărea, altele cu imagine metonimică Trece Carol Dunărea.

Momentul Plevna este cel mai important și cel mai frecvent întîlnit în folclorul românesc, rusesc și bulgăresc din perioada respectivă¹. Plevna fusese transformată de turci într-o fortăreață cu redute, un fel de cazemate din lemn și pămînt, legate între ele prin șanțuri largi și adînci pentru a proteja pe apărători și a crea obstacole deosebit de dificile în calea atacului aliaților.

La bătălia Plevnei trupele române au avut 45 de batalioane, 38 escadroane și 19 baterii. Sectorul nr. 1, românesc, se întindea pe o lungime de 13 km. Aportul acestor trupe la cucerirea Plevnei, în care se aflau aproape 50.000 de soldați turci, cu peste 100 de tunuri, a fost hotărîtor pentru desfășurarea ulterioară a întregului război și nu a putut fi trecut cu vederea de cîntecele ostașilor ruși.

./.

1 A.Fochi, "Pesenta za Pleven" v evropejskija jugoiztocen i po specialno v rumynskija folklor în Bylgaro-rumynski vryzki i otnošenija prez vekovete, vol.1, Sofia, 1965; R.Anghelova, Rusko-turskata vojna prez 1877-1878 gg. i bylgarskata narodna pesen în Osvoboždenie na Bylgarija ot tursko igo, Sofia, 1958; V.M.Gațak, Pesni narodov o Plevne, în Fol'klor i moldavsko-rusko-ukrainskie istoriceskie svjazi, Moscova, 1975 și multe altele.

Rezumînd evenimentul, unul din cîntece conchide corect:

Russkie Plevnu obložiili	Rușii Plevna au împresurat
I rumÿny posobili ¹ .	Și românii au ajutat.

Cît de hotărîitoare a fost contribuția armatei noastre la evenimentul despre care vorbește cîntecul rusesc, a scris-o Fr.Engels: "Fără români rușii ar fi fost neputincioși în fața Plevnei"², iar un istoric contemporan turc a rezumat în modul următor acest aport al românilor: "Fără armata română inamicul nu ar fi putut cîștiga bătălia de la Plevna"³.

În încheiere vom mai menționa un cîntec cu mare circulație la lipovenii de la noi și la alți așa-numiți "staroveri" ruși: V 77 godu ob'javil turok vojnu, notat, în Dobrogea, de noi și colegii noștri M.Dumitrescu, N.Roșianu, Alla Vințeler, Emil Vrabie, semnalat și cu altă ocazie⁴.

Toate variantele culese schițează luptele ce au avut loc în împrejurimile Măcinului și pe Dunăre:

Za Urlygoj, za goroj,	Peste deal, peste Urliga,
Tam stojal turok s ordoj.	Stătea turcul cu hoarda.
Turok siloju sobralsja,	Turcul oastea-și aduna,
Pod Brail gorod spuścalsja.	Spre Brăila cobora.
Iz orudij zvuk razdalsja,	Dară tunul răsuna,
Poroxodit zagoralsja,	Vaporașul foc lua,
Na goru turok ubralsja.	Turcul pe munte fugea.

Așa cum ne-a informat interpretul cîntecului, linia frontului se găsea între Urliga și Isaccea. "Trupele ruse atacau dinspre Galați. Două vapoare turcești voiau să-și croiască drum spre Mare, dar au fost scufundate". Intr-adevăr, după cum se știe, pentru a abate atenția comandamentului otoman de la adevăratele intenții de a traversa Dunărea pe la Zimnicea și Turnu-Măgurele, la 9 iunie 1877 trupele Corpului 14 armată rus au pătruns în Dobrogea și, în zilele următoare, au ocupat Măcinul, Isaccea, Tulcea, Babadagul și Hîrșova, pentru a țintui forțele otomane din Cadrilater.

./.

1 K.Luriev, op.cit., nr.20, p.48.

2 Fr.Engels, Paul et Laura Lafargue, Correspondance, Paris, 1959.

3 T.Yilmaz Oztuna, Bașlangıcından zamanımıza kadar Türkiye Tarihi, vol.12, Istanbul, 1967 (Ultimele două citate sînt după revista "Magazin istoric" nr.5/1977, p.60, notele 1 și 7).

4 M.Marinescu, Cîntecul istoric rusesc la lipovenii din România. AUB, Filologie, anul XXIV, 1975, p.125-126.

Vaporul de care amintește cîntecul trebuie să fi fost unul din cele două monitoare turcești scufundate între Măcin și Brăila; în scufundarea celui de al doilea monitor turcesc rolul principal avîndu-l maiorul român Murgescu. Asupra locuitorilor tîrgului Măcin și ai comunei Carcaliu, aflată în imediata lui vecinătate, toate aceste evenimente nu puteau să nu producă impresie,

O variantă a acestui cîntec a fost publicată la Rostov pe Don de F.M.Tumilevič¹ și a fost culeasă în 1940 de la un fost locuitor al satului Sarichioi (nu departe de Tulcea, pe malul lacului Razelm), fapt care confirmă încă o dată popularitatea acestui cîntec printre li-povenii dobrogeni.

În schimb, două variante pe care le-am notat de la lipovenii bucovineni și care încep cu același generic, ca și cele dobrogene, tratează cu totul altă temă și sînt, de fapt, balade pe motivul întîlnirii mamei cu feciorii care au plecat de mulți ani de acasă, pe care nu-i mai recunoaște și de aceea este gata cu unul să-și mărite fiica, sora acestor feciori, iar cu altul să se mărite ea.

Nu amintesc despre Brăila sau Urlîga nici alte cincizeci de cîntece culese în 1879 de la soldații ruși care au participat la campania de la 1877-1878, cu toate că trei din ele au genericul varianteilor culese în Carcaliu².

Cîntecele apărute în timpul campaniei de la 1877-1878 încheie ciclul cîntecului istoric rusesc păstrîndu-se astăzi ca un bun de preț al moștenirii culturale³.

Desigur, cîntecul istoric rusesc nu este un letopiseț sau un protocol care să fi înregistrat exact desfășurarea evenimentelor, a faptelor istorice ca atare. Obiectul lui este mai degrabă "istoria politică" - așa cum este ea reflectată în simțirea și cugetul poporului. Așa înțelegînd lucrurile, se poate afirma cu temei că el a reflectat veridic uriașul efort uman și material depus de poporul nostru, și în primul rînd de bravii săi dorobanți, roșiori, călărași, vînători, tunari pentru cîștigarea celui mai de preț bun al oricărui stat - independențe, fiindcă numai în condițiile acesteia se pot crea mijloacele care să permită realizarea nestingherită a idealurilor supreme ale unei națiuni.

Prezentul măreț al patriei noastre confirmă fără drept de tăgadă acest adevăr.

¹ Pesni kazakov-nekrasovcev, Rostov pe Don, 1947, p.47.

² K.Iuriev, op.cit., nr.19, 28, 30.

³ Istoriceskie pesni XVIII veka, Moscova-Leningrad, 1966, p.48.

Ecouri ale războiului din 1877-1878
în poezia rusă

Aneta Dobre

Inercind o succintă sinteză a rezonanțelor războiului din 1877-1878 în poezia rusă, se poate apela de la bun început la o clasificare bazată pe criteriul temporal. Din acest unghi de vedere găsim o poezie pentru care războiul reprezintă prezentul și este zugrăvit ca atare în contextul epocii, în al doilea rând ecouri ale acestui război pot fi întâlnite peste ani, dar de data aceasta evenimentele vor fi interpretate în perspectiva timpului istoric.

Poezia anilor 70-80 este în planul realității rusești sincronă cu evenimente de răsunet european - ne referim la crearea, desfășurarea și suprimarea activității unor organizații revoluționare narodnice. În anii 70 narodnicismul, ca un curent de gândire neomogen, pune accentul mai ales pe așa numitul "mers în popor" și pe numeroase acțiuni teroriste, îndreptate împotriva țarului și acoliților săi, culminând cu asasinarea țarului la 1 martie 1881. În renumitele procese politice ale "celor 50" sau "celor 193" sînt atrași numeroși poeți, care vor petrece apoi ani grei de închisoare și deportare. Spre deosebire de caracterul pregnant eroic al acestui deceniu, anii 80 de cruntă teroare, vizînd reprimarea curentelor de gândire revoluționară, vor purta pecetea tragismului. Aceasta este în linii generale atmosfera politică și psihologică în care își desfășoară activitatea literară poezii narodnicismului revoluționar. Este o epocă pe care Lenin, citînd o lucrare timpurie a lui Karl Kautski (pe atunci marxist), o denumise epoca "în care fiecare socialist era poet și fiecare poet -socialist".

Un fapt ce ni se pare deosebit de important pentru înțelegerea fenomenelor literare ce ne interesează este o anumită coincidență istorică - sfîrșitul războiului din 1877-1878 coincide cu începutul celei de a doua situații revoluționare din Rusia, astfel încît ecourile acestui război vor purta pecetea acestui avînt revoluționar, resimțit în toată poezia democratică din anii 70-80. Ne putem referi la poezia anilor 80 ca la o poezie strîns legată de fapt de evenimentele anilor 70, implicit și de luptele războiului ruso-turc, intrucît ea aparține unor poeți care scriu în condiții de închisoare. De aceea renașterea ideologică a narodnicismului și accentele tragice ale deceniului respectiv și-au găsit mai puțin oglindirea în poezia lor.

Versurile poezilor de la "Narodnaia volia" sînt scrise încă sub impresia atmosferei eroice a luptelor revoluționare din anii 70. Zugrăvirea vieții grele, insuportabile a poporului, glasuri ce cheamă la descătușarea lui, arborarea ideilor de libertate și egalitate socială se împletesc cu o poezie antimonarhică de mare vigoare. Ecourile războiului de la 1877 se vor încadra și ele în acest context ideatic al poeziei democratice.

O poezie a lui Aleksandr Olhin, intitulată La mormînt și publicată în revista narodnică ilegală "Zemlia i volia" este un curajos act de acuzare îndreptat împotriva țarului, devenind în acești ani una din cele mai populare poezii în cercurile revoluționare. Apare în repetate rînduri în ediții ilegale, se difuzează în manuscris și este reeditată în timpul revoluției din 1905. Ea este scrisă ca un ecou la executarea din august 1878 a șefului jandarmeriei din Petersburg de către narodnicul Kravcinski. Versurile de început au sonorități solemne de profetică răpțuire a pedepsei și mîniei celor mulți împotriva "răufăcătorului dement":

*Как удар громавой, всенародная казнь
Над безумным злодеем свершилась.*

Executarea lui Mezențev este, în fond, așa cum vom vedea în versurile următoare un pretext pentru a adresa țarului cuvinte de aspru rechizitoriu și a-l face direct răspunzător de sărăcia și mizeria poporului. În acest context bătălia de la Plevna din august 1877, mai exact cel de al treilea atac nereușit al armatei ruse, îi furnizează poetului încă o probă a despotismului cu care țarul dispune de viețile supușilor săi. Subliniind o nefericită coincidență - 30 august - ziua bătăliei cu final tragic era și ziua onomastică a țarului, poetul realizează efecte satirice deosebit de impresionante:

*Там, где Плевна долится, огромный курган -
В нём останки ещё не догнили.
Чтоб уважить царя, в имения его
Много тысяч "своих" уложили.*

Cu accente groteste, mormanele de cadavre sînt asemuite cu o plăcintă din trupuri omenesti pe care i-a pregătit-o suveranului, ca dar de sărbătoare, fratele acestuia - marele cneaz Nikolai Nikolae-vici, comandantul armatei în campania de la Dunăre. Poezia citată continuă tradiția literaturii antimonarhice ruse (cu începuturi în proza

și poezia lui Radîșcev), tonul fiind însă mai fățiș acuzator. Nu se apelaază la subterfugii poetice pentru a voala invectiva - țarul este în mod direct numit ucigaș și despot, făcut răspunzător pentru starea deplorabilă a poporului său. Recunoaștem, atât în tonalitatea poeziei cât și în cadența versului, spiritul "muzei răzbunării și tristeții" a lui Nekrasov. De altfel, în întreaga arhitectonică a poeziei, dinamica imaginilor, modificările sugestive de metrică, ritm și intonație a versurilor, oglindind însăși dinamica ideii, recunoaștem influența limbajului poetic nekrasovian:

Память позорная
 Мысли гонимелью!
 Память укорная
 Злому мукутислю!
 Непощивная
 Неизгладимая,
 Бесчеловечная
 Верная, верная
 Память тебе!

Trebuie remarcat că, de fapt, întreaga poezie democratică a anilor 70-80, reprezentată mai ales prin pleiada poezilor nekrasovieni, este strâns legată de moștenirea literară a lui Nekrasov, poeții înșiși recunoscându-se ca discipoli ai săi. Cu prilejul morții lui Nekrasov (decembrie 1877), Liodor Palmin îi dedica marelui poet democrat poezia În memoria lui Nekrasov, în care anul morții acestuia este evocat și sub semnul sincronismului cu războiul ruso-turc:

Год роковой Отлизна тратит силы
 В борьбе за жизнь измученных славян, —
 Вокруг встают героические могилы
 И не смалкает бранный барабан.

Aceste versuri confirmă cele ce remarcăm de la bun început - că imaginile războiului din 1877-1878 se țes armonios în contextul ideatic al respectivei poezii a epocii - acompaniind și accentuând mai ales ideea de libertate socială și națională. O poezie a lui Piotr Sumahev, ce precede cu un an războiului, intitulată fiind Libertate, egalitate, frăție, exprima solidaritatea cu "frații sîrbi", aflați sub dominație turcească. Poetul Palmin a devenit cunoscut mai ales prin

poezia Recviem (1865), devenită un popular cântec revoluționar (foarte îndrăgit și în anii primei revoluții ruse), mulți ani interzis. I s-a permis interpretarea publică abia în timpul războiului ruso-turc din 1877, când poezia putea fi receptată ca un ecou al luptei de eliberare a slavilor:

Не плачте над трунами павших борцов,
Погибших с оружием в руках,
Не пойте над ними надгробных стихов,
Слезой не сверните их прах.

С врагом их, под знаменем тех же идей,
Ведите их бой до конца
Нет погости лучшей, нет тризны святей
Для тени, достойной борца.

Relevarea faptelor de eroism ale soldatului rus în acest război este și un prilej pentru poezii democrați de a proslăvi calitățile omului din popor și, în crasă discrepanță cu acestea, nemeritata soartă de umilit și obidit. Poetul Iahontov, într-o poezie intitulată Poporul (1878), rememorând momente de răscruce din istorie, când poporul a purtat tot greul pe umerii săi, ajunge la mărturiile de vitejie din prezentul război:

Вот — из среды твоей, космато-серой,
Встанет опять и изумляют свет
И в бой идут с несокрушимой верой
Богатыри, с которыми равных нет.

Finalul optimist este în spiritul ideilor revoluționare ale poezilor democrați, la care întîlnim în multiple forme imagistice, patosul prevestirii zilei ce va veni, când soarta poporului se va schimba:

Даст бог, из тьмы непроходимой ночи
Пробьется луч; придет твоя среда;
Прозрят твои осмысленные очи,
Созреет дух, поднимется среда
Узнаешь ты, что лестный труд — свобода,
Что из бед много нет исхода.

La poeții la care ne referim răzbate cu tot dramatismul său atmosfera războiului, dar imaginile sînt cel mai adesea aluzive și lipsite de concretețea scenelor batalice sau a cronicilor vieții de front, căci ele se integrau doar ca parte a unei construcții poetice, avînd în centru o altă temă. Găsim însă și poezii, construite în întregime pe imagini din război - cum ar fi Surioară de Golenișcev-Kutuzov. Poet de altă factură artistică, cu un alt crez social-politic decît poeții narodnici, Kutuzov este, evident, un scriitor la care talentul artistic original se face mult mai pregnant simțit. Mult prețuit de compozitorul Mussorgski, care a compus un ciclu de lieduri pe versurile sale (Cîntecele și dansurile morții), apreciat de V.Briusov, Kutuzov nu este doar un poet al morții, așa cum au încercat unii să-l califice (sub impresia, mai ales, a poeziei Triumful morții). El are, de fapt, repulsia morții provocate prin violența luptei de orice natură ar fi ea, inclusiv cea pentru dreptate socială. În poezia Rugăciunea, scrisă în 1877, apare evident această înclinație:

*Я кели и глук к зромале войны,
Но вопли жертв мой глук терзает —
Они победно заглушают
Веселье, шум и плеск весел.*

Dar realitățile vremii îl vor face să-și depășească această aversiune și sub impresia știrilor de pe front va cînta eroismul acelor femei ruse care-și riscau viața ca surori de caritate pe cîmpul de luptă din Bulgaria. Luptele de la Grivița și Plevna sînt zugrăvite cu toate grozăviile lor, cu înclăștarea morții, dar și cu dăruirea ostașilor ce o înfruntă (atmosfera pregnant dramatică a bătăliilor sîngeroase poate fi asemuită cu cea zugrăvită în ciclul Cîntecelor de vieteje al lui G.Coșbuc).

*Угу! Слышен битвой гром, холмов дальняя склона
Восторг отчаянной и дикой обороны
С редутов Трибуна и Плевны роковой
На русские полки огнем и смертью дошиит;
.....
И вот она в огне: визжит над ней картечь,
Рои летают пуль, факаты с турецким рвущая,—
Увелья, раны, смерть! Но ей не жизнь беречь
Кругом мольба и стоны — и реки крови льются*

*Страдальцев у оня, их схватки боевой
Она уносит прозь, полка мудеской силе.*

Același ecou al luptelor sîngeroase de la Plevna îi inspiră lui Kutuzov și poezia Bocitoarea, o alegorie în care viformița personificată îi plînge pe cei căzuți în bătălie:

*Следы побойца поспешно
Снегами вьюга занесла.
Исчезла кровь, земля бела,
Но вьюга плает неутешно
И по снегу несёт перады,
Как будто ей убитых жалы.*

Dintre operele în care războiul din 1877 devine deja un moment ce aparține trecutului istoric, poemul Răzbunare de Blok merită un interes deosebit, nu numai pentru că aparține unui mare poet, dar și pentru optica sa originală. Opera în sine a fost scrisă pe parcursul a 12 ani, concepută fiind în 1910 - sub impresia morții tatălui. De la prima redacție, subintitulată Poem varșovian, poemul a evoluat spre transpunerea nu numai a temei destinului individual al "tatălui", ci al întregii familii pe parcursul a mai multor generații. Conceput în anii în care Blok era preocupat de găsirea sensului timpului său, a zărilor spre care se îndrepta Rusia "ce se pregătea pentru niște evenimente nemaipomenite", poemul trebuia să reunească niște momente ale trecutului și prezentului în conexiuni și determinări pline de semnificații, găsind acel accent muzical ce reunea momentele destinului patriei sale. Căci, relevîndu-și, de fapt, una din componentele viziunii sale poetice asupra evoluției lumii poetul mărturisea: "Toate aceste fapte la prima vedere atît de diferite, au pentru mine un singur sens muzical"¹.

Nu intenționăm să prezentăm cum s-a ajuns de la Poemul varșovian la ampla frescă ce va deveni în ultima sa formă poemul Răzbunarea. Ne interesează mai ales ce loc ocupă cele 169 de versuri, dedicate războiului din 1877, în structura atît de complexă a operei.

Tema constă, așa cum mărturisește poetul în prefața scrisă cu prilejul unei lecturi publice a capitolului III, "în a arăta cum se dezvoltă verigile lanțului unic al unei familii. Fiecare vlăstar al oricărei familii se dezvoltă pînă la o anumită limită, pentru ca apoi să fie din nou absorbit de mediul înconjurător universal", iar pe de

¹ A.Blok, Prefața la poemul Răzbunare, în *Собрание сочинений*, vol. III, Moscova-Leningrad, 1960, p. 297.

altă parte (continuă poetul ideea) "familia ce a încercat asupra sa răzbunarea istorică, mediului, epocii, începe la rîndul său să-și creeze propria răzbunare"¹. Cu alte cuvinte, Blok își propune să surprindă în poemul său legătura între dramele personale ale eroilor și evenimentele de răscruce care se petrec în lume. Poemul trebuia să conștie dintr-un prolog, trei capitole ample și un epilog, dar planul rămîne nedesăvîrșit. Din punct de vedere structural, poetul își concepe fiecare capitol "încadrat de zugrăvirea unor evenimente de importanță mondială", acestea constituind fundalul istoric pe care se consumă dramele familiei. Izvorînd din această concepție, sînt alese pentru suportul primului capitol ca "evenimente de importanță mondială" - momente legate de războiul ruso-turc și mișcarea narodnică. Capitolul I (scris în 1916) începe cu două sinteze poetice - imaginea sintetică a veacului al XIX-lea, "veacului crincen" și cea a sumbrului început de veac XX, "în care - spune Blok - este și mai înfricoșătoare ceața vieții/ Si mai neagră, mai uriașă umbra aripilor lui Lucifer".

Toamna lui 1878, prima imagine legată de război, se asociază în plan poetic cu toamna bătrînului veac. Este ales momentul întoarcerii trupelor rusești din campanie și marșul lor prin capitală. În existența tristă și cenușie a Petersburgului evenimentul aduce parcă lucirea soarelui de septembrie. Si cu toată această atmosferă de sărbătoare se simte suflul apăsător al aerului sumbru al morții și al singelui. Într-o primă variantă a capitolului existau cîteva versuri de legătură între imaginea poetică a celor două veacuri și tabloul întoarcerii ostașilor de pe cîmpul de luptă ce se încheia cu un accent (întărit și de clauzule de la finele versului) pe cuvîntul sînge:

*Открой твой взор, отвергни слух,
И пригасишь от жизни смысла
И жизни смысл благослови
Чтоб в тайные проникнуть нисла
И храм воздвигнуть - на крови.*

anticipînd în felul acesta concepția antitetică pe care se construiește întregul episod - între tabloul strălucitor al întîmpinării ostașilor și amintirile încă vii ale războiului sîngeros. Căci pe fundalul sclipirilor de aur ale "capitalei nordului" -

*Где светится золотавый
Новодевичий монастырь*

¹ Ibidem.

Забрвы, бийми и тустырь
 Перед московскою заставой, —
 Стена народу, тьма карает,
 Пролётки, дроздки и коляски,
 Султаног, кивера и каски,
 Царница, двор и восший свет.

se profilează distonant mantalele cenușii ale soldaților oboșiți și
 prăfuiți, rănille încă neînchise, răzbate memoria celor căzuți:

За ними - снежные Балканы,
 Три Плевны, Шипка и Сюдяк,
 Незакрывающиеся раны,
 И хитрой и неслабой враг...
 Вок павловцы, вок гренадёры
 По пыльной мостовой идут;
 Их лица строги, груди серы,
 Блестит Георгий там и тут
 Разрежаны их батальоны
 Но уцелевшие в бою
 Теперь под рваные знамена
 Склонили голову свою...

Temerea, ce se strecoară printre uralele entuziaste și aerul
 festiv al florilor aruncate de la balcoane, se transformă treptat în-
 tr-un act de acuzare. Oare toată această mulțime refuză să-și amin-
 tească de zilele grele pe care acești soldați le-au trăit pînă nu de-
 mult, se tem de viziunile de coșmar ale războiului, vrînd să dea ui-
 țării încercările fără margini prin care cei ce defilează acum au tre-
 cut în focul luptelor, îndurînd foamea, boala și oboseala, frigul și
 durerea, înfruntînd moartea?

Забьли жизнь и смерть солдата
 Под неприятельским огнём,
 Ноги для многих - без рассвета,
 Холодную немую твердь,
 Подвстреляющую где-то -

И наступающую смерть,
 Болезнь, усталость, боль и голод,
 Свист пуль, тоскливый вой ядра,
 Замедливших локоментов холод,
 Небрежающий огонь костра,
 И даже — бремя верной розни
 Среди штабных и строевых.

Si deși toată această enumerare a greutăților vieții de război este întreruptă de întrebarea *«Иль не забьём», может быть?* acuzarea se menține. Valul de ostași se scurge mereu... Amintirile războiului sînt rememorate mai departe de poet, vrînd parcă să întărească această acuzare - sînt relatate alte crîmpeie de luptă, sînt evocate figuri de eroi ai războiului. Dar oricît de vii ar fi încă aceste amintiri, ele aparțin totuși trecutului. Spre seară, soldații se vor împrăștia și aparent totul va reîntra în matca pașnică a vieții obișnuite. Nimeni pare să nu presimtă că acesta este ultimul război cîștigat de țarism cu prețul atîtor vieți. Dar dincolo de această aparentă liniște se simte mocnind focul luptei. O altă luptă ce va atrage în iureșul ei destine umane se pregătește deja. Această stare de spirit este exprimată în poem prin tabloul unei adunări conspirative a narodnicilor și al jurămîntului lor romantic, urmînd imediat după episodul dedicat războiului de la 1877-1878.

Viața Rusiei este simțită de marele poet cu toată neliniștea prefacerilor ce o așteaptă, Blok are viziunea furtunii ce va să vină, aducînd răzbunarea istoriei.

Ecouri ale războiului din 1877-78 la L.N.Tolstoi
și F.M.Dostoievski¹

Mihai Novicov

Cercetarea temei pe care ne-am propus-o ne-a întărit în convingerea că același eveniment istoric, văzut din unghiuri de vedere diferite, capătă și înfățișări diferite. Si Tolstoi și Dostoievski au privit războiul din 1877-78 (ca și evenimentele ce l-au precedat) dinlăuntru Rusiei, într-un moment cînd patria lor era cuprinsă de mari frămîntări sociale, trecînd prin etapa unui nou avînt al mișcării revoluționare, și, explicabil, nu au putut să nu pună în corelație evenimentele externe cu cele interne. Este concludentă din acest punct de vedere pînă și simpla cronologie. Pacea de la San-Stefano se încheie la 19 februarie (3 martie) 1878, congresul de la Berlin se va întruni la 13 iunie; pe de altă parte la 24 ianuarie 1878 Vera Zasulici atențiază la viața generalului Trepov în semn de protest împotriva torturării, ordonate de el, a unui deținut politic (Bogoliubov); la 31 martie începe procesul și curtea cu juri o achită pe curajoasa revoluționară; ambele evenimente zguduie din adîncuri opinia publică; după cum atestă biografia Dostoievski a asistat la procesul Verei Zasulici², dar și Tolstoi îi va acorda atenția cuvenită. Sînt cît se poate de concludente aceste rînduri dintr-o scrisoare către N.N. Strahov: "Cazul Zasulici nu este o glumă. E un nonsens, însă rătăcirea nu-i apucă pe oameni din senin. Sînt primele elemente ale unei serii, pe care încă nu o putem înțelege; dar e un lucru foarte însemnat. Obsesia slavismului a fost un semnal prevestitor al războiului, iar aceasta pare a prevesti revoluția" - scria L.N. Tolstoi la 6 aprilie 1878³.

Evenimentul literar cel mai de răsunet, determinat de evoluția politică, a fost refuzul lui M.N. Katkov, redactorul-șef al revistei Russkii Vestnik, de a publica ultima parte a romanului Anna Kareîna, întrucît, după cum se va exprima Tolstoi însuși, deși textul fusese cules și trebuia să intre în fascicola din mai (1877) a revistei "el n-a răst tipărit numai pentru că autorul n-a acceptat să excludă din el - la cererea redacției - unele pasaje, iar redacția la rîndul ei nu accepta să-l tipărească fără aceste omisiuni, deși autorul îi

¹ Comunicare la Sesiunea de comunicări consacrate centenarului independenței de stat a României, Universitatea din București, 3-4 martie 1977.

² Cf. I.Grossman, Dostoievski, Moscova, 1965, p.528-534.

³ L.N. Tolstoi, Opere, în 20 volume, vol.XVII, Moscova, 1965, p.485; în continuare referirile la această ediție se vor face în text.

propusese să formuleze rezervele pe care le va considera necesare"⁴.

Se știe că motivul dezacordului a fost atitudinea lui Tolstoi față de acțiunea de sprijinire prin așa-zigi "voluntari" a războiului declanșat de Serbia împotriva stăpînirii otomane. În perspectiva de azi în legătură cu această poziție a scriitorului este interesant de subliniat două aspecte. În primul rînd că Levin (evident ca purtător de cuvînt al lui Tolstoi însuși) nu se declară nici pentru, nici contra războiului, ci doar împotriva ducerii unui război nedeclarat, susținînd că a declara război este o prerogativă exclusivă a guvernelor. În al doilea rînd Tolstoi contestă caracterul "popular" al mișcării voluntarilor, înfățișînd-o ca o acțiune artificioasă, înscenată de anumite cercuri interesate etc. Pe această linie se profilează cel mai pregnant deosebirea de atitudine dintre Tolstoi și Dostoievski. Acesta din urmă a găsit în evenimentele din 1876 un imbold pentru exacerbarea slavofilismului său. Din păcate în pregătirea acestei comunicări nu ne-a stat la dispoziție Jurnalul unui scriitor din 1876-1877, însă și însemnările lui Dostoievski din carnetul de note - un fel de laborator în care luau contur viitoarele numere ale Jurnalului - sînt mai mult decît concludente. Apostolul smereniei se ridică vehement împotriva acelorora care se iluzionează că emanciparea slavilor din Balcani poate fi obținută fără război. El pretinde că "dragostea de pace de care a dat dovadă Rusia timp de veacuri" a ajuns la limită⁵, că intervenția e cerută de poporul însuși (p.562), fiind totodată o expresie a atașamentului la credința pravoslavnică. Notele lui Dostoievski prezintă interes în sine ca expresie elocventă a propriilor sale frămîntări, ca un spectacol cîteodată tot atît de polifonic ca și romanele sale. Scriitorul se angajează într-o dispută titanică cu sine însuși pentru a conjuga evangheliismul cu ideea inevitabilității războaielor (fiecare popor din Europa, trece, de regulă, în răstimp de 25 de ani prin cîte un război), căutînd mereu puncte de sprijin în ideea mesianică a rolului providențial al poporului rus:

4 Idem, p.452 - Într-o scrisoare adresată ziarului Novoie Vremea. Tolstoi reproduce la început textul unei note apărute în numărul din mai al revistei Russkii Vestnik, notă ce indignează și azi prin impertinență și fățărnicie: "În numărul anterior dedesubtul romanului Anna Karenina se menționa "urmează sfîrșitul". Dar de fapt, odată cu moartea eroinei romanul s-a și terminat. Autorul plănua și un epilog nu prea extins, de vreo două coale de tipar, din care cititorii să afle că după moartea Annei - cuprins de zbucium și suferință, Vronski pleacă voluntar în Serbia, iar toți ceilalți (eroi - M.N.) sînt vii și sănătoși. Levin rămîne la țară și se descarcă de supărare împotriva comitetelor slave și a voluntarilor. Autorul poate că va dezvolta aceste capitole într-o ediție separată a romanului" (p.451).

5 Neizdannii Dostoievskii, Literaturnoe nasledstvo, tom LXXXIII, Moscova, 1971, p.558; în continuare referirile la acest volum se vor face în text.

"Aici problema e clară - e cazul sau nu să considerăm cauza slavilor ca o cauză organic rusească (...) In viziunea poporului problema popoarelor și a naționalităților din Orient s-a modelat nu doar ca o expresie a iubirii de oameni, nu ca o sarcină politică (precum în capete de intelectuali), ci, cu precădere, în prim plan, ca o chestiune a destinului creștinătății, a slujirii lui Hristos și a capacității de a se jertfi în numele lui. Iată ce arăt și subliniez. Este ideea mea (...). Problema orientală este în primul rând o problemă rusească, națională, a norodului și întotdeauna populară. La popor s-a cristalizat chiar o concepție în virtutea căreia Rusia există numai pentru a apăra creștinismul" (p.610).

Nu avem posibilitate să urmărim toate sinuozitățile argumentărilor lui Dostoievski, de la polemica lui cu liberalii, cu Europa și cu alți adversari, prin afirmații categorice precum că "Constantinopolul trebuie să fie al nostru" (p.576) sau că "orientul pravoslavnic trebuie să aparțină țarului pravoslavnic" (p.614) și pînă la susținerea ce sună atît de anacronic astăzi și potrivit căreia "autarhia este izvorul tuturor libertăților în Rusia", urmată de NB - "aici rezidă diferența de opinie dintre rușii străini și rușii ruși. In limba străinilor - tiranie, în limba rușilor - izvorul tuturor libertăților" (p.581). Mai interesant este de relevat că pornind de la problemele concrete la ordinea zilei, Dostoievski, ca și Tolstoi, angrenează inevitabil în discuție și marile probleme de orientare ideologică și politică ce frămîntau atunci opinia publică. Scriitorul ajunge la afirmația paradoxală că "absența lui Dumnezeu nu poate fi suplinită prin dragoste de umanitate, pentru că omul îndată se va întreba de ce trebuie să iubesc umanitatea?" (p.610). Si mai departe: "Eu declar - deocamdată fără a produce dovezi - că dragostea de umanitate e de neconceput, de neînțeles și chiar cu totul imposibilă dacă nu e completată cu credința în nemurirea sufletului uman" (p.611). S-ar putea presupune că aici este concentrat contraargumentul împotriva lui Tolstoi și a altora care respingeau ideea însăși a războiului, pornind de la constatarea că războiul este întotdeauna omucidere organizată. In Anna Karenina Levin obiectează "timid" că voluntarii pleacă nu doar ca să se jertfească ci și "pentru a-i ucide pe turci".

Pe de altă parte este cît se poate de semnificativ că și Dostoievski, antrenat în discuțiile privitoare la "problema orientală", și deducînd din ele argumente în favoarea "instituțiilor tradiționale", ajunge, ca și Tolstoi, să descifreze spectrul revoluției, formulînd tocmai în carnetul său de note din 1877, celebra previziune profetică: "E suficient să desființăm la noi obștea (e vorba de obștea ca

proprietate țărănească în comun - M.N.) și într-o generație poporul nostru va cădea pradă viciilor, într-o generație se va aduna material pentru propovăduirea socialismului și a comunismului" (p. 604).

Ciudat lucru însă: odată războiul declarat, deci odată consumate și aprigile discuții care l-au precedat, interesul ambilor scriitori pentru problemele politice parcă scade. Jurnalul unui scriitor din decembrie 1877 este dedicat aproape în întregime morții lui Nekrasov și controverselor literare pe care ea le-a suscitată și doar un foileton (Din plimbările lui Kozma Prutkov și ale prietenului său prin părțile vilelor Triton) e dedicat aluziv denunțării unor intrigi ale Angliei, dar și aici accentul pare a cădea în mai mare măsură pe o polemică subterană cu Saltikov-Scedrin.

Tolstoi în 1877 nu și-a ținut jurnalul, iar în 1878 n-a făcut decât câteva însemnări. Așa încât despre starea lui de spirit putem să ne dăm seama mai mult din corespondență. Reiese că a trăit cu asemenea intensitate războiul, încât îl considera una din cauzele care-l împiedică să se dedice rodnic creației. Într-o scrisoare către N.N. Strahov îl numește chiar: "acest război chinător" (XV 459). Se bucură totuși că "insuccesele s-au terminat", dar și pentru că "acum se va putea spune adevărul". Este satisfăcut de un articol din Revue de deux mondes în care sînt denunțate acțiunile generalului Cerkaskii, "specialist în deposedarea cetățenilor cu mijloace în afara legii" (XVII, 454), fiind vorba, evident, de rechizițiile la care recurgea armata rusă.

Si Dostoievski și Tolstoi au fost smulși din păienjenitul disputelor legate de război și problema slavă de noi planuri creatoare. Dostoievski întrerupe editarea Jurnalului unui scriitor pentru a se ocupa în elaborarea operei sale capitale Frații Karamazov. Tolstoi începe să strîngă cu înfrigurare material pentru un roman despre decembrie, la care va renunța totuși mai tîrziu. Pe de altă parte aceleași perioade aparțin și începutul revizuirii concepțiilor sale religioase etice și politice. Totuși ecourile războiului din 1877-1878 în creația lor oferă un material extrem de interesant pentru oricine vrea să studieze interferențele dintre viața social-politică și creația literară. Si ar mai fi de adăugat că Tolstoi va rămîne și în continuare fidel poziției sale de respingere categorică a oricărui război. În scrisoarea către N.N. Strahov din 27 ianuarie 1878, unde înserează unul din primele crochieri ale expunerii despre credința sa, el susține că a se ruga lui Dumnezeu ca "să ne ajute să ucidem cît mai mulți turci" este incompatibil cu religia creștină (XVII, 471). Tot atît de intransigent și nepărtinitor va rămîne și în timpul războiului anglo-bur și,

chiar, cu prilejul războiului ruso-japonez. Deosebit de dur va suna sentința sa în celebrul articol Ne ubii (Nu ucide) scris ca un ecou la asasinarea regelui Umberto I al Italiei de către anarhistul Gaetano Bressi, articol tipărit în toată Europa occidentală (chiar și în Italia, cu tăieturi, firește), dar care în Rusia a putut fi publicat legal abia după revoluția din 1917.

"Dacă Alexandru al II-lea și Umberto n-au meritat să fie uciși, - scrie Tolstoi - cu atât mai puțin au meritat-o mii de ruși căzuți sub zidurile Plevnei, sau de italieni pieriți în Abisinia" (XVI, 530).

După cum se vede Tolstoi nu se sfia să facă distincțiile necesare. Scriitorul care în 1854 găsea cuvinte atât de calde pentru a omagia poporul român și a deplînge soarta lui tristă (XIX, 139) nu se va dezminți nici mai târziu. Vocea lui va suna din ce în ce mai puternic ca o încarnare a conștiinței umane, dar și ca un avertisment adresat tuturor acelor care continuă să încurajeze nedreptățile istorice și sociale. Din acest punct de vedere multe din afirmațiile lui Tolstoi își păstrează actualitatea.

К ВОПРОСУ О ГЕНЕЗИСЕ ФЕОДАЛИЗМА В ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ

Валерия Костакел

За последнее время в современной историографии значительно возрос интерес к изучению феодального периода в истории человечества. Это можно объяснить тем, что все большее число историков принимают в своих трудах материалистическое истолкование истории и находят признаки феодальных отношений там, где раньше отрицали их существование и часто даже не ставили такого вопроса. Кроме того, изучение такой проблемы проводится в широком сравнительно-историческом аспекте. Историки идут по сложному пути, стремясь установить в рамках феодализма многообразие конкретных форм.

Среди многочисленных аспектов феодализма вопрос его генезиса у различных народов мира является основным и в то же самое время исключительно сложным, т.к. обычно он слабо отражен в письменных источниках соответствующей эпохи.

Вопрос генезиса феодализма в юго-восточной Европе стоит в центре внимания медиевистов, изучающих историю народов этого региона. Чтобы выявить зачатки и предпосылки феодальных отношений, они уделяли особое внимание дофеодальному периоду, в недрах которого зародились отношения нового типа. В их трудах одно из главных мест заняло изучение территориальной общины и ее роли в образовании частной собственности на землю.

На данном этапе развития исторической науки прочно установилось мнение, что народы юго-восточной Европы перешли от первобытно-общинного строя к феодализму, минуя рабовладельческий строй, хотя в прошлом и были попытки доказать, что, например, древняя Русь прошла через рабовладельческий строй.¹ И не только в прошлом, в советской историографии сделана новая попытка возродить представление о Киевской Руси как рабовладельческом государстве².

После всестороннего изучения вопроса исследователи пришли к

выводу, что в регионе юго-восточной Европы рабовладельческий строй не имел места и что феодализм был первой антагонистической формацией у славянских и некоторых соседних народов.

Кроме того, нужно иметь в виду, что, изучая процесс генезиса феодализма у группы народов данного региона, исследователь сталкивается с такими его аспектами, как асинхронность и неравномерность. Хронологически у одних народов он появляется раньше, а у других позже; помимо этого он протекает с разной интенсивностью: в некоторых странах он отличается замедленными темпами, а в других - более бурными.

Так как переход от первобытно-общинных отношений к феодальным происходил в пределах территориальной общины, то естественно, что исследователи обратили исключительное внимание на изучение ее социально-экономической структуры. При исследовании этого вопроса историки пришли к выводу, что общинная организация существовала почти у всех народов мира на определенном этапе их развития, являясь универсальным институтом³.

Для того чтобы выявить полнее процесс формирования феодальных отношений, необходимо проследить в пределах общины образование частной собственности на пахотные земли.

Общинная организация была подвержена постоянным изменениям, так как внутри нее происходил трудно уловимый процесс выделения более состоятельных верхов и появления малоземельных или безземельных общинников, называемых часто бедняками в средневековых источниках.

Расслоение общины указывает на имущественное неравенство в общинном строе. Оно стало угрожать свободе обедневших общинников. Общинные земли присваиваемые крепнущей знатью, стали переходить в их владение, вместе с сидящими на них крестьянами. Лишение собственности на землю общинников и превращение их в зависимое крестьянство положили начало феодального строя.

Таким образом, появление частной собственности на землю в

значительной степени изменило внутреннюю структуру общины. Эти изменения создали предпосылки для формирования феодальной собственности на землю, основного вида собственности на средства производства.

У большинства народов юго-восточной Европы, процесс расслоения территориальной общины начался в период, предшествующий возникновению государственных образований и протекающий на протяжении нескольких столетий в VII-XI вв⁴.

В группу народов юго-восточной Европы включены те народы, принадлежность которых к данной географии зоны не оспаривалась, а также и те, как например, западные славяне, которых в нее включают не все исследователи.

В развитии народов этой группы прослеживается много аналогичных процессов, сопоставление которых при отсутствии источников способствует восстановлению и уяснению древних форм жизни. Кроме того, сравнительное изучение феодального уклада в жизни этих народов создает возможность установить процессы взаимовлияния и взаимопроизношения.

Ж Ж Ж

Принимая во внимание тот факт, что процесс феодализации у восточных славян полнее, ее более ранний этап отражен и в письменных источниках, мы можем более эффективно использовать его в качестве исходного пункта при изучении генезиса феодализма у народов юго-восточной Европы.

У восточных славян феодальная собственность возникает в IX-X вв как результат разложения общинной собственности⁵. В основе раннего частного землевладения лежит присвоение общинной земли путем захвата. В период раннего феодализма оформление индивидуальной собственности на пахотные земли было одним из главных факторов классовообразования. Вместе с появлением частной собственности на землю у восточных славян происходил процесс развития имущественного неравенства, который со временем поставил общинников в зави-

от новых землевладельцев положение феодального типа.

Процесс образования крупной земельной собственности довольно длителен⁶. У восточных славян он возник в результате распада общинного строя, когда уровень развития производительных сил привел к появлению индивидуального хозяйства⁷, что связано с образованием классового общества в земледельческой среде⁸.

В древнейших письменных источниках восточных славян к началу X-го века можно уже проследить процесс имущественного неравенства. К этому времени общество делится на две противостоящие группы: с одной стороны, земледельческая знать, называемая "лучшие люди", "старейшины" и представляющая собой продукт общественной эволюции⁹, с другой стороны, - народная масса - "люди", "людь"¹⁰. Это деление общества на равные имущественные категории является неоспоримым признаком классовобразования и зарождения частной собственности на землю¹¹.

Этот процесс расслоения общины, начавшийся задолго до возникновения и образования государства, привел к выделению богатых общинников, которые, располагая земельной собственностью, стремились поставить в зависимое положение часть своих недавних соседей¹². Эти разбогатевшие общинники, представляющие земельную местную знать, ведут свое происхождение от родовых общин; в отличие от княжеских бояр их часто называют "земскими боярами"¹³. Они являются представителями местной знати, не связанной служебными отношениями с князьями¹⁴. Могущество этих бояр основывалось на земле. Но со временем боярство, образовавшееся из родоплеменной знати, превращается в феодалов, связанных вассальными отношениями с князьями¹⁵.

Таким образом, боярство, крепкие землевладельцы образуются из двух слоев: верхушки княжеской дружины и местной знати¹⁶.

Феодальные формы землевладения, возникшие в результате распада общинного строя, представляют в основном, вотчинное полное наследственное владение землей. Эту землю называли "дединой" и

"отчиной", так как она была родовой, считалась неотчуждаемой, переходившей по наследству¹⁷. И условное землевладение - поместье -, предоставляемое дружиннику во временное пользование под условием несения военной или административной службы¹⁸.

В Киевской Руси период генезиса феодализма был завершен в X-XII вв¹⁹. Для того чтобы определить период зарождения феодализма, необходимо отметить признаки классовообразования и возникновения частной собственности на землю внутри территориальной общины. С появлением новых классов и утверждения феодализма территориальная община не была упразднена в древнерусском обществе; не освобожденной она постепенно превращается в крепостную²⁰. Закрепощение общины - самый убедительный признак становления феодального строя.

Имущественное неравенство, приведшее к образованию феодальных форм землевладения, отразилось и на наименовании крестьян-общинников. Как было уже указано выше, в письменных источниках периода зарождения феодализма, крестьян называли термином "люди". Теперь же, в связи с процессом закрепощения общины, начиная с XIII века появляется новый термин обозначения крестьян "сирота". В разных грамотах этой эпохи, в которых перечислены социальные категории древнерусского общества упомянуты бояре, купцы, сироты²¹. Хотя термин "сироты" закрепляется лишь в XIII веке, специалисты по истории русского крестьянства считают, что он появился намного раньше, отражая новое социально-экономическое состояние крестьянина в условиях развития феодализма²². "Сироты" - это крестьяне-общинники, утратившие право собственности на свой земельный надел²³. Можно предположить, что это новое наименование, отражающее и чувство сострадания к бедственному положению, в которое попали крестьяне, было вызвано реальным положением, суровой действительностью этой эпохи, по меткому замечанию современников.

Ж И И

Западные славяне - ближайшие соседи восточных славян - в процессе феодализации прошли сходные в основном этапы.

У поляков период зарождения феодализма относят к VI-VII вв., когда начался переход к соседской общине с парцелярной обработкой пахотной земли²⁴, носившей название "жресий". Пашни и луга становились земельным наделом общинника, тогда как леса, выгоны и воды оставались в общественном владении. Систематическое применение этого порядка землепользования привело к возникновению частной собственности на землю.

Распад родовых связей у чехо-моравских и словацких племен привел к смене старой патриархальной общины территориальной общиной. Эта соседская община в источниках на латинском языке носила также название - *visluba*²⁵ - возникшая в результате распада патриархальной общины и образования мелких крестьянских хозяйств.

В пределах территориальной общины процесс социальной дифференциации, начавшийся много раньше в древнеславянском обществе, усилился. Данные археологических раскопок свидетельствуют о существовании в IX-X вв. богатой группы людей, в захоронениях которых обнаружены дорогие оружие, украшения из драгоценных металлов и посуда. Письменные источники также отражают имущественное неравенство. "Паннонские легенды" /конец IX - начало X в./ упоминают о "богатых и бедных"²⁶. И в других письменных источниках противопоставляются князьям, жупанам и господам простые "люди" - общинники, также "худые" и "убогие"²⁷.

Развитие производительных сил и имущественное неравенство способствовало возникновению материальных предпосылок для возникновения феодального строя.

Опорой возникающего феодального государства служила дружина князя, хорошо оснащенная тяжелым вооружением, формировавшаяся из представителей местной знати²⁸. Со временем княжеская власть стала наделять дружинников участком населенной земли - называемой *вислугой*²⁹, что способствовало усилению феодального строя. В основе этой феодальной собственности лежало княжеское пожалование:

дружишкам, получивший землю, был обязан служить князю.

Таким образом, в XI-XII вв. сложились различные формы феодального землевладения: свободное или же аллодальное владение и условное владение, связанное с несением определенной службы феодалом и имеющее временный характер.

Земельные владения многих феодалов включали земли обоих видов. Они упорно боролись за превращение пожалованных владений на определенный срок в наследственные, чего и добились в 1189 г. во время правления Конрада Оттона³⁰. Все владения, включая условные, пожалованные князем, на условиях и ограниченных сроках службы были превращены в наследственные.

В этот период чешская территориальная община превратилась в крепостную, что нашло официальное отражение в законодательстве.

У польских славян имущественное неравенство внутри общины создавало благоприятные условия для накопления богатств, что способствовало концентрации земли в руках отдельных разбогатевших членов общины и формированию крупной земледельческой знати. Наряду со свободной крестьянской собственностью формируется собственность нового типа - феодальная. Этот процесс сопровождался обращением свободных крестьян в зависимых³¹.

Рост феодального землевладения происходил также через княжеские пожалования³². С середины XII в. феодалы стали упорно добиваться от князей особых грамот - "привилеев", - которыми подтверждались их права на различные льготы /налоговый и судебный иммунитет/.

Таким образом, наряду с аллодом-вотчиной формируется другой вид собственности - временное земельное пожалование при условии несения службы, называемой в источниках на польском языке *именями* /*wyszluzone*/³³.

Из приведенных выше данных можно утверждать, что процесс феодализации у западных славян протекал, в основном, одинаково, пройдя в своем развитии те же этапы: расслоение территориальной общины, раскол общины на богатых и бедных, превращение свободной общины в крепостную.

Ж И И

У княжих славян уже в VII-VIII вв. процесс имущественного расслоения общины стал весьма заметным. На основе археологических материалов можно установить, что некоторые представители знати были очень богаты, о чем свидетельствуют их захоронения, в которых были найдены, богатое оружие, золотые предметы и гончарные изделия³⁴. Родоплеменная знать была представлена князьями и жупанами, а позже и дружинниками, разбогатевшими в военных походах. Процесс имущественного и социального неравенства привел к увеличению числа обедневших людей³⁵. Этот период отмечен зарождением классовых отношений; но основную массу населения представляют свободные люди, объединенные в территориальные общины³⁶.

Расслоение территориальной общины у болгар, обеднение крестьянства, рост крупной земельной собственности привели к становлению феодальных отношений³⁷. Обеднение общинников было вызвано ухудшением материального положения крестьян и насилием крупных землевладельцев.

Обнищание крестьянства и рост крупной земельной собственности отражены в письменных источниках VIII-IX вв. "Земледельческий закон" упоминает об обезземеленных крестьянах, а в "Законах Крума" /802-814/ говорится не только о "нищих", но и о необходимости карать за нищенство. Наличие нищенства указывает на разорение части крестьянства и отражает острую имущественную дифференциацию.

Для территориальной общины Болгарии IX в. купля-продажа земельных наделов общинников становится обычным явлением³⁸. Крупная земельная собственность состояла из ряда отдельных имуществ в отдельных общинах: не целые села, а отдельные имущества в разных селах переходили в руки крупных землевладельцев. IX в. знаменует начало закрепощения⁴⁰. Обедневшие общинники вынуждены брать землю в аренду или же стать ипольщиками⁴¹.

В IX-X вв. феодальный связи уже оформлены и носили черты раннего феодализма. Феодальная собственность не распространилась еще на всю общину. Она оставалась независимой. Закрепощение огра-

нычено. Основная масса сельского населения свободна⁴².

Но процесс феодализации протекал неуклонно, и в XI в. произошло завершение процесса становления феодальных отношений.

В Сербии возникновение феодальных отношений происходит позднее, чем в Болгарии /в IX-X вв./ и протекает более медленно. Имущественное неравенство в территориальной общине Сербии трудно проследить из-за отсутствия письменных источников. Лишь перенеся свидетельства источников XIII-XIV вв. в условия более раннего времени, можно предположить, как происходила феодализация сербского общества. Так, в грамотах Жича 1210 г. упомянуты три социальные категории: властели, войники и "убогие"⁴³, отображающие классовый состав сербского общества. Властели представляют крупных землевладельцев, войники - держателей условных владений, обязанных нести военную службу /условное землевладение в Сербии было распространено уже с конца XII в./⁴⁴.

Эта грамота включает самое древнее указание на категорию "убогих"; этот новый термин, по всей вероятности, относится к крестьянской массе, известной раньше под названием "люди". Категория "убогих", называемых "сиромашами" упоминается и в "Законнике Стефана Душана" /ст.59 и 179/⁴⁵.

Из этих источников явствует, что "убогие" - "сиромаша" занимались земледелием, но страдали от безземелья; ст. 59 уточняет, что "сиромаш не имеет вотчины"⁴⁶. Ст.179 говорит о том, что царские сановники были обязаны следить за тем, чтобы "убогим" были предоставлены земельные наделы, дабы они были в состоянии выполнять податные обязательства по отношению к государству. Бедняки упоминаются и в грамоте Стефана Уроша /1293-1302/, в которой говорится о князе Войхна, членах его семьи "...и его бедняках" /и сиромаша он/⁴⁷. Бедняками были по-видимому его крепостные люди.

Установление феодальной зависимости в Сербии привело к созданию новой терминологии для обозначения массы крестьянского населения.

У румын, как и у окружающих их славянских народов, зарождение феодализма происходило на основе трансформации доклассового общества.

Для выявления процесса феодализации румынского общества необходимо установить, что представляла собой территориальная община в период, предшествовавший образованию государства.

В румынской историографии проблема территориальной общины, связанная с зарождением феодальных отношений, встала на повестке дня недавно. Историки XIX в. и первой половины XX в., либо полностью отрицали существование феодального строя у румын, либо лишь бегло указывали на некоторые его аспекты. В настоящее время румынские историки в своих трудах ставят вопрос о феодальных отношениях в эпоху средневековья⁴⁸. Территориальная община, являющаяся основой социально-экономической жизни в дофеодальный период, привлекла внимание историков, изучающих процесс феодализации румынского общества⁴⁹.

Распад родовых отношений привел к замене патриархальной общины территориальной. Она опиралась на хорошо организованную систему землевладения, где коллективная собственность на землю сочеталась с индивидуальной, образуя экономическую общность. Развитие производительных сил способствовало образованию новых форм землевладения: формированию мелких крестьянских хозяйств. Земля, принадлежавшая первоначально всей общине, теперь была разделена на участки /носящие название жребия в румыно-славянских грамотах/, перешедшие в частную собственность отдельных крестьянских хозяйств, что касалось главным образом пахотной земли. В коллективном пользовании общинников оставались неподеленные общинные угодья: леса, пастбища и воды.

С появлением частной собственности на землю внутри общины возникли противоречия, приведшие к упразднению первоначальных отношений равенства. Стали выделяться более состоятельные верхи, стремящиеся завладеть наделами обедневших соседей. Их усилению способствовали и военные обязательства в связи с защитой общины от внешних врагов. Так появляется местная знать, власть которой

основана на земельной собственности захваченной силой⁵⁰. Таким образом, территориальная община играла главную роль в зарождении феодальных отношений, являясь одной из предпосылок феодализма⁵¹.

Появление феодальных отношений относят к X-му веку, к периоду, предшествующему образованию государства. Процесс феодализации протекал в течение нескольких столетий - вплоть до XIV века⁵².

Расслоение румынского общества этого периода всвидетельствовано более полно археологическими данными. Раскопки выявили жилища двух категорий: необширные остроконечные жилища типа землянок с бедным инвентарем и наземные жилища с богатыми вещами: золотые и серебряные украшения, византийская керамика, венгерские и византийские монеты⁵³.

На основе румынских письменных источников процесс феодализации можно восстановить, перенеся свидетельства более позднего периода /XIV-XV вв./ в условия более раннего времени.

В XV в. феодализация румынского общества и классовое образование вошла настолько далеко, что источники указывают на существование таких социальных категорий, как: феодалы и бедняки.

Бедняки в Молдове появляются впервые в XV в. как социальная категория, противопоставленная феодалам: "бояре и все бедняки"⁵⁴. В Валахии бедняки, обозначенные термином "сиромасы", появляются в начале XV в., а в начале XVI в. их существование особенно четко отмечено в одной из грамот, где румынское общество представлено двумя классами: "боляри и сиромасы"⁵⁵.

Под боярами подразумевают крупных землевладельцев, захвативших общинные земли и получивших право не только на землю, но и на труд общинников, утративших право собственности на свой земельный надел и попавших в зависимое положение от бояр⁵⁶.

В румынских источниках XV в. наряду с наименованием бояр, в качестве крупных землевладельцев феодального типа, упомянуты и "кнези". При перечислении социальных категорий этой эпохи они занимают промежуточное место между боярами и бедняками: "бояре, кнези и убогие"⁵⁷.

Изучая структуру территориальной общины, историки пришли к выводу, что "князья" представляют родовую знать, возникшую внутри общины в древнейший период, до образования государства⁵⁸. Бояре же появились при дворе господарей и его дружинников и служилых людей. Бояре представляют привилегированную категорию землевладельцев, получивших от господарей равные льготы, с помощью которых им все выгоднее присваивать труд крестьян-общинников. С возникновением государства "князья" частично пополняют ряды боярства⁵⁹, несут службу у господаря, получая от него подтвердительные грамоты на свои владения с равными привилегиями /иммунитет и др./, наравне с боярами.

"Князья" Молдовы и Валахии были владельцами населенных мест, образуя непривилегированную знать, появившуюся до образования государства⁶⁰.

После формирования государственной власти, институт, именуемый "князья", подвергается радикальной трансформации как было указано выше; одни из них переходят в ряды бояр, а другие, не получив подтвердительных грамот на свои земельные владения, либо попадают в зависимость от крупных феодалов, либо становятся свободными мелкими землевладельцами в пределах общины.

Таким образом, с самого начала образования государственной власти сложились различные формы феодального землевладения: боярское, наследственное землевладение и условное землевладение, пожалованное за "правую и верную службу"⁶¹.

Имущественное неравенство привело одних к обогащению, а других - к обеднению.⁶² Это положение малоземельных или безземельных общинников нашло свое отражение и в новой терминологии. В самых древних источниках крестьян обозначали термином "люди", теперь же в зависимости от нового имущественного положения в Молдове их стали называть "убогими", а в Валахии - "сиромашами".

Источники говорят о том, как "бояре гнетут безжалостно бедняков", как они вынуждены искать какие-то новые возможности, "чтобы прокормиться". Обезземеление крестьянских масс отражено в источ-

нках того времени следующими определениями: "сирмасы те, у кого нет надела"⁶³, "двое общинников добрых и двое бедных" /т.е. двое с наделами, а двое без наделов/⁶⁴; "ест он сирмах тчлв сьв тълм"⁶⁵,

Развитие производительных сил с одной стороны, процесс обезземеления - с другой, приводит обедневших крестьян к занятиям торговлей "чтобы прокормиться". Главное место занимает торговля скотом, но кроме того источники указывают на мелкую торговлю: "да си продаде едно друго, како един сирмах"⁶⁶. Источники содержат множество указаний на то, что крестьяне-бедняки вынуждены заниматься торговлей, "чтобы прокормиться".

Занятие торговлей обедневших общинников усиливало еще больше имущественное неравенство внутри общины.

Свидетельства румынских источников о торговле "убогих" и "сирмахов" дают возможность проследить более четко процесс расчленения территориальной общины, протекавший очень интенсивно на протяжении XIV-XV вв. Этот процесс, начавшийся на несколько столетий раньше, отражен в письменных источниках того периода, когда территориальная община раскололась на состоятельных землевладельцев /"князи"/ и нищих крестьян /"убогие - сирмасы"/.

Факты, засвидетельствованные румынскими материалами, помогают более полно воссоздать картину разложения территориальной общины у соседних народов и зарождения внутри нее феодальных отношений. Все говорит о том, что феодализм в румынском обществе является продуктом его внутреннего развития.

И И И

В связи с процессом распада территориальной общины и закрепощением свободных общинников возникает вопрос относительно роли рабства у народов юго-восточной Европы. Так как эти народы перешли от первобытно-общинного строя непосредственно к феодальному, у них не сложились условия для развития рабовладельческих отношений и рабство приняло патриархальный характер.

Рабство появилось в период разложения родового строя. Во время образования родо-племенной знати главное ее богатство

состояло из рабов, так как и с появлением феодального землевладения феодалы обрабатывали свои земли главным образом рабами. Закрепощение не охватило всех общинников. Можно предположить, что рабство ускорило расхождение основной массы общинников. В процессе зарождения феодализма оно способствовало усилению знати⁶⁷.

В дравней Руси рабство появилось в докиевский период и носило патриархальный характер⁶⁸. Рабами владели представители родо-племенной знати и княжеские дружинники, принимавшие участие в военных действиях. Так как они были и крупными землевладельцами, то применяли труд рабов, а с XI в. "сажали" их на землю, превращая рабов в крепостных.

Источниками рабства были: плен, самопродажа, захватление. Рабство существовало и в течение IX-XII вв. в недрах развивающегося феодального общества. Но раба больше оценивали как дорогой товар, чем рабочую силу⁶⁹. В период формирования феодальных отношений преобладали свободные общинники, а в составе несвободных преобладали рабы⁷⁰.

С XI в. рабский труд заметно уступает место более прогрессивному крестьянскому труду⁷¹. По мере роста феодальных отношений рабство теряет свое значение и начинает оправдываться.

У западных славян рабство появилось в период разложения родового строя. При общинном строе вначале не было несвободных членов общества⁷². С появлением имущественного неравенства личная свобода еще существовала. Рабы первоначально были иноземного происхождения.

В Чехии рабами были военнопленные и лица, отданные в рабство по суду. В IX-X вв. рабство еще существовало, но значительной роли в земледелии оно не имело. Рабов продавали или им отводили участки земли, где они заводили собственное хозяйство. Рабы, прикрепленные к земле, сливались в один класс с феодально зависимым населением. В XI-XII вв. в связи с усилением феодальной собственности шел процесс оправдания рабства⁷³.

В Польше X-XII вв. рабы продолжали играть некоторую роль в обработке земли, но их труд большого значения не имел⁷⁴. Главным

источником рабства была война. Здесь, как и в Чехии, рабов продавали или же прикрепляли к земле⁷⁵. Закрепощенные крестьяне из славянских рабов пополняли ряды феодально зависимого крестьянства⁷⁶.

У южных славян рабство также носило патриархальный характер — община не нуждалась в использовании чужого труда. Источниками рабства был плен, но военнопленным, превращенным в рабов, давали возможность откупиться или же жить среди славян в качестве свободных. В Болгарии в сельском хозяйстве труд рабов почти не применялся. В VII-VIII вв. в Болгарском государстве не было условий для развития земледелия, основанного на рабском труде. Утверждение феодального строя в XIII-XIV вв., связанное с превращением крестьян в зависимых людей, привело к исчезновению рабства⁷⁷.

В VII-VIII вв. у сербов происходил распад родовых связей, что вело к увеличению числа обедневших людей. Было довольно много рабов бывших военнопленных⁷⁸. Порабощение соплеменников было очень редко. В земледельческом хозяйстве рабы представляли лишь вспомогательную рабочую силу⁷⁹. С ростом феодального землевладения их стали прикреплять к земле⁸⁰. У румын существование рабов засвидетельствовано письменными источниками, начиная с XIV в., но, конечно, оно появилось намного раньше. Рабами были иноземцы захваченные в плен, главным образом цыгане и татары. Рабы, как и земля, составляли верховную собственность господара. Только он имел право разрешить владение рабами крупным землевладельцам. Их использовали в качестве трудовой силы в господарских, монастырских и боярских имениях, главным образом для обработки земли и ведения скотоводства. Рабы считались собственностью своих господ, которые имели право их продавать, завещать, дарить. Но по мере того, как увеличивалось число закрепощенных крестьян, труд рабов в земледелии терял свое первоначальное значение. Их стали наделять земельными участками, на которых они заводили собственное хозяйство. Рабы несли повышенные повинности, из имущества и

хозяйство считалось собственностью господ. Впоследствии рабы становятся главным образом ремесленниками при дворе феодала⁸¹.

Перемены, происшедшие в положении рабов, были результатом роста феодального землевладения и закрепощения все большей массы крестьян. Постепенно происходит превращение рабов в зависимых крестьян.

Краткий обзор патриархального рабства у народов юго-восточной Европы был произведен с целью установить, какую роль сыграло рабство в развитии феодальных отношений в этой зоне. Неоспоримо, что в определенный период рабство тормозило процесс закрепощения общины, являющийся основным фактором в становлении феодальных отношений, хотя оно и способствовало обогащению знати. Длительное существование патриархального рабства отдалало момент повсеместного закрепощения крестьянства.

Ж Ж Ж

Принято начинать изложение развития феодализма на юго-востоке Европы с Византийской империи, где феодальные отношения складывались в VII-XI вв. Мы предпочли начать с восточных славян, т.к. поставили своей целью проследить генезис феодализма у народов, перешедших к феодализму непосредственно от первобытно-общинного строя к феодальному, а в Византии зарождение феодальных отношений предшествовало разрушению старых, рабовладельческих отношений. Кроме того, многие факторы, характеризующие существование феодализма у народов юго-восточной Европы, принято приписывать византийскому влиянию, в то время как они являются продуктом развития местного общества. Только после выявления основных признаков феодальных отношений у народов юго-восточной Европы считаем целесообразным сопоставить их с соответствующими явлениями в византийском обществе. Помимо вышеуказаных соображений следует учесть также, что процесс расчленения территориальной общины в Византии отображен в письменных источниках того времени, тогда как в других районах юго-восточной Европы его можно изучать главным образом ретроспективно на материале, относящемся к периоду развитого феодализма.

Византийские источники X в., периода императоров македонской династии, с исключительной наглядностью отражают распад общинных отношений и захват земли либо влиятельными и состоятельными членами византийского общества, либо разбогатевшими общинниками. Рядом с крупными землевладельцами в источниках упоминаются "убогие", крестьяне, лишенные всяких наделов, средств и орудий производства⁸². Документы пестрят указаниями, что "сильные люди", "богатые" сгоняют "убогих" с их собственных полей, "вытесняют с земли, им принадлежащей", "вымогательством приобретают земли у убогих"⁸³. Источники говорят о том, как богатые "проникают в какое-либо село или поселок", покупают "имения у сельских общин или у отдельных членов"⁸⁴. Исключительный интерес представляет описание факта, как бывший общинник "первоначально был общинником и принадлежал к числу убогих, а потом вступил в число знатных и богатых. Пока он находился внизу он нес тягло со своими односельчанами и ни в чем от них не отличался... потом он захватил все селение и обратил его в собственное поместье"⁸⁵.

В истории византийского общества, появление категории крестьян, называемых "убогими", нужно признать одним из первых признаков классового разложения. Византийская община разлагалась главным образом внутри процессами имущественного расслоения⁸⁶. Но процесс формирования индивидуальной собственности в ней протекал замедленными темпами.

Право предпочтения, охраняемое бытом территориальной общины, способствовало сохранению целостности ее территории, не допуская в нее посторонних лиц, что создавало предпосылки для образования внутри общины крупного землевладения⁸⁷.

Процесс расслоения общины и образования феодальных владений протекал в Византии в VII-IX вв. Крупное феодальное землевладение росло главным образом за счет захвата земель обедневших крестьян-общинников⁸⁸. В результате разложения общины крестьянские надельные участки переходят в руки дикатов, захваченных у свободных общинников⁸⁹. Разорение крестьян принимает угрожающие размеры. В конце IX в. и в течение X в. наступает критический момент - начинается массовое разорение крестьянства. "Убогие" за неимением средств были вынуждены

отдавать свои земельные наделы для обработки другим членам общины или же уходить в другие места⁹⁰.

Феодальное землевладение утверждается на открытом насилии и беззаконии⁹¹.

Внедрение в XI в. системы проний еще больше ускорило процесс закрепощения свободного крестьянства и поглощения общинной собственности феодалами⁹². Прония возникает после поражения политики императоров Македонской династии, направленной на приостановление стихийного разорения крестьянства⁹³. Эта политика была продвигана государственными интересами, так как разорение крестьянства подрывало финансы византийского государства⁹⁴.

Процесс формирования феодальных отношений в византийском обществе завершился в основном в XI в. Он означал образование уречной земельной собственности, что повлекло за собой закрепощение крестьян. Появление категории крестьян под названием "убогие" - это продукт распада общины, означавший утрату прав общинников на свои земельные наделы, унаследованные от предков.

Ж Ж Ж

Процесс генезиса феодализма весьма сложен и многообразен. Его можно изучать лишь на основе исторических конкретных явлений, которые часто приходится обнаруживать под спудом различных напластований. В этой массе исторических фактов с трудом выявляются основополагающие факторы. В вопросе изучения генезиса феодализма одним из таких основополагающих факторов является закрепощение общины, лишение собственности на земельные наделы членов общины и превращение их в феодально-зависимое крестьянство.

Целью данной работы было проследить процесс закрепощения общины народов юго-восточной Европы на основе источников.

Изучая социально-экономическую структуру территориальной общины в раннефеодальный период, прежде всего бросается в глаза появление имущественного неравенства, которое делит членов общины на состоятельные верхи и немущие массы.

У народов юго-восточной Европы появление немудрых членов общины способствовало созданию новой терминологии, обозначающей их новое материальное положение. Так в процессе разорения крестьянства и связанного с ним закрепощения появляются аналогичные термины - "убогие", "сиромахи", "сироты", которые по существу означают то же понятие - бедности. Принято считать, что эти названия появились под византийским влиянием и представляют собой перевод греческих ослловных названий.

На основании письменных источников всех народов юго-восточной Европы трудно объяснить появление новой терминологии внешним влиянием. В связи с глубокими изменениями, происшедшими в жизни общины, сначала должна была появиться категория крестьян с новыми специфическими чертами, которые породили и новое название. Появление новой категории крестьян было вызвано внутренним развитием общины, ее имущественным расслоением на противостоящие друг другу классы.

Появление категории "бедняков" в средневековом обществе явление не новое. Оно было отмечено историками в Западной Европе /Германия, Франция/. Этот вопрос настолько заинтересовал специалистов, что они организовали при Сорбоне семинарий под названием: "Бедные и бедность в средние века"⁹⁵. Исходя из причин, приведших людей этой эпохи к бедности, историки пришли к выводу, что она было вызвано главным образом социальными лишениями, отсутствием средств производства, таких как: земля, скот, земледельческие орудия, что и привело к тому, что стало невозможным оставаться впредь членом той общественной категории, к которой они принадлежали раньше.⁹⁶

Сопоставление свидетельств источников народов юго-восточной Европы дополняет сведения, касающиеся образования категории бедняков в средневековой Европе.

- Г В.Д.Греков, Была ли Киевская Русь обществом рабовладельческим?
"Историк-марксист", 1989, кн. 4/74, стр. 134-148.
- 2 В.И.Горемыкина, К проблеме истории донапталдистических обществ.
Минск, 1970.
- 3 В.Д.Греков, Избранные труды, II, стр. 564.
- 4 Всемирная история, III, Москва, 1957, стр. 228.
- 5 С.В.Шиков, Общественно-политический строй и право киевского государства, Москва, 1949, стр. 117.
- 6 В.Д.Греков, Крестьяне на Руси, 2-е изд., I, стр. 94
- 7 История СССР, том I, Москва, 1966, стр. 374.
- 8 В.Д.Греков, Указ. соч., стр. 94.
- 9 С.В.Шиков, Указ. соч., стр. 117.
- 10 А.П.Новосельцев, В.Т.Пашуто, Л.В.Черепнин, Пути развития феодализма, Москва, 1972, стр. 157.
- 11 Там же, стр. 145.
- 12 Очерки истории СССР, IX-XIII вв., Москва, 1953, стр. 69
- 13 Там же, стр. 66.
- 14 С.В.Шиков, Указ. соч., стр. 91
- 15 Там же, стр. 91.
- 16 Там же, стр. 92.
- 17 М.В.Колганов, Собственность, Москва, 1962, стр. 338.
- 18 История СССР, I, стр. 374.
- 19 А.П.Новосельцев, В.Т.Пашуто, Л.В.Черепнин, Указ. соч., стр. 145-146
- 20 М.В.Колганов, Указ. соч., стр. 375.
- 21 Собрание государственных актов и договоров, I. №13.
- 22 В.Д.Греков, Крестьяне на Руси, стр. 521.
- 23 Памятники русского права, III, стр. 120.
- 24 Л.В.Разумовская, Очерки по истории польских крестьян, М.-Л., 1958, стр. 55.
- 25 Я.Н.Ясинский, Очерки и исследования по социальной и экономической истории Чехии в средние века, Том I, Юрьев, 1901, стр. 141; K.Kadlec, Introduction à l'histoire du droit slave, Paris, 1933.

- 26 История Чехословакии, I, Москва, 1956, стр. 47.
- 27 В. Д. Корольк, Некоторые общие закономерности в раннефеодальной истории восточных и западных славян. К. С.-М. С., 1963/89
- 28 История Чехословакии, I, стр. 63.
- 29 F. Palacky, Dejiny národa českého v Čechách a v Moravě, t. I, Praha, 1939, стр. 570-571.
- 30 Н. Jiricek, Sedex juris Bohemici, Praha, 1867, art. 1.
31. Л. В. Разумовская, Указ. ооч., стр. 59-60
- 32 Там же, стр. 166-167.
- 33 Там же, стр. 166-168.
34. История Югославии, Москва, 1963, I, стр. 88
35. Там же, стр. 29
- 36 Там же,
- 37 М. Андреев, Д. Ангелов, История государства и права, Москва, 1962.
- 38 Там же, стр. III.
- 39 С. Н. Липев, За генеалогия на феодализма в България, София, 1968.
- 40 Там же, стр. 2II.
- 41 Там же, стр. IPI.
- 42 Там же, стр. 200.
- 43 Miklošich, Monumenta serbica, Viennae, 1858, стр. 14.
- 44 С. П. Боброев, К вопросу об условном землевладении в Сербии, "Славянский Сборник", I, Выпуск Исторический, Воронеж, 1958, стр. 16.
- 45 Там же стр. 18, 21.
- 46 С. Новакови, Законик Стефана Духана, Београд, 1898, стр. 50.
- 47 Hurmuzachi, Documente, vol. 1-2, стр. 797.
- 48 V. Costachel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII), București, 1957; Istoria României, II, București, 1962; M. Constantinescu, C. Daicoviciu, St. Pascu, Istoria României, București, 1969; Istoria poporului român, sub red. acad. A. Oțetea, București, 1970.
- 49 V. Costachel, Dezagregarea obștei sătești în Țările Române în evul mediu, în Studii și referate, vol. I, București, 1954; C. Cihodaru, Contribuții la cunoașterea obștii țărănești în Moldova, în "Studii și cercetări științifice", Iași, 1956; P. P. Panaitescu, Obștea țărănească, București, 1964.

- 50 Istoria poporului român, sub red. acad. Oțetea, стр. 192
- 51 Istoria României, I, стр. 801.
- 52 P.P. Panaitescu, Obștea țărănească, стр. 55-56.
- 53 M. Constantinescu, C. Daicoviciu, St. Pascu, Istoria României, стр. II2-II3.
- 54 O. Górká, Cronica epocii lui Stefan Cel Mare, București, 1937, стр. 19.
- 55 Gr. Tocilescu, 534, documente slavo-române, стр. 220.
- 56 P.P. Panaitescu, Obștea țărănească, стр. 79-80
- 57 Documente Romaniae Historica, B. Tara Românească, vol. I, București, 1966, nr. 136.
- 58 P.P. Panaitescu, Obștea țărănească, стр. 69, 72; H. H. Stahl, Controverse de istoria socială românească, București, 1969, стр. 243.
- 59 V. Costachel, Dezagregarea obștii sătești, стр. 768.
- 60 P.P. Panaitescu, Introducere în istoria culturii românești, București, 1969, стр. 179.
- 61 Istoria poporului român, sub red. acad. A. Oțetea, стр. 192
- 62 V. Costachel, Указ. соч., стр. 774
- 63 Al. Ștefulescu, Documente slavo-române, стр. 144-145.
- 64 G. Giurescu, Vechimea româniei în Tara românească și legătura lui Mihai Viteazul, "Anal. Acad. Rom.", Mem. Secț. Istorice, v. XXXVII, стр. 500
- 65 C. Velichi, Nouă documente slave inedite, "Studii", 1962/IV, стр. 904.
- 66 Gr. Tocilescu, Указ. соч., стр. 411.
- 67 А. Д. Люблинская, Типология раннего феодализма, "Средние века", XI, стр. 48.
- 68 Очерки истории СССР. IX-XII вв., стр. 68
- 69 В. Д. Греков, Крестьяне на Руси, стр. 140.
- 70 А. П. Новосельцев, В. Т. Пашуто, Л. В. Черепнин, Указ. соч. стр. 187.
71. В. Д. Греков, Указ. соч., стр. 240
- 72 Л. Нидерле, Славянские древности, Москва, 1956, стр. 851.
- 73 Всемирная история, Москва, 1957, III, стр. 233, 428.
- 74 История Польши, Москва, 1956, I, стр. 39.
- 75 Л. В. Разумовская, указ. соч., стр. 62.
- 76 М. Андреев, Д. Ангелов, Указ. соч., стр. 95-97.

- 77 Там же, стр.160
- 78 История Югославии, I, стр.89
- 79 К.В.Готье, Образование Сербского государства. Славянский сборник, Москва, 1947, стр.7.
- 80 Т.Тарановски, Исторична српског права у Неманџкоу држави, Београд, 1931, стр.76-82.
- 81 V.Costachel, P.P.Panaitescu, A.Sazacu, Viata feudală în Tara Românească și Moldova, (sec.XIV-XVII), Сар."Roșii", стр.148-164.
- 82 Сборник документов по социально-экономической истории Византии, под редакцией Ковминского, Москва, 1951, стр.210.
- 83 Там же, Новелла императора Константина VII о властелях вступающих в общины "Убогих", стр.159.
- 84 Там же.
- 85 Там же, стр. 163-164.
- 86 А.П.Каждан, К вопросу об особенностях феодального землевладения в Византии в VIII-X вв., Византийский Временник, X, стр.106
- 87 М.Я.Свяжиков, Византийская община по Земледельческому закону, Византийский Временник, X, стр.88
- 88 Всемирная история, III, стр.214.
- 89 Там же, стр. 218.
- 90 В.П.Горянов, Повднєвизантийский феодализм, Москва, 1962, стр.224.
- 91 Там же, стр. 220-221.
- 92 Всемирная История, III, стр.219.
- 93 G.Ostrogorsky, Pour l'histoire de la féodalité byzantine, Bruxelles, 1954, стр.24.
- 94 А.П.Каждан, Аграрные отношения в Византии в XIII-XIV вв.
- 95 Michel Mollat, Les pauvres et la société médiévale, Moscou, 1970. (XIII Congrès international des sciences historiques).
- 96 Там же, стр.7.

Slavistica românească în anii 1944-1974(Studiile de lingvistică, II)^x

G. Mihăilă

IV. Grajurile slave pe teritoriul României

După cum se știe, în România, alături de populația românească majoritară, trăiesc și reprezentanți ai altor naționalități, așezați aici de-a lungul secolelor: maghiari, germani, ucraineni, ruși, sârbi (și croați), slovaci, bulgari, cehi, polonezi și alții. Populațiile slave enumerate - de la câteva zeci de mii la câteva mii de locuitori - se întâlnesc în diverse localități rurale și urbane din județele Maramureș, Suceava, Tulcea, Caraș-Severin, Timiș, Arad, Bihor și, sporadic, în alte câteva, de multe ori, împreună cu populație românească sau de alte naționalități. Studiul acestor grajuri prezintă interes atât pentru slavistică, prin arhaismele și inovațiile lor divergente (unele s-au separat de dialectele convergente de câteva secole), cât și pentru studiul raporturilor lingvistice slavo-române și al bilingvismului, în genere.

Primele studii au fost inițiate încă la sfârșitul secolului trecut, intensificându-se în primele decenii ale secolului nostru, în special prin cercetările lui E. Petrovici, în legătură cu includerea unor puncte ucrainene, sârbești, bulgărești și altele în Atlasul lingvistic român. După monografia sa Grajul carașovenilor (București, 1935), foarte apreciată de dialectologii slavi, a urmat studiul elevului său I. Pătruț, Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei (București, 1957), bazată pe materialul cules de E. Petrovici pentru ALR în comuna Brodina (jud. Suceava).

Cercetările au fost intensificate în anii următori, când mai mulți slavisti români din generația tânără - alături de unii din țările slave - au extins cercetările, practic vorbind, asupra tuturor grupurilor de grajuri: ruse, ucrainene, sârbe (și croate), bulgare,

x Partea I a apărut în "Analele Universității București", Filologie, an. XXV, 1976, p. 63-82.

slovice, cehe și polone. O prezentare de ansamblu a cercetărilor anterioare, a problemelor ce se ridică în studierea acestor graiuri, a răspîndirii lor în diverse județe și a locului pe care-l ocupă în cadrul dialectologiei slave a publicat E.Vrabie în 1963⁹⁷. Majoritatea studiilor și monografiilor consacrate graiurilor slave din anumite localități sau unor prezentări sintetice au apărut începînd cu această dată, utilizînd atît metodele tradiționale de anchetă și de interpretare a faptelor, cît și unele procedee moderne de studiu, în special în domeniul fonologiei.

1. Astfel, graiurile rusești au fost studiate de E.Vrabie, V.Vascenco, Maria Dumitrescu, V.Nestorescu ș.a. E.Vrabie a consacrat o foarte bună teză de doctorat graiului din satul Lipoveni (= Socolinți, com.Mitocul Dragomirnei, jud. Suceava), din care a publicat unele fragmente, și un studiu graiului din Climăuți (com. Mușenița, același județ). Alte articole de ale sale tratează despre unele chestiuni teoretice privind strîngerea materialului lexical sau influența românească în graiurile ruse "lipovenesti"⁹⁸.

V.Vascenco a făcut o descriere a graiului din satul Pisc (Brăila) și s-a ocupat, mai ales, de antroponimia "lipovenilor", relevînd, printre altele, absența patronimicelor rusești, pe de o parte, și influența românească în atribuirea numelor, pe de alta⁹⁹.

Maria Dumitrescu a studiat (parțial, în colaborare cu E.Vrabie și E.Novicicov) graiul din satul Mila 23 (com.Crișan, jud.Tulcea), ocupîndu-se, în special, de vocabular și de fonetică¹⁰⁰. E.Novicicov¹⁰¹ și, paralel, Clara Paszternák, L.Lukács, Magda Nagy și Otilia Croitoru au publicat cîteva articole despre graiul din comunele Sarichioi, Jurilovca și Slava Cercheză (jud.Tuoccea)¹⁰². V.Nestorescu, după ce a adus, împreună cu Gh.Bolocan, unele completări la studiul sistemului fonologic al graiului din Climăuți¹⁰³, s-a ocupat de sistemul fonetic al tuturor graiurilor "lipovenesti" din România, precum și de unele aspecte ale toponimiei din satele locuite de ruși în Dobrogea¹⁰⁴. A.Ivanov a scris în special despre dispariția genului neutru în graiul lipovenesc din unele sate din jud.Tulcea¹⁰⁵. În sfîrșit, unele contribuții au adus V.Arvințe¹⁰⁶, A.Vraciu¹⁰⁷, Paraschiva Serbănescu¹⁰⁸, Alla Vințeler și O.Vințeler¹⁰⁹.

2. Graiurile ucrainene din județele Suceava, Maramureș și din cîteva localități izolate din Dobrogea și Banat au fost studiate, în afara monografiei menționate mai sus a lui I.Pătruș, de I.Robciuc, C.Regus ș.a. I.Robciuc a studiat (în colaborare) sistemul fonologic și unele aspecte morfologice ale graiurilor ucrainene din România¹¹⁰ și a făcut cercetări de detaliu asupra graiurilor ucrainene din com.Hamcearca (jud. Tulcea) și Mărițeia (com.Dărmănești, jud.Suceava)¹¹¹.

Graiurile altor sate ucrainene din Bucovina au fost studiate de C.Reguş¹¹² și Aspazia Reguş-Seserman¹¹³. În sfârșit, I.Lobiuc este preocupat, în special, de influența românească în lexicul graiului huțul din jud.Suceava¹¹⁴.

3. Rezultate apreciabile au fost obținute în cercetarea graiurilor sîrbe (și croate) din Banat. O imagine de ansamblu asupra grupării lor au dat, mai întâi, M.Jivcovići, H.Berić și V.Vescu¹¹⁵. Primul din cei trei autori citați s-a ocupat de unele particularități ale graiului din com. Svinița (Jud.Mehedinți)¹¹⁶. V.Vescu este autorul mai multor studii consacrate graiurilor sîrbe (și croate) din Banat, în ansamblu, fiind preocupat, printre altele, atât de influența românească asupra lor, cât și de arhaismele pe care acestea le prezintă¹¹⁷. În particular, el a consacrat teza de doctorat graiului dintr-un grup de sate din jud. Timiș (Petrovaselo ș.a.), publicînd o parte din ea sub formă de articole¹¹⁸. M.Tomici a susținut ca teză de doctorat o monografie asupra graiului arhaic din Svinița, tipărită parțial în reviste¹¹⁹. Alte studii de-ale sale se ocupă de graiul din Belobregca sau de cele grupate în jurul comunei Caragova (jud.Carag-Severin), precum și de unele probleme generale ale graiurilor sîrbești și croate din sud-vestul României¹²⁰. În sfârșit, au mai adus contribuții la studiul unora din aceste graiuri Th.N.Trăpcea¹²¹, D.Gămulescu¹²² și M.Radan¹²³.

4. Graiurile coloniștilor bulgari din unele localități din apropiere de București au fost cercetate de Gh.Bolocan, E.Petrovići și E.Vrabie, Zlatca Iuffu, Olimpia Guțu. Primul din autorii citați a consacrat o temeinică teză de doctorat, publicată în cea mai mare parte, foneticii și fonologiei graiului din com.Brănești (jud.Ilfov)¹²⁴. De asemenea, el s-a ocupat și de fonetica și morfologia altor graiuri bulgărești din jud.Ilfov și din regiunea de baștină a acestora¹²⁵. E.Petrovići și E.Vrabie au făcut cercetări temeinice în com.Popești-Leordeni¹²⁶, Zlatca Iuffu - care ulterior s-a consacrat folclorului - în com. Chiajna¹²⁷, iar Olimpia Guțu în Cioplea (București), precum și în unele sate din jud.Dimbovița¹²⁸.

5. Graiurile slovace vorbite de coloniști în câteva localități din vestul țării au constituit obiectul preocupărilor lui Gr. Benedek, P.Rozkoš, Silvia Niță-Armaș și A.Tănăsescu. Primul a alcătuit o monografie despre graiul din satele bihorene Borumlaca și Vărzari¹²⁹, iar al doilea despre cel din orașul Nădlac (jud. Arad)¹³⁰ și din câteva sate învecinate. Silvia Niță-Armaș a dat o descriere a graiului din mai multe localități din nordul jud. Timiș și din sudul jud. Arad¹³¹.

În sfârșit, A. Tănăsescu s-a ocupat de unele aspecte ale morfologiei graiului din satele Marca Huta și Zăuan Băi (jud. Sălaj)¹³².

6. De asemenea, au atras atenția cercetătorilor graiurile coloniștilor cehi așezați în câteva sate din sudul Banatului, al căror istoric l-a prezentat Teodora Alexandru-Dobrițoiu¹³³. Oțeva studii despre cantitatea vocalică și accent, precum și despre influența românească a publicat Gh. Ciplea¹³⁴. T. Pleter a studiat unele aspecte ale vocalismului și consonantismului, precum și ale verbului¹³⁵.

7. Foarte bune rezultate au fost obținute în studierea graiurilor coloniștilor polonezi din câteva sate din jud. Suceava. I. C. Chițimia și Elena Deboveanu au cercetat mai întâi graiul și folclorul din satul Bulai (com. Moara)¹³⁶. Cea de-a doua autoare a publicat apoi o prezentare de ansamblu a graiurilor din toate cele nouă sate cu populație polonă¹³⁷. În mod special se cuvine a fi subliniată monografia sa Polska gwara górali bukowińskich w Rumunii (Graiul polonez al "góralilor" bucovineni din România, Wrocław, 1971), în care se face o prezentare sistematică, sincronică și diacronică, a foneticii și morfologiei graiului din satele Poiana Micului, Pleșa (com. Mănăstirea Humorului) și Solonețul Nou (com. Cacica)¹³⁸. În sfârșit, E. Vrabie a determinat trăsăturile caracteristice și originea graiului din satul Ruda (com. Baineț)¹³⁹.

Așadar, pe cât de variate sînt graiurile slave răspîndite în diverse localități din județele periferice ale României, pe atît de numeroase și diferite sînt studiile ce le sînt consacrate. În unele cazuri, s-a ajuns la câteva lucrări de sinteză și la o justă raportare la graiurile și locurile de origină ale vorbitorilor. Aceste lucrări sintetizatoare trebuie continuate și extinse la toate aceste grupuri de graiuri, pentru a se ajunge la o judicioasă determinare a lor și utilizare multilaterală în dialectologie și în studiul contactelor lingvistice.

V. Studiul descriptiv, contrastiv și istoric al limbilor slave. Intensificarea și lărgirea studiului limbilor slave, în primul rînd al celei ruse, în facultățile filologice după 1948, a avut drept urmare firească apariția treptată nu numai a unor manuale și lucrări metodice pentru învățarea acestor limbi la diverse niveluri, de la cel primar pînă la cel universitar filologic și nefilologic, ci și a unor cursuri teoretice, care reprezintă contribuții cu un anumit grad de originalitate în lingvistica slavă, redactate de cele mai multe ori chiar în limbile respective. Alături de acestea pot fi citate câteva teze de doctorat, numeroase articole originale, tratînd diverse aspecte

ale studiului descriptiv, contrastiv și istoric al limbilor rusă, ucraineană, polonă, cehă, slovacă, bulgară, și sîrbocroată.

1. Limba rusă. Cele mai numeroase lucrări de acest fel sînt consacrate limbii ruse, domeniu în care își desfășoară activitatea un număr relativ mare de cercetători în toate centrele universitare filologice: București, Cluj, Iași, Timișoara și Craiova.

a) Studiul descriptiv. Prima gramatică sistematică a limbii ruse a fost publicată de A. Zacordonet: Gramatica limbii ruse. Fonetica și morfologia (București, 1949), reprezentînd rezultatul unei îndelungi activități didactice. A urmat peste cîțiva ani cursul teoretic universitar Limba rusă literară contemporană de Nadejda Mangul, V. Vascenco și I. Oiță (în limba rusă, București, 1962 și 1963), cuprinzînd o expunere cu contribuții originale a tuturor compartimentelor acestei discipline: Lexicologie, Fonetică, Morfologie și Sintaxă. În același plan sînt scrise, ținînd seama și de bibliografia științifică recentă, cursurile Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk, Partea I, cuprinzînd Fonetica, Fonologia și Formarea cuvintelor, de Ecaterina Fodor (București, 1972, litogr.), Fonetika i fonologija și Leksikologija sovremenogo russkogo jazyka de I. Evseev (Timișoara, 1972-1973, litogr.) și Sintaksis sovremenogo russkogo jazyka de O. Vințeler (Cluj, 1973).

Dintre dicționarele bilingve ruso-române, avînd nu numai o valoare practică, ci și una teoretică, menționăm: bogatul Dicționar rus-român, de un colectiv, sub red. lui E. Petrovici (redactori principali Gh. Bolocan și Tatiana Nicolescu, 2 vol., București, 1959-1960), cel colectiv sub red. lui Gh. Bolocan (București, 1964) și cel redactat de V. Vascenco (București, 1969); Dicționar frazeologic rus-român de Gh. Bolocan și T. Vorontova (București, 1968) și, mai ales, Dicționar rus-român de termeni lingvistici și filologici, de un colectiv, sub conducerea lui V. Vascenco (București, 1970, litogr.), primul de acest fel în lingvistica românească¹⁴⁰.

În afară de acestea, mai mulți membri ai catedrelor de limba rusă au adus contribuții originale la studierea unor aspecte ale limbii ruse contemporane în plan teoretic. A. Bán, care și-a consacrat teza de doctorat unei probleme de fonetică experimentală rusă, a publicat cîteva studii despre înmuierea grupurilor de consoane, raporturile fonologice între rus. i și y și durata vocalelor (în comparație cu cele românești)¹⁴¹.

În domeniul lexicologiei se remarcă, în special, cercetările ale asupra sinonimiei ale lui M. Bucă¹⁴², coordonatorul unui dicționar practic de sinonime rusești, cu echivalente românești¹⁴³. Același

autor a publicat, împreună cu I. Evseev, un dicționar de antonime¹⁴⁴. Alte contribuții au adus Maria Király, care s-a ocupat de verba dicendi¹⁴⁵; Izolda Vîrsta¹⁴⁶ și Maria Dumitrescu¹⁴⁷, preocupate de cuvintele noi în limba rusă actuală; R. Chivescu și S. Wolf, care au făcut o succintă prezentare a termenilor lingvistici de origine franceză¹⁴⁸. Unele aspecte ale formării cuvintelor, în particular, prin sufixare, au fost discutate de Galina Bădică¹⁴⁹ și, mai ales, de Ecaterina Fodor, preocupată de probleme teoretice mai largi¹⁵⁰.

În domeniul morfologiei pot fi consemnate câteva contribuții referitoare la adjectiv, semnate de Edith Tauberg și Tatiana Malița¹⁵¹, la verb, semnate de A. Ghițkaia și O. Vinteler¹⁵², Edith Tauberg¹⁵³ și Tamara Vraciu¹⁵⁴, la prepoziții, semnate de O. Vinteler, care a subliniat în mod deosebit valorile lor lexicale¹⁵⁵.

Un număr mai mare de studii și articole au fost publicate în domeniul sintaxei. Unele articole se referă la "îmbinările de cuvinte" libere (Ana Felea¹⁵⁶) sau la unitățile frazeologice (Marcela Logbă¹⁵⁷). A. Pedestragu a tratat o problemă specială, aceea a mijloacelor de exprimare a îndeterminării nominale în limba rusă¹⁵⁸. I. Moise s-a ocupat pe larg de evoluția și stadiul actual al exprimării negației, chestiune deosebit de utilă și pentru studiul practic al limbii ruse¹⁵⁹. Despre unele aspecte ale aceluiași construcții a scris, de asemenea, A. Mișan¹⁶⁰, iar modalitățile de exprimare a afirmării au fost prezentate de regretata Inessa Nazarova și T. Olteanu¹⁶¹.

O contribuție deosebită la studierea propozițiilor explicative a adus I. Oiță, autorul unei teze de doctorat, publicată în cea mai mare parte¹⁶². Unele chestiuni legate de exprimarea coordonării și subordonării prin juxtapunere au fost abordate de Ioana Nicolau¹⁶³, în timp ce D. Trocin și I. Măleanu au scris despre subordonatele de scop¹⁶⁴. Unele fenomene de sinonimie sintactică au fost studiate de O. Vinteler¹⁶⁵ și Maria Oiță¹⁶⁶. În fine, P. Schweiger a tratat unele probleme ale propozițiilor impersonale în planul gramaticii generative¹⁶⁷.

b) Cercetări contrastive ruso-române. Diverse aspecte ale vocabularului și structurii gramaticale ale limbii ruse au fost tratate de unii cercetători în plan contrastiv, cel de-al doilea termen al comparației fiind limba română. Astfel, R. Chivescu și S. Wolf s-au ocupat de unele aspecte ale polisemiei și omonimiei pe baza dicționarilor ruso-române¹⁶⁸, iar Raisa Nanu de substantivele derivate cu sufixul -ost' și corespondentele lor românești¹⁶⁹. Ludmila Farcas a studiat în plan contrastiv împrumuturile romanice în rusă și română¹⁷⁰. A. Zacordonet a discutat unele aspecte generale ale confruntării procedurilor gramaticale în rusă și română¹⁷¹, după care o serie de autori

s-au ocupat special de diverse părți de vorbire: adjectiv (S.Vaimberg¹⁷² și M.Gheorghiu, care a scris, de asemenea, despre verb și prepoziție¹⁷³), pronume (A.Pedestrasu¹⁷⁴), verb (A.Ionașcu¹⁷⁵, I.Evseev - autorul unei teze de doctorat, publicate parțial, despre structura semantică a verbului¹⁷⁶ - și A.Hirlăoanu¹⁷⁷).

Studiul contrastiv al limbilor rusă și română capătă o orientare specială, interferentă cu stilistica, în articolele care se ocupă de teoria și practica traducerii (mai ales a operelor literare) din rusă în română. Astfel, pot fi citate în acest sens mai multe articole semnate de A.Zacordonet¹⁷⁸, S.Bulim¹⁷⁹, Otilia Croitoru¹⁸⁰, A.Pedestrasu¹⁸¹ ș.a.

c) Studiul de istoria limbii ruse. Gramatica istorică a limbii ruse constituie obiectul atât al unor cursuri universitare, ca cel semnat de A.Vraciu și un colectiv, Kurs istoričeskoj grammatiki russko-go jazyka (București, 1963) sau cel al lui M.Bucă, cu același titlu (Timișoara, 1970, litogr.), cât și al unor monografii și studii de fonetică, morfologie și sintaxă istorică. Astfel, A.Ionașcu s-a ocupat de statutul fonologic al vocalelor ultrascurte intense în rusa veche¹⁸², iar A.Vraciu de originea fenomenului dialectal numit "țokanie"¹⁸³. Maria Dumitrescu și-a consacrat teza de doctorat declinării nominale în Evangelia lui Ostromir, extinzându-și ulterior preocupările pînă în secolul al XV-lea¹⁸⁴, Mihai Lozbă - evoluției semantice și funcțiilor sintactice în decursul istoriei limbii ruse a prepoziției dălia-dlia¹⁸⁵, iar I.Moise, citat mai sus - evoluției construcțiilor negative.

Strîns legată de această disciplină este istoria limbii ruse literare, căreia Maria Dumitrescu i-a consacrat un curs universitar, Istoria russkogo literaturnogo jazyka (București, 1971, litogr.), de la începuturi pînă la primele decenii ale secolului nostru. Un alt curs similar a publicat, în același timp, M.Bucă (Timișoara, 1971, litogr.). În particular, despre rolul slavonismelor cu metateză a lichenelor în istoria vocabularului rusesc a scris A.Zacordonet¹⁸⁶. Unele aspecte ale limbii scriitorilor moderni și contemporani - A.P.Cehov, M.Șolohov ș.a. - au fost studiate de Ecaterina Fodor¹⁸⁷, Antoaneta Christescu¹⁸⁸ ș.a.

În sfîrșit, un domeniu mai puțin studiat, chiar în U.R.S.S. - antroponimia -, este cultivat în rusistica românească de V.Vascenco, citat mai sus cu cîteva studii referitoare la numele de persoană lipovenesti. Adăugăm aici că preocupările sale sînt mai largi, cuprinzînd antroponimia rusă în genere, inclusiv în plan istoric, precum și influența ei la alte popoare din U.R.S.S.¹⁸⁹.

Putem spune, deci, avînd în vedere și unele din lucrările menționate în paragrafele precedente, că în ultimele decenii s-a constituit o rusistică românească, avînd atît preocupări specifice (raporturile lingvistice ruso-române, gradurile rușilor "lipoveni" din România, studiile contrastive ruso-române), cît și preocupări ce se adaugă la numeroasele cercetări consacrate acestei limbi în patria sa și în alte țări ale lumii.

2. Alte limbi slave. Evident, lucrările consacrate studiului sincron și diacronic al celorlalte limbi slave sînt mai puțin numeroase, specialiști fiind doar cîțiva cercetători, grupați mai ales la Universitatea din București (unele din studiile lor mai ample se referă la cîteva din domeniile enumerate mai sus). Cu toate acestea, putem menționa și aici o serie de cursuri universitare, dicționare bilingve și studii teoretice, care ilustrează cuprinderea a noi sectoare de cercetare, necunoscute anterior slavisticii românești.

a) Astfel, în domeniul limbii ucrainene putem consemna: Curs practic (Partea I, cu un compendiu de fonetică și morfologie) de un colectiv (București, 1963); Dicționar ucrainean-român, de un colectiv, sub red. lui Gh. Cocotailo (București, 1964) ș.a.

b) Pentru studiul limbii polone au fost publicate: Manual de limba polonă, de un colectiv condus de I.C. Chițimia (București, 1972, litogr.); Limba polonă contemporană de Elena Deboveanu (în limba polonă, București, 1973, litogr.), cuprinzînd Fonetica, Fonologia și Formarea cuvintelor; Istoria limbii polone (Partea I, Introducere și Fonetică istorică) de Elena Linta (în limba polonă, București, 1972, litogr.). De asemenea, au scris despre genul personal I.C. Chițimia (în comparație cu limba română)¹⁹⁰ și Ecaterina Fodor, autoarea și a unui studiu despre istoria pronumelor demonstrative¹⁹¹.

c) În ultimii ani au apărut cîteva instrumente necesare studiului limbii cehe: Curs practic de fonetică a limbii cehe de T. Pleter și Anca-Irina Ionescu (București, 1971, litogr.); Manual de limba ceahă (Partea I), de un colectiv coordonat de Teodora Alexandru (București, 1972, litogr.); Curs de istoria limbii cehe (Partea I, Introducere și Fonetică istorică) de T. Pleter (în limba ceahă, București, 1973, litogr.), precum și un bogat Dicționar ceah-român, de un colectiv (București, Ed. Academiei, 1966). Unele articole despre funcționarea pronumelui demonstrativ și a verbelor în proverbe a scris Anca-Irina Ionescu¹⁹². T. Pleter¹⁹³ și autoarea citată¹⁹⁴ au abordat, de asemenea, unele aspecte ale limbii și stilului scriitorilor Karel Čapek și J. Škvorecký.

d) Pentru limba slovacă dispunem în prezent de un Manual, redactat de un colectiv coordonat de P. Olteanu (Partea I, București, 1972, litogr.); și de un curs teoretic, Súčasný slovenský jazyk (Limba slovacă contemporană, cuprinzând Fonetica și Morfologia), de Silvia Niță-Armas (București, 1971, litogr.). Aceeași autoare a abordat anterior "elementul predicativ suplimentar", numit în slovacă doplnok, în comparație cu limba română, contribuind prin aceasta la precizarea lui teoretică¹⁹⁵.

e) În domeniul limbii bulgare au apărut pînă în prezent: un Curs practic, Partea I, de Zlatca Iuffu și Laura Fotiade (ed. 2, București, 1972, litogr.) și Partea a II-a de Maria Zavera și D. Zavera (București, 1973, litogr.); Kurs po istorija na bălgarskija literaturn ezik (Curs de istoria limbii literare bulgare) de Maria Zavera (București, 1972, litogr.), precum și un Dicționar bulgar-român de Gh. Holocan (București-Sofia, 1972). Același autor a studiat opoziția de cantitate într-un grai bulgar și formarea viitorului în bulgară, în comparație cu româna¹⁹⁶, iar Olimpia Guțu - determinarea proclitică în bulgară, pe fond balcanic¹⁹⁷.

Apropiate prin domeniul abordat sînt studiile Luciei Djamo-Diaconiță privind influența sud-slavă în albaneză și graiul slavilor macedoneni din Albania¹⁹⁸.

f) Pentru studiul limbii sîrbocroate contemporane au fost publicate: un curs teoretic de Fonetică de M. Jivcovići (în limba sîrbocroată, București, 1962), un Manual de V. Vescu (Partea I, București, 1972, litogr.), precum și un Dicționar sîrbocroat-român de D. Gămulescu și M. Jivcovići (București - Pancevo, 1970).

Așadar, deși s-au obținut unele succese, constatăm că există încă lacune atît în domeniul instrumentelor de studiu universitar și al dicționarilor bilingve (ne lipseasc dicționare bune pentru polonă și slovacă), cît și în domeniul studiilor teoretice sincrone, diacronice și contrastive, care trebuie abordate cu mai mult curaj. Este timpul ca cercetătorii români să-și deplaseze atenția de la dialectologie, bine studiată pînă în prezent, la studiul complex al tuturor limbilor slave, inclusiv bielorusa, slovena, macedoneana, limbile luzaciene.

VI. Gramatica comparată a limbilor slave și domenii conexe.

În urma introducerii gramaticii comparate a limbilor slave ca obiect de studiu la secțiile de rusă și slavistică ale facultăților filologice, au început a fi publicate atît cîteva cursuri universitare, cît și

studii teoretice. Astfel, a apărut în versiune românească cartea fundamentală a lui S.B.Bernstein, Očerk sravnitel'noj grammatiki slavjanskix jazykov (Moskva, 1961) - Gramatica comparată a limbilor slave, traducere și note de G.Mihăilă (București, 1965), cuprinzând Introducerea și Fonetica. După o primă ediție a cursului cuprinzând Fonetica (București, 1959, litogr.), Ecaterina Fodor a publicat împreună cu Marin Bucă un compendiu de Gramatică comparată a limbilor slave (în limba rusă, Timișoara, 1972, litogr.), cuprinzând Fonetica și Morfologia. Un alt curs de Gramatică comparată a limbilor slave a editat A.Vraciu (Iași, 1971, litogr.), preocupat de unele probleme generale (metoda comparativă-istorică, clasificarea limbilor slave, raporturile lingvistice balto-slavo-germano-indo-iranice etc.) și de morfologia comparată. Menționăm tot aici Culegerea de texte pentru gramatica comparată a limbilor slave, Partea I - Limbile slave apusene, de Elena Lința (București, 1972, litogr.), cuprinzând texte din polonă (și dialectul cașub), cehă, slovacă, luzaciană superioară și inferioară, slovină și polabă, precum și din lituaniană și letonă. Scurte informații despre limbile slave și baltice se dau în cartea Luciei Wald și Elenei Slave, Ce limbi se vorbesc pe glob? (București, 1968, p.64-80).

Cîteva probleme privind raporturile slavei comune cu baltica comună și cu alte limbi indo-europene vechi au fost discutate, cu o bogată informație bibliografică, de A.Vraciu, într-o serie de articole, inclusiv unele consacrate special limbilor baltice¹⁹⁹. În ultimul timp, au început să fie studiate mai intens raporturile lingvistice slavo-balto-tracice, în legătură cu încercările de identificare a elementelor autohtone (traco-dace) ale limbii române. În acest sens pot fi citate studiile lui G.Poghirc²⁰⁰, A.Vraciu²⁰¹ și G.Mihăilă²⁰². Pe de altă parte, I.Pătruț a scris în ultimii ani - în afara articolelor citate în paragraful I - despre durata limbii slave comune, pe care, acceptînd teza lui V.Georgiev, o consideră ca prelungindu-se pînă în sec.VIII-IX²⁰³.

Cît privește evoluția ulterioară a limbilor slave, s-au înregistrat, de asemenea, cîteva contribuții: A.Vraciu s-a ocupat special de rolul substratului în diverse limbi slave²⁰⁴; Elena Lința a abordat studiul lungimii compensatorii și efectele ei în cadrul declinării substantivelor²⁰⁵; Ecaterina Fodor a discutat unele aspecte ale evoluției formelor de nominativ și acuzativ pl. ale substantivelor masculine²⁰⁶, iar A.Vraciu - ale funcțiilor sintactice ale acuzativului, precum și numeralul în limbile slave²⁰⁷; Ancă-Irina Ionescu s-a ocupat de extinderea opoziției "personal-nonpersonal" și "animat-inanimat" în

diverse părți de vorbire²⁰⁸; în sfârșit, V. Rotundu a abordat problema determinantilor predicativi în limbile slave²⁰⁹.

Lexicologia limbilor slave moderne în plan comparativ și contrastiv a făcut obiectul unor studii recente, semnate de Ecaterina Fodor, despre "determinologizare"²¹⁰, V. Vascenco, despre "omonimia interlingvistică"²¹¹, și C. Apreotesei, despre calcurile lingvistice²¹². În mod special, despre unele chestiuni de lexicologie și formarea cuvintelor în limbile slave răsăritene a scris mai multe studii Ecaterina Fodor²¹³. Unele probleme tipologice slavo-române în domeniul consonantismului au fost discutate de Gh. Bolocan și colab.²¹⁴, iar în același al adverbelor "deictice" de A. Ionașcu²¹⁵.

În cadrul onomasticii slave menționăm contribuția lui I. Pătruț, care a studiat numele hipocoristice²¹⁶.

În sfârșit, în cadrul preocupărilor Comisiei de terminologie lingvistică de pe lângă Comitetul Internațional al Slavistilor, V. Vascenco se ocupă de unele aspecte ale acestora pe plan general slav, de terminologia rusă și redarea ei în românește (cf. Dictionarul citat mai sus) și de cea întrebuintată în slavistica românească²¹⁷.

Remarcăm, aşadar, un progres evident, în ultimii ani, în acest domeniu complex al lingvisticii slave. De la faza de informare a cititorilor români s-a trecut la realizarea unor studii originale, care se înscriu ca o contribuție la gramatica comparată și la tipologia limbilor slave, remarcată ca atare la congresele internaționale de slavistică, în cadrul cărora au fost apreciate, evident, și o serie de lucrări din cele enumerate în paragrafele precedente²¹⁸.

VII. Istoria slavisticii românești. În cadrul general al istoriei lingvisticii românești, înregistrăm în ultimii ani o preocupare tot mai accentuată pentru evoluția studiilor de slavistică, în particular de lingvistică și filologie slavo-română. Dintre lucrările generale care abordează acest compartiment, menționăm, mai întâi, două expuneri sintetice ale acad. Iorgu Iordan, care prezintă pe A. Cihaç, alături de alți lingviști români din trecut, respectiv, principalele realizări ale slavisticii românești dintre 1944-1964²¹⁹.

O contribuție bogată la istoria lingvisticii și filologiei române, în care sînt incluși și slavisti, a adus D. Macrea, care a prezentat pe larg, în cîteva din cărțile sale, activitatea lui I. Bogdan²²⁰, I. Popovici²²¹ și E. Petrovici²²², contribuțiile la studiul raporturilor slavo-române ale lui B. P. Hasdeu²²³, I. A. Candrea²²⁴, Th. Capidan²²⁵ și ale altor lingviști, preocupările filologilor ruși și sovietici în domeniul limbii române și al influenței slave în vocabularul ei²²⁶.

Dicționarele și lucrările etimologice românești, consacrate și cuvintelor de origine slavă sînt analizate de M.Seche, care aduce, printre altele, interesante corective la aprecierea Dicționarului lui A.Cihac²²⁷. După o scurtă sinteză în limba franceză, I.Coteanu²²⁸ a dat, împreună cu I.Dănăilă, un bogat și util ghid în lingvistica și filologia românească, cuprinzînd și lucrările de lingvistică și filologie slavo-română, din sec.XIX-XX, cu numeroase indicații bibliografice mergînd pînă în 1969²²⁹. Bine informată și cu aprecieri judicioase este prezentarea Studiilor de slavistică în România după 1944, făcută de B.Cazacu²³⁰.

Dintre lucrările consacrate unor epoci, școli sau autori, menționăm aici: articolele citate mai sus ale lui D.Strungaru despre gramatica și lexicografia slavo-română (sec.XVI-XVII); ediția Gramaticii rumânești din 1757 a lui D.Eustatievici Brașoveanu, tributară și unor modele slavone (M.Smotrițki), îngrijită de N.A.Ursu (București, 1969); edițiile și studiile închinat de I.Gheție și M.Mitu operei lingvistice a lui I.Budai-Deleanu, unul din precursorii, printre altele, al studiilor slavo-române²³¹; monografia B.P.Hasdeu, lingvist și filolog de C.Poghirc, care consacră un capitol special activității de slavist a marelui savant (București, 1968, p.150-165); lucrările sesiunii festive Ioan Bogdan și istoria culturii românești (1964), prilejuite de centenarul nașterii fondatorului slavisticii în România (publicate în RaP, XIII, 1966) și volumul de Scriseri alese, cu o prefață de E.Petrovici, sub îngrijirea și cu un studiu introductiv al lui G.Mihăilă (București, 1968); ediția românească, îngrijită de J.Byck, a Istoriei limbii române a lui C.Densusianu, cuprinzînd și capitole privind influența limbilor slave (București, 1961: vol.I, p.159-188, 232-236, 246; vol.II, p.318-341); istoricul filologiei slave la Universitatea din București, scris de G.Mihăilă, I.C.Chitișia, Lucia Djamo-Diaconiță, Gh.Barbă, V.Șoptereanu și E.Vrabie²³²; cîteva articole despre I.Bărbulescu și școala slavistică de la Iași, publicate de A.Zacordoneț²³³, A.Vraciu²³⁴, G.Istrate²³⁵ și D.Strungaru²³⁶; expunerea despre slavistica la Universitatea din Cluj, realizată de I.Pătruț²³⁷; articolele despre Iosif Popovici, semnate de Th.N.Trăncea²³⁸ și V.Vescu²³⁹; cele despre E.Petrovici, datorate lui I.Pătruț²⁴⁰ și E.Vrabie²⁴¹; contribuțiile la istoricul studierii limbii ruse în România, semnate de V.Vascenco, Zamfira Mihail, E.Vrabie, G.Mihăilă²⁴² ș.a.; istoricul studiilor lingvistice iugoslavo-române, publicat de C.Apreotesei²⁴³ ș.a.

Prezentări de ansamblu ale slavisticii românești după 1944 a publicat mai întîi E.Petrovici²⁴⁴, iar apoi G.Mihăilă²⁴⁵. Ulterior, același autor a scris un istoric al slavisticii românești și al

studiilor slavo-române în străinătate, de la începuturi pînă la Ioan Bogdan²⁴⁶, completat în volumul său de Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești (București, 1973), cu lucrările de lingvistică pînă la E.Petrovici²⁴⁷. În această lucrare "sînt relevate, pe etape succesive, operele și autorii care au adus contribuții de seamă la cunoașterea științifică a influenței slave asupra culturii noastre vechi și a limbii române. Din secolul trecut este scos în evidență impulsul dat studiilor de slavistică română de către savantul vienez Franz Miklosich (...), apoi de către Al.Odobescu, episcopul Melchisedec și B.P.Hasdeu. Momentul culminant al disciplinei l-a marcat însă Ioan Bogdan, întemeietorul slavisticii românești ca disciplină de-sine-stătătoare(...). Judicioase și esențiale sînt mențiunile asupra meritelor, în materie de slavistică, ale lui M.Gaster, L.Șăineanu, I.Bianu, I.-A.Candrea, ca și ale unor slavisti străini: E.Kažužniacki, A.I.Iațimirski, L.Miletici, B.Tonev, Stoian Romanski ș.a. Este evidențiată, în mod sistematic, extinderea și diversificarea slavisticii românești, în perioada interbelică: școala de la Iași, condusă de Ilie Bărbulescu, elev al lui Ioan Bogdan, școala de la Cluj, întemeiată de Iosif Popovici, Theodor Capidan și Emil Petrovici" (D.Maorea)²⁴⁸.

În sfîrșit, despre lingvistica și filologia din țările slave, în particular despre contribuția unor reprezentanți ai acestor discipline la studierea problemelor slavo-române, au scris: D.P.Bogdan, despre lucrările filologilor ruși consacrate textelor slavo-române²⁴⁹; Sever Pop, despre principalele lucrări de dialectologie și geografie lingvistică slavă, în sinteza sa La dialectologie²⁵⁰; acad. Al.Graur și Lucia Wald despre I.A.Baudouin de Courtenay și Cercul lingvistic de la Praga, în cadrul Scurtei istorii a lingvisticii²⁵¹; G.Mihăilă, despre lingvistica sovietică²⁵²; Ecaterina Podor, despre contribuțiile lingviștilor ruși și sovietici la studiul relațiilor lingvistice slavo-române²⁵³ etc.

Cunoașterea tot mai aprofundată a istoriei propriei discipline - cu unele incursiuni în istoria slavisticii europene - a permis slavistilor români să aprecieze rezultatele obținute în cercetările întreprinse timp de peste un secol și jumătate, să valorifice moștenirea științifică, prin continuarea și dezvoltarea acestor cercetări, și, nu în ultimă instanță, să facă cunoscute rezultatele slavisticii românești în țară și în străinătate²⁵⁴.

În concluzie, putem aprecia că slavistica românească a înregistrat în ultimele decenii rezultate demne de luat în seamă, continuînd tradițiile valoroase ale lui B.P.Hasdeu, Al.Cihac, I.Bogdan

și ale elevilor lor, lărgind cercul preocupărilor spre domenii noi și aducând în multe privințe contribuții originale, publicate de un număr crescând de cercetători din generația vîrstnică, medie și tînă, în țară și în străinătate, atît în română, cît și în alte limbi. Ea se încadrează, pe de o parte, în direcțiile generale ale evoluției lingvisticii românești și, pe de altă parte, ale slavisticii internaționale, aducînd prin unele preocupări ale sale o notă specifică, ce îmbogățește această disciplină cu un sector de interferență între limbile slave și cele romanice.

N o t e

97 Stadiul actual și sarcinile cercetării graiurilor slave din Republica Populară Română; Privire asupra localităților cu graiuri slave..., Rsl, VII, 1963, p.55-85; Mesto slavjanskix govorov na territorii RNR v sisteme slavjanskix jazykov i ix značenie dlja slavjanskoj dialektologii, Rsl, IX, 1963, p.195-217.

98 Observații asupra unui grai rus de pe teritoriul R.P.R., Rsl, IV, 1960, p.107-129; Un tip de iskanie într-un grai rus din R.P.R., CS, 1961, p.36-43; Note asupra graiului rus de la Climăuți..., Rsl, XII, 1965, p.117-137; Chestiuni de metodă în alcătuirea glosarelor dialectale (pe baza cercetării graiurilor ruse din R.P.R.), AUB, Fil., XIII, 1964, p.215-222; Influența limbii române asupra graiurilor rusești ("lipovenesti") din R.P.R., SCL, XI, 1960, nr.4, p.927-954; Vid glagolov-neologizmov u dvujazyčnyx russkix staroobrjadcev, proživajuščix v Rumynii, în Issledovanija po slavjanskomu jazykoznaniju. Sbornik... S.B.Bernsteina, Moscova, 1971, p.313-321; Obrazcy russkoj narodnoj reči, zapisanye ot staroobrjadcev..., în: Russkoe i slavjanskoe jazykoznanie (Oma-giu Avanesov), Moscova, 1972, p.64-67.

99 Observații asupra graiului rusec al lipovenilor din satul Pisc..., Rsl, VII, 1963, p.95-112; Contribuții la studiul antroponomasticii slave orientale (Observații asupra sistemului numelor de persoană lipovenesti), SCL, XIII, 1962, nr.2, p.245-254; Ob antroponimičeskix osobennostjax odnoj velikorusskoj mikrosistemy v inojazyčnoj srede, în Studia linguistica slavica baltica Canuto-Olavo Falk..., Lund, 1966, p.315-335; Tradiție și inovație în antroponimia unor slavii bilingvi: lipovenii (Contribuții la studiul influenței românești), SCL, XVIII, 1967, nr.1, p.25-50; Nume de persoană lipovenesti (prenumele feminine în graiul din comuna Carcaliu, jud.Tulcea), SCL, XXI, 1970, nr.4, p.473-490, ș.a.

100 (în colaborare cu E.Vrabie) Ob issledovanii russkix govorov v Dobrudz'skoj oblasti RNR, CS, 1961, p.221-225; Din terminologia pescuitului (Pe baza materialului oferit de graii lipovenilor din satul Mila 23...), CS, 1962, p.33-46; (în colaborare cu E.Novicicov), Lexicul graiului rusesc din satul Mila 23, Rsl, VII, 1963, p.113-131; Nabljudeniia nad fonetikoju russkix govorov na territorii Rumynii (Selo "Mila 23"...) , Rsl, IX, 1963, p.219-227.

101 K voprosu o predudarnom vokalizme v odnom veliko-russkom govore na territorii RNR [Sarichioi], Rsl, X, 1964, p.229-233.

102 Clara Paszternák, L.Lukács și Magda Nagy, Gerunziul în funcție de predicat în graii lipovenilor din comunele Sarichioi și Juri-lovca, StUBB, Phil., VI, 1961, fasc.2, p.73-75; aceiași, Tendința de dispariție a genului neutru..., ibidem, X, 1965, fasc. 1, p.120-124; L.Lukács, Otilia Croitoru, Magda Nagy, Particularități în declinarea substantivelor..., CL, XIII, 1968, nr.1, p.39-41; Otilia Croitoru, Lexicul casei lipovenesti din com. Slava Cercheză, jud. Tulcea, StUBB, Phil., XVII, 1972, fasc.2, p.71-80.

103 Fonologičeskaja sistema lipovanskogo govora sela Climăuți, RRL, XI, 1966, nr.4, p.367-393.

104 Vocalismul neaccentuat în graiurile lipovenesti din România, Rsl, XIV, 1967, p.237-258; Odnó javlenie interferencii rumynskogo jazyka a lipovanskimi govorami, RRL, XIII, 1968, nr.6, p.641-644; Graiurile lipovenesti din România. Vocalismul (Fonetică și fonologie) (Rezumatul tezei de doctorat), București, 1972 (litogr.); Note de toponimie dobrogeană, St sl, I, 1969, p.141-160.

105 Genul neutru într-un grai rus de tip divergent, SCL, XVIII, 1967, nr.5, p.555-561; Despre iterația morfematică (cu referire specială la genul neutru în unele graiuri lipovenesti), AUB, LS, XVIII, 1969, p.57-63.

106 Caz de bilingvism slavo-român. În legătură cu elementele românești din graii lipovenilor din Dumasca, SCL, IX, 1958, nr.1, p.45-69.

107 Note de dialectologie slavo-română (Observații asupra unui grai ucrainean și asupra unui grai rusesc din R.P.R.), Rsl, VII, 1963, p.131-146.

108 Termeni din domeniul regnului animal în graii rusesc al lipovenilor din Pisc, jud. Brăila, AUB, LS, XX, 1971, p.111-116.

109 Genul neutru în limba folclorului lipovenesc, StUBB, Phil., XVI, 1971, fasc.2, p.81-89.

110 Cu privire la corelațiile consonantice în graiurile ucrainene din R.S.România, în Omagiu Rosetti, p.671-676; Očerok fonologičeskix sistem ukrainskix govorov v Rumynii, RRL, X, 1965, nr.6, p.595-617;

Observații asupra flexiunii nominale în unele graiuri ucrainene din Dobrogea, Rsl, XVIII, 1972, p.139-153.

111 Schița sistemului vocalic al graiului ucrainean din satul Hamcearca (jud.Tulcea), SCL, XIX, 1968, nr.1, p.177-181; Sistemul fonologic al graiului ucrainean din Mărițeia (jud.Suceava), St sl, I, 1969, p.237-260; Morfologia graiului ucrainean..., ibidem, II, 1971, p.275-312.

112 Graiul ucrainean din Ipotesti - Suceava, St sl, I, 1969, p.261-278; Forme arhaice în graiurile bucovinene și huțule ale limbii ucrainene, SCL, XX, 1969, nr.1, p.93-97; Flexiunea verbală în graiul huțul din Valea Sucevei, St sl, II, 1971, p.255-274; Influența limbii române asupra graiurilor ucrainene din R.S.România, LR, XX, 1971, nr.2, p.159-174.

113 Prepozițiile în graiurile ucrainene (bucovinene și huțule) din nordul Moldovei, St sl, II, 1971, p.217-254; Terminologia prelucrării lânii, cînepii și a țesutului în graiurile ucrainene din județul Suceava, Rsl, XVIII, 1972, p.155-162.

114 Imprumuturi românești în zoonimia huțulă, An L, XXII, 1971, p.27-48; Elemente românești în terminologia păstoritului și a creșterii vitelor la huțuli, Rsl, XVIII, 1972, p.109-134.

115 O srpskim i hrvatskim govorima u Banatu, "Novi život", V, 1961, nr.2, p.77-84; VI, 1962, nr.1, p.82-89. Aceiași autori au publicat înainte articolul Neka zapažanja o sviničkom govoru, "Novi život", IV, 1960, nr.1, p.87-95.

116 O pridevskim oblicima u sviničkom govoru, "Novi život", IX, 1965, nr.1, p.66-70; Articolul postpus la adjective în graiul sîrbesc din Svinița, SCL, XX, 1969, nr.1, p.63-67 (Reprodus, împreună cu cele citate în nota precedentă, în vol.Svedočanstva, București, 1976, p.271-320.)

117 Rumynskoe vlijanie na sintaksis serbskogo dialekta v Banate, Rsl, I, 1958, p.70-72; Fonetisme arhaice în graiurile sîrbocroate din regiunea Banat, Rsl, VII, 1963, p.195-202; Observații asupra contactelor lingvistice româno-sîrbe în Banat, AUB, LS, XIX, 1970, p.131-138; Problemele studierii graiurilor sîrbești și croate din România, Rsl, XVII, 1970, p.171-181.

118 Graiul sîrbesc din localitățile Petrovaselo, Cralovăț și Stanciova, jud.Timiș (Rezumatul tezei de doctorat), București, 1969 (litogr.); Un împrumut românesc în sistemul fonologic al graiului sîrbesc..., LR, XVI, 1967, nr.3, p.272-274; Influența românească asupra lexicului și sintaxei unui grai sîrbesc din Banat, LR, XVII, 1968, nr.6,

p.521-526. Vezi și articolul său „Imprumuturi lexicale românești în graiul sîrbesc din Clocotici, jud.Caraș-Severin, Rsl, XVIII, 1972, p.135-138.

119 Graiul sîrbesc din Svinița (Rezumatul tezei de doctorat), București, 1970 (litogr.); Unele observații în legătură cu adjectivul calificativ..., SCL, XVIII, 1967, nr.2, p.223-230; Sistemul verbal..., St sl, II, 1971, p.179-216.

120 Fonetica și fonologia graiului sîrbesc din localitatea Belobresca (jud. Caraș-Severin), St sl, I, 1969, p.279-309; „Unitatea” graiurilor carașovene, în Studii de limbă, literatură și folclor, II, Reșița, 1971, p.159-177; Despre statutul vocalelor r și l în graiurile sîrbesti din țara noastră, SCL, XIX, 1968, nr.6, p.611-614; Graiurile sîrbesti și croate din R.S.România, „Anuarul Societății de limba română”, 3-4, 1972-1973, p.599-604.

121 Observații asupra graiului muntenegrenilor din Banat, Rsl, XIV, 1967, p.269-272.

122 Sisteme antroponimice locale la sîrbii (și croații) din Banat, Rsl, XVII, 1970, p.41-52.

123 Aspectul arhaic al flexiunii nominale în graiurile carașovene, în Studii de limbă, literatură și folclor, II, Reșița, 1971, p.141-158.

124 Cu privire la corelația de sonoritate în graiul bulgar din comuna Brănești, SCL, IX, 1958, nr.4, p.491-495; Observații asupra grupurilor consonantice..., FD, II, 1960, p.105-121; Bolgarskiĭ govor sela Brănești. Vokalizm, RRL, XIII, 1968, nr.2, p.147-164; ... Consonantismul, St sl, I, 1969, p.163-223.

125 Odnа морфологическая кал'ка в некотoryx болгарских говорах, ACIL, X, IV, p.783-787; Javlenie rumyno-bolgarskogo dvujazyčija, ACIEB I, VI, p.473-479; Sistemul vocalic în graiurile bulgarilor catolici, St sl, II, 1971, p.149-178.

126 Bălgarskiĭ jat govor v a. Popești-Leordeni, „Bălgarski ezik”, XIII, 1963, nr.2, p.110-122; Beležki văruxu gramatičeskija stroj i lek-sikata..., ibidem, XV, 1965, nr.2, p.110-126.

127 În legătură cu sistemul fonetic al graiului bulgar din comuna Chiajna (...București), Rsl, VII, 1963, p.147-158.

128 Bolgarskiĭ govor sela Cioplea. I. Zamečanija o sisteme glasnyx, RRL, X, 1965, nr.5, p.527-536; II, Zamečanija o sisteme soglasnyx, XI, 1966, nr.5, p.491-502; III, Kratkoe opisanie morfoloģičeskoj sistemy, XIII, 1968, nr.4, p.313-330; Elemente românești într-un grai bulgăresc din România, ACILFR XII, II, p.1003-1007; Observații asupra

sistemului vocalic în câteva graiuri bulgărești din România, St sl, I, 1969, p.225-235.

129 Despre un grai slovac mixt din regiunea Crișana (Graiul din Borumlaca și Vărzari), Rsl, VII, 1963, p.219-240; Pohľad na slovenské nárečia v stoliciach Bihar a Sălaj v Rumunsku, "Slavica Slovaca" (Bratislava), V, 1970, nr.1, p.79-96; Sistemul fonetico-fonologic al graiurilor slovace din județele Bihar și Sălaj (Rezumatul tezei de doctorat), Cluj, 1972 (litogr.); Cu privire la originea împrumuturilor lexicale în graiurile slovace..., StUBB, XVIII, 1973, fasc.1, p.91-98.

130 Fonetismul graiului slovac din Nădlac, AUT, Fil., V, 1967, p.73-88; Influențe românești în lexicul..., ibidem, VI, 1968, p.203-224; Graiul și folclorul slovacilor din Mocrea, Tipar, Bréstovăț și Teș (Rezumatul tezei de doctorat), Timișoara, 1973 (litogr.).

131 Z hláskoslovia stredoslovenských nárečí v rumunskom Banate, "Jazykovedné štúdie", X, Bratislava, 1969, p.266-270; Graiul slovac din localitățile Nădlac, Semic, Butin, Vucova, Semiclacul Mare (Rezumatul tezei de doctorat), București, 1970 (litogr.).

132 Caracteristicile declinării substantivelor din graiul slovacilor de la Marca Huta și Zăuan Băi, jud.Sălaj, Rsl, XIV, 1967, p.293-303; Unele caracteristici ale flexiunii pronominale..., AUB, LS, XX, 1971, p.159-163.

133 Istoricul așezării cehilor în Banatul de sud (Republica Socialistă România), Rsl, XII, 1965, p.139-144; Banatismy v nářečích českých osad Sv. Helena, Gernik..., "Slavia", XXXVI, 1967, nr.3, p.374-382.

134 Cantitatea vocalică în graiurile cehe din Banat, Rsl, VII, 1963, p.211-218; Influențe românești în graiurile cehe din Banat. Lexic, Cl., XI, 1966, nr.1, p.63-69; Accentul și lungimea vocalică în elementele de origine română din graiurile cehe din Banat, ibidem, nr.2, p.209-213; Considerații privind elementele românești în graiurile cehe din Banat, ibidem, XIII, 1968, nr.2, p.237-244; Rumunské prvky v českých banátských nářečích v rumunském Banatě, "Slavia", XL, 1971, nr.2, p.211-219 (părți din teza de doctorat). Vezi și: Unele caracteristici ale graiului moravo-slovac din Clopodia (Banat), Rsl, XIV, 1967, p.283-292.

135 Cîteva particularități fonetice ale graiurilor cehe din Banatul de Sud, Rsl, XIV, 1967, p.259-268; Verbul în graiurile cehe din Banat, AUB, Fil., XIV, 1965, p.368-375.

136 Graiul și folclorul polonez din Bulaș..., Rsl, VII, 1963, p.159-186; cr. și I.C.Chițimia, Niektóre cechy mowy Polaków we wsi Bulaș pod Suczawa (na Moldawii), în "Studia filologii polskiej i

stowiańskiej", v, 1965, p.255-259.

137 Observații generale asupra graiurilor poloneze din județul Suceava, Rsl, XIV, 1967, p.273-281; (în colaborare cu St. Gogolewski), Przeгляд гвар польских на терение Румунии, "Język Polski", XLVI, 1966, p.112-132, 214-217.

138 Vezi și articolul Elemente slovacă în structura unui grai polon din România, Rsl, XVII, 1970, p.155-170.

139 Un parler polonais de Roumanie par rapport au "Petit Atlas des parlers polonais", București, 1973 (litogr.).

140 Vezi și articolul lui V.Vascenco, Contribuții la alcătuirea unui dicționar rus-român de termeni lingvistici, Rsl, XII, 1965, p.307-313.

141 K voprosu ob asimiljativnom (ottenočnom) smjagčeenii v konsonantnyx sočetanijax russkogo jazyka, Rsl, XIV, 1967, p.215-235; Observații asupra interpretării unui proces de defonologizare, StUBB, Phil., XIII, 1968, fasc.2, p.73-78; (în colaborare cu I.T.Stan), Cu privire la durata vocalelor în limbile rusă și română (Cercetări de fonetică experimentală), ibidem, XVI, 1971, fasc.2, p.101-107.

142 Observații asupra întrebuintării sinonimelor în limba rusă, AUT, Fil., IV, 1966, p.187-196; Sinonimia și variațiile formei cuvîntului. Observații asupra lexicului limbii ruse, ibidem, VI, 1968, p.117-131; Analiza distributivă a sinonimelor, ibidem, VII, 1969, p.63-78; Problemele sinonimiei lexicale (Cu privire specială la limba rusă contemporană) (Rezumatul tezei de doctorat), Timișoara, 1969 (litogr.).

143 Dicționar de sinonime rus-român, I-II (acesta sub red. lui M.Bucă și I.Evseev), Timișoara, 1968-1972 (litogr.).

144 Antonimele limbii ruse. Dicționar, Timișoara, 1972 (litogr.).

145 Analiza structural-semantică a verbelor "dicendi" în limba rusă (Verbul govorit'), AUT, Fil., VIII, 1970, p.236-240.

146 Okkazional'nye slova v sovremennoj sovetskoj poezii (60-e gody), AUB, Fil., XVII, 1968, p.509-520.

147 Novoe v leksike sovremennoego russkogo jazyka (1968-1972 gg.), București, 1973 (litogr.); Novye slova i značeniya. Slovar' - spravočnik. Dicționar invers, București, 1973 (litogr.).

148 Rolul elementului francez în constituirea terminologiei lingvistice ruse, ACILFR XII, II, p.1023-1028.

149 Terminologičeskaja slovoobrazovatel'naja sistema v oblasti atomnoj fiziki v sopostavlennii so slovoobrazovatel'noj (neterminologičeskoj) sistemoj sovremennoego russkogo literaturnogo jazyka, AUB, LS, XIX, 1970, p.123-129.

150 Redundanța derivatională în limba rusă contemporană, AUB, LS, XX, 1971, p.77-81; Suffiksial'noe var'irovanie v'odnokorenyx imenax pri-lagatel'nyx v sovremennom russkom jazyke, Rsl, XVIII, 1972, p.47-57.

151 Cîteva forme specifice ale adjectivelor în basmele rusești, AUB, LS, XX, 1971, p.117-122.

152 O vidovyx ottenkax u otglagol'nyx suščestvitel'nyx v sovremennom russkom jazyke, StUBB, Phil, IX, 1964, fasc.2, p.107-116.

153 Valorile timpului prezent în limba rusă contemporană, AUB, Fil., XV, 1966, p.321-330; Observații cu privire la formele timpului viitor..., ibidem, XVI, 1967, p.299-304; Evoluția timpului viitor în limba rusă, ibidem, XVII, 1968, p.485-494.

154 Nekotorye soobraženiija otnositel'no grammatičeskoj kategorii zaloga v russkom jazyke, AUI, Fil, XVII, 1971, p.41-45.

155 Leksičeskoie značenie predlogov russkogo jazyka, RRL, XII, 1967, nr.6, p.525-536 (parte din teza de doctorat).

156 Referitor la problema îmbinărilor de cuvinte în limba rusă contemporană, StUBB, Phil., XV, 1970, fasc.1, p.127-135.

157 Structura morfo-sintactică a unităților frazeologice în limba rusă, AUB, Fil., XVII, 1971, p.53-60.

158 Indeterminarea nominală în limba rusă, AUB, LS, XXI, 1972, p.113-120.

159 Despre întrebuintarea genitivului și acuzativului după verbe cu negație în limba rusă, LR, VI, 1957, nr.1, p.67-74; Evoluția negației în limba rusă (Rezumatul tezei de doctorat), București, 1970 (litogr.); Despre întrebuintarea acuzativului și genitivului în construcții negative în limba rusă veche și modernă, în Studii și comunicări (Institutul pedagogic Pitești), 1972, p.235-238.

160 Genitivul și acuzativul după verbele cu negație în limba rusă, StUBB, Phil., XIV, 1969, fasc.2, p.63-74; XV, 1970, fasc.1, p.65-72.

161 K voprosu o nekotoryx sposobax utverždenija v sovremennom russkom jazyke, AUB, LS, XXI, 1972, p.133-171.

162 Nekotorye zamečaniija po voprosu o pojasnitel'nyx konstrucijax v russkom jazyke, CS, 1961, p.44-63; Conjuncțiile, cuvintele și expresiile modale explicative în limba rusă contemporană, AUB, Fil., XIII, 1964, p.223-231; Složnye predloženiija s vozobnovljajuščimisja elementami, Rsl, XII, 1965, p.51-65; (În colaborare cu N.V.Kirpičnikova - Moskva), Složnye predloženiija s sojuzom "to est", Rsl, XIV, 1967, p.39-52; Rol' leksičeski x elementov v sozdani i absolutnogo i otnositel'nogo bessojuzija v sovremennom russkom jazyke, Rsl, XVII, 1970, p.81-104, și XVIII, 1972, p.59-75.

163 Subordonarea și coordonarea în fraza formată prin juxtapunere în limba rusă, AUF, Fil., I, 1963, p.289-294.

164 Contribuții la studiul subordonatelor de scop în limba rusă, AUI, Fil., XII, 1966, fasc.2, p.239-244.

165 Cu privire la sinonimia sintactică (construcții cu valoare obiectivă în limba rusă contemporană), StUBB, Phil., XI, 1966, fasc.2, p.17-102.

166 K voprosu o sinonimike predložnyx konstrukcij s prostranstvennym značeniem v sovremennom russkom jazyke, AUB, LS, XXI, 1972, p.121-131. Vezi și: Corelația dintre prefixul vy- și prepoziții în limba rusă contemporană, ibidem, XX, 1971, p.135-141.

167 Aspects concernant l'engendrement des propositions impersonnelles en russe, Cahiers, VI, 1969, p.159-166.

168 Aspecte ale raportului polisemie - omonimie (pe baza materialului lexicografic rus-român), AUB, LS, XVIII, 1970, p.115-122. Vezi și R.Chivescu, Unele probleme ale teoriei și practicii lexicografice (Cu privire specială asupra dicționarelor bilingve), AUB, LS, XX, 1971, p.101-109.

169 Unele aspecte ale derivării cu sufixul abstract - ost' în limba rusă și redarea lor în limba română contemporană, AUB, Fil., XI, 1962, p.403-443.

170 Sopostavlenie leksičeskix edinic russkogo i rumynskogo jazykov (na materiale zaimstvovaniij romanskogo proisxoždenija (Autoreferatul disertației), Moscova, 1962. Vezi și: Javlenie stereotipizacii v naučno-texničeskome stile (na materiale russkogo jazyka), RRL, XVII, 1972, nr.5, p.455-465, și alte articole.

171 Confruntarea procedeelelor gramaticale ale limbilor rusă și română, AUI, Fil., II, 1956, nr.1-2, p.53-66. Autorul a reluat problema pe un plan mai larg în teza de doctorat Probleme de stilistică comparată privind limba română și limba rusă (Rezumat litogr., Iași, 1973).

172 Despre analiza contrastivă a limbilor (Cu aplicații la topică adjectivului în limbile rusă și română), AUB, LS, XVIII, 1969, p.47-55.

173 K voprosu o perevodimosti morfoloģičeskix kategorij (vybor inojazyčnyx sootvetstvij dlja russkix odnositel'nyx prilagatel'nyx), RRL, XVI, 1971, nr.2, p.157-161; Echivalente ale condiționalului românesc în limba rusă, Rsl, XVII, 1970, p.105-117; Echivalente contextuale românești ale prepozițiilor k și po din limba rusă, AUB, LS, XVIII, 1969, p.33-45; Determinarea echivalentelor românești ale prepozițiilor cauzale din limba rusă, Rsl, XVIII, 1972, p.77-83.

- 174 Mestoimenija "sam" i "samyj" i ix ekvivalenty v rumynskom jazyke, CS, 1962, p.93-114.
- 175 "Categoria stării" din limba rusă și expresiile corespunzătoare din română, LR, VII, 1958, nr.6, p.5-14.
- 176 Funcția de calificare a predicatelor verbale, AUT, Fil., VI, 1968, p.105-116; Opoziția factitiv : eventiv în structura semantică a verbului, ibidem, VII, 1969, p.105-116; Structura semantică a verbului (Rezumatul tezei de doctorat), Timișoara, 1970 (litogr.).
- 177 Descrierea microsistemului verbelor poziționale rusești în lumina corespondențelor lor românești. Analiză contrastivă, Rsl, XVIII, 1972, p.85-91.
- 178 Lingvističeskie aspekty perevodov s russkogo jazyka na rumynskij, Rsl, XVI, 1968, p.397-407.
- 179 Traducerea locuțiunilor rusești în limba română, AUB, Fil., XIV, 1965, p.361-368; Reflectarea limbii vorbite în traducerile românești din literatura rusă, AUB, LS, XIX, 1970, p.103-113 ș.a.
- 180 Cu privire la traducerea în limba română a termenilor dialectali din vol.I al romanului "Pământ desțelenit" de Mihail Solohov, UL, XI, 1966, nr.2, p.253-270.
- 181 Exprimarea pronominală a reverenței în traducerile din rusă, AUB, LS, XX, 1971, p.123-133.
- 182 Cu privire la statutul fonologic al vocalelor $\ddot{y}$, $\dot{y}$ în rusa veche, Rsl, XIV, 1967, p.209-213.
- 183 Un fenomen dialectal rusesc sub influența substratului finou-ugrian, AUI, Fil., X, 1964, fasc.1, p.25-34.
- 184 Vezi: Imennoe sklonenie v Ostromirovom evanghelii v sopostavenii s dannymi staroslavjanskix pamjatnikov, CS, 1958, p.51-61; Declinarea nominală în limba rusă (sec.XI-XV), AUB, Fil., XVI, 1967, p.333-343; AUB, LS, XX, 1971, p.83-89. Aceeași autoare a publicat un util indice la un text vechi slavon rus (sec.XI-XII): Sinajskij patirik. Ukazatel'slov i form. I, A-M, București, 1973 (litogr.).
- 185 Vezi: Cu privire la motivarea prepozitivă (cauzală) și postpozitivă (finală) a acțiunii în limba rusă veche, AUI, Fil., XIII, 1967, nr.2, p.195-199; Poslelog dēja - predlog dja v drevnerusskom jazyke, în Etimologiceskie issledovanija po russkomu jazyku, VI, Moscova, 1968, p.75-89.
- 186 Contribuția temelor fără polnoglășie la îmbogățirea vocabularului rusesc, SC St. (Iași), Fil., XII, 1961, fasc.1, p.37-52.
- 187 A.P.Cehov și problemele limbii literaturii artistice, Rsl, VI, 1962, p.49-59.
- 188 Valori artistice în opera lui M.Solohov, AUB, LS, XIX, 1970, p.93-102.

189 O morfejnoj strukture russkix familij, Rsl, XVI, 1968, p.137-161; Efemeride antroponimice în limba rusă actuală, AUB, Fil., XVII, 1968, p.477-484; O morfejno-m zaimstvovanii v antroponimii, AClA X, IV, p.1117-1124; Asupra elementelor rusești din antroponimia unor limbi altaice și ibero-caucaziene, St sl, I, 1969, p.123-139.

190 Genul personal în limbile polonă și română, Rsl, III, 1958, p.31-41.

191 K istorii stanovlenija personal'nosti v pol'skom jazyke, Rsl, II, 1958, p.39-53; Contribuții la istoria pronumelor demonstrative în limba polonă, Rsl, VIII, 1963, p.129-135.

192 Folosirea atributivă a pronumelui demonstrativ ten, ta, to în limba cehă contemporană, AUB, LS, XIX, 1970, p.139-149; Observații privitoare la folosirea verbelor în unele proverbe cehe, ibidem, XX, 1971, p.149-157.

193 Cuvintele expresive în proza lui Karel Čapek, AUB, Fil., XV, 1966, p.359-369.

194 Folosirea limbii cehe comune în romanul lui J.Škvorecký "Zbabělci" (Lași), AUB, LS, XXI, 1972, p.143-152.

195 Le «doplnok» [slovaque] et son correspondant en roumain, Rsl, I, 1958, p.63-69.

196 Opoziția de cantitate în limba bulgară, în Omagiu Rosetti, p.73-77; Observații cu privire la viitor în limba română și în bulgară, Rsl, XIV, 1967, p.199-207.

197 Puncte de vedere asupra determinării proclitice din limba bulgară literară, SCL, XIX, 1968, nr.6, p.603-609.

198 Contribuții la studiul unor surixe de origine slavă în limba albaneză, SCL, XII, 1961, nr.2, p.231-261; Contributions à l'étude du lexique d'un patois slave d'Albanie (Bobobošćica et Drenovjüne), Rsl, XVI, 1968, p.175-192.

199 Problema comunității lingvistice balto-slave, Rsl, IV, 1960, p.87-106; Slava și baltica. Problema vechilor raporturi dintre ele în lumina noilor cercetări, Rsl, XII, 1965, p.283-297; Stadiul actual al cercetărilor în domeniul raporturilor lingvistice dintre balto-slavă și germanică, Rsl, VI, 1962, p.41-47; Balto-slava și indo-iraniana. Stadiul actual al cercetării raporturilor dintre ele, Rsl, VIII, 1963, p.99-110; Nekotorye utočnenija odnositel'no metodov issledovanija drevnejšix balto-slavjanskix, slavjano-balto-germanskix, balto-slavjanskix i indo-iranskix jazykovyx otonošenij, AUI, Fil., XVIII, 1972, p.1-13; Caracterele generale ale limbilor baltice, în Studii de lingvistică generală, Iași, 1972, p.125-185, ș.a.

- 200 Les rapports entre le thraco-dace et le balto-slave, ACIL X, IV, p.765-771 ș.a.
- 201 Otnošenija meždju obščeslavjanskim i drugim drevnimi jazykami Balkanskogo poluostrova, Iași [1973, litogr.].
- 202 Paralele lexicales traco-româno-slave, SCL, XXIV, 1973, nr.1, p.59-68.
- 203 K voprosu o prodolžitel'nosti obščeslavjanskogo jazyka, RRL, XIII, 1968, nr.6, p.617-621.
- 204 K voprosu o roli substrata v istorii slavjanskix jazykov, Rsl, IX, 1963, p.65-93. Vezi și precizarea lui S.B.Bernstein: Eșce raz o proisxoždenii russkogo cokanja, Rsl, X, 1964, p.191-192.
- 205 L'allongement compensatoire dans les langues slaves, "Linguistique balkanique", XVI, 2, 1973, p.63-83; Funkcja wzdłużenia zastępczego w zakresie fleksji rzeczowników, București, 1973 (litogr.).
- 206 K voprosu o razvitii grammatičeskoj sistemy slavjanskix jazykov, Rsl, XVII, 1970, p.69-79.
- 207 Sur l'origine et l'évolution des fonctions syntaxiques de l'accusatif dans les langues slaves, Rsl, XVI, 1968, p.161-174; Unele observații asupra categoriei numeralului în limbile slave, AUI, Fil., XVII, 1971, p.15-23.
- 208 Cu privire la evoluția opozițiilor "personal-non-personal" și "animat - inanimat" în limbile slave, AUB, LS, XVIII, 1969, p.75-89; Les oppositions de type « animé - inanimé » et « personnel - non-personnel » dans les langues slaves, RRL, XVIII, 1973, nr.4, p.347-354.
- 209 Determinanții predicativi în limbile slave, AUI, Ib. și lit. XVII, 1971, p.25-32.
- 210 Determinologizacija v sovremennyx slavjanskix jazykax, Rsl, XV, 1968, p.123-136.
- 211 O meždjlingvističeskoj omonimii v slavjanskix jazykax, București, 1973 (litogr.).
- 212 Tipy katek pri meždslavjanskix jazykovyx kontaktax, Timișoara, 1973 (litogr.).
- 213 Slovoșloženie v vostočnoslavjanskix jazykax, Rsl, IX, 1963, p.95-107; Nomina agentis feminina..., ibidem, XIII, 1964, p.207-213; Suffiksai'noe slovoobrazovanie imen suščestvitel'nyx..., Rsl, XII, 1965, p.35-41; Slovoobrazovanie i semantika, București, 1973 (litogr.).
- 214 Tipologičeskie zametki v oblasti konsonantizma (na materiale russkogo, ukraïnskogo, bolgarskogo i rumynskogo jazykov), Rsl, XVII, 1970, p.31-40.
- 215 O paralelă gramaticală slavo-română (Sistemul cuvintelor deictice în graiurile oitenești), Rsl, IV, 1960, p.73-86.

216 Despre structura și originea hipocoristicelor slave, CL, XVIII, 1973, nr.1, p.75-84. Menționăm aici, de asemenea, întrucât prezintă și o serie de nume românești de origine slavă, Dicționar onomastic românesc / de N.A. Constantinescu, București, 1963.

217 Asupra structurii unor termeni științifici denumind discipline și curente lingvistice în limbile slave, Rsl, XIV, 1967, p.97-107; Cu privire la traducerea unei metalimbi, AUB, LS, XVIII, 1969, p.23-32; Din istoria metalimbii slavisticii românești, Rsl, XVII, 1970, p.119-128; XVIII, 1972, p.93-107.

218 Vezi: IV Meždunarodnyj s'ezd slavistov. Materialy diskussii, t.II, Moscova, 1962; Slavjanska filologija. Materiali ot V Meždunaroden kongres na slavistite, t.VII, Sofia, 1965; VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968. Akta sjezdu, 1, Praga, 1970; VII Międzynarodowy Kongres Slavistów. Warszawa, 21-27. VIII.1973. Streszczenia referatów i komunikatów, varsovia, 1973.

219 Lingvistica românească, București, 1946, p.23-25; Réalisations et perspectives de la linguistique roumaine, RML, X, 1965, nr.1-3, p.14-15.

220 Lingviști și filologi români, București, 1959, p.105-121.

221 Limbă și lingvistică română, București, 1973, p.229-257.

222 Studii de lingvistică română, București, 1970, p.203-227.

223 Lingviști..., p.81-104.

224 Studii de istorie a limbii și lingvisticii române, București, 1965, p.115-177.

225 Ibidem, p.178-193.

226 Probleme de lingvistică română, București, 1961, p.199-209; vezi și p.147-154 (despre lexicografia sovietică).

227 Schiță a lexicografiei române, I-II, București, 1966-1969 (despre Cihac: I, p.103-131; cf. și alte paragrafe: lexicoanele slavo-române, p.78; I.H.Rădulescu, p.81-83; lucrările etimologice noi, II, p.270-271; dicționarele bilingve, p.300-316 etc.).

228 Où en sont la philologie et la linguistique roumaines?, Bucarest, 1968 (în special, paragraful La philologie et la linguistique slave, p.40-42).

229 Introducere în lingvistica și filologia românească, București, 1970, în special, p.220-221, 230-232 (lucrări consacrate influenței slave), 274-275, 279-281 (filologia slavo-română), 319-328 (istoria lingvisticii românești).

230 Lingvistica românească în ultimii 25 de ani, RD, VII, 1971, p.24-26 (bibliografie, p.35-49); versiunea engleză în Current Trends

in Linguistics, vol. 9. Linguistics in Western Europe, Haga-Paris, . 1972, extras: Romanian, p.1145-1189.

231 Ion Budai-Deleanu, Scrieri lingvistice. Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu. Introducere și note de Ion Gheție, București, 1970 (în special, p.55-71); I.Gheție, Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu, București, 1966, p.49-52; M.Mitu, Ioan Budai-Deleanu et les problèmes de l'étymologie slavo-roumaine, RRL, XIV, 1969, nr.2, p.143-154, idem, Opera lui Ion Budai-Deleanu în contextul relațiilor culturale și științifice româno-slave (Rezumatul tezei de doctorat), București, 1970 (litogr.).

232 Slavjanskaja filologija v Buxarestskom Universitete, Rsl, XII, 1965; p.259-281.

233 Filologia slavă, în lucrarea colectivă Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași. 1860-1960, vol.II, București, 1960, p.291-294.

234 Iz istorijata na rumănskata slavistika. Slavjanskoto ezikoznanie v Iași, "Slavia", XXXV, 1966, nr.1, p.161-167.

235 Apariția primelor texte românești în concepția lui Ilie Bărbulescu, AUI, Fil., XVII, 1971, p.1-5.

236 Slavistica - disciplină auxiliară a filologiei române. Re-actualizarea unei concepții fundamentale a lui Ilie Bărbulescu, ibidem, p.7-13.

237 Slavistica, în vol. colectiv Universitatea "V.Babeș". Studiu monografic, Cluj, 1957, p.116-119, 173-174; Limba și literatura rusă, p.175-177.

238 Iosif Popovici: omul și opera, AUT, Fil., I, 1963, p.357-359.

239 O contribuție a slavisticii românești la cercetarea limbii sîrbocroate, "Analele Societății de limba română", 3-4, 1972-1973, p.681-684.

240 Academicianul Emil Petrovici, Rsl, IV, 1960, p.35-39; OL, XIV, 1969, nr.1, p.3-5.

241 Emil Petrovici, Rsl, XVII, 1970, p.5-19.

242 Vezi articolul acestuia, Istoricul studierii limbii ruse în România, Rsl, XVIII, 1972, p.321-332 (cu bibliografia anterioară).

243 Stadiul actual al cercetării contactelor lingvistice româno-iugoslave în Republica Socialistă România, "Analele...", 3-4, 1972-1973, p.65-80.

244 Voprosy slavistiki v Rumynii za poslednie desjat' let, în Beogradski medjunarodni sastanak (15-21.IX.1955), Belgrad, 1957.

p.459-464; Dezvoltarea studiilor de slavistică în țara noastră, în ultimii 15 ani, SCL, X, 1959, nr.3, p.333-341.

245 Slavistica românească după 1944 și sarcinile ei actuale, Rsl, IV, 1960, p.5-34.

246 Principales étapes de l'histoire des études slaves en Roumanie et de leurs rapports avec les études slaves internationales, Rsl, XVI, 1968, p.193-225.

247 Partea a II-a: Etapele principale ale istoriei slavisticii românești și legăturile ei cu slavistica internațională, de la începuturi pînă la Ioan Bogdan (p.157-187); Slavistica românească de la Ioan Bogdan la Emil Petrovici (Lucrările de lingvistică) (p.188-207).

248 Slavistica românească, "România literară", an.VI, 1973, nr.33, din 16 august, p.12.

249 Emil Karužniacki și scrierea chirilică la români, "Românoslavica", I, Prague, 1948, nr.1, p.11-39; Textele slavo-române în lumina cercetărilor rusești, I-III (extrase din: Relații româno-ruse în trecut, [București], 1957; "Analele româno-sovietice", Seria istorie, 1957, nr.2 și 3-4); Vklad russkix eruditov v izučenie rumyno-slavjanskoi paleografii, "Revue roumaine d'histoire", XI, 1972, nr.1, p.79-89.

250 Seconde partie, Louvain, [1950], p.957-995.

251 Ed. a II-a, București, 1965, p.73-80, resp. 131-137.

252 Aspecte din lingvistica sovietică, SCL, IX, 1958, nr.1, p.109-125.

253 Cercetările lingviștilor ruși și sovietici despre relațiile lingvistice slavo-române, Rsl, VI, 1962, p.221-233.

254 Vezi și bibliografia slavistică publicată cu regularitate în "Rocznik slawistyczny" (1908 ș.u.) și "Revue des études slaves" (1921 ș.u.).

Les recherches de linguistique slave à Iași pendant
les dernières décennies

Ariton Vraciu

§ 1. La présente étude a été consacrée aux principales recherches linguistiques publiées à Iași pendant les dernières décennies dans les domaines de la langue russe (grammaire historique et histoire de la langue littéraire, phonétique, phonologie, morphologie, syntaxe et lexicologie synchroniques), de la grammaire et de la stylistique comparée du russe et du roumain (ou vice versa), de la traduction, du vieux slave et du slavon, de l'onomastique, de la grammaire comparée des langues slaves, du rôle du substrat dans la formation et l'évolution de ces langues, des contacts linguistiques, aussi bien que de la géographie linguistique (par ex., les rapports entre le slave, le balte, le germanique, l'indo-iranien, le hittite, le tokharien et les langues anciennes du Sud-Est européen) et de l'histoire de la linguistique¹.

§ 2. Dans le domaine de la langue russe il faut souligner avant tout la Grammaire descriptive et, dans une certaine mesure, contrastive de A. Zacordonet (1912-1977), publiée à Bucarest en 1949². Quoique l'auteur y examine les questions fondamentales de la phonétique et de la morphologie du russe contemporain, son livre renferme aussi quelques remarques d'ordre historique et stylistique.

Pour la grammaire proprement dite contrastive du russe et du roumain et sera très utile de signaler l'étude spéciale du même auteur: Confruntarea procedelor gramaticale ale limbilor rusă și română (AUI, II, 1956, 1-2, p. 53-66) où les procédés grammaticaux du russe, indifféremment s'ils ont ou non des analogies en roumain, sont définis à l'aide des éléments grammaticaux roumains correspondants. Par ex., en russe ce sont, l'on sait bien, les éléments synthétiques qui prédominent dans la déclinaison. En roumain, au contraire, le type analytique est plus fréquent. D'après A. Zacordonet, les cas génitif et datif synthétiques ont en roumain une circulation plus restreinte que les cas russes respectifs; cf. quelques exemples pour le génitif russe: ljubov' materi = roum. dragoste de mamă; cuvstvo stracha = sentiment de frică; zapach lipy = miros de tei etc.; donc, il y a en roumain des contextes où la situation est similaire, même identique (du point de vue des procédés employés), à celle du français (cf. miros de tei = parfum de tilleul). Parmi les nombreux équivalents possibles du cas

instrumental en roumain, certains ressemblent, selon les constatations de A. Zacordonet, à ce qu'on appelle forme synthétique (cf. r. dozd' polil ruc' jani = roum. ploaia curgea puhoi). De l'autre côté, en russe le sens du nom sans article résulte, d'après ce qui nous montrent les faits étudiés par l'auteur, du contexte (cf. r. on ucenik = roum. el este elev; ucenik citaet = elevul citeste; po doroge sël ucenik = pe drum mergea un elev; ja polucil pis'mo = eu am primit o scrisoare; pis'mo na stole = scrisoarea este pe masă etc.). On rencontre de façon sporadique en russe certains éléments formels (par ex., la particule démonstrative -to; r. L'gov-to on kupil = roum. Dumnealui cumpărăse Lgovul), qui, selon l'opinion de A. Zacordonet, semblent avoir la fonction d'un véritable article.

Des conclusions intéressantes ont été tirées de l'analyse des pronoms russes sebja et svoj, qui nous offrent un aspect particulier par leur souplesse syntaxique. L'auteur met en évidence le fait que les pronoms roumains se, îsi, si- (-si), siesi, (pe) sine et, respectivement, său, sa, săi, sale ne reflètent que partiellement le statut grammatical de sebja et svoj, qui sont valables pour toutes les personnes, tandis que les formes roumaines précitées sont senties comme formes de III-e personne.

L'on sait que, du point de vue formel, le russe n'a que trois temps (présent, passé et futur), mais il est capable cependant d'exprimer tous les temps possibles des langues romanes ou germaniques, en compensant certaines lacunes dans la morphologie du verbe (certaines nuances spéciales de temps ou de mode) à l'aide de l'aspect verbal et éventuellement par d'autres procédés (lexicaux ou syntaxiques). Par ex., l'infinitif russe peut avoir des valeurs multiples: valeur de subjonctif, d'impératif, de participe passé etc. L'élément le plus délicat du russe est l'aspect verbal, qui consiste dans la tendance du sujet parlant d'indiquer en même temps (c'est-à-dire dans le corps de la même forme) aussi bien la durée exigée par l'action, que son image et son caractère. C'est ce qu'on pourrait appeler, d'après A. Zacordonet, la synchronisation de l'idée de temps et de l'idée d'adverbe. La présence de l'aspect verbal en roumain comme procédé morphologique est contestée en général par les linguistes. Mais, examiné du point de vue de la grammaire contrastive, qui "a pour fin de donner les schèmes possibles dans une langue pour tout ensemble donné de schèmes de construction dans l'autre langue"³, le verbe roumain nous offre, par rapport au russe, certains faits, qu'il faut insérer, selon l'opinion de l'auteur, dans la catégorie de l'aspect verbal.

La préférence de notre langue pour les procédés analytiques explique pourquoi deux ou trois mots roumains correspondent souvent à un seul mot russe (cf. r. zachochoťat' = roum. a izbucni în râs; prospat' = a se scula tîrziu; vysspat'sja = a fi dormit destul; vsmotret'sja = a se privi atent etc.). Pour la même idée, le lexique roumain emploie d'habitude plus de mots que le russe. Le rythme musical ou - plus exactement - la symétrie de la phrase roumaine réclame, comme l'a démontré A. Zacordoneț, certains mots "supplémentaires", qui n'existent pas (et qui seraient inutiles) dans un texte russe. Le roumain a, donc, besoin d'une "ambiance lexicale" plus riche que le russe pour mettre en valeur ses diverses formes et expressions grammaticales. De là toute sorte de précisions qui sont absentes ou omises en russe⁴.

Le même auteur a publié aussi une étude spéciale sur le problème de l'existence de l'aspect verbal en roumain (voir A. Zacordoneț, Problema existenței aspectului verbal în limba română, AUI, VII, 1961, p. 89-98). L'article essaie de relever les procédés grammaticaux (et d'autres types) utilisés par le roumain afin de suppléer à l'absence formelle, dans son système, de l'aspect verbal. Certaines grammaires roumaines avaient déjà souligné la possibilité du verbe de cette langue romane de marquer l'aspect verbal par ses formes temporelles ou par d'autres moyens. Quand même, on n'avait pas assez insisté sur ce phénomène, parce qu'on avait négligé de prendre en considération des langues slaves, qui le présentent d'une façon manifeste. En étudiant les possibilités de traduire l'aspect verbal du russe en roumain, ce qui atteste que les langues ont une base ontologique commune, A. Zacordoneț démontre que chaque forme temporelle du verbe roumain implique une nuance de l'aspect; quant au russe, les valeurs temporelles sont souvent contenues dans les formes aspectuelles du verbe. L'auteur examine également quelques paradigmes temporels roumains employés pour mettre en relief la mesure dans laquelle ils sont capables d'exprimer, par eux-mêmes ou par le contexte, les nuances de l'aspect verbal russe. La conclusion qui en découle est que l'aspect verbal en roumain n'est qu'une catégorie psychologique (pour mieux dire, son existence est purement sémantique). Les exemples assez rares d'aspect verbal marqué formellement ou par des moyens lexicaux ne prouvent pas son existence en roumain; ils ne se constituent pas dans un système grammatical à suffixes, préverbes et alternances phonétiques. Mais, si la catégorie de l'aspect n'a pas une expression morphologique, elle est, en échange, d'après A. Zacordoneț, clairement exprimée par les formes temporelles. L'étude finit par l'observation que l'aspect verbal n'existe pas et il n'est même pas nécessaire en roumain. Les paradigmes temporels, qui se

distinguent par la même souplesse que l'aspect slave, offrent en ce sens des possibilités sans limites.

Une conception moderne sur la phonétique et surtout sur la phonologie du russe contemporain est soutenue par V. Rotundu dans son manuel Fonetika sovremennogo russkogo jazyka (Iași, 1975, p.165), destiné aux étudiants de langue russe de l'Université de Jassy. L'ouvrage a pour point de départ le cours de phonétique que son auteur fait déjà depuis quelques années. Dans le chapitre introductif V. Rotundu examine les questions suivantes: l'objet et les branches de la phonétique. Le second chapitre traite des aspects matériels et fonctionnels des sons (caractéristiques physiques et physiologiques des sons, la base articulatoire du russe, les phonèmes de cette langue). Les autres chapitres ont été consacrés à la phonétique proprement dite (formation des sons, le vocalisme, le consonantisme, la structure syllabique du russe, l'alternance des sons) et à la phonologie (la théorie du phonème, les principes des écoles phonologiques de Moscou et de Léninegrad, les traits distinctifs, pertinents ou différentiels du phonème, le système des phonèmes du russe actuel etc.), à l'orthoépée, à la graphie et à l'orthographe.

Les questions de la morphologie et de la syntaxe du russe contemporain font l'objet des cours de Mihai Lozbă (Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk. Slovoobrazovanie. Morfologija, Iași, 1973, 309 p.; nouvelle édition, Iași, 1977; Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksis, 1-ère partie, Iași, 1969, 294 p.). Dans le premier des manuels mentionnés l'auteur discute les problèmes de la dérivation et de la morphologie (les parties du discours et leurs catégories grammaticales, en y analysant d'abord les espèces de mots variables: le substantif, l'adjectif, le numéral, le pronom, le verbe, l'adverbe, kategorija sostojanija; viennent ensuite les espèces de mots invariables: prépositions, conjonctions, copule, particules, modal'nye slova, interjections'. L'autre volume traite les questions suivantes: le rapport entre la syntaxe et les autres parties de la langue, l'objet de la syntaxe, le syntagme et la syntaxe de la proposition.

Quant à la lexicologie du russe il conviendra de signaler le cours de T. Vraciu, Russkij jazyk (Leksikologija. Semasiologija. Frazeologija. Leksikografija) (Iași, 1975, 108 p.) où l'on examine, entre autres, les problèmes concernant la théorie du mot, la polysémie, les synonymes, les antonymes, l'origine du lexique russe (les éléments slaves communs, le vocabulaire slave oriental, les emprunts), le lexique terminologique, les dialectismes, les mots argotiques, le vocabulaire russe du point de vue stylistique et expressif (par ex.,

le lexique du langage parlé et le lexique livresque), les archaïsme et les néologisme, les éléments constitutifs et les modèles structuraux des phraséologismes (classifications, origines) etc.

Enfin, une grammaire pratique du russe, élaborée par I.Smuc, A.Nicoară et T.Vraciu (Praktičeskaja grammatika russkogo jazyka s upraznenijami, Iași, 1976, 220 p.) qui traite des questions morphologiques (le substantif, l'adjectif, le pronom, le numéral, le verbe, l'adverbe, les particules) et syntaxiques (le sujet, le prédicat, l'attribut, l'aposition, la classification des propositions d'après leur structure, l'expression des rapports d'espace, de temps et de cause, la subordonnée comparative), aspects qui présentent des difficultés pour les Roumains.

Certains problèmes théoriques de la lexicologie, de la morphologie et de la syntaxe du russe contemporain ont été discutés - parfois, du point de vue de la grammaire contrastive - dans les études de Marcela Lozbă⁵, T.Vraciu⁶, A.Vraciu⁷; Mihai Lozbă⁸, D.Trocin et T. Măleanu⁹ etc., tandis que l'étymologie et l'onomastique ont fait constamment l'objet de plusieurs recherches effectuées par I.Lobiuc¹⁰.

§ 3. En 1963 est paru à Bucarest le Cours de grammaire historique de la langue russe (A.Vraciu, Al.Ionașcu, V.Vaida, V.Rotundu, D.Trocin, E.Tauberg, S.Wolf, Kurs istoričeskoj grammatiki russkogo jazyka, București, 1963, 394 p.) où, à côté des questions générales, l'analyse porte sur les dialectes et les patois, de même sur la phonétique, la lexicologie, la morphologie et la syntaxe historique¹¹. Ce travail représente le résultat d'une coopération des slavistes de Iași et de Bucarest (de Iași ont participé à l'élaboration du livre A. Vraciu, V.Rotundu et D.Trocin). Dix ans plus tard, l'un des collaborateurs (D.Trocin) a préparé et publié la première partie d'un nouveau manuel pour l'étude de l'histoire de la langue russe: Istorija russkogo jazyka, I: Vvedenie, russkie govory, istoričeskaja fonetika (Iași, 1973, 152 p.). Dans les trois sections du livre on examine l'histoire externe du russe, la classification des dialectes et des patois et les problèmes fondamentaux de la phonétique diachronique.

Dans une étude publiée par nous (voir A.Vraciu, Un fenomen dialectal rusesc produs sub influența substratului fino-ugrian, AUI, X, 1964, 1, p.25-34) on discute le problème de l'origine du phénomène phonétique connu sous le nom de tzokanie. D'après notre opinion, la confusion entre les affriquées č' et č' ne peut pas être expliquée par les moyens internes du russe. Ce phénomène n'est pas un changement phonétique spontané; l'explication par le substrat finno-ougrien serait plus vraisemblable. Entre les Slaves de l'Est et les peuples finnois

il y avait des rapports étroits depuis le VIe et le VIIe siècle. Dans les villes d'un certain territoire la population était bilingue. Dans la période des plus anciens contacts avec les Slaves de l'Est les peuples finnois possédaient une seule affriquée: ç' (ç'). Donc, chez les tribus finnois de l'Ouest la prononciation des deux semiocclusives (cf. r. ç' et ç') n'était pas possible; il y avait de la sorte des conditions favorables à l'apparition de la tzokanie. La confusion entre les deux phonèmes ne peut être expliquée ni par l'articulation presque identique existant entre les deux semiocclusives, ni par leur origine commune (du point de vue historique ç' et ç' du russe sont des variantes combinatoires de k'). Dans l'ancien russe les paires de consonnes chuintantes et sifflantes constituaient des systèmes. Donc, il est difficile d'admettre que l'élimination de la paire ç' - ç' s'était produite sans aucune influence extérieure. Le fait que, initialement, ç' et ç' ne s'opposaient pas sous le rapport phonologique ne saurait constituer la cause de leur superposition ultérieure. C'est ainsi que l'explication par le substrat finno-ougrien reste valable. A l'appui de cette thèse on pourrait invoquer aussi des arguments d'ordre historique, archéologique et ethnographique. Les Slaves de l'Est ont entretenu un contact étroit et se sont mêlés graduellement aux tribus finnoises du territoire de la mer Baltique; dans le système phonétique de ceux-ci il n'y avait qu'une semiocclusive. A la suite de ce contact la manière finnoise de prononcer les affriquées s'est imposée dans les territoires de Novgorod et de Smolensk. Le fait n'est pas isolé. Il y a encore d'autres faits linguistiques (les plus nombreux dans les dialectes russes) qui plaident pour l'influence du substrat finno-ougrien.¹³

Dans une étude spéciale (Contribuția temelor fără polnoglasiu la îmbogățirea vocabularului rusesc, SCSt 1, XII, 1961, p. 37-52), A. Zacordonet examine l'importance des radicaux sans polnoglasiu (angl. pleophony) à la formation de la langue russe littéraire (surtout pour l'enrichissement du vocabulaire). La participation considérable du vieux slave à la formation de la langue russe littéraire explique l'existence de la variante avec polnoglasiu et la variante avec métathèse dans toute une série de notions importantes. D'après les constatations de A. Zacordonet, les doublets slaves méridionaux, dans leur forme initiale (c'est-à-dire dépourvue de préfixes et de suffixes) sont entrés en russe en nombre très restreint et seulement lorsqu'il y a eu une possibilité de différenciation sémantique (par ex., golova "tête" - glava "chapitre"; storona "partie, côté" - strana "pays" etc.). Il en est de même pour les doublets russes à polnoglasiu hors d'usage,

supplantés (au moins quelques-uns d'entre eux) par les vocables respectifs du vieux slave (par ex., sladkij "doux", vrag "ennemi", vednyj "nuisible", vremja "temps"; leurs correspondants russes: solodkij, vorog, verednyj, veremja, attestés par les textes anciens, ne sauraient être réintroduits - et à juste titre - dans la langue actuelle). Excepté ces deux cas, ces correspondants sont d'un emploi occasionnel (comme archaïsmes ou comme éléments de prosodie; à cette catégorie appartiennent des mots tels que: chlad, mlat, zlato, vlas, miadoj etc.). Selon l'auteur, la disparition de la majorité des doublets slaves de provenance méridionale paraissait inévitable. Devenus inutiles par la synonymie intégrale avec leurs variantes russes, ils étaient voués à la désuétude et à la disparition irréversible. Mais cela n'est pas arrivé. Les écrivains les plus illustres et les savants doués du génie de la langue les ont sauvés de la disparition totale, par leur emploi dans les diverses formes de la langue écrite.

A. Zacordoneț relève que, parmi les procédés auxquels a recouru la langue russe littéraire afin de compléter son vocabulaire, le plus important a été la dérivation. La grande majorité des termes scientifiques, techniques, politiques, ou appartenant au domaine des relations sociales plus différenciées, est apparue par dérivation en partant des mots du lexique fondamental. A la formation des mots par ce moyen, les radicaux sans polnoglasie ont participé dans une proportion supérieure à celle des radicaux avec polnoglasie. C'est ainsi que la participation du radical choron- est limitée à un seul mot: pochoronnyj "funèbre" (choronit' "enterrer, inhumér, ensevelir" et pochorony "enterrement; funérailles; obsèques" sont des formations antérieures), tandis que la contribution du radical chran- est beaucoup plus substantielle (excepté chranit' "garder; conserver", chranit'sja "se conserver, se trouver", chranitel' "gardien, conservateur", chranenie "conservation", qui sont des emprunts du vieux slave, on peut mentionner predochranitel' "dispositif de sûreté; pièce de sûreté, sûreté", chranilisce "dépôt", qui sont des formations lexicales russes). Dans la formation des mots par le procédé de la composition on préfère également le radical sans polnoglasie: srednevekov'je "moyen âge", srednevekovyj "du moyen âge; médiéval", blagorodnyj "noble, distingué", blagozvucnyj "harmonieux, mélodieux; euphonique", blagozvucie "harmonie; euphonie", blagodarnost' "reconnaissance, gratitude; remerciement", blagorazumie "sagesse, prudence" etc.

Selon l'opinion de l'auteur, le recours aux radicaux monosyllabiques a constitué, en ce qui concerne le russe, une solution heureuse toutes les fois que l'emploi du radical dissyllabique était

impossible. Dans la concurrence entre glas et golos, le terme russe, le terme avec polnoglasie, s'est imposé. Dans le langage dépourvu de tout élément de dérivation, l'on a aujourd'hui uniquement le mot golos (la proposition u nego chorosyj glas l'emporte sur golos par une voie différente: celle de la dérivation, à l'aide de suffixes ou de préfixes, ou par les deux procédés à la fois. Plusieurs termes, si nécessaires à n'importe quelle langue de culture, tels: priglasit' - priglasat' "inviter", soglasie "consentement; accord", soglasit'sja "consentir; approuver; être d'accord", glasnost' "publicité", glasni "voyelle", soglasnyj "consonne", soglasno "conformément à, en conformité avec", soglasovanie "accord (grammatical)" - ont à la base un radical sans polnoglasie.

En outre, A. Zacordoneț souligne le fait qu'au début du siècle dernier certains écrivains russes manifestaient une hésitation significative à choisir entre l'aspect phonétique autochtone et la variante qui allait s'imposer par la suite définitivement dans la langue. On assiste, par ex., à des oscillations entre ocholodet' et ochladit' "refroidir" (dans l'acception morale du mot), entre besperestannyj et besprestannyj "incessant, continué", entre nebreznyj et nebreznyi "négligent, nonchalant, peu soigneux" etc. Finalement, la langue russe a opté pour l'aspect phonétique slave méridional de ces dérivés, en raison de leur brièveté par rapport aux radicaux russes. Les radicaux avec polnoglasie sont dissyllabiques (chodod, morog, voron etc.), tandis que les variantes du vieux slave sont monosyllabiques (clad, mraz, vran). En vertu du fait que la dérivation avec ses éléments (suffixes et préfixes) a le désavantage d'allonger le mot, l'emploi d'un radical monosyllabique représentait une meilleure solution. Le choix des radicaux monosyllabiques, qui se sont imposés et ont participé effectivement à la formation d'une partie importante du lexique russe, constitue sans doute un fait positif dont l'importance pour l'histoire de la langue littéraire russe n'avait pas été suffisamment relevée antérieurement à la parution de cette étude de A. Zacordoneț.

§ 4. Notre étude Cehov și problemele limbii (AUI, VI, 1960, 1, p. 63-72) envisage certaines particularités du style de cet écrivain russe aussi bien que ses opinions sur la langue des œuvres littéraires.

Un question d'onomastique, à savoir les noms propres dans l'œuvre de Tchekhov a attiré l'attention de A. Zacordoneț (voir Numele proprii în opera lui Cehov, SCSt I, XI, 1960, 1, p. 31-43).

Le procédé de caractériser ou de charger un personnage au moyen de son nom, utilisé par les grands écrivains satyriques a été employé par Tchekhov sur une très grande échelle; il en a fait un véritable principe d'art. Par leur contenu étymologique, les noms propres dans l'oeuvre de Tchekhov sont des indications plus ou moins dissimulées relatives au caractère du héros, à ses occupations, au milieu social d'où il provient et, éventuellement, à son appartenance ethnique. Cervjakov, par son contenu notionnel (r. cervjak "ver") suggère l'humilité, le manque de dignité, le rang le plus bas de la hiérarchie administrative, c'est-à-dire justement les notes qui définissent l'humble employé de Smert'cinovnika descendu au niveau le plus bas de l'avilissement humain. Peresolin (un dérivé onomastique du verbe peresolit' signifiant au sens propre "mettre trop de sel", et au sens figuré "exagérer outre mesure, mettre trop de zèle) caractérise admirablement le directeur de ministère de l'esquisse Vint, qui au lieu de sanctionner les petits employés surpris en train de jouer aux cartes dans l'enceinte du ministère, s'installe lui-même à la table de jeu à côté de ses subalternes et joue avec eux jusqu'à l'aube. Un nom comme Scuka, provenant de scuka "brochet", est en parfaite correspondance avec la rapacité et l'esprit agressif de "l'héroïne" du récit Bezzascitnoe sugcestvo qui terrorise les employés d'une banque privée, réussissant finalement à leur arracher, par chantage, la somme dont elle avait besoin. Certains noms propres de l'oeuvre tchékhovienne ont dépassé les cadres du récit respectif, revêtant une signification sociale ou politique plus générale. Un tel nom est Prisibeev de la célèbre esquisse Unter Prisibeev qui, par son identité d'étymologie avec le verbe prisibit' "donner un coup de qch; assommer", symbolise la brutalité, l'arrogance et la violence, donc tous les attributs propres à ce sous-officier despotique et borné.

Presque chaque nom propre des esquisses humoristiques de Tchekhov révèle directement ou indirectement la psychologie et la position sociale des personnages, constitue une indication, parfois ingénieuse, de leurs défauts physiques et moraux. On trouve une indication pareille dans le récit humoristique intitulé Intelligentnoe brevno, où le nom du personnage principal Pomoev, dérivé du nom pomoi "lavure, rinçure, eaux grasses", suggère l'infériorité, la pauvreté spirituelle et morale, ce qui correspond parfaitement à la mentalité primitive de ce personnage, qui n'admet pas qu'un domestique puisse avoir le droit d'appeler en justice son maître pour des coups graves.

Une signification fréquente annexée aux noms propres de

l'oeuvre de Tchékhov se rapporte à l'occupation des personnages, éventuellement à leur rang social. Ainsi la profession de diacre est rendue par le nom Duchov dérivé de duch "spirit", celle de prêtre est indiquée par le nom Zezlov dérivé de zezl "bâton, sceptre". Certains noms propres représentent des indications assez transparentes à cet égard, tel par ex. Smyckov, le nom du héros du conte fantastique Roman s kontrabasom. Le mot smyckok, d'où il dérive, signifie "archet". Un nom tout aussi transparent est par ex. Zapojkin du récit Orator, nom formé de zapoï "accès d'ivrognerie".

A. Zacordonet explique toutes ces formations onomastiques par le génie de la langue russe, où l'on peut dériver des noms propres de n'importe quel mot à l'aide de quelques suffixes (-ov, -ev, -in, -skij etc.): spicka "alumette" - Spickin, kamys "roseau" - Kamysev, palec "doigt" - Pal'cev, polumrak "demi-obscurité; demi-jour, pénombre" - Polumrakov, trup "cadavre" - Trupov, panichida "office des morts" - Panichidin, svoj (pron. "le mien, le tien, le sien") - Svojkin, unylyj "triste, mélancolique; abattu" - Unylov, lysvj "chauve" - Lysov etc. De pareils noms ne rencontrent nulle résistance et nulle réserve de la part des lecteurs, puisqu'ils sont créés suivant les mêmes principes linguistiques (donc ils sont authentiques) que les noms vivants, qui circulent dans la vie réelle.

L'auteur de l'étude souligne que, dans le domaine de l'invention des noms propres à intentions satyriques ou humoristiques, Tchékhov continue et développe un procédé pratiqué depuis les temps les plus reculés dans le folklore russe et naturalisé dans la littérature russe par ses illustres prédécesseurs, parmi lesquels il faut mentionner en premier lieu Griboédov, Gogol, Ostrovski et Tchekhrine. En reprenant donc un procédé cultivé sur une échelle plus réduite par certains de ses devanciers, Tchékhov a accordé à ce procédé artistique, une ampleur sans précédent dans l'expérience littéraire russe. Entre l'allusion directe à la profession, à l'aventure ou au défaut moral du personnage (Smyckov, Panichidin, Zapojkin etc.), et la suggestion vague ou symbolique dans la même direction, basée sur des effets d'ordre acoustique ou sur des associations de toute sorte, on rencontre dans "l'anthroponymie" de Tchékhov, examinée dans cette étude de A. Zacordonet, une variation et des nuances qui vont à l'infini.

Quelques aspects stylistiques de la syntaxe poétique de Maïakovski font l'objet d'une recherche publiée par A. Stratulat (Aspecte stilistice ale sintaxei poeziei lui Maïakovski, AUI, V, 1959, p. 131-151). Dans cette article l'auteur pose le problème des valeurs stylistiques de certaines constructions syntaxiques des plus connus poèmes

de Maïakovski. Dans ce sens on discute la proposition, la phrase, la période ainsi qu'une série de figures de style: l'inversion, l'ellipse, la répétition etc. En analysant l'importance des constructions mentionnées, A. Stratulat met en évidence le fait que ces procédés correspondent au contenu de l'oeuvre respective et s'harmonisent en même temps avec les autres moyens d'expression dont dispose le poète. Ces constructions sont caractéristiques et dominantes chez Maïakovski et constituent un trait original de son style. Les exemples analysés dans la présente étude ont comme but de démontrer que, en éliminant tout ce qui est superflu, Maïakovski ramène l'expression à ses éléments essentiels, en leur attribuant plus d'intensité émotionnelle. Ce procédé permet au poète d'éviter les amples descriptions et de stimuler le lecteur à participer à l'acte poétique de création, en complétant le tableau grâce à ses propres connaissances, à son expérience et à son imagination. C'est ainsi qu'il s'établit une étroite liaison entre l'auteur et ses lecteurs, qui trouvent dans l'oeuvre de Maïakovski non seulement une satisfaction artistique mais aussi un stimulant dans le travail productif.

§ 5. Parmi les études consacrées aux problèmes linguistiques et artistiques de la traduction - surtout du russe (et des autres langues slaves) en roumain (ou vice versa) on pourrait citer: A. Zăcordonet, Lingvisticeskie aspekty perevodov s russkogo jazyka na rumunskij (Rsl, XVI, 1968, p. 397-407); Em. Levițchi, Despre limba și stilul traducerilor din Necrasov, "Limba română", V, 1956, 5, p. 47-69; id., Două versiuni românești ale romanului "Război și pace" (AUI, II, 1957, 1-2, p. 249-273); id., Aspecte din arta de traducător a lui Mihail Sadoveanu. I. Traducerile din Maupăssant și primele traduceri din Turgheniev (AUI, VI, 1960, 1, p. 95-114); S. Bălănescu, Poemele lui Maïakovski în traducerea lui Cicerone Theodorescu (AUI, XIII, 1967, 2, p. 221-232); N. Cantemir, A. Nicoară, Variantele românești ale poemului lui Aleksandr Blok "Ceil 12" (AUI, f, XVI, 1970, p. 121-127); P. V. Popa, Balade și doine românești în limba rusă (AUI, XIII, 1967, 2, p. 241-243); I. Tiba, Traduceri poloneze din poezia lui Eminescu (AUI, X, 1964, 2, p. 227-233); A. Vraciu, Traduceri din poezia lui George Coșbuc în bulgară și sîrbă (AUI, XIII, 1967, 1, p. 99-117); N. Cantemir, A. Nicoară, George Coșbuc în limba rusă (ibidem, p. 119-124); S. Bălănescu, F. Rusu, Proza lui Vasile Voiculescu în limba rusă (AUI, f, XI, 1974, p. 151-156); N. Cantemir, S. Bălănescu, Maria Banuș în limba rusă (AUI, XII, 1966, 1, p. 107-114).

Em. Levițchi présente dans la deuxième des études mentionnées une analyse comparative de deux traductions roumaines du roman

de L.N.Tolstoi "Guerre et Paix" (la traduction de N.Parocescu par les soins de l'écrivain Al. Philippide: Război și pace, I-IV, București, 1948, et la traduction de I.Frunzetti et I.Parocescu, București, 1954-1955), ce qui lui permet de soulever quelques problèmes concernant l'art de traduire. L'auteur y insiste sur le fait qu'une bonne traduction implique non seulement une étude détaillée de l'original et la connaissance approfondie des deux langues, mais aussi l'art d'intégrer le détail dans l'ensemble, l'art de choisir le mot juste, capable de rendre toutes les nuances. Envisagée de ce point de vue la traduction publiée par les soins du poète Al. Philippide présente, d'après Em.Levițchi, un intérêt tout spécial. Al. Philippide a su transposer le texte en véritable artiste et user d'une langue riche, colorée, précise. Il a démontré - et ce n'était pas pour la première fois - que la langue roumaine est capable d'exprimer toutes les subtilités de pensée et de style (rappelons les mots de Th. Gautier: "l'inexprimable n'existe pas"), qu'elle constitue un instrument d'une grande sensibilité.

Les traductions réalisées par le grand romancier roumain M. Sadoveanu (1880-1961) présentent une importance particulière. Le choix des auteurs comme Maupassant, Al. Russo, Tourguénev est significatif pour les affinités de l'écrivain roumain. Il est intéressant de remarquer que la plupart des oeuvres sont traduites du français, qu'il s'agisse de Maupassant, de Russo ou de Tourguénev. La traduction des Zapiski ochotnika¹⁴ révèle l'extrême sensibilité de Sadoveanu au phénomène littéraire. Grâce à cette sensibilité, à cet art de saisir l'essentiel, de présenter la réalité en images poignantes, l'écrivain a su transformer le texte français fade, contradictoire, absurde¹⁵, parfois, en un véritable chef-d'oeuvre, beaucoup plus proche de l'original que la version française. M. Sadoveanu a donné en 1946 et en 1954 deux autres versions des Récits d'un chasseur (Povestirile unui vânător), réalisées cette fois d'après l'original russe. La dernière surtout, celle de 1954 (la seule complète), présente un intérêt considérable pour l'étude de la théorie et de la pratique des traductions.

§ 6. Pour l'étude du vieux slave il faut signaler, évidemment, le livre de A. Zacordoneț (Curs de limbă slavă veche, București, 1963, p.328), où l'on examine quelques problèmes généraux (par ex., les Slaves et leurs langues, le slave commun, l'apparition et l'évolution de l'écriture vieille slave, l'activité de Cyrille et de Méthode en Moravie et en Pannonie, le développement de l'écriture vieille slave à l'époque du tsar Siméon, la base dialectale du vieux slave, les

alphabets slaves, la question de l'existence de l'écriture slave avant Cyrille et Méthode, les textes du vieux slave etc.), la phonétique et la morphologie (en détail) et les notions fondamentales de la syntaxe et du vocabulaire vieux slaves.

L'un des problèmes très compliqués et en suspens pour le moment c'est le problème du type du slavon, employé dans le Grand-Duché de Lituanie. Quelques considérations générales sur ce sujet pourraient être trouvées dans le livre de P. Olteanu, Limba povestirilor slave despre Vlad Tepeș (București, 1961), dans l'article de M. Mitu, Termeni de origine polonă în documentele slavo-moldovenesti I. 1388-1517 (Rsl, VIII, 1963, p. 155-224) et, surtout, dans nos études: Momente din istoria limbii și culturii lituaniene "Comunicări", p. 119-129) et Unele precizări în legătură cu caracterul limbii slavone din Lituania (Rsl, XVIII, 1972, p. 197-215), consacrées spécialement au problème mentionné ci-dessus¹⁷. Notre première étude dans ce domaine met en évidence les particularités de la langue slave du type russe, employée dans le Grand-Duché de Lituanie, au Moyen Âge, comme langue écrite et comme langue parlée. On y discute les causes historiques et les prémisses sociales, politiques et culturelles qui ont déterminé la généralisation de la langue slave en Lituanie. Le problème est étudié en relation avec l'histoire des langues slaves de l'Est, avec l'histoire et le rôle du polonais, tout en insistant sur l'influence exercée sur cette langue particulière et moins connue par les langues lituanienne, lette, latine et allemande. La deuxième des études susmentionnées a été aussi consacrée au problème du caractère de la langue slave de version lituanienne, employée comme langue littéraire, ecclésiastique et, partiellement, comme langue de conversation. Tout d'abord, nous y examinons brièvement les conditions qui ont favorisé l'adoption de cette langue étrangère dans le Grand-Duché de Lituanie, pour insister par la suite plus spécialement sur la question si complexe des variantes qu'elle a connues d'une époque à l'autre. On attire particulièrement l'attention sur le fait qu'il y a eu des monuments écrits où l'influence du russe est très intense, mais qu'il y en a d'autres où, au contraire, c'est l'influence du polonais qui se ressent d'une manière extrêmement claire. De plus, cette originale version se détache aussi par la présence des éléments lexicaux, phonétiques, morphologiques et syntaxiques empruntés au tchèque, biélorusse, ukrainien, allemand, latin, lituanien et même au lette. Le caractère du slavon lituanien change foncièrement pendant le XVe-XVIIe siècles, lorsque le polonais commence à le supplanter. Au début, cela aboutit à la constitution d'une langue contenant des éléments lituano-russes et polonais, langue

qui a subsisté une période déterminée, mais graduellement l'influence du polonais s'impose et la langue officielle du Grand-Duché de Lituanie perd son caractère initial, étant remplacée par le polonais, situation qui dure jusqu'au XVIIe siècle. Parallèlement, à partir du XVe siècle (1547) commencent à paraître les premiers textes rédigés en lituanien, ce qui produit inévitablement des changements dans les rapports des éléments baltiques et slaves dans la culture du peuple lituanien.

Le problème des plus anciennes influences de la romanité balkanique sur les Slaves et celui du vieux slave sur le daco-roumain a constitué l'objet de deux études remarquables de G. Iyănescu¹⁸.

En ce qui concerne les problèmes relatifs au slave commun, à la phonétique et à la grammaire comparée des langues slaves, nous nous permettrons de relever, tout d'abord, deux de nos travaux où ces questions sont analysées du point de vue de la linguistique et de la dialectologie indo-européenne. Il s'agit de: Gramatica comparată a limbilor slave (Iași, 1971, 491 p.) et de Prelegeri de fonetică, fonologie, gramatică și lexicologie comparată a limbilor slave (Iași, 1975, 306 p.). La première partie de notre Grammaire comparée (p. 11-306) a été consacrée à quelques problèmes fondamentaux du domaine, à savoir: les méthodes¹⁹, le rôle du substrat dans le processus de la formation et de l'évolution des langues slaves²⁰, la position linguistique du slave commun: les anciens rapports linguistiques balto-slaves, le hittite et le balto-slave, le balto-slave et le tokharien, le balto-slave et le germanique, le balto-slave et l'indo-iranien etc. Dans la deuxième section (p. 307-484), après une introduction à la morphologie et à la syntaxe comparées des langues slaves, on insiste sur les parties du discours et leurs catégories grammaticales depuis l'époque slave commune jusqu'à nos jours. Quant au second ouvrage, les questions qu'on y discute pourraient être résumées de la manière suivante: 1) son et phonème (phonétique et phonologie), les causes des changements phonologiques, types de changements, la base articuloire des langues slaves, le système phonologique du slave commun et son origine (époque indo-européenne et époque balto-slave), la structure phonémique du slave commun, l'accentologie (époque indo-européenne, époque balto-slave, époque slave commune, la situation actuelle dans les langues slaves); 2) les catégories grammaticales des langues slaves confrontées avec celles des autres langues (indo-européennes et non indo-européennes); 3) éléments de syntaxe comparée des langues slaves; 4) les influences baltiques sur les langues slaves.

Les rapports linguistiques existant entre le slave commun, les langues slaves et les autres idiomes indo-européens dont on traite dans la première partie de la Grammaire comparée, mentionnée déjà plus haut, ont été également examinés dans plusieurs études spéciales publiées par nous depuis 1958²¹. On se contentera de reproduire ici seulement quelques conclusions concernant la nature des relations balto-slaves:

"Zweifellos muss eine Erklärung der Ähnlichkeiten zwischen dem Baltischen und Slavischen unbedingt auch die Möglichkeiten berücksichtigen, dass neben gemeinsamen Neuerungen auch einige Elemente aus dem Indogermanischen ererbt sind. Ebenfalls können einige Übereinstimmungen das Resultat paralleler Entwicklungen oder alter Entlehnungen sein.

Deshalb müssen verschiedene Ursachen bei der Untersuchung der balto-slavischen Sprachbeziehungen in alter Zeit berücksichtigt werden:

- a) gemeinsamer indogermanischer Ursprung;
- b) parallele Entwicklung eines gemeinsamen Impulses;
- c) Sprachbund im Sinne des balkanischen (jedoch nicht sprachliche Einheit im Sinne einer Ursprache);
- d) gegenseitige Entlehnungen, die eine Forderung darstellen, wie z. B. bei den Balkansprachen"²².

Les nombreuses innovations propres aux langues slaves et baltiques aussi bien dans le domaine phonétique et morphologique, que dans celui de la syntaxe, du lexique et de la formation des mots plaident, selon notre opinion, en faveur de l'hypothèse que dans ce cas nous avons à faire aux langues appartenant au seul et même groupe dialectal de l'indo-européen. Nous devons, sans doute, attendre la solution de ce problème complexe d'une collaboration entre les linguistes, les archéologues et les anthropologues, ainsi que du parti qu'il saurait tirer des données les plus récentes de la science et, en premier lieu, de la toponymie et de l'hydronymie.

Pour ce qui est de la grammaire comparée des langues slaves proprement dites, il sera nécessaire d'ajouter encore quelques études dues aux linguistes de Iași: V. Rotundu, Tipuri arhaice de teme nominale păstrate în protoslava tirzie (AUI, VI, 1960, 2, p. 119-126); id., Determinanții predicativi în limbile slave (ibidem, XVII, 1971, p. 25-32); id., Acuzativul și instrumentalul predicativ în limbile slave (ibidem, XX, 1974, p. 63-68); A. Vraciu, Unele observații asupra categoriei numeralului în limbile slave (ibidem, XVII, 1971, p. 15-23); id., Sur l'origine

et l'évolution des fonctions syntaxiques de l'accusatif dans les langues slaves (Rsl, XVI, 1968, p. 161-174).

La première des études citées ci-dessus représente, en effet, la réponse à la question No. 12: "Quels sont les anciens types de base des substantifs dans la période tardive de l'histoire du slave commun?" (Réponses aux questions linguistiques au IV Congrès International des Slavistes, Moscou, 1958), à laquelle "Otvetoj na postupilo" (p. 85). Les cinq (ou six) types de déclinaisons établies pour le slave commun caractérisent, en réalité, une période tardive de cet état linguistique. Il existe des indices prouvant que le protoslave de l'époque reculée comportait une beaucoup plus grande variété de déclinaisons que son stade ultérieur, mais il paraît que quelques-uns de ces types ne sont plus productifs à une époque plus récente. C'est un aspect moins étudié du problème. En s'appuyant sur des faits, V. Rotundu procède à une brève description des types de déclinaison du slave commun afin de souligner le caractère plus archaïque de certains de ces types dans le protoslave tardif (par ex., les thèmes en -u, -u, les thèmes consonantiques), l'auteur expliquant les causes de cette évolution.

§ 7. Pour finir, il nous semble opportun de mentionner également les contributions plus ou moins récentes des slavistes de Iași à l'histoire de la linguistique et de la philologie slave²³. A cela on pourrait ajouter de même les travaux effectués par les étudiants afin d'obtenir le grade de licence ès lettres²⁴.

§ 8. Bref, pendant les dernières décennies les linguistes de Iași ont contribué au développement de presque tous les domaines de la slavistique, à savoir:

- a) l'étude synchronique des langues slaves;
- b) la grammaire historique et comparée de ces langues;
- c) la dialectologie;
- d) le vieux slave et le slavons;
- e) l'onomastique;
- f) l'étymologie;
- g) la méthodologie qu'on doit appliquer dans les recherches consacrées à la position linguistique du slave commun dans l'ensemble des dialectes indo-européens;
- h) les rapports linguistiques balto-slaves (à une époque très reculée, après la scission de l'indo-européen commun, ou bien plus tard, pendant le Moyen Age et les temps modernes);
- i) les contacts linguistiques entre le roumain et les langues slaves;
- j) la linguistique différentielle ("contrastive") (y compris

les questions de stylistique comparée);

k) enfin, l'histoire de la linguistique et de la philologie slave en général.

NOTES

1. Pour quelques-uns des aspects envisagés voir A. Zacordoneț, ancien professeur à l'Université de Iași, Filologia slavă, "Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași (1860-1960)", București, 1960, p.290-295; A. Vraciu, Iz istorijata na rumănskata slavistika. Slavjanskoto ezikoznanie v Jas, "Slavia", XXXV (1966), ses.1, p.161-167; id., Izucenie balto-slavjanskich jazykovych odnoseni j v Rumynii, ABS, X, 1976, p.59-88. Abréviations: ABS=Acta Baltico-Slavica, Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk; Anuar= Anuar de lingvistică și istorie literară (Academia R.S.R., Filiala Iași); AUI= Analele științifice ale Universității "Al.I.Cuza" din Iași (serie nouă), secțiunea III,e. Lingvistică, Iași; AUI,f= Analele științifice ale Universității "Al.I. Cuza" din Iași (serie nouă), secțiunea III,f. Literatură, Iași; Comunicări = Universitatea "Al.I.Cuza" din Iași. Institutul Pedagogic, Comunicări prezentate la sesiunea științifică din 13-15 martie 1965, Iași, 1965; Rsl= Romanoslavica, București; SCStB= Institutul Pedagogic din Bacău: Studii și cercetări științifice; SCStI= Studii și cercetări științifice. Filologie (Academia R.S.R., Filiala Iași); SCL= Studii și cercetări lingvistice, București; SLG= A. Vraciu, Studii de lingvistică generală, Iași, 1972.

2. Voir A. Zacordoneț, Gramatica limbii ruse, Fonetica și morfologia, București, 1949, 451 p. Dans la partie dédiée à la morphologie il y a tout un chapitre - le dernier (p.392-442) - sur la dérivation des substantifs et des adjectifs.

3. J. Dubois, M. Giacomo, L. Guespin, Chr. Marcellesi, J.-B. Marcellesi, J.-P. Mével, Dictionnaire de linguistique, Paris, 1973, p.123.

4. Dans un compte rendu inséré dans "Philologica Pragensia" (1962, p.125), le romaniste tchèque J. Sabrsula remarquait: "Dans le II-e tome des AUI, A.V. se trouve une étude comparative qui mérite notre attention particulière. Il s'agit d'une confrontation des procédés grammaticaux des langues russe et roumaine. Les procédés grammaticaux du russe y sont définis à l'aide des éléments grammaticaux roumains correspondants, qu'ils aient ou non des analogies du même plan en roumain. L'auteur examine en particulier les cas, l'article, le

pronom et le verbe. Pour l'auteur de cet article comparatif, les différences entre le verbe russe et le verbe roumain sont les plus intéressantes. C'est surtout la question de l'aspect verbal qui attire notre attention dans une étude comparative de ce genre. Pour A. Zăcoroaneț l'aspect verbal représente une espèce de synchronisation de l'idée de temps et de l'idée d'adverbe. En ce qui concerne l'aspect et le temps voir aussi A. Vraciu, T. Vraciu, Reflecții axupra categoriilor de timp și de aspect, dans Cercetări actuale în domeniul limbilor și literaturilor străine, București, 1976, p.220-227; A. Vraciu, Contribuțiile lui Erwin Koschmieder la dezvoltarea lingvisticii generale, "Cercetări lingvistice", Cluj, XXI, 1976, 2, p.165-173.

5. Voir, par ex., Structura morfo-sintactică a unităților frazeologice în limba rusă, AUI, XVII, 1971, p.53-60; id., Noțiunea mișcării și expresia ei lexico-semantică în limbile rusă și română (studiu contrastiv pe baza verbelor rusești nederivate), ibidem, XX, 1973, p.83-90.

6. Nekotorye soobrazeniia odnositel'no grammaticeskoi kategorii zaloga v russkom jazyke, AUI, XVII, 1971, p.41-51; Tranzitivitate, intransitivitate și diateză în limba rusă contemporană, ibidem, XIX, 1973, p.69-82; id., AUI, XXIII, 1977; voir aussi A. Vraciu, A. Hîrlăoanu, T. Vraciu, Unele probleme ale diatezei verbului, SCStB, 1972, p.103-113.

7. Rassuzdeniia o znaceniiax i sintaksiceskix funkciiax vinitel'nogo padeza v russkom jazyke (I), AUI, XIX, 1973, p.25-39; II, ibidem, XX, 1974, p.55-62.

8. L'auteur a publié jusqu'à présent quelques articles sur delja.

9. Contribuții la studiul subordonatei de scop în limba rusă (AUI, XII, 1966, 2, p.239-244).

10. Imprumuturi românești în zoonimia huțulă, "Anuar", XXII, 1971, p.27-48; Elemente românești în terminologia păstoritului și a creșterii vitelor la huțuli, Rsl, XVIII, 1972, p.109-124; Note etimologice, "Anuar", XXIII, 1972, p.173-178; Note etimologice, SCL, 1973, 1, p.77-83; Interacțiuni lexicale și fonetice ucraino-române, ibidem, 1973, 4, p.455-460; Note etimologice (Cîteva concordanțe lexicale ucraino-române), AUI, XIX, 1973, p.125-127; Note etimologice, "Limba Română", XXII, 1973, 5, p.498-503; Interacțiuni româno-huțule în toponimia văii rîului Moldovața (judetul Suceava), "Lucrările simpozionului de toponimie", București, 1975; Contactele lingvistice. I. Considerații introductive, AUI, XXIII, 1977, p.12-24.

11. Une question de la syntaxe de l'ancien russe fait l'objet

dé l'article de Mihai Lozbă, (Cu privire la motivarea prepozitivă (cauzală) și postpozitivă (finală) a acțiunii în limba rusă veche, AUI, XIII, 1967,2,p.195-199.

12. Voir aussi A. Vraciu, K voprosu o roli substrata v istorii slavjanskich jazykov, Rsl, IX,1963,p.70-75; id., Gramatica comparată a limbilor slave, Iași,1971,p.84-91; id., SLG, p.76-81.

13. Voir les ouvrages cités dans la note précédente.

14. Les versions de 1900 (Povestiri rînătorești) ont été réalisées (en collaboration avec N. Beldiceanu) d'après la traduction française Récits d'un chasseur publiée à Paris, Flammarion s.a.

15. Il s'agit de la version mentionnée dans la note précédente. Dans la version de 1946 M. Sadoveanu relève que, beaucoup plus tard, il a connu une traduction, meilleure, de E. Charrière, Mémoires d'un seigneur russe, Paris, 1908 (2 vol.).

16. Pour le vieux bulgare on pourrait mentionner le livre de Ilie Bărbulescu (1873-1944), le premier professeur de linguistique et de philologie slaves à l'Université de Iași, Istoria literaturii și gramatica limbii bulgare vechi, Iași,1930,187 p. En ce qui concerne l'activité de I.Bărbulescu voir AUI, XVII,1971.

17. Voir aussi A. Vraciu, Gramatica comparată a limbilor slave, p.276-306.

18. Voir Les plus anciennes influences de la romanité balkanique sur les Slaves: luna "lune", lunatik "sommnambule", etc., Rsl, I, 1958,p.44-51; Variations régionales de l'influence du vieux slave sur la langue roumaine, ibidem, XVI,1968,p.31-42; voir aussi A.Vraciu Osnovni problemi na slavjanskoto vlijanie vărchu rumănskija ezik, "Ezik i literatura", XVII, Sofia, 1962,3,p.39-52.

19. En ce qui concerne la méthodologie voir aussi nos SLG, p.7-54.

20. Voir aussi A.Vraciu,Rsl, IX,p.65-93; id.,SCL, p.55-90.

21. Voir à cet égard notre article dans ABS, X,1976,p.59-88 et les études suivantes: A.Vraciu, Die Stellung der baltischen Sprachen im Rahmen des indogermanischen (Unter besonderer Berücksichtigung der alten baltoslavischen Sprachbeziehungen), ABS,XI,1977,p.109-166; K. Steinke, A.Vraciu, Zu den sprachlichen Parallelen zwischen dem Albanischen, dem Baltischen und Slavischen, "Baltistica", Vilnius,XII,1976, 2,p.130-142.

22. A. Vraciu,ABS, XI,1977,p.164.

23. Voir, par ex., A. Zacordoneț, Petar Skok, AUI, II,1957, 1-2,p.473-474; G.Ivănescu, Teoriile lui L.P.Iakubinski despre slava primitivă și rusa veche, SCL, VIII,1957,2,p.193-206; Zamfira Mihail,

Date noi asupra gramaticii rusești și rumânești a lui St. Margela, SCStI, XII, 1961,2,p.245-251; id., Inceputurile învățămîntului limbii ruse în țara noastră, "Analele româno-sovietice (istorie)",1962,1, p.93-101; id., Primele scrieri românești pentru studiul limbii ruse, SCStI, XIII,1,1962,p.21-44; id., Gramatica românească a lui Toader Scoleriu (Lecțiuni, Iași,1789), ibidem, XIV, 1963,2,p.165-182; D.Trocin, Note asupra unor materiale pentru studiul limbii ruse apărute în Moldova (sec.XVIII-XIX), AUI, X,1964,1,p.96-105; A.Vraciu,St.Mladenov, Rel, X,1964,p.597-599; C.A.Stoide, C.Turcu, Noi contribuții la o istorie a lexicografiei române, "Anuar", XVII,1966,p.111-122; P.Zugun, D.Trocin, Preocupări lingvistice în revista "Arhiva" (1889-1940), ibidem, XXIII,1972,p.165-171.

24. Il s'agit des thèmes concernant les plus anciennes grammaires du russe et du slavon, l'analyse des oeuvres et des conceptions linguistiques de M.V.Lomonosov, A.Chr.Vostokov, F.I.Buslaev, F.F.Fortunatov, J.A.Baudouin de Courtenay, A.A.Sachmatov, V.V.Vinogradov, L.V.Scerba etc.

25. Voir, par ex., A. Vraciu, Tipologie lingvistică. Unele considerații, SCStB, 1972,p.81-88; id., Considérations sur l'emploi des noms pluralia tantum dans les langues baltiques, slaves et finno-ougriennes, ABS, IX,1976,p.27-37; id., The assimilation of singularia and pluralia tantum norms in Modern languages at University level: theoretical foundations, "Plurilinguisme à l'Université", 1, Louvain, 1977,p.52-67.

FONDUL IOAN BOGDAN DE LA BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA. CATALOGUL CARTILOR DE SLAVISTICA.

ORINA BOCSAN și ANCA-IRINA IONESCU

Ioan Bogdan a rămas una dintre cele mai marcante personalități științifice din țara noastră în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, savant de o largă formație intelectuală, cu preocupări multiple, unele cunoscute, altele mai puțin știute.

Învățînd cu sîrguință de la marii săi înaintași, printre care figurează numele ilustre ale lui Al.Odobescu, Gr.G.Tocilescu, B.P. Hasdeu și, în special, A.D.Xenopol, profesorul său de la Universitatea din Iași¹, Ioan Bogdan reușește foarte curînd să se impună el însuși drept unul dintre marii dascăli ai vremii, urcînd pînă la cele mai înalte trepte ale carierei științifice.

După absolvirea cu succes a Facultății de litere din Iași tînărul Bogdan, care studiase istoria, luîndu-și licența cu lucrarea intitulată Istoria coloniei Sarmizegetusa², începe să colaboreze la "Convorbiri literare", preocupat în mod special de gramatica limbii slave vechi și de istoria limbii române. După o scurtă călătorie în Germania și apoi în Italia³, lui Bogdan i se acordă o bursă de studii în domeniul slavisticii la Universitatea din Viena, unde pleacă în 1887. Urmează apoi perioada studiilor la Petersburg, unde Ioan Bogdan figurează ca student la Facultatea de istorie și filologie; mai tîrziu, în timpul șederii la Cracovia, Ioan Bogdan profită din plin de condițiile de care putea beneficia, cercetează diverse manuscrise slave din arhive și bi-

¹ Ioan Bogdan, Scrieri alese, cu o prefață de Emil Petrovici. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G.Mihăilă, București, Edit. Acad., 1968. p.8.

² C.Boroianu, Date noi cu privire la viața și activitatea lui Ioan Bogdan. Perioada 1864 - martie 1886, în "Romanoslavica", XIII, 1966, p.288.

³ Vezi I.Bogdan, op.cit., p.12.

blioteci, precum și din unele colecții particulare⁴, leagă prietenii cu personalități marcante ale vremii.

Întors la București, după cei patru ani acordați pentru pregătire, tânărul slavist român, care se afirmase deja în cercurile științifice europene, este numit mai întâi profesor suplitor, apoi titular, al primei catedre de slavistică de la Universitatea din București (1892).

Pe lângă bogata sa activitate științifică, rod al unei munci asidue de o viață întreagă, materializată în cele 108 lucrări publicate⁵, Ioan Bogdan a fost și un bun dascăl, preocupat în permanență de pregătirea și formarea cadrelor tinere de viitori slavisti.

Paralel cu aceasta, Bogdan a acordat o mare atenție alcătuirii bibliotecii sale personale, conștient fiind încă din tinerețe de importanța acestui instrument de lucru pentru un viitor cercetător, fie el istoric sau filolog, după cum reiese și dintr-o scrisoare din tinerețe scrisă mamei sale⁶:

Studiind viața și activitatea lui Ioan Bogdan în vederea editării principalelor sale lucrări, prof. G. Mihăilă ne-a atras atenția asupra unei fotografii, datînd din anul 1936 și înfățișînd rafturile donației Ioan Bogdan din depozitul actualii Bibliotecii Centrale Universitare din București⁷. Donația a fost făcută probabil, de familie, fostei Bibliotecii a Fundației Universitare,

⁴ O parte din munca sa din această perioadă s-a materializat în studiile: O evangheliu slavonă cu traducere românească în sec. al XVI-lea, în "Convorbiri literare", XXV, 1891, p. 33-40 și Un lexicon slavo-român din sec. XVII-lea, Ibidem, p. 193-204.

⁵ Ioan Bogdan, op. cit. p. 20.

⁶ Scrisoarea este publicată de C. Boroianu, op. cit. anexa XI, p. 300.

⁷ Fotografia a fost reprodusă de Emanoil Bucuța, Biblioteca satului, București, 1936.

conform cu dorința savantului după moartea acestuia și cuprinde cărțile care s-au aflat în biblioteca sa personală.

Cărțile, reprezentând 1019 titluri, au fost înscrise în registrul inventar A al vechii Fundații, între numerele 5539 și 6558 și au putut fi identificate la raft⁸.

Folosind lista completă a donației din registrul inventar A, am procedat la găsirea cotelor semnalate pentru respectivele lucrări în fișierul intern al bibliotecii. Din păcate, din cele 1019 titluri donate de Ioan Bogdan, fișierul intern al Bibliotecii Centrale Universitare nu semnalează decît 589. La acestea se mai adaugă alte 72 de titluri semnalate în fișierul intern dar reprezentate la raft de exemplare care nu provin din donația Ioan Bogdan, ci din alte surse.

Din cele 430 de titluri nesemnalate în fișier (sau semnalate la cote unde figurează alte exemplare) am identificat la fațt 224 (dintre care 31 semnalate sub alte cote în fișier), astfel că, în final, au fost identificate în total un număr de 852 titluri. În total, au fost cercetate aproximativ 1300 de volume. În marea lor majoritate, ele nu au niciun fel de însemnări marginale. La vremea lor, cele 224 de titluri nesemnalate în fișier au fost totuși înregistrate și se află și astăzi pe vechiul lor loc, la cota indicată de registrul inventar, astfel încît, cunoscîndu-se aceasta, cartea poate fi consultată ca oricare alta semnalată în mod normal în fișier.

Structura tematică. Donația se remarcă, de la bun început, printr-un mare număr de domenii reprezentate. Este de-a dreptul impresionat numărul mare de periodice de specialitate - 36 de titluri dintre care unele bogat reprezentate, de ex.: "Analele

⁸ Folosim acest prilej pentru a ne exprima cele mai sincere sentimente de grațitudine personalului Bibliotecii Centrale Universitare, care ne-a acordat tot sprijinul.

Academiei Române", 49 de volume, începînd cu anul 1878⁹, "Convorbiri literare", 24 de volume, între anii 1885-1913, "Revista generală a învățămîntului (1907-1913)", "Revista pentru istorie, arheologie și filologie" (1910-1912) "Revista nouă" (1892-1895; 1891-1892), "Tinerimea română" (1898-1900), "Noua revistă română" (1900-1913), "Columna lui Traian" (1876-1877; 1882-1883) ș.a. În acest sens, donația prezintă o deosebită importanță prin colecțiile de periodice străine de specialitate, dintre care unele reprezintă o raritate nu numai la noi în țară, ci chiar în țara în care au apărut ca, de ex.: "Archiv für slavische Philologie" (32 de volume începînd cu anul 1876), "Izvestija otdelenija ruskogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk" (29 de volume, începînd din anul 1896) "Izvestija na seminara po slavjanska filologija" și multe altele. În total, au fost identificate ca făcînd parte din donația Ioan Bogdan 27 de titluri de periodice¹⁰.

Restul donației, cuprinzînd lucrări științifice în volum, beletristică, extrase din diverse reviste de specialitate etc., sînt grupate în cadrul depozitului Bibliotecii Centrale Universitare aproximativ în același loc unde au fost depozitate inițial, respectiv între cotele 23.000 și 26.000.

Cel mai bine reprezentat în restul donației este domeniul istoriei - 228 de titluri, dintre care 144 referitoare la istoria poporului român - fapt care este în deplină concordanță cu formația de istoric a lui Ioan Bogdan.

---

⁹ Ioan Bogdan a fost vice-președinte al Academiei Române; el a publicat numeroase recenzii și referate, prezentate în cadrul ședințelor Academiei (vezi ediția I. Bogdan, Bibliografie, p.647-659)

¹⁰ Din păcate, acestea nu au putut fi cercetate mai amănunțit.

Printre lucrările de istorie găsim ediții de documente vechi, referitoare la istoria poporului român, ca¹¹: M.Kogălniceanu, Letopisețele Țării Moldovei, Iași, 1846; Eud.Hurmuzaki, Documente privitoare la istoria României, București, 1887; D.Sturdza, Acte și documente relative la istoria revoluției române, București, 1900; N.Iorga, Studii și documente cu privire la istoria românilor, București, 1901;

- studii și documente referitoare la diferite personalități sau familii importante din trecutul țării noastre: N.Iorga, Documente privitoare la familia Callimachi, București, 1902; A.D. Xenopol, Doamna lui Cuza-Vodă, Iași, 1903; C.Giurăscu, Documente și regeste privitoare la Constantin Brincoveanu, București, 1907; G.Ghibănescu, Cuzegii. Precedat de un studiu istoric asupra văii Elanului, Iași, 1912;

- documente și studii cu privire la diverse regiuni ale țării: I.Sulzer, Geschichte der Transalpinischen Daciens, Viena, 1871; Quellen zur Geschichte Kronstadt, Brașov, 1886; St.Stinghe, Documente privitoare la trecutul românilor din Schei, Brașov, 1903; Ioan Antonovici, Istoria comunei Bogdana din plesa Simila, Jud. Tutova, Bîrlad, 1905; Dimitrie Dan, Mînăstirea și comuna Putna, București, 1905; D.Cain, Istoricul orașului Focșani, Focșani, 1906; C.Giurăscu, Istoria Olteniei supt Austrieci, București, 1913, și multe altele;

- studii generale de istorie a poporului român: Petru Maior, Începuturile românilor în Dacia, Buda 1812; B.P.Hasdeu, Istoria critică a românilor, București, 1875; A.D.Xenopol, Istoria românilor în Dacia, Iași, 1888-1893; N.Iorga, Geschichte des rumänischen

¹¹ Din economie de spațiu și intrucit multe din lucrările care vor fi menționate sînt bine cunoscute specialiștilor, în unele cazuri s-a renunțat la subtitluri și s-au scurtat titlurile prea lungi.

Volke, Gotha, 1905, etc. În afară de aceasta, fondul de istorie mai cuprinde un număr destul de mare de lucrări relative la istoria bisericii românești și a diverselor mînistiri mai importante.

Printre lucrările de istorie referitoare la alte popoare găsim titluri cunoscute, aparținînd unor autori de prestigiu ca: W.Corsen, Altertümer und Kunstdenkmale, Halle, 1868; D.Cantemir Istoria imperiului otoman, București, 1876; Th.Flothe, Weltgeschichte, Leipzig, 1884; J.Jung, Roemer und Romanen, Innsbruck, 1887; V.Duruy, Histoire générale, Paris, 1891; N.Iorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades, Paris, 1895; Idem, Geschichte des osmanischen Reiches. Nach den Quellen dargestellt von..., I.Band (bis 1451), Gotha 1908; Idem, Istoria statelor balcanice, Vălenii de munte, 1913; etc.

În complexul multiplelor sale preocupări, Ioan Bogdan acorda atenția cuvenită filozofiei, în special celei germane, lucru explicabil, dacă ne gîndim că a studiat la Viena, formîndu-se ca om de știință sub influența prestigioasei filozofii germane. Astfel, în biblioteca lui găsim lucrările lui E.Neberweg, -Geschichte der Philosophie der Altertums, Berlin, 1880; Fr.Paulsen, Einleitung in die Philosophie, Berlin, 1899; Bl.Pascal, Gedanken, Leipzig; Im. Kant, Kritik der reinen Vernunft, Leipzig, s.a. etc., precum și lucrări din domenii învecinate, ca: Eug.Véron, L'esthétique, Paris, 1890; Fr.Paulsen, System der Ethik, I-II, Berlin, 1894.

Cercetînd structura tematică a donației, vom fi surprinși de numărul relativ mare (68 de titluri) de lucrări de drept, politică, sociologie, fapt care ne atrage atenția asupra unor preocupări mai puțin cunoscute ale lui Ioan Bogdan. Astfel, el posedă lucrări referitoare la dreptul român; P.Negulescu, Histoire du droit et des institutions de la Roumanie, Paris, 1898; J.Nădejde,

Din dreptul vechi românesc, București, 1898; G.S.Longinescu, Istoria dreptului românesc, București, 1908; lucrări referitoare la drept și istoria dreptului, în general, ca: F.M. Vladimirovski-Budanov, Istoriia russkogo prava, Kiev-St.Petersburg, 1888; J.Kohler, Einführung in die Rechtswissenschaft, Leipzig, 1905; P.Oertman, Recht des bürgerlichen Gesetzbuch, Leipzig, 1909; Robert von Mayr, Römische Rechtsgeschichte, Leipzig, 1912.

- discursuri politice și studii privind politica diverselor state, ca: K.Stankovski, Politika Rossii, St.Petersburg 1897; I.Brătianu, Scrierile și cuvântările sale, București, 1903; C.Boerescu, Discursuri politice, București, 1903; Take Ionescu, Discursuri politice, vol.III, București, 1903; R.Charmatz, Geschichte der auswärtigen politik Osterreichs, im 19. Jahrhundert, Leipzig, 1911; P.Herre, Weltpolitik und Weltkatastrophe, Berlin, 1916;

- studii sociologico-istorice: R.Rosetti, Pământul, sătenii și stăpînii în Moscova. Tom.I. De la origini pînă la 1834, București, 1907; G.Creangă, Grundbesitzverteilung und Bauernfrage in Rumänien, Leipzig, 1907;

- culegeri de legi: Alexandru Ioan I., Codice civile, București, 1865; Acte și legiuiri privitoare la chestia agrară, București, 1900; P.Dragu, Drept Uzual, București, 1906; Em.Dan, Codul general al judecătorului de ocol, București, 1908 și Idem, Codul de procedură civilă, București, 1910.

Numele lui Ioan Bogdan a rămas întipărit în memoria urmașilor săi nu numai în calitatea sa de cercetător filolog și istoric, ci și în aceea de profesor, iubit și admirat de toți studenții săi, dintre care unii elogiază, în amintirile lor, talentul didactic și tactul pedagogic deosebit al marelui savant, astfel

incît nu ne va surprinde numărul mare de lucrări de pedagogie și psihologie: (M.Bréal, Excursions pédagogiques, Paris, 1882, și idem, Sur l'instruction publique en France, Paris, 1881).

Deosebit de interesantă este prezența în donație a unui număr însemnat de lucrări referitoare la mitologia, credințele populare și obiceiurile diverselor popoare. Găsim aici lucrări referitoare la credințele populare ale românilor, ca S.Fl.Marian, Sărbătorile la români, București, 1898; idem, Nunta la români, București, 1903; idem, Legendele Maicii Domnului, București, 1904 etc. Elena Sevastos, Nunta la români, București, 1889; Elena Niculiță-Voronca, Datinele și credințele poporului român, adunate și așezate în ordine metodologică, Cernăuți, 1903-194; T.Pamfile, Industria casnică la români, București, 1910 ș.a.

- istorii ale religiilor: A.Schleichemacher, Über die Religion, Berlin, ș.a.¹²

- mitologii greco-romane: H.Stending, Griechische und römische Mythologie, Leipzig, 1897; precum și foarte multe lucrări referitoare la obiceiurile celor mai diferite popoare: G.Grey, Polynesian Mythology, Londra, 1855; W.Mannhardt, Der Baumkultus, Berlin, 1875; H.J.Philpot, The Sacred Tree or the Tree in Religion and Myth, Londra, 1897; A.Widemann, Religion of the Ancient Egyptians, Londra, 1897; Lady Wilde, Ancient Legends of Ireland, Londra, 1902; M.A.King Babylonian Mythology and Religion, Londra, 1903; George W. Căr. The Mythology of the Aryan Nations, Londra, 1903; Chantepie de la Saussaye, The Religion of the Teutons, Boston - Londra, ș.a.; Eug. Mogk, Die deutschen Sitten und Bräuchen, Leipzig - Viena ș.a.

Prezența unui număr needificator de titluri de literatură beletristică în fondul Ioan Bogdan subliniază aspectul orientativ

¹² Lucrarea nu a putut fi identificată.

ştiinţific al donaţiei, în sensul că majoritatea lucrărilor sînt de specialitate. Neluînd în consideraţie culegerile de texte - crestomaţiile - datorită diversităţii lor tematice şi orientării ştiinţifice în foarte multe cazuri, şi incluzînd în noţiunea de beletristică culegerile de folclor, numărul acestor volume nu depăşeşte cifra de 45. Este vorba de lucrări în diferite limbi (română, germană, italiană, engleză, polonă, rusă, etc.), reprezentînd opere din literatura universală, dintre cele mai cunoscute.

La acestea se mai adaugă cîteva biografii (J.Tretiak, *Mickiewicz w Wilnie, Lvov, 1894*), precum şi mai multe culegeri de folclor: Dimitri şi Konstantin Mladinov , Bălgarski narodni pesni, Zagreb, 1861; V.S.Karadzić, Srpske narodne pjesme, Viena, 1862; W.Allingham, The Ballad Book, Londra - Cambridge, 1865; Narodne pjesme Hercegovini, Viena, 1866; Vl.Kačanovski , Pamjatniki bolgarskogo narodnogo tvorčestva, St.Petersburg, 1882; Gr.F.Kvitka, Malorossijskie povesti, Harkov, 1887; G.Alexici, Texte din literatura poporană, Budapesta, 1899; N.Păsculescu, Literatura populară românească, Bucureşti, 1910. Mai putem menţiona cîteva dintre lucrările de seamă ale scriitorilor români, cum ar fi: D.Cantemir, Descrierea Moldaviei, Bucureşti, 1879 şi idem, Opere, vol. V-VII, Bucureşti, 1883; V.Alecsandri, Opere; M.Gaster, Literatura populară română, Bucureşti, 1883; N.Gane, Păcate mărturisite etc.

În privinţa structurii pe limbi, biblioteca are un mare număr de titluri în limba română (313), germană (261) şi în limbile slave (262). Nu este lipsit de importanţă să arătăm că Ioan Bogdan mai posedă şi cărţi în franceză (52 de titluri), italiană (10 titluri), latină (5 titluri), greacă modernă (3 titluri) precum şi un număr destul de mare de lucrări în limba engleză - 29, ceea ce ne îndeamnă să presupunem că cunoştea această limbă.

Bogăția donației din biblioteca personală a lui Ioan Bogdan, pe care am ilustrat-o numai parțial prin cele câteva titluri menționate mai sus, atestă multitudinea preocupărilor generosului savant, vasta lui formație intelectuală, precum și relațiile cu diferite personalități marcante ale lumii științifice. Drept mărturie a acestor afirmații stau și exemplarele cu dedicație primite de către Ioan Bogdan din partea autorilor sau editorilor acestora. Multe din volumele cercetate de noi au dedicații semnate de G.Afan, Gh.Ghibănescu, N.Ionescu, G.Giurăscu, St.Greceanu, I.Nădejde, G.Murnu, P.Papahagi și mai cu seamă Nicolae Iorga și alții.

*

În paginile care urmează prezentăm titlurile lucrărilor de slavistică depistate de noi la raft, împreună cu cotele la care pot fi solicitate spre consultare și pentru care, în cele mai multe cazuri, nu există fișe de semnalare în catalogul bibliotecii. Am confruntat lista prezentată și cu catalogul Bibliotecii Academiei R.S.R., constatînd cu această ocazie că multe din titlurile donației I.Bogdan nu se află în posesia B.A.R., astfel încît unica posibilitate de consultare a acestora rămîne, pînă la întocmirea fișelor, catalogul prezentat mai jos în care lucrările inexistente la Biblioteca Academiei au fost notate cu *. În unele cazuri, donația Ioan Bogdan conține ediții anterioare celor de la B.A.R.; de fiecare dată am făcut mențiunile de rigoare de la caz la caz.

I. Lucrări de filologie slavă, gramatică comparată
a limbilor slave, generalități

Berneker, E.,	<u>Slavische Chrestomatie mit Glossaren,</u> Strassburg, 1902.	24849*
Berneker, E.,	<u>Russische Gramatik, Leipzig, 1906¹</u>	23899
Berneker, E.,	<u>Russisches Lesebuch mit Glosar,</u> Leipzig, 1903 ²	23909
Broch, Olaf,	<u>Studien von der slovakisch-klein-</u> <u>russischen Sprachgrenze im östlichen</u> <u>Ungarn, Cristiania, 1897.</u>	25185*
Dobrovský, Josef,	<u>Institutiones linguae slavicae dia-</u> <u>lecti veteris, quae cum apud Russos,</u> <u>Serbos, aliosque ritus graecitum apud</u> <u>Dalmatas, Glagolitas ritus latini sla-</u> <u>vos in libris sacris obtinet, Viena,</u> 1822.	24748
Jagić, I.V.,	<u>Četyre Kritiko-paleografičeskie stati,</u> St.Pb., 1884.	25084*
Jagić, I.V.,	<u>Kritičeskie zametki po istorii ruskogo</u> <u>jazyka, St.Pb., 1889.</u>	24892*
Jagić, I.V.,	<u>Enciklopedija slavjanskoj filologii,</u> St.Petersburg, 1910.	842715
-	<u>Festschrift V.Jagić. Zbornik u slavu V.Ja-</u> <u>gića, Berlin, 1908.</u>	824449

¹ B.A.R. are numai ed.1-a ; 1917.

² B.A.R. are numai ed.2-a; 1912.

- Karski, F.E., Obzor zvukov beloruskeje reči,
Moscova, 1885. 25095*
- Kryžanovski, J., Miscellanea polonica, Cracovia, 1889. 24854*
- Latfigev, V.V., Sbornik grečeskix nadpisęj kristijan-
skix vremen iz Južnoj Rossii,
St.Pb., 1896. 25205*
- Lavrov, P.A., Obzor bolgarskogo jazyka, Moscova,
1893. 24466*
- Leskien, A., Grammatik der serbokroatischen Sprache,
Lautlehre, Stammbildung, Formenlehre,
teil I, Heidelberg, 1914. 24693
- von Menstein, S., Handbuch der russischen Sprache, Leipzig,
1884. 24673*
- Miklosich, Fr., Vergleichende Grammatik der slavischen
Sprachen, vol.I-IV, Viena, 1876-1883. 24823
- Miklosich, Fr., Die türkischen Elemente in den Südost -
und Osteuropäischen Sprachen,
(Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bul-
garisch, Serbisch, Kleinrussisch,
Grossrussisch, Polnisch) Viena, 1884-
1890. 8871
- Miletit, L., Das ostbulgarische, (Südslavische
Dialektstudien), Viena, 1903. 8765
- Miletit, L. și
Conev, B. Varia 25178
- Sbornik v čest na prof.Miletit
Sofia, 1912. 24346*
- Popov, A.N., Istoriko-literaturnyj obzor drevne-
russkix polemičeskix sočinenij protiv
latinjan XI-XV vv, Moscova, 1875. 24866*
- Popov, A.N., Bibliografičeskie materialy, Moscova,
1889. 25148*

- Porfiriev, I.K., Istorija ruskoj slovesnosti,
t.I-II, Kazan, 1886. 24426-27
- Poržezinski, V., Vvedenie v jazykovedenie, Moscova,
1907. 25193*
- Poržezinski, V., Elementy jazykovedenije i istorii
russkogo jazyka, Moscova, 1910. 25057*
- Rački, J.gi
Crncić, Fr. Statuta linguae croaticae con-
scripta, Zagreb, 1890. 24857*
- Pis'ma P.J. Šafarika k O.M.
Bodjanskomu, Moscova, 1895. 25196*
- Šahmatov, A., Issledovanija v oblasti ruskoj
fonetiki, Vargovia, 1893. 24970*
- Syrku, P., K istorii spravlenija knjig v Bolgdrii
v XIV veke
t.I. Vremja i žizn'patriarxa
Evfimija Ternavskogo, St.Pb., 1898. 25024
- Syrku, P., t.II. Liturgičeskie trudy Evfimija
Ternovskogo, St.Pb., 1890 25117
- Slavjanovedenie v 1901 g., St.Pb.
1905. 24359
- Smal-Stockyj,
St., Ruthenische Grammatik, Berlin -
Leipzig, 1913. 23945
- Sobolevski, A.I., Očerki iz istorij russkogo jazyka,
Kiev, 1884. 25085*
- Sobolevski, A.I., Lekcii po istorii russkogo jazyka,
Moscova, 1907. 25098*
25109*
- Soboleveski, A.I., Opyt ruskoj dialektologii, Kiev,
1911. 25199*
- Speranski, M.I., Perevodnye sborniki izrečenij v
slavjano-ruskoj pismennosti,
Moscova, 1904. 25182*

Speranski, M.I.	<u>Varia.</u>	25026*
Sreznjevski, A.I.,	<u>Svedenija i zametki o maloizvestnyx i neizvestnyx pamjatnikax, St.P., 1886.</u>	15779*
Tankof, K.G.,	<u>Grammatik der bulgarischen Sprache, Viena, 1852.</u>	24845*
Vasilievski, V.G.,	<u>Sovety i rasskazy vizantijskogo bojarina XI. v. s.a.</u>	24413*
Vivo, de, Domenico,	<u>Grammatica della lingua russa, f.l., 1882.</u>	24839*
Vostokov, A.N.	<u>Filologičeskie nabljudenija, St.Pt., 1865.</u>	25147*
Vymazal, Fr.,	<u>Grammatik der polnischen Sprache, Brno, 1884.</u>	24652*
Vymazal, Fr.,	<u>Die Kunst die Bulgarische Sprache leicht und schnell zu lernen, Viena-Pesta-Leipzig, s.a.</u>	23976
Wassiliewitsch, V.,	<u>Russkaja xrestomatija. Russisches Lesebuch, Frankfurt, 1880.</u>	24671*
Weigand, G.,	<u>Die Aromunen, Etnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Makedo-romanen oder Zinzaren, I-II, Leipzig, 1894-1895.</u>	3395

II. Lucrări de slavă veche

Chodzko, Al.,	<u>Grammaire paléoslave, suivie de textes paléo-slaves, tirés, pour la plupart des manuscrits de la bibliothèque impériale de Paris et du Psautier de Bologne.</u> Paris, 1869.	24870
---------------	--	-------

Jagić, V.,	<u>Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache, Viena,</u> 1900.	25272
Leskien, A.,	<u>Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Grammatik, Texte, Glossar, ed.I-a,</u> Weimar, 1896.	24912
Leskien, A.,	<u>Grammatik (lipsă foaia de titlu).</u>	24753
Leskien, A.,	<u>Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Grammatik, Texte, Glossar, ed.a 3-a, Weimar, 1898.</u>	24750
Leskien, A.,	<u>Handbuch der altbulgarischen Sprache, Weimar, 1905.</u>	24168*
Leskien, A.,	<u>Grammatik der altbulgarischen Sprache, Heidelberg, 1909.</u>	24693*
Miklosich, Fr.,	<u>Radices Linguae Slovenicae Veteris Dialecti, Leipzig, 1845.</u>	24822
Idem,	<u>Vitae sanctorum e codice antiquissimo palaeoslavenicae cum notis criticis et glossario, Viena, 1847.</u>	24822
Idem,	<u>Formenlehre der altslovenischen Sprache, Viena, 1850.</u>	24278
Idem,	<u>Monumenta serbica spectantia his- toriam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viena, 1858.</u>	24863
Idem,	<u>Altslovenische Formenlehre in Paradigmen, mit Texten aus glagoli- tischen Quellen, Viena, 1874.</u>	24943
Miletič, L.,	<u>Staro-bălgarska grammatika, za srednite ucebni zavedenija, Sofia, 1895.</u>	24898

Partić, O.,	<u>Grammatica della lingua slava,</u> Zadra, 1878.	24130*
Schleicher, A.,	<u>Formenlehre der Kirchenslavischen Sprache,</u> Bonn, 1852.	24811*
Sobolevski, A.I.,	<u>Drevnij cerkovno-slavjanski jazyk. Fonetika,</u> Moscova, 1891 ¹ .	25102
Vondrak, W.,	<u>Altkirchenslavische Grammatik,</u> Berlin, 1900.	24142
Vondrak, W.,	<u>Vergleichende Slavische Grammatik,</u> I, II, Göttingen, 1906-1908.	24260
Vondrak, W.,	<u>Altkirchenslavische Grammatik,</u> Berlin, 1912.	24214
Voronov, A.,	<u>Glavnejšie istočniki dlja istorii sv. Kirilla i Metodeja,</u> f.l.	24413*

III. Istoriografie, dokumente slave.

-	<u>Акты отношения к истории южной и западной России, т. I-II,</u> St. Petersburg, 1863.	24542
Belekurev, S.,	<u>O biblioteke moskovskix gosudarej v šestnadcatom stoletii,</u> Moscova, 1898.	24405*
Buslaev, F.J.,	<u>Xrestomatija. Pamjatniki drevnej russkoj literatury i narodnoj slovesnosti,</u> Moscova, 1904.	42804*
Crnčić, I.,	<u>Assemanovo izbornoe Evangelije,</u> Roma, 1878.	24858*
Idem, Rački, Fr., Jagić, V.,	<u>Statuta linguae croaticae conscripta,</u> Zagreb, 1890.	24857*

¹ B.A.R. posedb e reproducere fotomecaniča,
Leipzig, 1972.

- Iačimireki, I.A., Slavjanskije i rusekie rukopisi rumynskix bibliotek, St.Petersburg, 1905. 24428
- Jagić, V., Marijnskoe četveroevangelije s primečaniami i priloženiami. Codex Marianus, Berlin, 1883. 24440*
- Idem, Quattuor Evangeliorum Codex Glagoliticus olim Zographensis, Berlin, 1889. 25120*
- Idem, Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente, Viena, 1890. 25253
- Idem, Slovenskaja psaltyr. Psalterium Bononiense, Viena, Berlin, St.Petersburg, 1907. 25201
- Kalužniacki, E., Dokumenta moldawskie i multańskie z archiwum miasta Lwowa, Lvov, 1878. 25252
- Kalužniacki, E., Werke des Patriarchen von Bulgaren Euthyrus (1375-1393) nach den besten Handschriften herausgegeben 24193
- Léger, L., Chronique dite de Nestor, Traduite sur le texte slavon-russe, avec introduction et commentaire critique par , Paris, 1884. 24454
- Letopis' po Ipatjevskomu spisku, St.Petersburg, 1871. 24436*
- Letopis' po Lavrentevskomu spisku, St.Petersburg, 1872. 24414*
- Miklosich, Fr., Apostolus e codice Monasterii Šištovac palaeoslovenice, Viena, 1858. 24751*
- Miklosich, Fr., Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viena, 1858. 24863

- Miklosich, Fr., Chronica Nestoris. Textus russico-slovenicum, Viena, 1860. 24853*
- Novgorodskaja letopis' po sinodal'nomu xaratejnomu spisku, St. Petersburg, 1888. 24435*
- Pavlov, A., Nomokanon pri bol'som trebnike, Moscova, 1897. 25082*
- Pfekosinskiy, Fr., Studia, rozprawy i materialy z dziedziny Historii Polskiej, II, Cracovia, 1895. 24450*
VI, Cracovia, 1902. 24856*
- Polnoe sobranie ruskix letopisej, Vol. VII-IX, St. Petersburg, 1859 42309-310
Vol. II, St. Petersburg, 1908. 24547
- Popov, A., Obzor xronografov, Moscova, 1866. 24879*
- Popov, A., Izbornik slavyanskix i ruskix sočinenij vnesenyx v xronografy ruskoj redakcii, Moscova, 1869. 25108*
- Safařík, P. I., Památky dřevního písemnictví Jiho-slovanův, Praga, 1873. 24456*
- Šcepkin, V. N., Bolonskaja psaltyr'. 25139*
- Sobolevski, A. I., Paleografičeskie snimki s ruskix rukopisej, XII-XVII vv., St. P., 1901 25280*
- Sokolovski, M., Spadek po metropolicie suczawskim Doziteuszu i jego losy, Cracovia, 1889, gi Kitajskaja reliacija o posol'stve Nikolaja Spafarja v Kitaj, St. Petersburg, 1889. 25107*
- Sreznevski, I., Svedeniya i zametki o maloizvestnyx i neizvestnyx pamjatnikax, St. P., 1876. 24405*

- Sreznevski, I., Drevnie pamjatniki russkogo pis'ma X-XIV v. Snimki, St.Pt., 1898¹. 24541
- Stojanović, I., Staro-srpski letopisi, Belgrad, 1890. 24538*
- Tihonravov, N., Pamjatniki otrečenoj russkoj literatury, I-II, St.Pt., 1863. 25125

IV. Studii slavo-române

- Crețu, Gr., Lexicon slavo-românesc, București, 1900. 24872*
- Ghibănescu, Gh., Opt urice slavone 1459-1502, Iași, 1904. 23954
- Iațimireki, I.A., Slavjanske rukopisi Nemeckogo Monastyrja v Rumynii, Moscova, 1898 (lipsă). -
- Iațimireki, I.A., Grigorij Camblak, Očerok ego žizni, administrativnoj i knižnoj dejatel'nosti, Moscova, 1904. 24429
- Iațimireki, I.A., Slavjanske i russkie rukopisi rumynskix bibliotek, St.Pt., 1905 24428
- Iațimireki, I.A., Iz istorij slavjanskoj pismennosti v Moldavii i Valaxii XV-XVII v., St. Pt., 1906. 25186
- Miklosich, Fr., Die slavischen Elemente im Rumänischen, Viena, 1861. 28972
- Miklosich, Fr., Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte, Berlin, - Viena, 1881-1883. 24852

¹ B.A.R. posedă o ediție fotomecanică, Leipzig, 1973.

- Miletič, L., Dako-Rumânite, i tjaxnata slavjanska pismenost, Sofia, 1893. 25195
- Niclaescu, St., Documente slavo-române, cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec.XV-și XVI, București, 1905. 5864
- Syrku, P., K istorii ispravlenija knig v Bolgarii v XIV veke, II Liturgičeskie trudy Eftemija Ternavskogo, St.Pt., 1890. 25117
- Syrku, P., Zametki o slavjanskix i ruskix rukopisjax, v Bodleian Library v Oxforde, St.Pt., 1908. 24875
- Urau, I., Relațiunile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ștefan cel Mare, P.Neamț, 1900. 24738
- Venelin, Iuri, Vlaxo-bolgarskie ili dako-slavjanskije gramoty, St.Pt., 1840. 24935
- V. Istorie, paleografie, arheologie, atlase istorice, istoria dreptului, arhitectură
- Almazov, L., Naša revoljucija, St.Pb., Kiev, 1904. 23964*
- Antonovici, V.B., Monografii po istorii zapadnoj i jugo-zapadnoj Rossii, Kiev, 1885. 25087
- Barsov, P.N., Očerki ruskoj istoričeskoj geografii, Vargovia, 1885. 24869-70*
- Batiugkov, P.N., Belorussija i Litva. Istoričeskie sudby severo-zapadnogo kraja, St.Pb., 1890. 24432
- Belokurov, I., Sootnoženija Rossii s Kavkazom, Moscova, 1889. 25190*

- Bestużev-Rjumin, K., Russkaja istorija, St.Pb.1872¹. 24878
- Bestużev-Rjumin, K., Russkaja istorija, II, St.Pb.1885¹. 24922
- Bielski, Marcin, Kronika polska, Marcina Bielskiego,
3 vol., Sanok, 1856. 24004-06
- Bobrzyński, Smolka M., Geneza społeczeństwa polskiego,
Cracovia, 1881. 24848*
- Idem, Dzieje Polski, Varşovia, 1887. 23918*
24139-24140*
- Brückner, Al., Geschichte Russlands, bis zum
Ende des 18. Jahrhunderts, 2 vol.,
Gotha, 1896-1913. 24107 gi 24125
- Caro, Jacob, Geschichte Polens, Gotha, 1886. 24745-46*
- Daničić, D., Istorija oblika srpskoga ili
hrvatskoga ezika do svršetka
XVII vijeka, Belgrad, 1874. 24744*
- Diehl, Charles, Études byzantines, Paris, 1905. 25023
- Dzielo, J., Historia Polska, Cracovia, 1900. - *
- Geitler, Leopold, Die albanesischen und slavischen
Schriften, Viena, 1883. 25276
- Gartthausen, V., Griechische Paleographie, Leipzig,
1879. 10245*
- Golubinski, E., Arxeologičeski atlas ko II-pol.
I toma Istorii russkoj cerkvi,
Moscova, 1906. 24546*
- Górnicki, Lukasz, Dzieje w Koronie Polskiej od
r.1538 do r.1572, Sanok, 1855. 24606

¹ B.A.R. are numai traducerea germană: Geschichte
Russlands. Übersetzt von Theodor Schiemann, I (1-3)
1873-1876.

Gragevski, M.,	<u>Očerak istorii ukrajinskogo naroda,</u> St.Pb.-Kiev, 1911.	24799*
Gwāgnin, Aleksander,	<u>Kronika,</u> Cracovia, 1860.	24056*
Halipa, N.,	<u>Trudy bessarabskoj gubernskoj</u> <u>učebnoj arxivnoj komissii</u> (pod. red.Halipy,A.) t.II, ChiginAu, 1900.	25129*
Ilovajski, D.,	<u>Istorija Rossii, t.II, Moskovsk-</u> <u>litovskij period,</u> Moscova, 1884.	24464*
Ilovajski, D.,	<u>Sočinenija: Istorija Rjazanskogo</u> <u>knjažestva,</u> Moscova, 1884.	25118*
I.D.Ilovajski,	<u>Sočinenija: O načale Rusi,</u> Kiev, 1888.	25045*
Jagić, V.,	<u>Enciklopedija slavjanskoj Filologii.</u> <u>Grafika u slavjan.,</u> St.Pb.1911 ¹ .	25146*
Jireček, C.,	<u>Das Fürstenthum Bulgarien, seine</u> <u>Bodengestaltung Natur Bevölkerung,</u> Praga, Viena, Leipzig, 1891.	61533
Jireček, C.,	<u>Geschichte der Serben,</u> Gotha, 1911.	7917
Jireček, C.,	<u>Slovanské pravo v Čechách a na</u> <u>Moravě,</u> Praga, 1872.	24821*
von Karlay, B.,	<u>Geschichte der Serben,</u> Vicino, Pesta. (lipsá).	-*
Karski, F.E.,	<u>Iz lekcij po slavjanskoj kirillovskoj</u> <u>paleografii,</u> Vargovia, 1897.	24947*
Karski, F.E.,	<u>Očerak slavjanoskoj kirillovskoj</u> <u>paleografii,</u> Vargovia, 1901.	24946
Kleinschmidt, Arthur,	<u>Drei Jahrhunderte russischer</u> <u>Geschichte,</u> Berlin, 1898.	24917

¹ B.A.R. are vol.I, St.P.1910 și vol.I-II, reproducere fotomecanică, Leipzig, 1967-1972 și separat vol.III.

Kliucevski, V.,	<u>Kurs ruskoj istorii, I-IV,</u> Moskova, 1906.	24806*
Kondakov, N.,	<u>Istorija vizantijskogo iskusstva i ikonografii po pamjatnikam grečeskix rukopisej,</u> Odessa, 1876.	24904*
Korner, Wilhelm,	<u>Peter der Grosse,</u> Berlin, 1886.	24865*
Kozak, A.Eugen,	<u>Die Inschriften aus der Bukovina, Teil I, Steininschriften,</u> Viena, 1903.	25262
Krause, H.I.,	<u>Die Byzantiner des Mittelalters,</u> Halle, 1869.	24813
Kutrzeba, St.,	<u>Historia ustroju Polski w zarysie,</u> ed.a II-a, Lvov, 1909 ¹ .	24686
Léger, Louis,	<u>Russes et slaves,</u> Paris, 1890.	23984
-	<u>Letopis'zanjatiij arxeografičeskoj Kommissii,</u> St.Pb., 1868.	24439*
Lewicki, A.,	<u>Zarys Historii Polskiej,</u> ed.a 4-a, Vargovia, s.a.	24124*
Lewicki, A.,	<u>Zarys Historii Polskiej,</u> Cracovia, 1897.	- *
-	<u>Litovskaja metrika,</u> t.I, St.Pb,1903.	25207*
Liubavski, M.,	<u>Oblastnoe delenie i mestnoe litovsko- russkogo gosudarstva ko vremeni izdaniija pervogo litovskogo statuta,</u> Moskova, 1892.	25200*
Majkov, A.,	<u>Istorija srpskogo naroda,</u> Belgrad, 1876.	24050
Małeckci, A.,	<u>Studia heraldyczne,</u> Lvov, 1890.	24846*

¹ B.A.R. posedžã numai ediția a 3-a, Lvov, 1912-1917.

Masaryk, Th.G.,	<u>Beiträger zur Russischen Geschichte,</u> Yena, 1913.	24387-8*
Miletid, L.,	<u>Starobalgarsko naselenie v severo- iztočna Bălgarija,</u> Sofia, 1902.	24040
Miliukov, R.,	<u>Očerki po istorii rusakoj kultury,</u> St.Pb., 1903.	25074*
Niederle, L.,	<u>Slovanské starožitnosti, 4 vol.,</u> Praga, 1902-1913.	25142*
Novakovič, St.,	<u>Srbi i turci XIV i XV v.,</u> Belgrad, 1893.	25013
Novakovič, Stojan,	<u>Staro-srpska vojska,</u> Belgrad, 1893.	24823
Paprocki, B.,	<u>Herby rycerstwa polskiego,</u> Cracovia, 1858.	24445*
Pervolf, I.,	<u>Slavjane. Ix vzaimnye otnošenija i svjazi,</u> Vargovia, 1886.	24971*
Platonov, F.S.,	<u>Lekcii po rusekoj istorii,</u> St.Pb., 1907	25114*
Ptaszycki, L.S.,	<u>Metryka lytovska,</u> St.Pb., 1887.	24907*
-	<u>Russkie drevnosti v pamjatnikax iskusstva. Vyp.I, Klassičeskie drev- nosti Južnoj Rossii,</u> St.Pb., 1889	25255*
Šafarik, P.J.,	<u>Slovanské starožitnosti, I-III,</u> Praga, 1862-1863-1865 ¹ .	24765
Šafarik, P.J.,	<u>Slawische Alterthümer, 2 vol.,</u> Leipzig, 1843-1844.	24098
Samokvasov, I.D.,	<u>Kurs istorii russkogo prava,</u> Moscova, 1908.	25183*
Sobolevski, I.A.,	<u>Paleografija,</u> St.Pb., 1908.	31666*

¹ B.A.R. posedađ numai vol.II, Praga, 1862.

Smirnov, I.I.,	<u>Risunki Kieva 1651 g. po kopijam XVIII v.</u> , Moscova, 1908.	25282*
Sreznevski, A.I.,	<u>Slavjano-russkaja paleografija XI-XV v.</u> , St.Pb., 1885.	24424
Stadnicki, K.,	<u>Synowie Gedymina wielkowladcy Litwy</u> , Lvov, 1881.	24133
Stojanovič, L.,	<u>Stari srpski zapisi i nadpisi, I, II, III</u> , Belgrad, 1902.	25031*
Tolstoj, I. gi Kondakov, N.,	<u>Russkie drevnosti v pamjatnikax iskusstva</u> , St.Pb., 1889.	25255*
Vladimirski- Budanov, M.,	<u>Xrestomatija po istorii ruskogo prava</u> , St.Pb., 1889 ¹	24459*
	Ed.a II-a, Kiev-St.Pb. 1901,	24460-24461
Wallace, M.D.,	<u>Russland</u> , Leipzig, 1879 ¹ .	24739

VI. Istorie literară.

Bezenberger, A.,	<u>Die osteuropäischen Literaturen und die slawischen Sprachen</u> , Berlin-Leipzig, 1908.	25159
Brückner, Al.,	<u>Russische Literatur</u> , Leipzig, 1908.	24994*
Boehme, E.,	<u>Geschichte der polnischen Literatur</u> , Leipzig, 1901.	24936
Brückner, Al.,	<u>Geschichte der russischen Literatur</u> , Leipzig, 1905.	5749
Drinov, S.M.,	<u>Religioznoe i literaturnoe dvizenie v Bolgarii v epoxu pered tureckim zavoevaniem</u> , Moscova, 1873.	24433*

¹B.A.R. are ed.a 4-a, Würzburg, 1906.

- Iařimiroki, I.A. Novejšaja polskaja literatura ot vosstanija 1863 g. do našix dnei, St.P. s.a. 24841*
- Karasek, V.J., Slavische Literaturgeschichte, 2 vol., Leipzig, 1906. 2391e
- Karataev, I. Opisanie rusekix knig napečatanyx kirillovskimi bukvami, St.P., 1883. 25054
- Kollár, J., Über der litterarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nation, Pesta, 1837¹. 24085
- Krek, G., Einleitung in die slavische Literaturgeschichte, Graz, 1887. 24926
- Murko, M., Jan Kollár, Liöbliana, 1844. 5479*
- Murko, M., Geschichte der Älteren südslavischen Litteraturen, Leipzig, 1908. 24914
- Petrv, N.I., Istorija ukrainskoj literatury XIX stoletija, Kiev, 1884. 24404*
- Pypin, N.A., Geschichte der slavischen Litteraturen, Spasovici, I.V., I, Leipzig, 1880. 34545
- Pypin, N.A., Geschichte der slavischen Litteraturen, Spasovici, I.V., I-II, Leipzig, 1884. 24742
- Pypin, N.A. Xarakteristiki literaturnyx mnenij ot 2o po 5o godov, St.Pb., 1890². 25075*
- Pypin, N.A., Istorija russkoj literatury, St.Pb., 1898. 25076
- Popov, A., Vlijanie cerkovnogo učenija i drevne-russkoj duxovnoj pis'mennosti na mirosozercanie russkogo naroda, Kazan, 1883. 24403*

¹ La B.A.R. se află numai ed.a 2-a, Leipzig, 1844.

² La B.A.R. se află numai ed.a 3-a, St.Petersburg, 1907.

Reichholdt, Alexander,	<u>Geschichte der russischen Literatur,</u> Leipzig, 1907.	24126*
Šafarik, P.I.	<u>Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten,</u> Praga, 1869.	24747
Safarik, P.J.,	<u>Geschichte der südslavischen Litera- tur. Aus dessen handschriftlichen Nachlasse herausgegeben von, I-III,</u> Praga, 1864-1865.	24906
Skabičevsi, A.,	<u>Istoriija russkoj literatury, St.Pb.,</u> 1893.	-
Sobolevski, A.I.,	<u>Perevodnaja literatura moskovskoj Rossii XIV-XVII v., St.Pb., 1903.</u>	24437*
Speranski, M.,	<u>Istoriija drevnej russkoj literatury,</u> Moscova, 1914.	24985*
Tarnowski, M.,	<u>Historia literatury polskiej,</u> Cracovia, 1903.	24156*
Tretiak, J.,	<u>Mickiewicz w Wilnie i Krakowie,</u> Lvov, 1884.	23978*
Waliszewski, K.,	<u>Littérature russe, Paris, 1889.</u>	24048

VII. Beletristică slavă.

-	<u>Drevnie russkie stixotvorenija,</u> Moscova, 1804.	24097
Gogol, N.V.,	<u>Sočinenija, 4 vol. St.Pb., 1900.</u>	24023
Kochanowski, J.,	<u>Dzieła polskie, Przemysl, 1857.</u>	24019
Kvitka, F.,	<u>Malorossijskie povesti, Harkov, 1887.</u>	24990
Lermontov, I.V.,	<u>Sočinenija, St.Pb., 1868.</u>	25298

Mickiewicz, A.,	<u>Dziela</u> , 6 vol., Paris, 1880.	23990
Mickiewicz, A.,	<u>Poezje</u> , 2 vol., Lvov, 1888.	23895
Pugkin, A.S.,	<u>Sočinenija</u> , 5 vol, St.P., 1887	23890
Sienkiewicz, H.,	<u>Piśma</u> , 4 vol. Vargovia, 1887.	24595
Sienkiewicz, H.,	<u>Die Kreuzritter</u> , Berlin, s.a.	24667
Słowacki, J.,	<u>Piśma</u> , Lvov, 1885.	24638

VIII. Obiceiuri, etnografie, folclor

-	<u>Bălgarski starini</u> (izdava arheologi- českata komisija), Sofia, 1907.	25206
Ivanov, I.,	<u>Bălgarski starini iz Makedonija</u> , Sofia, 1908.	-
Jireček, C.,	<u>Cesty po Bulharsku</u> , Praga, 1888.	24835
Jireček, J., Jagić, V.,	<u>Spomenici srpski. Razum i filosofije</u> , Belgrad, 1892.	24855*
Kaceanovski, Vl.,	<u>Pamjatniki bolgarskogo narodnogo tvorčestva</u> , St.Pb., 1882.	25015*
Karadžić, V.S.,	<u>Srpske narodne pjesme</u> , Viena, 1862.	24709
Karadžić, V.S.,	<u>Srpske narodne pripovijetke</u> , Viena, 1870.	24053
Krauss, Fr.,	<u>Sagen und Märchen der Südslaven</u> , Leipzig, 1883-1884.	24650
Krauss, Fr.,	<u>Slavische Volksforschungen. Abhandlungen uber Glauben, Gewohnheitsrechte Sitten Bräuche und die Guslarenlieder der Südelaven</u> , Viena, 1885.	7889
Kotlearovski, I.P.,	<u>O pogrebal'nyx občajax jazyčeskix slavjan</u> , Moscovia, 1868.	24446*

Marinov, N.D.,	<u>Ziva starina</u> , Ruso, 1891.	24850*
Miladinov, D. <u>gi</u> K.	<u>Narodni srpski pesni</u> , Belgrad, 1861.	24445*
Miladinov, D. <u>gi</u> K.	<u>Balgarski narodni pesni</u> , Sofia, 1891.	25014*
Popov, A.,	<u>Kniga bytija nebesi i zemli</u> , Moscova, 1881.	25158*
Strausz, A.,	<u>Die Bulgaren. Ethnographische Studien</u> , Leipzig, 1898.	24158
Vrčević, V.,	<u>Srpske narodne pripovjetke</u> , Belgrad, 1868.	24154

IX. Dictionare slave (bilingve gi explicative)

Berneker, E.,	<u>Slavisches etymologisches Wörterbuch</u> , Heidelberg, 1908-1913.	03/1812
Bogorov, A.N.,	<u>Frensko-balgarski i balgarsko-frenski rečnik</u> , Viena, 1869-1871.	24994
Daničić, D.,	<u>Rječnik iz književnih starina srpskih</u> I (A - K), II (L - P), III (R - E), "Belgrad, 1863 - 1864.	03/1858*
Duvernois, A.,	<u>Slovar'bolgarskogo jazyka po pa- mjetnikam narodnoj slovesnosti</u> , t.I-II, Moscova, 1889.	03/1901*
Gerov, N.,	<u>Rečnik na balgarski ezik s tãlkuvanie recite na balgarski i na ruski</u> , 3 vol. Plovdiv, 1895 - 1904.	03/1957
Grigorovitza, E.,	<u>Rusko-rumynskij slovar'</u> , Cernãuți, 1905.	03/1951*
Karadžić, V.S.,	<u>Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskijem rječima. Lexicon serbico- germanico-latinum</u> , Viena, 1852.	23692

- Linde, B., Słownik języka polskiego, Lvov,
1854-1860. 03/1959*
- Marcof, N., Dictionnaire bulgare-français,
Plovdiv, 1898. 03/1805
- Marcof, N., Dictionnaire de poche bulgare-
français et français-bulgare,
Leipzig, 1915. 03/1793
- Miklosich, Fr., Lexicon linguae slovenicae veteris-
dialecti, Viena, 1850. 03/1960
- Miklosich, Fr., Lexicon palaeoslavenico-graeco-
latinum, Viena, 1862-1865. 03/1907
- Miklosich, Fr., Etymologisches Wörterbuch der sla-
vischen Sprachen, Viena, 1886. 03/1948
- Pawlowski, J., Deutsch-russisches Wörterbuch,
Riga, 1886. 03/347*
- Popovici, E., Ruthenisch-deutsches Wörterbuch,
Cernăuți, 1904. -
- Sak, V., Bulharsko-český slovník, Praga.
Slovar'cerkovno-slavjanskogo jazyka,
St.Pb., 1847. 25091*
- Sreznevski, I.A., Materjaly dlja slovarja drevneruss-
kogo jazyka, Vol.I-III, St.Pb.,
1893-1912. 03/1954.
- Weigand, G. Bälgarsko-nemski rečnik, Leipzig
1913¹. 03/1790
- Želochovski, E., Ruthenisch-deutsches Wörterbuch,
Vol.I-II. Lemberg, 1886. 03/1905.

¹ La B.A.R. se află ed.a 3-a, Leipzig, 1922.

X. Sub denumirea de Varia sau Miscelanea sînt legate împreună extrase din lucrări publicate în reviste sau comunicări aparținînd lui N.Iorga, Al.Lapedatu, Andrei Rădulescu, A.I. Sobolevskij, B.Conev, ș.a. În continuare, indicăm volumele care prezintă interese din punct de vedere filologic și istoric.

1) La cota nr.25042 :

- Antim Ivireanu, Predici făcute pe la praznice mari (1709-1716)
publicate după manuscrisul de la 1761 de I.Bianu
și biografie de Melchisedec, București, 1886.
- C.Diculescu și Ep.Erbiceanu Un episod diplomatic, București, 1907.
- C.Erbiceanu, Viața și activitatea preasfințitului Neofit Scriban, episcop de Odesa, București, 1888.
- Patru cuvinte bisericesti compuse în grecește de St.Brîncoveanu (tipărite de A.Ivireanu, traduse de C.Erbiceanu), București, 1891.
- C.Erbiceanu, Viața, activitatea și scrierile preasfințitului Filaret Scriban, București, 1892.
- C.Erbiceanu, Bibliografia grecească, București, 1903.
- C.Erbiceanu, Viața mea, București, 1913.

2) La cota nr.5721 :

- Al.Lapedatu, Vlad-Vodă Călugărul - monografie istorică,
București, 1903.
- Cîteva cuvinte asupra bisericilor Sf.Nicolae Domnesc și Trei Ierarhi din Iași, București, 1904.

- Al.Lapedatu, Damaschin Episcopul și dascălul - traducătorul cărților noastre de ritual, București, 1906.
- Al.Lapedatu, Episcopia Strehai și tradiția scaunului bănesc de acolo, București, 1906.
- Al.Lapedatu, Manuscrisele de la Biserici și Râșca, București, 1906.
- Al.Lapedatu, O nouă publicație de documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec.XV și XVI, București, 1906.
- Al.Lapedatu, O nouă naratiune a luptelor dintre Movilești, București, 1907.
- Documente românești, p.I, tomul I, fasc.I.
- Al.Lapedatu, Activitatea istorică a lui Nic.Densușianu, București, 1912.
- 3) La cota nr.24376 :
- N.Iorga, Un viaggio da Venezia alla Tana, Venezia, 1896.
- N.Iorga, Chimtori, ambasadori și misionari în Țările noastre și asupra țărilor noastre, București, 1899.
- N.Iorga, Documente geografice, București, 1900.
- N.Iorga, Relațiile comerciale ale Țărilor noastre cu Lembergul, București, 1900.
- N.Iorga, Note critice asupra Culegerilor de documente românești, București, 1903.
- N.Iorga, Secoteală definitivă cu d.Pompiliu Eliade, București, 1903.

- N.Iorga, Note asupra trecutului farmaciei în Țările Române,
București, 1904.
- N.Iorga, Der lateinische Westen und der byzantinische
Osten in ihren Wechselbeziehungen während des
Mittelalters, Berlin, 1909.
- N.Iorga, Les éléments originaux de l'ancienne civilisation
roumaine, Iași, 1911.
- N.Iorga, Breve storia dei Rumeni, București, 1911.
- Giorgio la
Corte Storia e psicologia dei rumeni, Roma, 1912.
- N.Iorga, En Grekisk krönika om Karl XII.s Vistelse Bender
(Afenduli), 1912.
- N.Iorga, Orsakerna till det ottomanska rikets utträngande
ur Europa, in "Svensk Tidskrift" s.a.
- N.Iorga, Les bases nécessaires d'une nouvelle histoire du
Moyen âge, București, 1913.
- N.Iorga, La survivance byzantine dans les Pays Roumaine,
București, 1913.
- N.Iorga, Les premières relations entre l'Angleterre et les
roumains du Danube, Paris, 1913.

4) La cota nr.24933 :

- Andrei
Rădulescu, Din viața și activitatea lui Andronache Donici,
București, 1906.
- Andrei
Rădulescu, Logofătul Nestor, viața și activitatea lui,
București, 1910.
- Virgil Caraiivan, O delegație de răzeși în capitală, București, 1911.
- George
Popovici, Ordinea de succesiune în moșiile donative moldo-
vene în secolul al XIV-lea, București, 1903.

- C.G.Dissescu, Les origines du Droit Roumain, Paris, 1899.
- Paul Negulescu, Studii de istoria dreptului român, București, 1900.
- Niculae
Ionovici, Înfrățirea în dreptul consuetudinar român,
București, 1901.
- Constantin
Sărățeanu, Cîteva cuvinte asupra vechilor instituțiuni,
legi, proceduri, București, 1901.

5) La cota nr.24903 :

- Belokurov, A. Adam oljarij o grekolatinskej škole Arsenija
Greka v Moskve v XVII v., Moscova, 1888.
- Delo o prisylke šahem Abbasom rizy gospodnej
carju Mixailu Feodoroviju, Moscova, 1891.
- Spiski diplomatičeskix lic russkix za granicej i
innostrannyx pri russkom dvorja, Moscova, 1893.
- K istorii Moskovskogo Glavnogo Arxiva, 1899.
- N.V.Golijin, Arxiv Konstantinopol'skogo Posol'stva v Moskovskom
Glavnom Arxive, Moscova, 1900.

6) La cota nr.24540 :

- St.Krzyżanowski, Dyplomy Boleslawa Wstydlwego dla Katedry
Krakowskiej, Krakovia, 1890.
- V.Scepkin, Pamjatnik Zolotogo šitja načala XV.v., Moscova,
1893.
- P.Lavrov, Vtoroe izdanie kodeksa Glagolita Clozianus,
Praga, 1893 (recenzia).
- S.O.Dolgova, Opisanie evangeliija XIII v., prinadlejaščego
Jaroslavskomu Arxierejskomu Domu.

- Paul Boyer, De l'accentuation du verbe russe, Paris, 1895.
- N.S.Tihonravov, Paleja tolkovaja, Moscova, 1896.
- Odinadcatyj Arxeologiĉeskij s'ezd v Kieve,
1-2o august 1899, Moscova, 1899.
- A.I. Sobolevski, Otkuda ěla russkaja kolonizacija v Rostovo-
Suzdalskuju oblast, Moscova, 1902.
- A.I.Iaĉimirski, Sest'statej po slavjanskoj i ruskoj pismennosti
Moscova, 1901.
- A.I.Iaĉimirski, Darstvennye ě Źalovanye. l'gotnye i podtverdi-
telnye gramoty Moldavskix Gospodarej XV.v,
Moscova, 1907.
- A.I.Iaĉimirski, Nikolaj Milesku Spafarij, Kazan, 1908.
- 7) La cota nr.25194 :
- B.Tonev, Dobrej [↑]Šovo Četveroevangellie; Srednebĕlgarski
pametnik et XIII v., Sofia, 1906.
- L.Miletiĉ, Koprišĉenskiĉ damaskin, Sofia, 1908.
- S.Argirov, Ljubljanskiĉat bĕlgarski rĕkopic et XVIII vek.

=====

B I B L I O G R A F I E

VOLUME PUBLICATE,
 cu începere din 1972, de cadrele didactice de la
 Secția de limbi slave a Universității din București -
 Facultatea de limbi și literaturi străine¹

x	"Analele Universității București", Limbi slave
x x	XXI (1972), 191 p.
ANDREESCU, Ludmila	Culegere de texte în limba rusă pentru Facultatea de fizică, C.M.U.B. ² , 1975, 205 p.
ANDREESCU, Ludmila	Dicționar rus-român de fizică nucleară, T.U.B., 1976, 300 p.
ANDREESCU, Ludmila (în colaborare)	Dicționar de matematică rus-român, Editura tehnică, 1973, 446 p.
ANDREESCU, Ludmila (în colaborare)	Dicționar de fizică rus-român, Editura Tehnică, 1975, 520 p.
BALAN, Dumitru	Maiakovski în România, C.M.U.B., 1975, 417 p.
BALAN, Dumitru (în colaborare)	Poezia rusă la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea (1890-1917). Antologie, C.M.U.B., 1975, 1976, 456 p.
BALAN, Dumitru (în colaborare)	Russkaja sovetskaja poeziija. Lirika. Antologie, T.U.B., 1977, 496 p.
BARBĂ, Gheorghe	Mihail Șolohov în universul literar românesc, C.M.U.B., 1975, 416 p.; ediția a II-a, T.U.B., 1976, 417 p.

¹ Lista a fost alcătuită de S. Vaimberg.

² Centrul de multiplicare al Universității din București, devenit Tipografia Universității din București (T.U.B.).

- BARBĂ, Gheorghe
(în colaborare)
BARBĂ, Gheorghe
(coredactor)
- Aspecte ale prozei sovietice contemporane. Antologie, Editura didactică și pedagogică, 1978.
- Buletin al cercurilor științifice studențești (Limbi și literaturi slave), 1, T.U.B., 1976, 111 p.
2, 1977, 127 p.
3, 1978, 168 p.
- BARBORICĂ, Corneliu
- Prednásky o slovenskej literatúre. Slovenská literatúra po roku 1918 /Prelegeri de literatură slovacă. Literatura slovacă după 1918/, C.M.U.B., 1975, 198 p.
- BARBORICĂ, Corneliu
- Istoria literaturii slovace, București, Editura Univers, 1976, 256 p.
- BARBORICĂ, Corneliu (coredactor)
- Raporturi literare româno-slave, T.U.B., 1976, 407 p.
- BORLEA, Sima
- Manual de conversație în limba rusă, Editura științifică și enciclopedică, 1976, 542 p.
- BORLEA, Sima
(în colaborare)
- Manual de limba rusă pentru studenții facultății de istorie, C.M.U.B., 1973, 455 p.
- BORLEA, Sima
(în colaborare)
- Culegere de texte în limba rusă pentru cursurile intensive postuniversitare, T.U.B., 1977, 396 p.
- BUIUM, Sara
- Probleme ale teoriei traducerii, T.U.B., 1977, 184 p.
- CHIRILĂ, Feodor
- Probleme de sinonimie dialectală, T.U.B., 1977, 397 p.
- CHIRILĂ, Feodor
(în colaborare)
- Culegere de texte de limba rusă pentru cursurile intensive postuniversitare, T.U.B., 1977, 596 p.
- CHIȚIMIA,
Ion Constantin
- Istoria literaturii polone (Sec. XII-XVII), C.M.U.B., 1972, 394 p.
- CHIȚIMIA,
Ion Constantin
- Probleme de bază ale literaturii române vechi, București, Editura Academiei R. S. România, 1972, 490 p.
- CHIȚIMIA,
Ion Constantin
- T. T. Burada, Istoria teatrului în Moldova. Ediție critică, cu studiu introductiv, indici și note, Editura Minerva, București, XXIII+801 p.
- CHIȚIMIA,
Ion Constantin
(coordonator)
- Manual de limba polonă, partea I, ediția a II-a, C.M.U.B., 1975, 448 p.
Partea a II-a, C.M.U.B., 1975, 257 p.

- CHIVESCU, Romeo (în colaborare) Culegere de texte în limba rusă pentru cursurile intensive postuniversitare (cu exerciții și vocabular), T.U.B., 1977, 396 p.
- DEBOVEANU, Elena Limba polonă contemporană. Fonetică, fonologie, formarea cuvintelor, C.M.U.B., 1973, 164 p.
- DIACONESCU, Maria (în colaborare) Limba rusă pentru studenții Facultății de drept a Universității, C.M.U.B., 1973, 290 p.
- DIACONESCU, Maria (în colab.) Mic dicționar rus-român de electricitate și magnetism, C.M.U.B., 1973, 107 p.
- DIACONESCU, Maria (în colab.) Mic dicționar rus-român de electrodinamică și mecanică cuantică, C.M.U.B., 1973, 180 p.
- DOBRE, Aneta (în colaborare) Russkaja sovetskaja poezija. Lirika. Antologie, T.U.B., 1977, 496 p.
- DOBRIȚOIU-ALEXANDRU, Teodora (coordonator) Manual de limba cehă. Partea I, C.M.U.B., 1973, 421 p.
Antologie de texte literare cehe, C.M.U.B., 1972, 566 p.
- DOBRIȚOIU-ALEXANDRU, Teodora Současný český jazyk. Tvarosloví /Limba cehă contemporană. Formarea cuvintelor/, C.M.U.B., 1975, 216 p.
- DUMITRESCU, Maria Dicționar invers al limbii ruse (După dicționarul "Novye slova i značenijsa", Moscova, 1971), C.M.U.B., 50 p., 1973.
- DUMITRESCU, Maria Sinajskij paterik. Indice de cuvinte și forme gramaticale, I (literele A - M), C.M.U.B., 1973, 179 p.; II, 1974, 200 p.
- DUMITRESCU, Maria Lexicul limbii ruse contemporane. Elemente noi, C.M.U.B., 1977, 119 p.
- DUMITRESCU, Maria (în colaborare) Istorijskoe razvitijskoje slovo /Istoria limbii ruse/, I. Culegere de texte și exerciții, C.M.U.B., 1973, 470 p.; II. Anexe, 1974, 209 p.
- DUMITRESCU, Maria (în colab.) Obratnyj slovar'. Slovar' jazyka Puškina. Index a tergo, C.M.U.B., 1975, 304 p.
- DUMITRESCU, Maria (în colab.) Obratnyj slovar'. Sinajskij paterik. Index a tergo, C.M.U.B., 1976, 90 p.

- DUMITRESCU, Maria (coordonator)   Limba rusă. Probleme de metodică, gramatică și lexicologie, C.M.U.B., 1975, 231 p.
- DUMITRESCU, Maria (coordonator)   Limba rusă. Probleme de gramatică, lexicologie și stilistică, C.M.U.B., 1975, 213 p.
- DUMITRESCU, Maria (coordonator)   Probleme de rusistică și lingvistică generală, T.U.B., 1976, 212 p.
- DUMITRESCU, Maria (coordonator)   Probleme de filologie rusă, T.U.B., 1976, 273 p.
- DUMITRESCU, Maria (coordonator)   Probleme de filologie rusă, T.U.B., 1977, 388 p.
- FODOR, Ecaterina   Limba rusă literară contemporană (Fonetică. Fonologie), C.M.U.B., 1972, 160 p.; ediția a II-a, T.U.B., 1976, 163 p.
- FODOR, Ecaterina   Probleme de semasiologie rusă, T.U.B., 1978.
- FODOR, Ecaterina (în colaborare)   Gramatica comparată a limbilor slave, Tipografia Universității din Timișoara, 1972, 250 p.
- FODOR, Ecaterina (în colaborare)   Manual de conversație în limba rusă, C.M.U.B., 1972, 300 p.
- FODOR, Ecaterina (în colaborare)   Dicționar de matematică rus-român, Editura tehnică, 1973, 446 p.
- FODOR, Ecaterina (în colaborare)   Gramatica limbii ruse, Editura didactică și pedagogică, 1978.
- FODOR, Ecaterina (coordonator)   Metodica predării limbii ruse, C.M.U.B., 1975, 181 p.
- FOTIADE, Laura (în colaborare)   Curs de limba bulgară, Editura didactică și pedagogică, 1972, 195 p.
- FOTIADE, Laura (în colaborare)   Manual de limba bulgară, ediția a II-a, C.M.U.B., 1972, 267 p.
- GĂMULESCU, Dorin   Elementele de origine sîrbocroată ale vocabularului român. Elementi srpskohrvatskog porekla u dakorumunskom rečniku. București, Editura Academiei R. S. România; Pančevo, Libertatea, 1974, 276 p.
- GĂMULESCU, Dorin   Limba sîrbocroată. Srpskohrvatsk jezik. Partea a II-a. Morfologia numelui. Note de curs. C.M.U.B., 1975, 137 p.
- GĂMULESCU, Dorin   "Učebnik za rumunjski jezik. Sažetak nauka i tekstva", 1976, 213 p.

- GHEORGHIU, Mircea   Limba rusă literară contemporană. Morfologia,
C.M.U.B., 1974, 293 p.; ediția a II-a, 1975, 295 p.;
ediția a III-a, T.U.B., 1976.
- GHEORGHIU,
Mircea   Elemente de tipologie lingvistică contrastivă,
T.U.B., 1976, 231 p.
- GRUIA,
Stelian   Curs de istoria literaturii ucrainene (A doua ju-
GRUIA, Stelian (în colab.)   mătate a sec. XIX), C.M.U.B., 1975, 261 p.
Cytanka. Pidručnyk dlja VIII klasu /Carte de citire
în limba ucraineană/, Ed. did. și ped., 1978.
- IONESCU, Anca   Manual de conversație în limba cehă, C.M.U.B.,
Irina (în colab.)   1974, 292 p.
- IONESCU,
Ileana   Curs de istoria literaturii cehe (Sec. IX-XVII),
C.M.U.B., 1974, 211 p.
- IOSUB,
Elena (în colab.)   Manual de corespondență și redactări în limba ru-
să, C.M.U.B., 1974, 236 p.; ediția a II-a, 1975.
- IUFFU, Zlatca   Curs de limba bulgară, Editura didactică și peda-
(în colaborare)   gogică, 1972, 195 p.
- IUFFU, Zlatca   Manual de limba bulgară, ediția a II-a, C.M.U.B.,
(în colaborare)   1972, 267 p.
- IVANOV, Andrei   Culegere de texte în limba rusă pentru cursurile
(în colaborare)   intensive postuniversitare (cu exerciții și vocabu-
lar), T.U.B., 1977, 396 p.
- JEGLINSCHI,
Victor   Gramatyka dla klasy II-ej /Gramatica pentru clasa
a II-a/, Editura didactică și pedagogică, 1972, 86 p.

- JEGLINSCHI, Victor Czytanki dla klasy III-ej, Editura didactică și (în colaborare) pedagogică, 1972, 188 p.
- JEGLINSCHI, Victor Czytanki dla klasy II-ej, Editura didactică și (în colaborare) pedagogică, 1973, 215 p.
- JEGLINSCHI, Victor Antologia literaturii polone, vol. I, T.U.B., (în colaborare) 1978, 252 p.
- JIVCOVICI, Dositeu Obradović u kontekstu srpsko-rumunskih Mirco odnosa /D. Obradović în contextul relațiilor sîrbo-române/, Editura Kriterion, 1972, 280 p.
- JIVCOVICI, Srpska i hrvatska književnost /Literatura sîrbă și croată/. Manual pentru anul II de liceu, Editura Mirco didactică și pedagogică, 1973 (reeditare), 330 p.
- JIVCOVICI, Srpska i hrvatska književnost /Literatura sîrbă și croată/. Manual pentru anul III de liceu, Editura Mirco didactică și pedagogică, 1974 (reeditare), 350 p.
- JIVCOVICI, Istoria literaturii sîrbe și croate (Secolul XX), Mirco vol. I, C.M.U.B., 1974, 253 p.
- JIVCOVICI, Svedočanstva o srpsko(jugoslovensko)-rumunskim Mirco kulturnim i književnim odnosima /Mărturii despre relațiile culturale și literare sîrbo(jugoslavo)-române/, Editura Kriterion, 1976, 328 p.
- KOVACS, Albert Istoria literaturii ruse a secolului al XIX-lea, T.U.B., 1978.
- KOVACS, Albert Dostolevski despre artă (antologie, în limba maghiară), Editura Kriterion, 1978.
- LASZLO-KUŢIUK, Z knjigi Žittja. Antologija ukrains'kogo klasičnogopovidsanija /Din cartea vieții. Antologia nuvelor clasice ucrainene/, Editura Kriterion, 1973, 221 p. Magdalena
- LASZLO-KUŢIUK, Literaturne čitanja /Lecturi literare/. Manual pentru clasa a VI-a a școlilor cu limba de predare ucraineană, Editura didactică și pedagogică, 1973, 130 p. Magdalena
- LASZLO-KUŢIUK, Relațiile literare româno-ucrainene în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, C.M. Magdalena U.B., 1974, 317 p..

- LASZLO-KUŢIUŢ, Magdalena   Ukraîns'ka radjans'ka literatura (Literatura sovietică ucraineană), C.M.U.B., 1975, 359 p.; ediția a II-a, 1976, 362 p.
- LASZLO-KUŢIUŢ, Magdalena   Studii de poetică ucraineană. Pytannja ukraîns'koï poetyky, C.M.U.B., 1974, 209 p.
- LASZLO-KUŢIUŢ, Magdalena
LASZLO-KUŢIUŢ, Magdalena (în colab.)
LINTA, Elena   Ukraîns'ka poezija XX stolittja /Poezia ucraineană a secolului XX/. Antologija, T.U.B., 1976, 360 p. Cytanka. Pidručnyk dija VII klasu /Carte de citire în limba ucraineană/, Ed. did. și ped., 1977, 162 p. Culegere de texte pentru gramatică separată a limbilor slave. Partea I, C.M.U.B., 1972, 206 p.
- LINTA, Elena   Istoria limbii polone, C.M.U.B., vol. I (Introducere și fonetică istorică), 1972, 124 p.; vol. II (Morfologie și dialectologie istorică), 1974, 205 p.
- LINTA, Elena   Wyrazy polskiego pochodzenia w języku rumuńskim /Cuvinte de origine polonă în limba română/, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdąnsk, wyd. Ossolineum, 1974, 130 p.
- MARINESCU, Mihail (în colaborare)   Limba rusă. Manual pentru anul I liceu, Editura didactică și pedagogică, 1973, 248 p.
- MARINESCU, Mihail (în colaborare)   Limba rusă. Manual pentru clasa a IX-a a școlii de cultură generală, Editura didactică și pedagogică, 1973, 194 p.
- MARINESCU, Mihail (în colaborare)   Limba rusă. Manual pentru anul II liceu (anul II de studiu), Editura didactică și pedagogică, 1974, 248 p.
- MARINESCU, Mihail (în colaborare)   Limba rusă. Manual pentru anul III liceu (anul III de studiu), Editura didactică și pedagogică, 1975, 212 p.
- MARINESCU, Mihail (în colaborare)   Limba rusă. Manual pentru anul IV liceu (anul IV de studiu), Editura didactică și pedagogică, 1976, 232 p.
- MARINESCU, Mihail (în colaborare)   Structuri ale limbii ruse. Exerciții pentru dezvoltarea vorbirii și scrierii elevilor, Editura didactică și pedagogică, 1977, 267 p.
- MARINESCU, Mihail (coordonator)   Proza contemporană sovietică. Antologie, T.U.B., 1977, 570 p.

- MAZILU,
Dan Horia Gramatika. Pidručnyk dlja V klasu /Manual de gramatică
pentru școlile cu limba de predare ucraineană/, Editura
didactică și pedagogică, 1976, 210 p.
...dlja VI klasu..., 1976, 198 p.
...dlja VII klasu..., 1977, 192 p.
- MAZILU,
Dan Horia Udriște Năsturel, Editura Minerva, 1974, 352 p.
- MAZILU,
Dan Horia Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea,
Editura Minerva, 1976, 348 p.
- MAZILU,
Dan Horia Curs de limba ucraineană contemporană. Morfologia,
T.U.B., 1976, 207 p.
- MAZILU,
Dan Horia Buletin al cercurilor științifice studențești (Limbi
și literaturi slave), 1, T.U.B., 1976, 111 p.
(coredactor) 2, 1977, 127 p.
3, 1978, 168 p.
- MIHAILA,
Georghe Contribuții la istoria culturii și literaturii române
vechi, Editura Minerva, 1972, 415 p.
- MIHAILA,
Georghe Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii româ-
nești, Editura didactică și pedagogică, 1973, 228 p.
- MIHAILA,
Georghe Dicționar al limbii române vechi, Editura enciclopedică
română, 1974, 348 p.
- NICOLESCU,
Tatiana Pe scara timpului, Editura Eminescu, 1972, 318 p.
- NICOLESCU,
Tatiana Istoria literaturii ruse din secolul al XIX-lea,
T.U.B., 1976, 251 p.
- NICOLESCU,
Tatiana A. S. Pușkin, Editura Albatros, 1978.
- NICOLESCU,
Tatiana Studii despre Pușkin, Editura Univers, 1974, 159 p.
(în colaborare)
- NOVICOV, Mihai Scriitori ruși. Pușkin, Lermontov, Herzen, Gonțearov,
Dostoevski, Cehov, Gorki, Esenin. Editura Univers,
1972, 399 p.
- NOVICOV, Mihai Russkaja sovetskaja literatura (Kurs lekcij), C.M.U.B.,
1975, 372 p.
- NOVICOV, Mihai Mihail Șolohov, Editura Albatros, 1977, 268 p.
- NOVICOV, Mihai Studii despre Pușkin, Editura Univers, 1974, 159 p.
(în colaborare)
- NIȚA-ARMAȘ, Silvia Gramatica /limbii slovacă/, clasa a VI-a, Editura di-
(în colaborare) dactică și pedagogică, 1977, 134 p.;
clasa a VII-a, 1977, 133 p.
- NIȚA-ARMAȘ, Silvia Manual de conversație în limba slovacă, C.M.U.B.,
(în colaborare) 1974, 173 p.

- OANCEA, Reghina Culegere de texte din domeniul științelor naturii, C.M.U.B., 1975, 149 p.
- OANCEA, Reghina Dicționar rus-român de termeni din domeniul botanicii, C.M.U.B., 1976, 251 p.
- OANCEA, Reghina Manual de limba rusă pentru studenții Facultății de drept, C.M.U.B., 1973, 290 p.
(în colaborare)
- OANCEA, Reghina Culegere de texte în limba rusă pentru cursurile intensive postuniversitare (cu exerciții și vocabular), T.U.B., 1977, 396 p.
(în colaborare)
- OIȚA, Maria Culegere de texte în limba rusă pentru cursurile intensive postuniversitare (cu exerciții și vocabular), T.U.B., 1977, 396 p.
(în colaborare)
- OLTEANU, Pandele Sintaxa și stilul paleoslavei și slavonei, Editura științifică, 1974, 392 p.
- OLTEANU, Pandele Manual de limba slovacă. Curs practic pentru anul I, C.M.U.B., 1972, 452 p.
(coordonator)
- OLTEANU, Pandele Antologie de texte. Istoria limbii slovace, Istoria limbii slovace, C.M.U.B., 1974, 408 p.
(coordonator)
- OLTEANU, Pandele Slava veche și slavona românească, Editura didactică și pedagogică, 1975, 464 p.
(coordonator)
- OSMAN-ZAVERA, Maria Kurs po istorija na bălgarskija literaturen ezik /Curs de istorie a limbii bulgare literare/, C.M.U.B., 1972, 156 p.
- OSMAN-ZAVERA, Maria Limba bulgară. Curs practic. Partea a II-a, C.M.U.B., 1973, 300 p.
(în colab.)
- PETRESCU, Ion Dicționar hindi-român, vol. I, C.M.U.B., 1973, 772 p.
(în colaborare) Vol. II, 1974, 924 p.
Vol. III, 1976, 925 p.
Vol. IV, 1977, 728 p.
- PETRESCU, Ion Dicționar rus-român de termeni geografici, T.U.B.,
(în colaborare) 1976, 603 p.
- ~~PETRICĂ~~ PETRICA, Ion Confluente culturale româno-polone (a doua jumătate a secolului al XIX-lea), Editura Minerva, 1976, 367 p.

- PETRICĂ**, Ion (în colab.) Cytanki dla klasy III-ej, Editura didactică și pedagogică, 1972, 188 p.
- PETRICĂ**, Ion (în colaborare) Cytanki dla klasy II-ej, Editura didactică și pedagogică, 1973, 215 p.
- PETRICĂ**, Ion (în colaborare) Antologia literaturii polone, vol. I, T.U.B., 1978, 252 p.
- PLETER**, Tiberiu Curs de istorie a limbii cehe. Partea I (Introducere și Fonetică istorică), C.M.U.B., 1973, 224 p.
- PLETER**, Tiberiu (în colab.) Manual de conversație în limba ceahă, C.M.U.B., 1974, 292 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan Antologie folclorică (Material~~xxxx~~ anexă pentru cursul de folclor literar ucrainean), C.M.U.B., 1974, 285 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan Vidhomony vikiv /Balade populare ucrainene/, Editura Kriterion, 1974, 366 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan Narodjennja symbolu /Nașterea simbolului (Aspecte ale interacțiunii dintre rit și poezia rituală ucraineană)/, Editura Kriterion, 1975, 252 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan Glosar dialectal ucrainean din comuna Rona de Sus (jud. Maramureș), T.U.B., 1977, 97 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan Curs de folclor literar ucrainean, T.U.B., 1977, 207 p.
- REBUSAPCĂ**, Ioan Gramatika. Pidručnyk dlja VIII klasu /Manual de gramatică pentru școlile cu limba de predare ucraineană/. Editura didactică și pedagogică, 1978, 180 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan Olens'kyi cvit /Floare de oleandru (Basme populare ucrainene)/, Editura Kriterion, 1978, 170 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan Čytanka. Pidručnyk dlja II klasu /Carte de citire în limba ucraineană/, Editura didactică și pedagogică, 1977 (reeditare), 154 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan (în colaborare) Ukraïns'ka mova /Limba ucraineană/. Pidručnyk dlja VIII klasu. Editura didactică și pedagogică, 1972, 230 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan (în colaborare) Ukraïns'ka literatura. Pidručnyk dlja I roku liceju. Editura didactică și pedagogică, 1972, 366 p.
- REBUȘAPCĂ**, Ioan (în colaborare) Čytanka. Pidručnyk dlja VII klasu. Editura didactică și pedagogică, 1977, 162 p.

- REBUȘAFCĂ, Ioan Cytanka. Pidručnyk dlja VIII klasu. Editura didacti-
(în colaborare) că și pedagogică, 1978.
- ROȘIANU, Nicolae Stereotipia basmului, Editura Univers, 1973, 245 p.
- ROȘIANU, Nicolae Tradicionnye formuly skazki, Editura Nauka, Moscova,
1974, 215 p.
- ROȘIANU, Nicolae Maxime și cugetări din folclorul și literatura rusă
și sovietică, Editura Albatros, 1974, 182 p.
- ROȘIANU, Nicolae Folclorul rus. Antologie, C.M.U.B., 1974, 348 p.
- STOIANOVICI, Voislava Istoria literaturii iugoslave - epoca romantismului
sîrb (Note de curs), C.M.U.B., 1973, 154 p.
- STOIANOVICI, Voislava (coredactor) Raporturi literare româno-slave, T.U.B., 1976, 407 p.
- STOICOVICI, Olga Curs de gramatică istorică a limbii bulgare, T.U.B.,
1977, 310 p.
- STROGANOV, Lidia Dicționar rus-român de chimie organică și anorgani-
că, C.M.U.B., 1974, 298 p.
- ȘOPTEREANU, Virgil (în co- Poezia rusă la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începu-
laborare) tul sec. al XX-lea (1890-1917). Antologie, C.M.U.B.,
1975, 1976, 456 p.
- Șoptereanu, Virgil (în cola- Aspecte ale prozei sovietice contemporane. Antolo-
borare) gie, Editura didactică și pedagogică, 1978.
- TAUBERG, Edith Sistemul temporal în limbile rusă și română,
C.M.U.B., 1975, 179 p.
- TAUBERG, Edith Istoriya russkogo jazyka /Istoria limbii ruse/, I.
(în colaborare) Culegere de texte și exerciții, C.M.U.B., 1973, 470 p.;
II. Anexe, 1974, 209 p.
- TEODORESCU, Leo- Studii despre Pușkin, Editura Univers, 1974, 159 p.
nida (în colab.)
- TOADER, Alexandrina Curs de istorie a literaturii cehe (1780-1860),
C.M.U.B., 1972, 285 p.
- VAIDA, Veronica Istoriya russkogo jazyka /Istoria limbii ruse/, I.
(în colaborare) Culegere de texte și exerciții, C.M.U.B., 1973, 470 p.;
II. Anexe, 1974, 209 p.

- VAIMBERG, Solomon (în colaborare) Structuri ale limbii ruse. Exerciții pentru dezvoltarea vorbirii și scrierii elevilor, Editura didactică și ~~științifică~~ pedagogică, 1977, 267 p.
- VAIMBERG, Solomon (coordonator) Probleme de filologie rusă, T.U.B., 1978, 250 p.
- VASCENCO, Victor (redactor responsabil) Manual de corespondență și redactări în limba rusă, C.M.U.B., 1974, 236 p.
- VASCENCO, Victor 'Rumynsko-rusekij slovar', Editura științifică, 1975 (ediția a II-a), 485 p.
- VASCENCO, Victor Nume de familie și prenume rusești. Dicționar invers, C.M.U.B., 1975, 263 p.
- VASCENCO, Victor Dificultăți ale lexicului rus. Elemente de semantică contrastivă, Editura științifică, 1975, 193 p.
- VASCENCO, Victor Probleme de terminologie lingvistică, Editura științifică și enciclopedică, 1975, 179 p.
- VESCU, Victor Manual de limba sîrbocroată. Partea I, C.M.U.B., 1972, 287 p.
- VESCU, Victor Curs de gramatică istorică a limbii sîrbocroate, T.U.B., 1977, 118 p.
- VRABIE, Emil Gramatica istorică a limbii ruse. Partea I: Introducere și fonetică, C.M.U.B., 1974, 250 p.
- WOLF, Siegfried (în colaborare) Culegere de texte în limba rusă pentru cursurile intensive postuniversitare (cu exerciții și vocabular), T.U.B., 1977, 396 p.
- ZAVERA, Dumitru (în colaborare) Limba bulgară. Curs practic. Partea a II-a, ~~Științifică~~ C.M.U.B., 1973, 300 p.